שארית ישראל

SEERITH JISRAEL,

OF

LOTGEVALLEN DER JODEN IN ALLE WERELD-DEELEN, VAN AF DE VERWOESTING DES TWEEDEN TEMPELS TOT HET JAAR 1770,

DOOR

MENACHEM MAN BEN SALOMO HALEVI.

NAAR DE TWEEDE, VERMEERDERDE UITGAVE UIT HET JOODSCH-DUITSCH VERTAALD

DOOR

L. GOUDSMIT Azn.

MET TALRIJKE AANTEEKENINGEN EN, VOOR DE GESCHIEDENIS DER ISRAËLIETEN IN NEDERLAND MERKWAARDIGE, BIJZONDERHEDEN VERRIJKT

DOOR

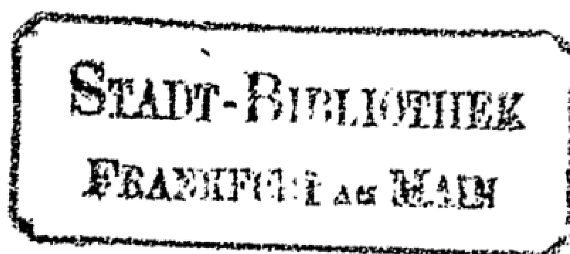
G. I. POLAK.

AMSTERDAM,
M. COSTER Jz.

1855.

Šeerith Jisrael [holländ.]

l[im] g.

g[abriel] d[ook] p.

Boekdrukkerij van J. B. de MESQUITA

VOORWOORD.

Wij zouden ons schuldig maken aan pligtverzuim, indien wij, bij de voltooijing van dit werk, niet opentlijk onze erkentelijkheid betuigden voor de ruime deelneming, welke onze arbeid, reeds bij het verschijnen der eerste afleveringen, van de zijde onzer geloofsbroederen mogt ondervinden, en wij erkennen volgaarne, dat hierdoor onze ijver, vooral in de opsporing van vele eigennamen, die niet altijd gemakkelijk te vinden waren, niet weinig werd gaande gehouden; maar wij voegen hier bij, dat wij in dit opzigt ook veel verschuldigd zijn aan onzen geleerden vriend, den Heer G. I. POLAK, *die ons menige welwillende teregtwijzing, inzonderheid opzigtelijk de spelling van vele persoons- en aardrijkskundige benamingen, deed geworden.*

Indien het groote debiet van eenig boekwerk als een blijk mag strekken van de behoefte aan hetzelve, althans van deszelfs bruikbaarheid — en wij gelooven met bescheidenheid, dat hier het laatste het geval is — dan hebben wij waarlijk reden, ons in den ruimen afzet van onzen arbeid dubbel te verheugen; eensdeels, omdat wij hieruit mogen opmaken, dat wij in onze pogingen niet ongelukkig geslaagd zijn, en anderdeels, omdat het ook onzen uitgever zal aansporen, om steeds op den door hem ingeslagen weg, om namelijk door gepaste uitgaven beschaving en godsdienstzin onder onze geloofsgenooten te verspreiden, te blijven voortgaan.

Hun, die een' blik zullen werpen in de achter dit werk geplaatste naamlijst der inteekenaren, zal het niet weinig genoegen geven te ontwaren, dat onze geloofsgenooten in onze overzeesche bezittingen hunne oogen niet van het moederland afgewend houden, wanneer hun daar iets wordt aangeboden, dat hun geloof in den God der vaderen kan levendig houden, en hiertoe is — zij beseffen het — niets beter geschikt, dan eene geschiedenis des Israëlietischen volks.

Dat wij door onze vertaling een enkelen steen tot het groote gebouw der beschaving mogen hebben aangebragt, is de wensch van den

VERTALER.

Amsterdam, April 1855.

VOORBERIGT.

Het boek, dat wij hier aan onze land- en geloofsgenooten in de Nederduitsche taal aanbieden, is in het jaar 1743 *in het Joodsch-Duitsch vervaardigd door* R. Menachem Man ben Salomo Halevi (*), *onder den eigenaardigen titel van* Seërith Jisraël (Overblijfsel van Israël), *zinspelende — zoo als de*

(*) Ook *Menachem Hamdakdek* genoemd; zijn familie-naam was echter *Man Amlander* (zoo als die op de grafzerk zijner dochter te *Muiderberg* voorkomt). Hij was de scholier van *R. Mose Frankfurter*, van wiens *Biblia Magna* (zie bl. 565 noot 10 van ons werk) hij de correctie van den bijbeltekst bezorgde (zie de eerste bladzijde van gemelde bijbel-uitgave). Hij schreef eene Joodsch-duitsche verklaring op den Bijbel, gezamentlijk met zijnen zwager R. *Eliëzer Rudelsum*, onder den naam van *Magisè Mincha*, in folio, (*Amst.* 1725), eene verklaring op de *Midras Tanchuma* (ed. Amst. 1733) Exegetische en grammaticale aanteekeningen in de Pentat.-uitgave met *Chinug* en *Débek Tob* (Amst. 1767). Eene korte verklaring op de *Resit Chochma* v. *vidas* (Amst. 1776) benevens het onderhavig werk S. J., hetwelk als een vervolg op de joodsch-duitsche vertaling van den pseudo-Josephus (bl. 4 noot 2 van ons werk) met hetzelve, onder den titel *Keter Malchut*, 2de deel, in 1740 en 1771 te A. uitgegeven werd. Hetzelve is ook afzonderlijk te *Furth* 1761, *Sultzbach* 17.. en in hebreeuwsch vertaald te *Zolkiew* 17.. verschenen.

schrijver zich in zijn voorberigt uitdrukt — op het vers van Zefanja III, 13 שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית » *Het overblijfsel van Israel pleegt geen onregt, en spreekt geen logen, en in zijn mond zal geen bedriegelijke tong gevonden worden." Het bevat de merkwaardigste en belangrijkste geschiedenissen der Joden, hunne lotgevallen in alle landen, van af de verwoesting des tweeden tempels tot den bovengemelden tijd. Bij onze bewerking hebben wij eene tweede vermeerderde uitgave voor ons gehad, die vooral daarom verkieslijk is, omdat zij met vele belangrijke bijzonderheden omtrent de Joden, van* 1743 *tot* 1770, *verrijkt is. De schrijver heeft zijne geschiedenissen uit de meest vermaarde, zoo Israelietische als niet-Israelietische, schrijvers geput, en hoewel hij in eenen tijd schreef, waarin zoo vele echte bronnen voor deze stoffe niet waren op te sporen als die, waarin men zich in onze dagen mag verheugen — en van daar dan ook, dat wij op onderscheidene plaatsen vermelde feiten voor rekening van den schrijver laten — desniettegenstaande, zeggen wij, wordt zijn werk nog thans door vermaarde en geleerde tijdgenooten als van algemeen gezag en waarachtige bron aangeduid. Zoo wordt het door den geleerden* S. Cassel, *in zijn Art.* Jud. Gesch. *in de* Allgem. Encyklopädie d. W. u. K. von Ersch u. Gruber (II Sect. XXVII Th.) *op verschillende plaatsen — die wij allen in de aanteekeningen van dit werk aangestipt hebben — tot gids gebezigd, terwijl de geleerde* Lebrecht (Frankel's Zeitschr.

f. d. relig. Interessen, d. Judenth. III. Leipzig 1846) *benevens* Carmoly *(zie bl.* 612 *van dit werk) van zijne autoriteit hebben gebruik gemaakt.*

Op verzoek des uitgevers, hebben wij de hier voor 't eerst door onzen verdienstelijken vriend, den heer L. GOUDSMIT AZN., *bewerkte nederduitsche vertaling met vele aanteekeningen verrijkt, waarin wij eene korte levensschets of beschrijving van den persoon of de plaats, door onzen schrijver aangehaald, uit de, naar ons bescheiden oordeel, beste bronnen van vroegeren en lateren tijd gegeven hebben; meestal hebben wij echter, om de grenzen onzer taak niet te overschrijden, slechts naar de oorspronkelijke bron, met naauwkeurige opgave van plaats en jaartal der verschijning, kunnen verwijzen, waar de leergierige lezer zijnen dorst naar wetenschap kan lesschen. Ook hebben wij eenige belangrijke stukken, vooral met betrekking tot de geschiedenis der Joden in Nederland, in den tekst laten invloeijen, terwijl wij, over het algemeen, onze beste pogingen hebben aangewend, om de waarde van dit werk te verhoogen. Dat wij in onze pogingen niet ongelukkig zijn geweest, bewijst de voor ons zeer vleijende beoordeeling, welke aan de vier honderd eerste bladzijden van het onderhavige werk in het buitenland* (Arch. Isr. No. 4, April 1855) *reeds heeft mogen te beurt vallen. Van de achter dit werk geplaatste errata en andere aanteekeningen — welke wij, uit den aard der zaak, niet konden vermijden — gelieve de welwillende lezer vooral nota te nemen.*

Dat de opsporing der bronnen ons dikwerf moeijelijk viel, zullen zij het best beseffen, die weten, dat over de kennis van de geschiedenis der middeleeuwen nog veel licht moet verspreid worden. Indien God ons lust en krachten blijft schenken, hopen wij — om aan de voor ons zoo vleijende aanvrage te voldoen — in vereeniging met den geachten vertaler van dit werk, ook eene geschiedenis te leveren van de lotgevallen der Joden in alle landen, van het jaar 1770 — *het jaartal, waar* Seërith Jisraël *mede eindigt — tot op onzen tijd, waartoe bereids eene vrij aanzienlijke hoeveelheid bouwstoffen door ons verzameld.*

Dat wij steeds dezelfde welwillendheid en belangstelling bij onze land- en geloofsgenooten mogen ondervinden, als die, in welke wij ons ook bij deze uitgave hebben mogen verheugen, is de wensch van

G. I. POLAK.

Amsterdam, April 1855.

NAMEN DER INTEEKENAREN.

AMSTERDAM.

Ailion, D.
Appel, M. A.
Auerhaan, J. M.
Bartels, A.
Beer, B. de
Beer, B. J. 2 Ex.
Beer, M. J.
Beit, J.
Beit, M. J.
Belinfante Abz., A.
Belinfante, de Erven. Boekh.
Belinfante, S. C.
Belle, la
Benedicts, A. D.
Benedicts Jr., B. D.
Benedicts, D.
P. Benedictus, Boekh.
Bever, P. R. van
Bierman, A. J.
Blitz, A. S.
Blitz, L. S.
Blitz, P. G.
Boas, L. A.
Boekbinder, N. J.
Boekbinder, P. J.
Boer, A. B. de
Boer, J. de
Boer, M. de
Boer, S. Cohen de
Bolle, A. M.
Boom, M.
Brave, P. A. de
Brandon, M. J.
Brans, M.
Broek, E. van
Broek, M. van
Brouwer, M. J.
Buren, Andries van
Buren, van
Calmann, R.
Canes, N. S.
Castro, E. H. de
Castro, J. de
Catz, E. J.
Caun, S. M.
Chumaceiro, A.M. Pred.P.Gem.
Cleeff, A. van
Cleeff, C. van
Cok, M. L.
Coltof, L. S.
Content, J. Pred.
Coster, J.
Coster, J. M.
Coutinho Jz., S. M.
Curiël, J.
Davids, A.
Davidson.
Diamant, L.
Dribbelaar, L.
Drukker, P. N.
Duizend, E. H.
Duren, M. M. van
Dusseldorp, J. M.
Emden, S. van
Emrik, J. D.
Fedder, A.
First, J. E.
Frank, M.

Frankfort, J. S.
Fransman, J. A.
Fuente, B. de la
Gazan, A. J.
Gelder, J. A. van
Gelder, van
Gelder, J. M. van
Godefroi, Mr. M. H.
Gompers, M.
Goudsmit, M. M.
Groen, A. S.
Groen, N.
Groen, S. J.
Haan, J. A. de
Halberstadt, J. A.
Hartloper, M.
Hegt, B. S.
Hegt, G. S.
Hegt, J. S.
Helmstadt, M.
Hirsch, J. Assessor.
Hond, S. M.
Hes, J. Chir. Dent.
Hijmans, H. J.
Jacobson Jr., J. A.
Jacobson, J. S.
Jong, A. J. de
Jong, J. de
Jong, J. de
Jong, S. A. de
Jong. S. L. de
Jongh Jr., J. S. de
Jongh, S. P. de
Kaas, S. J.
Kaz, S. C.
Kiek, L. D.
Kerkmeester, A. S.
Klerk, J. S. de
Klerk, L. J. de
Koch, B. B.
Kok, W. S.
Kollem, S. J. van
Koopman, J. E.
Krijn, L. R.
Lam, E. M.
Lam, M. M.
Lam, S. M.
Lamon, H. S.
Landsbergen, A.
Lee, A. van
Legerman.
Leks, J.
Levee, H. J.
Levie, D. L.
Levy, J.
Levy, L.
Liema, L. S. de
Lier Ez., J. van Med. Dr.
Lioni, D. E.
Lissauer, A.
Lissauer, A.
Lissauer, S. S.
Lob, S. J.
Loeb.
Loewe, J. M.
Loo, E. B. van
Maykels, A. H.
Metz, A. B. de
Metz, D.
Meyer, Julius
Meza, J. de
Milivine, J. M.
Minden, van
Minkenhof, E. J.
Minkenhof, P. J.
Mok, A. L.
Mok, J. L.
Monnickendam, A. G.
Monnickendam, A. M.
Monnickendam, M. G.
Monnickendam, Meyer G.
Montozinos, D.
Moppes, L. J. van
Moppes, Z. J.
Mossel, M. J.
Muller. S. L.
Norden, L. M.
Nusbaum, L. M.
Okker, J. M.
Omme, H. H

Orobio de Castro, Mev. Wed.
Os, B.
Paur, J, L.
Pareira, D. Cohen
Peper, J. J.
Perel, B. H. Pedicure van Z. M. den Koning
Pinedo, D.
Polak, M. L.
Porselijn, W.
Posno, B. M.
Praag, E. L. van
Praag, J. van
Praag, J. van
Praag, J. A van
Presser, J. S,
Rennel, M.
Rens, B. L.
Ricardo, D.
Rood, M. H.
Roest, Mz. M. 2 Expl.
Rotschild, M.
Rubens, Jr. B.
Rudelsheim, A.
Rudelsheim. J. Z.
Salzedo. Mevr. de Wed.
Salhuizen, S. E.
Samas, A.
Saqui, M.
Sarphati, S. Med. Dr.
Schaap, H.
Schaap, H. A.
Schrijver, M. H.
Seijes, A. J.
Seijes, A. J. van
Seijes, P. J.
Seminarium, Ned. Isr.
Simons, M.
Simons, S.
Sluis, D. E. Predikt.
Slijper, J.
Smit. H.
Smit, H. H.
Snoek, B. J.
Snoek, L. J.
Spijer, S. S.
Spier, J. J.
Spier, W. A.
Stork, A. L.
Stoederum, A.
Sterk, M.
Strien.
Sturkop, M. K.
Susan, A. Assessor
Suikerman, E. B.
Suasso da Costa, Jonkhr.
Terbeek, M. G.
Tall, A.
Terveen, J. S.
Toëleth, Genootschap
Trompetter, J. P.
Vaz Dias, A.
Vaz Dias, J.
Vleeschkruijer, B. M.
Viskoper, M. M.
Voet, J.
Voorzanger, L.
Vorst, B. J.
Vos, P. E. de
Vries, A. de
Vries, A. M. de
Vries. H. J. de
Vries, J. J. de
Vries, J. de
Wagenaar, A.
Wagenaar, H.
Wagenaar, H. A.
Wagenaar, J. A.
Wertheim, H. J.
Wessels, L.
Wezel. M. van
Witteboon, S.
Winnik, E. M.
Witjas.
Wolff, A. H.
Worms, Meijer
Worms, M. J.
Zangers, M.
Zetter, J.
Zwaap, Muiderberg

ALKMAAR.
Koekenheim, L.
AMERSFOORT.
Bloy, D. E.
Boekbinder, A.
Coorn, J. ten
Duren, H. van
Gelder, B. J. van
Gelder, D. L. van
Gelder, L. van
Kool, M.
Levitz, Mz. A.
Schöonfelt, S. J.
Tijn, A. van
Visser en Zn. S. E.
ARNHEM.
Frank, M.
Gulp, L.
Jacobs, J. L.
Waterman, J.
ASSEN.
Cohen, Joseph
Cohen, Meijer
Engers, F. M.
BORNE.
Spanjaard, J. J.
Spanjaard, L. S.
Spanjaard, N. S.
BRIELLE.
Berg, D. van den
Bobbe, E.
Cohen, J.
Goudsmit, M.
Lee, L. de
Morel, B. Godsd. onderw.
Overstrijd, D.
Philipse, P. voorzanger.
Polak, P.
CULEMBORG.
Levisson, L.
Walg, G. B.
DALFSEN.
Vomberg, L.
DELFT.
Bleekrode, S. A.
Goudsmit, H.
Kaston, M.
Koekoek, S.
Norden, J.
Winkel, S.
DEVENTER.
Hartog, N.
DIEPENHEIM.
Cracau, J. A.
Muller. L. S.
DIRKSLAND.
Haagen, D.
DORDRECHT.
Bisschop, W. Dr.
Cohen, J.
Dam, P. van
Hartog, D.
Hartog, S. den
Heijmans, G.
Heijmans, S.
Koster, M.
Meuzen, S. van der
Polak, J.
Snijders, M.
Straten, J. van
Vries, J. de
Wanenfried, L. G.
Wolff, D.
Zadoks, A.
Zadoks, L.
Zadoks, S.
ENSCHEDÉ.
Cohen, J. L. onderwijzer
Cohen, S. A.
Rozendaal, J.
GOES.
Emanuel, M.
GOOR.
Hoek, J. A.
GORREDIJK.
Leefsma, J. H. L.
GOUDA.
Bleekrode, B.
Cats, A.

GRAAFLAND.

Salomons, J. B.

GRAVENSBERGEN.

Blein, J.

GRAVENDEEL.

Hartog, E.

S' GRAVENHAGE.

Belinfante, Jzn. J.
Belinfante, Gebrs.
Borstel, L.
Davidson, E.
Ferares, J. v. J. opperrabbijn.
Ham, L. van der
Herschel, L.
Heijmans, C.
Heijdemans, L. L.
Hoofdcommissie tot de zaken der Isr.
Jong, D. de
Mindels, J.
Limburg, E.
Pimentel, S. H.
Pinto, J. de
Polak, M. M.
Polak Daniëls, M. G.
Rozenberg, J.
Simons, M.
Ut, M.
Vries, J. M. de
Weijl, S. J.

GRONINGEN.

Akker, L. J.
Dam, J. A. van
Drielsma en Vos,
Frankfort, M.
Hasselt. J. H. van
Israels, de Wed.
Jacobs, R. B.
Kisch, H. J.
Leek, Gebr.
Meijer, M. M. G. onderwijz.
Oppenheim
Polak.
Ronkel, H. J. van
Schaap, Gebr.
Wijhe, M. J. van
Wijnberg, E. J.

HAARLEM.

Chitz. B. J. Voorzanger.
Coronel, A. van J.
Drieduiten, J.
Diamant, A.
Embden, A. J. Isr. onderw.
Emrik, O. D.
Frank, S. J.
Konijn, G.
Leer, S. van
Peres, J.
Swaap, M. S.

HARDERWIJK.

Wolf.

HARLINGEN.

Beer, S. de
Cohen, J. H.
Gans, B. D.
Gelder, Mozes van
Gelder, M. L.

HELLEVOETSLUIJS.

Bennes, P.
Cohen, Mej. B H.
Haas, J.
Parsser, S. M. voorzanger.
Philipse, S.
Philipse, S.
Rippe, N. J.

HEUSDEN.

Broekhuizen, M.

HOOGEVEEN.

Friedmans, T.
Godfried, H.
Godfried, N.
Kolthoff, A. B.
Kolthoff, A. S.
Kolthoff, Salomon
Kolthoff, S. B.
Rijn, A. van
Rijn, S. van
Salomons, S.
Spanjaard, B.
Zuiden, S. van

HOORN.

Balanse, B.
Brave. E. de
Hamburger, J.
Handelaar, A.
Host, A.
Liefsmans, L.
Monas, S.
Morell, J. H.
Meijers, M.
Nierop, J.
Premsela, M.
Zeehandelaar, J.

LEIJDEN.

Barnstein, D.
Dantzig, D.
Lief, D. de
Mug, J.
Pinas, L.

LENT.

Stibbe, M. J.

LEMMER.

Ronkel, S. W.

MAARSSEN.

Blaauw, de Wed. de
Koster, D. L.
Rood, M. J. 2 Ex.
van Tijn, S. A.

MAASSLUIS.

Gelderen, J. L. van
Reeder, J. de

MAASTRICHT.

Bloemendal, S.

MEDEMBLIK.

Oostra, J.

MEERSEN.

Wijngaard, A.

MIDDELBURG.

Andriesse, J.
Emanuel, L.
Koster, S.
Pinto, J. L. Boekh. 2 Ex.
Schrijver, M.

MIDDELHARNAS.

Bouman, J.
Gazan, S.
Hartogs, H.
Hartogs, J. E.
Koome, K.
Rood, L. M.
Kuijzers, E.
Veer, A. de

MONNIKKENDAM.

Leeuw, N. de

MUIDEN.

Gelder, M. L. van
Simons, J. J.

MIJDRECHT.

Groot, de

NAARDEN.

Jongh, E. M. de

NIEUW PEKEL A

Catz, Leon, B.

NIJMEGEN.

Hoek, S. E. van der
Jacobsen, J.
Lehmans, S.. opperrabin
Loewenstam, S. J.
Stibbe, M. J.

ST. OEDERODE.

Sagen, M. van
Wit, J. de
Wolff, B.

OLDENZAAL.

Krukziener, A. M.
Themans, J.
Zwartz, N.

OUD BEIJERLAND.

Berg, L. van den
Boers, S.
Filips, L.
Koopman, H.
Vries, M. de

OUD PEKEL-A.

Cohen, Jr. M. M.
Polak, M.
Polak, M.

OS.

Saxen, J. van

ROTTERDAM.

Cijfer, A.
Engers, N.
Gazan, H. J.
Hijmans van Veenendaal
Hoorenman, A. L.
Jacobson, Az. L. L.
Jacobson, Az. L. L.
Labella, P. M. de
Lutomirski, A. D. Godsd. ond.
Nathans, E.
Nathans, J.
Polak, Az. M.
Presser, A.
Samson, J. M.
Schnitzler, M. A.
Symons, S.
Vliet, Az. E. van
Vries, S. J. de
Vriesland, J. S. van
Witsen, J. J. van

SCHAAGEN.

Lenson, Az. J.

SMILDE.

Polak, J. A.

SOMMELSDIJK.

Berg, S. van den
Gazan, A.
Hartogs, M. E.

SCHOONHOVEN.

Beem, M. H. van Onderw.

STEENWIJK.

Hoofien, D.

TILBURG.

Chitz, Voorzanger
Deen, A.

UDEN.

Swanenburgh, J. van

UTRECHT.

Costa Gomez de la Penh.. Mev. de Wed.
Heijmans, B. N.
Heijmans, E. N.
Jacobs, S.
Mossel, S.
Polak, Jacob
Rooij, J. de
Sterrenheim, A.

VEENDAM.

Frank, H. S.
Polak, H. L.
Rhijn, H. S. van
Voorzanger, J. L.

VEENHUIZEN.

Neuwied.

VLISSINGFN.

Buizonjé, Z. de
Lier, B. van Med. Dr.

WEESP.

Davids, W. L. Boekh.
Metz, S. de
Vleeschkruijer, H. J.
Vries, L. P. de

WILDERVANK.

Polak, G. N.

WILLEMSOORD.

v. Goor, A.

ZALTBOMMEL.

Hartog, H.
Haas, de

ZIERIKZEE.

Frank, M. A.
Velleman, A.
Wiener, H.

ZUTPHEN.

Rubens.

ZWARTSLUIS.

Loonstein.

ZWOLLE.

Dam, A. van
Dam, E. van
Frankfort, B. J.
Letter, R. A.
Polak, H. J.
Polak M. N.

SURINAME.

Abendanon, S.
Barnets, M. L.

Benjamins, D.
Bibaz, A. B.
Boas, P. J.
Charlouis, A. D. Officier
Coerland, M. van
Coronel, D. Apotheker
Coutinho, Ab. Isr.
Fernandes, J. J.
Fonseca, fr. J. G.
Levien, S. J.
Lionarons, Chir.
Mesquita Bueno, de
Monpurgo, E. E.
Monpurgo, M. M.
Nassy Jz., J. C.
Sanches, M. D.
Seelig, Simon
Stempel, C. van der (*)

(*) Uit deze kolonie en ook van andere gewesten zijn niet alle opgaven ingekomen, zoodat wij vele inteekenaren niet kunnen vermelden.

שארית ישראל.

SEËRITH JISRAEL. (*)

HOOFDSTUK I.

Over de tien stammen, die tijdens het bestaan des eersten tempels door Salmanéser, koning van Assyrië, zijn verdreven. (*Kon. II.* 18.)

Waarde geloofsgenooten! De geschiedenis der Joden voor u te beschrijven, is gewis eene zeer moeijelijke taak voor mij, dewijl men, na de profeten, weinig gezag hebbende schrijvers onder onze geloofsgenooten aantreft; na *Josephus*, die de geschiedenis der Joden gedurende den tweeden tempel beschreven heeft, zijn ons geene schrijvers bekend, die zich tot taak zouden gesteld hebben, eene geschiedenis der Israëlieten na den tweeden tempel te leveren. De oorzaak hiervan ligt, mijns inziens, eensdeels in de menigvuldige verbanningen en uitzettingen, waaraan de Israëlieten in alle deelen der wereld ten prooi zijn geweest, waardoor vele, welligt zeer belangrijke

(*) De behandeling van dit werk wijkt geheel af van die van andere geschiedkundige werken. Wij zagen ons hiertoe genoodzaakt, ten einde zooveel mogelijk het oorspronkelijke te volgen. De welwillende lezer gelieve dit bij het geheele werk in het oog te houden. L. G. Azn.

boeken over die stoffe zijn verloren geraakt, anderdeels in de verbazend verre afstanden, op welke de her- en derwaarts verstrooide Israëlieten van elkander leefden, zoodat den een' van den ander' weinig of niets ter oore is gekomen.

Ik heb mij derhalve tot taak gesteld, eene geschiedenis te leveren van hetgeen er met onze voorouders na de verwoesting des tweeden tempels, gedurende eenen tijd van 1675 jaren in alle werelddeelen is voorgevallen. De bouwstoffen voor mijnen arbeid zal ik vooreerst putten uit gezaghebbende Israëlietische schrijvers, wier namen nu eens door mij zullen opgegeven, dan weder, om langwijligheid te vermijden, met stilzwijgen zullen voorbij gegaan worden; vervolgens zal ik ook van die niet-Israël. schrijvers gebruik maken, op wier waarheidsliefde, ik gemeend heb mij te kunnen verlaten; terwijl ik vertrouw dat niemand het mij zal euvel duiden, van de waarheid gebruik te hebben gemaakt, daar waar ik gemeend heb haar te vinden; te minder, wanneer men in aanmerking neemt, dat de bronnen, welke alleen Israël. schrijvers mij aanboden, voor mijne stoffe ontoereikend zouden geweest zijn.

Alvorens tot onze eigenlijke taak over te gaan, zullen wij in dit hoofdstuk eerst onderzoeken, waar de tien stammen zijn aangeland, welke tijdens den eersten tempel door *Salmanéser*, koning van *Assyrië* werden verdreven, en wel in het negende jaar der regering van *Hozea*, den zoon van *Ela*, den koning der tien stammen, en in het zesde jaar der regering van *Chiskijahu*, koning van *Juda*; dus in het jaar der Schepping 3205, (555 vóór de gew. jaart.) Wij worden tot dit onderzoek geleid, ten einde te kunnen onderscheiden tusschen de tien stammen en tusschen de twee stammen, welke door *Titus Vespasianus* na de verwoesting des tweeden tempels verdreven werden.

Het waarachtigste, dat wij van deze zaak weten, vinden wij aangeteekend in *Koningen* II, 18. „De koning van *Assyrië* verdreef de Israëlieten naar *Assyrië* en deed hen zich

neder zetten in *Chalach* en *Chabor*, bij de rivier *Gozen* en in de steden van *Medië*" (1). *Josephus, dl.* XI. *hoofdst.* 5, zegt: „ Nadat *Ezra* van den koning verlof had gekregen, om met de Joden uit *Babylon* naar *Jeruzalem* terug te keeren, begaven zich velen der in *Medië* verstrooide Joden

---

(1) Over de namen der steden, die op de hier aangehaalde bijbelplaats en ook in Chr. I. 5, 26 voorkomen, alwaar nog de plaats הרא bijgevoegd en ערי מדי weggelaten is, zegt de Talmud Kidusin 72a חלח זו חלון חבור זו חדייב נהר גוזן זו גינזק ערי מדי זו חמדן וחברותיה ׃אמרי לה זו נהגנד וחברותיה. De geleerde *E. Carmoly* zegt in zijn Itinéraires de la terre sainte (*Bruxelles* 1847) blz. 326. La question des dix tribus a long-temps occupé les savants. (Het onderwerp der tien stammen heeft langen tijd de geleerden bezig gehouden), en geeft de volgende verklaring op eenige door den Talmud genoemde plaatsen (blz. 339 noot 7. 8 9,): *Ginzak,* |*Gandzaca ou Tauris, Tebris,* Capitale ancienne et 'moderne d'une des provinces de la *Médie. Hamadan, ville célèbre*, la plus occidentale de la province de *Fars* ou *Perse* proprement dite. Elle appartient au *Gèbal* ou ancien pays des Parthes, dont Ispahan est aujourd 'hui la capitale. (*Ginzak*, *Gandzaca* of *Tauris, Tebris*. oude en nieuwe hoofdstad van eene der provinciën van *Medië. Hamadan*, eene beroemde stad, de meest westelijke van de provincie *Fars* of het eigenlijke *Perzië.* Zij behoort tot *Gèbal* of het oude land der Parthen, waarvan *Ispahan* thans de hoofdstad is.) Omtrent *Nehavend* of *Nihavend*, zegt gemelde geleerde (blz. 340, noot 13): Il ne faut pas confondre *Nehawend* avec *Narèwan* ou *Nihrewan*; ni avec *Nahrowan*, qu'on trouve sur la carte de Niebuhr (voyage tom II pl. XLI) à quelques lieues au nord de *Bagdad*. (Men moet niet verwarrèn *Nehawend* met *Nahèrwan* of *Nihrèwan.* Ook niet met *Nahrowan*, dat men op de kaart van Niebuhr vindt, (reis, deel II pl. XLI) op eenige uren afstands ten noorden van *Bagdad*). Over חבש zie *S. Cassel* in de Allgem. Encyclopädie der Wissenschaften u. Kunste v. Ersch u. Gruber, 2de Section, deel XXVII bl. 73 noot 54, die volgens de verklaring van חבור door den Talmud חדיב of חדייב (ook bij C. 327 noot 6) *Adiabne* of *Hadiabne* neemt, omdat de *Khabur* door dezelve loopt. *Landau* (Rabb. aram. deutsches Wörterb. art. חדייב noot 1) zegt: *Hadiava* of *Adiabne*, door de Joden הֲדְיַב genoemd, was een Assyrisch landschap. In den *Targum* op de bovengemelde plaats in Chr. wordt הרא (even als in *Jes.* XIII. 16 (הרי נשף) met טורי קבלא overgebragt, zijnde de הרי חשך, van dewelke in *Jalkut* Psalm n. 727 als ook in Talmud *Jerusalmi Baba Mezia* § II gezegd wordt: אלכסנדר מוקדון אזל לגביה מלכא קציא לבתר הרי חשך, waaronder, volgens *S. Cassel*, de donkere bergen van het Kaukasische hoogland en de Kurdischen gebergten moeten verstaan worden. Ook de geleerde *R. Jozef Schwartz* in zijn belangrijk werk תבואות הארץ (*Jeruzalem* 1845) brengt de woorden in *Zohar* (deel 3, p. 147 ed. *Amsterd.*) פגע בעינון טורי קרדו met de הרי חשך overeen. Zie ook in deszelfs duitsche uitgave (*Frankfort* a. M. 1852) de belangrijke briefwisseling over de tien stammen, van dezen Schrijver met *Mozes Jaffe* in 1847, uit *Bombay*, *Aden* en *Calcutta* (bl. 417—421).

G. P.

van de tien stammen naar *Babylon*, ten einde met *Ezra* naar *Jeruzalem* terug te keeren, maar ook zeer velen bleven in *Medië* wonen, dewijl zij het voor verkieslijker hielden daar te blijven, dan eene nieuwe woonplaats op te zoeken." Wij kunnen derhalve hieruit opmaken, dat de tien stammen in *Medië* moeten gezocht worden, dewijl zij nog in den tijd van *Ezra* in dit land met der woon gevestigd bleven. Ook vinden wij in onzen *Josephus* (2) (*dl.* II *hoofdst.* 10). „Toen *Alexander de Groote* in de duistere bergen kwam, wilde hij doortrekken naar de afstammelingen van *Jonadab*, den zoon van *Rechab* (3); hij liet zich door drie honderd uitgelezene mannen volgen; maar zijn togt ging met de uiterste vermoeijenissen vergezeld; geen zonnestraal drong tot hem door, en de grond was met natte, glibberige klei-aarde bedekt; toen hoorde hij vogelen, welke hem in de grieksche taal in dier voege toespraken: „Te vergeefs tracht gij tot het huis Gods en dat zijner dienaren, de afstammelingen van Abraham,

---

(2) Deze is *Joseph ben Gorion*, waarschijnlijk uit *Noord-Italië*, in het begin der tiende eeuw, bij vele schrijvers *Josephus Gorionides* en bij latere יוסיפון העברי genaamd. De eerste editie van zijn werk verscheen te *Mantua* 1480 (de Rossi, Annalen p. 114) met eene voorrede van *Abraham Cunath ben Salomo*. Hetzelve is, behalve in het latijn door *S. Munster* (*Bazel* 1541) in joodsch duitsch, ook gedeeltelijk in het Arabisch vertaald, door *Sakkaria ben Said el Jemini*. — Zie over denzelven *Rappoport's* belangrijke Inleiding voor den ערוך van ן' פרחון (*Presburg* 1844) bl. XI en Dr. *Zunz*, Gottesd. Vorträge der J. 146, en zur Geschichte und Literatur 62, alsmede *Franz Delitsch*, z. Gesch. der J. Poesie bl. 37. Deze schrijver wordt dikwijls door Rassi aangehaald (*Kon.* II. 20, 13. — *Ezech.* 27. 117) en bijzonder veel in deszelfs verklaring op *Daniël*, ook in deszelfs verklaring op den Talmud. Zie *Berachoth* 43a, *Joma* 23a, *Baba Bathra* 3b. Ook door de Tosefiten in *Aboda Zara* 10b. — Over de verbreiding van dezen *Josiphon*, zie *Ewald's* Zeitschrift d. deutsch. morg. Gesch. *Th.* I, 338.

G. P.

(3) Van de בני רכב, die zich van wijn onthouden en in hutten wonen (vergel. 1*Chr.* I. 2, 55 en *Jes.* 35, 8—9), wordt in פסיקתא רבתי פרשה ל"א gezegd: het and *Sinnim* — *Jes.* 49. 11 — is het land van de zonen van *Jonadab ben Rechab*, en uit בראשית רבה פרשה נ"ב is duidelijk bewezen, dat het land *Sinnim* het land תימן — *Yemen* — *Arabië* is, hetgeen nog ten huidigen dage bevestigd wordt. Zie *R. Jozeph Schwartz*, Das heilige Land bl. 408.

G. P.

door te dringen." Een andere vogel raadde hem naar *Indië* te gaan en voorspelde hem, dat hij dit land veroveren en den koning *Purus* dooden zoude; aan deze stem gehoor gevende, trok hij naar *Indië*.

Eldad de Daniet (4), uit het land der tien stammen komende, (volgens sommigen omstreeks 4640 der schepp. (880 gew. jaart.) verhaalt, dat in den tijd van *Jerobeam*, toen de tien stammen zich van die van *Juda* en *Benjamin* hebben gescheiden, de stam van *Dan* geen krijg wilde voeren tegen zijne broederen; dat hij derhalve het Joodsche land verliet en naar *Ethiopië* trok, een verbond sluitende met deszelfs inwoners, welke later aan hem cijnsbaar werden. Ook zegt dezelfde schrijver, dat de drie stammen *Naphtali*, *Gad* en *Aser* den stam van *Dan* volgden, de rivieren van *Ethiopië* overtrokken, in wier nabijheid zij hunne kudden lieten grazen en in tenten woonden. Zij hadden ook eenen koning, eenen afstammeling van *Eliab*, den zoon van *Achisamach*, die dertig duizend ruiters en honderd duizend voetgangers kon op de been brengen; allen, voegt de schrijver er bij, bleven aan de wet van *Mozes* getrouw. Deze vier stammen hebben zich met elkander vereenigd en voerden ieder op zijne beurt gedurende drie maanden oorlog, waarna zij den buit huiswaarts bragten, welke gelijkelijk verdeeld werd. Bij deze vier stammen voegt *Eldad* nog de afstammelingen van *Mozes* (5), welke eerst afgodendienaars zouden geweest zijn, die zich later echter tot Gode bekeerd hadden. Ook zij zouden

---

(4) Over *Eldad Hadani*, zie Zedner's Auswahl hist. Stücke enz. (*Berlin* 1840) blz. 22. Voorts in כרם חמד deel V. blz. 204 en 226. (De uitgave van *Carmoly* wordt door *Steinschneider* voor onecht verklaard.) (Encyclop. v. Ersch. u. Gruber II Sect. deel 27 blz. 390). Over eene zeer oude uitgave heeft *Luzzatto* (Literaturbl. d. Orient VIII. 781) geschreven. Zie ook in de שרשים לרד״ק Art. שגה. De beroemde *Ibn Ezra* betwijfelt zeer deszelfs autoriteit. Zie zijne verklaring op *Exodus* II. 22.

G. P.

(5) Over de בני משה, zie אהבת ציון van *Eliah de Ferrare*, 1438 (Itinéraires, blz. 335).

G. P.

zich in dit land neder gezet, groote paleizen gebouwd en fraaije lusthoven aangelegd hebben. De schrijver zegt zelf gezien te hebben, dat God's zegen op hen rustte, dat de kinderen niet stierven vóór hunne ouders en dat zij tot honderd en twintig jaren oud werden. Zij hadden eenen rijken overvloed van goud en zilver en waren talrijker dan de uit *Egypte* getogenen; hunne taal was de hebreeuwsche, zij studeerden vlijtig de wet, maar wisten niets van de *Tenaïm* en *Amoraïm*, d. i. van de zamenstellers der *Misna* en des *Talmuds*. En geen wonder; want deze bestonden eerst tijdens den tweeden tempel, terwijl de afstammelingen van *Mozes* reeds lang vóór den eersten tempel zich van het overige Israël hadden gescheidden.

Ook zegt hij, dat de stam van *Isachar* onder de heerschappij van *Perzië* en *Medië* staat en dat sommigen hunner het vuur aanbidden en hunne zusters tot vrouwen nemen, even als de volken waaronder zij wonen. Het land van *Zebulon* strekt zich uit van den berg *Paran* tot aan de rivier den *Euphraat;* de stam van *Ruben* woont achter de bergen en spreekt de Arabische taal; de stam van *Ephrajim* en de helft van den stam *Menasse* zijn naar het Zuiden getrokken, en leven slechts van roof; de stammen van *Juda* en *Simeon* zijn bijzonder talrijk in het land *Kuzar*, waarvan wij later zullen spreken; zij hebben vijf en twintig rijken overwonnen, welke hun allen schatpligtig zijn. Vele schrijvers, zoowel Israëlietische als niet-Israëlietische, vermelden, dat een groot gedeelte der tien stammen de rivier *Sambation* (6) zijn overgetrokken en zoeken dit gevoelen door schriftuurplaatsen te staven. Zoo verklaart onder anderen de *Midras Rabba* het vers uit *Jesaja* 49. אלה מרחוק יבואו., d. i., deze zullen uit de verte komen, als zoude dit doelen op de tien stammen, welke achter de rivier *Sambation* verdreven zijn. Ook

(6) Zie *Talmud Sanhedrin* bl. 65. *Carmoly*, na *Jozephus* te hebben aangehaald; zegt: (Itinér. 335 note 82.) Pline (Natural. lib. XXXIII Cap. 2.) parle aussi de ce fleuve. (*Plinius*, *enz.* spreekt ook van deze rivier); zie ook Dr. *H. Graetz*: Gesch. d. Juden (*Berlin* 1853) Th. IV bl. 472. G. P.

Jonathan ben Uziël, die honderd jaren vóór de verwoesting des tweeden tempels leefde, maakt eene dergelijke gevolgtrekking uit het 10de vers van *Exodus* XXXIV. Wij zullen hierover echter niet lang meer uitwijden. Hij, die meer over deze stoffe wenscht te weten, zie het boek *Mikwé Jisraël*, door *Mennasse ben Israël* (7) in de Nederduitsche taal geschreven.

Evenwel heb ik gemeend mijnen lezers nog te moeten mededeelen, wat ik hieromtrent nog heb gevonden in het boek *Iggereth Orchoth Olam* (8.) Ik laat *Izaäk ben Abraham ben Jehuda Akrisch* (9) spreken: Ik heb dikwerf ten opzigte der tien stammen hooren gewagen, dat er zekere oorden zijn, waar Israël zijne eigene koningen heeft en zeer sterk en magtig is, terwijl het niets anders ontbreekt, dan zijn tempel en eene profetie. Een ieder zit rustig onder zijnen vijgenboom en zijnen wijnstok; ook trekt het zeer veel voordeel van de volken, die onder zijne afhankelijkheid staan, terwijl het krijg voert tegen allen, die tegen hetzelve opstaan. Het oord, dat het bewoont, is, volgens sommigen, in de nabijheid van den *Sambation*, volgens anderen, achter deze rivier gelegen. Nog anderen zoeken het ver achter het land *Theman*, en wederom anderen willen zijne woonplaats vinden achter de rivier *Gozen*, als overeenkomende met hetgeen in *Masaot Benjamin* (10) en ook in het boek der *Koningen*

(7) Over dezen geleerde en zijne werken, zie verder, hoofdstuk 33.
G. P.

(8) Dit werk is vervaardigd door *Abraham Frizol b. Mordechai* (van wien eene verklaring op *Job* in den bijbel van *Venetië* 1515—18 gedrukt is) en bevat eene beschrijving der drie werelddeelen *Azië*, *Afrika* en *Europa*, over de plaats van den *Sabbation*, over de ligging van het *Paradijs* enz. en werd het eerste te *Ferara* 1535 gedrukt. Van denzelfden schrijver bestaat nog een manuscript te *Amsterdam*, over den *Sabbation* enz, zie Sabathai's *Siftè Jesenim* (let. מ No. 41).

(9) *Izaäk Akrisch* reisde in het jaar 1562 van *Constantinopel* naar *Egypte*. Ook vindt men van denzelven twee brieven, geschreven te *Constantinopel* 1577, op wier titel men leest מעשה בית דוד בימי מלכות פרס (C. Itinéraires blz. 67, VII).

(10) De reizen van *Benjamin van Tudela* zijn dikwijls en ook in verschillende talen overgebragt en verschenen. De door *Asher* te *Berlijn* 1848 uitgegevene, onder den titel van *Benjamin of Tudela*, met lezenswaardige en critische noten

vermeld staat. Ook zijn er, zooals *Josephus*, die hun eene woonplaats achter de duistere bergen aanwijzen, terwijl wederom anderen van gevoelen zijn, dat zij achter het koningrijk *Chabesch* (11), digt bij het land van priester *Jan* (12) moeten gezocht worden. Al deze gevoelens kwamen mij min aannemelijk voor; want wie zoude kunnen gelooven, wanneer wij de onderdrukking van ons volk in die tijden gade slaan, dat het zijne eigene koningen en opperhoofden heeft; vooral met het oog op Rabbi *Akiba's* verklaring van het vers: וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה, „en Hij, (God), wierp hen naar een ander land, gelijk (tot) den huidigen dag." Deze verklaring luidt aldus: „Even als de dag, die verdwijnt, om nimmer terug te keeren, even zoo zijn de tien stammen verdwenen, om nimmer terug te komen." Waaruit schijnt te blijken, dat zij óf geheel verdwenen, óf onder de andere volkeren zoodanig vermengd zijn, dat men hen niet kan wedervinden. Welligt onder de Ismaelieten en Edomieten, alsmede onder de stammen van *Juda* en *Benjamin*.

---

van Dr. *Zunz*, *Rappoport* en andere geleerde tijdgenooten verrijkt, zijn zeer belangrijk voor de archeologie. Zie ook Dr. *Z. Frankel's* Monatschrift f. Gesch. u. Wissenschaft des Judenthums (2te Jahrg. 1848.)

G. P.

(11). *Al-Chabes* of *Al-Habesch*. Zie אהבת ציון (Itinéraires p. 334). Les Ethiopiens, zegt *Carmoly* (bl. 354), étaient suivant un auteur contemporain, une colonie de race caucasienne, du rameau Sémitique et araméen appelé *Kusch* qui, ayant quitté les monts Cossœiens et envahi les plaines de l'Euphrate et du Tigre se répandit en *Arabië*; de là, passant la mer rouge, elle vint se fixer en Afrique, dans la partie que les anciens appelaient *Aethiopia Supra Egyptum* et qu'on nomme aujourd'hui Abyssinië ou *Habesch*. (De Ethiopiërs waren, volgens eenen toen levenden schrijver, eene volkplanting van Kaukasisch ras, van den Semitischen en Arameïschen tak, *Kusch* genaamd, die, nadat zij de Cossœiensche bergen verlaten en de vlakten van den Tigris en den Euphraat veroverd had, zich in *Arabië* verspreidde; van daar de Roode Zee overtrekkende, zette zij zich in *Afrika* neder, in dat gedeelte, hetwelk de ouden *Ethiopia Supra Egyptum* noemden en dat thans den naam van Abyssinië of *Habesch* draagt). Zie ook over deze stad, *Zunz* in מסעות בנימין (Ed. *Berlin* 1841.) G. P.

(12) *Basnage* (Ed. *Amst.* 1727 Holl. uitg. fol. bl. 1304) zegt, dat hiermede bedoeld wordt Paap *Jan*, van welken *Martinius* (Cap. XXV bl. 25) beweert, dat deszelfs rijk was, het land, dat men thans *Si-fan* noemt, op de grenzen van *China*, dat *Vengan kerig* en *Tibeth* insluit. G. P.

Hoewel ik den brief van priester *Jan*, *Masaot Benjamin* en *Eldad*, den Daniet, en dien van *David*, den Rubeniet, gezien heb, welke laatste, van *Constantine* komende, in het jaar 5222 (1462 gew. jaart.) de wijk nam naar *Portugal*, (zie het boek *Dibre hajamim* van Rabbi *Jozef Hakohen*) (13) kwam mij het geheel toch slechts als een verzinsel voor, uitgedacht om Israël in zijne ballingschap moed en standvastigheid in te boezemen. In dit vermoeden word ik te meer bevestigd, daar ik eenen verdichten brief, door zekeren *Jehuda Angili* van *Zefat* verzonden, onder mijne oogen gehad heb. Volgens dezen brief zouden de tien stammen in de nabijheid van genoemde stad gekomen zijn, ten getale van eenige millioenen zielen; ook de teekens en kleuren hunner banieren, zelfs de naam huns konings werd in dezen brief vermeld. Doch verre van eene goede uitwerking te hebben, verwekte deze brief den Joden slechts den spot der natiën en vele onaangenaamheden.

Het volgende, als behoorende tot ons onderwerp, moge ook hier zijne plaats vinden. Omstreeks dezen tijd, namelijk, leefden twee menschen te *Zefat*, *Samuel Uski* en *Samuel Sarphi* geheeten, welke door hunne fijn gesponnen verzinselen veel opschudding onder den volke veroorzaakten. Wanneer zij namelijk met den een' of anderen Arabier op den openbaren weg over handelszaken stonden te spreken en toevallig een andere jood zich bij hen voegde, dan joegen zij dezen met harde woorden weg, terwijl zij naderhand tot dien Jood zeiden: „Waarom hebt gij u bij ons gevoegd? De man, met wien wij stonden te spreken, is een Jood even als wij, hij kwam van de tien stammen van achter de rivier *Sambation*, en hij wil zich aan niemand anders bekend maken, dan aan ons." Nu eens gaven zij voor, dat de gewaande Jood van

(13) R. *Josef b. Meïr Hakohen*. uit *Avignon*, (1496) Het hierboven genoemde werk bevat de geschiedenis van *Frankrijk*, *Turkije* en de vervolgingen der *Hussiten*. Hij schreef ook nog *Emek Habacha*, dat te *Weenen* 1852, voor de eerste maal in druk verscheen. G. P.

het land *Chabes*, dan weder, dat hij van achter de duistere bergen was gekomen, en daar de eene bedrieger steeds de woorden des anderen bevestigde, wisten zij natuurlijk aan deze zaak eenen schijn van waarheid te geven.

In het jaar 5322 (1562 gew. jaart.) reisde ik, zegt bovengenoemde *Izak*, van *Constantine* naar *Egypte*. Op het schip, dat mij overbragt, bevonden zich Arabieren en Turken. Wij bragten onzen tijd grootendeels met redetwisten door. Onder hen bevond zich, onder anderen, een oude Turk, die, naar zijn uiterlijk te oordeelen, een gehard krijgsman zijn moest. Deze verhaalde, dat hij op vijftienjarigen leeftijd onder den magtigen Sultan *Soliman* (14) had dienst genomen. De Stedehouder van *Egypte* bragt een groot leger op de been, liet een aantal groote schepen bouwen en veroverde de rijken *Theman* en *Eden* op de Arabieren. Dezelfde oude krijgsman verhaalde nog vele wonderbaarlijke dingen, welke hij in *Indië* en *Chabes* gezien had. Een der Turken, die zich op het schip bevonden, kwam mij voor een Jood te zijn; want hij verzocht mij, den ouden krijgsman te vragen, of hij in de vele landen en steden, waar hij geweest was, ook wel iets gezien of gehoord had van een joodsch koningrijk. Ik verwonderde mij zeer over deze woorden en antwoordde hem, dat ik aan zijn verzoek niet kon voldoen, dewijl ik vreesde, dat de krijgsman mij deze vraag euvel zoude duiden. Maar, voegde ik er bij, gij zoudt mij zeer verpligten, indien gij zelf hem die vraag zoudet willen doen. En nu sprak de Turk tot den krijgsman: Ik bid u, zeg mij, of gij in de vele landen en steden, waar gij geweest zijt, ook iets gezien of gehoord hebt van een zelfstandig joodsch koningrijk? waarop de

(14) Sultan *Soliman* (1537) liet *Jeruzalem* met eenen nieuwen muur voorzien. Hij was een vriend der Joden, gaf hun vele vrijheden en liet hen ambten en eereposten bekleeden. Ook droeg hij zijnen geleerden geneesheer, R. *Mozes Hamon*, op, eene arabische vertaling der H. S. en der geboden te vervaardigen. Even zoo stond bij hem in aanzien zijn tweede lijfarts R. *Tam*. zoon van R. *David Ibn Jechia*. Zie *Salseleth Hakabala* en *Das H. Land* v. *J. Schwartz* bl. 305.
C. P.

krijgsman antwoordde: De Joden vormen niet alleen een koningrijk, maar zijn zelfs zeer magtig; ik zal u verhalen, wat ik met mijne eigene oogen gezien heb, op mijne krijgstogten onder *Soliman*. Eerst zijn wij de zee overgetrokken naar *Indië* (in het oosten). Wij zagen in de verte zeer hooge bergen en wij konden duidelijk zien, dat zij bewoond waren. *Soliman* zeide hierop tot den gids: het komt mij voor, dat deze bergen bewoond zijn, want men ziet, dat zij beploegd en bezaaid zijn. De gids antwoordde hierop: Mijnheer! op deze bergen woont een bloeijend en magtig volk, dat ons echter weinig voordeel aanbrengt, dewijl deze lieden door de bergen tegen elken aanval beveiligd worden; daarenboven zijn zij zoo magtig en talrijk, dat wij niets tegen hen mogen ondernemen. De bevelhebber vroeg toen den gids naar den naam en de godsdienst dier natie, waarop hij antwoordde, dat het Joden zijn. *Soliman* lachte hierop en zeide, dat zij onmogelijk zoo magtig konden zijn, indien het Joden waren, en gaf toen bevel, dat men aan land zoude roeijen. Vervolgens liet hij eenen raad vergaderen, ten einde een plan van oorlog tegen dit volk te beramen. De gids en al zijne raadslieden raadden hem, van dit plan af te zien, dewijl hij, hoedanig de uitslag ook zijn mogt, toch geene eer van eenen zoodanigen oorlog kon behalen. Want in geval van overwinning zou men zeggen: geen wonder, het waren slechts Joden, die gij overwonnen hebt, en in geval van eene nederlaag, zult gij den regtmatigen roem, dien gij door de verovering der twee rijken, *Theman* en *Eden*, verworven hebt, geheel en al verliezen en nimmer zult gij u voor uwen heer en meester meer durven vertoonen. De bevelhebber, aan dezen raad gehoor gevende, trok weder naar zijn land terug.

(*Tot zoo ver het verhaal van den ouden Turk.*)

Toen ik (*Izak*) het verhaal des ouden mans, welks eenvoudigheid mij aan de waarheid niet deed twijfelen, hoorde, was ik zeer verheugd en dankte God, dat Hij mij iets dergelijks had doen vernemen. Vervolgens begaf ik mij naar *Alexandrië* in *Egypte*, alwaar ik veel van de tien stammen hoorde spreken. Op zekeren dag kwam een schrijver bij mij, wiens geheele leven aan de opsporing der tien stammen gewijd was; toen wij over de zaak spraken, noemde hij mij: Kopher (ongeloovige), dewijl ik weinig geloof aan zijne woorden sloeg. Het is den Dajan dezer stad reeds bekend, zeide hij, dat wij een groot en magtig vorst bezitten op de uiterste grenzen van het land *Chabes*, en toen ik hem ongeloovig vroeg, wie hiervan iets gezien of gehoord had, antwoordde hij mij, dat alle Joden er zoo over spraken, en daar het verhaal des ouden Turks mij nog versch in het geheugen lag, trachtte ik de bron op te sporen, waaruit deze zaak haren oorsprong ontleende. Ik vernam diensvolgens, dat al deze gezegden afkomstig waren van zekeren jongeling, *Naäman Semarja* genaamd, en daar ik in dien jongeling weinig vertrouwen stelde, begaf ik mij tot hem en vroeg hem, waarom hij dergelijke logentaal verzonnen had? waarop hij mij plegtig verzekerde, dat hij het gehoord had uit den mond van zekeren geneesheer, *R. Samuel Sulam* genaamd. Ik aarzelde toen geen oogenblik en ging den zoo even genoemden geneesheer, die de vriend mijner jeugd geweest was, opzoeken. Na de gebruikelijke pligtplegingen met hem gewisseld te hebben, maakte ik hem met het doel mijns bezoeks bekend en verzocht hem, dat hij mij naar waarheid zoude verhalen, wat hij van de zaak wist; waarop hij aldus begon: Weet dan, dat ik, nu eene maand geleden, zekeren heer bezocht, ten einde naar zijne gezondheid te vernemen, gelijk dit bij de geneesheeren gebruikelijk is. Twee uren, nadat ik van dien heer vertrokken was, kwamen twee zijner bedienden in de grootste haast bij mij en verzochten mij, oogenblikkelijk bij hunnen meester

te komen. Daar ik niet wist, wat er gaande was, volgde ik hen in de grootste ongerustheid. Toen ik bij den heer kwam, vond ik hem, tot mijne geruststelling, geheel alleen rustig voor eene tafel gezeten, terwijl een geopende brief voor hem lag.

Toen ik hem vroeg, waarom hij mij met zooveel spoed had doen roepen, zeide hij: Ik heb u eene vraag te doen, welke ik van u verwacht, dat gij haar naar waarheid zult beantwoorden, en ik bezweer u bij den God des hemels en der aarde, mij te zeggen, of gij ooit gehoord hebt, dat de Joden eenen koning hebben? Ik antwoordde hem: God schenke hem een lang en gelukkig leven, aan den koning, onzen heer, Sultan *Soliman*! Hierop begon hij te lagchen en zeide: Ik zeg van ganscher harte „Amen" op uwen wensch, maar dit was niet mijne bedoeling; ik wenschte van u te weten, of gij eenen eigenen joodschen koning hebt? Ik antwoordde hem, dat ik wel had hooren zeggen, dat er zekere oorden zijn, waar de Joden eenen koning hebben, en dat ook oude boeken gewag maken van eene rivier *Sambation*, in wier nabijheid een joodsch volk met eenen joodschen koning zoude wonen, doch dat wij hieraan geen geloof hechten, eensdeels, omdat wij er in de vier en twintig gewijde boeken niets van opgeteekend vinden, en anderdeels, omdat het eene ongerijmdheid zoude zijn, hieraan te gelooven, wanneer wij de vervolgingen in aanmerking nemen, waaraan wij gedurig ten prooi waren. Toen hij deze mijne woorden hoorde, zeide hij: Niet te onregte noemt men u een ongeloovig volk, want gij wilt nimmer iets gelooven. Deze woorden zeggende, gaf hij mij den boven bedoelden brief, welke door *Dusluar*, den heer van *Chabes*, gezonden was en die het volgende bevatte: „Vrede zij met u, Heer, die in *Egypte* woont! Ik smeek u, mij een leger en ijzeren stormrammen te zenden, want indien mij niet de Joden met een leger van twaalf duizend ruiters hadden bijgestaan, zoude mijn gansch leger vernield zijn geworden."

Na dezen brief gelezen te hebben, kende mijne verwondering geene grenzen meer, en ik beschouwde dit als eene blijde tijding voor Israël. Ik voeg hier nog bij, dat kort geleden iemand uit het land *Chabes* naar *Constantine* kwam en van daar naar *Egypte* reisde. Deze verklaarde met luider stem, dat hij een' ieder, die met hem wilde gaan naar het land der Joden, veilig derwaarts zoude geleiden, daar zijn land in de onmiddellijke nabijheid van dat der Joden gelegen was."

(*Tot zoo ver het boek* ORGOTH OLAM.)

Uit al het gemelde kunnen wij opmaken, dat de tien stammen naar verschillende oorden verstrooid zijn, en dat zij nog hier en daar hunne eigene koningen en opperhoofden hebben. En dit is welligt de meening van den Profeet *Jesaja* 49. „*God zegt: ten behoorlijken tijde zal Ik u antwoorden, en tot alle gevangenen zal Ik zeggen, gaat heen!*" Dit nu zoude wel op de tien stammen kunnen doelen, welke als gevangenen achter de rivier *Sambation* kunnen beschouwd worden. „*En die in de duisternis verborgen zijn, zullen te voorschijn komen.*" Dit zijn welligt zij, die achter de duistere bergen wonen. „*En op de wegen zullen zij weiden.*" Dit zouden zij kunnen zijn, die bij de rivier *Gosen* en in de steden van *Medië* hun verblijf hebben.

HOOFDSTUK II.

Over de vestiging der Joden te Rome *in het jaar* 3697 (63 *vóór de gew. jaart.*) *en hetgeen hun aldaar bejegend is tot* 4416 (656 *gew. jaart.*).

Nadat wij in het vorige hoofdstuk gesproken hebben van de tien stammen, die naar het Oosten verdreven werden, zullen wij thans eene beschrijving geven van de Joden, welke de wijk namen naar het Westen. Doch alvorens wij tot deze taak overgaan, moeten wij onze lezers doen opmerken, dat wij die Joden, welke naar *Chalach*, *Chabor*, *Egypte*, *Juda*, *Griekenland* en het gansche Oostersche rijk verdreven werden, „Oostersche Joden" zullen noemen, terwijl wij hen, die de wijk namen naar *Italië*, *Spanje*, *Engeland*, *Duitschland* en *Frankrijk* enz., met den naam van „Westersche Joden" zullen bestempelen.

In den tijd der twee broeders *Hyrkanus* en *Aristobulus*, welke om het koningschap van *Juda* streden, trok *Pompejus*, opperbevelhebber der romeinsche legers, tegen *Jeruzalem* op en veroverde deze stad. Vele Joden werden over de kling gejaagd en ook velen gevankelijk naar *Rome* weg gevoerd en tot slaven verkocht. Toen deze laatsten door hunne meesters vrij gelaten werden, keerden zij evenwel niet naar *Jeruzalem* terug, maar bleven te *Rome* met der woon gevestigd, terwijl men hen met den naam van vrijgelaten slaven

bestempelde. Zij bleven aan hunne godsdienst getrouw en zonden jaarlijks hunne tienden en andere liefdegiften naar *Jeruzalem*. Na den dood van *Pompejus* genoten de Joden vele voorregten van *Julius Cæsar*, die, nadat hij *Alexandria* (1) veroverd had, van de aldaar gevestigde Joodsche geleerden de tijdrekenkunde (2) leerde. Volgens *Jerusalmi*

---

(1) *Alexandria*, door de *Arabieren Skandrieh* genoemd (*Maimonides* Inleiding in *Moré Nebuchim*), werd door *Alexander den Groote* in 3429 (331 voor de gew. Jaartelling) tot eene groote handeldrijvende stad gesticht. (*Beresith Rabba* Afd. XXXIII. en *Midras Psalm* 9); dezelve lag oorspronkelijk op den lagen landstreek, die het meer *Mareotis* van de *Middellandsche zee* scheidt. *Alexander* plaatste aldaar Grieken en Joden, welke laatsten er vele vrijheden genoten, het burger regt hadden en hunne godsdienst er ongestoord uitoefenden. Volgens *Philo* (40 jaren na de gew. jaart.) — wiens geboortestad dezelve is — woonden er vóór de verwoesting des tweeden tempels meer dan een millioen Joden, die aldaar zeer vele hoogescholen en andere leerscholen hadden. (*Talmud Gittin* 17; *Sukka* 51 en *Tosefta* aldaar 84.) De kunsten en wetenschappen, die door hen aldaar uitgeoefend werden, waren zeer uitgebreid en werden zeer geroemd (*Joma* 38; *Erchin* 10.) Deze stad werd als zusterstad van *Jeruzalem* genoemd (*Sota* 47.). Hare bewoners hadden eene bijzondere Synagoge te *Jeruzalem* (*Tosefta Megilla*, Hoofdstuk 12.) Ook zochten de bewoners van deze laatstgenoemde stad hunne vriendschap en zonden hun een gezantschap, om vereenigd den Eeuwige te *Jeruzalem* te komen aanbidden (*Bibl. Oriënt* 2 Band). Later was zij ook de verblijfplaats van den beroemden *Mosé ben Maimon* (*Maimonides* 4927=1167), (zie verder Hoofdst. 16) die aldaar eene groote hoogeschool oprigtte (*Sem Hagdolim* dl. 2 en Gesch. der Joden van *Anna Adams*) en voor hare bewoners, die toen zeer talrijk waren, vele ingevoerde verkeerde gebruiken der Kraïten, (op deze sekte zullen wij in het vervolg van dit werk terug komen) welke in de eeredienst ingeslopen waren, (שו"ת ר"ב אשכנזי ס"ב) verbeterde. (שו"ת הרמב"ם סי' קנ"ב). Ook nog later, ten tijde van den geleerden *David ben Zimra* (5290=1530), was dezelve eene der Israëlietische gemeenten, waar zich de godvruchtigste en geleerdste mannen bevonden. (*Radbas* deel 3 No. 94, 453, 481 ed. *Livorno*.) Hen, die deze stad, aangaande de vermaardheid der Joden en hunne bedrijvingen aldaar willen leeren kennen, bevelen wij bovenal aan, de belangrijke beschrijvingen over dezelve in *S. Bloch's Sebilé Olam*, deel 11 bl. 38—40 (*Zolkiew* 1828), en *Rappoport's Erech Millin*. (*Praag* 1851) dl. I bl 98—103, alsmede *Jost's* Gesch. d. Israël. (*Berlin* 1820), boek XIV Hoofdst. 11 en boek XVII Hoofdst. 12. G. P.

(2) Dat *Julius Cæsar* zijne berekening van het jaar, bekend onder den naam van Juliaansche Periode (46 jaar voor de gew. jaart.), volgens welke het jaar gewoonlijk 365 dagen heeft, ieder vierde jaar echter eenen dag meer krijgt en daardoor gemiddeld op 365 dagen en zes uren — even zoo als het twee honderd en tachtig jaren later door *Samuel Jarchinai* (4004=244) berekend is (zie החלוץ bl. 75 en 133, [*Lemberg* 1852]) — vastgesteld werd, van de Joden zoude geleerd hebben, en hetgeen ook door *Kalifá* (Gans in *Zemach David* 2de deel bl. 13) aangegeven werd, laten wij voor rekening van den schrijver.

Sukka (3) woonden te *Alexandria* vele Joodsche geleerden. Onder de regering van Keizer *Augustus*, mogten zich de Joden, hoewel nog altijd vrijgelaten slaven genoemd, in groote vrijheden verheugen. Hun aantal te *Rome* bedroeg toen 8,000, zonder de vrouwen en kinderen mede te rekenen.

Om der waarheid hulde te doen, kan ik niet nalaten hier aan te stippen, dat de schrijver van het boek *Sebet Jehuda* (4) grovelijk dwaalt, wanneer hij zegt, dat Keizer *Augustus* den Joden veel kwaads toegevoegd en velen hunner heeft doen ombrengen. Immers, vele waarheidlievende schrijvers verhalen, dat hij den Joden zeer genegen was. Ook *Josephus* zegt, dat hij den Joden in al zijne landen eenen vrijbrief gezonden en uit zijne eigene schatkist hun losgeld aan hunne meesters betaald heeft. Dagelijks liet hij, voor eigene rekening, eenen stier en twee schapen in den tempel te *Jeruzalem* offeren, terwijl zijne vrouw *Livia* gouden bekkens, bekers en andere kostbare vazen aan den tempel vereerde. *Augustus* heeft den Joden ook het burgerregt geschonken, waardoor zij met de Romeinen gelijk gesteld

---

Over het algemeen, zij' het eens voor altijd gezegd, dat wij ons, wat des schrijvers Chronologie of plaatselijke geschiedkunde betreft, niet altijd met denzelven vereenigen kunnen, ofschoon deze geleerde schrijver, voor zijnen tijd, waarin nog zooveel echte bronnen als thans niet op te sporen waren, op verschillende plaatsen in deszelfs werk, nog voor onzen tijd, zich zeer verdienstelijk gemaakt heeft, (zie *Encyclop. der W. u K. v. Ersch u. Gruber*, II Section Th. XXVII bl. 195 en 393) zoo als wij nader in de voorrede ontwikkelen zullen. Wij hebben gemeend eenige wetenswaardige en geschiedkundige aanteekeningen, naar de vereischten des tegenwoordigen tijds, voor den ongeletterden, er hier en daar te moeten bijvoegen, doch ons geene critische aanmerkingen te moeten veroorloven. G. P.

(3) In den beginne der afdeeling החליל.

(4) Dit werk werd in het Hebreeuwsch vervaardigd, door den Spaanschen geleerde *Jehuda ben Verga*, en bevat de vervolging der Joden in de middeleeuwen. Hetzelve werd voleind door zijne zonen *Salomo* en *Jozef* in 1554. Later (1591) werd hetzelve in Joodsch-duitsch overgebragt; ook is het in het Spaansch vertaald, door *Meïr de Leon* (1640). Men vindt daarin eene beschrijving van den intogt des Hoogen-Priesters in het heiligdom, ter voorbereiding op den verzoendag door een ooggetuige (*Marcus Annius*, 20 j. na de gew. jaart.) schriftelijk nagelaten, (zie ook *Amudè Samajim* van den geleerden יעב"ץ bl. 105). G. P.

werden en hunne godsdienst, sabbath en feestdagen in het openbaar mogten vieren; en daar zij ook aan de maandelijksche uitdeeling van koren en geld deel namen, gelastte *Augustus* de ambtenaren, die met deze taak belast waren, om den Joden hun aandeel een dag later te doen geworden, indien de uitdeelingsdag op eenen Zaturdag mogt invallen. Ook hadden de Joden hunne eigene regtbanken, terwijl de belangrijke, soms zeer ingewikkelde regtszaken aan het Sanhedrin (5) te *Jeruzalem* ter beslissing overgezonden werden. De Joden bewoonden eene afzonderlijke straat te *Rome*, aan gene zijde van den *Tiber*, tot dat *Titus Jeruzalem* veroverde en vele duizenden gevankelijk naar *Rome* voerde. De ruimte werd toen te klein voor zulk eene verbazende menigte, en men was toen genoodzaakt de later aangekomenen eene woon-

---

(5) Het groote Sanhedrin bestond uit een raad van een en zeventig leden, en werd reeds ten tijde van *Mozes* ingesteld (*Numeri* XI, 16 en Tractaat *Sanhedrin* Hoofdst. 1 Afd. 7.) Ook bestond er nog een klein Sanhedrin, uit een raad van drie en twintig, welk getal vereischt werd om een doodvonnis uit te spreken. [Over de benoeming der leden van het Sanhedrin, zie *Salseleth Hakebala*, bl. 26 (Ed. *Krakau* 1596]. Ten tijde van den tweeden tempel was de zitting van het groote Sanhedrin in denzelven in de kamer *Gazith* (גזית), zie over dezen naam תוספות יום טוב *Middoth* V. 4. en *Landau's* r. a. W. art. גזת noot 1. Aldaar zat hetzelve in eenen halven cirkel; vóór hen stonden twee schrijvers, een ter regter- en een ter linkerzijde (*Sanhedr.* IV. § 3). De voorzitter van dezen raad heette *Nasie* (vorst) en de tweede voorzitter *Ab-beth-din* (overste van het regthuis). —*Chagiga* 16 — Deze zat ter regter zijde van den eersten (*Tosefta Sanhedrin* VIII). De voornaamste verrigting van het groote Sanhedrin was, de regtzaken der priesters uit te spreken. (*Middoth* V. 4). Ook bevonden zich nog twee kleine geregtshoven van drie en twintig in den tempel (*Maimonides Jad. Hagazaka*, over het *Sanhed.* Hoofdst. I. § 3). Tevens moest zulk een geregtshof op elke plaats in het heilige land, waar slechts honderd en twintig Israëliten woonden, gevestigd zijn (*Maimon.* aldaar).

Dit groote Sanhedrin zag zich genoodzaakt in den jare 3788—28— zijnde veertig jaren vóór de verwoesting des tweeden tempels, — van *Jeruzalem* naar *Jabné* (*Jamnina*, zie de volgende noot) te verplaatsen, van waar hetzelve in den tijdsverloop van 137 jaren (van 3788=28 tot 3921—161) nog acht maal verplaatst werd, en is dus tien maal van zijne eerste vergaderplaats verdreven geworden, (zie *T. Ros Hasana* en *Rassi* aldaar, waar de namen der tien vergaderplaatsen opgegeven worden (vergelijk *Gans, Zem. Dav.* Deel I. A. M. 3788, en *Rapop. Erech. Mill.* Art. אשא). De laatste zitting was te *Tiberia*, alwaar nog de *Nasiim* zich tot het jaar 4125=365 ophielden (*Schwartz, Das H. Land*, bl. 246).

G. P.

plaats buiten eene der poorten aan te wijzen. Deze huurden een boschrijk woud in hunne nabijheid en voorzagen in hun onderhoud — want zij waren arm — door middel van hout hakken, terwijl diegenen, die reeds vroeger aan den *Tiber* woonden, aldaar gevestigd bleven.

Maar toen later Keizer *Tiberius* de teugels van het bewind in handen kreeg, hadden de Joden veel te lijden en werden in de uitoefening hunner godsdienst zeer belemmerd.

Ook liet hij vier duizend hunner naar *Sardinië* overbrengen, op welk eiland eene groote sterfte heerschte. Want, zeide hij, indien zij ook sterven, dan is er nog niet veel verloren; en blijven zij in het leven, dan kunnen zij mij dienstig zijn, om de rooverbenden van het eiland verwijderd te houden.

Josephus geeft de volgende oorzaak op voor de verdrijving der Joden uit *Rome*. Er was, namelijk, een Jood, die, zich weinig om zijne godsdienst bekreunende en de straf vreezende, welke hem in het land van *Juda* voor zijne overtredingen te wachten stond, naar *Rome* kwam en aldaar voorgaf, de uitlegger te zijn van de wet van *Mozes*; terwijl hij drie mannen, evenzeer bedriegers als hij, voor zijn ontwerp wist te winnen. Deze nu wisten eene adellijke Romeinsche vrouw, *Fulvia* genaamd, tot de omhelzing der Joodsche godsdienst over te halen, in welke zij haar onderwezen, en bewogen haar, om veel goud, purper en zijden stoffen ten behoeve des tempels naar *Jeruzalem* te zenden; maar toen deze kostbaarheden in hunne handen waren, wel verre van ze ter verheerlijking des tempels te bezigen, maakten zij er zelven gebruik van. Doch het duurde niet lang, of de zaak kwam den echtgenoot van *Fulvia* ter oore, die de Joden bij Keizer *Tiberius* aanklaagde; en deze verjoeg hierop allen uit *Rome*, hoewel hij hen later in zijn land terug riep.

Zijn opvolger, *Caïus Caligula*, was den Joden niet min-

der vijandig, hoewel zij de eersten waren, die zijnentwege offerden en voor zijn welzijn baden. Later echter verlangde hij, dat men altaren voor hem zoude oprigten en wilde hij, gelijk eene godheid, aangebeden worden. Alstoen vond hij, in zijn gansche rijk geen grootere vijanden dan de Joden, dewijl zij geenen anderen dan den Allerhoogste aanbidden en aan geen schepsel goddelijke eer wilden bewijzen. Eenige Heidenen, die zich te *Jabné* (6) met der woon gevestigd hadden, bouwden ter eere des Keizers een steenen altaar. Dit gaf den Joden ergernis, zoodat zij hetzelve weder afbraken. De Heidenen beklaagden zich hierover bij *Kapita*, stads- en landsontvanger der belastingen. Deze verleende hun een welwillend oor en schreef aan den Keizer eenen brief, welke zeer ten nadeele der Joden luidde. Des Keizers gramschap kende alsnu geene palen en hij gaf bevel, dat men thans, in plaats van het door de Joden afgebroken steenen altaar te *Jabné*, zijne beeldtenis met goud bekleed in den tempel te *Jeruzalem* zoude plaatsen. *Petronus*, die toen het opperbevel voerde in *Juda*, genoemd bevel van den Keizer ontvangende en wel wetende, dat hij het, zonder geweld te gebruiken, niet zoude kunnen ten uitvoer brengen, begaf zich met eene krijgsbende naar *Ptolomeus*. Hierop kwamen vrouwen en kinderen aangeloopen, deden de lucht van hun geschrei weërgalmen en rukten zich van verdriet de haren uit het hoofd, terwijl zij den bevelhebber te kennen gaven, dat het hun onmogelijk was den Keizer in deze te gehoorzamen, dewijl het bevel strijdig was met hunne wet, en dat zij zich genoodzaakt zouden zien ter eere Gods te strijden, indien de Keizer het bevel niet zoude intrekken.

(6) *Jabné* (*Jamnine*) vroeger *Jabniël* (*Jos.* XIV. 11). Zie *Chron.* II. 26, 6 en *Ros Hasana* Hoofdst. II. § 8. Deze stad bleef door *Vespasianus*, op verzoek van R. *Jochanan*, verschoond (*Gittin*, Hoofdst. V). Zij is ook eene der plaatsen, waar het groote Sanhedrin, na de verwoesting des tweeden tempels, zijne zitting had, (zie noot 5). Over de gebeurtenissen der hooge scholen aldaar zie *Jost's G. d. Israël.* Th. IV. Cap. 4 en *Graetz, Gesch. der J.*, Th. IV. Bl. 12.
G. P.

Deze woorden vonden ingang bij den bevelhebber, welke zijne bezwaren aan den Keizer mededeelde. Hij deed dit uit vriendschap voor Koning *Agrippus*, wien hij zeer beminde. Maar toen de Keizer den brief ontving, ontgloeide zijn toorn nog heviger en hij vaardigde onmiddellijk een bevel uit, dat men te *Rome* eene beeldtenis van verguld koper zoude vervaardigen, welke hij zelf naar *Jeruzalem* brengen en in den tempel plaatsen zoude. Ook schreef hij eigenhandig aan *Petronus*, dat zich deze had schuldig gemaakt aan de straf, welke bepaald is voor iemand, die zijns meesters bevel niet gehoorzaamt. Maar de Heere wilde zoo veel kwaads niet gedoogen, want de Keizer werd vermoord, alvorens *Petronus* den brief had ontvangen.

Caligula betoonde zich niet minder wreed jegens de afgezanten der Joden van *Alexandria*. Deze kwamen naar *Rome*, om den Keizer te smeeken, dat hij hun het burgerregt, dat zij in de groote stad *Alexandria* zoo lang bezeten hadden, mogt laten behouden en dat zij verschoond mogten blijven van de plaatsing zijner beeldtenissen in hunne synagogen in *Egypte*, welke in dit land in zeer groot aantal bestonden. Maar zij, zoowel als andere Joodsche afgezanten, werden met smaad en schande verscheidene malen uit het keizerlijke paleis weggejaagd.

Ik heb dit verhaal aldus gevonden bij niet-Israëlietische schrijvers; doch later trof ik het uitvoeriger aan in het boek *Juchsin* (7). Het luidt als volgt: *Agrippus* (8), die tijdens

---

(7) Van *Abraham ben Samuel Zecuth* uit *Portugal* (1502), vermaard sterrekundige; welke wetenschap hij als Hoogleeraar te *Saragossa* uitoefende (*Salseleth Hakebala*, bl. 61). Het werk, dat hier door onzen schrijver aangehaald wordt, is eene kronijk met het verhaal der voornaamste gebeurtenissen, van *Adam* tot op den tijd des schrijvers, hetwelk volgens *Carmoly* (*Itinéraires*, bl. 63) te *Tunis* vervaardigd werd. G. P.

(8) Deze was *Agrippa* I, zoon van *Aristobulus* (zoo als in den tekst aangegeven wordt), zoon van *Herodes* I en de vierde koning van af *Herodes*. Hij kwam aan de regering in plaats van zijnen oom en regeerde drie en twintig jaren (van 378=121 tot 3804=44). *Seder Hadoroth*, bl. 41c. Over den invloed, dien hij op *Caligula* uitoefende, zie *Jost's G, d. J.* Th. I, bl. 319. G. P.

den tweeden tempel regeerde, was onder de regering van Keizer *Tiberius* vele jaren te *Rome* gevangen geweest, doordien men hem bij dezen belasterd had. Men zeide namelijk, dat hij, *Agrippus*, den wensch geuit had, dat *Caïus*, die, later Keizer werd, den schepter mogt zwaaijen. Gedurende zijne gevangenschap kwam een zekere vogel, stokuil genaamd, tot hem en deed zijn geschreeuw hooren; een zijner medegevangenen, een uitstekend geleerd jongeling uit een der Westersche landen, zeide hem, dat de vogel zijne spoedige bevrijding uit de gevangenis voorspeld en tevens verkondigd had, dat hij, door de troonsbestijging eens nieuwen Keizers, tot eene hooge waardigheid zoude geraken. Ook voegde hij er bij, dat, indien hij binnen drie dagen den vogel nogmaals zoude zien, dit een teeken zoude zijn van des Keizers wissen dood. Dit gebeurde ook; want Keizer *Tiberius* stierf en *Caïus Caligula* volgde hem op. Deze slaakte niet alleen *Agrippus* boeijen, maar stelde hem ook aan tot Koning over *Israël*. Deze *Agrippus* was de zoon van *Aristobulus* en regeerde zeven jaren. In het zevende jaar zijner regering werd hij zeer trotsch en overmoedig, en gedoogde zelfs, dat men hem gelijk eene Godheid vereerde; terwijl hij uit het oog verloor, dat men die eerbewijzingen alleen aan God verschuldigd is, gelijk er geschreven staat: ה׳ מלך גאות לבש (de Eeuwige is Koning, Hij heeft zich met Majesteit gesierd). Op zekeren dag was hij in wit gewaad gedost, dat door de zon zulk eenen glans ontving, dat het scheen als of de hemelligchamen hunne schitterende stralen aan zijn kleed ontleenden. Toen hij zich op straat vertoonde, liep het volk hem achterna, terwijl het uitriep: „dat is onze God, onze hoop is op hem gevestigd!" Nu kwam terstond de vorige vogel te voorschijn, luid uitroepende, zoodat het gansche volk het kon hooren: „De God, dien gij aanroept, zal binnen drie dagen met schande en aarde bedekt worden!"

Dit gebeurde ook, daar hij alvorens drie dagen verloopen waren, den laatsten adem uitblies.

Toen *Agrippus* nog te *Rome* was, kwam *Apion* (9) met twee gezellen derwaarts, om den Keizer te zeggen, dat de Joden weigerden zijne beeldtenis in den tempel en in hunne synagogen te plaatsen, gelijk dit de andere volken in hunne bedehuizen deden. Hierop zonden de Joden *Philo* (10) van *Alexandria*, een groot geleerde en wijsgeer. naar den Keizer, om hunne voorspraak te zijn. De Keizer geraakte hierover in toorn en zond *Petronus* met een leger naar het land der Joden, ten einde hen te noodzaken, zijne beeldtenis in den tempel te plaatsen, terwijl hij aan *Petronus* den last gaf, om in geval van weigering krijg tegen hen te voeren, en hen met de wapens in de hand te dwingen, hunne leer te overtreden. Toen de veldheer in het land van *Juda* kwam, begaf hij zich eerst naar de stad *Lumira*, alwaar hij de aanzienlijksten der Joden deed ontbieden en hun den last des Keizers mededeelde. De Joden antwoordden hem vrijmoedig, dat zij hunne leer niet wilden overtreden, noch tegen Gods uitdrukkelijk woord handelen. *Petronus* gaf hun hierop te kennen, dat hunne woorden wel ingang zouden vinden, indien het bevel van hem zelven ware uitgegaan; „want," zeide hij, „uwentwege zoude ik van mijne eischen hebben afgezien; thans echter, nu het een bevel des Keizers geldt, kan ik niet anders, dan mijnen last volvoeren." De Joden

(9) *Apion* (60 na de gew. j.), beroemd taalkundige, was geboortig van *Basis* in *Egypte*. Een van zijne voornaamste werken was over *de oudheden van Egypte*, waarin hij tevens zeer ongunstig over de Joden sprak; maar zich daarmede niet te vreden stellende, maakte hij een geheel werk alleen tegen hen; *Josephus* achtte zich verpligt, om deze lasterlijke aantijgingen te wederleggen. (*F. Joseph.* tegen *Apion*, 2 boeken). Hij heeft ook nog eenige verhandelingen geschreven (zie de aanteekeningen op *Jost's Alg. Gesch.* van *Jz. J. Lion*, — *Leeuwarden* 1843, — Deel III. bl. 161.) G. P.

(10) *Philo Judaeus* (40 j. n. de gew. j.) bij de joodsche schrijvers ידידיה האלכסנדרי genoemd. Over het gezag, dat aan zijne werken te hechten is, zie *Meór Enajim* (ed. *Mantua* 1577) bl. 34—36 van den beroemden R. *Azaria de Rossi*.

G. P.

hernamen nu, dat, indien hij het bevel des Keizers niet mogt overtreden, zij op hunne beurt Gods woord moesten gehoorzamen, wanneer het zwaard der verdelging ook boven hun hoofd hing, en dat hij derhalve zoude doen, wat hem zoude behagen. Hierop zeide hun *Petronus*, dat hij zich, na deze hunne woorden, genoodzaakt zag tegen hen te strijden. Nu trok hij van daar naar *Tiberias* (11), waar zich wederom de aanzienlijkste Joden bij hem vervoegden. Onder dezen bevonden zich *Aristobulus*, broeder van Koning *Agrippus*, en een groot heer, *Ilkiasu* geheeten. Deze smeekte hem, dat hij den Keizer zoude mededeelen, dat de Joden van hunne oude gewoonten niet zouden afwijken, en dat de Keizer derhalve beter zoude doen, indien hij zijn bevel introk; dat hij dan vrijelijk van de vruchten huns lands en van hunnen rijkdom kon genieten; maar dat zij, indien hij hun den oorlog verklaarde, hunnen arbeid zouden laten varen, dat zij zouden zaaijen noch ploegen, waardoor het hun bij gevolg onmogelijk zoude

---

(11) *Tiberias*, beroemde stad in *Galilea*, aan den westelijken oever van de zee *Cinereth*, volgens, *Beresith Rabba* 31, heeft het zijnen naam van Keizer *Tiberius* (aldaar 20). Dezelve werd door den Tetrarch (Viervorst) *Herodes Antipas* ter eere van Keizer *Nero*, 110 jaren voor de verwoesting des tweeden tempels (42 j. voor de gew. j.), gebouwd. Zij werd ook *Reketh* genoemd, (*Megilla* 6a.) De laatste raad der *Sanhedrin* en *Nesiïm* nad aldaar, na de verwoesting des tweeden tempels, zijne zitting (zie bl. 18 noot 5). Zij was eene zeer groote stad (*Berachoth* 8a) en hare bronnen waren zeer beroemd om er in te baden, (Sabbath 40a.) Zie de belangrijke beschrijving van *Esthori Haparchi* in *Kaftor Wapherach* bl. 22. (*Ed. Edelmann*, *Berlijn* 1852.) Niet ver van dezelve was vroeger een kasteel, dat, toen R. *Jose* stierf, inviel (*Jeruzalmi*, *Aboda Zara* 3). Onder *Balduin* IV (1130) stond hetzelve nog. Volgens *Schwartz* (d. H. Land 246) heeft de Kalif *Omer Ibn Kataf* (4398=638) vele Joden en Christenen uit de stad verjaagd. Door de latere oorlogen der Christenen met *Saladin* werd hetzelve verwoest. Over de thans nog overgeblevene stad zie gemelde *Schwartz* (aldaar). Bijzonder is deze stad vermaard door het in orde brengen der *Masora*, (bevattende de telling der versen, woorden, letters en punten, benevens de aanwijzing der gelijkluidende woorden, als ook de verbeteringen der overschrijvers, enz.), aan dewelke door R. *Ahron ben Aser*, Hoofd-bestuurder der beroemde Akademie aldaar, de laatste hand gelegd werd. (zie R. *Elia Levite's Masoreth Hamasoreth* (ed. *Zulzbach* 1771) bl. 86 en Dr. S. *I. Mulders* vertaling der Pentateuchus in zijne voorrede voor *Deuteron.* bl. 6.) G. P.

zijn, den keizer schatting te voldoen. *Petronus* verklaarde hun nu, dat hij om hunnentwil van zijn voornemen zoude afzien, hoewel hij zijn eigen leven daardoor op het spel zettede, want, zeide hij, ik ken den keizer en weet, dat zijn toorn over mij zal los branden; maar ik wil steeds het goede en God zal mij Zijnen magtigen steun verleenen, opdat Zijn tempel niet door de beeldtenis eens menschen ontheiligd worde. Hierop zond hij al het volk weg en verzocht het, om te gaan ploegen en zaaijen. De Heere zond nu onmiddellijk een wonderteeken als blijk zijner goedkeuring, want zoodra had *Petronus* zijn besluit den Joden niet medegedeeld, of een groeizame regen viel neder, terwijl eenige oogenblikken vroeger de hemel nog geheel helder was. Dit werd door *Petronus* als een goed voorteeken beschouwd en hij zond den keizer eenen brief, waarin hij hem smeekte zijn bevel te herroepen en geen krijg te voeren tegen zulk een groot volk, hetwelk blijkbaar door Zijnen God bemind wordt; dat hij het van zijnen God niet zoude doen afvallen, noch het tegen de *Romeinen* weerspannig doen zijn, want dat hij daardoor de schatten, welke hij jaarlijks van hetzelve ontvangt, zoude moeten derven.

Omstreeks dezen tijd genoot *Agrippus* vele eerbewijzen van keizer *Caïus* te *Rome*, waarvan de aanleiding reeds vroeger door ons is medegedeeld. Ook kan de oorzaak hiervan gezocht worden in de groote sommen, welke *Agrippus* ter eere des keizers aanwendde, ten einde hem allerlei fraaije geschenken te geven. Op zekeren dag, toen hij bij den keizer ter tafel was en deze door den wijn in eene goede luim verkeerde, zeide de laatste tot *Agrippus*: vraag mij rijkdom, eerbewijzen en waardigheden, want ik weet, dat gij mij getrouw zijt en dat gij om mijnentwil veel in de gevangenis hebt moeten lijden. Waarop *Agrippus* bescheiden antwoordde, dat hij levenslang een knecht der knechten van den keizer wilde zijn, en daar de heer ook over den eigendom zijns knechts

beschikken kon, verlangde hij niets van den keizer, dan diens welwillendheid. Doch deze bleef bij *Agrippus* aanhouden, dat hij toch iets van hem vragen zoude, daar hij zijn schuldenaar niet wenschte te blijven. Toen nu *Agrippus* zag, dat het des keizers bepaalde wil was, dat hij hem om eene gunst zoude vragen, zeide hij op ootmoedigen toon: Ik zal mij dan, door uwe woorden aangespoord, verstouten, om u eene gunst te vragen, zij is deze: indien ik genade heb kunnen vinden in de oogen mijns keizers, en hij mij eene bede wil toestaan, dan herroepe hij het bevel, aan *Petronus* gegeven, en doe zijne beeldtenis niet in den tempel plaatsen. Deze woorden wekten het misnoegen des keizers op; doch daar hij zijn keizerlijk woord in bijzijn van vele getuigen gegeven had, wilde hij het niet weder terug nemen. Hij voldeed dus aan *Agrippus* verlangen en schreef aan *Petronus* in deze bewoordingen: Ondanks mij zelven herroep ik het u gezondene bevel, het geschiedt uit liefde voor *Agrippus*, den koning der Joden, wien ik dit blijk mijner genade verschuldigd ben. Mogt gij mijne beeldtenis reeds in den tempel geplaatst hebben, zoo blijve zij daar bestaan; indien dit echter nog niet geschied is, bezig dan geene dwangmiddelen, om de Joden hunne wet te doen overtreden, want dus luidde *Agrippus* bede, en, ik herhaal het, het is alleen uit liefde voor hem, dat ik dus handel.

Toen *Petronus* dezen brief ontving, liet hij geenen tijd verloren gaan, maar liet oogenblikkelijk deze heugelijke tijding den Joden mededeelen. Doch eenige dagen later ontving de keizer bovengenoemden brief van *Petronus*, waarin deze hem van de opschorting zijns bevels kennis gaf. Bij het lezen deszelven geraakte de keizer in groote woede en antwoordde oogenblikkelijk in dier voege: Gij, *Petronus*, hebt u door het geld der Joden laten omkoopen, om in strijd met mijn bevel te handelen; wees derhalve uw eigen regter en kies den dood, dien gij sterven wilt, op-

dat gij tot voorbeeld moget strekken aan allen, die zouden willen handelen, gelijk gij gehandeld hebt. Deze brief echter kwam *Petronus* eerst ter hand, nadat hij de tijding had ontvangen, dat *Caïus Caligula* door zijn leger te *Rome* was vermoord geworden en dat *Claudius* de teugels van het bewind had in handen genomen (3803—43 gewone jaartell.) Toen hij nu den brief van keizer *Caïus* ontving, welks inhoud thans niets verschrikkelijks meer voor hem had, was hij uitermate verheugd; hij dankte God, door Wiens wijze bestiering keizer *Caïus* tijdig genoeg gestorven was, om hem in het leven te behouden en offerde nog bovendien groote sommen aan den tempel.

Onder *Claudius* regering had de gebeurtenis plaats met de koningin *Helena* (12), die zich met hare twee zonen tot het Jodendom bekeerde. *Josephus* zegt hieromtrent:

Er was eene koningin, *Helena* genaamd; zij was de vrouw eens konings van *Adiabene*, welk land niet ver van *Medië* verwijderd is; de naam diens konings was *Monobaz*, en *Helena* was zijne vrouw en zijne zuster tevens. Op zekeren tijd, toen hij zijne vrouw liefkoosde, hoorde hij eene stem, welke hem toeriep: laat af van uwe liefkozingen, want het kind, dat uwe vrouw u zal baren, zal een groot koning worden, en de hoop, die gij van hem koestert, zal niet onvervuld blijven. De koning was zeer verheugd over deze woorden; *Helena* baarde eenen zoon, dien de koning *Izates* (13) noemde en dien hij meer dan zijne andere zonen, die hij bij andere vrouwen verwekt had, beminde. Ook had hij nog eenen anderen zoon van *Helena*, die,

---

(12) Over *Helena* en *Monobaz* Tr. *Joma* Hoofdst. 3 § 10, *Baba Bathra II* en *Jerusalmi Pea I*, als ook *Beres: Rab.* No. 46. Hetgeen hier door onzen schrijver verhaald werd, is overgenomen uit *Juchsin* blz. 141. Zie ook *Seder Hadoroth* bl. 42 en *Meor Enajim* 51 en 52. Men verwarre dezen *Monobaz* niet met *Monobas*, zoon van *Agrippa II*. G. P.

(13) Over *Izates* zie *Josephus* Ant L. 20 c. 2. en *Jost's* G. d. J. II, 10. G. P.

gelijk zijn vader, den naam van *Monobaz* droeg. *Izates* werd door zijne broeders zeer benijd, dewijl zij zagen, dat hij door zijnen vader meer dan zij bemind werd. De koning, zijn vader, zond hem nu naar een nabij wonend vorst, *Abu Mirigu* geheeten, die koning van *Ispasianu* was, en liet dezen door zijnen zoon aanzienlijke geschenken aanbieden. *Abu Mirigu* ontving hem zeer minzaam en gastvrij, gaf hem zijne dochter tot vrouw, verheugde zich zeer met hem en schonk hem een fraai land, dat hem vele rijkdommen opleverde. Toen *Izates* zijnen zetel in dit land gevestigd had, kwam een Jood uit het land *Juda* tot hem en onderwees hem de *Torah*, en toen zij aan het gebod der besnijdenis kwamen, wilde *Izates* zich doen besnijden; maar zijne moeder zoowel als *Chananja* — dit was de naam zijns leermeesters — raadden hem van zijn voornemen af te zien. Zijne moeder bragt in het midden, dat, wanneer de aanzienlijken des rijks zouden hooren, dat hij hnnne zeden en gebruiken heeft vaarwel gezegd, zij ook hem verlaten en zijne vijanden zouden worden, terwijl zijn leermeester *Chananja* van meening was, dat zijn eigen leven wel eens gevaar zou kunnen loopen, wanneer de grooten des rijks van deze besnijdenis zouden kennis krijgen, dewijl zij niet zouden nalaten, hem van deze in den Koning te weeg gebragte verandering te beschuldigen. Hij sprak den Koning derhalve aldus aan: „God ziet in het hart der menschen; Hij weet dus, dat het u niet aan goeden wil ontbreekt; en mogt er in uwe niet-besnijding ook al eene zonde gelegen zijn, zoo kan zij u toch niet als zoodanig aangerekend worden, dewijl gij tot het begaan derzelve, als het ware, genoodzaakt wordt. Middelerwijl kwam *Monobaz*, *Izates* vader, te sterven, die bij laatste wilsbeschikking had bevolen, dat zijn teeder beminde zoon *Izates* hem op den troon zoude opvolgen. *Helena*, *Izates* moeder, deed hierop de aanzienlijksten des rijks vergaderen, ten einde van hen te weten, of zij in de laatste wilsbeschikking haars overledenen echtgenoots wil-

den berusten. Zij namen hierin niet alleen genoegen, maar gaven haar daarenboven nog den raad, dat zij *Izates* broeders in de gevangenis zoude doen werpen, opdat niemand hunner zich tegen des Konings wil zoude kunnen verzetten *Helena* volgde dezen raad op en liet diensvolgens *Monobaz* zonen gevangen nemen. Intusschen had zij *Izates* van het gebeurde doen onderrigten en hem laten verzoeken, spoedig over te komen, ten einde zijns vaders troon in bezit te nemen. Om de regering echter niet zonder hoofd te laten had zij *Monobaz*, haren oudsten zoon, de teugels van het bewind in handen gegeven, tot dat *Izates* zoude overkomen hetgeen dan ook weldra plaats greep, en *Monobaz* gaf bereidwillig de regering aan zijnen jongsten broeder over. Deze werd door het volk met blijken van liefde en eerbied ontvangen, waarop hij onmiddellijk zijne broeders en vrienden uit de gevangenis bevrijdde, van welke hij een gedeelte naar *Rome* deed vertrekken.

Op zekeren dag, toen hij zich met zijne moeder en *Chananja*, zijnen leermeester, alleen bevond, kwam een Joodsche wijze, *Eliëzer* geheeten, tot hem en was niet weinig verbaasd, den Koning in de *Torah* te zien lezen. Nu sprak hij den Koning aldus aan: Wat baat het u in de *Torah* te lezen, wanneer gij hare geboden niet opvolgt, en, onbesneden als gij zijt, is u de opvolging derzelve ook onmogelijk; luister derhalve naar mijnen raad, heb medelijden met uwe ziel en doe u besnijden; dan eerst zullen uwe werken volkomen en uwe daden verheven zijn. De Koning, deze woorden hoorende, ging naar eene afgelegene plaats, deed eenen barbier komen en liet zich door dezen besnijden. Zijne moeder en *Chananja* waren echter zeer bedroefd, toen zij dit vernamen; doch daar de zaak nu eenmaal geschied en er niets meer aan te veranderen was, bleven zij hun vertrouwen op God vestigen.

Omstreeks dezen tijd stonden de *Perzen* op tegen hunnen

koning *Artaban* (14) en nu kwam *Izates*, die, benevens andere koningen, aan den koning van *Perzië* cijnsbaar was, dezen met eenige duizend man ter hulp. Eens dat *Izates* zich op de jagt bevond, ontmoette hij *Artaban*; in den beginne herkende hij dezen niet; doch toen hij, naderbij komende, zag, dat de koning van *Perzië* voor hem stond, steeg hij van zijn paard en vroeg hem, wat hem deerde? Toen antwoordde *Artaban*: Weet, broeder! dat de tijd mij vele veranderingen heeft te weeg gebragt. Terwijl ik gerust en kalm in mijn paleis zat, zijn mijne broeders en mijne vrienden tegen mij opgestaan en hebben mij uit mijn koningrijk verjaagd; en thans verzoek ik u, mijne zaak te omhelzen en voor mij tegen mijne vijanden op te trekken; help mij mijn koningrijk heroveren en mijne vijanden onschadelijk maken. Thans steeg *Izates* weder te paard en reed met *Artaban* naar zijne woning. Vervolgens schreef hij aan de aanzienlijksten in *Perzië* eenen brief, hen tot gehoorzaamheid aan hunnen koning aanmanende, daar zij in dit geval, en in dit geval alleen, op vergiffenis konden hopen. Doch zij antwoordden hem, dat zij het koningrijk reeds aan zekeren *Sinamu* gegeven hadden en dat zij van dezen stap niet konden terugkomen. Nu schreef *Izates* aan *Sinamu*, hem verzoekende, den troon aan zijnen wettigen heer en meester, aan *Artaban*, terug te geven. *Sinamu* antwoordde hem, dat de wettige koning gerustelijk kon terugkomen en dat hij hem gaarne weder op den troon zoude herstellen. En dit geschiedde inderdaad; *Artaban* en *Izates* gingen te zamen naar *Perzië*; *Sinamu* kwam hun te gemoet en plaatste de konink-

---

(14) *Artaban*, koning van *Perzië*, bekend bij de Romeinen onder den naam van *Wologeses III*, (*Jerusalmi Pea* Hoofdst. I,) was een tijdgenoot van *R. Jehuda Hanasi* (den verzamelaar der mondelinge wet). *Midras Rabba* afd. *Noach* Hoofdst. 35. (Volgens *Rappoport* in *Erech Millin* blz. 196) overleed hij [naar aanwijzing van *Midras Jalkut Zecharia II*] 123 jaar na de verwoesting d. T. (192 der gew. J.) Zie ook *Kerem Chemed* deel VIII 9de brief; *Jost's* Gesch, d. J. Th. IV. blz. 58, en *Landau's* Wörterb. d. I. blz. 192, noot I.

G. P.

lijke kroon op Artabans hoofd, terwijl alle aanzienlijken in den lande den koning met de grootste eerbewijzen ontvingen. *Artaban*, *Izates* bewezene diensten willende beloonen, veroorloofde dezen, het zwaard aan de regter zijde te mogen dragen, hetgeen eene groote onderscheiding was, en gaf hem daarenboven een land, *Nezibin* (15) genaamd, ten geschenke.

Omstreeks dezen tijd smeedden de grooten en aanzienlijken in *Izates* koningrijk eene zamenzwering; zij hadden, namelijk, vijandschap tegen hem opgevat, omdat hij hunne godsdienst, zeden en gebruiken vaarwel gezegd en het Jodendom omhelsd had. Daar zij echter zagen, dat Gods zegen op zijne werken rustte en dat alles, wat hij ondernam, met eenen goeden uitslag bekroond werd, werden zij zoo bevreesd, dat zij aan de zamenzwering geen gevolg gaven. Zij zonden evenwel eenen brief aan *Abias*, koning der *Arabieren*, waarin zij hem tot het voeren van eenen krijg tegen *Izates* aanzetteden, hem tevens belovende, dat zij, bij zijne eerste nadering met een leger, de vlugt zouden nemen, ten einde hunnen koning zoo doende alleen achter te laten, wien het hem dan niet moeijelijk zoude vallen, van het leven te berooven. *Abias*, eenen zoo gemakkelijken buit niet willende laten ontsnappen, bragt een groot leger bijeen en trok tegen *Izates* op. Reeds bij de eerste ontmoeting der beide legers, kozen de aanvoerders van *Izates* leger het hazenpad en bragten hunnen koning, door dit trouwelooze gedrag, in het grootste gevaar. Doch deze gevoelde zich gesterkt door zijn vertrouwen op God; hij streed met de weinige, hem getrouw geblevene, krijgsmagt tegen de *Arabieren*; deze namen de vlugt, doch *Izates* vervolgde hen zoolang, tot dat zij zich in eene stad opsloten. Maar ook dit baatte hun niet; want

---

(15) *Nezibin*, *Nisibis*, vroeger *Netsib* (*Jozua*) 15, 43 stad in het land der steden *Juda*. Hier genoten de Joden na de bekeering van bovengemelden *Isates* van *Adiabene* vele vrijheden, en hielden eene hoogeschool, die R, *Jehuda ben Bethera* aan het hoofd had (*Sanhedrin* 32 en *Pesachim* blz. 3*b*.) G. P.

Izates liet de stad in brand steken; velen vonden hier hun graf, terwijl diegenen, welke aan het vuur ontkwamen, in ketenen geboeid en gevankelijk weggevoerd werden. Wat *Abias* betreft, deze had zich zelven met zijn zwaard doorboord, ten einde aan de regtmatige wraak van *Izates* te ontkomen. Thans keerde *Izates* naar zijne hoofdstad terug, vrolijk en welgemoed, en God dankende voor de, op de *Arabieren* behaalde, schitterende overwinning. Vervolgens liet hij de trouweloozen, die met den Arabischen koning geheuld hadden, opsporen, en deed allen, die in zijne handen vielen, onmiddellijk opknoopen. Doch met dat alles had *Izates* nog geen vrede in zijn land; want er waren wederom andere grooten en aanzienlijken, die hem ook trouweloos werden en die *Bulgizif*, koning van *Perzië*, den kleinzoon van *Artaban*, ophitsten, om in hun land te komen, hunnen koning om te brengen en het rijk te veroveren. Hij zoude — dus schreven zij hem — een' zijner hovelingen derwaarts zenden, welken zij als koning zouden erkennen, dewijl de koning *Izates* 's lands eeredienst, zeden en gebruiken had verlaten en zij er diensvolgens geen bezwaar in vonden, om ook van hem, op hunne beurt, af te vallen. De koning van *Perzië* verzamelde nu een groot leger en trok met hetzelve naar den *Euphrat*. Van daar zond hij boden af aan *Izates*, welke in last hadden, hem het volgende te zeggen: In wien, ô *Izates!* hebt gij uw vertrouwen gesteld, dat gij de godsdienst, zeden en gebruiken uws lands vaarwel gezegd, en het geloof omhelsd hebt van een volk, dat gij niet kent? Thans ben ik gekomen, om u te kastijden, en wij zullen zien, of de God, dien gij u hebt uitverkoren, u tegen mij zal vermogen te beschermen. In stede der eerbewijzen, waarmede mijn grootvader *Artaban* u heeft overladen, zal ik u thans van uwe hoogte doen nederdalen, en wij zullen zien, aan welke zijde de zege zich zal plaatsen. Toen *Izates* deze woorden vernam, werd het hem zeer bang om het harte; hij liet zijne

vrouw en kinderen naar eene versterkte plaats overbrengen, waar hij allerlei mond- en lijfbehoeften voor hen deed in gereedheid brengen. Vervolgens zeide hij tot de boden des Perzischen konings, dat hij bereid was, om tegen hunnen heer en meester ten strijde te trekken. Doch nadat hij hen had weggezonden, begaf hij zich naar zijne dagelijksche bidkamer, sloeg eenen zak om zijne lendenen, nam de kroon van zijn hoofd, dat hij nu met asch bedekte en sprak het volgende gebed uit: Groote God! Gij weet, dat ik ter verheerlijking Uws naams gaarne wil sterven. Die goddelooze, die Uwen naam heeft belasterd, is tegen mij ten strijde getogen, omdat ik mij aan Uwe dienst heb gehecht en de *Torah* opvolg. Gij weet ook, o God! dat mijne eigene krachten niet toereikend zijn, om tegen zulk een groot leger te kunnen strijden. Daarom rigt ik mijn smeekgebed tot U, God der heirscharen! immers alle volken zamen genomen zijn niets tegen U; help mij derhalve tegen dien goddelooze; help mij om der wille Uws heiligen naams, die door zijnen mond is belasterd geworden, opdat alle volken mogen weten, dat al wie op U vertrouwt, zich ook steeds in Uwe genade mag verheugen!

In denzelfden oogenblik, dat *Izates* dit gebed eindigde, bragt men den koning van *Perzië* het berigt, dat een vreemd leger tegen zijn land in aantogt was, waarop hij zich tot zijne schande genoodzaakt zag, om af te trekken, ten einde zijn rijk tegen den vreemdeling te verdedigen. Van dezen tijd regeerde *Izates* in rust en vrede en ondervond geenerlei tegenkanting meer. Zijne moeder *Helena*, deed eene gelofte, om naar *Jeruzalem* te gaan en zich aldaar gedurende eenige jaren met der woon te vestigen. Zij reisde diensvolgens met haren oudsten zoon *Monobaz* derwaarts; doch toen zij te *Jeruzalem* aankwamen, heerschte aldaar een groote hongersnood, zoodat de bewoners de eerste levensbehoeften moesten derven. Hierop liet zij den ganschen inhoud harer

voorraadschuren onder het volk verdeelen, liet tarwe van *Alexandria*, en vijgen en andere vruchten van *Zipore* aanbrengen, welke zij onder de armen te *Jeruzalem* liet uitdeelen. Ook koning *Izates* opende zijne voorraadschuren en zond den inhoud naar *Jeruzalem*, opdat de behoeftigen zich hieraan mogten laven.

Wij kunnen niet nalaten hier te doen opmerken, dat de koningin *Helena*, van welke wij in dit hoofdstuk dikwerf gelegenheid hadden te spreken, dezelfde is, van welke de Talmud vermeldt, dat zij gedurende zeven jaren als eene *Nezira* (afgescheidene) leefde, en een' gouden luchter en een gouden bord, waarop het hoofdstuk uit den bijbel, over de *Sota* (Numeri) handelende, gegrift was, aan den tempel offerde.

Na den dood van *Izates* keerde zij weder naar haar land terug, terwijl haar oudste zoon *Monobaz* zijnen broeder op den troon opvolgde; en toen ook zij kort daarna stierf, zond *Monobaz* haar gebeente, benevens dat zijns broeders *Izates*, naar *Jeruzalem*, waar beiden met veel eerbewijzing werden ter aarde besteld in het graf, dat zij tijdens haar verblijf te *Jeruzalem*, op drie mijlen afstands van deze stad, had doen vervaardigen.

Onder de regering van keizer *Claudius* hadden de Joden te *Rome* ook veel te lijden; in den aanvang zijner regering liet hij alle synagogen aldaar sluiten, terwijl hij in het negende jaar zijner regering alle Joden uit *Rome* verjoeg. Doch dit was slechts van korten duur; want toen *Nero* na hem den troon bestegen had, (3816—56 gew. jaart.) gaf deze den Joden niet alleen de vrijheid, om te *Rome* te wonen, maar veroorloofde hun zelfs, om hunne godsdienst in het openbaar uit te oefenen. Ook leefden de Joden, onder zijne regering, in zeer goede verstandhouding met de Romeinen.

Wij verlaten thans voor eene wijl de Joden te *Rome*, om ons met die in *Spanje* en *Frankrijk* bezig te houden.

HOOFDSTUK III.

De komst der Joden naar Spanje, Duitschland, Frankrijk, Engeland enz.

Eenige niet-Israëlietische schrijvers beweren, dat zich reeds in koning *Salomo's* tijden Joden in *Spanje* ophielden. Als een bewijs hunner bewering voeren zij aan, dat in het jaar 4640 (880 gew. jaart.) in zekere Spaansche stad, *Saguntum* genaamd, een graf ontdekt werd, waarin zich een menschelijk geraamte van eene buitengewone grootte bevond, terwijl op den grafsteen de volgende woorden te lezen waren: זה קבר אדונ״רם עבד המלך שלמה שבא לגבות את המס ונפטר יום וכו׳ d. i. *Hier is het graf van Adoniram, den knecht van koning Salomo, die (herwaarts) kwam, om de belasting te innen, en stierf den dag enz.* (1) waaruit, zoo als gezegd, vele niet-Israëlietische schrijvers het gevolg trekken, dat in *Salomo's* tijden vele Joden met der woon in *Spanje* gevestigd waren, daar hij toch zijnen dienaar derwaarts zond, om belasting te innen.

Wij vinden ook in het boek der *koningen* opgeteekend, dat *Salomo* schepen naar *Ofir* (2) zond, om goud uit dit land

---

(1) *Basnage* (Holl. uitg. 1727, bl. 1352) zegt, na dit grafschrift uit *Villalpandus*, deel II, pag. 544, aangehaald te hebben, dat men in *Spanje* verscheidene handschriften bewaart, waarin deze geschiedenis verhaald wordt. In hoe verre al deze hier door onzen schrijver opgegevene berigten geloof verdienen, zie men *Jost's Gesch. d. Israel.*, deel V, bl. 13. G. P.

(2) Zie *Bikurè Haïttim*, jaarg. 1839, en *Waterman's* Bijb. Aardrijkskunde. (*Kampen* 1851) bl. 122. G. P.

te halen, en daar men nu vrij algemeen van meening is, dat onder *Ofir Spanje* moet verstaan worden, is het ook zeer wel mogelijk, dat zich van dien tijd af Joden aldaar gevestigd hebben. Ofschoon ook sommige schrijvers niet gelooven kunnen, dat *Salomo* schepen naar *Spanje* zond, of liever, dat onder *Ofir Spanje* moet verstaan worden, omdat, zeggen zij, deze schepen (volgens *kon.*) eerst na drie jaren terugkeerden, terwijl zij, indien *Ofir Spanje* ware, veel spoediger zouden teruggekeerd zijn, zoo kunnen wij evenwel onze eerst geopperde meening toegedaan blijven, op grond, dat, aangezien men in *Salomo's* tijden nog zeer weinig van de zeevaartkunde wist en men daarom genoodzaakt was, steeds langs de kusten te houden, waardoor men natuurlijk eenen grooten omweg moest maken, het ook niet te verwonderen valt, dat deze schepen eerst na drie jaren huiswaarts keerden.

Wederom andere schrijvers zijn van gevoelen, dat de Joden naar *Spanje* zijn gekomen in den tijd van *Arkilius*, den zoon van *Herodes*, die (*volgens Josephus hoofdst.* 53) door keizer *Tiberius* naar *Spanje* verdreven werd, en het is, volgens deze schrijvers, zeer wel mogelijk, dat vele Joden hem derwaarts volgden en zich met der woon aldaar vestigden.

De voortreffelijke *Don Izak Abarbanel* (3) uit zich in zijne verklaring op het einde van *Kon.* II. in dier voege:

Men behoorde te weten, dat vele koningen en vorsten van onderscheidene natiën *Nebukadnezar*, koning van *Babel*, volgden, en toen deze de Joden uit hun land verdreef, voerden sommigen dier koningen en vorsten, onder anderen *Pi-*

---

(3) *Don Izak Abrabanel*, werd geboren te *Lissabon* in 5197 (1437.) Hij stond bij *Alphonsus*, koning van *Portugal*, in groot aanzien, vervolgens bekleedde hij de hoogste staatsambten aan het hof van *Ferdinand* en *Isabella* tot 1492. Ook bij *Alphonsus*, koning van *Napels*, geraakte hij in gunst. Na *Alphonsus* dood zette hij zich te *Corfu* neder, en stierf eindelijk te *Padua* in 1508 in den ouderdom van 71 jaren. Behalve zijne uitmuntende verklaring der bijbel, heeft hij nog vele theologische en wetenschappelijke werken geschreven. Zie *Salseleth Hakebala* (ed. *Krakau*) bl 62, alwaar de namen en de inhoud van al zijne werken opgegeven worden. (Zie ook Hoofdst. XXV. van dit werk), Voorts *Jost's* Gesch. d. Isr. deel VII bl. 96, en Dr. *Mulders* Bijbel v. d. Israël. jeugd 9de stuk, bl. 84 noot I. C P.

rus, koning van *Spanje*, een gedeelte der Joden naar hun land mede. *Irkulus de Groote* van *Griekenland*, toog door de geheele wereld, met het doel, om door zijne magt en zijn beleid landen te veroveren; hetgeen hem ook bijzonder gelukte in het westen van *Europa*. Nadat hij vele landen had ten onder gebragt, begaf hij zich met eene menigte schepen en veel krijgsvolk naar *Spanje*, alwaar hij zich gedurende eenigen tijd nederzettede en over het geheele land den schepter zwaaide. Toen hem later het verlangen bekroop, om naar zijn land en zijne geboorteplaats terug te keeren, trok hij naar *Italië* en van daar naar het land *Jawan* (*Griekenland*) en was een dergenen, die de stad *Troja* voor de derde maal verwoestten. Alvorens hij zich echter uit *Spanje* verwijderde, gaf hij het koningrijk aan zijn zusters zoon, *Ispan* genaamd, en naar dezen wordt *Seforod Spanje* genoemd. Deze *Ispan* had slechts eene dochter; deze huwde zekeren heer van *Griekenland*, *Pirus* geheeten, welke *Nebuchadnezar* in zijne oorlogen tijdens den eersten tempel bijstond. Hij, *Pirus* namelijk, voerde vele Joden van den stam *Jehuda Benjamin*, en *Simeon*, benevens velen der Priesters en Levieten van *Jeruzalem*, welke hem uit eigene beweging volgden, over de zee naar *Spanje* en deed hen zich in twee steden nederzetten. Eene derzelve heette *Andaluzië*, eene bij uitnemendheid schoone stad, welke door de Joden *Luzina*, gelijk nog heden, genoemd werd. Algemeen werd beweerd, dat er eene uiterst gezonde lucht heerscht en dat deze veel bijdraagt, om het menschelijke verstand te scherpen. Welligt noemden de Joden haar daarom *Luzina*, dewijl zij veel overeenkomst had met de stad *Luz*, in het heilige land, waar veel geprofeteerd werd. De andere stad heette *Tolitola*, waartoe welligt het talmudisch woord טלטול (overbrenging) aanleiding heeft gegeven, als wilden de joden daardoor hunne plaatsverandering te kennen geven, (vroeger heette zij *Pirvila*.) In de nabijheid dier stad was eene andere gelegen

welke door de Joden *Makeda* genoemd werd, naar den naam eener stad in het Heilige land, terwijl zij eene vierde stad met den naam van *Iskelona*, naar *Askalon*, in de nabijheid van het heilige land, bestempelden. De meening is niet onaannemelijk, dat deze steden veel overeenkomst hadden met die in het Heilige land, en dat de Joden haar daarom deze namen gaven, terwijl er niet aan te twijfelen valt, dat de Joden nog aan veel meer steden in *Spanje* andere namen toekenden, die door den tijd verloren geraakt of veranderd geworden zijn, vooral wanneer wij nagaan, dat de drie eerst genoemde steden haren naam tot op den huidigen dag behouden hebben, waaruit wij dan ook voor de overige besluiten mogen. De Joden nu, leefden in onderscheidene steden door geheel *Spanje* verspreid en keerden tijdens den tweeden tempel niet naar *Jeruzalem* terug. Volgens hunne wijze van zien was dit geen algeheele verlossing, maar slechts eene herinnering aan vorige grootheid; want er was toen noch heilige arke, noch steenen tafelen, noch profetie. Zij zouden alleen dan naar *Jeruzalem* terugkeeren, zeiden zij, wanneer het zoude zijn de terugkeer van *Zion*, die van alle Israëlieten uit het land *Assur*, *Kus*, (4) en van alle eilanden der zee; welk een en ander in de kronijken van de koningen van *Spanje* aangeteekend is (5).

Er is ook geen twijfel aan, dat er tijdens den eersten tempel vele Joden naar *Frankrijk*, *Engeland*, *Duitschland* en andere Edomietische landen gekomen zijn, en met het oog op dezen zegt de profeet *Obadjah*: „en de verbanning van deze

---

(4) Het oordeel van onzen schrijver alhier, dat de Joden reeds ten tijde van *Salomo* en *Nebukadnetzar*, in *Spanje* zouden gewoond hebben, wordt door den schrijver van het *Art. Judische Geschichte* in de meergemelde *Allgem. Encyclopedie* d. W. (deel XXVII bl. 55) met de volgende woorden aangehaald: In *Spanien* wohnten sie seit undenklicher Zeit, die jüdischen Traditionen, (*Scheërit Jisrael*, Cap. 3, p. 10*b*. ed. *Amsterd*), die den Aufenthalt der Juden bis auf die Zeiten *Salomo's* und *Nebuchadnezar's* zurück tragen, werden ihr Recht allein in der uralten Handelsverbindung der Phönicischen kanaan mit Tartessu finden, durch die Spanien den Juden schon bekannt sein mochte. C. P.

(5) Over dit land, zie verder Hoofdst. XXIX.

heerschaar Israëls, die verdreven is naar *Kanaän*," (d. i. *Duitschland*, gelijk dit door den רד"ק (6) beweerd wordt; want toen *Josua* het Heilige land veroverde, vlugtten velen uit het land *Kanaän* en zetteden zich in het Heilige land neder); tot *Frankrijk* en de verbanning van *Jeruzalem* tot *Spanje*, deze zullen later de steden ten noorden erven;" want de joden waren reeds ginds tijdens den eersten tempel. Wanneer de profeet *Obadjah* ook van *Edom* profeteert, dan is dit niet wijl deze de hoofdbestrijder der joden was, maar omdat de *Edomieten Nebuchadnezar* den eersten tempel hielpen verwoesten; gelijk de woorden van bovengenoemden profeet luiden: „Ten dage, dat gij (*Edom*) op eenen afstand stondt; ten dage, dat vreemden zijne heerschaar gevangen namen en vreemdelingen in zijne poorten kwamen en zij over *Jeruzalem* het lot wierpen, toen waart gij gelijk ieder hunner." Ook kan men nog als vrij zeker aannemen, dat tijdens de verwoesting des tweeden tempels veel joden naar het westen van *Europa* getrokken zijn; want ik vond in eene kronijk van de Spaansche koningen, dat zeker romeinsch keizer vijftig duizend familiën naar *Spanje*, dat toen onder zijn beheer stond, deed vertrekken, en deze familiën waren een deel van diegenen, welke *Titus* van *Jeruzalem* naar *Rome* verdreef, terwijl de eerste spaansche Joden met hen, die later bij hen kwamen, tot één volk zamen smolten.

Wij kunnen nog meer bewijzen aanvoeren, dat reeds vóór de verwoesting des tweeden tempels zich Joden in *Duitschland* gevestigd hadden. Hooren wij wat *Abarbanel* in het boek der *Rigteren*, bij de geschiedenis van het bijwijf te *Gibaä*, zegt: Men vindt aldaar, dat de stam van *Benjamin*

---

(6) R. *David ben Jozef Kimchi*, geboren te *Narbonne* in *Provence* 4952 (1192), alwaar zijn vader reeds door deszelfs geleerdheid vermaard was, is als een der grootste taalkundigen onder de Joden bekend en beroemd door zijn uitmuntend woordenboek en grondige bijbelverklaring. Hij trad nog in zijnen ouden leeftijd als warm verdediger op, in het bekende geschil over *Maimonide's* wijsgeerig werk *Moré Nebuchim* (zie *Salseleth Hakeb.* bl. 51 en *Igereth Harambam.*) G. P.

geslagen werd in den krijg, welken het overige Israël tegen hem voerde. De tekst geeft duizend man minder op, dan zij wezenlijk waren. *Abarbanel* haalt nu een *Midras* aan, volgens welken de ontbrekende duizend man zijn ontvlugt naar het land *Romenaäh*, (d. i. *Duitschland*,) alwaar zij zich nederzetteden.

De רד"ק is op deze plaats nog breedvoeriger. Hij laat zich in dier voege uit: Ik heb in eenen *Midras* gevonden, dat de ontbrekende duizend man van den stam van *Benjamin* zich naar *Duitschland*, naar de stad *Garmaize*, thans *Wermiza* (*Worms*) begaven en zich aldaar vestigden.

Ik geloof nu, (zegt de schrijver van *Seërith Jisraël*) dat dit de juiste waarheid is, daar wij ook opgeteekend vinden, dat de *Joden*, die in de omstreken van *Worms* woonden, even als die in *Spanje*, niet naar *Jeruzalem* terugkeerden bij den herbouw des tempels, dewijl zij dezen tijd niet voor dien der ware verlossing hielden.

Ten slotte mag ik niet onopgemerkt laten voorbijgaan, wat hieromtrent nog door het boek *Maäse Nissim* wordt in het midden gebragt. De schrijver van genoemd werk zegt: Toen ik, Rabbi *Jospe Samos*, mij nog te *Fuldau* op de theologische school bevond, welke door den uitstekenden *Pineas* bestierd werd, was er eens sprake tusschen hem en zijne leerlingen, over hetgeen in zoo vele steden in *Duitschland* had plaats gehad, en het was bij deze gelegenheid, dat de Rabbijn *Pineas* het volgende oordeel uitsprak: Ik heb meermalen van mijnen leermeester Rabbi *Valk*, den schrijver van het boek סמ"ע, de oorzaken hooren ontwikkelen, waarom de Joodsche gemeente te *Worms* meer heeft moeten lijden, dan alle andere Joodsche gemeenten. De Joden, zeide hij, kwamen derwaarts tijdens de verwoesting des eersten tempels; toen de Babylonische gevangenschap geëindigd was en de Joden verlost werden, keerden deze weder naar *Jeruzalem* en het Heilige Land terug, doch de Joden te *Worms* bleven

aldaar gevestigd (7). Zij ontvingen een schrijven van de inwoners van *Jeruzalem*, waarin zij aangemaand werden, om naar het Heilige Land terug te keeren, opdat zij in staat zouden zijn, drie malen 's jaars eene bedevaart naar *Jeruzalem* te doen, hetgeen hun thans wegens den verren afstand onmogelijk was. Doch de Wormser Joden gáven aan deze oproeping geen gehoor, en antwoordden op bovenbedoeld schrijven in dier voege: „Wanneer gij u ook beroemt in het groote *Jeruzalem* te wonen, zoo wonen wij te *Worms*, in het kleine *Jeruzalem*, en kunnen derhalve niet besluiten, aan uwe uitnoodiging gehoor te geven." Zij voerden daarom zulk eene hooge taal, omdat zij eene hooge mate van voorspoed genoten en bij de overheid in groot aanzien waren. Om deze zonde nu, dat zij het Heilige Land versmaadden, zijn de Wormser Joden gestraft geworden en moesten zij meer lijden ondergaan, dan alle andere gemeenten. *Tot zoo ver het boek Maäse Nissim.* Wij meenen nu bewezen te hebben, dat sommige Joden zich in *Duitschland*, *Engeland*, *Spanje* en in andere westersche landen vóór de verwoesting des tweeden tempels nederzetteden; terwijl anderen, zoo als wij bij de duizend man van den stam van *Benjamin*, bij de geschiedenis van het bijwijf te *Gibaä* (Regt. XX), gezien hebben, reeds vóór de verwoesting des eersten tempels naar *Duitschland* trokken.

Wij zullen thans onderzoeken, wat er met de Joden, na de verwoesting des tweeden tempels, in de oostersche landen, d. i. in het Heilige Land en deszelfs omstreken, is voorgevallen.

---

(7) Over de allereerste aankomst der Joden in *Duitschland* en *Gallien*, Zie *Jost's* Gesch. d. J. Vde deel bl. 18. G. P.

HOOFDSTUK IV.

Over de Joden in het Oosten na de verwoesting des tweeden tempels, in den tijd van Rabbi Josua, den zoon van Chananja, den vriend van Rabbi Eliëzer Hagadol. (3833—73 gew. jaartell.) Verlof van Keizer Trajanus, om den tempel te herbouwen. (Beresith Rabba afd. 65). Verhaal van Ben Cuziba, die zich voor den Messias uitgaf, (3880—120 gew. jaartell.) in de tijden van Rabbi Akiba.

Ofschoon ik mij heb voorgesteld, de geschiedenis der Joden, van de verwoesting des tweeden tempels tot op onzen tijd, te schrijven, heb ik evenwel gemeend, dat mijn arbeid te uitgebreid zoude worden, indien ik ook datgene wilde verhalen, wat met de Talmudisten, die na dien tijd leefden, is voorgevallen. Ik zoude eene dergelijke uitweiding bovendien overtollig achten, daar er eene menigte werken bestaan, die breedvoerig over deze stoffe handelen; ik zal mij derhalve slechts tot datgene bepalen, wat het meest wetenswaardig en het minst bekend is. Ik begin met Rabbi *Jehosua ben Chananja.* Deze was in groot aanzien bij Keizer *Trajanus*, wiens dochter bij zekere gelegenheid tot Rabbi *Jehosua*, die een eenigzins zwart gelaat had, zeide, dat bij hem fraaije wetenschap in een leelijk vat verborgen was. Hierop vroeg hij haar, in welke soort van vaten haar vader, de Keizer, zijnen wijn bewaarde? — „In gemeene aarden kannen," antwoordde zij. — „Een ieder," hernam Rabbi

Jehosua, „bewaart zijnen wijn op deze wijze; maar uw vader, die een Keizer is, behoorde hem in gouden en zilveren vaten weg te zetten." En daar zij nu, aan deze woorden gehoor gevende, den wijn in zulke kostbare vaten liet overgieten en hij daardoor zuur werd, liet de Keizer Rabbi *Jehosua* ontbieden en vroeg hem, waarom hij zijne dochter zulk eenen slechten raad had gegeven? — „Mijn raad," antwoordde de geleerde man, „was een passend antwoord op haar gezegde: evenmin namelijk, als goede wijn in kostbare vaten kan goed blijven, evenmin kan de wijsheid bij een schoon mensch gedijen, daar de schoonheid hem tot trotschheid en ijdelheid verleidt, en deze de wijsheid in den weg staan." De Keizer was met deze verklaring zoo tevreden, dat hij Rabbi *Jehosua* verlof gaf den tempel te herbouwen. Doch toen men hiermede een begin maakte, zeiden de raadslieden der kroon tot den Keizer, dat zij, den tempel en *Jeruzalem* herbouwd zijnde, vreesden, dat de Joden dan tegen hem zouden opstaan, gelijk zij vroeger, toen stad en tempel nog in wezen waren, gedaan hadden; en toen *Trajanus* hun antwoordde, dat hij zijn eens gegeven woord niet kon terug nemen, gaven zij hem den raad, dat hij een bevel zoude uitvaardigen, om den tempel vijf ellen grooter of kleiner te maken, dan hij vroeger geweest was, waarop de Joden zekerlijk den bouw zouden staken. De Keizer volgde dezen raad op, waardoor de Joden in groote droefheid gedompeld werden. Zij vervoegden zich bij Rabbi *Jehosua*, ten einde met hem te beraadslagen over hetgeen hier te doen was. De wijze man verhaalde hun hierop de volgende fabel:

„Er was eens een leeuw, wien een been der door hem verslondene prooi in de keel bleef steken. Hij trok bij alle dieren te raad, hoe hij het been er uit zoude krijgen, terwijl hij eene groote belooning uitloofde aan dengene, die deze taak zoude volbrengen; doch geen hunner kon hierin slagen. Eindelijk bood zich een ooijevaar aan; deze stak zijn' hals

in des leeuws keel en trok zoodoende het been er uit. Maar toen hij de uitgeloofde belooning vorderde, antwoordde hem de leeuw: Gij zijt genoeg beloond! immers gij hebt uwen kop in mijne keel gestoken en hebt hem er ongedeerd weder uitgehaald (1)." De toepassing dier fabel, liet R. *Jehosua* er op volgen, is deze: Laat het ons genoeg zijn, dat wij in vrede onder de volken wonen, wanneer zij ons ook niet willen veroorloven, eenen tempel te bouwen.

Na *Trajanus* besteeg *Hadrianus* den keizerlijken troon. Omstreeks dezen tijd leefde een Jood, die zich *Bar Cochba*, dit is, zoon der sterren, deed noemen. (Wij komen later op den oorsprong van dien naam terug). Deze gaf voor, den Messias te zijn en stond tegen de Romeinen op. Hij trok met een groot leger van Joden naar de stad *Syrene* in *Afrika*, en versloeg alle, zich aldaar bevindende, Romeinen en *Grieken*. Van daar toog hij naar *Egypte*, alwaar hij hetzelfde tooneel herhaalde. Toen de Joden op *Cyprus* hiervan kennis kregen, stonden zij eveneens op en versloegen het grootste gedeelte der bewoners van dit eiland. De meeningen omtrent de oorzaak, waarom de Joden te *Bether* met *Bar Cochba* het Romeinsche juk trachtten af te schudden, loopen zeer uiteen (2). Volgens den Talmud (*Tract. Gitin*) was de aanleiding hiertoe het volgende: „Het was, namelijk, een gebruik bij de Joden, dat zij bij de geboorte eens kinds een' denneboom plantten, uit welks hout zij bij diens huwelijk den trouwhemel vervaardigden. Op zekeren dag, dat de dochter des Keizers in eene koets was uitgereden en de dissel derzelve brak, namen hare dienaren zulk een' denneboom, om het rijtuig er mede te herstellen. De Joden, zich hiertegen willende verzetten, sloegen op den bediendendrom in en stonden vervolgens tegen de Romeinen

(1) Zie *Beresit Rabba* Hoofdst. 64 en *L, Dukes* zur rabbinischen Spruchkunde (*Wien* 1851) bl. 40. G P.

(2) Over *Bar Cochba* en *Bether* (*Bitharia*) Zie *Jost's* Gesch. der J. Th. III, 233 en IV. 44, alsmede *Encycl. v. E.* en *G.* 27 Th., bl. 14, noot 57. G. P.

op, tot dat eindelijk *Hadrianus* tegen hen optrok, duizenden hunner in de stad *Bether* deed ter dood brengen en nog daarenboven het bevel uitvaardigde, dat op *Cyprus* zich nimmer een Jood met der woon mogt vestigen.

Volgens andere schrijvers moet de oorzaak van den opstand der Joden tegen de Romeinen gezocht worden in de drukkende wetten, die hij tegen hen in het leven riep. Hij verbood hun, onder anderen, hunne kinderen te besnijden; hij liet *Jeruzalem* herbouwen, deed vreemde volken zich aldaar vestigen en plaatste een afgodsbeeld op de plaats, waar de heilige tempel gestaan had.

Bar Cochba ontwikkelde nu inderdaad eene groote kracht, zoo zelfs, dat ook Rabbi *Akiba* zich in hem vergistte (3) en hem voor den Messias hield. Deze misvatting ontstond daardoor, dat Rabbi *Akiba* de woorden דרך כוכב מיעקב op hem toepaste, dewijl hij zich *Bar Cochba* noemde.

Na zijnen dood regeerde zijn zoon en later zijn kleinzoon *Romulus ben Rufus ben Cochba* gedurende een en twintig jaren over Israël. Toen men later gezien heeft, dat *Bar Cochba* door *Hadrianus* is ter dood gebragt, noemde men hem *Ben Cuziba*, d. i. leugenaar.

In de *Midras Echa* lezen wij, dat *Hadrianus* een verbazend groot aantal Joden in de stad *Bether* deed ombrengen, en dat *Ben Cuziba*, die zich in deze stad bevond, een talrijk leger onder zijn bevel had, welks manschappen zich allen eenen vinger afgehakt hadden, want alleen onder deze voorwaarde, welke als een blijk van hunnen moed kon gelden, nam hij hen in zijn leger op. De aanzienlijke en geleerde Joden lieten hem hierop vragen, waarom hij het ligchaam zijner onderhoorigen dus verminkte? — „Hoe anders," antwoordde hij, „zal ik mij van hunnen moed en getrouwheid

---

(3) Aangaande *R. Akiba's* misvatting van *Bar Cochba*, leze men de kundige beoordeeling hier over van *Rapoport* in deszelfs schrijven aan den geleerden *Soliminski* in deszelfs *Toledoth Hasamajim*, alsmede *Emek Habacha* van *R. Joz. Hakohen* (ed. Letteris, *Weenen* 1852) bl. 2. Noot 1. G. P.

kunnen overtuigen?" — „Beproef hen daardoor," hernamen de geleerden, „dat gij hen eenen denneboom uit den grond laat rukken; al wie hiertoe niet in staat is, worde door u afgewezen." In het gevecht was *Bar Cochba* gewoon de volgende woorden tot God te rigten: „Gij, God! behoeft mij niet te helpen, wij zijn sterk genoeg; maar help ook onze vijanden niet!" Hij was zoo behendig en tevens zoo vermetel, dat hij de slingersteenen der vijanden opving en ze hun terugwierp, waardoor hij velen hunner doodde. Van daar dan ook Rabbi *Akiba's* misvatting, welke hem *Bar Cochba* als den Messias deed beschouwen.

Hadrianus nu, had de stad *Bether* reeds drie en een half jaar belegerd, zonder haar te kunnen innemen; Rabbi *Eliëzer Hamodaï* (4), die zich in dezelve bevond, vastte vele dagen, hulde zich in eenen zak en smeekte God telken dage, dat Hij Israël dien dag niet zoude rigten. Toen *Hadrianus* ten laatste zag, dat hij de stad niet kon innemen, wilde hij het beleg opbreken; maar een *Cuthiet* zeide hem, dat hij, wel is waar, de stad niet zoude bemagtigen, zoo lang Rabbi *Eliëzer Hamodaï* zijne smeekgebeden tot den Heere rigtte, maar dat hij hem het middel zoude geven, om zijn doel te kunnen bereiken. De *Cuthiet* begaf zich nu naar Rabbi *Eliëzer*, die bezig was te bidden, en deed alsof hij hem iets in het oor zeide. Daarop begaven zich eenige lieden naar *Bar Cochba* en zeiden hem, dat Rabbi *Eliëzer*, zijn vriend, hem verraadde en dat hij de stad aan *Hadrianus* wilde overleveren. *Bar Cochba* liet nu den *Cuthiet* roepen en vroeg hem, wat hij Rabbi *Eliëzer* in het oor gezegd had. „Indien ik de waarheid zeg," antwoordde hij, „zal mij mijn heer en meester *Hadrianus* dooden, en indien ik de waarheid verberg, ben ik een dergelijk lot van u te wachten; liever

---

(4) R. *Eliëzer Hamodaï* leefde twee en vijftig (v. a. drie en zeventig jaar) na de verwoesting van den tweeden tempel (120 d. gew. J.) hij was een leeraar van R. *Jochanan Zakkai* en was vermaard in het verklaren des H. leer (Sabbath 55.)

echter wil ik door uwe hand sterven, dan mijn meesters geheimen te ontdekken. *Bar Cochba* maakte uit deze woorden op, dat Rabbi *Eliëzer* het voornemen had, de stad aan *Hadrianus* over te leveren. Hij liet derhalve Rabbi *Eliëzer* roepen en vroeg hem, wat de *Cuthiet* hem had ingefluisterd? „Ik heb er niets van gehoord," antwoordde Rabbi *Eliëzer*, „dewijl ik in een gebed verdiept was." *Bar Cochba* werd over dit antwoord zoo vertoornd, dat hij hem met den voet eenen doodelijken slag toebragt. Toen werd er eene stem gehoord, welke zeide: הוי רועי האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו (*Zach.* XI.) dat is: „Wee den dwazen herder, die de schapen verlaat; gij hebt den arm van Israël verlamd en zijne oogen verblind." Dit doelt op den vromen Rabbi *Eliëzer;* uw arm werd lam, uwe oogen werden blind; namelijk, uwe zonden hebben u uwen ondergang berokkend en de stad *Bether* doen overwinnen. Toen *Ben Cuziba* gedood was en men deszelfs hoofd aan den Keizer bragt, vroeg deze, wie hem gedood had? en toen een *Cuthiet* zich zelven als den volbrenger dier daad noemde, verzocht hij dezen *Cuzibas* ligchaam voor hem te brengen, en toen dit geschied was, zag hij eene slang om deszelfs hals gekronkeld, waarop de keizer uitriep: indien God hem niet gedood hadde, wie zoude hem dan hebben kunnen dooden? In *Bether* werd alles over de kling gejaagd, groot en klein, jong en oud, zoodat zelfs de lusthof des keizers met lijken opgevuld was, welke op zijn uitdrukkelijk verbod, gedurende zijn leven niet mogten begraven worden. Zijn opvolger deed hen echter ter aarde bestellen, en de rabbijnen stelden eene dankzegging — ברכת הטוב והמטיב — aan den Heere vast, omdat Hij verhoed had, dat de lijken een' verpestenden stank verspreid hadden. Dit een en ander had plaats twee en vijftig jaren na de verwoesting van *Jeruzalem*, en, naar men beweert, werden de bewoners van *Bether* daarom zoo vreeselijk gestraft, omdat zij, onderdanig als zij behoorden te zijn aan *Jeruzalem*, zich integendeel over zijnen val verheugden.

Omstreeks dezen tijd stierven ook rabbi *Akiba* en zijne vrienden den marteldood. Men trok met ijzeren kammen het vleesch van zijn ligchaam, terwijl zijne ziel juist bij het uitspreken van het woord אחד hare boeijen ontvlood.

Daar de meesten der tien martelaren (5) in den tijd van Rabbi *Akiba* stierven, zullen wij hen na elkander laten volgen, met opgave van den tijd, wanneer zij gedood werden.

De eerste was *R. Simeon*, de zoon van *R. Gamliël den oude*, *Nasi* van Israël; hij werd ter dood gebragt, tijdens de verwoesting des tweeden tempels.

De tweede was *Chananjah;* de plaatsvervanger der Kohanim; deze stierf tegelijk met bovengenoemden.

De derde was Rabbi *Jismaël*, de zoon van *Elisa*, den hoogepriester; hij werd gedood na de verwoesting des tempels.

De vierde was Rabbi *Akiba;* hij stierf in den tijd der verwoesting van *Bether*, twee en vijftig jaren na de verwoesting des tweeden tempels.

De vijfde was Rabbi *Jehuda*, de zoon van *Baba* (6); hij

---

(5) Over de tijd van het ombrengen dezer tien martelaren, zelfs over de personen zelven, zijn door de geleerdste schrijvers ver van elkander afwijkende meeningen geopperd. Naar de meeste en gezagbebbende schrijvers, hebben dezelve ook niet in een' en dezelfden tijd geleefd. Kortheidshalve geven wij hier de voornaamste bronnen over dit onderwerp aan. *Midras Socher Tob*, Psalm 9, alwaar zelfs andere personen (R. *Jose*, R. *Jehuda Hanechtum*, R *Simeon z. v. Azai*), dan de algemeen bekenden, en die door onzen schrijver hier genoemd zijn, worden opgegeven. Deze namen komen ook nog voor in *Aboth* v. R. *Nathan* Hoofdst. 38, *Tana debè Eliahu* 30. *Mechiltha* afd. *Mispatim*. Overbekend is de hartverscheurende Piut, over deze gebeurtenis, door R. *Jehuda* vervaardigd, welke s'ochtends op den dag vóór het nieuwe jaarfeest en op den verzoendag uitgesproken wordt. Men zie echter *Seder Hadoroth*, bl. 43*a* en de belangrijke verhandeling hierover in כף אחת עשרה זהב van *Mozes Bidding*, benevens *Grätz* in *Frankel's Monatschrift* 1854. G P.

(6) Over R. *Jehuda* b. *Baba*, zie *Aboda Zara* 8 en *Sanh*. 13. Deze geleerde wordt dikwijls in den *Talmud*, *de Vrome* — zonder zelfs zijnen naam daarbij op te geven — genoemd. (*Baba Kama* 103). Wegens *Usa*, zie *Rapoport's Erech Millin* op dat Art. — *Schafram* lag in het deel van *Zebulun*, thans een groot dorp, *Schafamer* (door letterkeer) genoemd, niet dertig Joodsche familiën en eene oude Synagoge. (*Schwartz* d. h. L. bl. 138). G. P.

werd gedood, omdat hij vijf ouden, tusschen *Usa* en *Schafram*, tot regters aanstelde. Zijn ligchaam werd door meer dan drie honderd pijlen doorboord, zoodat het bijna aan eene zeef gelijk was.

De zesde was Rabbi *Chananja*, de zoon van *Tradjon*; hij werd verbrand, benevens eene heilige wetsrol, die hij bij zich droeg.

De zevende was Rabbi *Chutzpith*, de uitlegger (7).

De achtste was Rabbi *Jesebab* de Schrijver; (8) hij werd den honden voorgeworpen, terwijl hij noch begraven, noch betreurd werd.

De negende was *R. Eliëzer*, de zoon van *Samua;* deze werd langen tijd na *R. Akiba* gedood; want op den dag, dat deze stierf, werd *Rabenu Hakados* geboren, en *R. Eliëzer*, de zoon van *Samua*, was diens leermeester.

De tiende was Rabbi *Jehuda*, de zoon van *Thema*, volgens anderen, de zoon van *Dama*, en wederom volgens anderen, duiden deze twee namen een en dezelfde persoon aan, welke nu eens *Thema*, dan weder *Dama* genoemd wordt.

Omstreeks dezen tijd had er ook eene groote slagting plaats te *Alexandria* in *Egypte*, waartoe ook *ben Cuziba* de aanleidende oorzaak geweest is. Want na dat *Hadrianus* de stad *Bether* overwonnen en aldaar op eene verschrikkelijke wijze huis gehouden had, trok hij naar *Alexandria*, waar hij ook duizende Joden liet ombrengen. Volgens *Josephus* bewoonden de Joden de eene en de Grieken de andere zijde dezer stad, terwijl de beste verstandhouding tusschen beide natiën heerschte. Later ontstonden er twisten, ten gevolge van welke zeker, door keizer *Nero* aangesteld, legerhoofd, *Alexander*

---

(7) Over R. *Chutzpith*, den uitlegger der wet, zie *Tr. Schiït*, Hoofdst. 10. § 6 en *Tosefoth* in *Berachoth* 36a., bij het woord עמור. Volgens sommigen werd zijne tong op den mesthoop geworpen. (*Chullin* 142). G. P.

(8) Wegens het omkomen van dezen geleerde, zie *Juchsin* 63.

genaamd, tegen de Joden optrok en hun gelastte de wapens neder te leggen; daar zij hieraan echter geen gehoor gaven, viel hij hen, door de *Grieken* ondersteund, aan, en deed meer dan vijftig duizend van hen sneuvelen. Later vestigden zich weder andere Joden te *Alexandria*, tot dat *Hadrianus*, volgens anderen *Trajanus*, hen allen versloeg, en van dien tijd af, heeft de heerschappij van Israël geheel en al opgehouden. Volgens onze wijzen, hadden de Joden zich deze straf op den hals gehaald, omdat zij het verbod, om nimmer weder naar *Egypte* te keeren, hadden overtreden. *Hadrianus* bragt hen tot zulk eene armoede en ellende, dat zij zich in vele landen verspreidden en door waarzeggerij en droomuitlegging op de openbare straat hun brood moesten winnen, terwijl zij nog daarenboven schatting moesten betalen, om op hunnen Sabbath ongedeerd in de תורה te mogen lezen.

Tot zoo ver onze schrijver. Wij hebben dit hoofdstuk, vooral het gedeelte betreffende de tien martelaren, belangrijk genoeg geacht, om ons de volgende uitweiding te mogen veroorloven, welke, naar wij hopen, door onze lezers even gaarne zal gelezen worden, als zij door ons wordt ter neder geschreven. G. P.

Rabbi *Eliëzer*, de zoon van den rijken *Horkenos* en leerling van Rabbi *Jochanan ben Zakkai*, begon zich eerst op acht en twintig jarigen leeftijd met onbeschrijfelijke volharding op de beoefening der Heilige leer toe te leggen (9), werd vervolgens een der grootste geleerden en stond bij dezen in de hoogste achting (10). Hij was gehuwd met de zuster van R. *Gamliël Hanasi* (11), en voorspelde bij zijn over-

---

(9) Pirke R. *Eliëzer*. Hoofdstuk 1 en 2.

(10) *Midras Chazith* bij den aanvang לריח שמניך. (11) *Sabbath* bl. 116a.

lijden, dat zijn leerling, R. *Akiba*, geen' natuurlijken dood zoude sterven (12). Deze ontmoette de lijkbaar zijns meessters, toen men hem op eenen Zaturdag avond van *Kisrin* (*Cesarea-Palestina* aan de Middellandsche zee) naar *Lydia* voerde, en beweende hem bitterlijk. Hij werd te *Alma*, in de nabijheid van *Cush-Chaleb*, begraven (13).

R. *Simeon* (de tweede), zoon van R. *Gamliël* den oude, een der Nasiïm, (3810 — 50 na de gew. jaartell.) was een zeer nederig man (14). De regtvaardigen, plagt hij te zeggen, behoeven geene praalgraven; hunne daden zijn hun roem (15). Ook plaatste hij de uitoefening der wet boven hare studie (16), terwijl hij bij een doodvonnis steeds ten gunste van den veroordeelde gestemd was (17). Het zwijgen gold bij hem als eene der beste eigenschappen van den mensch (18), en ook in uitheemsche natiën wist hij het goede te waarderen. Ik bemin die Oosterlingen, zeide hij dikwijls, welke de drie volgende zaken in acht nemen: Die het vleesch niet met de handen verscheuren, maar het op eene tafel snijden; die elkander niet anders dan op de handen kussen en die hunne geheime beraadslagingen in eene vlakte houden (19). Bij godsdienstige feesten wist hij de feestgenooten bijzonder te vermaken (20). Hij werd met R. *Chananja*, den plaatsvervanger des Hoogen priesters, als martelaar op den 25sten Sivan (3828 — 68 na de gewone jaartell.) omgebragt (21).

R. *Jehosua*, de zoon van *Chananja*, die gewoonlijk met deszelfs voornaam alleen bekend is (22), was een Leviet (23)

---

(12) *Sanhedrin*, bl. 68. (13) אלה המסעות bl. 22 (ed. *Carmoly* תר"א.)

(14) *Baba Mezia*, 84. (15) *Suka* bl. 82. (16) *Aboth* I § 17, Zie תוי"ט aldaar.

(17) *Makkot* 7. (18) *Aboth*, op de reeds aangehaalde plaats.

(19) *Beresith Rabba*, afd. 74. (20) *Suka* bl. 57a.

(21) *Orach Chajim* § 580; *Israel. Ephemeriden* v. Dr. *Somerhausen*, (*Nederl. Israel. Jaarb.* 1853), bl. 33*. (22) Zie *Rassi* in *Nazir* 56b. (23) *Jebamot* 86b.

uit *Jeruzalem* en leerling van R. *Jochanan*, zoon van *Zakkai.* Hij was tevens een der zangers in den tempel, terwijl zijn vriend, R. *Jochanan*, zoon van *Godgada*, poortier was (24). Ook bekleedde hij de plaats van tweede voorzitter bij het geregtshof van R. *Gamliël* uit *Jabné*, (*Jamnina*), ofschoon zijne hoogeschool zich te *Pekiïn* (25), tusschen *Lydda* en *Jamnina*, thans onbekend, bevond (26). Zeer bekend was hij met de geheime leer, מעשה מרכבה, verstond tooverij en was niet onbedreven in de sterrekunde (27). Zijne moeder met hem zwanger zijnde, begaf zich naar de toen bestaande vier en twintig leerscholen en rigtte tot de geleerden aldaar de bede, dat zij den Hemel eenen wijzen zoon voor haar mogten afsmeeken (28), hetgeen later zijnen leeraar den vleijenden uitroep ontlokte: „Heil der vrouwe, die hem baarde (29)!" Dikwerf hield hij wijsgeerige gesprekken met geleerde Romeinen (30), terwijl hij bijzonder vermaard is om zijn geleerd onderhoud met de ouden van *Athene* (31) en de bekende wijsgeerige vragen, door de geleerden te *Alexandria* (32) tot hem gerigt. Hij leefde langen tijd in armoede en voorzag door handarbeid in zijn onderhoud, welke, volgens sommigen, in ijzersmeden (33), volgens anderen in het vervaardigen van naalden (34) bestond. Later echter leefde hij van de tienden, welke hem door de bemoeijingen zijns leerlings, R. *Akiba*, toegedeeld werden, hoewel hij, Leviet zijnde, geen aanspraak hierop kon maken (35). Hij bereikte eenen hoogen ouderdom (36) en bij

---

(24) *Erchin* 11b (25) *Sanhedrin* 32b.

(26) *Schwartz, das H. Land* blz. 105. (27) *Horioth* 10a.

(28) *Jerusalmi, Jebamoth* Hoofdst. I. (29) *Aboth*, Hoofdst. 2. afd. 9.

(30) *Sanhedrin* 90. (31) *Bechoroth* 8. — Zie ook הערוך in *Landau's aram. Deutsch.-Wörterb. Art.* אתנא noot I. (32) *Nidda* 62b.

(33) *Rassi, Aboda Zara* 16a. (34) *Jerusalmi Tamid.*

(35) *Jebamot* 8la en *Jost.* deel III bl. 204. (36) *Nidda* 62b.

zijn overlijden riep men uit: dat het goede van de aarde verdwenen was (37).

R. Akiba, de zoon van den proseliet *Josef* (3760—1 gew. jaart.) was herder bij den rijken *Calba Sebua* (38), legde zich later op de studie der Heilige leer toe en werd eindelijk de grootste geleerde van zijnen tijd (39). Nadat hij van de hoogeschool teruggekeerd was, huwde hij met de dochter van genoemden *Sebua*, met welke hij in den beginne in groote armoede, doch in latere tijden, toen hij de rijkdommen zijns schoonvaders erfde (40), in grooten overvloed leefde. Na den dood zijner vrouw, huwde hij ten tweeden male met de weduwe van *T. Rufus*, nadat zij zich tot het Jodendom bekeerd had. (41) Hij was de leerling van *Nachum* uit *Gimzo* (42) en *R. Eliëzer ben Horkenos*. (43) Hoewel hij alles door elkander leerde, wist hij later elke zaak op zich zelve zoo geregeld te beoefenen en er zich in te volmaken, dat men hem „een gesloten magazijn" noemde. (44) Hij was desniettemin zeer nederig en nam van een ieder vermaningen aan. (45) Gewoonlijk zeide hij: Al wat God doet, is ten goede. (46) Hij had zeer vele leerlingen, die echter door onderlingen nijd en minachting de slagtoffers huns boozen gedrags werden. (47) Wanneer zijne toehoorders niet oplettend waren, wist hij hen door eene magtspreuk of door een snedig ge-

---

(37) *Tr. Sota* Hoofdst. 9 afd. 15 — Over de arameïsche en grieksche vertalingen van de Proselieten *Onkelos* en *Aquilas*, die onder het opzigt van dezen geleerde en R. *Eliëzer* hebben plaats gehad, Zie *Gans* in *Zemach David*, deel I bl. 286 en *Seder Hadoroth* bl. 110 en 141 a en b. (38) *Ketuboth* 62; *Nedarim* 20.

(39) *Jebamoth* 17a; *Berachoth* 73.

(40) *Nedarim* 50a. (41) *Aboda Zara* 20. (42) 2 *Chr.* 28—18. Zie *Waterman*, *Bijbelsche aardrijksk*. bl. 202. (*Kampen* 1851).

(43) *Tosefta*, *Sanh*. 10. (44) *Gittin* 67. (45) *Erchin* 17.

(46) *Berachoth* 60a. (47) *Jebamoth* 62. Volgens Dr. *Somerhausen* (*Isr. Ephemeriden* bl. 30* noot I) zoude deze sterfte voorgevallen zijn (vermoedelijk) onder de regering van *Trajanus*, tusschen 3836 en 3860 (75 en 100 der gew. J).

zegde dadelijk weder op te wekken. (48) Hij werd zeer oud en stierf op den dag, dat *R. Jehuda Hanasi* geboren werd. (49) Bij zijnen dood riep men uit, dat de wellen der wijsheid gesloten waren. (50) Volgens *Megilloth Taänit*, stierf hij op den vijftienden Tisri (3883—120 d. gew. jaart.), doch volgens *Midras Misle* (afd. 9) werd hij op den verzoendag omgebragt en na den dood weder naar de gevangenis gebragt, ten einde zijne ter aardebestelling te voorkomen. Hij werd echter later door medehulp van zijnen bediende, *Jehosua Hagirsi*, ter aarde besteld. Toen hij omgebragt werd was het juist de bepaalde tijd om het שמע te lezen. Hij bad hetzelve met zielverheffing, hield lang aan bij het woord אחד. . . . . en was niet meer. (51) Heil U, *R. Akiba*, riep eene hemelsche stem, dat uwe ziel uitging met אחד!

R. Chananja ben Tradjon — de vader der vermaarde geleerde *Beruria*, de echtgenoot van *R. Mëir* — werd, met het Heilige wetboek in de hand, gevangen genomen, (3858—98 der gew. jaart.) toen hij in het openbaar de Heilige leer onderwees. Hij werd benevens zijne vrouw ter dood gebragt, terwijl zijne nog ongehuwde dochter aan de ontucht overgeleverd werd. (52) Hij werd met de wetsrol verbrand. Om hem te martelen, bond men hem in een' bundel wijnranken en legde natte wol op zijn hart. De scherpregter vroeg hem: Rabbi! als ik de natte wol wegneem en de vlam vergroot, zoudt gij mij dan tot het eeuwige leven brengen? Ja, beëedigde de leeraar. Hierop nam de scherpregter de wol weg, en dadelijk verbrandde de martelaar met de Heilige wetsrol. De vermurwde scherpregter wierp zich nu ook in het vuur en beiden bereidden zich nog voor, tot het eeuwige leven (53).

R. Eliëzer ben Samua werd ter dood gebragt op vrijdag-

(48) *Beresith Rabba* afd. 53 en *Pred.* I. (49) *Midras Koheleth* op het vers וזרח השמש en *Beresith Rabba* 58. (50) *Talm. Sota* bl. 49b.

(51) *Berachot* 61. (52) *Aboda Zara* 17. (53) Aldaar.

avond, bij het ingaan van den Sabbath, toen hij de lofzegging van deszelfs inwijding uitsprak. Met het woord *Elohim* ging zijne ziel uit: „Heil U *Eliëzer!*" riep men," Uwe ziel geleek eenen *Elohim* en zij gaat ook hemelwaarts met *Elohim!*" (54)

R. Jismaël, de Hooge-priester, was de zoon van *R. Elisa.* Deze, een geleerde van den eersten rang, was zeer ongelukkig met zijne kinderen, daar zij allen in hunne prilste jeugd stierven, waarop hij en zijne echtgenoot den Eeuwige smeekten om eenen zoon, dien zij in het leven mogten behouden. De Algoede verhoorde hun gebed en gaf hun den hier genoemden *Jismaël.* (55) Deze geleerde was reeds op zijn dertiende jaar ervaren in de geheime leer, welke hij van R. *Nechunja ben Hakana*, zijnen leeraar, geleerd had. (56) De minste schijn van eigenbaat bij het regt, wendde hij van zich af. (57) Hij was zeer schoon, zoodat, toen hij door den romeinschen Keizer omgebragt werd, diens dochter op de schoonheid zijns gelaats in liefde ontvlamde en haren vader verzocht, hem het leven te sparen; doch al haar smeeken was te vergeefs. Op haar verzoek stond hij haar echter toe, hem de huid van het aangezigt te doen trekken, (58) welke zij in olie van Aparsemon (59) — eene soort van balsem — bewaarde. Hij was reeds een bejaard man, toen hij als martelaar omkwam (60). G. P.

---

(54) *Seder Hadoroth* bl. 80. (55) Zie meer hierover in *Sepher Hapardes* (vermoedelijk van *Rassi.*)

(56) Zie *Sepher Hakana.* (57) *Ketuboth* 105 en *Juchasin* 25.

(58) Men leze de roerende taal des dichters hierover op de in noot 5 bl. 48 aangehaalde plaats in het *Machzor.* (59) Zie *Rassi*, *Aboda Zara* bl. 11.

(60) *Seder Hadoroth* bl. 125b.

HOOFDSTUK V.

Van den tijd van Rabbi Simeon, den zoon van Gamliël, Nasi van Israël na den dood van R. Akiba (3881 = 121 gew. jaart.) en *over het gebeurde in het Heilige land tot het jaar* 4000 = 240 gew. jaart.

Rabbi Simeon, de derde van dien naam, was de zoon van *R. Gamliël* den tweede, die eerst te *Usa* en later te *Schafram* zijne woonplaats had, en de vader van *R. Jehuda Hanasi*. In zijnen tijd leefde R. *Meïr*, een opregt bekeerde, volgens sommigen afstammeling van keizer *Nero*, volgens anderen van zekeren krijgsoverste van dien naam, die zich tot het Jodendom bekeerd had (1). Rabbi *Meïrs*

(1) R. *Meïr*, de zoon van een vroom proseliet, (*Maimonide's, Inleiding in Jad. Hachazaka* בן גר צדק) was een vermaard geleerde en kundig wetschrijver: door zijn naauwkeurig en schoon schrijven wist hij zich drie Selaïm wekelijks te verschaffen, waarvan hij een voor zijne spijze, een voor zijne kleederen, en de derde om andere geleerden te verzorgen, aanwendde (*Midras Koheleth*). Ook was hij beroemd als fabeldichter, daar hij drie honderd fabelen vervaardigde. (*Sanhedrin* 18b.) Door zijne uitgebreide geleerdheid zeide men van hem: Al wie slechts den stok van R. *Meïr* in handen neemt, wordt wijs (*Jerusalmi Nedarim* 41b). Eens hield de Koningin *Cleopatra* (25 voor de gew. J.) een gesprek met hem over de wijze van de opstanding der dooden. (*Sanhedrin* 90b.) Hij was tweemaal gehuwd, eerst, zoo als onze schrijver hier verhaalt, met de vermaarde geleerde *Baruria*, (Zie bl 54 reg. 17) die zich wegens beleedigd eergevoel zelve ombragt, waarvan R. *Meïr* de oorzaak was. en waarover hij de vlugt moest nemen. Volgens anderen echter, was de oorzaak van zijne vlugt, omdat hij zijne zustersvrouw uit hare gevangenis, waar men haar tot ontucht verleiden wilde, (zie bl. 54 regel 21) bevrijdde. (*Aboda Zara* 8), Vervolgens huwde hij de dochter van *Zirus*. (*Chulin* 6b) Hij werd bij de geleerden met den naam van Heilige genoemd. (*Sanhedrin* bl. 24, *Jerusalmi* 5b). en werd zeer oud. (*Juchsin* 42 en 45). Na zijn dood werd hij, volgens zijnen uitersten wil, in een kist gelegd, en aan de zee aanbevolen. (*Jerusalmi einde Kilaïm*). Wegens zijn gedrag met zijnen leeraar *Elisa* (*Acher*, zie de volgende noot) leze men *Talmud Chagiga* 15 en *Midras Koheleth* vers טוב אחרית דבר. Hij had echter nog tot leeraren R. *Eliëzer* b. *Jakob*, R. *Tarfon* en R. *Akiba* (*Sanhedrin* 4a). G. P.

echtgenoote was *Beruria*, eene vermaarde geleerde vrouw en dochter van R. *Chananja ben Tradjon.* In den Talmud wordt hij soms ook met den naam van *Acherim* bestempeld, omdat hij een leerling was van *Elisa ben Abuja*, die ook wel *Acher* (2) genoemd wordt. *R. Meïr* bereikte zulk een' hoogen ouderdom, dat hij vier geslachten beleefde, want hij was bij het huwelijksfeest van *Rabenu Hakados* tegenwoordig.

In *R. Meïrs* tijden merkte men op, dat de *Cuthieten* de beeldtenis eener duif aanbaden, weshalve onze wijzen hen in alle opzigten met de heidenen gelijk stelden. Zij hadden zich in den tijd van koning *Sancherib* tot het Jodendom bekeerd, nadat deze hun, toen hij de tien stammen verdreef, eene woonplaats in het Heilige land aangewezen had. Zij werden tot deze bekeering genoopt, doordien God hun een aantal leeuwen toezond, die velen hunner verscheurden; zij werden in den beginne in vele opzigten boven de heidenen gesteld, tot dat zij, gelijk hierboven vermeld, weder tot afgoderij vervielen en daardoor hunne meerdere regten verbeurden.

Omstreeks dezen tijd stond aan het hoofd der hebreeuwsche hoogeschool te *Rome*, Rabbi *Mathia ben Cheres*, wiens zedelijkheid, volgens *Jalkut* (3), zoo ver ging, dat hij gedurende zijn gansche leven geene vrouw aanzag. Eens vertoonde zich Satan aan hem in de gedaante eener schoone vrouw, ten einde hem te verleiden; doch het booze opzet werd verijdeld, daar Rabbi *Mathia* zich zelf de oogen uitstak, om des te zekerder aan de verleiding weêrstand te kunnen bieden. Zooveel vroomheid bleef niet onbeloond; de Heere zond hem eenen engel, die hem zijne gezigtsvermogens terug gaf. In zijnen tijd leefde ook Rabbi *Jehuda*

---

(2) Over *Elisa b. Abuja,* zie *Chagiga* 15 en voorts *Tosefoth* aldaar — de naam *Acher* kreeg hij door het gezegde van eene ontuchtige vrouw, waarbij hij zich ophield, en welke zeide, dat hij een *andere* (אחר) persoon was (aldaar).

(3) Afdeeling ויחי overgenomen uit *Midras Abkir*.

G. P. 8

Hanasi, ook wel *Rabenu Hakudos* (4), of eenvoudig Rabbi genaamd. Hij was de zoon van R. *Gamliël*, van wien wij in het vorige hoofdstuk gesproken hebben en dus het zevende geslacht van *Hillel*, van den stam van koning *David*, door *Sefatja*, den zoon van *Abital*, eene der vrouwen van *David*. Deze R. *Jehuda* stond aan het hoofd van de hoogeschool en was door zeventig leden van het Sanhedrin omringd. Hij was zeer rijk en bij de hooge regering hoogelijk geacht; van daar ook het gezegde in den Talmud, dat van af *Mozes* tot Rabbi, aanzien en geleerdheid in zulk eene hooge mate nooit vereenigd waren. Hij heeft drie keizers elkander op den troon zien opvolgen, namelijk: *Antonius*, *Marcus Aurelius* en *Comodus*, en bij alle deze drie stond hij zeer hoog aangeschreven, getuige hiervan de vele bekende verhalen, in onderscheidene Joodsch-duitsche werken te vinden.

Rabbi *Jehuda* nu ziende, dat de ballingschap der Joden zeer lang duurde, zoodat zij allengskens heinde en ver verspreid werden; dat de lust voor de studie en de vrome geest verminderde, en vreezende dat de mondelinge leer der vergetelheid zoude prijs gegeven worden, liet de wijzen van zijnen tijd bijeenkomen, aan welke hij zijne vrees mededeelde, terwijl hij de taak aanvaardde, om de *Misnajoth*, welke tot nu toe slechts uit het hoofd bestudeerd werden, in eene verstaanbare taal te boek te stellen, welk geschrift door gansch Israël aangenomen en door alle geslachten heen bestudeerd werd. De zamenstelling der *Misnajoth* had plaats in het jaar 3978—218 gew. jaartelling

Na den dood van *Comodus* kwam, volgens niet-Israël. geschiedschrijvers, *Severus* op den troon (3954—194 gew.

---

(4) Over R. *Jehuda Hanasi* (3920=160), zie *Seder Hadoroth* bl. 44 en 107 en *Beth Rabbi* van *Mozes Kunitz* (*Weenen* 1805) waarin het geheele leven van dezen vermaarden heiligen leeraar meesterlijk dramatisch behandeld is, als ook wegens zijnen omgang met *Marcus Aurelius* en deszelfs zoon *Comodus*, de aanhangsel in *Rapoport's Erech Millin* deel I. G. P.

jaart.). In het eerste jaar zijner regering ontstond er een krijg in het land van *Jehuda* tusschen de Samaritanen — bij ons *Cuthieten* (5) genaamd — en de Joden; er werd van beide zijden met verwoedheid gestreden, tot dat de keizer tusschen beide kwam en eene groote slagting onder hen aanrigtte.

In dezen tijd, dus wordt ook verhaald, leefde een Jood, *Claudius* genaamd, die zich tot opperhoofd eener rooverbende maakte, door vele gewapende mannen gevolgd werd en in vele opene steden roofde en plunderde. Deze *Claudius* was zoo gevreesd, dat hij den keizer, wien hij eens onder de oogen kwam en door hem in den beginne voor een zijner krijgsoversten gehouden werd, met de grootste overhaasting deed vlugten, toen hij door hem herkend werd. Ook voerde hij dikwerf oorlog tegen de *Cuthieten.*

Het was ook omstreeks dezen tijd, dat *Pescennius Niger* zich tot keizer van *Syrië* deed uitroepen. Deze beproefde het land van *Jehuda* in zijne magt te krijgen, doch het volk was aan *Severus* zoo getrouw, dat het aan geen' anderen onderdanig zijn wilde. De Joden hadden hierdoor van de zijde van *Niger* veel te lijden, terwijl *Severus* belet was hun te hulp te komen, daar zijne krijgsbenden elders bezigheid gevonden hadden; want *Vologeses*, koning der Parthen, een volk in de nabijheid van den *Euphraat*, was tegen hem opgestaan. De Joden, welke toen tusschen den *Tigris* en

---

(5) Over de *Chutiërs* (*Chuthiïm*) — II *Koningen* 13, *Joma* 69 — of *Samaritanen* (naar hunne gevestige woonplaats *Samaria* — genoemd, *Midras Rabba* וינגש· *Afd.* 2), zie *Juynboll Comment.* in *Hist. Gent. Sam.* en *Winer's Realwörterb. art. Samaria*, alwaar al hunne werken en schrijvers opgegeven zijn, en bovenal, over hunne godsdienst, zeden en heilige boeken, het lezenswaardige werk *Karmè Somron* van *Raphael Kircheim* (*Frankf. a. M.* 1851), benevens het schrijven van den geleerden *S. D. Luzzatto* te *Padua*, over hun letterschrift. aldaar. Over hun oponthoud te *Sechem* (*Nablus*)-*Midras Rabba, afd. Masëi* en *Jerusalmi*, *Aboda Zara* 5 — in welker nabijheid de berg *Gerisim*, waar hun tempel stond, ligt Zie Hoofdst. 15 in dit werk; volgens *Schwartz*, (d. h. L. bl. 118) bevindt zich thans (1852) nog van deze Secte aldaar. G.P.

den *Euphraat* zeer talrijk waren, hadden hierdoor vele onaangenaamheden te verduren. Het land *Adiabene*, welks inwoners reeds vroeger de Joodsche godsdienst hadden omhelsd, werd verwoest, en *Babel* en de stad *Seleucia* werden overwonnen; nu sloegen de Romeinen het beleg voor de stad *Capipthan*, welks inwoners zich zoo hardnekkig en zoolang verdedigden, dat zelfs de Romeinen, uit gebrek aan mondbehoeften, wortels en kruiden van het open veld moesten eten. Eindelijk namen zij de stad stormenderhand in, joegen velen over de kling en voerden honderdduizend gevangenen met zich mede. *Severus* vreezende, dat de Joden, die in onderscheidene landen in groote menigte verspreid waren, van hem afvallen en *Vologeses* zijde zouden kiezen, gaf hun vele vrijheden en deed hun veel goeds; de oorzaak van deze verandering in den keizer ten gunste der Joden, moet ook gezocht worden in diens eerbied voor de vele geleerden, die zich onder hen bevonden, alsmede in hunne getrouwheid jegens hem tegen *Niger*, gelijk wij hierboven gemeld hebben. Volgens anderen, was de keizer zeer geldzuchtig en verkocht hij den Joden zijne gunsten voor goud. Zoo vaardigde hij een verbod uit, dat niemand hen in de uitoefening hunner godsdienst mogt storen, terwijl hij tevens een besluit uitvaardigde, dat zij het burgerregt te *Rome* en in al zijne landen zouden genieten; dat zij leden van de stedelijke regering konden uitmaken, wanneer dit hunne godsdienst niet in den weg stond, en nog vele andere vrijheden.

Na *Severus* kwam *Caracalla*, zijn zoon, volgens anderen *Aurelius* genoemd, op den troon (3973—213 gew. jaart.). Deze was den Joden niet ongunstig en liet hen in het bezit hunner vrijheden. Van zijne kindschheid af onder de Joden opgevoed en hun daardoor zeer genegen, was hij eens van droefheid en wrevel tegen zijnen vader, die een' zijner Israëlietische speelmakkers had doen kastijden, zoo overstelpt, dat hij hem gedurende eenen geruimen tijd niet wilde zien. In zijnen

tijd leefde een zeker herdersjongen, *Maksimenus* genaamd, die zoo verbazend lang was, dat hij boven alle anderen van zijne borst af uitstak, terwijl hij bij deze reusachtige lengte ook eene reuzenkracht paarde. Men beweert van hem, dat hij twintig pond vleesch in éénen maaltijd verteerde. Hij werd den keizer voorgesteld, die hem tot een' zijner bedienden maakte, welke betrekking hij nog bij drie opvolgers vervulde, die hem allen zeer hoog achtten, tot dat hij veldoverste werd van *Alexander den vrome*, dien hij later ombragt en in zijne plaats den keizerlijken troon besteeg. (3985—225 gew. jaart.) Deze *Alexander* was zeer liefdadig, nederig en een groote beminnaar van wijze mannen, wier geleerde werken hij steeds bestudeerde. De Joden waren bij hem in groot aanzien, en hij deed hun veel goeds, zoodat men hem soms „het opperhoofd der Synagogen noemde." Hij deed zich steeds van Joden omringen en door hen in de H. wet onderrigten, van welke hij door zijne moeder, die zich ook met dezelve bezig hield, eenige kennis had. Dikwerf had hij de volgende spreuk van *Rabbi Akiba* in den mond: „Wat gij niet wilt, dat anderen u doen, doe dit ook niet aan anderen."!

Uit het verhaalde kan men dus opmaken, dat deze keizer den Joden zeer toegedaan was, en dat deze in rust en vrede onder hem leefden.

HOOFDSTUK VI.

Over de Joden te Babel na de verwoesting des tweeden tempels; de opperste der ballingschap, wien alle Joden in Perzië en Medië onderdanig waren; de wijze zijner aanstelling, eerbewijzen, magt en inkomsten, hem door de hoogescholen van Sura en Pumbeditha (1) *toegekend.*

Hebben wij in het vorige hoofdstuk de lotgevallen der Joden in het Heilige Land beschreven, thans zullen wij hunnen toestand te *Babel* leeren kennen, waar zij door eenen ראש גלות (opperste der ballingschap) bestuurd werden. Deze regeerde over al de Joden, die in de omstreken van *Babel* woonden; hij werd door de gemeente gekozen en op de volgende wijze gehuldigd. De twee eerste Rabbi's der twee *Jesiboth* (2) te *Babel*, al hunne leerlingen, alle bestuurders

(1) Over het hier en het XIIde Hoofdstuk, zie *Juchsin*, bl. 22, *Jost's* G. d. I. Deel IV, boek 1, en bovenal het zeer belangrijke werk over dit onderwerp, *Kultur u. Literaturgesch. der Juden in Asien*, aus den Quellen bearbeitet, v. *Dr. Julius Fürst* (*Leipzig* 1849). G. P.

(2) De namen der hoogescholen waren zeer verschillend, naar de rigting en werkzaamheden, die men op het oog had. Men had *Beth-Ulphana*, leerhuis, (*Targum Jonathan*, II Kon. XXII. 14) waar de mondelinge wet voorgedragen en uitgelegd werd, en de eerste leeraar heette *Rab- Beth-Ulphana* (*Targ.* 1 Chr. V, 2, 12). Gewoonlijk noemde men dezelve *Beth Hamidras* (*Rassi Ketub.* 105) waar de Misné en Thalmud geleerd werd, ter onderscheiding van *Beth Soferim*, als kinderscholen. Men vindt ook nog *Beth Hawaäd* (*Sanhedrin* 97a) Verzamelingshuis, dat met *Beth Hakneseth* gelijk staat. De meest gebruikelijke was echter *Jesiba* of *Aram.*, *Metibtha*, en de eerste leeraar *Res Metibtha* (I. Chr. XI, 11)

der gemeente en alle ouden verzamelen zich in het huis eens aanzienlijken Joods; van daar begeven zij zich ter synagoge, alwaar een zegenwensch voor den gekozenen O. d. B. uitgesproken wordt; vervolgens wordt er op de bazuin geblazen, als kennisgeving, dat de O. d. B. gekozen is. Thans regent het bij hem geschenken van alle zijden. De een zendt hem gouden of zilveren sieraden, een ander kostbare kleedingstukken een derde doet hem geld toekomen, in één woord, ieder geeft hem, het zij veel of weinig, naar mate ieders vermogen het toelaat, terwijl de O. d. B. van zijnen kant allen bij eenen heerlijken maaltijd uitnoodigt. Des Zaturdags-ochtend komen de drie geleerdste en aanzienlijkste mannen der gemeente bij hem, ten einde hem naar de synagoge te begeleiden. Daar is reeds eene soort van tribune (*Al-memar*) in gereedheid gebragt, met kostbare zijden en purperkleurige stoffen behangen, waaronder een door de gemeente gekozen koor van jongelingen geplaatst wordt. De O. d. B. heeft zijn hoofd met een kleed bedekt en neemt met de twee hoofden der hoogescholen zoodanig plaats, dat hij door niemand kan gezien worden. Nu begint de voorbidder den lofzang ברוך שאמר te zingen, waarbij het koor invalt; op deze wijze gaat de dienst voort, tot na de achttien zegeningen (שמונה עשרה), als wanneer ieder gemeentelid zijne zitplaats inneemt. Nu komt de O. d. B. te voorschijn, en alle aanwezigen staan als één man van hunne zitplaatsen op, tot dat hij op de tribune de voor hem bestemde plaats heeft ingenomen; de hoogleeraar van *Sura* (3) maakt voor hem eene buiging en zet zich dan aan zijne regter zijde neder; ver-

---

of *Ros Jesiba* (*Midras* der 10 geb. blz. 12, no. 7 — *Zolkiew* 1810 —) Behalve deze heeft men nog *Seder* (of *Aram*, *Sidra*, waarvan de leeraar *Sadran* genoemd wordt (*Midras Thillim* 89) en de eerste leeraar *Res Sidra* (*Chullin* 27b) heette; ook nog *Beth Rabanan* of allegorisch *Kerem* wijngaard. (*Berachot* 63, en *Sabbath* 32) enz. naar de rigting, die men er mede bedoelen wilde.

(3) *Sura* of *Sora* (*Mana Machazia*) twintig jerseng van *Nehardaha*; *Tesuboth Rab Serira Gaon* in (*Chofes Matmonim*, — ed. *Goldberg*), *Berlin* 1845 blz. 35. — *Nehardaha* lag op de grenzen, tusschen *Babyloniën* en *Mesopotamiën*. G. P.

volgens komt de hoogleeraar van *Pumbeditha* (4), maakt insgelijks voor hem eene buiging en plaatst zich aan zijne linkerzijde. De voorbidder keert zich nu ook met het gezigt naar de tribune en spreekt de zegenwenschen voor hem uit, die men den vorigen dag reeds heeft vastgesteld, en die door het koor telkens met het woord „Amen" beantwoord worden. De O. d. B. vangt nu zijne predikatie aan, handelende over de afdeeling der week; en wanneer hij zich hiertoe niet gestemd gevoelt, draagt hij deze taak op aan den hoogleeraar van *Sura*, terwijl deze, op zijne beurt, haar soms weder aan zijn' collega van *Pumbeditha* overdraagt. Daar dit echter slechts pligtplegingen zijn, welke niet opgevolgd worden, begint de hoogleeraar van *Sura* eene predikatie, welke door den *Meturgaman* (een persoon, die naast den prediker stond en wiens taak was, voor het volk het door den leeraar uitgesprokene luid te herhalen) met luider stemme en voor een ieder verstaanbaar wordt voorgedragen. Gedurende de redevoering heeft de hoogleeraar het hoofd met een *Tallith* bedekt, en wanneer hij bemerkt, dat een der gemeenteleden slechts een enkel woord spreekt, schuift hij het *Tallith* van het hoofd weg en werpt eenen blik op den spreker, hetgeen zooveel ontzag verwekt, dat onmiddelijk alles stil wordt. Na het eindigen van de predikatie wordt door den voorbidder het *kaddis*-gebed verrigt, in hetwelk hij bij de woorden בחייכון וביומיכון nog de uitdrukking ובחיי נשיאינו ראש גלות inlascht. Vervolgens spreekt hij weder eenen zegenwensch voor den O. d. B. en de twee hoogleeraren uit, maakt melding van de gemeenten, welke tot het onderhoud der hoogescholen bijdragen en smeekt den zegen af voor allen, die

---

(4) De stad *Pumbeditha* (over dezen naam *Furst's Kulturgesch.* bl. 114 noot 283) had schoone en prachtvolle gebouwen (*Horajeth* 12a) en eene talrijke en zeer oude joodsche bevolking, (*Erubin* 60a.) Zij had reeds lang voor dat de hoogeschool aldaar bloeide, een beroemd geregtshof; de scherpzinnigheid harer leeraren werd zeer geroemd (*Sanhedrin* 17b. *Kidusin*; 39a) Zie over deze stad en de zeden harer inwoners *Jak. Reifmann* in *Peser Dabar.* (*Warschau* 1845) bl. 12. G. P.

zich met eenige administratie ten behoeve der hoogescholen belasten. Daarna wordt eene wetsrol uit de Heilige arke genomen, waaruit eerst aan eenen *Kohen* en dan aan eenen *Leviet* voorgelezen wordt, en nu wordt zij aan den O. d. B. ter hand gesteld, die mede uit dezelve voorleest, terwijl het voorgelezene door den hoogleeraar van *Sura* aan het volk verklaard wordt. Nadat nu nog eenige andere ceremoniën, waarbij men steeds de eer van den O. d. B. op het oog heeft, verrigt zijn, verlaat deze de Synagoge en wordt door allen onder zegenwenschen en lofzangen tot aan zijne woning begeleid; daar verlaat hem de menigte, doch zijne leerlingen volgen hem in zijn huis en blijven gedurende zeven dagen bij hem, na welken tijd de O. d. B. zijn huis niet meer alleen verlaat, terwijl hij toevloed genoeg heeft van lieden, die, zoowel op Sabbath als feestdagen, gezamentlijk met hem hunne gebeden verrigten.

Wanneer de noodzakelijkheid hem dringt, om uit te gaan, dan is hij in eene prachtige koets gezeten, en in een kostbaar, met goud en zilver doorweven, gewaad gehuld, gelijk zulks aan eenen man van zijnen rang en invloed betaamt; minstens vijftien lieden vergezellen zijn rijtuig, en deze groeijen dikwerf tot een vijftig- of zestigtal aan, daar iedere Jood, die hem op den weg ontmoet, hem de hand reikt en zich bij zijn gevolg voegt, totdat hij de plaats zijner bestemming bereikt heeft.

Wanneer hij bij den Koning iets te verrigten heeft, of een pligtplegingsbezoek bij hem wenscht af te leggen, dan laat hij door eenen der hovelingen gehoor verzoeken, en na dit verkregen te hebben, begeeft hij zich naar den Koning, terwijl op zijnen weg derwaarts koninklijke bedienden voor hem uitloopen, onder welke hij voor deze eerbewijzing gouden en zilveren munten uitdeelt. In tegenwoordigheid des Konings gekomen, maakt hij eene diepe buiging en blijft, volgens vroeger heerschende gewoonte, zoolang op éénen voet

staan, tot dat de kamerdienaar hem, op bevel des Konings, eene plaats aanwijst. Na eenige woorden van pligtpleging met den vorst gewisseld te hebben, spreekt hij eenen zegenwensch voor de vorstelijke familie uit en geeft te kennen, dat hij, even als zijn voorganger, geroepen is, om Israël te leiden. Eindelijk draagt hij den Koning zijne bede zoo welsprekend mogelijk voor, en keert dan vrolijk en welgemoed huiswaarts, wanneer hem die wordt toegestaan.

De magt van den O. d. B. bestond daarin, dat hij *Dajanim* (regters) in alle plaatsen, die onder zijn regtsgebied behoorden en waar zich Israëlieten bevonden, aanstelde, welke aanstelling echter door de twee hoogleeraren moest bekrachtigd worden. Wanneer de *Dajan* op de plaats zijner bestemming gekomen was, koos hij twee der voornaamste en geleerdste Joden aldaar tot bijzitters, met welke hij over regtszaken beraadslaagde. Wanneer zulk een *Dajan* zich als een regtschapen en geleerd man betoonde, dan werd hiervan door het hoofd der gemeente aan den O. d. B. loffelijke melding gemaakt en werd deze voor de gedane keuze geloofd en geprezen. In het tegenovergestelde geval werd daarvan insgelijks kennis gegeven aan den O. d. B., alsmede aan de twee hoogleeraren, waarop dan de bedoelde *Dajan* door een' ander vervangen werd. De gezamentlijke inkomsten van den O. d. B. bedroegen zeven honderd gouden kroonen, en wanneer deze voor zijne uitgaven niet toereikend waren, dan gaf hij hiervan aan de onderscheidene, onder zijn gezag staande, gemeenten kennis, die hem dan met kwistige hand geschenken toezonden. Wanneer de zoon van den O. d. B. zich op reis bevond, ondervond hij overal de grootste eerbewijzen en ontving van een' ieder meer of minder kostbare geschenken, terwijl diegene, welke opzettelijk naliet, hem behoorlijke eer te bewijzen, door den vader kon in den ban gelegd worden. Bij het overlijden van den O. d. B. werden diens functiën door den hoogleeraar van *Sura* waargenomen. Dezelfde cere-

moniën, die bij de keuze van eenen *Ros Galoet* plaats hadden, werden ook in acht genomen bij de aanstelling van een hoogleeraar, met dat verschil nogtans, dat men den O. d. B. de wetsrol overhandigde, terwijl een hoogleeraar, even als elk ander, zich naar haar toe moest begeven.

Wij zullen thans kortelijk mededeelen, wie de voornaamste hoofden der hoogescholen waren, hoe zij elkander zijn opgevolgd en hoe lang zij aan het hoofd hunner school stonden. *Rab* (5) was de laatste ter *Tenaïm* en de eerste der *Amoraïm*. (Zamenstellers der *Gemara*, als verklaring der *Misnajoth* (6)). In zijnen tijd bestond er nog geene *Jesiba* (hoogeschool) te *Babel;* er waren slechts *Nesiïm*, die den titel van *Res Sidra* droegen. Na zijnen dood werd te *Babel* eene hoogeschool, even als die in het Heilige Land bestond, opgerigt; deze werd de *Jesiba* van *Sura* genaamd, aan wier hoofd *Rab Huna* (7), gedurende veertig jaren, als hoogleeraar stond. Zijn opvolger was *Rab Chisda*, welke deze hooge betrekking tien jaren lang (8) bekleedde. Tot dezen

(5) Van dezen vermaarden geleerde vindt men eene uitvoerige en uitmuntende levensbeschrijving in *Kochbé Jitschak*, 8ste band, bl. 22, door *Ign. H. Weiss*, Opper-Rabbijn te *Groot-Meserits*.

(6) De verklaring van het woord *Amora*, waarvan onze schrijver hier gewaagt, is zeer verschillend. In den *Targum* (*Job* III, 18) beteekent dit woord slechts leeraar of uitlegger (der wet), (zie ook *Rassi*, *Baba Mesia* 86a). De Talmud (*Joma* 70b) neemt het als *Meturgeman* (vertaler), met dit verschil echter, dat *Meturgeman* vertaler des Bijbels en *Amora* de uitlegging en leerstelsels der *Misna*, die met vele nieuwe hebreeuwsche woorden geschreven is, verklaarde. — De laatste der *Amoraïm* was *Rabina* — *Sed. Hakebala* bl. 38. *V. a.: R. Samo z. v. Raba; Koré Hadoroth* v. *D. Konforti* 2b (*Lemberg* 1845).

(7) *Rab Huna* (250), een der voornaamste leerlingen van *Rab*, die ook, behalve in de studie der H. leere, in andere wetenschappen geleerd was (*Moëd Katan* 28a en *Seder Hadoroth* 89d). Bij zijn optreden als *Ros Jeschiba* was de Hoogeschool nog zeer bezocht, alhoewel niet meer zoo talrijk als bij zijnen leeraar *Rab*. Hij had echter nog acht honderd toehoorders (*Ketuboth* 106a). Als men van de ouden van *Sura* (*Sanhedrin* 17b.) sprak, dan bedoelde men hem er mede. Hij bekleedde dezen post tot zijn tachtigste jaar (250=290), tot dat hij plotseling overleed (*Tosfot Erubin* 7b).

(8) Volgens *Furst* (*Kulturgesch.* bl. 77) was nog twee jaar tusschen beiden, dat de grijze R. *Jehuda b. Jecheskel*, die te dezen tijd *Ros Jesiba* te *Pombeditha* was, ook over *Sura* regeerde. G. P.

tijd hadden de Joden onder de Perzische Koningen niet alleen in rust en vrede geleefd, maar zij stonden bij hen zelfs in hooge achting, zoo als wij hier en daar in den Talmud aangestipt vinden. In *Rab Chisdas* tijd echter, 4004—244 gew. jaartelling (9), en alvorens de Arabieren de Perzen aan zich onderworpen hadden, veranderden de gevoelens der laatsten omtrent de Joden zoodanig, dat de Koning zelf niet bij magte was, of ten minste het niet durfde wagen, de baldadigheden, door zijn volk tegen de Joden gepleegd, te doen ophouden. De oorlog tegen de Arabieren was reeds begonnen, en het is niet onwaarschijnlijk, dat de Perzische Koning een opstand in zijn eigen land vreesde, indien hij de Joden tegen zijne andere onderdanen in bescherming nam, weshalve hij zich, tegen zijnen wil, genoodzaakt zag, drie aanzienlijke Joden, *Amemar*, *Morika* en *Mesarseja* O. d. B. te doen gevangen nemen, en met ijsselijke folteringen te doen ombrengen (10). Hij wilde hen noodzaken, hunne godsdienst af te zweren en ook hunne geloofsgenooten hiertoe te bewegen; doch zij bleven standvastig in hun geloof en stierven den marteldood, terwijl zij den naam des Heeren zegenden. Hierop liet hij alle aanzienlijke en geleerde Joden in de gevangenis werpen, waardoor geheel Israël in rouw en droefheid gedompeld werd; ook deed hij hen door honger en dorst en andere uitgezochte martelingen zoodanig lijden, dat een groot gedeelte, ten einde onder zoo vele folteringen niet te bezwijken, het voorvaderlijke geloof afzwoer.

---

(9) Volgens *Seder Hadoroth* 4060 (300). — *Rab Chisda Hakohen* (*Berachot* 44a) was een jongere leerling van *Rab* en met hem aanverwant, daar hij met deszelfs kleindochter gehuwd was (*Chullin* 44b en *Berachoth* 44a); hij werd benevens *Rab Huna*, den vrome van *Babel*, genoemd (*Kidusin* 29b). Hij trad zijn post aan in zijn twee en tachtigste, en stierf in zijn twee en negentigste jaar. (*Moed Katan* 28a). Hij had zeer vele leerlingen, zelfs uit *Adiabene* en *Galilea*, volgens *Fürst* (*Kulturgesch.* bl. 79) regeerde hij van 291 tot 302; zijn leerling *Raba b. Huna Mare* volgde hem op.

(10) Dit geschiedde in den beginne der ambtsbekleeding van *Rabba* (*b. Sumni*, 466) na den dood van *Mar bar Assi* (466) uit *Tusfaäh* (תוספאח), door *Firüs b. Jesdeg'ird* (461=488), zie *Furst's Kulturgesch.* bl. 263. G. P.

Van dezen tijd af geraakte het Perzische rijk al meer en meer in verval, terwijl de Arabieren overwinning op overwinning op deszelfs leger behaalden, zoodat eindelijk het gansche Perzische rijk onder de Arabische heerschappij geraakte. De Arabische koningen, regtvaardig als de meesten hunner waren, waren den Joden zeer toegedaan. Een hunner liet hen voor zich komen, sprak hun zeer minzaam toe en gaf hun de verzekering, dat zij ongestoord hunne godsdienst zouden kunnen uitoefenen. Ook de Perzen, die in hun land bleven, verklaarden openlijk, dat zij hunnen val beschouwden als eene straffe des Hemels, voor het leed, dat zij den Joden berokkend hadden, en lieten dezen van dien tijd af in het ongestoorde genot hunner vroegere vrijheid. Het hierboven vermelde vond men geboekstaafd in de kronijken der Perzische Koningen, welke aan den Koning van *Spanje* gezonden werden.

In den laatsten tijd van *Rab Chisda* rigtte *Raba bar Nachmeni* eene hoogeschool op te *Pumbeditha*, aan wier hoofd hij twee en twintig jaren als hoogleeraar stond. Hij werd opgevolgd door *Rab Josef*, welke deze betrekking twee en een half jaar vervulde. Na hem bekleedde *Abaïe* deze waardigheid gedurende veertien jaren en werd opgevolgd door *Raba*, die ook veertien jaren lang het hoogleeraarsambt, zoowel te *Sura* als te *Pumbeditha*, vervulde. Na *Raba* viel deze hooge waardigheid aan *Rab Papa* ten deel, die haar negentien jaren vervulde, en na dezen aan *Rab Ase*, die gedurende zestig jaren aan het hoofd der beide hoogescholen stond. Hij werd opgevolgd door zijnen zoon, *Rab Tabjome*, en deze maakte wederom plaats voor *Rabi Jose*. In den tijd van dezen laatste werd de Talmud gesloten, zoodat niemand er iets meer mogt bijvoegen (11), terwijl beide hoogescholen na zijnen dood ophielden te bestaan.

(11) De opgave hier is naar *Juchsin* (bl. 120a) gevolgd Over den regten tijd van de afsluiting des *Talmuds* alsmede de levensbeschrijvingen en de uitgebreide verrigtingen der hier opgenoemde geleerden, verwijzen wij kortsheidshalve naar de meergemelde *Kulturgesch.* van *Furst*, van Bl. 127 en verder. G. P.

Later kwamen de *Saburaïm* (12), welke wederom twee *Jesiboth* oprigtten, gelijk die in *Rab Huna's* tijden bestaan hadden. Hoewel nu bij den Talmud niets meer bijgevoegd, noch afgenomen mogt worden, bestonden er toch hoofden van scholen (*Rose Jesiboth*), die het volk onderwezen en in het openbaar voordragten hielden; deze droegen den naam van *Geonim* (13).

Laat ons thans onderzoeken, welke de voorregten waren van de hoogeschool van *Sura* boven die van *Pumbeditha.*

1°. Kon alleen iemand van de *Surasche* school den titel van *Gaön* dragen.

2°. Wanneer de beide hoogleeraren des Zaturdags bij den Opperste der Ballingschap een bezoek aflegden, viel aan dien van *Sura* de eer ten deel, uit de heilige wetsrol te mogen voorlezen, terwijl de O. d. B. aan diens linkerzijde plaats nam.

3°. Wanneer beide hoogleeraren bij den O. d. B. ten maaltijd waren, was het altijd die van *Sura*, welke het tafelgebed verrigtte.

4°. Bij het binnenkomen en heengaan ging de hoogleeraar van *Sura* steeds vooraan.

5°. Bij eene briefwisseling was de hoogleeraar van *Pumbeditha* verpligt, zijnen ambtgenoot van *Sura* met den titel van *Gaön* te bestempelen.

6°. Wanneer de O. d. B. in de Heilige wetsrol voorlas, viel den hoogleeraar van *Sura* de eer te beurt, het gelezene aan de toehoorders in de volkstaal uit te leggen.

7°. Bij het overlijden van den O. d. B. genoot de hoog-

(12) Over deze benaming zie *Salseleth Hakeb.* bl. 35. In *T. Rab Serira Gaon* vindt men achtervolgend de naauwkeurigste opgave der *Saburaïm;* zie ook *Seder Hadoroth* bl. 46, en *Korè Hadoroth* bl. 2b.

(13) De *Geonim,* — over deze benaming zie *Jost's G. d. J.* deel V. bl. 288 — begonnen hun aanzien onder de regering van den Perzischen koning *Nuschirwan;* de eerste der *Geonim* was — volgens *Seder Hador.* — *Rab Chanan* uit *Uska* en regeerde vier en twintig jaar; over eenige bijzonderheden der *Geonim* zie verder Hoofdstuk XII. G.P.

leeraar van *Sura* alle diens eerbewijzen, inkomsten en regten, tot dat eene andere keuze gedaan was.

8o. De hoogeschool te *Sura* genoot twee derde deelen der inkomsten, terwijl die van *Pumbeditha* zich met één derde deel moest vergenoegen. Later, toen *Kohen Zédek* aan het hoofd der laatste kwam en deze in het aantal leerlingen zeer was toegenomen, waardoor hare uitgaven natuurlijk zeer vermeerderd werden, ontstond hierover eene twist tusschen de twee hoogescholen, tot dat eindelijk de aanzienlijksten der gemeenten tusschen beiden kwamen en eene zoodanige schikking maakten, dat voortaan beide hoogescholen gelijkelijk in de inkomsten deelden. Er werd diensvolgens een ontvanger aangesteld, die de gelden inde en ze behoorlijk aan de leerlingen uitbetaalde, waardoor deze in staat waren, om gedurende de twee maanden, welke zij jaarlijks op de hoogeschool doorbragten, in hun onderhoud te kunnen voorzien.

Hunne wijze van studie was de volgende: Op het einde der maand *Adar* gaf de hoogleeraar hun kennis, dat dit of dat Tractaat (מסכתא) in de maand *Eloel* zoude behandeld worden, terwijl hij hun wederom op het einde der laatstgenoemde maand verwittigde, van hetgeen er in de aanstaande maand *Adar* zoude bestudeerd worden. Gedurende de vijf maanden nu, welke tusschen de eene studie-maand en de andere verliepen, bestudeerden de leerlingen het hun door den hoogleeraar aanbevolene Tractaat, terwijl de discussiën daarover bij hunne terugkomst op de hoogeschool plaats hadden.

De inrigting eener zoodanige school was zeer eigenaardig. Tien leerlingen zaten naast elkander in eene rij, met hun aangezigt naar den hoogleeraar gewend; onder dezen waren zeven, die den titel van *Rose Challa* (ראשי כלה) droegen, van welke ieder over tien leden des Sanhedrins aangesteld was, terwijl de overige drie *Chaberim* (חברים) genoemd wer-

den. Wanneer een der *Rose Challa* of der *Chaberim* kwam te overlijden en hij een' zoon naliet, die bekwaam was zijns vaders plaats te bekleeden, dan werd hij terstond tot diens rang verheven; bij mindere bekwaamheid werd hij in eene der voorste zeven rijen geplaatst, terwijl hij, bij nog mindere geleerdheid, onder de gewone leerlingen moest plaats nemen, wier getal p. m. vierhonderd beliep. De leden des Sanhedrins zaten in zeven rijen, van welke ieder tien zitplaatsen bevatte, terwijl de andere leerlingen in de overige ruimte verdeeld waren.

Bij hunne zamenkomst op de hoogeschool in de maanden *Eloel* en *Adar*, werd het bestudeerde door de eerste rij luid voorgedragen; der overige rijen was het spreken eerst dan geoorloofd, wanneer zij iets gewigtigs tegen het voorgedragene hadden in het midden te brengen. De discussiën der leerlingen werden door den hoogleeraar aandachtig aangehoord, die na het sluiten derzelve, hun het eindresultaat mededeelde. Op deze wijze werden drie weken doorgebragt, na verloop van welke de hoogleeraar een onderzoek naar ieders vorderingen instelde, diegenen prijzende, die bewijzen van scherpzinnigheid en juiste opvatting gegeven hadden, terwijl hij hen, die hunnen tijd minder wel besteed of blijken van onoplettendheid gegeven hadden, in krachtige bewoordingen tot meer ijver en studie aanspoorde.

De godsdienstvragen, welke gedurende het gansche jaar den hoogleeraar ter beantwoording waren voorgelegd, werden ook aan het oordeel der leerlingen onderworpen. Deze hielden dan hierover lange of korte discussiën, naar mate het onderwerp het vereischte; de antwoorden werden, na goedvinden en op last van den hoogleeraar, door eenen secretaris opgeteekend, op het einde der maand luid voorgelezen en vervolgens door den hoogleeraar onderteekend. Den leerlingen werd nu nog eenig geld, ieder naar zijne verdiensten, ter hand gesteld, en hiermede was de studie-maand afgeloopen.

HOOFDSTUK VII.

De Joden in den tijd van Constantijn, eersten Christen-Keizer; van 4074—314 gew. jaart. tot 4374—614 gew. jaart.

Constantijn, Keizer van *Rome*, omhelsde het Christendom in het jaar 4074—314 gew. jaart. Volgens den schrijver van *Zemach David* werd de Keizer hiertoe aangespoord door den toenmaligen Paus, die hem van eene melaatschheid genezen had. Hij gaf toen aan den Paus het gansche land *Italië*, terwijl hij op het graf van den stichter der Christelijke Godsdienst eenen tempel deed oprigten, die zeven eeuwen bestond, tot dat een Egyptisch Koning, *Cilpha* genaamd, hem in 4772—1012 gew. jaart. — tot op den bodem verwoestte.

Nadat *Constantijn* de Christelijke leer had aangenomen, vervoegden zich de Romeinsche Joden bij diens moeder *Helena*, welke deze leer nog niet omhelsd had, en bragten haar onder het oog, dat haar zoon, de Keizer, niet wel gedaan had, met zijn geloof te verzaken en een ander te omhelzen. *Helena*, angstvallig als zij was voor het zielenheil des Keizers, verzocht de geleerde Joden, dat zij met Paus *Silvester* eens over het geloof zouden redeneren, en toen zij, aan haar verzoek gevolg gevende, in het heetste der woordenwisseling waren, wist een Jood, die hierbij tegenwoordig was, eenen os door zekere geheime kunst oogenblikkelijk en zonder hem aan te raken, dood voor de voeten des Pausen te doen nederstorten.

Deze verschrikte hierover geenszins, maar riep den os onmiddellijk weder in het leven terug, waarop alle aanwezigen dadelijk tot het Christendom overgingen, terwijl de Keizerin-moeder zich nu ook in deze godsdienst liet onderrigten. Aan dit verhaal echter, van een' Arabischen schrijver afkomstig, wordt zelfs door vele niet-Israëlietische geleerden, even als aan zoo vele ongeloofbare dingen van dien tijd (1), geen geloof geslagen.

Omstreeks dezen tijd omhelsde ook zekere Jood, *Joseph* geheeten, de Christelijke geloofsleer en geraakte hierdoor in groot aanzien bij den Keizer, zoodat deze hem verlof gaf, om tempels te bouwen, overal waar hij het mogt goed vinden (2). Hij begaf zich hierop naar het Heilige land, dat toen van de Romeinsche Keizers afhankelijk was; te *Ceasarea*, *Tibèrias*, *Nazareth* en *Caphar Nahum* (3), waar de Joden zeer talrijk waren, ondervond hij geduchten tegenstand, toen hij er eene andere leer dan de hunne wilde invoeren, totdat eindelijk de Keizer tegen hen optrok, velen hunner deed ter dood brengen en hun nog daarenboven eene groote schatting oplegde.

Omstreeks dezen tijd leefde te *Babylon* een man, *Mani* (4)

---

(1) *Jost* die deze geschiedenis ook aanhaalt, (G. d. I. Th. IV.) oordeelt (bl, 249 n. 30), hierover even als onze schrijver, zeggende: »So sehr auch dieser Gegenstand unter den Kirchenscribenten in Aufname gekommen ist, so wäre ich doch nicht abgeneigt, das Ganze für eine Fabel zu halten, die schlecht genug ersonnen ist."

(2) De geschiedenis van dezen afvallige vindt men in' zijn geheel bij *Jost*, Th. IV blz. 182, die dezelve uit *Epiphan.* aangeeft.

(3) *Caesarea*, *Tiberias* (zie noot 11, Hoofdst. II.) *Nazareth* en *Capharnahum* (*Midras Koheleth* 85a); deze laatstgenoemde stad is thans wel verwoest, doch nog bekend; men noemt deze plaats nog *Kefar Tanchum*, terwijl men aldaar nog het graf van den profeet *Nahum*, bene[illegible] dat van R. *Tanchuma* en R. *Tanchum* aantoont. (*Schwartz*, d. H L. bls. [illegible].) *Estori* vondt dezelve nog, zie *Kaftor wapherach*, bl. 46. G. P.

(4) *Mani* of *Manes* (*Manechaeus*) — volgens de Oostersche overleveringen 270 — was de stichter van eene geheime godsdienstleer; door zijne vermaarde wijsheid kwam hij aan het hof van *Chabûr* (*Sapor*), Koning van *Perzië*; doch toen de zoon des Konings, die aan hem toevertrouwd was, stierf, werd hij in den kerker geworpen. — Volgens andere overleveringen was hij een Perzisch

genaamd, die het dwaze denkbeeld opvatte, om de wereld te doen gelooven, dat er twee Goden bestaan; een, die steeds het goede, en een die steeds het kwade wilde. Het gelukte hem, vele aanhangers te krijgen, met wier hulp hij de inwoners tot de aanneming van zijn geloof wilde dwingen. De Koning *Chabur*, dit vernemende, verzon eene list, door middel van welke hij *Mani* en diens volgelingen in zijne magt trachtte te krijgen. Hij zond, namelijk, afgezanten aan *Mani*, welke in last hadden, met hem een verbond te sluiten en hem te doen gelooven, dat zij, alsmede de Koning, het voornemen hadden, zijne geloofsleer te omhelzen. Zij verzochten hem diensvolgens in naam des Konings, om met de wijsten en geleerdsten zijner aanhangers aan het hof te komen, ten einde de zaak mondeling met den Koning te overleggen. *Mani*, die in zijnen overmoed geen achterdocht koesterde, maar zich integendeel door deze koninklijke uitnoodiging hoogst vereerd gevoelde, voldeed aan dezelve en verscheen, door vier honderd zijner aanhangers gevolgd, ten hove. De Koning ontving hen zeer minzaam, liet hun alle mogelijke eer bewijzen en noodigde *Mani* ter tafel. Toen allen gezeten waren, verzocht hij twee hunner, om met hem in den tuin te gaan wandelen, alwaar hij hun onverhoeds doodde en aan een boom opknoopte. Op deze wijze handelde hij met allen, tot dat niemand hunner, *Mani* zelf uitgezonderd, meer in leven was. Nu begaf hij zich met dezen aan den maaltijd, na afloop van welken hij hem uitnoodigde, zich met hem naar zijne vrienden te begeven, ten einde in het breede over zijn geloof te redeneren. *Mani* volgde nu den Koning in den tuin, en was niet weinig ontsteld,

---

Magiër (toovenaar), t[illegible]j door zijne afwijkende leer door de Magiërs vervolgt werd, waardoor hij rond zwierf, tot dat hij bij den Koning *Hormidas* gunstig opgenomen, maar door deszelfs opvolger *Baharam* omstreeks 277 in de burgt *Arabion* omgebragt werd. Over zijne godsdienstleer en de sekte der Manicheërs, zie *Sed Hakeb.* van R. *Abm. ben Dawid*, bl, 38; *Baur*, Das Mannichäische Reglionssystem (*Tub.* 1831) en Dr. *M. S. Polak*, *Algem. Mythologie*, eerste deel (*Amsterdam* 1850.) C. P.

toen hij al zijne vrienden aan boomen zag hangen; doch de Koning liet hem geen tijd tot lang nadenken, maar zeide hem spottend: „Gij beweert, dat er een booze en een goede God is; welnu, de booze heeft mij bevolen, allen, die gij daar ziet, op te hangen, ten einde zijne meerderheid boven den goeden God te toonen. Ik verbeeld mij, dat er een hevigen strijd ontstaan moet tusschen uwe beide Goden; de eene wil u tot zijnen wilsuitvoerder hebben, de andere niet. Ik raad u dus, ten einde aan den strijd een einde te maken, u ook bij de anderen te doen opknoopen." *Mani* werd tegen wil en dank genoodzaakt, des Konings raad op te volgen, en op een' wenk des Vorsten, werd hij door eenige dienaren gegrepen en even als zijne vrienden opgeknoopt.

Dit verhaal heb ik gevonden in het boek *Akeda* (עקידה), afdeeling ואתחנן (5).

Het was ook omstreeks dezen tijd, dat acht Gallische Vorsten tegen den Romeinschen Keizer opstonden. Dien ten gevolge sloot hij een verbond met zijnen neef *Julianus*, wien hij zijne zuster tot vrouw gaf en een gedeelte zijner heerschappij afstond. Vervolgens zond hij hem aan het hoofd van een talrijk leger naar *Gallië*, en het gelukte den bevelhebber, na veel bloedvergietens, de oproerige Vorsten weder ten onder te brengen, terwijl hij twee hunner, die levend in zijne handen gevallen waren, krijgsgevangen naar *Constantine* zond.

In het jaar 4125—365 gew. jaart. stierf *Constantius*, de zoon van *Constantijn den groote*, waardoor *Julianus* alleen in het bezit van den Keizerlijken troon bleef. Deze was den Joden zeer genegen en herriep[illegible] beperkingswetten, welke *Constantijn* tegen hen had [illegible]ardigd. Als een

---

(5) Van den vermaarden en geleerden R. *Jitschak ben Arama* uit *Samora* (150) Dit hier genoemd werk bevat eene uitmuntende wijsgeerige verklaring van den Pentateuchus; hetzelve is kortelings (1849) te *Pre[illegible]urg* herdrukt, met vele belangrijke aanteekeningen en verklaringen, benevens eene voorafgaande levensbeschrijving van dezen geleerde, door *R. Chaïm J. Polak*, Opper-Rabbijn te *Trebitz*. C. P.

bewijs zijner goede gezindheid jegens de Joden moge strekken, dat hij in eenen brief, dien hij den *Nasi* zond, dezen met den titel van broeder vereerde, terwijl hij tevens bevel gaf, dat de Heilige tempel weder herbouwd moest worden. Men sloeg ook inderdaad de handen aan het werk, doch toen de opbouw bijna voltooid was, kwam er een verschrikkelijke storm opzetten, die het gebouw omver wierp, en datgene, wat er nog van staan bleef, werd den volgenden dag door eenen zwaren brand, die zelfs het ijzerwerk deed smelten en waarbij men ook eenige menschenlevens te betreuren had, geheel en al vernield. Dus staat het beschreven in *Salseleth Hakebala*. Volgens *Zemach David* echter, werd het gebouw daarom niet voltooid, omdat de Keizer spoedig na den aanvang in eenen oorlog tegen de *Perzen* gedood werd. Dit gebeurde in den tijd van *Rabina* en *Rab Asc*.

Na *Julianus* besteeg *Jovianus* den Keizerlijken troon, in het jaar 4127—367 gew. jaart. Deze, een vroom Vorst, was den Joden, hoewel niet vijandig, toch minder toegedaan dan zijn voorganger. Hij stierf echter reeds in de zevende maand zijner regering. De oorzaak zijns doods wordt aan het volgende geval toegeschreven. Op zekeren dag namelijk, dat de Keizer zeer koud van de jagt terugkeerde, bragt men hem in een nieuw gebouwd vertrek, welks wanden met verschen kalk bestreken waren. Toen men hier nu een vuur aanlegde, ten einde den Keizer te verwarmen, stegen hem de dampen, die uit den muur en uit de kolen oprezen, naar het hoofd; hij werd ziek en stierf aan de gevolgen dezer ziekte.

Valentinus [illegible] hem op den Keizerlijken troon op; deze gaf aan [illegible]en, zoo Joden als Christenen, volkomene vrijheid [illegible] god[illegible]ienstoefening, terwijl hij de Joden nog daarenboven in hunne vorige regten van *Jesiboth* en synagogen hersteld[illegible]

Na hem kwam *Theodosius* aan het hoofd der regering

4148—388 gew. jaart. Hij was het, die, bij het vernemen, dat men eene synagoge verbrand had, onmiddellijk bevel gaf, om haar weder te doen opbouwen. Men heeft ook een door hem uitgevaardigd besluit gevonden, dat aldus luidde: „Aangezien, dat er in ons rijk geene wet bestaat, welke de Joden in de uitoefening hunner Godsdienst eenige belemmering in den weg legt, heeft het onze grootste ontevredenheid opgewekt, dat men in sommige steden hunne synagogen heeft ontheiligd. Wij bevelen derhalve elke stedelijke overheid, om paal en perk te stellen aan de baldadigheden der Christenen, die onder den dekmantel der godsdienst zich gedurig vermeten, onze wetten te overtreden. Allen, die eene synagoge zullen berooven of schenden, zullen streng gestraft worden."

In het jaar 4172—412 gew. jaart. besteeg *Theodosius* II den Keizerlijken troon. Onder zijne regering kwamen vele Joden op eene erbarmelijke wijze om. Volgens niet-Israëlietische schrijvers had de eerste aanleiding hiertoe plaats te *Inmestar* (6) in *Griekenland*, ter gelegenheid van het Purimfeest. De Joden hadden namelijk de gewoonte, om op dien dag in hunne synagogen eene beeldtenis van *Haman* op te hangen en te verbranden, welk gebruik door de Christenen als eenen schimp op hunne godsdienst beschouwd werd. Zij beklaagden zich hierover bij den Keizer, waarop deze den Joden de uitoefening van dergelijke gewoonten, op straffe van verbeurte hunner regten, deed verbieden; dit belette echter niet, dat de Christenen eene menigte synagogen verbrandden en duizende Joden om het leven bragten. *Theodosius*, regtvaardig als hij was, vaardigde de strengste bevelen uit tegen allen, die den Joden om [illegible]loof eenig leed zouden berokkenen, terwijl hij dezen [illegible]stig aanmaande, om door hunne gebruiken toch geen [illegible]stoot aan anders-

(6) *Inmestar*, tusschen *Chalcis* en *Antiochië*: [illegible]geen hier door onze schrijver verhaald wordt, vindt men met de aangeving der bronnen, waaruit dezelve genomen zijn, ook bij *Jost*, Deel IV. blz. 228. G. P.

denkenden te geven. Het schijnt evenwel, dat Joden noch Christenen veel acht sloegen op des Keizers woorden; de eersten wilden hunne dwaze gewoonten op het Purimfeest behouden, de Christenen werden verbitterd en men werd handgemeen, ja, er werd zelfs met verwoedheid gestreden, tot dat de Stedehouder den Keizer van een en ander kennis gaf, en op een Keizerlijk bevel, de schuldigen gestreng liet straffen, waardoor het oproer eindelijk gestild werd.

In het jaar 4184—424 gew. jaart. had het volgende met de Joden op *Candia* plaats. Zekere *Mozes* aldaar gaf zich voor den Messias en voor den profeet en wetgever *Moses* uit. Hij zeide van den Hemel gezonden te zijn, om Israël te verlossen en naar het H. Land te geleiden, tot welk einde hij het droogvoets de zee zoude doen overtrekken, even als dit na den uittogt van *Egypte* geschied was. Hoe ongeloofelijk het ook zijn moge, dat zulk een dwaas denkbeeld in een menschelijk brein kan opkomen, verzekeren toch vele schrijvers, dat hij zelf aan zijne zending geloofde en dat hij een jaar doorbragt met het eiland te doorloopen, ten einde in alle steden en dorpen de Joden voor zijn plan te winnen. En, zonderling genoeg! het gelukte hem bij uitstek wel, zoodat op zekeren bepaalden dag alle Joden van het gansche eiland op de kruin eens hoogen bergs bijeenkwamen, hunne vaste goederen en andere rijkdommen achterlatende, ten einde van daar de reis over de zee aan te vangen. Van daar sprongen allen, mannen, vrouwen en kinderen in zee, in het vaste vertrouwen, dat *Mozes* haar vaneen zoude splijten en dat zij droogvoets er door zouden gaan. Doch hoe jammerlijk waren zij bedrogen! Vele[illegible] den natuurlijk [illegible]ood in de golven, terwijl anderen nog tijdig door nabu[illegible] visschersvaartuigen gered werden. Deze verhaalden nu hunne eigene ligtgeloovigheid en het bedrog, waarvan zij bijna het slagtoffer geworden waren; men zocht toen den bedrieger in handen te krijgen, doch hij was spoor-

loos verdwenen, zoodat velen geloofden, dat Satan onder den naam van *Mozes* was verschenen, ten einde de menschen te bedriegen. — Dus schrijft *Socrates.* — Doch wij voor ons gelooven, dat zijne spoorlooze verdwijning nog geen bewijs oplevert, dat hij Satan moet geweest zijn; immers, daar hij zelf in zijne zending geloofde, is het ligtelijk mogelijk, dat ook hij in de zee sprong en aldaar den dood vond, of dat hij op de eene of andere behendige wijze aan alle nasporingen wist te ontkomen. Deze gebeurtenis was helaas! aanleiding, dat vele *Candiasche* Joden tot het Christendom overgingen.

Omstreeks denzelfden tijd, zegt *Zemach David*, werden alle Joden uit *Alexandrië* verdreven. De aanleidende oorzaak tot deze verbanning was, volgens niet-Israël. schrijvers, het volgende: De Joden, die het te *Alexandrië* buitenmate wel ging, begaven zich des Zaturdags, daar zij dan geene andere bezigheden hadden, naar de schouwspelen en andere openbare vermakelijkheden, welk genot hun door de Christenen zeer benijd werd. Hierdoor ontstond schier elken Sabbath eene vechtpartij tusschen Joden en niet-Joden. De stadsopperheer stelde de eersten gewoonlijk in het gelijk, hetgeen den bisschop zoodanig verdroot, dat hij met zijne aanhangers alle Joden naakt uit de stad dreef, terwijl hij nog daarenboven een leger op de been bragt, dat hij in monnikengewaad hulde en zich met hetzelve op eenen weg plaatste, welken de stadsopperheer moest voorbij rijden. Toen deze daar was aangekomen, scholden zij hem voor eenen ketter en afvallige, omdat hij den Joden genegen was. Doch hij verdedigde zich met te zeggen, dat hij niet kon dulden, dat den Joden, die reeds van af *Alexander den Groote* in de stad woonden, onregt geschiedde. Deze woorden werden met eene hagelbui van steenen begroet, zoodat de opperheer er bijna door gedood werd, en welligt zoude hij nog grootere mishandelingen hebben moeten verduren, indien zijne lieden hem niet ter hulpe waren gesneld.

Het was ook omstreeks dezen tijd, dat Keizer *Theodosius* een bevel uitvaardigde, volgens hetwelk de Joden de schatting, die zij den Nasi van het Heilige land betaalden, voortaan in zijne eigene schatkist moesten storten, zoodat de Nesiïm niet meer mogten onderhouden worden (7).

Wij kunnen niet nalaten nog het volgende van *Theodosius* mede te deelen, dat, hoewel het buiten onze taak gelegen is, toch tot een heilzaam voorbeeld moge strekken. De Keizer, namelijk, was gewoon, vele brieven en staatstukken te onderteekenen, zonder dat hij derzelver inhoud gelezen had. Eens zond hem zijne zuster, ten einde hem van deze verderfelijke gewoonte te genezen, een geschrift, dat het bevel bevatte, om zijne, door hem teeder beminde, echtgenoote uit den lande te verbannen en in den vreemde als slavin te verkoopen. Dit geschrift werd den Keizer, onder meer anderen, ter onderteekening voorgelegd; de Keizer volgde weder zijne gewoonte en onderteekende zonder iets te lezen. Toen men nu tot de voltrekking van het Keizerlijke bevel overgaan en de echtgenoote des Keizers verbannen wilde, werd deze zeer toornig; doch men toonde hem het door hem geteekende bevel. Wij behoeven niet te zeggen, dat het niet voltrokken werd; het had echter de heilzame uitwerking,

---

(7) De op elkander volgende familiën der Nesiïm of Vorsten in *Palestina*, begonnen met *Hillel den oude* (32 voor de gew. jaart.) en hielden dertien geslachten — die de steun der Palestinische geleerdheid waren — aan, tot dat dezelve in 415 der gew. jaart. met R *Gamliël ben Jehuda*, *Gamliël Bathraä* (de laatste) genoemd, door een bevel der Keizers *Honorius* en *Theodosius* (*Cod. Theod. de Jud.* I. 22) ophielden te bestaan. Een kort overzigt dezer dertien Nesiïm benevens de jaren hunner aanstelling, vindt men in *Furst's Kulturgesch.* Bl. 13 noot 19. G. P.

dat de Keizer van dezen tijd af nimmer onderteekende, zonder vooraf het hem voorgelegde gelezen te hebben. Hij leefde tot het jaar 4214—454 gew. jaart. Men verhaalt nog van hem, dat hij, na zekeren oorlog, waarin hij vele gevangenen maakte, van zijne raadslieden den raad ontvangende, hen allen te doen ombrengen, antwoordde: „Ik wenschte de in den oorlog gevallenen te kunnen doen herleven, en hoe wilt gij dan, dat ik de levenden doode!"

Na hem besteeg *Martinus* den Keizerlijken troon. Deze liet den Joden hunne vroegere vrijheden, zoodat zij in rust en vrede onder zijne regering leefden.

HOOFDSTUK VIII.

De invoering van het Islamismus door den valschen profeet Mohamed, 4374—614 gew. jaart. *Hetgeen met de Joden in zijnen tijd en onder zijne opvolgers gebeurd is, alsmede de geschiedenis van Bustenai, opperste der ballingschap.*

Keizer *Heraclius*, die zich in het een en twintigste jaar zijner regering op de sterrenwigchelarij begon toe te leggen, meende in de sterren te zien, dat zijn rijk nog bij zijn leven in de handen der besnedenen zoude vallen. Hij geloofde, dat deze voorspelling betrekking had op de Joden, en beval in zijnen hierdoor opgewekten toorn, dat men al de Joden in zijn rijk, die hun geloof niet met het zijne wilden verwisselen, onmededoogend zoude dooden, terwijl hij nog daarenboven aan *Dagobert*, koning van *Frankrijk*, boden afzond, welke in last hadden, dezen vorst tot het nemen van denzelfden maatregel in zijn land te bewegen. Hierdoor kwamen ook werkelijk vele Joden om, terwijl ook velen, ten einde aan het strenge bevel te ontkomen, hunne godsdienst afzwoeren. (1) *Heraclius* vermoedde

(1) Van hetgeen hier van *Dagobert*, uit de *Dibrê Hajamim* van *R. Jos. Hakohen* (bl. 2) overgenomen en ook door denzelven in zijn *Emek Habacha* (bl. 8) verhaald wordt, zegt *Jost* (deel V bl 150): Man hat ehemals vorgegeben *Dagobert* habe auf Antrieb des grieschischen Kaisers *Heraclius* so gehandelt; aber es ist ausgemacht dass der vorgebliche Grund, eine Weissagung von dem baldigen Umsturtz des Reiches durch die Beschnittenen (worunter jedoch die Sarazenen zu verstehen) fabelhaft sei. Zie ook *G. B. Depping*, die Juden im Mittelalter (*Stuttgart* 1834) bl 49. G. P.

weinig, dat de door hem in de sterren waargenomene voorspelling op de *Hagariïm* (*Arabieren*) doelde, welke zich, even als de Joden, ook aan de besnijdenis onderwerpen. Immers, het duurde niet lang, of de *Hagariïm*, die langen tijd tegen zekere soldij in de Romeinsche legers gediend en gestreden hadden, stonden tegen de Romeinen op, zoodra zij daartoe eene gunstige gelegenheid gevonden hadden. Op zekeren dag, namelijk, toen *Heraclius* aan zijn leger de achterstallige soldij betaalde, vorderden ook zij het hun verschuldigde geld; doch de keizer antwoordde hun op barschen, minachtenden toon, dat hij naauwelijks genoeg had, om de Romeinen en Grieken te betalen, en dat zulke honden, als zij waren, nog wel konden wachten. Over dit antwoord ten zeerste verbolgen, vereenigden zich alle weerbare mannen der *Hagariïm*, die zich op de kust van *Afrika* bevonden, en stonden gezamentlijk tegen de Romeinen op. — In het voorbijgaan zullen wij een oogenblik stil staan, bij den oorsprong van het woord *Hagariïm*. Het is afkomstig van *Hagar*, de moeder van *Jismaël*. Zij worden dus genoemd in het boek *Dibré Hajamim* I, 5, waar gezegd wordt, dat in *Saul's* tijd oorlog gevoerd werd met de *Hagariïm*, waarop door *Rassi* aangemerkt wordt: „De *Hagariïm* zijn de afstammelingen van *Jismaël*; zij worden aldus genoemd, naar hunne stammoeder *Hagar*." (2).

---

(2) De nakomelingen van *Hagar* werden nu eens *Hagarenen*, dan weder *Ismaëliten* genoemd: de *Hagarenen* woonden echter meer bepaald ten oosten van *Gilead* (1 *Kron.* V. 10. 20, 21; *Psalm* 73, 7.) De Ismaëliten, aldus genoemd naar *Ismaël* (in wien nog tegenwoordig de Arabieren hunnen stamvader vereeren) die twaalf zonen had, (*Gen.* 25, 12), woonden ten zuidoosten van *Palestina* en grensden aan *Egypte*, waarmede zij handel dreven. (*Regt.* 8, 22.) Zie *Waterman*, *Bijbelsche Aardrijksk.* bl 105. — De Arabieren, die er hunne eer in stellen, van *Abraham*, wien zij de zuil der wereld, of *Chalil Allah* (vriend Gods) gewoon zijn te noemen, af te stammen, breiden deze geschiedenis nog verder uit, daar zij den waren zoon der belofte, volgens hunne overlevering, in *Ismaël* erkennen, en hem reeds lang voor *Mohamed* goddelijke vereering toekenden; zie meer hierover in de verklaring van Dr. *L. Philippson*, (*Israel. Bibel*; *Leipzig* 1844) op *Gen.* 25, 13. G. P.

Omstreeks dezen tijd nu, leefde in *Arabië* een rijk en tevens zeer listig man, *Mohamed* genaamd. Toen deze hoorde, dat de *Hagariïm* tegen de Romeinen waren opgestaan, schaarde hij zich onder hunne vanen, terwijl hij door het uitreiken van geschenken hunne genegenheid zoo zeer wist te winnen, dat zij hem tot hun opperhoofd verkozen. Hij plaatste zich nu aan hunne spits en trok tegen de Romeinen op, en het duurde niet lang of hij had dezen geheel *Egypte* en *Arabië* ontrukt. Het baatte *Heraclius* weinig, dat hij zijnen broeder *Theodorus* aan het hoofd van een leger tegen *Mohamed* afzond; want ook hij werd overwonnen en ter dood gebragt.

Thans zullen wij onzen lezers eenige bijzonderheden omtrent *Mohamed* mededeelen, zoo als wij die bij niet-Israëlietische Schrijvers gevonden hebben (3). Hij was de zoon van een rijk burger te *Mekka*, *Abdallah* genaamd, en van eene ontuchtige joodsche vrouw, *Amena* geheeten, uit de Stad *Jetrib*, welke later den naam droeg van *Medina Al Nabi*, d. i. de stad van den profeet; hij werd geboren zes maanden na den dood zijns vaders, in eenen tijd, dat schier de gansche wereld in eenen staat van oorlog verkeerde. Daar zijne moeder, gelijk hierboven gezegd, eene Jodin was, werd hij door haar in de Joodsche Godsdienst opgevoed, doch na haren dood begaf hij zich onder de Christenen en leerde toen ook hunne godsdienst kennen. Zijn scherp vernuft deed hem nu eene soort van middenweg tusschen beide geloofsleeren opzoeken, met het doel, om, eerzuchtig als hij was, zijne nieuwe leer te verbreiden en zich daardoor eenen onsterfelijken naam te verwerven.

Omstreeks dezen tijd heerschte er in *Arabië* groote hongersnood, waarom hij het land verliet; hij werd echter op zijnen weg door *Hagarische* roovers gevangen genomen en

---

(3) Zie Dr. *Gustavus Weil*, *Mohamed de Propheet*, zijn leven en zijne leer, uit Handschriften enz. geput. (*Amsterdam* 1846). G. P.

door hen aan een rijk koopman verkocht. Deze, *Mohameds* scherp verstand spoedig opgemerkt hebbende, behandelde hem als zijn eigen kind en liet hem geenerlei zwaren arbeid verrigten. Later, toen *Mohamed* zijnen mannelijken leeftijd bereikt had, zond hem zijn heer met kameelen, die met kostbare koopwaren beladen waren, naar *Egypte*, *Assyrië*, het land der Philistijnen en náar meer andere landen. Het reizen komt een' scherpen, opmerkenden geest het best te stade, om kennis en ondervinding op te doen, en daar *Mohamed* beide in hooge mate bezat, maakte hij zich zijne reizen wel ten nutte en verrijkte al meer en meer den voorraad zijner kundigheden. Eindelijk vatte zijn meester en vele andere lieden achterdocht tegen hem op, weshalve hij het geraden achtte, de vlugt te nemen, en nu werd hij, in plaats van eenen onbekenden slaaf, een wel bekende roover, zoodat zich vele landloopers en ander gespuis bij hem voegden, om gemeene zaak met hem te maken. Hij had een bij uitstek ontzagwekkend gelaat, eene donderende stem en eene hooge gestalte, hetgeen niet weinig bijdroeg, om overal waar hij zich bevond, schrik en ontsteltenis te verspreiden. Hij deed ook zijnen meester door vergif omkomen, terwijl hij diens weduwe door zijne schoone gestalte zulk eene liefde wist in te boezemen, dat zij hem tot echtgenoot nam en zoodoende tot bezitter van hare onmetelijke rijkdommen maakte.

Korten tijd na zijn huwelijk werd hij zeer behebt met de vallende ziekte, waardoor nu en dan eene zekere verwijdering tusschen hem en zijne vrouw ontstond; hij gaf haar toen het vele wijn drinken als de oorzaak dezer ziekte op, en beloofde haar, zich in het vervolg van dezen drank te zullen onthouden. De ziekte kwam evenwel terug, en nu maakte hij haar diets, dat zij daardoor ontstond, dat de engel *Gabriël* zich van tijd tot tijd bij hem vertoonde en hem eene nieuwe wet leerde schrijven, door welke verschijning hij zoo buiten zich zelven kwam, dat hem schier alle krachten be-

gaven. Hij droeg ook steeds zorg, om na het verdwijnen der ziekte, zoodra hij slechts eenige woorden kon uiten, uit te roepen: „In naam van den genadigen en barmhartigen God!" Van daar ook, dat deze uitroep boven elk hoofdstuk van den *Alkoran* gevonden wordt. Daar hij zich evenwel van wijn als ook van varkensvleesch, als nadeelig voor zijne gezondheid, bleef onthouden, heeft hij ook in zijne leer aan al zijne volgelingen het gebruik daarvan verboden. Hij gaf voor, door den Heere als profeet te zijn gezonden, en ten einde aan dit zijn voorgeven eenen schijn van waarheid te geven, rigtte hij eene duif af, om broodkruimels uit zijn oor te komen pikken, en zeide dan tot het volk, in welks tegenwoordigheid hij deze proeve dikwijls herhaalde, dat de duif niemand anders was dan de engel *Gabriël*, die hem des Heeren bevelen kwam mededeelen. Hij schreef den *Alkoran* (4) onder medewerking van een' monnik, *Sergius* geheeten, die het Christelijke geloof had afgezworen, en eenen Jood; van daar dan ook, dat de geloofsleer der Mahomedanen veel van het Christendom en het Jodendom (5) in zich heeft opgenomen. Ten einde het volk al meer en meer te verblinden en aan zijne goddelijke zending te doen gelooven, had *Mohamed* eenen stier afgerigt, om voeder uit zijne hand te komen eten en op zijne roepstem naar hem toe te komen. Dezen bond hij den *Alkoran* tusschen de horens en bragt hem toen in een stal. De stier zette een luid gebrul op, terwijl *Mohamed* den vergaderden volke de wetten verkondigde,

(4) De *Koran* of *Alkoran* (d. i. het boek) door *Mohamed* als goddelijke openbaring verkondigd, bevat 114 kapitels, *Suren* genaamd, van zeer ongelijke grootte, zonder systematische of chronologische volgorde, bijeengebragt; dezelve werd eerst na zijnen dood door *Abubekr*, *Mohamed's* schoonvader, verzameld, en naderhand door *Othman*, den derden kalif, bekend gemaakt. Van de vele oorspronkelijke uitgaven derzelve in lateren tijd, gewagen wij van die van *Flügel* (3de uitgave, *Leipzig* 1838), en van de vertalingen van dezelve, de fransche uitgave van *Kazimirski* (*Parijs* 1840) en de duitsche vertaling van Dr. *L. Ullmann* (3de uitgave, *Bielenfeld* 1844). Zie voorts *Convers. Lexikon* art. *Koran* (9de uitgave v. *Brockhaus*, *Leipzig* 1848)

(5) Zie: Was hat *Mohammed* aus dem Judenthume aufgenommen? v. *Abm. Geiger*, (*Bonn* 1833). C. P.

die in den *Alkoran* vervat zijn. Op een door hem gegeven teeken komt nu de stier aangeloopen, dringt door het volk heen, vertrapt velen onder zijne voeten en biedt eindelijk den *Alkoran* aan *Mohamed* aan, dien hij ongedeerd laat en voor wien hij eenige vrees betoont. Deze nam nu met den meesten eerbied het wetboek van tusschen de horens weg, alsof het een door den Hemel hem toegezonden geschenk ware, opende hetzelve en verklaarde eenige der daarin voorkomende wetten aan het bijgeloovige en onwetende volk, welks geestdrift bij het volgende voorval deszelfs hoogsten top bereikte. *Sergius*, namelijk, had de duif, die door *Mohamed* afgerigt was, om kruimels uit diens oor te komen oppikken, een briefje om den hals gehangen, waarin geschreven stond, dat hij, wien het gelukken zoude, den stier een juk op te leggen, het opperhoofd moest zijn. Toen nu het zoo even vermelde met den stier plaats greep, gaf *Sergius* een, door hem te dien einde medegebragt, juk aan *Mohamed* over, die het den stier, welke aan hem gewoon was, zonder moeite oplegde. Nu rees des volks eerbied voor *Mohamed* ten top; het koos hem onmiddellijk tot zijn opperhoofd en nam den *Alkoran* als eene goddelijke wet aan.

Van dezen tijd af begon *Mohameds* naam zich heinde en ver te verbreiden en namen de meeste *Arabieren* zijn geloof aan. Hij vaardigde een besluit uit, dat alle slaven, hetzij Joden of Christenen, die zijne leer omhelsden, onmiddellijk hunne vrijheid zouden erlangen, terwijl hij daarenboven nog vele andere middelen in het werk stelde, om, hetzij door overreding of geweld, de verbreiding zijner leer te bevorderen. Hij werd in de uitvoering zijner plannen bijgestaan door zekeren rijkaard te *Mekka*, *Abubekr* genaamd, die hem zijne dochter *Adischa*, hoewel eerst acht jaren oud zijnde, tot vrouw en veel geld ter beschikking gaf. Deze vrouw bekleedde den eersten rang onder al zijne vrouwen, daar zij hem, door de schatten die zij hem ten huwelijk

bragt, niet weinig in zijne eerzuchtige plannen diende. Nu gaf hij zich in het openbaar voor eenen profeet en Godsgezant uit, terwijl hij nog daarbij verkondigde, dat hij de laatste der profeten was, en dat na hem nimmer een profeet meer zoude verschijnen.

Het was evenwel geene gemakkelijke taak voor hem, om zijne leer overal ingang te doen vinden; vele koningen en vorsten kantten zich tegen hem aan, tegen welke hij genoodzaakt was te velde te trekken. Hij verzamelde dierhalve een leger, grootendeels bestaande uit bedelaars, landloopers en misdadigers, die aan hunne straf zochtten te ontkomen, en maakte zich meester van de stad *Jetrib*, terwijl hij later nog eene menigte andere Arabische steden te vuur en te zwaard verwoestte. Toen het hem ten laatste gelukt was, door zijne leer, in den *Alkoran* vervat, de meesten der *Hagariïm* en der *Arabieren* voor zijne partij te winnen, nam hij de wapens op, om tegen de *Romeinen* krijg te voeren; doch nu stond hij niet meer, gelijk een rooverhoofdman, aan de spits van schelmen en misdadigers, maar hij voerde eene geduchte legermagt aan, die overal schrik en ontsteltenis verspreidde. Keizer *Heraclius* plaatste zich nu met zijnen zoon aan de spits van eene talrijke krijgsmagt, trok hiermede tegen de *Hagariïm* op en leverde hun verscheidene veldslagen, in welke de *Romeinen* ten laatste het onderspit moesten delven, nadat zij honderd vijftig duizend man aan gesneuvelden en gekwetsten verloren hadden, terwijl *Heraclius* en diens zoon naar de Caspische zee vlugtten, van waar zij eindelijk, met schande overladen, naar *Constantine* (*Konstantinopel*) terugkeerden.

Mohamed zette intusschen zijne veroveringen voort. Niemand was in staat hem een ernstigen weêrstand te bieden, en zoo veroverde hij achtereenvolgend *Antiochië*, *Armenië*, het Heilige Land en *Klein Azië*, en noodzaakte alle inwoners dezer landen met het zwaard in de vuist hunne gods-

dienst af te zweren en de zijne te omhelzen, terwijl hij allen, die tegenstand boden, onmededoogend liet ter dood brengen. Alleen de stad *Jeruzalem* bleef van de algemeene verwoesting uitgesloten en nog onder de heerschappij der *Romeinen*, tot de komst van *Omar ben Kataf*, gelijk wij later zien zullen.

Het was omstreeks dezen tijd, dat *Mohamed* den naam van *Hagariïm* (van *Hagar*) in dien van *Saracenen* (van *Sarah*, meesteres) veranderde. Volgens niet-Israëlietische schrijvers, lieten zich ook sommige Joden, op het vernemen van *Mohameds* buitengewoon krijgsgeluk, met den algemeenen stroom medeslepen, gingen tot de Mohamedaansche godsdienst over en zochtten al hunne geloofsgenooten tot dezelfde daad te bewegen, terwijl zij bleven volhouden, dat *Mohamed* wel de regte Messias moest zijn; doch men antwoordde hun, dat hij geen Koning der Joden was, en dat de ware Messias, de zoon *Davids*, wel als zoodanig zoude optreden. *Mohamed* verlangde ook, dat de Joden hem, als profeet Gods, hunne tienden zouden geven, zeggende: dat dit hun zoude aangerekend worden, als of zij aan God zelven gaven. Doch de woordvoerder der Joden, *Pinchas* geheeten, antwoordde spottend, dat het zonderling was, dat er een arme God en rijke menschen bestonden, daar de eerste den laatsten om schatting vroeg. Dit antwoord maakte zekeren *Abu Beckr*, een van *Mohameds* opperbevelhebbers, zoo verbolgen, dat hij *Pinchas* een slag toebragt en hem vervolgens met eigene hand wilde dooden, ten einde het door hem gegeven spottend antwoord in zijn bloed af te wasschen, doch *Mohamed* belette hem, zijn voornemen ten uitvoer te brengen.

Omtrent *Mohameds* dood zijn de meeningen zeer verdeeld; volgens sommigen kwam hij door vergif om het leven; volgens anderen stierf hij aan de vallende ziekte, terwijl wederom anderen beweren, dat hij aan eene darmontsteking is gestorven. Ook omtrent de plaats zijner begrafenis zijn de

gevoelens uiteenloopend; deze noemt als zoodanig de stad *Jetrib*, gene *Mekka* (6). Ook beweert men, dat nog heden ten dage zijne doodkist zich in eenen tempel, in de lucht hangende, bevindt; terwijl men, om het wonder te verklaren, er echter bijvoegt, dat die doodkist, uit ijzer vervaardigd, door den in alle vier hoeken des tempels aangebragten zeilsteen aangetrokken wordt.

Omar ben Kataf volgde hem in de regering op. Volgens het boek *Dibré Hajamim* van *Rabbi Josef Hakohen*, veroverde hij vele steden, waaronder ook *Jeruzalem*, op de Christenen. In laatstgenoemde stad gekomen zijnde, vroeg hij: „waar is de plaats, waarop de tempel stond, die door *Titus Vespasianus* verwoest werd en waarop Gods heerlijkheid rustte?" en toen men hem de heilige bouwvallen aanwees, gaf hij onmiddellijk bevel, om den tempel te herbouwen in denzelfden staat, als hij vroeger geweest was, gaf ten dien einde vele aanzienlijke geschenken in goud en zilver en boog zich voor den Heere neder. Van dit laatste echter, van den tempel namelijk, vinden wij bij geen der Israëlietische schrijvers gewag gemaakt, uitgezonderd in het hierboven genoemde werk van *R. Josef Hakohen;* weshalve het ons voorkomt, dat deze schrijver eenigzins gedwaald heeft; te meer, daar onderscheidene niet-Israëlietische schrijvers vermelden, dat *Omar* niet een' tempel, maar eene moskee, d. i. een bedehuis der Mohamedanen (7), op de bouwvallen des eerstgenoemden deed oprigten. Wel is waar, vindt men in *Zemach David* ook melding gemaakt van eenen tempel, doch het is meer dan waarschijnlijk, dat de schrijver daarvan dit uit *Dibré Hajamim* heeft overgenomen.

Omar werd spoedig in eenen oorlog gewikkeld tegen den

---

(6) Zie *Emek Habacha*, bl. 11, noot 2.

(7) Over de gebouwen, die thans op de plaats, waar voorheen de H. tempel stond, zich bevinden, zie de belangrijke beschrijving van *Schwartz*, d. h. L. Bl. 215. G. P.

Perzischen Koning *Jesdigerd* (8); de laatste werd echter overwonnen en moest zijne kinderen, schatten en voorraadschuren aan des overwinnaars genade of ongenade overlaten, terwijl hij zelf gedurende zestien jaren van de eene plaats naar de andere als vlugteling rondzwierf, tot dat hij door een' zijner eigene lieden verraden werd. Doch alvorens zich zelven aan den overwinnaar over te leveren, wilde hij nog eens het geluk der wapenen beproeven; hij verzamelde wederom een leger om zich heen, en trok daarmede tegen *Omar* op. Het krijgsgeluk was hem echter wederom ongunstig, zoodat hij andermaal overwonnen werd en nogmaals de vlugt moest nemen. Toen hij op zijne vlugt voor eene rivier kwam, wilde de veerman hem niet anders dan tegen eene belooning van vier stuivers, het gewone veergeld, overzetten. De Perzische Koning was echter van geld ontbloot, zoodat hij den veerman, in plaats van vier stuivers, kostbare armbanden, met allerlei edelgesteenten bezet, aanbood; maar de eenvoudige schipper had hiervoor geene ooren en bleef er bij, dat hij de overvaart alleen voor de gewone vracht van vier stuivers zoude bewerkstelligen. Middelerwijl kwamen eenige ruiters van *Omars* leger aanrennen, deze herkenden den Perzischen heerscher en bragten hem om het leven.

De Joden, die langen tijd aan de *Perzen* onderworpen waren, gingen nu ook onder de heerschappij der *Saracenen* (Hagariïm) over. Zij hadden alle reden, om zich over dezen overgang te verheugen, dewijl, volgens vele geschiedschrijvers, *Jesdigerd*, alvorens hij in den oorlog door de *Hagariïm* overwonnen werd, den Joden veel kwaad had berokkend. Zoo had hij hun onder anderen hunne synagogen ontnomen en ze den Magiërs (sterrenwigchelaars) ten geschenke gegeven, terwijl hij hen noodzaakte, hunne hoogescholen te sluiten. Dit had hier en daar tot kleine botsingen aanleiding

---

(8) Deze is *Jesdeg'ird* III; zie *Beth Josef* in *Tur Orach Chajim* § 423.

G. P.

gegeven, waardoor vele Joden het leven verloren. Het behoeft ons derhalve niet te bevreemden, dat zij blijde waren, eenen anderen meester gekregen te hebben. Immers, het is zeer natuurlijk en ook steeds het geval, dat een onderdrukt en getergd volk zich in den val zijner vijanden verheugt; daarbij kwam nog, dat de *Saracenen* den Joden verlof gaven, om hunne godsdienst in het openbaar te mogen uitoefenen. Dus leefden de Joden in den tijd der eerste *Kalifen* (9) in rust en vrede, terwijl hunne hoogescholen te *Sura* en te *Pumbeditha* even als voorheen geopend waren. Rab *Chinna* stond nu aan het hoofd der hoogeschool te *Nahardea*, Rab *Chana* aan die te *Pumbeditha* en Rab *Dimi* aan die te *Sura*. *Omar* was, zoo als hierboven reeds gezegd is, den Joden bijzonder genegen. In zijnen tijd, dus wordt verhaald, had een Jood een regtsgeding met eenen *Hagariet*; deze hetzelve verloren hebbende, vervoegde zich bij den Kalif *Omar* met de bede, om het vonnis te herzien, daar hij zich overtuigd hield, dat men hem onregt gedaan had. *Omar* werd hierover zoo vertoornd, dat hij zijn zwaard trok en den klager het hoofd kloofde, ten einde zoo doende den Jood tegen verdere vervolgingen te vrijwaren. Ook wordt verhaald, dat in den beginne van *Omars* kalifaat, zekere Jood zich bij hem beklaagde over een stedelijk opperhoofd, wien hij goederen geleverd had en die hem thans daarvoor niet wilde betalen. Hierop vroeg de Kalif om pen en inkt, — doch deze niet bij de hand zijnde, nam hij een tegel uit den muur der stad *Medina*, aan wier bouw men juist bezig was, en graveerde daarop de volgende woorden: „Maak, dat men niet meer over u klage, of doe afstand van de regering, die men u gegeven heeft." De Jood ging nu met dezen steen naar zijnen schuldenaar, die, na het geschrevene gelezen te

---

(9) Zie Dr. *Gustavus Weil*, Gesch. der Chalifen, nach handschriftl. grösstentheils, noch unbenützten Quellen bearb. (*Mannheim* 1847). G. P.

hebben, onmiddellijk zijne schuld betaalde. Uit een en ander moge dus blijken, dat de Joden bij *Omar* in groot aanzien waren en dat hij zelf, zonder aanzien van personen, een groot voorstander der geregtigheid was.

Volgens sommige schrijvers echter, heeft hij de Joden uit *Arabië* verjaagd, en wel naar aanleiding der volgende omstandigheid. Toen men hem, namelijk, de schatting der Arabische Joden bragt, herinnerde hij zich eenen regel uit den Alkoran, volgens welken geene twee verschillende wetten in *Arabië* mogten heerschen, waarop hij indedaad alle Joden uit zijn land verdreef.

Hij werd in het Kalifaat opgevolgd door *Ali ben Abitaleb*. Deze was den Joden zeer toegedaan en gaf hun vele voorregten. Hij was het ook, die aan Rab *Busthenai* de dochter eens Perzischen konings, welken hij overwonnen had, tot vrouw gaf (10). Wij zullen over *Busthenai* en diens geschiedenis, welke de aandacht onzer lezers overwaardig is, eenigzins uitweiden en daarbij tot leiddraad nemen het boek *Orchath Olam* van *Abraham Frizol*.

Niet lang vóór den val van het Perzische rijk door de Arabieren, werd het eerste geregeerd door eenen vorst, die met den bittersten haat tegen de afstammelingen van koning David vervuld was. Hij vatte het besluit op, om dit vorstelijk geslacht met stam en wortel uit te roeijen; hij liet derhalve de scherpste nasporingen in zijn land in het werk stellen, en overal waar zich Joden van koninklijken bloede bevonden, liet hij ze onmededoogend ter dood brengen. Grijsaards noch bloeijende jongelingen werden verschoond, zelfs het schreijende kindje in de wieg en de glimlagchende zuigeling aan der moeder borst werden zonder onderscheid aan den beul overgeleverd. Reeds was er geene spruit van den

(10) De naam dezer vrouw was *Dara*, zie *Maäse Jerusalmi* en *Maäse* R. *Bustenai* van *Abm. Jerusalmi* (*Verona* 1647); Teüda bejisraël v. *J. B. Lewinssohn* (*Wilna* 1848). Volgens anderen echter was zij eene dochter van de vorst van dezen naam.

Joodschen koningsstam meer overgebleven, want de laatste, een sedert kort gehuwd jongeling, was ook op bevel van den barbaar ter dood gebragt. Hij liet eene troostelooze weduwe achter, die thans in het huis harer ouders een toevlugtsoord zocht; maar zij vond het eenzaam en verlaten, dewijl de wreedaard ook haren vader en hare geheele familie in de gevangenis had doen werpen.

Maar Hij, die het hart van koningen en vorsten in Zijne hand heeft, om het naar goedvinden te besturen, sloeg met magtigen arm het hart des dwingelands, tot dat het week werd en gelijk was voor het vuur wegsmolt. Hij zond den bloeddorstigen koning, die onder eenen fluweelen troonhemel gerust lag te slapen, eenen akeligen, verschrikkelijken droom.

Hij zag zich namelijk in eenen prachtigen lusthof verplaatst, die met de liefelijkste planten van allerlei soort prijkte. Welriekende bloesems vervulden de lucht met balsemgeuren, digt begroeide boomen boden hunne verkoelende lommer tot zoete, verkwikkende rust aan, en aan de zwaar beladen takken hingen kostelijke, sappige vruchten, aangenaam voor het oog en uitnoodigend ten genot. Op de trotsche kruinen der boomen wiegelde zich het vrolijke pluimgedierte, welks zachte, welluidende toonen het oor als betooverden.

Doch te midden dier betooverende heerlijkheid stond de bloedgierige Koning met een wild, vertrokken gelaat; de majestueuse pracht der verhevene natuur roerde zijne zwarte ziel niet. In zijne regterhand slingerde hij eene zware bijl, waarmede hij de vruchtdragende takken afsloeg en de hooge, ranke stammen velde. Dus liep hij, als een vernielende engel, met het werktuig der verwoesting van stam tot stam, tot dat allen omgehouwen waren en op den grond lagen, gelijk de lijken op een slagveld. De orkaan in zijn hart had nog niet uitgewoed, zijne vernielingademende blikken ontwaarden nog een klein, uit den grond frisch ontluikend rijsje; met vernieuwde woede hief hij het verwoestende wa-

pen weder op, — maar plotseling werd de bijl uit zijne hand gerukt.

De Koning zag in het rond, voor hem stond een geest, die van majestueuse waardigheid straalde. De rijzige gestalte toonde eenen held uit den voortijd aan, zilverkleurige haarlokken kroonden den verheven schedel, een sneeuwwitte baard vloeide, gelijk de dauw op den berg *Hermon*, van het edele, met een purperrood overdekte, aangezigt, terwijl zijne oogen als kolen vuurs gloeiden. Onder een vreeselijk geschrei hief de grijsaard de, aan den Koning ontrukte, bijl op, sloeg hem daarmede hevig op het voorhoofd, tot dat het bloed in stroomen er uitvloeide. De gewonde viel op den grond en riep met eene smeekende stem: „Ontferm u over mij, ô grijsaard! en verschoon mijn leven! wat heb ik u toch gedaan, dat gij mij wilt dooden?" „Hoe," antwoordde de grijsaard weêmoedig, „wat gij mij gedaan hebt? Zie rondom u heen, hoe gij mijnen heerlijken tuin in eene woestijn hebt veranderd, en daar het u niet genoeg is, met eene wreede vernielingswoede de planten, die ik met de teederste zorg heb aangekweekt, verdelgd te hebben, verheft gij nog uwe, van bloed druipende, hand, om het laatste spruitje uit te roeijen, waarop zich mijne hoop heeft gevestigd, om het nog eenmaal tot eenen rijzigen stam te zien opwassen en met deszelfs takken den verwoesten tuin weder te beplanten." De Koning sprak op ootmoedigen toon:

„Eerwaardige grijsaard! zwaar heb ik tegen u gezondigd en in mijnen woesten toorn u onuitsprekelijk veel leed berokkend; maar mijn leven zal er aan gewijd zijn, om deze groote zonde te boeten. Zoo als ik de vroegere planten uws tuins met duivelsche woede heb nedergehouwen, zal ik het overgeblevene rijsje met engelachtige teederheid verzorgen, ik zal het met eigene hand drenken, tot dat het tot eenen grooten, sterken boom zal zijn opgewassen, om uwen tuin met deszelfs takken fraaijer en heerlijker dan hij ooit was, weder te

herstellen; — Vergeef mij derhalve, edele man! het kwaad, dat ik u heb toegevoegd!" De Koning reikte den grijsaard zijne hand, welke deze met veel spierkracht schudde, waardoor de Koning ontwaakte. Het droombeeld was nu verdwenen, maar het had bloedige sporen achter gelaten; van het wezenlijk gewonde voorhoofd vloeide nog steeds het roode levenssap, en ook de legerstede was met bloed geverwd.

Eene hevige ongerustheid maakte zich van den Koning meester; toen de dag aanbrak, liet hij terstond de wijzen en sterrewigchelaars zijns rijks voor zich komen, en verhaalde hun den merkwaardigen droom, om van hen de uitlegging te hooren, — doch niemand wist te antwoorden. De Koning verbleekte, zijne leden werden door een' koortsachtigen angst bewogen, zijne kniën sloegen tegen elkander, zijn hart klopte hevig. Thans nam een der voornaamste staatsraden het woord: „Moge mijn heer en Koning eeuwig leven! verwaardig u, ô heer! dezen woorden uws dienaars een welwillend oor te schenken en word niet vertoornd op uwen getrouwen onderdaan. Het kan mijnen koninklijken gebieder niet onbekend zijn, dat van oudsher de wijsste mannen onder het Joodsche volk gevonden werden; vooral de nakomelingen van den Koning *David* hebben zich altijd door uitgebreidheid van kennis en geleerdheid onderscheiden; hun God, wiens lievelingen zij zijn, schonk hun een diep doorzigt en een scherpziend verstand, om de duisterste geheimen te doorgronden, de diepst verborgene dingen te ontsluijeren, moeijelijke raadsels op te lossen en ook droomen juist en naar waarheid uit te leggen. Toen Nebuchadnesar, Koning van *Babylon*, en zijn kleinzoon Belsatzar door verschrikkelijke droomgezigten gekweld werden, was het alleen *Daniël*, een jongeling van den Joodschen koningsstam, die de uitlegging gaf, welke later ook letterlijk bevestigd werd. Dat het den Koning derhalve moge behagen, eenen der, in den kerker smachtende, Joden voor zich te laten komen, en ik twijfel niet of zijn hartewensch zal bevredigd

worden." Deze woorden bevielen den Koning, hij zond terstond naar de, in de gevangenis zuchtende, Joden, ten einde eenen hunner de vraag ter beantwoording voor te leggen.

Toen de gevangenen het bevel des Konings vernamen, ontstelden zij hevig, daar zij niet wisten, wat de Koning van hen zoude verlangen. Nu bood zich de oude vader der weduwe aan, wier echtgenoot, omdat hij van koninklijken bloede was, kort na zijne bruiloft was vermoord geworden, en zeide, dat hij bereid was, om voor den Koning te verschijnen en diens vragen op te lossen. Zijne medegevangenen waarschuwden hem voor zulk eenen vermetelen stap, hij echter sprak: „Weest onbevreesd, ik ben zeker van mijne zaak; het geldt een, den vorigen nacht aan den Koning verschenen, droomgezigt, dat ik ook gezien heb, en welks uitlegging ik weet te geven." Op het verzoek van den koninklijken dienaar, om zijne in het wild gegroeide haren af te scheren, zijn ligchaam te wasschen en zijne kleederen te verwisselen, antwoordde hij: „Ik ben door eene heilige gelofte gebonden, het kleed der gevangenis niet eerder af te leggen, dan na dat mijne zending bij den Koning volbragt is." — In het armoedige, morsige kerkergewaad betrad hij dus het, van goud en edelgesteenten schitterende, paleis, en allen, die hem zagen, gevoelden voor den grijsaard, die door het noodlot zoo hard getroffen, door kommer en droefheid zoo zeer ter neêrgebukt was, het diepste medelijden. Toen hij den Koning voorgesteld werd, sprak deze hem aldus aan: „Gij zijt van den stam, welke zich van oudsher door kennis van geheime dingen, door diepe wetenschap van datgene, dat voor des menschen oog verborgen is, gunstig heeft onderscheiden; zoudt gij nu in staat zijn, mij eenen droom naar waarheid uit te leggen?" Des grijsaards antwoord luidde aldus: „Slechts Hij, die in den hoogen troont, en in de onpeilbare diepten ziet, slechts Hij, voor wien de duisternis licht is, omdat het eeuwige licht bij Hem woont, slechts Hij, de Alwetende

en Alziende, verleent den wijze wijsheid en doorzigt aan den scherpziende, en zoo heeft ook Hij, de Alwijze, in Zijne groote goedheid en genade, den zwakken sterveling datgene geopenbaard, wat mijn heer en koning wenscht te weten; en ten bewijze, dat de uitlegging van den droom voor mij niet vreemd is, zal ik u, ô koninklijke gebieder! het droombeeld verhalen, dat uwe ziel u in den slaap heeft voorgespiegeld."

De grijsaard verhaalde hierop den geheelen droom in al zijne bijzonderheden; de koning stond hierover verbaasd en wachtte in de hoogste spanning naar de uitlegging. De grijsaard vervolgde: „De tuin, welken gij, mijn koning! met hooge en lage boomen, met uitbottende bloesems en dikke takken gezien hebt; beteekent het talrijke geslacht David's, des zoon Jisai's, eenmaal koning van Israël. Er waren jonge en oude lieden, kinderen in de wieg en grijsaards verzadigd van dagen. De verkoelende lommer, welke de digtbegroeide takken aanboden, beduidt den moed en de dapperheid, waarmede het edele geslacht hen, die aan zijne zorgen waren toevertrouwd, beschermde en verdedigde. De verkwikkende vruchten aan de rijk beladen takken, zijn een beeld der alomvattende wijsheid, waarmede de zonen van den, door God gekozenen, heerscher toegerust waren, om de onervarenen te leiden, de onwetenden te onderrigten. Het vrolijke gevogelte op de kruinen der boomen, beteekent de verblijdende hoop van Israël, welke op dezen vorstelijken stam rust, door de goddelijke profeten in onze harten gegoten, om de ongelukkigen te troosten, den moed der terneêrgedrukten weder aan te wakkeren. En gij, ô Koning! zijt met eene ijzeren bijl in den hof des Heeren binnengedrongen, hebt hem verwoest en vernield; op een bevel uit uwen mond werden de afstammelingen dier koninklijke familie ter slagtbank geleid, en geen hunner bleef in het leven; nog kort geleden viel de laatste uit den geslachte David's, een jongeling, slechts

eenige dagen gehuwd, onder de bijl des beuls, en liet eene bedroefde jonge weduwe achter, wier vader en bloedverwanten geboeid in den kerker smachten." — Hier was de grijsaard genoodzaakt op te houden, want een luid snikken verstikte zijne stem, en uitgeput als hij was, liet hij het hoofd op de borst nederzinken.

Doch weldra herstelde hij zich weder en vervolgde: „De rijzige, eerbiedwaardige gestalte eens grijsaards, die u plotseling de bijl ontrukte en een vreeselijk geschrei aanhief, was niemand anders dan het, door God gezalfde, opperhoofd, onze Vorst David, koning van Israël. Gij zijt reeds eenige weken zwanger met de gedachte, om ook de jonge weduwe, die eerst sedert eenige weken eene vrucht in haren schoot draagt, te doen omkomen, om zoodoende ook het laatste zwakke rijsje van den edelen stam te verdelgen; maar van nu af is uwe gedachte veranderd, God heeft u uw steenen hart ontnomen en u een hart van vleesch in de plaats gegeven. —" De koning vatte thans het woord op; „Ik ben van de waarheid uwer uitlegging volkomen overtuigd. Ik zal ze geheel en al in vervulling brengen, en mijne belofte, den gezalfden des Heeren, den koning David, gegeven, getrouwelijk nakomen. Ga heen en breng mij de overgeblevene weduwe, want van nu af behoort zij aan mijne teederste zorgen, en met hare vrucht belast ik mij als een vader." Een stroom van heete tranen vloeide uit de oogen des grijsaards, toen hij tot den koning zeide: „Ik, ik zelf, ben de vader dier vrouwe, de echtgenoot mijner dochter was de laatste spruit uit den huize David's, mijn hoofd heeft het zware ongeluk getroffen."

Medelijdend zeide thans de berouwhebbende koning „Ik zal datgene, wat ik u gedaan heb, zoo veel mijne koninklijke magt het toelaat, weder goed maken. De dooden kan ik niet uit het graf doen verrijzen, maar den levenden zal ik mijne genade in volle mate doen deelachtig worden. Gij en de uwen zijt uit uwe gevangenis ontslagen, gij blijft aan mijn

hof en er zal koninklijk voor u gezorgd worden; spoed u naar huis, om uwe zwangere dochter mede te brengen. —" Met een van blijdschap schitterend gelaat ging de grijsaard heen, om den zijnen het hen wachtende geluk mede te deelen. De koning hield zijn woord; hij liet afzonderlijke vertrekken, met al het noodige voorzien, voor de jonge vrouw in gereedheid brengen en toen de tijd harer zwangerschap ten einde was, beviel zij van eenen zoon, hetgeen groote blijdschap onder Israël verwekte. Men noemde het kind *Busthenai*, („tuin,") ter herinnering aan den merkwaardigen droom des konings (11).

Busthenai groeide tot vreugde van Israël op; bij de voordeelige ontwikkeling zijns ligchaams, paarde zich al meer en meer die zijns geestes. Wel gebouwd van gestalte, nam hij door eenen, met zijnen leeftijd overeenkomenden, leefregel dagelijks in krachten en bloeijende gezondheid toe, en ook zijne ziel ontwikkelde eenen zeldzamen aanleg en bekwaamheden, met welke hij eenen duurzamen, onvermoeiden ijver vereenigde. Weldra overtrof hij alle jongelingen van zijnen ouderdom zoowel in natuurlijke schoonheid als in verstand. De roem van zijnen naam verbreidde zich steeds meer en meer, en toen de koning dit vernam, was hij buitengewoon verheugd, en liet hem terstond voor zich ontbieden, om zich met eigene oogen van alles te overtuigen. *Busthenai* verscheen; de koning onderhield zich langen tijd met hem; zijne welgemaakte gestalte, zijne waardige, zijne hooge geboorte niet verloochenende houding, de rijkdom zijns verstands, zijn groote schat

---

(11) *Busthenai* beteekent in het Perzisch, *Tuin*; (zie Landau's *Rabb.-Aramaïsch-Wörterbuch* art. בסתן (*Bostan*) en wijders in den *Talmud*, *Erubin* 22 en *Baba Mezia*, 25. — Deze *Busthenai* was in het jaar 4420=660 vorst der gevangenschap (ריש גלותא), tijdens het vierde hoofd der *Seburaïm* (רבנן סבוראי) — R. *Jitschak* — regeerde. *Ali Ibn Abi Taleb*, de vierde der kalifen, gaf hem de dochter van den overwonnen koning van *Perzië*, *Jesdigerd*, welke bij hem gevangen was, tot vrouw, nadat deze de Joodsche godsdienst aangenomen had; zie *Seder Hadoroth* bl. 47 *Col.* I en *Jost* deel V. bl. 318. G. P.

van kennis, waarmede hij op alle, hem voorgelegde, vragen terstond en gepast wist te antwoorden, de scherpzinnigheid en helderheid zijns geestes, waarmede hij over onderwerpen van onderscheiden aard wist te oordeelen, verwierven hem in zulk eene hooge mate de gunst des konings, dat deze hem bij zich hield en tot zijnen kamerheer benoemde.

.Op zekeren dag vloog eene vlieg op *Busthenais* voorhoofd en stak hem zoo hevig, dat zij zijne huid openscheurde en er bloed te voorschijn kwam; hij echter, uit eerbied voor des Konings tegenwoordigheid, bewoog hoofd noch hand, om de vlieg te verdrijven. De Koning merkte dit op en vroeg hem, waarom hij het stekende insekt niet wegjoeg? Doch *Busthenai* antwoordde op eenvoudigen en bescheiden toon: „Sedert dat *Juda* zijne zelfstandigheid verloren heeft, mijne voorouders van eene troonshoogte gezonken zijn, de glans van ons vorstelijk huis uitgedoofd is en zijne zonen aan vreemde hoven dienstbaar zijn, hebben deze steeds de zedelijkheid en welvoegelijkheid in hunne dienst in acht genomen. Zij koesteren den diepsten eerbied voor den geheiligden persoon eens gekroonden hoofds, en ten einde dezen zelfs niet door de geringste onbetamelijke beweging te kwetsen, weten zij zelfs de pijnlijkste smarten te verdragen. Deze zelfbeheersching heb ik van mijne vaderen geërfd, hoe zoude ik het dus hebben durven wagen, in tegenwoordigheid mijns hoogen gebieders met het hoofd te schudden, of zelfs den arm te bewegen? Ik, wien de eer te beurt viel, tegenover mijnen heer en meester te mogen staan, moet wel veel grootere smart dan een' vliegenbeët kunnen verdragen, zonder mijne aandoening door het minste gebaar te verraden." Dit antwoord, hetwelk van hooge, edele gevoelens getuigde, deed den Koning besluiten, om *Busthenai* terstond de, zijnen stam toekomende, hoogste waardigheid op te dragen en hem tot *Res Gelutha* (opperste der ballingschap) aan te stellen. Hij gaf ook bevel, hem in zijnen staatsiewagen door de

straten der residentie te doen rondrijden en voor hem uit te roepen: „Dus geschiedt den man, dien de Koning tot Opperhoofd der Joden benoemt en dien een ieder in zijn rijk zal eeren en hoogachten!” *Busthenai* kreeg ook de magt, om leeraars en regters aan te stellen en af te zetten, en had ook ten allen tijde toegang tot den Koning. Bij het aanvaarden zijner hooge waardigheid liet hij tot een aandenken eene vlieg in zijn zegel graveren, en al zijne opvolgers uit het huis *Davids* hadden die ook in hun zegel. Zelfs later, toen de Perzische Koning *Jesdigerd* III zijn rijk verloor en de Turken aldaar de heerschappij voerden, stond hij ook bij den Kalif *Omar* in groot aanzien, en deze gaf hem zelfs eene Prinses van den gevangenen *Jesdigerd*, eene zeer schoone jonkvrouw, nadat zij de Israëlietische godsdienst had omhelsd, ten huwelijk (12). Onder zijne leiding gevoelde zich Israël over het algemeen zeer gelukkig, en op hem werden de woorden van den Profeet *Jesaja* toegepast: „*Het ontvlugte overblijfsel van den huize Davids zal van onder weder wortel vatten, en van boven vruchten dragen.*”

---

(12) Zie de vorige noot en noot 10 bl. 94. Onze schrijver noemt hier *Omar*, (deze is *Omar b. Alkataf*) naar *S. Hakeb*, v. R. *Abm. b. David* en *Emek Habacha* bl. 9. Zie ook *Rapoport's Erech Millin*, deel I. art. איזדגרד; *Bikurè Haïttim* 1828, bl. 31 noot 31. en *Saarè Zédek* (ed *Livorno*,) deel I No. 17.

HOOFDSTUK IX.

De Joden tijdens de regering van Heraclius, (4372—612 *gew. jaart.*) *en in Spanje onder de heerschappij van Sisebut; de onderdrukking, die zij verduren moesten* (1), *zoowel daar als in Frankrijk, tot het jaar* 4500—740 *gew. jaart.*

Keizer *Heraclius*, van wien wij in het vorige Hoofdstuk gewaagden, berokkende den Joden veel kwaad en vaardigde vele uitzonderingswetten tegen hen uit. Op zijnen togt naar *Jeruzalem*, welken hij ondernam, om het graf van den stichter der Christelijke Godsdienst te bezoeken, trok hij ook door de stad *Tiberias;* daar vond hij eenen Jood, *Benjamin* genaamd, die zoo onmetelijk rijk was, dat hij het geheele keizerlijke leger in het Heilige Land van mondbehoeften voorzag. Door zijnen rijkdom had hij veel invloed verkregen, welken hij echter niet altijd ten voordeele der inwoners bezigde. Toen *Heraclius*, die den Joden buitendien zeer vijandig was, een en ander vernam, liet hij den Jood bij zich komen, en zeide hem, dat hij den dood verdiend had voor zijne vijandige gezindheid jegens de Christe-

(1) Over *Sisebut*, koning der Gothen (616), deszelfs opvolger en zijnen zoon *Suintila*, benevens *Chintila* (633) en de besluiten der kerkvergaderingen te *Toledo*, waarvan onze schrijver in dit hoofdstuk gewag maakt, zie men: De Acten van het Consilium van *Toledo*, in het 2de deel van *Aguirre's Consil. Hispan.*, en uit denzelven *Depping*, Die Juden im Mittelalter. blz. 38—40; van de Joodsche geschiedschrijvers zie *Samuël Usque's* (1553) Consolaçamis tribulaçoens de Ysraël (Troost Israël), *Ferrara* 1813. 3de Dialog. (eene lezenswaardige beoordeeling over dezen Schrijver, zie bij *Depping*, blz. 389); *Emek Habacha*, blz. 7. G. P.

nen, doch dat hij hem voor zijne bewezene diensten het leven zoude schenken, indien hij zijne Godsdienst afzwoer en die der Christenen omhelsde. De Jood bezweek onder deze zware beproeving en ging tot de Christelijke Godsdienst over.

Toen de Keizer naar *Jeruzalem* kwam, vaardigde hij een bevel uit, dat men al de Joden uit deze stad zoude verdrijven en dat geen hunner binnen drie mijlen van dezelve mogt gevonden worden, terwijl een ieder, die dit bevel zoude overtreden, met den dood zoude gestraft worden.

De Keizer vergenoegde zich niet met slechts de Joden, die onder zijne heerschappij stonden, te kwellen en te straffen, maar hij drong ook bij andere vorsten aan, vooral bij hen, die in zijne nabijheid woonden, dat ook zij de Joden uit hun land zouden verdrijven. Zoo drong hij bij den Koning van *Frankrijk* er op aan, dat deze den Joden geene andere keuze zoude laten, dan óf hunne Godsdienst af te zweren en de zijne te omhelzen, óf zijn land te verlaten. Ook bij het sluiten van den vrede tusschen hem en *Sisebut*, Koning van *Spanje*, maakte de uitzetting der Joden uit laatstgenoemd land eene der vredesvoorwaarden uit. *Sisebut* was namelijk met *Heraclius* in oorlog gewikkeld, en meestal was de oorlogskans den eersten gunstig, zoodat hij vele landschappen op zijnen tegenstander veroverde. Eindelijk werd er over den vrede onderhandeld, en het was bij deze gelegenheid, dat *Heraclius* de verdrijving der Joden als eerste vredesvoorwaarde stelde en verkreeg. *Sisebut* liet nu in geheel zijn koningrijk een bevel uitgaan; waarbij allen Joden gelast werd, de besnijdenis hunner kinderen na te laten en hen in derzelver plaats den doop te laten toedienen, terwijl zij in het laatste geval in alle opzigten met de Christenen zouden gelijk gesteld worden. Nu heerschte er algemeene verslagenheid onder de Joden; van wijd en zijd kwamen zij bijeen, verordenden gebede- en vastendagen en deden niets anders dan weenen en jammeren. De Christenen, door het

klaaggeschrei gelokt, begaven zich naar de vergaderde Joden en vroegen hun naar de oorzaak van hun geween en gejammer; en toen de Joden hun deze kenbaar maakten, zeiden zij: „Gehoorzaamt aan het bevel des Konings, gij weet dat *Sisebut* een magtig vorst is en dat hij een gegeven bevel nimmer intrekt; te vergeefs verspilt gij uwen ijver en de schatten, met welke gij hem zoudt willen omkoopen. Hetgeen de Koning van u eischt is trouwens ook van geen groot gewigt; hij verlangt slechts, dat gij het besnijden uwer kinderen nalaat en dat gij hen daarentegen laat doopen, terwijl hij u de uitoefening van alle overige geboden toestaat. Wanneer gij u nu in dit eene geval tegen hem verzet, loopt gij gevaar, dat hij een nieuw bevel uitvaardigt, waarbij u de algeheele uitoefening uwer Godsdienst verboden wordt; al uw jammeren en vasten zal u weinig baten; geeft derhalve in deze zaak toe, opdat u niet nog erger geschiede en de volvoering van alle andere geboden belet worde."

De Joden antwoordden hierop: „Het gebod der besnijdenis is de wortel en grondslag van onze gansche heilige leer, en het behoeft geen betoog, dat daar, waar de grondslag wordt weggenomen, het geheele gebouw moet instorten. Wij zouden er zelfs niet in toestemmen, om het minst gewigtige gebod af te schaffen, veel minder dat der besnijdenis, waarop toch alle overige rusten." Vervolgens kwamen de aanzienlijksten der Joden bijeen en begaven zich gezamenlijk naar den koning *Sisebut*, hem smeekende, hen liever te laten dooden, dan hen te noodzaken, om ook maar het geringste gebod in hunne godsdienst te overtreden. De koning antwoordde hun: „Dwazen, die gij zijt! gij bidt den Heere om den ondergang van elke tirannieke heerschappij; hierdoor berokkent gij u zelven veel kwaad; immers, daar gij uwe zelfstandigheid verloren hebt en onder mijne heerschappij leeft, kunt gij in uw gebed geene andere regering dan de mijne op het oog hebben, en deze noemt gij eene tirannieke heer-

schappij. Ik zweer u, dat, bijaldien gij de besnijdenis niet nalaat en u in derzelver plaats laat doopen, ik een nieuw bevel zal uitvaardigen, waarbij u elke uitoefening uwer godsdienst zal verboden worden, en niets zal in staat zijn, mij van dit bevel te doen terugkomen." En indedaad liet *Sisebut* een bevel uitgaan, luidende: dat hij hun eene maand tijds vergunde, om zich den doop te laten toedienen, en indien zij binnen dezen bepaalden tijd aan dit zijn bevel niet gehoorzaamden, zoude men hen noodzaken hunne gansche leer te overtreden, terwijl diegenen, welke zich hiertegen zouden verzetten, met het zwaard zouden gedood worden. De Joden dit vernemende, spoedden zich naar de koninklijke raadsheeren, overlaadden deze met gouden en zilveren geschenken, opdat zij bij den koning hunne voorspraak zijn zouden, en boden al hunne have en goed aan, mits men hun de vrije uitoefening hunner godsdienst liet. De raadsheeren vervoegden zich indedaad als bemiddelaars bij den koning, doch deze antwoordde hun: „Indien ik den voorslag, dien gij mij doet, aannam, zoude men mij te regt een geldzuchtig koning noemen; het zoude den schijn hebben, als of ik slechts daarom het bewuste bevel tegen de Joden heb uitgevaardigd, om hun geld en goed af te persen; daarenboven is het geen goud, maar gehoorzaamheid aan mijne wetten, dat deze ellendelingen mij verschuldigd zijn; ook hebben zij in den tijd huns voorspoeds niet anders met ons geleefd, dan ik thans met hen handel; ook zij dwongen de door hen overwonnen volken tot het aannemen hunner wetten; laat mij derhalve met hen handelen, zoo als ik het oirbaar zal achten." Op deze onheilspellende woorden des konings volgde een lang en diep stilzwijgen; eindelijk vatte een der raadsheeren, *Roberto* genaamd, die een zeer wijs en verlicht man was, het woord op en sprak den Koning in dier voege aan: „Heer en Koning! de wetgever *Mozes* en diens leerling *Jehosua* hebben geen volk ter wereld gedwongen, om hunne

godsdienst te omhelzen; dit geschiedde alleen ten opzigte der zeven *Noachitische* geboden. Wanneer *Jehosua* voor eene stad kwam, om haar te belegeren, liet hij eerst den vrede aanbieden en beloofde aan allen, die de zeven *Noachitische* geboden zouden aannemen, het leven te zullen laten, terwijl diegenen, die hiertoe niet konden besluiten, ongedeerd de stad konden verlaten, en dat hij overigens gereed was zich met hen te meten, die het zwaard zouden willen trekken." De Koning antwoordde hierop: „*Jehosua* was koning in zijnen tijd en kon doen, wat hij goed vond; thans ben i k koning en doe wat m ij goed dunkt. Ik ben evenwel veel minder streng dan hij; want ik verlang slechts, dat zij één gebod, dat van den doop, aannemen, terwijl hij den overwonnenen zeven geboden opdrong." Nu liet hij de Joden nogmaals voor zich komen en zeide hun: „Ik ben gezind u goeds te doen, en gij stoot het met beide handen van u af. Ik heb van den Paus, van de kardinalen en bisschoppen vernomen, dat hij, die den doop niet aanneemt, in eeuwigheid onrein is en nimmer het hemelrijk kan deelachtig worden, en waarom verzet gij u dan tegen mijn bevel?" Doch een der Joodsche wijzen antwoordde: „In onzen Bijbel vinden wij, dat de Joden verspieders naar het Heilige land afzonden; dat deze van daar terug keerden en veel kwaads van het door hen onderzochte land zeiden; dat zij dus het schoone geschenk, dat de Heere hun wilde geven, versmaadden, en voor hunne straf het land niet meer mogten zien noch er in komen." — „Dat is waar," zeide de Koning, „ik begrijp echter niet, in welke verhouding deze gebeurtenis met het door mij gegeven bevel staat?" — „Laat de Koning," dus luidde des wijzen mans antwoord, „ons dezelfde straf opleggen; gij wilt ons het hemelrijk doen deelachtig worden; wij versmaden het; laat dit dus onze straf zijn, dat wij het niet zien noch er inkomen." — Doch de Koning hernam weder: „Ik vind het onregtvaardig, iemand

te dwingen in zaken, die het ligchaam betreffen, zoo als, onder anderen, het al of niet komen in het Heilige land; ik acht het echter zeer pligtmatig, dit te doen, wanneer het het heil der ziele geldt; in dit geval geloof ik, dat wij een Gode welbehagelijk werk verrigten, wanneer wij de menschen dwingen." Deze woorden gezegd hebbende, gaf hij terstond bevel, om de aanzienlijkste Joden in de gevangenis te werpen; daar moesten zij de verschrikkelijkste martelingen verduren en velen, die hiertegen niet langer bestand waren, zwoeren hunne godsdienst af en gingen tot de Christelijke kerk over. Dus ging het met de meeste Joodsche gemeenten in *Spanje*, doch na des konings dood, vlugtten velen naar elders, om God te dienen; velen werden echter weder ingehaald en gedood, maar ook velen wisten hun ijsselijk lot te ontkomen.

In het jaar 4398 (638 gew. jaart.) regeerde *Chintillan* in *Spanje*. Er kwam eene Kerkvergadering in de stad *Toledo* bijeen, in welke werd vastgesteld, dat de vervolging tegen de Joden moest voortgezet worden, en tot meerdere zekerheid, dat dit zoude geschieden, kwam men overeen, dat, wie ook Koning zoude worden, hij eerst een eed moest afleggen, dat hij de vervolgingen tegen de Joden zoude voortzetten. Ook werd er besloten nasporingen in het werk te stellen, of de Joden, welke zich onder *Sisebut* hadden laten doopen, thans wel degelijk als Christenen leefden. Men werd tot dit onderzoek genoopt, doordien men begon op te merken, dat sommige dier gedoopte Joden in hun hart nog steeds de Joodsche leer toegedaan waren en dat zij in het geheim nog den Sabbath en andere geboden in acht namen. Nu werd er besloten, hen te noodzaken, om zich in alle opzigten als Christenen te gedragen en dat zij hierop geene de minste uitzondering mogten maken. Thans werden de gedoopte Joden op nieuw door de vrees bevangen, dat men hun het leven weder zoude verbitteren; zij verzamelden zich nu

te *Toledo* en deden den Koning een geschrift toekomen, in naam van alle zich in *Spanje* bevindende Joden, waarin zij rondborstig verklaarden, dat zij tot nu toe niet geheel als Christenen noch als Joden geleefd hadden, doch dat zij stellig beloofden, van heden af van gedrag te zullen veranderen; dat zij in alles de Christenen zouden navolgen en dat zij zelfs geen omgang meer zouden hebben met Joden, die zich niet hadden laten doopen; dat zij noch de besnijdenis noch den Sabbath meer zouden in acht nemen, doch dat het hun onmogelijk was varkensvleesch te nuttigen, wijl dit zoo geheel en al tegen hunne gewoonte was; dat zij er evenwel geene zwarigheid uit zouden maken, om met varkensvleeseh gekookte spijzen te gebruiken, ja, in hunnen angst gingen zij zoover dat zij beloofden, diegenen hunner hardnekkig te zullen vervolgen, die deze bepalingen zouden overtreden, dat zij hen, indien de koning het verlangde, als slaven zouden verkoopen en hunne goederen ten voordeele des konings verbeurd verklaren.

In *Frankrijk* ging het den Joden niet veel beter. Omstreeks dezen tijd (2) 4385 (629 gew. jaart.) regeerde aldaar koning *Dagobert*. Deze stelde zijne raadslieden en priesters voor, de Joden ook uit zijn land te verdrijven. De priesters, die in dezen maatregel een blijk van des konings gehechtheid aan de Christelijke godsdienst zagen, juichten denzelven van ganscher harte toe, en zoo werd ook hier een bevel uitgevaardigd, waarbij aan alle Joden op doodstraffe gelast werd, *Frankrijk* te verlaten, of de Christelijke godsdienst te omhelzen. Dit bevel werd met de meeste gestrengheid ten uitvoer gelegd, en zoo werden vele Joden voor den tweeden keer uit het land hunner inwoning verjaagd; want velen waren uit *Spanje* herwaarts gevlugt, om *Sisebuts* be-

(2) Zie: *les Juifs en occident* par *Arthur Beugnot*, *Paris* 1824 en Mr. *H. J. Koenen*, Lotgevallen der Joden enz. (*Amsterdam* 1847), bl. 5. G. P.

vel te ontduiken (3), denkende dat zij in *Frankrijk* eene veilige wijkplaats zouden vinden. Voor velen was deze beproeving te zwaar; zij wilden hunne have en goed niet achterlaten, om in armoede hun leven rond te slepen; zij zwoeren dus voor het oog der menschen hun geloof af, doch voor het oog van Hem, *die hart en nieren proeft*, bleven zij aan hunne voorvaderlijke godsdienst getrouw.

---

(3) Eene uitvoerige beschrijving van den inhoud der besluiten van de Kerkvergaderingen te *Toledo*, aangaande de Joden, waarvan onze schrijver in dit Hoofdstuk melding gemaakt heeft, vindt men bij *Jost*, deel V, bl. 111–123.

C. P.

HOOFDSTUK X.

De bekeering van den Koning van Cozar, met geheel zijn volk tot het Jodendom, in het jaar 4500—740 gew. jaart.

Rabbi *Jehuda Halevi*, die in het jaar 4900 (1240 gew. jaart.) leefde (1), vertaalde het boek *Cosri* in het Arabisch, terwijl Rabbi *Samuel ben Tibon* hetzelve in het Hebreeuwsch (2) overzette. In zijn vijftigste jaar, en nadat hij de vertaling van genoemd werk volbragt had, trok R. *Jehuda Halevi* naar het Heilige land, alwaar hij, de poorten binnentredende, zijne kleederen verscheurde en barrevoets op den gewijden grond liep, naar aanleiding van het Heilige woord: „*Want uwe dienaren beminnen deszelfs steenen* (van het

(1) Dit was het jaar dat hij stierf. Zijn naam was R. *Jehuda*, z. v. R. *Semuel Halevi* en leefde van 4840 tot 4900 (1080 tot 1240). Zie *Luzzatto's Bethulath beth Jehuda* (*Praag* 1841) en *Edelmann* in *Ginzè Oxford* (*London* 1850) bl. VIII. Hij was de vermaardste joodsche dichter van zijnen tijd en liet, zoo als zich de beroemde *Alcharizi* (1210) in zijn *Tachkemoni* uitdrukt, alle joodsche dichters achter zich. De geleerde *Jost* (G. d. I. VI d. bl. 158) beschrijft zijn uitmuntend dichterlijk gevoel, welke beschrijving wij gaarne tot onze eigene woorden maken, als volgt: „Er hat die ganze Tiefe des poetischen Schatzes erschöpft, in seinen Lobgedichten herrscht ein ergreifendes Feuer, in seinen Trauerliederen das herbste Schmertzgefühl, das unwiderstehlich die Empfindungen hinreisst, in seinen Briefen die herrlichste Klarheit, in seinen Darstellungen die erhabenste Weltansicht. Er erfüllt alle Ansprüche, die man an einen Dichter machen darf." Behalve de menigte zijner gedrukte gedichten, die in de gebeden op feest- en vastendagen, bij de verschillende joodsche gemeenten gevonden worden, benevens die in de hierboven eerstgenoemde werken verzameld zijn, zijn er nog vele in *M. S.* in de *Bodleyana* te *Oxford* (*Pokoce* No. 74) aanwezig.

(2) Over dit uitmuntend geleerd wijsgeerig werk, zie de lezenswaardige Inleiding in den *Cosri* met Hoogd. vertaling van *D. Cassel* (*Leipzig* 1853). G.P.

Heilige land) *en schatten zijne aarde hoog.*" Vervolgens liep hij weenende rond en reciteerde het klaaglied, door hem vervaardigd, en dat ook wij nog op den verjaardag van *Jeruzalems* verstoring, met innig gevoel reciteren, beginnende met de woorden: *„ô Zion! vraagt gij niet naar Jeruzalems welvaart?*" Een Arabisch ruiter hem in zijne zoo ernstige en treurige houding opmerkende, overreed hem en berokkende hem daardoor den dood.

Thans zullen wij eene beschrijving geven van den oorsprong der *Cozaren* (3). Volgens Arabische schrijvers, was *Cozar* een zoon van *Japhet*, en dus een kleinzoon van *Noach*, terwijl *Josephus* beweert, dat hij de zoon van *Tugarma* en kleinzoon van *Japhet* was. Na den zondvloed scheidde hij zich van zijne broeders, met het doel, om de wereld te gaan bedwingen. Men beweert, dat hij, aan de rivier de *Wolga* komende, aldaar eene stad stichtte, welke hij, naar zijnen eigenen naam, *Alcozar* noemde. Het volk, dat in deze nabijheid, ten noorden van de *Caspische Zee* woonde, zoude toen met de inwoners van *Alcozar* een verbond gesloten, en ook den naam van *Cozaren* aangenomen hebben. Volgens anderen, zouden de tien stammen, die door *Salmanasar*, den Koning van *Assyrië*, voorbij de rivier *Gozen* verdreven werden, de *Caspische Zee* overgestoken en in het land *Cozar* gekomen zijn, van waar zij zich tot aan de grenzen van *Tartarije*, en van daar tot in *China* verspreidden. Dus wordt het ook opgegeven door Rabbi *Petachja* (1176) in zijne reisbeschrijving, waarin hij ook zegt, dat het land *Cozar* in de nabijheid van *Tartarije* gelegen is en dat beide landen slechts door eene kleine zeeëngte van elkander gescheiden zijn.

---

(3) Van het rijk der Chazaren of Cozaren, den Joodschen staat aldaar, en de bekeering van deszelfs Koning, behalve eene getrouwe vertaling der twee hiernavolgende brieven), vindt men eene uitvoerige beschrijving bij *E. Carmoly*, in *de l'origine et des progrès des Khozârs avant le Xe siècle jusqu'aujourd'hui* (*Itinéraires de la Terre Sainte*, bl. 1—109). G. P.

De koning van *Cozar*, die in het jaar 4500 (740 gew. jaart.) leefde, was een afgodendienaar, even als zijne voorouders; doch met dit al was hij vroom en opregt in al zijne daden, en offerde den goden met een welmeenend hart. Eens verscheen hem een engel in den droom en stelde hem voor oogen, dat al zijne vroomheid en opregtheid hem niets zouden baten, dat hij Gode daardoor niet welgevallig was, wijl hij het regte en ware geloof niet bezat. Hierop ontwaakte hij en besloot terstond, om onderzoek te doen naar het ware geloof en naar de wijze op welke hij zoude offeren, om Gode welgevallig te zijn. Dientengevolge liet hij een' heidensch wijsgeer voor zich komen en deed door dezen diens geloofsleer ontwikkelen; er werd over en weder geredekaveld, zonder eenig goed gevolg; het systema van den wijsgeer beviel den koning niet. Hij liet nu eenen Christen ontbieden en ondervroeg ook hem omtrent zijn geloof; doch ook met dezen kon hij het niet eens worden; de Christen haalde hem plaatsen uit het Oude Verbond aan, om daaruit de waarheid van zijn geloof te bewijzen; maar ondanks al zijne moeite, mogt het hem toch niet gelukken, den vorst te overtuigen. Deze liet nu een Mohamedaan voor zich verschijnen, wiens leer hij zich door hem liet verklaren; ook deze haalde de Joodsche leer als bewijsgrond aan, doch met een even slecht gevolg, als zijn voorganger, de Christen, dit gedaan had. Door het aanhooren der verschillende meeningen werd de koning echter tot diep nadenken geleid; hij redeneerde aldus met zich zelven: Ik wilde mij nooit met de Joden inlaten, omdat ik steeds van meening was, dat zij het slechtste geloof hadden; deze meening echter vond alleen daarin haren grond, dat zij bij de volken in geen aanzien zijn; dat zij van het eene land naar het andere verjaagd worden, allerlei martelingen moeten verduren en hunne zeden en gewoonten van die van alle andere natiën zeer verschillen. Doch nu ik door twee verschillende geloofsbelijders de Joodsche leer

tot staving der hunne heb hooren aanhalen, zal ik ook die leer eens onderzoeken. Hij liet te dien einde een Joodsche wijze, R. *Jehuda Al Nagri* (4) genaamd, voor zich komen; deze ontvouwde den koning zijne geloofsleer met zooveel wijsheid en beleid, toonde hem zoo onwederlegbaar hare waarheid en onveranderlijkheid aan, dat ook de koning er geheel van doordrongen werd, en eindelijk moest erkennen, dat de Joodsche leer waarheid en niets dan waarheid bevat. Hij vreesde echter voor als nog, om openlijk voor zijne meening uit te komen, dewijl hij de afkeuring zijns volks, dat te zeer aan de afgoderij gehecht was, vreesde. Evenwel waagde hij het, zijn geheim, namelijk dat hij der Joodsche godsdienst toegedaan was, aan zijnen eersten veldheer te openbaren.

Nu begaven zij zich beide heimelijk op reis, en kwamen aan eenen berg in de nabijheid der zee; hier overviel hun de nacht, zoodat zij zich genoodzaakt zagen, in eene spelonk eene schuilplaats te zoeken. Men verbeelde zich hunne verbazing toen zij, dezelve binnentredende, er een aantal Joden aantroffen, welke aldaar heimelijk hunnen Sabbath vierden. Wij behoeven toch wel niet te zeggen, dat zij over deze ontdekking zeer verheugd waren; zij lieten zich terstond besnijden en namen de joodsche godsdienst aan, waarna zij oogenblikkelijk weder huiswaarts keerden. Het duurde echter niet lang of het werd bekend, dat de koning zijne godsdienst verlaten en die der Joden omhelsd had, waarop de Joden dan ook uit hunne schuilplaatsen voor den dag kwamen en openlijk hunne leer verkondigden, ja, zij wisten het door de kracht der waarheid en der overtuiging zoo ver te brengen, dat zij al de *Cozaren* hunne geloofsleer deden aannemen, zoodat men naar wijd en zijd boden afzond, ten einde geleerde Joden te doen overkomen, om het volk in hunne leer te onderrigten. De koning zelf deed

(4) V. a. רבי יצחק סנגרי *Isaak Sindjari* (740). G. P.

op zijne kosten eenen tabernakel bouwen, op dezelfde wijze als die in *Moses* tijden in de woestijn was daargesteld, terwijl hij steeds eenen joodschen geleerde bij zich had, om zich door hem te doen onderrigten. In den beginne helde de koning meer tot de leer der *Karaïten* (5) over, tot dat eindelijk Rabbi *Jehuda Al Nagri* door heldere redenering en sprekende bewijzen de zuivere joodsche leer ingang bij hem deed vinden. Van dezen tijd af was de koning *Cozar* gelukkig en magtig, hij behaalde verscheidene overwinningen op zijne vijanden, ontdekte vele schatten, die in den grond begraven waren, en maakte al zijne naburen aan zich onderdanig en schatpligtig.

De joodsche leer schijnt in het land *Cozar* langen tijd de heerschende te zijn gebleven, en het zoude mij niet verwonderen, zoo dit nog ten huidigen dage het geval ware; want wij vinden twee honderd en vijftig jaren later, dus in 4703 (943 gew. jaart.), dat zekere koning *Jozef* uit het land *Alcozar* eenen brief schreef aan zekeren Rabbi *Chasdai ben Jitschak*, schatmeester van den koning van *Spanje*, *Abel-El-Rahman ben Mohamed* (6) geheeten, strekkende tot antwoord op een schrijven, dat genoemde Rabbi *Chasdai* aan den koning van *Alcozar* had doen toekomen, en waarvan wij den inhoud hier laten volgen.

Na de gewone woorden van pligtpleging tot den koning gerigt, hem zijne woonplaats en de ligging van *Spanje*, alsmede zijne hooge waardigheid bekend gemaakt te hebben, vervolgt hij in dier voege: „Mijn koning en meester is zoo sterk en magtig, dat alle andere vorsten hem hunne afgezanten met aanzienlijke geschenken toezenden; zoo als de koning van *Askenaz*, de koning van *Giblim*, dat ook genoemd wordt

(5) Over de secte der *Kraïten* zie onze noot in Hoofdstuk XV.

(6) Dit is *Abd-el-Rahman III*, zoon van *Mohamed-al-Makhtoul*, een der vermaardste vorsten der Muzelmannen. Hij regeerde van 912 tot 961, en was een der beroemdste monarchen van zijnen tijd. G. P.

Al-Saclab (7), de koning van *Constantine* e. m. a. Deze geschenken worden door mij aan den koning overhandigd, terwijl ook de afgezanten door mijne tusschenkomst den dank des koning daarvoor ontvangen. Ik loof hiervoor God in den hemel, die mij genade heeft doen vinden in de oogen des konings, niet wegens mijne vroomheid en geregtigheid, maar door Zijne onbegrensde barmhartigheid. Ik verzuim geene gelegenheid, om aan de onderscheidene afgezanten naar mijne broeders in den vreemde te vragen. Zoodoende vernam ik eens van de afgezanten van *Harasan*, dat er een Joodsch koningrijk bestond, *Alcozar* genaamd; eerst sloeg ik hieraan geen geloof, daar ik dacht, dat de afgezanten mij deze tijding slechts verhaalden, om mijne gunst te winnen; doch later ondervroeg ik de afgezanten van *Constantine*, die met eenen brief van hunnen koning aan den onzen, benevens met geschenken voor dezen belast waren, over hetzelfde onderwerp, en deze verklaarden mij plegtiglijk, dat het vroeger door mij reeds vernomene omtrent een Joodsch koningrijk eene waarheid is, dat men, om van het land *Alcozar* naar *Constantine* te komen, eene zeereis van vijftien dagen moet ondernemen, dat de weg over land, wegens de menigvuldige volksstammen, die zich tusschen beide landen bevinden, zeer moeijelijk en gevaarlijk is, dat de regerende koning van *Alcozar*, *Jozef* heet, dat vele uwer schepen met visch, huiden en andere koopwaren beladen, in hun land komen, dat hunne regering op eën' zeer vriendschappelijken voet met de uwe staat en dat gij elkander wederkeerig geschenken toezendt. Toen ik dit alles hoorde, was ik vol vreugde en hoop en wierp mij met een van dankbaarheid kloppend hart voor den God van hemel en aarde

---

(7) *Askenas*, d. i. *Germania*; de bedoelde Koning hier is *Otto de Groote*, welke in 962 den titel van Keizer aannam. *Giblin* is de Koning van *Gabaléens*, dat ook genoemd wordt *Al-Saclab*, beteekenende hier de Karpatische bergbewoners, welke aan gemelden *Otto* cijnsbaar waren (Zie *Carmoly*, *des Khozars* etc. bl. 90.)

neder. Nu zocht ik eenen bode, op wien ik veilig zoude kunnen vertrouwen, om hem naar uw land te zenden en zoodoende meerdere inlichtingen van den koning en zijne dienaren, onze broeders, in te winnen. De zaak scheen mij, wegens den verren afstand, zeer moeijelijk; doch het behaagde den Heere mij eenen man, *Mar Jitschak bar Nathan* genaamd, toe te zenden, welke de verre reis voor mij ondernemen en zich met eenen brief voor den koning belasten wilde. Met een innig genoegen heb ik mij de vele kosten getroost, die zulk eene verre en moeijelijke reis noodzakelijk maakten. Ik heb den bode ook met een geschenk en een schrijven aan den koning van *Constantine* belast, waarbij ik dezen verzocht, hem met raad en daad bij te staan, om hem het oord uwer woning te doen bereiken. Dus met het noodige voor de reis toegerust, vertrok mijn bode van hier en kwam na eenigen tijd te *Constantine* aan. Het viel hem niet moeijelijk, voor den koning te worden toegelaten en hem mijnen brief benevens mijn geschenk ter hand te stellen. Hij genoot niet alleen alle mogelijke eerbewijzen bij den koning, maar werd zelfs door dezen met de afgezanten van *Cordova* gedurende zes maanden aan diens hof opgehouden. Na verloop van dezen tijd beval hij mijnen bode, weder huiswaarts te keeren, en gaf hem eenen brief aan mij mede, waarin hij mij verwittigde, dat op den landweg tusschen beide landen vele volksstammen gevonden worden, die thans met elkander in oorlogen gewikkeld zijn, waardoor de reis te land schier onmogelijk gemaakt wordt, terwijl de reis ter zee in het tegenwoordige jaargetijde niet minder gevaarlijk is, daar de zee thans buitengewoon onstuimig en slechts op zekere tijden bevaarbaar is. — Dit antwoord maakte mij zeer bedroefd, en het speet mij innig, dat mijne letteren u niet waren ter hand gekomen. Ik besloot nu, om u mijnen brief over *Jeruzalem* te doen toekomen, en knoopte in deze stad betrekkingen

aan, waardoor het mij mogelijk werd, hem van daar naar *Nezibin*, vervolgens naar *Armenië*, *Burdaä* (8) en eindelijk naar uw land te doen bezorgen. Vóór het afzenden van bedoelden brief, kwamen toevallig de afgezanten van *Giblim* (Al-Saclab) bij ons aan; onder dezen bevonden zich twee Joden, *Mar Saül* en *Mar Jozef*. Toen ik hun de omstandigheid, waarin ik mij bevond, namelijk, dat ik eene goede gelegenheid zocht, om u een schrijven van mij te doen toekomen, verhaalde, boden zij mij hunne diensten aan, om zich met mijnen brief te belasten. Zij zelven zouden hem den koning van *Giblim* (Al-Saclab) overhandigen, die hem, naar zij mij verzekerden, mij ter eere wel aan de Joden in *Hongarije* zoude doen geworden, met den last, om denzelven van daar naar *Rusland*, vervolgens naar *Bulgarië* en eindelijk naar uw koningrijk te doen bezorgen. Ik zweer u bij den naam van Hem, die in de verborgenste schuilhoeken mijns harten ziet, dat ik dit alles niet gedaan heb, om mij eerbewijzen te verschaffen, maar enkel en alleen met het doel, om zeker te weten te komen, of het waar is, dat er nog een zelfstandig Joodsch koningrijk bestaat, dat geheel onafhankelijk van andere volken is. Indien dit zoo ware, zoude ik alle eerbewijzen versmaden, terstond mijne hooge betrekking vaarwel zeggen en, moest het zijn, zonder ophouden berg op berg af, te land of ter zee, doorreizen, tot dat ik eindelijk aan het oord zoude komen, waar ik Israëls koning en Israëls heerlijkheid kan aanschouwen. O, hoe zouden mijne blikken zich verlustigen in het aanschouwen van zooveel glans en grootheid! Hoe dankbaar zoude mijn hart kloppen, en hoevele lofzangen zoude ik opzenden naar den Albarmhartige, die in Zijne onbegrensde genade Zijn arm volk niet heeft verlaten! En thans, mijnheer en koning! indien ik gunst heb mogen vinden in uwe oogen,

(8) La ville de Bardaa, capitale de l'Arrant, — zegt *Carmoly*, bl. 92 — à environ trois fersenks au midi de ce fleuve, était sur la route de *Bah-el-Aboab*, d'où l'on se rendait par Semander à Atel, résidence du roi des Khozars. C. P.

indien gij dezen brief met welwillendheid hebt willen doorloopen, o, ik smeek het u, laat mij dan niet ongetroost blijven; laat een antwoord toekomen aan hem, die in een verwijderd land er zoo reikhalzend en vurig naar uitziet; geef mij eene beschrijving van uw land in al zijne bijzonderheden; zeg mij, hoe en wanneer uwe voorouders er gekomen zijn, want *onze* voorouders verhaalden ons, dat zeker min bekend land, waar onze voorvaderen zich vóór eeuwen nederzetteden, de berg *Seïr* genaamd wordt, terwijl deze berg, naar u bekend is, toch in eene gansch andere landstreek dan de uwe moet gezocht worden. Onze ouden daarentegen, om deze tegenstrijdigheid te verklaren, beweren, dat onze voorouders zich, wel is waar, eenmaal bij den berg *Seïr* vestigden, doch dat zij later door andere natiën verontrust, bestookt en vervolgd en zoodoende van het eene land naar het andere verdreven werden, tot dat zij eindelijk in de landstreek, die thans uw koningrijk is, aankwamen. Ook wordt ons verhaald, dat zeker volk, *Casdiïm* geheeten, onze voorouders wilde noodzaken, hunne godsdienst af te zweren en dat het alle hunne heilige wetsrollen in spelonken verborg. Van daar dat onze voorouders gedurende zeer langen tijd hunne ochtend- en avondgebeden in spelonken verrigtten, zoolang zelfs, dat de latere geslachten, hoewel nog altijd hunne godsdienst in spelonken vierende, toch de oorzaak van deze zonderlinge wijze van Godsvereering niet meer kenden. Na verloop van vele jaren echter, kwam een Jood op de gedachte, dat deze godsdienstoefening in eene spelonk welligt in die spelonk zelve hare aanleiding had gevonden; hij doorzocht haar dus zeer naauwkeurig, en ziet! daar vond hij een groot aantal heilige wetsrollen, die hier en daar op het zorgvuldigst verborgen waren; men nam dezelve er uit en verspreidde ze weder onder het volk, dat nu ook de Heilige leer weder begon te beoefenen. — Dus vernamen wij het verhaal van onze ouders; deze op hunne beurt, van de hunnen, enz.

Na deze lange uitweiding, kom ik weder op het doel mijns briefs terug. De twee reeds genoemde mannen, *Mar Saül* en *Mar Jozef*, uit het land *Giblim* (*Al-Saclab*), die zich met de bezorging mijner letteren wel hebben willen belasten, zeiden mij onder anderen ook, dat voor omstreeks zes jaren een blind, maar zeer wijs en geleerd man, *Mar Amram* genaamd, hier moet zijn verschenen; dat hij voorgaf niet alleen uit het land *Al-Cozar* te komen, maar zelfs bij den Koning aldaar in zulk een hoog aanzien te staan, dat hij met hem aan eene en dezelfde tafel had gespijsd. Dit vernemende, zond ik onmiddellijk boden af, om den bedoelden man te doen opsporen en voor mij te doen brengen; al mijne pogingen bleven echter vruchteloos, de man was nergens te vinden. Deze omstandigheid nu verlevendigt mijne hoop en mijn verlangen, zoo mogelijk, nog meer, en ik bid u derhalve, mij de vrijheid, die ik neem om u te schrijven, niet euvel te duiden. Wil mij vooreerst doen weten, mijn Heer en Koning! van welken stam gij en uwe onderdanen afkomstig zijt; welke zijn uwe zeden en gewoonten? Is het Koningschap bij u erfelijk, zoodat het van den vader op den zoon overgaat? Is er bij u ook een zekere stam of familie, uit welke bij voorkeur of uitsluitend de koningen gekozen worden, gelijk dit vroeger bij de Joden in het Heilige land plaats vond? Hoe groot is uw land en hoe vele versterkte en opene steden bevat hetzelve? Is uw land vochtig van aard, of heeft het veel regen noodig? Hoe talrijk is uw leger? Geloof mij, mijn Heer en Koning! dat ik met deze vragen geene de minste nevenbedoelingen heb, maar dat zij alleen uit zuivere en opregte belangstelling mijner pen ontvloeijen. Hoe vele landen hebt gij onder uw gebied of staan onder uwe afhankelijkheid? Hoeveel schatting betalen zij u jaarlijks? Geven zij u hunne tienden? Houdt gij steeds uw verblijf in eene en dezelfde stad van het koningrijk, of verandert gij dikwijls van residentie? Gebeurt het wel, dat

16

de in uwe nabijheid wonende volken het Jodendom omhelzen? Hoe is het bij u met de regtsbedeeling? Spreekt gij zelf regt, of hebt gij overal regters aangesteld? Hoe dikwerf en wanneer gaat gij in Gods huis? Welke zijn de volken, met wie gij in oorlog zijt? Viert gij den Sabbath gestreng, of schendt gij hem door krijgsverrigtingen? Welke natiën wonen in uwe nabijheid en welke zijn hunne voornaamste landen en steden? Zeg mij iets van *Craksan*, *Bardaä* en *Bab-al-Aboab* (9), als ook hoe het bij u met den koophandel gesteld is. Hoe vele koningen hebben vóór u geregeerd; welke waren hunne namen en hoe lang regeerden zij? Welke taal is de uwe? — Zoude het de Hebreeuwsche zijn? — Ik word namelijk in dit vermoeden bevestigd door het volgende voorval: In den tijd van onze ouders vertoonde zich bij ons een bijzonder wijs en geleerd man, die zeide, tot den stam van *Dan* te behooren, en die ook inderdaad zijne voorouders tot op zijnen stamvader wist op te noemen; deze sprak zuiver Hebreeuwsch en bezat eenen schat van geleerdheid; zoodat, wanneer hij de eene of andere wet verklaarde, hij er steeds bijvoegde: „Dus verklaarde haar *Othniël*, de zoon van *Kenaz*; deze hoorde de verklaring van *Jehosua*, en deze laatste van *Mozes*, die ze van den Heere zelven had vernomen.”

Ten slotte wenschte ik van mijnen Heer en Koning nog te vernemen, of men bij u ook het een en ander weet nopens het einde onzer ballingschap, waarop wij reeds zoo vele jaren hopen; en hoe zoude ik kunnen zwijgen over de verwoesting des heiligen tempels en over hen, die aan het zwaard ontkomen zijnde, te vuur en te water gedoemd werden, zoodat er van velen slechts weinigen overbleven. Wij zijn thans onder allerlei natiën verspreid, die nog daarenboven den spot met ons drijven, zeggende, dat alle andere volken eenen koning hebben, terwijl wij overal als landloo-

---

(9) Dat is כראסאן *Kharasan*, *Bardaä* (zie de vorige noot) en *Bab-al-Aboab*, meer bekend onder den naam van *Derbent*. G. P.

pers rondzwerven en zelfs de herinnering aan onze vroegere koningen schier bij ons verdwenen is. Doch thans, nu wij van uw koningrijk weten, kunnen wij onze bespotters beschamen; daarom, mijn Heer en Koning! laat uw antwoord ons nog meer zekerheid van uw bestaan geven, opdat wij wederom achting onder de volken mogen verwerven en God kunnen loven, die het koningschap van Israël niet uitgedelgd heeft.

En nu, mijn Heer en Koning! bid ik nederig en eerbiedig vergiffenis voor de vele vragen, met welke ik u als overstelpt heb; zij kwamen uit een diep bedroefd en gekrenkt hart; heb ik uw misnoegen er door opgewekt, denk dan, dat ik slechts mensch ben, en een mensch kan dwalen; wil mij deze mijne vrijheid vergeven; o, het vergeven staat den koningen zoo schoon! Op uwe toegeeflijkheid vertrouwende, eindig ik dezen brief met de bede aan den Allerhoogste, dat Hij u en uw gezin nog vele jaren moge sparen, dat Hij uwen troon tot in eeuwigheid bevestige. Amen."

Thans zullen wij het antwoord van *Jozef*, den koning *Togarma*, van het land *Alcozar*, aan *Rab Chasdai* laten volgen.

„*Antwoord van Jozef ben Aäron, den koning Togarma, van het land Alcozar, aan Rab Chasdai, den Ros Gola, den zoon van Jitschak, den zoon van Ezra, die door ons geacht en geëerd wordt!*

„Door deze doe ik u weten, dat uw belangrijke brief mij is ter hand gesteld door Rabbi *Jaäkob ben Eliëzer*, uit het land *Nemez* (10); wij hebben uw verstand en uwe wijsheid, waarvan uw brief de kenmerken draagt, zeer bewonderd. Met genoegen heb ik ook de beschrijving uws lands, deszelfs lengte en breedte, de afkomst van den koning *Abd-El-*

---

(10) *Nemez*, d. i. *Duitschland*. De Arabieren en andere volken van het oosten, geven gewoonlijk aan *Duitschland* den naam van *Nemsiah*. (*Herbelot art. Reum.*)

G. P.

Rahman, die over hetzelve regeert, vernomen; ook was het mij aangenaam te vernemen, dat uw Heer en Koning door Godes bijstand zoo sterk en magtig is, dat hij vele landen aan zijne heerschappij heeft onderworpen. Vervolgens las ik in uw geacht schrijven, dat men ten uwent geen geloof zoude gehecht hebben aan het bestaan mijns koningrijks, indien u niet de afgezanten van *Constantinopel* daarvan de plegtigste verzekering gegeven hadden. Gij wenscht nu van mij te vernemen, waar mijn koningrijk gelegen is, van welke afkomst wij zijn, hoe het komt, dat wij de Joodsche godsdienst belijden, en dat wij over onze vijanden hebben kunnen zegepralen; ook wenscht gij te weten, hoe lang en hoe breed ons land is, door welke landen het begrensd wordt, met welke volken wij in vrede en met welke wij in oorlog zijn, of het niet mogelijk is uwen Koning te komen begroeten, ten einde hem daardoor voor Israël in te nemen en hem en anderen te bewijzen, dat ook wij nog een zelfstandig koningrijk bezitten, enz. enz.

Ik zal uwe vragen thans zoo geregeld mogelijk beantwoorden en beginnen met u onze afkomst bekend te maken. Wij zijn afstammelingen van een der kinderen van *Japhet*, en wel van *Togarma*. In onze geslachtboeken staat namelijk opgeteekend, dat *Togarma* tien zonen had, wier namen ik u hier mededeel: אגיור, תירוש, אוור, אוגין, ביזל, תרצא' כזר, זנור, בלגר, סאויר, (11).

Wij zijn nu de nakomelingen van *Cozar*, den zevende van *Togarma's* zonen. Wij vinden ook in onze kronijken, dat in zijnen tijd, namelijk in dien van *Cozar*, onze voorouders slechts zeer weinig in getal waren; doch de Heere verleende hun de magt, om tegen andere volken, die onein-

(11) Noch de H. S. noch de oude Joodsche overleveringen kennen deze tien nakomelingen van *Togarma*, maar de Arabieren en na hen de hedendaagsche Joden geven aan *Togarma* tien afstammelingen. Zie *Josef b. Gorion* (ed. *Ven.* 1544] bl. 5, en *Carmoly*. *des Khozars*, bl. 95, noot LXXIV. G. P.

dig sterker en magtiger waren dan zij, met goed gevolg te kunnen strijden, zoodat zij deze overwonnen, hen uit hunne landen verdreven en dezelve in bezit namen, terwijl zij de vlugtenden nog zoo lang vervolgden, tot dat zij hen over den *Donau* gejaagd hadden; en nog ten huidigen dage hebben deze volken hunne woonplaats aan gene zijde van genoemde rivier, in de nabijheid van *Constantinopel.*

Langen tijd na deze gebeurtenis regeerde over ons een koning, *Bulan* geheeten; deze was een verstandig en godvreezend man en daarom een vijand van afgoderij en tooverij, welke hij, wel is waar, met veel voorzigtigheid, maar ook met vastberadenheid in zijn land zocht uit te roeijen. Eens verscheen hem een engel in den droom en zeide hem: „*Bulan!* God heeft mij tot u gezonden, om u te zeggen, dat Hij uw gebed verhoord heeft; Hij zal u zegenen, u groot maken, uw koningrijk uitbreiden tot aan het einde der wereld, en u over al uwe vijanden doen zegepralen; sta derhalve des ochtends vroeg op en rigt uwe gebeden tot Hem." — Zoo sprak de engel. — *Bulan* voldeed aan diens verlangen en liet niet na in den vroegen morgen zijne gebeden tot den Heere op te zenden. Nu verscheen de engel nogmaals voor hem en zeide: „Ik heb uwe wegen gezien, zij zijn Mij welbehagelijk, en daar Ik weet, dat gij mijnen wil met ganschen harte zult opvolgen, zal Ik u wetten, verordeningen en geboden geven; wanneer gij ze allen zult opvolgen, zal Ik u zegenen en vermenigvuldigen." Hierop antwoordde *Bulan* den engel: „Gij kent de gedachten mijns harten en proeft mijne nieren; Gij weet dus, dat al mijn vertrouwen slechts in U berust. Maar het volk, welks koning ik ben, gelooft niets, en ik weet niet of het mij geloof zal schenken; indien ik dus genade heb mogen vinden in uwe oogen, wil dan ook den aanzienlijkste onder hetzelve verschijnen, opdat ik in dezen een' steun moge vinden." God stond hem zijne bede toe en liet den engel den door *Bulan* aangewezen

persoon verschijnen; deze kwam reeds in den vroegen ochtend bij den Koning en verhaalde hem, wat hij in den verloopen nacht gezien en gehoord had. Thans liet de Koning, die thans zeker was een' ijverigen medehelper te zullen vinden, zijne raadslieden, dienaren en geheel zijn volk bijeenkomen en verhaalde hun, wat hij in eenen droom gezien en vernomen had. Hij deed dit met zoo veel welsprekendheid, met zoo veel kracht van zelfovertuiging, dat alle aanwezigen, als het ware, aan zijne lippen hingen, gereedelijk alles aannamen, wat hij hun voorstelde en oogenblikkelijk de Joodsche leer omhelsden. Nu verscheen hem de engel ten derden male en sprak: „De hemel en der hemelen hemel kunnen mij niet bevatten, en evenwel vergun ik u een huis te bouwen, dat door Mijnen naam zal vervuld worden." De Koning antwoordde hierop: „Heer des heelals! Ik moet wel schaamrood worden voor U, daar ik noch zilver noch goud heb, om een huis te bouwen Uwer waardig." Doch de engel hernam: „Gord u aan ten krijg, neem uwe heerscharen met u en tijg naar het land *Rudlan* en *Ardil* (12); Ik heb het hart dier volken reeds met schrik en angst voor u vervuld; gij zult er twee schatkamers vinden, de eene vol zilver, de andere vol goud; ga, Ik zal met u zijn en u overal behoeden; maak u van deze schatten meester, keer dan, onder Mijne hoede, weder huiswaarts en bouw een huis voor Mijnen naam." *Bulan* hechtte een blind geloof aan de woorden des engels; *hij kwam*, *zag en overwon* en keerde ongestoord weder huiswaarts. Het door hem veroverde goud en zilver verklaarde hij heilig, bouwde daarvan eenen tempel, vervaardigde eene heilige arke, een luchter, eene tafel, altaren en andere heilige sieraden, welke ten huidigen dage nog onder mijne bewaring zijn gebleven.

Het duurde nu niet lang, of *Bulans* faam verbreidde zich

---

(12) Volgens anderen: *Erdel*, *Transylvanië*. G. P.

naar alle zijden, en zijn naam alleen verspreidde reeds schrik onder de volken. Van daar dan ook, dat de koningen der *Edomieten* en der *Ismaëlieten* hem hunne afgezanten, met veel geld en kostbaarheden tot geschenken, toezonden. Ook deden zij vele wijzen en geleerden zich naar *Bulan* begeven, ten einde hem te overreden, zijne leer te verlaten en de hunne te omhelzen. De koning echter, die, zoo als reeds vroeger gemeld, zeer verstandig was, gaf bevel, dat men eenen wijze uit Israël zoude doen komen, en toen alle drie bij elkander waren, namelijk de *Edomiet*, de *Mohamedaan* en de *Israëliet*, ondervroeg hij ieder in het bijzonder nopens zijn geloof; iedereen haalde natuurlijk bewijzen voor zijne meeningen aan, doch onderling konden zij het niet eens worden. De koning dit opmerkende, zeide hun, dat zij naar hunne woning zouden terugkeeren en dat hij hen na verloop van drie dagen weder zoude laten ontbieden. De drie wijzen gaven aan dit verzoek gehoor en gingen uiteen. Des anderen daags liet de koning den *Edomiet* roepen en zeide tot hem: „Ik weet wel, dat de Edomietische natie hooger staat dan de twee anderen, en uwe leer bevalt mij beter dan de hunne, doch laat mij u vragen — en ik verwacht van u, dat gij mij opregt en naar waarheid zult antwoorden — welke der twee geloofsleeren, die van Israël en die van *Mohamed*, houdt gij voor de beste?" De *Edomiet* antwoordde hierop als volgt: „Dat de koning eeuwig leve! naar waarheid antwoord ik u, dat in de gansche wereld geene leer bestaat, gelijk aan die van Israël; want God heeft Israël uit alle volken uitverkoren en noemde het, ten blijk Zijner liefde voor hetzelve, Zijn eerstgeborene; Hij heeft groote wonderdaden met hetzelve verrigt; Hij verloste het uit de slavernij onder *Pharaö* en deed het droogvoets door de roode zee gaan, terwijl zijne vijanden er den dood vonden; daarna liet Hij voor hetzelve Zijn *Manna* uit den hemel nederdalen en bezorgde het water uit eene rots; Hij gaf het Zijne leer

uit het vuur en deed het hetzelve land *Kanaän* veroveren; Hij deed het eenen tempel bouwen, om bij hetzelve, als het ware, te wonen. Doch later, toen Israël zondigde, werd Hij op Zijn volk vertoornd; Hij verdreef het uit Zijn land en verspreidde het naar alle zijden. Indien zij nu niet gezondigd hadden, dan ware er geene betere, meer ware leer, dan die van Israël." De koning hernam: „Gij hebt wel gesproken, en daarvoor zullen u eerbewijzen geworden." Den tweeden dag liet de koning den Mohamedaanschen wijze voor zich komen en sprak hem aldus aan: „Antwoord mij opregt, welke der twee geloofsleeren, die der Israëlieten en die der *Edomieten*, houdt gij voor de beste?" De Mohamedaansche wijze antwoordde: „De leer der Israëlieten is ongetwijfeld de beste en bevat niets dan waarheid; het zijn de Joden, die de ware leer, geboden en verboden, van God zelven ontvangen hebben; maar daar zij gezondigd hebben en Gode weêrspannig werden, werd Hij tegen hen vergramd en leverde hen in de hand hunner vijanden over." De koning hernam nu: „Gij hebt de waarheid gesproken en kunt derhalve op mijne achting rekenen." Den derden dag liet de koning alle drie wijzen te zamen voor zich verschijnen en deed daarbij zijne hovelingen en dienaren tegenwoordig zijn. Nu sprak hij tot het drietal: „Ik verlang, dat gij in mijne tegenwoordigheid mij zult verklaren, welke geloofsleer voor de beste mag gehouden worden." Hierop begonnen de drie wijzen op nieuw met elkander te redetwisten, zonder dat zij het eens konden worden; eindelijk vroeg de koning den Edomietischen wijze, welke leer hij voor beter hield, die der Israëlieten of die der Mohamedanen. Waarop de *Edomiet* antwoordde, dat hij de Israëlitische leer als de betere beschouwde. Nu rigtte hij dezelfde vraag tot den Mohamedaanschen wijze, welken hij tusschen de Joodsche en Edomietische leer liet kiezen, en ook deze verklaarde de eerste voor verkieslijker. En nu vatte de koning wederom het woord op

en sprak: „Gij hebt beiden bekend, dat de Joodsche leer de beste en waarachtigste is; ik voor mij heb reeds lang deze leer als de mijne aangenomen; het is de wet van *Abraham*; de Almagtige zal mij, hoop ik, in de uitoefening derzelve behulpzaam zijn. Te vergeefs zoekt gij mij door goud en zilver tot het aannemen uwer leer over te halen; God kan mij, ook zonder uw toedoen, schatten doen verwerven. Dit is mijn laatste woord, en gij moogt in vrede huiswaarts keeren." Van dien dag af heeft de Heere den koning bijgestaan; hij liet zich besnijden en bewerkte door zijne welsprekendheid, dat ook zijn volk zich aan de besnijdenis onderwierp; vervolgens liet hij vele Joodsche wijzen tot zich komen, om hem de heilige leer, hare geboden en verboden te verklaren; en zoo leven wij nog heden in de beoefening dier leer, die ons dierbaar is, voort, en, ik herhaal het u, van af den dag, dat onze voorouders dezelve hebben omhelsd, heeft de Heere al onze vijanden voor ons doen vallen; alle omliggende landen zijn van ons afhankelijk en moeten ons schatting betalen.

Eenige geslachten later werd de troon bestegen door *Obadjah*, een achter kleinzoon van *Bulan*. Hij was een zeer godvruchtig, regt- en waarheidlievend man, die de godsdienst onder zijn volk al meer en meer bevestigde. Hij was het ook, die eene geregelde regtsbedeeling verordende, vele synagogen en leerscholen liet bouwen en veel goud en zilver opofferde, om wijze en godvruchtige leeraars en wetuitleggers naar zijn land te doen overkomen. Door dezen liet hij zich de vier en twintig gewijde boeken, de Misna en den Talmud verklaren, en de gebeden, benevens de daarbij gebruikelijke ceremoniën bijeenverzamelen. Na hem regeerden *Chiskija*, *Menasé*, *Chanoeka*, broeder van *Obadjah*, *Jitschak*, *Zebulun*, *Menasé*, *Nisi*, *Menachem*, *Benjamin*, *Aäron* en eindelijk mijn persoon. Al deze genoemden erfden den troon van hunnen vader, met uitzondering van *Chanoeka*, die zijnen broeder *Obadjah* opvolgde.

Volgens de landswetten gaat de kroon altijd van den vader op den zoon over, zoodat niemand, die niet van koninklijken bloede is, ooit aan het hoofd der regering kan komen. Moge de Koning der koningen onzen troon steeds onder Zijne magtige bescherming nemen en onze harten tot de opvolging Zijner heilige leer neigen!

Thans zal ik antwoorden op uwe vraag, waar ons land gelegen en hoe lang en breed hetzelve is. Weet dan, dat het zich bevindt in de nabijheid der rivier, die niet ver van de zee van *Gorgan* (*Djordjan*) (13) en wel ten oosten gelegen is; om hetzelve in zijne lengte te doorloopen, heeft men vier maanden noodig. Aan de oevers van bedoelde rivier wonen eene menigte volksstammen, in vele steden en dorpen verspreid, welke mij allen jaarlijksche schatting betalen. Van daar breiden de grenzen mijns rijks zich uit tot aan de zee van *Gorgan* (*Djordjan*), terwijl ook alle volksstammen langs deze zee, op eene uitgestrektheid van dertig dagen gaans, aan mij cijnsbaar zijn. Ten zuiden zijn vijftien groote natiën gevestigd, tot *Bab-el-Aboab*, welke meestal hun verblijf houden in de bergen. Vervolgens vindt men de landen *Bassa* en *Tanach*, tot aan de zee van *Constantinopel*, eene uitgestrektheid van zestig dagen gaans. Ten westen worden dertien natiën gevonden, welke langs de zee van *Constantinopel* verspreid zijn. Van daar breiden mijne grenzen zich noordwaarts uit, tot aan de groote rivier, die men *Jouzag* noemt (14); de zich aldaar bevindende volken wonen allen in opene steden; zij doorloopen de woestijn tot aan de grenzen van *Indië* en zijn buitengewoon talrijk. Al deze volken nu zijn verpligt mij schatting te geven, waarvoor ik hun wederkeerig mijne bescherming verleen. Zoo belet ik

---

(13) De rivier *de Wolga*, die zich in de *Kaspische Zee* uitstort, wordt door de Arabieren, de *Zee van Cozar*, of ook wel de *Zee van Djordjan* genoemd.

(14) *Jouzag* d. i *de Dnieper*, bij de Arabieren *Ozu* genoemd. (*Carmoly* naar *Aboulfeda*) C. P.

bij voortduring de Russen, om ter zee genoemde volken te verontrusten, terwijl ik ook steeds zorg draag, dat zij van de landzijde door geen vijand bestookt worden. Hierdoor ben ik genoodzaakt, om dikwerf krijg, en somtijds zeer hardnekkigen krijg, te voeren; maar gelukkiglijk behoud ik altijd de bovenhand, zoodat ik bij voortduring alle aanvallen kan afslaan; indien ik, waarvoor mij God behoede, in mijne pogingen eens zoude te kort schieten, dan zoude het gansche land der *Mohamedanen*, tot aan *Bagdad*, spoedig door de onderscheidene volksstammen veroverd zijn.

Vervolgens doe ik u weten, dat mijn rijk in drie landen verdeeld is; in het eene woont de koningin met hare jonkvrouwen en dienaren; het beslaat eene lengte van vijftien vierkante mijlen, en bevat vele steden en dorpen, welke door Joden en *Mohamedanen* bewoond worden. Het tweede land, waarvan niet veel bijzonders te vermelden valt, beslaat acht vierkante mijlen. In het derde land eindelijk, dat slechts eene ruimte van drie vierkante mijlen inneemt, bevindt zich mijne residentie, waar ik met mijne raadslieden en dienaren des winters verblijf houd, terwijl wij ons des zomers, en wel reeds in de maand Nisan, (April of Mei), naar het land begeven, waar ieder zijne landerijen en boomgaarden bezit. Doch niet alleen het hof gaat des zomers het landleven genieten, maar ook de meeste familiën trekken alsdan naar hunne landelijke bezittingen, waar zij eene ongestoorde rust genieten en door niemand gehinderd worden. Ik en mijne raadslieden, wij verwijderen ons gewoonlijk twintig mijlen van de residentie, tot aan de groote rivier *Warsan*; deze trekken wij om, tot dat wij op de uiterste grenzen van ons rijk gekomen zijn, waar wij dan ons zomerverblijf vestigen. — In ons land regent het niet dikwijls; maar wij hebben vele vischrijke rivieren, vele bronnen, vetten grond en vele wijn- en boomgaarden, welke door de overstrooming der rivieren gedrenkt worden.

Ten slotte wenscht gij te vernemen, of wij niets weten omtrent het einde der ballingschap. Ik moet deze vraag ontkennend beantwoorden; doch onze oogen zijn vol vertrouwen naar God gerigt en naar de Israëlietische wijzen, welke zich op de hoogescholen te *Jeruzalem* en te *Babel* bevinden. Wij zijn ver van *Zion* verwijderd, doch wij weten niettemin, dat, wegens onze vele zonden, alle berekeningen, welke men van het einde der ballingschap gemaakt had, gefaald hebben. Wij weten derhalve niets van deze zaak; maar wij hopen, dat het Gode, om Zijnen geëerbiedigden naam, eenmaal moge behagen, ons den Verlosser te zenden; dat Hij aan de verwoesting des tempels, waardoor Zijne dienst gestoord werd, aan alle rampen, welke Israël heeft moeten verduren, moge denken, en dan zal de profetie van *Zecharjahu* vervuld worden: *„Onverwachts zal de Heer, dien gij begeert, in Zijn paleis komen.”* Ons is overigens hiervan niets anders bekend, dan de voorspelling van *Daniël;* de God van Israël verhaaste die verlossing; Hij verzamele de her- en derwaarts verspreiden en verdrevenen onder Israël; dat uwe en mijne oogen, gansch Israël en allen, die den Heere liefhebben, het mogen zien. Amen.

Even zoo verlangend als gij zijt, om mij te zien, even zoo vurig wensch ik ook van aangezigt tot aangezigt met u te kunnen spreken; o, indien gij bij mij kondet komen! Indien ik uw schrander gelaat kon aanschouwen! Gij zoudt mij tot een vader en ik zoude u tot een zoon zijn; gij zoudt dan mijn volk leiden en ook ik zoude mij door uwen wijzen raad laten besturen.... Doch mijn brief is reeds te groot, heil en zegen voor u en de uwen, vrede zij met u (15)!

Einde van den brief van Koning Alcozar.

---

(15) Over het antwoord des Cozaren Konings, zie *Jost*, G. d. I., deel IV, bl. 120. G. P.

HOOFDSTUK XI.

De Joden in Frankrijk onder de regering van Karel den Groote, 4561 (801 *gew. jaart.*) *en onder Lodewijk den Goede.*

In het jaar 4561 (801 gew. jaart) besteeg *Karel de Groote* den keizerlijken troon. Hij was de eerste Keizer, die te *Rome*, en wel door Paus *Leo* III, met toestemming der hooge geestelijkheid, gekroond werd, en van dezen tijd af werd algemeen vastgesteld, dat alle volgende Keizers door den Paus moesten gekroond worden. *Karel* nu was een buitengewoon verstandig vorst, die de zeven edele kunsten (1) in hare algeheele volmaaktheid kende en beoefende, terwijl weldadigheid, vredelievendheid en nederigheid de hoofdtrekken van zijn karakter uitmaakten. Van daar dan ook, dat de Joden, die onder zijne heerschappij stonden en die hij zeer beminde (2), zich in eenen ongestoorden vrede mogten verheugen. Ter staving van hetgeen wij hier beweren, zullen wij niet-Israëlietische schrijvers doen spreken (3).

„De Joden hadden onder de regering van *Karel den Groote* de vrijheid, om gouden en zilveren vazen, welke de Christen kerken versierden, naar goedvinden en tegen elken prijs te koopen; en toen men hen deswege bij den Keizer aanklaagde,

---

(1) Zie Hoofdstuk XVI.

(2) Zie *Depping*, Die Juden im Mittelalter, bl. 50.

(3) *Basnage* (Hollandsche uitgave) bl. 1612.

waren het niet de Joden, maar wel de bisschoppen en hunne onderhoorigen, welke hij scherp berispte; immers, hij nam een besluit, dat elke geestelijke, hij zij van hoogen of minderen rang, die zich aan den verkoop van dusdanige kerksieraden zoude schuldig maken, gestreng zoude gestraft worden, terwijl den Joden niet alleen niet gelast werd, het gekochte terug te geven, maar zij bleven zelfs de vrijheid behouden, om dezelve bij voorkomen te mogen koopen. „Want", zeide hij, „het zoude eene schreeuwende onbillijkheid zijn, indien ik de Joden strafte wegens den aankoop van goederen, welke men hun te koop aanbiedt en waaruit zij op eene eerlijke en geoorloofde wijze eenig voordeel kunnen trekken; maar de goddeloosheid en baatzucht der bisschoppen, die zich niet ontzien hunne kerk te berooven, ten einde met het hierdoor verworven geld hunnen wellust bot te vieren, deze en deze alléén moeten streng gestraft worden."

In het jaar 4575 (815 gew. jaart.) stonden de Romeinen tegen Paus *Leo* op en — men ijst bij de gedachte — staken hem de oogen uit en sneden hem de tong uit den mond; doch de Keizer, die zulke verfijnde wreedheid niet ongestraft wilde laten en tevens den Paus wilde wreken, trok naar *Rome* en liet drie honderd schuldigen onthoofden.

In het jaar 4575 (815 gew. jaart.) kwam *Lodewijk de Goede*, zoon van *Karel den Groote*, op den keizerlijken troon. Onder zijne regering genoten de Joden, zoo mogelijk, nog meer vrijheden dan onder die zijns vaders. Niet-Israëlietische schrijvers en ook *Menase ben Jisraël*, in zijn werk *Nismat Chajim*, beweert, dat hij een Joodsche lijfarts had, *Zidkijah* geheeten. Volgens bedoelde schrijvers zoude deze een *Magus* (toovenaar) van de eerste soort geweest zijn; zoo zelfs, dat, indien alles waarheid is, wat men van hem beweert, de toovenaars van *Pharao* bij hem hadden kunnen ter schole gaan. Zoo wordt onder anderen van hem beweerd, dat hij op zekeren dag, om den Keizer en diens gansche

hof te vermaken, eenen man handen en voeten afsneed, hem vervolgens met de afgesneden ledematen verslond en hem toen weder levend uit zijnen keel deed te voorschijn komen. Nog wordt van hem verhaald, dat hij eens in tegenwoordigheid des Keizers en diens hovelingen een zwaar beladen hooiwagen, benevens paarden en voerman inslikte en vervolgens weder uitspoog. Voegen wij hier nu nog bij, dat hij gelijk een' vogel door de lucht vloog, enz. enz., dan hebben wij eene reeks van wonderdaden medegedeeld, die, wij erkennen het gaarne, door niemand, wiens zinnen niet beneveld zijn, zullen, noch kunnen geloofd worden (4).

Na deze afwijking, welke wij als getrouwe mededeelers van hetgeen wij bij anderen gevonden hebben, niet konden vermijden, vatten wij den draad van ons verhaal weder op. De Joden dan waren bij den Keizer in groot aanzien, zoodat zelfs heeren en graven hun rijke geschenken en aan hunne vrouwen prachtige kleedingstukken vereerden, ten einde daardoor hunne voorspraak bij den Keizer te koopen. Zij hadden ook de vrijheid, om op elke plaats, die zij zouden verkiezen, sijnagogen te bouwen en vele dergelijke vrijheden meer, zoodat daardoor de nijd en vijandschap der Christenen tegen hen, vooral te *Lijon*, opgewekt werden. *Egbertus*, bisschop van laatstgenoemde stad, was zoo tegen hen ingenomen, dat hij de Christenen verbood, hun Christen slaven te verkoopen, om ze naar *Spanje* te voeren. Ook verordende hij, dat de Christenen den Zondag en niet den Sabbath der Joden zouden vieren, dat zij geen wijn van hen zouden koopen, noch met hen spijzen, want, zeide hij, indien de wijn bij hen bedorven of op den grond gestort is, dan verzamelen zij hem weder, en verkoopen hem aan de Christenen. Ook verbood hij zijne onderhoorigen, vleesch van de Joden te koopen, terwijl hij als reden daarvan voorwendde,

(4) *Jost* (G. d I Deel VI. bl. 51) zegt hier met regt, na hetzelfde uit *Basnage* aangestipt te hebben: „Dergleiche lächerlichen Beschuldigungen muss die Geschichte verachten." G. P.

dat, indien het vleesch door de Joden als ongezond of bedorven beschouwd wordt, deze het evenwel den Christenen verkoopen. Ten gevolge van deze ongerijmde beschuldigingen hadden de Joden te *Lijon* veel te lijden, tot dat zij zich eindelijk over den bisschop bij *Lodewijk den Goede* beklaagden. Deze werd zeer vertoornd op *Egbertus* en de burgers van *Lijon*, en zond drie voorname heeren derwaarts, om de zaak te doen onderzoeken. De bisschop werd door hunne komst zeer verschrikt en vele burgers, die den Joden leed hadden toegevoegd, namen de vlugt. De zaak nu onderzocht zijnde, werden de Joden weder in hunne volkomene vrijheid hersteld, ja, er werd zelfs bevolen, dat men den marktdag voortaan niet meer op Zaturdag, maar op een' anderen dag der week zoude vaststellen, opdat de Joden niet in verzoeking zouden gebragt worden, wegens den handel hunnen Sabbath te overtreden. De bisschop echter, die niets minder dan de voorspoed der Joden beoogde, weigerde voor als nog den marktdag te veranderen, terwijl hij voorgaf aan het bevel des Keizers dienaangaande te twijfelen. Hij schreef derhalve aan den Keizer en beschuldigde de drie door *Lodewijk den Goede* naar *Lyon* afgevaardigde heeren, dat zij zich door de Joden hadden laten omkoopen, terwijl hij nog daarenboven deze laatsten den smet aanwreef, als zouden zij Christenkinderen gestolen en als slaven verkocht hebben, er tevens bijvoegende, dat zij nog veel meer ongeoorloofde daden begingen, welke hem de kieschheid verbood te noemen. Doch de Keizer sloeg aan deze beschuldigingen geen geloof en de brief des bisschops bleef zonder uitwerking. Daar nu de drie bedoelde heeren de Joden al meer en meer onder hunne bescherming namen, groeide des bisschops haat tegen hen ook al meer en meer aan, zoodat hij nogmaals eenen brief aan den Keizer rigtte, opgevuld met allerlei beschuldigingen tegen de Joden; maar ook deze brief miste zijne uitwerking. Nu begaf hij zich zelf naar den Keizer en braakte zijne gal tegen

de Joden uit. *Lodewijk* hoorde hem bedaard aan, doch zeide hem, nadat hij geëindigd had, dat hij naar zijne stad kon terug keeren. Zoo had dan ook dit mondgesprek niet de minst nadeelige gevolgen voor de Joden; integendeel, de bescherming, die hun tegen zulk een hooggeplaatst persoon verleend werd, deed hen nog meer in aanzien klimmen (5), zoo zelfs, dat men, naar beweerd wordt, in het openbaar aan het hof des Keizers zeide, dat men verpligt was, den nakomelingen van *Abraham* en der tien stammen de meest mogelijke eer te bewijzen. Vele Christenen vierden zelfs den Sabbath in plaats van den Zondag, als zijnde door God zelven als een' rustdag voor de Joden ingesteld, en de meeste heeren en aanzienlijken woonden liever de voordragten der rabbijnen, dan de preken hunner priesters en monniken bij, daar deze laatsten meestal dom en onwetend waren. Ook liet zich een der aanzienlijkste heeren aan het hof besnijden en omhelsde in het openbaar de joodsche godsdienst.

---

(5) Aber die glücklichste Zeit für die Israëliten in Frankreich war die der Regierung Ludwigs des Frommen. Zu keiner andern haben sie so viel Ansehen, so viel Macht, so viel Freiheit genossen, zegt *Depping* (D. J. i. M. bl. 50) Ook *Koenen*, (Lotgevallen der Joden bl. 6) zegt hierover: *In de Rijken der Franken zijn toch de Joden, vooral onder de tweede Dynastie, vaak zeer bloeiend geweest. De Agenten toch van Karel den Groote waren hun, volgens Agobardus, zoo gunstig, dat deze die beambten* „den Christenen geducht, den Joden daarentegen welgezind" noemde. Zie voorts: *Beugnot, Les Juifs en occident* bl. 49. G. P.

HOOFDSTUK XII.

De Joden in het Oosten; de hoogleeraren van Pumbeditha en de Ros Galut; hunne onderlinge twisten, van 4665 (905 *gew. jaart.*) *tot* 4800 (1040 *gew. jaart.*); *de heerschappij der Rose Galejut te Babel opgeheven.*

Omstreeks dezen tijd waren de wetenschappen onder Israel in hoogen bloei, vooral te *Babel*, waar zich vele leerscholen en Joodsche geleerden bevonden. (1). Doch men mogt niet lang de vruchten van zoo veel geleerdheid genieten; het duurde niet lang of er ontstond strijd en vijandschap en

---

(1) Het behandelde hier in dit hoofdstuk gebeurde op het einde der Geonim-periode. Deze periode, die op die der Saburaïm volgt, wordt door onzen schrijver slechts door eenige bijzondere gebeurtenissen vermeld; terwijl echter gemelde Geonim-periode van af Rab-Chanan uit Uska (4349=589). — Zie noot 13, hoofdst. VI — tot Rab Hai Gaon, den laatsten der Geonim van Pumbeditha — (Sed. Hakeb bl. 41a) — 4797=1037, een periode van 448 jaren, een der invloedrijkste tijdperken voor geheel het behoud der Israëlitische godsdienstige overleveringen na het afsluiten des Talmuds (noot II hoofdst. VI) duurde; hoewel nogtans vele uit elkander loopende meeningen over de volgorde en den tijd dier Geonim regering gevonden worden. De voornaamste en getrouwste bron voor dezelve, is het schrijven van *Rab Serira Gaon* (4750 990) aan de geleerden van *Keirwân*, te *Firutz Schabûr* (*Perisabor*) in 967; hetwelk de chronologische orde van eene zeshonderdjarige tijdruimte, van af de vestiging der Babylonische hoogescholen, tot den ondergang der Geonim regering, bevat. Dit schrijven is door *Sam. Sullem* in *Juchsin* van *Zechuth* (noot 7, hoofdst. II) *Konstantinop.* 1566 in 4° voor het eerst afgedrukt, en waarvan later nog veel onderscheidene gedrukte, van elkander verschillende afschriften, voorhanden zijn (*Sed. Hakeb.*; *Jesod Olam* v. R. *Is. Hajisreëli*; *Luzzatto* in *Kerem Chemed* (deel IV, bl 184); *Machzor Wirtrè*; *Chofes Matmonim*). Van de meest gezaghebbende meeningen over dit onderwerp, heeft de geleerde *Jost* (*G. d. J.* deel IV aanh. noot I), eene chronologische tafel meesterlijk zamengesteld, alwaar wij kortheidshalve naartoe wijzen.—

vervolging in den boezem der geleerden, gelijk wij, ons houdende aan het boek *Juchsin*, in het breede zullen verhalen.

Te *Babel* was sedert lang *Ros Galut* zekere *Ukba*, die van het koninklijke geslacht van *David* afstamde, terwijl *Rab Cohen Zedek* te *Pumbeditha* de waardigheid van *Ros Jesiba* bekleedde. Nu ontstond er een onzalige strijd tusschen *Ukba* en *Rab Cohen Zedek* over de joodsche gemeente te *Corassan*, welke tot nu toe onder den *Ros Jesiba* van *Pumbeditha* gestaan en ook aan hem hare schatting betaald had; nu wilde *Ukba*, dat deze aan hem zoude uitbetaald worden, hetgeen hem natuurlijk door zijnen tegenstander betwist en belet werd. *Rab Cohen Zedek* vond krachtigen bijstand in zekeren *Josef ben Pinchas*, diens schoonzoon *Netira* en nog eenige andere rijken van dien tijd, en deze wisten het gemeenschappelijk zoo ver te brengen, dat *Rab Ukba* uit *Babel* verbannen werd. Deze begaf zich op vijf dagreizen ten oosten van *Babel* naar een stadje, *Kramesin* geheeten, in welks heerlijke omstreken zich schoone lusthoven bevonden en waar vooral de saffraan zeer welig tierde.

Bijzonder heeft de vermaarde *Rapop.* door zijne diepe en alomvattende geleerdheid, van eenige der voorname *Geonim*, uitmuntende levensbeschrijvingen geleverd (*Bikurè Haïttim* 1829 en 1830; Inleiding voor de *Tesuboth Geonim Kadmonim*; *ed. D. Cassel*, *Berlin* 1848) —. Ook zijn er van de schriften dezer *Geonim* weinig tot ons gekomen; zoo als behalve de gemelde *Tesuboth*, de *Tesub. Hageonim* in *Saarè Zedek* (*Salonichi* 1792). De *Seëltoth* van *Rab Achai Gaon*, (van dewelken eene correcte uitgave met eene critische verklaring van den beroemden R. *Jesaja Berlin* te *Dihrenfurth* 1786 verschenen is; zie ook over de zamenstelling dezer *Seëltoth* in *Igereth Bikoreth* v. R. *Hirsch Chajoth* (*Zolkiew* 1840) bl. 6, col. 1). De *Hilachoth Gedoloth* van R *Jehuda Gaon*, v. a. van R. *Simon Kaïra* (4501—741) zie de voorrede v. R. *Menachem Ibn Zerach* in deszelfs *Zeda Laderech*, *Sabjonita* 1554, bl. 15a. De *Säare* (*Waäd lech.* v. *Azulai*, letter ש No. 2) of *Mispetè Sebuoth* en de *Mekach* en *Mimkar* (beide te *Venet.* 1602) van *Rab Hai Gaon*; ook een leerdicht van denzelven, bekend onder den naam van *Musar Haskel* (*Parijs* 1562), — *Zemach David* bl. 51 — benevens eenige schriften van hen, in de latere godgeleerde werken (*Sibolè Halèketh* van R. *Zidkïa Harofè*, *Venetië* 1545). Wij zullen bij de eenige in dit hoofdstuk voorkomende namen der *Geonim* nog eenige bijzonderheden aanteekenen; terwijl wij verder, om niet al te wijdloopig te zijn, slechts naar de bronnen verwijzen.

Op een half uur afstands van daar, te *Safran*, had de Koning een lustverblijf, van waar hij dagelijks eene wandeling naar *Kramesin* deed. *Bar Ukba* nu ging den Koning dagelijks te gemoet en zong elken dag een' door hem zelven vervaardigden, maar ook elken dag een anderen, lofzang ter eere des vorsten. De geheimschrijver, die den Koning altijd op zijne wandeling vergezelde, opgemerkt hebbende, dat *Bar Ukba* elken dag eenen anderen lofzang ten beste had, schreef ze gedurende een geheel jaar dagelijks op en gaf toen, na verloop van dien tijd, de door hem opgeschrevene lofzangen aan den Koning over. Deze, verbaasd over 's mans talent, liet *Bar Ukba* voor zich komen en zeide hem, dat hij eene gunst mogt vragen, welke hem terstond zoude toegestaan worden. De geleerde wenschte weder in zijne vroegere waardigheid hersteld te worden en onmiddelijk werd door den Koning een bevelschrift in dien geest onderteekend. Deze ommekeer in *Bar Ukbas* lot verwekte natuurlijk den nijd van *Netira*, *Josef ben Pinchas* en hunnen aanhang, en zij wisten den Koning zoo zeer tegen hem in te nemen, dat de man andermaal uit *Babel* verbannen werd; ja, zij wisten het zoo ver te brengen, dat hij het geheele rijk moest verlaten en er nimmer weder den voet mogt zetten, op straffe van verbeurdverklaring zijner goederen. *Bar Ukba* trok nu naar het westen en *Babel* bleef drie of vier jaren zonder *Ros Galut*. Eindelijk wenschte men deze betrekking weder vervuld te zien en was men voornemens haar op te dragen aan *David ben Zakai*, een neef van *Bar Ubka*. *Rab Cohen Zedek* wilde hem echter niet als *Ros Galut* erkennen, omdat hij aan *Bar Ukba* verwant was; doch de *Ros Galut* van *Sura* vond hierin geene zwarigheid; hij schreef derhalve aan zijne leerlingen, dat zij *David ben Zakai* als zoodanig erkennen en den zegenwensch voor hem zouden uitspreken. De leerlingen gehoorzaamden aan dit bevel, en gingen hem te gemoet tot *Kazar*, ten zuiden van *Babel*, omstreeks twee

uren gaans van *Sura;* dit was zijne geboortestad en ook die zijner inwoning; zij spraken daar den zegenwensch voor hem uit en begroetten hem als hunnen *Ros Galut*, doch het duurde nog drie jaren, alvorens *David ben Zakai* door *Rab Cohen Zedek* als zoodanig erkend werd. De verzoening heeft zich op de volgende wijze toegedragen. Te *Pumbeditha* namelijk leefde een man, *Nisi Nehornai* genaamd; hij was blind en verrigtte wonderdaden. Deze nu nam zich voor, den vrede tusschen *R. David ben Zakai* en *Rab Cohen Zedek* te herstellen. Na vele vruchtelooze pogingen hiertoe aangewend te hebben, opende hij in zekeren nacht, door middel eener geheime kunst, alle sloten van *Babels* poorten, en ook dat van *Rab Cohen Zedeks* huisdeur. Nu begaf hij zich naar diens stuudeervertrek en vond hem studerende. Toen de *Ros Jesiba* hem gewaar werd verschrikte hij zeer en vroeg hem, wat hij van hem verlangde. „Ik zweer u „bij uw leven," antwoordde de andere, dat ik eerst tot u ben „doorgedrongen, nadat ik veertien sloten heb geopend." — „Maar wat verlangt gij dan van mij?" herhaalde *Rab Cohen* „*Zedek*. Ik smeek u," dus luidde *Nisi Nehornais* ant„woord, *Rab David ben Zakai* als uwen *Ros Galut* te erkennen." — De *Ros Jesiba* bewilligde hem zijne bede, zeggende, dat hij daartoe bereid was. Nu begaf zich de bemiddelaar naar den *Ros Galut*, en gaf hem kennis van den goeden uitslag zijner bemoeijingen, hem tevens een tijdstip bepalende, waarop hij *Rab Cohen Zedek* zoude ontmoeten, en toen hij deze afspraak ook aan dezen laatste medegedeeld had, kregen des *Ros Jesibas* leerlingen en andere onderhoorigen onmiddelijk bevel, om zich te verzamelen, ten einde met hunnen leeraar den *Ros Galut* te gemoet te gaan. Dit had dan ook werkelijk plaats, zoodat de zich verzoenende partijen elkander te *Zarzar*, op eene halve dagreis van *Babel*, aantroffen. Nu begaven zich beiden, ieder van een talrijk gevolg vergezeld, naar *Babel*, terwijl de leerlingen ter hunner eere gedurende den ganschen togt heilige liederen en psalmen

zongen. De *Ros Galut* vestigde zich hierop met zijne gansche familie te *Babel*.

Vijf jaren later stierf de *Ros Jesiba* van *Sura* en werd, volgens het boek *Juchsin*, in zijne plaats tot *Ros Galut* benoemd, *Mar Hai bar Janai*; naar *Zemach David* echter, werd een wever tot deze hooge waardigheid verheven, welke haar gedurende tien jaren, en wel tot 4687 (927 gew. jaart.), bleef bekleeden. Alvorens te vervolgen zullen wij in het voorbijgaan nog zeggen, dat *Rab Cohen Zedek* in dit jaar nog leefde. Nu moest wederom eene nieuwe keuze gedaan worden voor eenen *Ros Jesiba van Sura*. Des *Ros Galuts* keuze was tusschen twee personen verdeeld, namelijk, *Rabenu Saädjah Fiumi* (2) en *Zemach ben Suhin*, welke laatste van eene aanzienlijke familie en tevens een groot geleerde was. De *Ros Galut* droeg eerst deze hooge betrek-

---

(2) Rab *Saadja Gaon* — geb. 4652 (892 gew. jaart.) — (*Kore Had.* bl. 46) uit *Al-Fiumi* of *Pithom* in *Egypte*, zoon van *Rab Josef*, van de nakomelingen v. R. *Chanina ben Dosa* (*Sed. Hakeb.* bl. 40b,) was een der grootste spaansche geleerden van zijnen tijd (*Tes.* R. *Sal. b. Adereth* No. 408), en de eerste Joodsche geleerde, die den Pentateuchus in eene uitheemsche (Arabische) taal met *uitheemsche letterschrift* vertaalde (*Ibn Ezra Gen.* II. 11), van welke vertaling de eerste uitgave met vierkant hebreeuwsche letters, te *Konstantinop.* in 5306 (1546 gew jaart.) gedrukt is (*Mendelsohn's* voorrede in zijne vertaling des Pentateuchus). Over zijne vertaling van *Jesaja* heeft *S. Munk* in deszelfs *Notice sur la version arabe par Rab.* S. *Gaon*, etc. (zie *Jesaja* met de fransche vertaling van *S. Cahen*, *Paris* 1838) een uitvoerig verslag gegeven; dezelve is te *Jena* 1790 verschenen (*Eichenhorn's* Einleitung in das A. T., *Leipzig* 1780, en *Mulder's* voorrede voor zijne vert. des P. bl. X). Ook was hij de eerste, die de Israël. wetten met wijsgeerige stellingen staafde, (zie deszelfs *Emunoth Wedeoth*.) Tevens bezorgde hij eene vaste orde der gebeden voor de Israël. gemeente te *Egypte* (*Rapop.* Levensb. van R. *S. G. Bik. Haitt.* 1829). De meeste zijner veelvuldige uitlegkundige, taalkundige en wijsgeerige werken, worden voor als nog in M. S. in de onderscheidene vermaarde bibliotheken gevonden (*Wolff Biblioth. Hebr.* III, No 1753.) Van zijn vermaard werk, ter wederlegging der twee honderd aantijgingen, van den Kraït Chiwi Habalki (*Ibn Ezra Ex.* XIV. 27; *Sed. Hakeb.* bl. 40b. en *Kore Had.* bl. 4a. *ed. D. Cassel.* [*Berlin* 1846], jegens het Rabbijnsch Jodendom, heeft *Luzzatto* voor het eerst uit een M. S. eenige kollektanten geleverd, in *Polak's Halichot Kedem* bl. 71, Amsterdam 1846. — Bovenal zie men over de uitstekende verdiensten van R. *Sad.* in *Sebile Olam* van *S. Bloch*, d. II. en *Geiger's Zeitschr.* Th. IV. bl. 387. G. P.

king aan *Nisi Nehornai* op; doch deze antwoordde, dat hij voor de keuze bedankte, daar de *Ros Jesiba* „het licht der wereld" genoemd werd, en hij blind zijnde, eerder den naam van „duisternis der wereld" verdiende. Nu vroeg hem de *Ros Galut* zijne meening af, omtrent eene keuze tusschen de hierboven genoemden *Rabenu Saädjah Fiumi* en *Zemach ben Sahin*. *Nisi Nehornai* stemde voor den laatste," want, zeide hij, „hoewel het aan den eenen kant niet te ontkennen valt, dat *Rabenu Saädjah* een groot man en een diep geleerde is, lijdt het aan den anderen kant ook geene tegenspraak, dat hij eerzuchtig is, en juist om zijne omvangrijke wetenschap niemand ontziet." Doch de *Ros Galut* antwoordde hierop, dat hij voor zich reeds zijne keuze op *Rabenu Saädjah* gevestigd had. *Nisi Nehornai* eerbiedigde des *Ros Galuts* keuze en zeide hem, dat hij de eerste zijn zoude, die *Rabenu Saädjah* als *Ros Jesiba* van *Sura* zoude erkennen. Deze werd terstond uit *Egijpte*, waar hij zich bevond, ontboden en tot *Ros Jesiba* van *Sura* benoemd. Het duurde evenwel niet lang of er ontstond oneenigheid tusschen hem en den *Ros Galut*, *David ben Zakai*, waardoor ook de Joden in het koningrijk in twee partijen verdeeld werden. De rijken en aanzienlijken te *Babel*, de leerlingen der Jesibot, in één woord, zij, die eenigen invloed bij de hooge regering hadden, hielden het met *Rabenu Saädjah*, terwijl slechts één aanzienlijk maar onmetelijk rijk persoon te *Babel*, *Caleb ben Seragdu* geheeten, de zijde van den *Ros Galut* omhelsde. Deze vond in *Caleb* zulk een ijverig aanhanger, dat hij, door diens rijkdommen ondersteund, zestig duizend gulden kon opofferen en ook inderdaad opofferde, ten einde *Rabenu Saädjah* van zijne waardigheid te doen ontzetten; doch al zijne pogingen mislukten, daar zij schipbreuk leden op het groote aantal rijken en aanzienlijken, die den *Ros Jesiba* met al hunne middelen en invloed ter zijde stonden. De oorzaak, dat *Caleb* de zijde van den *Ros Galut* gekozen

had, moet alleen in den nijd, dien hij *Rabenu Saädjah* toedroeg, gezocht worden. *Caleb* stond namelijk bekend als een groot redenaar en wijze en had ook meermalen getoond, dat geene vraag, hoe ingewikkeld ook, hem ook maar één oogenblik in verlegenheid kon brengen; dit een en ander maakte hem algemeen bemind en gezocht; doch toen *Rabenu Saädjah*, die hem in geleerdheid, wijsheid en welsprekendheid verre overtrof, te *Sura* kwam, verloor *Caleb* veel van zijn aanzien en vatte derhalve eenen hevigen nijd tegen den *Ros Jesiba* op.

Doch komen wij weder op ons hoofdonderwerp terug. Eene hoofdoorzaak der oneenigheid tusschen *Rabenu Saädjah* en den *Ros Galut* ontstond uit eene aanzienlijke erfenis, bij welker verdeeling de erfgenamen het onderling niet eens waren. Zij beloofden den *Ros Galut*, hem de tienden dier erfenis te zullen geven, indien hij haar volgens de Heilige leer zoude verdeelen; deze tienden bedroegen zeven honderd gouden kroonen. De *Ros Galut* gaf hun nu eene, door hem onderteekende schriftelijke uitspraak, hoe de erfenis moest verdeeld worden, en beval de erfgenamen, zich met dit geschrift bij de *Rosé Jesiboth* te vervoegen, opdat ook zij het zouden onderteekenen. *Rabenu Saädjah*, bij wien de erfgenamen het eerst gingen, doorlas het geschrift en vond daarin het een en ander, waarmede hij zich niet kon vereenigen. Hij repte hiervan echter niets tot de erfgenamen, maar zeide hun met een vriendelijk gelaat, dat zij zich naar *Rab Cohen Zedek*, den *Ros Jesiba* van *Pumbeditha*, zouden begeven en dat deze des *Ros Galuts* uitspraak zoude onderteekenen. De erfgenamen gehoorzaamden en *Rab Cohen Zedek* onderteekende. Doch nu keerden zij naar *Rabenu Saädjah* terug en verzochten ook zijne naamteekening; maar hij antwoordde hun, dat dit als overbodig kon geacht worden, daar de uitspraak reeds door den *Ros Galut* en *Rab Cohen Zedek* bekrachtigd was. De erfgenamen, die achter

deze hardnekkige weigering van *Rabenu Saädjah* eene gewigtige oorzaak bevroedden, drongen zoo zeer bij hem aan en bezwoeren hem zoo lang bij al wat heilig is, hun de reden zijner weigering kenbaar te maken, dat de geleerde man er eindelijk voor uit kwam, iets in het geschrift te hebben opgemerkt, dat niet in behoorlijke orde was en waaraan hij dus zijne goedkeuring niet kon hechten. De erfgenamen keerden naar den *Ros Galut* terug en deelden hem mede, wat *Rabenu Saädjah* hun gezegd had. Hierop vaardigde de *Ros Galut* zijnen zoon *Jehuda* naar *Rabenu Saädjah* af, welken hij liet verzoeken, het bewuste geschrift te onderteekenen." Ga naar uwen vader terug", antwoordde *Rabenu Saädjah*," en zeg hem, dat in de Heilige leer geschreven staat: *Gij zult geen aangezigt ontzien in het geregt.*" Dit antwoord ontvangen hebbende, zond de *Ros Galut* andermaal zijnen zoon naar *Sura* en liet den *Ros Jesiba* nogmaals, doch thans in minder beleefde bewoordingen, om diens onderteekening verzoeken. Doch de zoon, die zoolang mogelijk elke botsing tusschen zijnen vader en *Rabenu Saädjah* wilde voorkomen, bad en smeekte den *Ros Jesiba*, om toch aan zijns vaders verlangen te voldoen, opdat er geene oneenigheid tusschen hen mogt ontstaan; doch het was wederom te vergeefs, dat hij zijne welsprekendheid verspilde; *Rabenu Saädjah* bleef hardnekkig weigeren. Nu werd *Jehuda* voor de derde maal door zijnen vader naar *Sura* gezonden; maar thans was de jongeling gemelijk en verdrietig, toen hij bij *Rabenu Saädjah* aankwam; want het verdroot hem, zoo dikwerf eene vergeefsche reis te moeten doen, en door zijnen toorn vervoerd, hief hij zijne hand tegen den *Ros Jesiba* op, hem met slagen bedreigende, indien hij niet terstond aan zijns vaders bevel voldeed en het bekende geschrift met zijne naamteekening bekrachtigde. Naauwelijks had hij deze dreigende woorden geuit, of hij werd door *Rabenu Saädjahs* lieden gegrepen en ter deur uitgeworpen. De zoon keerde weenende naar zijnen vader terug, en toen deze hem

vroeg, wat hem was overgekomen, verhaalde hij hetgeen tusschen hem en den *Ros Jesiba* was voorgevallen. De *Ros Galut* dit vernemende, legde *Rabenu Saädjah* in den ban en stelde in zijne plaats *Rab Jozef bar Jaäkob* tot *Ros Jesiba* van *Sura* aan, terwijl *Rabenu Saädjah* op zijne beurt den *Ros Galut* in den ban verklaarde en diens broeders schoonzoon, *Josijahu* genaamd, in zijne plaats tot deze hooge waardigheid beriep, welke ook gedurende drie jaren door hem vervuld werd. De oneenigheid tusschen *David ben Zakai* en *Rabenu Saädjah* duurde zeven jaren, gedurende welken tijd de laatste zich verborgen hield en zijne alom bekende Hebreeuwsche werken en eene verklaring van den Pentateuchus in de Arabische taal vervaardigde. Omstreeks het einde dezer zeven jaren ontstond er twist tusschen twee lieden, een van welke zich aan de uitspraak van *Rabenu Saädjah*, terwijl de ander zich slechts aan die van den *Ros Galut* wilde onderwerpen. Nu liet deze den man roepen, die *Rabenu Saädjah* tot zijnen regter gekozen had, en toen hij voor hem verscheen, bragt hij hem slagen en wonden toe, zoodat de mishandelde met verscheurde kleederen en weenende zich over des *Ros Galuts* handelwijze bij de gansche gemeente beklaagde. Het verhaal zijner ondervondene mishandeling verwekte algemeene verontwaardiging; want het was een algemeen aangenomen gebruik, dat de *Ros Jesiba* zich met niemand bemoeide, die onder het gebied van den *Ros Galut* stond; terwijl het echter den eersten vrij stond, om voor vreemdelingen, die niet van den *Ros Galut* afhankelijk waren, regt te spreken, en daar nu de man, van wien hier sprake is, een vreemdeling was, trok de gansche gemeente zich de zaak van *Rabenu Saädjah* aan en stelde den *Ros Galut* in het ongelijk. Om echter aan deze onzalige twisten een einde te maken, begaven zich alle gemeenteleden naar zekeren *Cassad ben Aäron*, den schoonvader van den ons reeds bekenden veel vermogenden en invloedrijken *Caleb ben Seragdu*, die den *Ros Galut* ondersteunde, en hingen hem een droevig

tafereel op van die onheilspellende oneenigheid tusschen den *Ros Galut* en den *Ros Jesiba.* „Maak u op," dus vervolgden zij, „wij zullen u ondersteunen en gezamentlijk arbeiden, ten einde die twisten, welke Israël verdeelen, te doen ophouden; de geheele zaak hangt slechts van uwen schoonzoon *Caleb*, die den *Ros Galut* zoo krachtdadig ter zijde staat, af." *Cassad*, door deze taal opgewekt, deed terstond de aanzienlijksten des volks en onder dezen ook den *Ros Galut* in zijn huis vergaderen, en toen allen bij elkander waren, sprak hij den *Ros Galut* aldus aan: „Hoe lang nog, ô Rabbi! zult gij uwe twisten, die Israël verdeelen, doen voortduren? vreest gij de straffe Gods niet? laat af dan van die vijandschap; immers, gij weet hoe gehaat elke oneenigheid bij den Heere is; verzoen u dus met *Rabenu Saädjah* en laat elke vijandschap varen." — Dus sprak de vredelievende *Cassad.*

De *Ros Galut* verklaarde zich bereid den voorslag aan te nemen, en nu begaf zich *Cassad* met zijne familie en anderen, die hem ook naar den *Ros Galut* gevolgd hadden, naar *Rabenu Saädjah*, en sprak tot hem op dezelfde wijze als hij tot diens tegenpartij gesproken had; ook hier werd zijne zending met een goed gevolg bekroond, daar de *Ros Jesiba* ook verklaarde den vrede te willen. De verzoening had dan ook op de volgende wijze plaats. De *Ros Galut* en zijne lieden verzamelden zich in een huis, en wel tegenover dat, waarin ook *Rabenu Saädjah* zich met de zijnen vereenigd had. De gemeente verdeelde zich nu in twee deelen, een van welke den *Ros Galut*, terwijl het andere den *Ros Jesiba* bij de hand nam; op deze wijze kwamen zij elkander te gemoet, kusten en omhelsden elkander, en zoo was de vrede tot stand gebragt. Deze verzoening had plaats op den vastendag van *Esther*, en *Cassad* maakte van die gelegenheid gebruik, om alle aanwezigen uit te noodigen, de *Megilla* ten zijnent te lezen en den nacht bij hem vrolijk door te brengen; doch noch de *Ros Galut*, noch *Rabenu Saädjah* nam de uitnoodiging aan; daarentegen stelde de eerste voor

om het lot te laten beslissen, of hij ten huize van *Rabenu Saädjah*, of deze ten zijnent het Purimfeest zoude doorbrengen; dit voorstel werd aangenomen, en het lot deed uitspraak ten gunste van het laatste geval. Zoo vertoefde dan de *Ros Jesiba* twee dagen ten huize van den *Ros Galut*, gedurende welken tijd zij overeenkwamen, dat *Rab Jozef ben Jaäkob*, die drie jaren *Rabenu Saädjahs* plaats bekleed had, zich voortaan van de *Jesiba* zoude verwijderd houden, terwijl hij echter de aan deze betrekking verbondene inkomsten zoude blijven genieten.

Eenigen tijd daarna stierf de *Ros Galut, David ben Zakai*, en werd door zijnen zoon in zijne hooge betrekking opgevolgd; doch deze mogt zich niet lang in het bezit dier waardigheid verheugen, daar hij reeds na zeven maanden tot de zijnen verzameld werd. Hij liet eenen twaalfjarigen zoon na, met wiens opvoeding zich *Rabenu Saädjah* belastte. Het duurde echter niet lang, of de waardige *Ros Jesiba* moest ook op zijne beurt den tol aan de natuur betalen, want hij overleed in het jaar 4702 (942 gew. jaart.). Nu werd er slechts één man gevonden, die genoeg verdiensten bezat, om tot *Ros Galut* verkozen te worden. Hij was een afstammeling van *Heman* en woonde te *Nezibin*. Doch alvorens hij tot deze hooge waardigheid benoemd werd, wilde het toeval, dat hij op de openbare straat met eenen heiden in twist geraakte, en het gevolg hiervan was, dat eenige andere heidenen tegen hem getuigden, dat hij hunnen god gevloekt had, waarop hij, helaas! ter dood gebragt werd.

Na den dood van *Rabenu Saädjah* werd *Rab Josef ben Jaäkob Ros Jesiba* te *Sura*, terwijl *Rab Zemach Gaon bar Rab Cafnai*, *Rab Cohen Zedek* te *Pumbeditha* in 4695 (935 gew. jaart.) opvolgde en deze waardigheid twee en een half jaar bleef bekleeden.

Zie hier hoe de *Rosé Jesiboth* te *Pumbeditha* van nu af elkander opvolgden.

Rab Chanina bar Jehuda 4698 (938 gew. jaart.), de

vader van *Rab Serira*, van wien wij later nog zullen spreken; hij was *Ros Jesiba* gedurende drie en een half jaar.

R. *Aäron Hacohen* 6702 (942 gew. jaart.); deze was een koopman en verbazend rijk; aan welke laatste hoedanigheid hij het dan ook alleen te danken had, dat hij tot *Ros Jesiba* benoemd werd.

Rab Nechemja bar Rab Cohen Zédek; deze was gedurende acht jaren *Ros Jesiba*.

Rab Serira (3) 4727 (967 gew. jaart.); deze hield zijne *Jesiba* te *Phiruz-Schabur*, nabij de stad *Nehardea*; in deze stad woonden negentig duizend Joden; hij was dertig jaren *Ros Jesiba*. Toen zijn zoon *Rab Hai* den ouderdom van achttien jaren bereikt had (4), werd hij door den vader waardig geacht, om *Ros Jesiba* te zijn, en werd hij ook werkelijk door hem tot deze waardigheid verheven. Hij had buitengewoon vele leerlingen, oneindig meer dan zijne voorgangers, terwijl van alle hoeken der wereld godsdienstige vragen tot hem gerigt werden. Hij heeft ook vele boeken vervaardigd en was van het geslacht van koning *David*. Volgens het boek *Juchsin* had hij het beeld eens leeuws in zijn zegel, even als de koningen van *Jehuda*.

Hij benevens zijn vader waren ten prooi aan de lastertongen van dien tijd. Eenige Joodsche booswichten belasterden

---

(3) Over Rab *Serira Gaon* (zie noot 1) leze men hetgeen *Rapoport* schrijft in de levensbeschrijving van R. *Nathan*, vervaardiger der ערוך, noot 32 in *Bik. Haïttim* 1829 en in de voorrede van de *T. Geonim* ed. *D. Cassel* bl. 96.

(4) Van *Rabenu Hai Gaon* (zie noot 1) vindt men eene levensbeschrijving in *Bik. Haïttim*, 1830; zie ook *Sepher Hajareach* bl. 12 (in *Minchath Kenaoth*, *Weenen* 1838); *Sem Haged.* bl. 24 letter ה No. 1 in *Maärecheth Gedolim*, deel I (ed. Wilna 1852) en noot 74 bl. 86 col. 1 aldaar. De uitstekende hulde, die men aan zijnen vader R. *Serira* bij deszelfs sterven bewees, benevens de algemeene goedkeuring, die men uitte, dat hij door dezen als opvolger aangesteld was, is zeer opmerkingswaardig, daar men op den eersten Zaturdag na het overlijden van *R. Serira Gaon*, bij de voor deze plegtigheid gekozene voor te lezene Haftarah in I *Kon.* II. 12, het laatste vers der bijbeltekst, ter zijner eere veranderde, en in plaats van ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכן מלכתו מאוד, las והאי ישב על כסא שרירא אביו ותכן מלכתו מאוד. *Abudraham* (ed. Amsterdam, 1826) bl. 136. G. P:

hen bij den toen regerenden Mohamedaanschen vorst; deze deed hen gevangen nemen, ontnam hun have en goed en liet *Rab. Serira* aan eene hand ophangen (5); hij was toen een grijsaard van honderd jaren! — Zijn zoon *Rab Hai* stierf in het jaar 4627 (967 gewone jaart.) (6).

Na den dood van *Rab Hai Gaon* werd *Jechiskija ben David ben Zakkai* tot *Ros Galut* verkozen, doch hij bleef slechts twee jaren deze hooge betrekking bekleeden. Want de aanzienlijken onder de niet-Israëlieten begonnen naijverig te worden op zijne grootheid, en ook de mindere klassen deden hunne staatkundige denkbeelden gelden. Zij redeneerden aldus: „Het volk Israël wordt hoe langer hoe magtiger; het is niet onwaarschijnlijk, dat het den een' of anderen dag tegen ons opsta en den *Ros Galut*, die van het koninklijke geslacht van *David* afstamt, tot zijnen koning verheffe." Dientengevolge nam het volk het besluit, om den *Ros Galut*, wanneer hij zich mogt op straat begeven, te dooden en vervolgens de andere aanzienlijken onder de Joden in hetzelfde lot te doen deelen. Dit besluit werd ook inderdaad, doch slechts gedeeltelijk, door het volk ten uitvoer gebragt, want de vorst werd nog tijdig genoeg hiervan onderrigt, om den Joden hulp te zenden; deze kwam echter te laat aan, om den *Ros Galut* nog te kunnen redden, hij was reeds vermoord, doch gelukte het hun de overigen aan de handen der beulen te ontrukken (7).

De Joden nu ziende, dat de grootheid van den *Ros Galut* den naijver der volken opwekte, verklaarden de waardigheid van *Ros Galut* opgeheven, 4800 (1040 gew. jaart.).

(5) Zie *Sed. Hakebala* bl. 41. De koning van *Jismael* is hier de Khalif *Ahmed Kader* (997).

(6) Volgens *Juchsin* (ed. Amst. 1717 bl. 94) en *Sed. Hakeb.* (bl. 41), stierf hij in zijn negentigste jaar, op den twintigsten Nissan 4798=1038, zoo ook bij *Somerhausen*, *Israel. Ephemeriden* 28*; volgens *Jost* 1036.

(7) Deze opgave is hier onnaauwkeurig, en moet zijn *Jechiskija* kleinzoon (en niet zoon) van *David ben Zakkai*, en na zijne tweejarige regering werd hij op bevel van den Khalif *Abdallah Kaim Beamrillah* omgebragt, (*Juchsin*, bl. 94 en *Sed. Hakeb.* 4; zie ook *Jost*, deel IV bl. 1) G. P.

HOOFDSTUK XIII.

De Joden in Spanje van het jaar 4727 (967 gew. jaart.) tot 4856 (1096 gew. jaart.); hunne geleerden en ondergane vervolgingen.

In het jaar 4707 (947 gew. jaart.) was *Spanje* nog onder de heerschappij der *Mohamedanen*; de Khalif *Chachim* (1) was den Joden zeer toegedaan. Omstreeks dezen tijd werden vier Joodsche geleerden, die op reis waren, om de inkomsten der *Jesiboth* in te zamelen (2) op zee gevangen genomen; de eene was R. *Chusiël*, de vader van R. *Chananël* (3), de tweede was R. *Mosé* (4) benevens zijn zoon *Chanoch* en zijne echtgenoote; de derde was R. *Samaria ben Elchanan*; de vierde is niet bekend. De gezagvoerder van het schip waarop zij zich bevonden, wilde R. *Moses vrouw*, die zeer schoon was, onteeren; doch zij riep haren echtgenoot in de hebreeuwsche taal toe en vroeg hem, of hij haar toestond zich in zee te werpen ter heiliging van Gods naam, en om daardoor het toekomstige leven deelach-

(1) Dit is *Haschem*, de laatste der Khalifen die na elkander uit het huis der *Omiaden* geregeerd hebben.

(2) Zij reisden van *Bari*, in *Zuid Italië*, naar het eiland *Sebaste* (*Seder Hakeb*. 41b), zie Dr. *Zunz*, G. v. d. J. bl. 364 en *Die religiöse Poes*. v. Dr. *M. Sachs*, (*Berlin* 1845) bl. 182, noot 1.

(3) R. *Chananël*, leerling van zijnen vader, werd geboren 4750=990 te *Kairwan*; met hem en R. *Nissim b. Jaäkob*, benevens R. *Samuel Hanagid* begint de Periode der Rabbijnen (*S. Hakeb*. bl. 44).

G. P.

(4) Zie in Aruch art. קרש.

tig te worden. *R. Mosé* antwoordde haar bevestigend (5), en nu wierp zij zich inderdaad in de golven en verdween weldra in de diepte. — De vier geleerden hielden hunnen naam en stand voor een' ieder geheim, zoodat men hen als gewone slaven ter markt bragt. *R. Samaria* werd te *Alexandria* in *Egypte* verkocht en werd aldaar *Ros Jesiba*. *R. Chusiël* werd naar *Afrika* gevoerd en aan eenen kustbewoner verkocht; van daar kwam hij naar het land *Alcairoan*, waar destijds meer Joden gevestigd waren, dan in het gansche Westen, en ook hij werd aldaar tot *Ros Jesiba* benoemd. Het was in genoemd land, dat zijne echtgenoote hem *Rabenu Chananel* baarde. De derde, *R. Mosé* benevens zijn zoon *Chanoch*, werd door de Joodsche gemeente te *Cordova* vrij gekocht, welke echter weinig vermoedde, welk eenen schat zij in haar midden had, daar zij hem voor een onopgevoed en onwetend mensch hield. Te *Cordova* was toen eene Joodsche leerschool, met eenen *Dajan*, *Rabbi Nathan* geheeten, een zeer godvruchtig man, aan haar hoofd. De Spaansche Joden waren toen echter weinig in den Talmud bedreven; zij bestudeerden hem wel, doch het ging hiermede zeer gebrekkig. Op zekeren dag was genoemde *R. Mosé* in eenen hoek der school, als een onbeduidend en arm persoon, gezeten, terwijl zijn ligchaam slechts met eenen zak bedekt was. Men bestudeerde toen tractaat *Joma*, en wel dat gedeelte, hetwelk over de onderscheidene reinigingen van den hoogen priester op den verzoendag handelt. *R. Mosé* merkte weldra op, dat men aan menige plaats eene verkeerde uitlegging gaf, weshalve hij de vrijheid nam op te staan en eenige vragen hieromtrent tot de aanwezigen te rigten. Deze stonden verbaasd over de geleerdheid, die in

(5) Haar echtgenoot antwoordde haar: De Heere spreekt, van Basan voer Ik terug, Ik voer terug uit de diepten der zee (Ps, 68, 23). *S. Hakeb* bl. 41b. Wij vinden een dusdanig antwoord bij even zoo een geval, in *Gittin* 52b. *Midras Echa* 67a.) G. P.

deze vragen opgesloten lag en verzochten hem, zelf zijne vragen te beantwoorden en hun ook die plaatsen uit te leggen, welke hun onbegrijpelijk toeschenen. Aan een en ander werd door hem met zeer veel wijsheid en geleerdheid voldaan. Het toeval wilde, dat juist dien dag eene menigte lieden voor de leerschool verzameld waren, welke op het sluiten der geleerde discussiën wachtten, om hunne regtsgedingen door den *Dajan* te laten beslissen. Anders plagten zij, na afloop dier discussiën, binnen te treden en voor den *Dajan* te verschijnen; doch dit maal geschiedde het anders; *Rabbi Nathan* ging hun te gemoet en zeide hun: "Ik ben geen *Dajan* meer; de vreemdeling, die in eenen zak gehuld daar binnen is, is van heden af mijn leermeester en ik ben zijn leerling; stelt hem derhalve tot uwen *Dajan* aan." De Joden voldeden aan *Rabbi Nathans* wensch; zij benoemden R. *Mosé* tot hunnen *Dajan*, gaven hem vele inkomsten, alsmede prachtige kleederen en rijtuigen ten geschenke. Toen de gezagvoerder des schips aan al die eerbewijzen zag, dat *Rabbi Mosé* geen alledaagsch mensch, maar een groot geleerde was, wilde hij den koop, dien hij met de Joodsche gemeente te *Cordova* gesloten had, nietig verklaren en *Rabbi Mosé* als zijn eigendom terug hebben; doch zijne bemoeijingen leden schipbreuk op den wil des konings, die zeer blijde was, dat de Joodsche gemeenten zulk een' geleerde gevonden hadden, daar zij nu niet meer genoodzaakt waren, om zich bij ingewikkelde vraagstukken tot de *Jesiboth* te *Babel* te wenden, hetgeen altijd met vele onkosten gepaard ging, omdat zij genoemde *Jesiboth* moesten helpen onderhouden.

Het duurde niet lang, of *Rabbi Mosés* naam verbreidde zich niet alleen door geheel *Spanje*, maar ook door het gansche Westen, zoodat eene menigte leerlingen uit alle landen en steden naar hem toestroomde, terwijl het niet zelden gebeurde, dat de *Jesiboth* de bij hen voorgekomene

moeijelijke vragen aan den *Dajan* te *Cordova* ter beantwoording toezonden. Onder de vele geleerden, welke hij vormde, bevond zich ook R. *Josef ben Jitschak ben Stanas*, wiens naam men in de geleerde werken dikwerf aantreft. Na den dood van R. *Mosé* nam zijn zoon R. *Chanoch* zijne plaats in; doch R. *Josef Stanas* was tegen deze keuze en bouwde in zijnen hoogmoed op de bescherming des Mohamedaanschen konings *Al-Hescham*, in wiens gunst hij hoog aangeschreven stond, doordien hij den geheelen Talmud voor hem in het arabisch overzette. Dit belette evenwel niet, dat de gemeente er door verdeeld werd; de eene partij hield het met R. *Chanoch*, terwijl de andere R. *Josef* aanhing. Dit alles had plaats na den dood van den *Nasi Rab Chasdai*; indien die waardige man geleefd hadde, zoude zich niemand veroorloofd hebben, zich tegen R. *Chanoch* aan te kanten, daar des *Nasis* invloed bij den vorst dien van R. *Josef* verre zoude overtroffen hebben.

Dagelijks zag men nu zeven honderd man van R. *Chanochs* aanhangers op wagens gezeten, prachtig uitgedost en met zwaard en lans gewapend de stad verlaten, ten einde met de partij van R. *Josef Stanas* in het strijdperk te treden, tot dat eindelijk de eersten overwinnaars bleven en R. *Josef* in den ban verklaarden. Deze beklaagde zich hierover bij den vorst *Al-Hescham*, van wien hij het volgende, niet zeer troostrijke antwoord ontving: "Indien de *Mohamedanen* mij zouden verachten en gevoelens jegens mij aan den dag leggen, gelijk die der Joden jegens u, dan zoude ik mij van hen verwijderen; doe gij dus hetzelfde en laat uwen gelukkigen tegenstander eene ruime baan." R. *Josef* dus ziende, dat hij van den vorst geene hulp kon verwachten, verliet *Spanje* en begaf zich naar *Benana*, alwaar R. *Samuel Hacohen ben Josijahu*, uit de stad *Fez*, toen zijn verblijf hield. Deze weigerde met hem te spreken, uithoofde van den ban, die op R. *Josef* drukte; deze was hierover

zeer vertoornd en schreef aan R. *Samuel* desbetreffende eenen brief in de arabische taal, in welken hij zich echter aan dwaalbegrippen schuldig maakte. (6) R. *Samuel* antwoordde hem nogtans in zeer zachte bewoordingen en toonde hem zijne dwalingen aan. R. *Josef* scheepte zich nu in naar *Bagdad*, alwaar zich toen *Rab Hai* bevond, denkende dat hij bij dezen geleerde een gunstig onthaal zoude vinden, want, dus redeneerde hij met zich zelven, het kan niet anders, of *Rab Hai* moet tegen R. *Chanoch* zeer ingenomen zijn; immers, alvorens R. *Mosé* in *Spanje* kwam, ontvingen de *Jesiboth* te *Babel* uit alle steden dezes rijks aanzienlijke inkomsten, omdat men hen noodig had ter oplossing van vele ingewikkelde godsdienstige vragen; toen echter R. *Mosé* en diens zoon *Chanoch* in *Spanje* kwamen en hunne geleerdheid iedereen ten vraagbaak strekte, behoefde men niet meer zijne toevlugt te nemen tot de *Jesiboth* en bleven deze ook van hunne inkomsten uit *Spanje* verstoken; naar zijne meening moest dus *Rab Hai* den tegenstander van R. *Chanoch* wel zeer genegen zijn. Maar hoe deerlijk had hij zich in zijne berekening bedrogen! Naauwelijks was *Rab Hai* van zijne aankomst te *Bagdad* verwittigd, of hij liet hem weten, dat hij, bevreesd als hij was voor den ban, dien R. *Chanoch* tegen hem geslingerd had, hem niet kon ontvangen. Hierop begaf zich R. *Josef*, geheel ontmoedigd, naar *Damaskus*, alwaar hij na korten tijd overleed, terwijl door zijnen dood zijne partij zeer verzwakt en die van R. *Chanoch* zeer versterkt werd.

Doch wij zijn de gebeurtenissen eenigzins vooruitgeloopen, en vinden ons genoodzaakt eenige schreden terug te gaan, ten einde onze lezers te verplaatsen in den tijd, dat R. *Josef Stanas* nog leefde. Onder de partij dan, die R. *Josef* aan-

---

(6) De meening is hier: R. *Josef* uitte zich in zijn schrijven tegen het Rabbanismus, waarop R. *Samuel* hem in zijn schrijven bedaard teregt wees, — בגאנא volgens *Jost* (deel 6, bl. 129, noot 1) de provincie of stad Bagana. G. P.

hing, bevonden zich twee broeders, zonen van zekeren *Gaw*, de een heette *Jaäkob*, de andere *Josef;* zij waren kooplieden en zijdewevers. Op zekeren dag, dat zij zich op het voorplein bevonden van het paleis, dat de stedehouder van de landstreek *Tarracon* bewoonde, kwamen juist de oudsten des lands zich bij dezen beklagen over den hoofdman, dien hij hun gegeven had. Zij bragten hem een geschenk van twee duizend gouden kroonen mede, ten einde hunne woorden meer klem bij te zetten; doch de stedehouder, in plaats van naar hen te luisteren, wees hen met verachting van zich, liet hun stokslagen toedienen en hen vervolgens in de gevangenis werpen. Daar zich nu in de uitgangen van het paleis vele kronkelpaden en uithollingen in den grond bevonden, lieten zij in hunnen angst de twee duizend gouden kroonen in een gat vallen; zij riepen wel en schreeuwden, dat men toch stil zoude houden, doch zij werden niet gehoord, maar onmededoogend verder gevoerd. Middelerwijl traden ook de twee genoemde broeders langs de uitgangen en vonden de twee duizend gouden kroonen, welke zij evenwel overeenkwamen, niet ten hunnen behoeve te bezigen, maar ze den vorst ten geschenke te geven, ten einde daardoor diens gunsten te winnen en deze te bezigen, om de partij van R. *Chanoch* te versterken. Dit besluit genomen hebbende, vervaardigden zij vele kostbare, met goud en zilver doorweven, kleedingstukken en banieren, en vereerden dezelve den koning *Hescham* en diens kamerheer *Almanzor*, den zoon van *Abi Amer*. Hetgeen zij voorzien hadden, gebeurde; zij wonnen des vorsten gunst in zulk eene hooge mate, dat hij een hunner — het is niet duidelijk welken — een geschrift ter hand stelde, dat *ben Gaw* — dus zullen wij hem noemen — tot opperhoofd over alle Joden des koningrijks benoemde en hem de magt verleende, om naar willekeur *Dajanim* aan te stellen en af te zetten, en de hoeveelheid der schatting, welke de Joden den vorst moesten betalen, naar goedvinden te bepalen. De

koning schonk hem daarenboven achttien prachtig uitgedoste bedienden en deed hem in zijn' eigen' staatsiewagen rondrijden. Toen nu de Israëlieten te *Cordova ben Gaws* grootheid zagen, namen zij hem als hunnen *Nasi* aan en verbonden zich bij geschrifte, hem en zijne nakomelingen steeds als zoodanig te erkennen. Hierop zond *ben Gaw* eenen bode aan R. *Chanoch* en liet hem weten, dat, indien hij zoude voortgaan met den Joden regt te spreken, hij, *ben Gaw*, hem in een schip zonder roer zoude plaatsen en aan den wil der golven overlaten. Nu vielen allen, die het met R. *Chanoch* hielden, van hem af en gingen tot de partij van *Josef ben Stanas* over, dien zij schriftelijk verzochten terug te komen, bereid als zij waren R. *Chanoch* van zijnen post te ontzetten en hem, R. *Josef*, als hunnen Rabbijn te erkennen. Doch deze, wel verre van zich door zulk een aanbod gestreeld te gevoelen, antwoordde hun in harde bewoordingen, te kennen gevende, dat hij hemel en aarde tot getuigen riep, dat van *Spanje* tot *Babel* niemand gevonden werd, die in geleerdheid R. *Chanoch* kon ter zijde streven.

Na verloop van een jaar, gedurende welken tijd *ben Gaw* de betrekking van *Nasi* had bekleed, werd hij door den kamerheer des konings gevangen genomen. Deze zag zich in zijne berekening bedrogen; hij dacht namelijk, dat *ben Gaw*, hetzij te regt of te onregt, van de Joden vele belastingen zoude heffen, welke hij hem ten geschenke zoude geven, daar dit echter geene plaats vond, liet hij hem in de gevangenis werpen, waaruit *ben Gaw* eerst na verloop van een jaar verlost werd. Op zekeren Mohamedaanschen feestdag, namelijk, ging de koning, op zijnen weg naar de moskee, voorbij de gevangenis en vroeg zijnen kamerheer, waarom hij den Jood aldus behandeld had; deze gaf ongeveinsd de beweegreden van zijn gedrag jegens *ben Gaw* te kennen, en hierop gaf de koning bevel, dat men hem terstond niet alleen zijne vrijheid, maar ook zijne vroegere

grootheid zoude hergeven. Des konings wil geschiedde, doch *ben Gaw* had, door het schrijven van R. *Josef ben Stanas* ten gunste van R. *Chanoch*, veel van zijnen vroegeren invloed verloren, zoodat deze zelfs niet van zijnen post ontzet werd en zijnen vroegeren invloed, vooral na *ben Gaws* dood, welke spoedig na zijne invrijheidstelling volgde, herkreeg. Toen R. *Chanochs* schoonzoon, een afstammeling van *Phaliag*, eene der eerste Joodsche familiën van dien tijd, zijn' behuwdvader de, volgens zijne meening blijde, tijding bragt, dat *ben Gaw* vrijdagavond overleden was, begon hij te weenen en te jammeren, en toen zijn schoonzoon, *ben Phaliag*, zijne verwondering hierover te kennen gaf, daar de dood eens vijands, gelijk hij zeide, geene reden van droefheid voor ons zijn kan, antwoordde R. *Chanoch*, die waardige man: „Het is *ben Gaw* niet, dien ik beween, maar de armen, die van en door hem leefden, wat zullen die lieden thans beginnen? Wilt gij in hun onderhoud voorzien? in dit geval zal ik niet meer weenen; ik voor mij, ik kan helaas! niets voor hen doen; ook ik ben arm." En inderdaad, de brave man was arm; nederig als hij was, wilde hij zijne geleerdheid niet tot eene bron van geldwinst verlagen en verkoos liever in armoede te leven, dan zijne geliefde תורה voor geld te verkoopen. Hij stierf in het jaar 4775 (1015 gew. jaart.); dus twee en twintig jaren vroeger dan R. *Hai*, die eerst in 4797 (1037 gew. jaar.) overleed (7). Zie hier de oorzaak van R. *Chanochs* dood. De man was gewoon, om op *Simchath Torah* (vreugdedag der wet) voor de Heilige rol geroepen te worden, terwijl bij deze gelegenheid de aanzienlijksten der gemeente met hem de tribune (Al-memar) beklommen, en daar deze zeer oud was, brak de vloer onder zijne zwaarte en deed R. *Chanoch* eenen val doen, aan welks gevolgen hij stierf. Doch

(1) Zie noot 4 Hoofdst. XII.

met hem was niet alle joodsche geleerdheid uit *Spanje* verdwenen; nog was men niet genoodzaakt om, even als voorheen, weder zijne toevlugt te nemen tot de *Jesiboth* van *Babel*; want hij, zoowel als zijn vader R. *Mosé* hadden vele geleerden te *Cordova* gevormd. Een derzelve, R. *Samuel Halevi Hanagid* (8), de zoon van R. *Josef ben Gikatilla*, een apotheker, muntte onder allen in allerlei wetenschappen uit; ook verstond hij de arabische taal en letterkunde en was dus zeer geschikt, om de vorsten van dien tijd te dienen. Doch niettegenstaande zijne uitgebreide kennis en bekwaamheid, moest hij zeer hard werken om in zijn onderhoud te voorzien. De tijden waren ongunstig; de gemoederen waren in gisting; de heerschappij van *Abi Amers* afstammelingen had opgehouden; de *Arabieren* kregen veel invloed, en *Cordova* had door een en ander zoo veel te lijden, dat het, als het ware, uitgemergeld werd. Dientengevolge verwijderden zich de Joden uit deze stad en onder hen ook R. *Samuel*, die zich naar *Malaga* begaf. Daar gekomen, zette hij een' apothekers-winkel op, nabij de woning van zekeren *ben Al Adif*, geheimschrijver van den koning *Hecham* (*Habus*), den zoon van *Madus*, koning der *Arabieren* en ook van *Granada*. Op zekeren dag verzocht *ben-Al Adifs* dienstmaagd R. *Samuel*, om voor haar eenen brief te schrijven aan *Abu Alkas*, den zoon van *Al Adif*, en toen deze den door R. *Samuel* geschreven' brief onder zijne oogen

---

(8) R. *Samuel Hanagid* (de vorst) werd aangesteld in 4787=1017, (*Seder Hakebala* bl. 43b.) Hij vervaardigde eene Inleiding tot den Talmud, die in de meeste Talmud-editiën bijgedrukt is; [eene hoogduitsche vertaling van dezelve, in *Pinners* Talmud-uitgave, (*Berlin* 1842) bl. 12]. Ook schreef hij eene verklaring op den Pentateuchus. (Nog in *M. S.* in het Vatikaan-Sem. Haged. letter ש No. 16 ed. F. a. M. 1847). Tevens vindt men nog van hem aangehaald הלכתא גברוותא (Kolbo No. 26). Als Dichter schreef hij *Ben Mislè*, (eenige proeven daaruit in den *Oriënt*.) Zie voorts *Nachal Kedumim* v, *Dukes*, 2de band. (*Hannover* 1853).

G. P.

kreeg, was hij verbaasd over de diepe wijsheid en geleerdheid, die er in doorstraalde; terstond vroeg hij naar den naam des schrijvers, en toen men hem eenen jood uit *Cordova*, R. *Samuel* namelijk, als zoodanig aanwees, deed hij hem onmiddelijk voor zich komen en zeide hem: „Het betaamt u niet den geheelen dag in een' winkel te zitten, om met veel moeite uw onderhoud te verdienen; van heden af zijt gij in mijne dienst en ik belast mij met u." Van dien oogenblik af bleef R. *Samuel* bij *ben Al Adif* als geheimschrijver, en alvorens deze, als vorstelijk raadsheer, zijnen koning zijne raadgevingen mededeelde, onderwierp hij ze eerst aan R. *Samuels* goedkeuring, of liever, het waren altijd R. *Samuels* raadgevingen, welke den vorst medegedeeld werden, en die ook nooit faalden.

Na eenigen tijd lag *ben Al Adif* op het ziekbed en de koning kwam hem bezoeken. Deze vroeg hem om een raad, omtrent de ingewikkelde oorlogen, welke hij te gemoet zag, waarop *ben Al Adif* het volgende antwoordde: „Mijn Heer en Koning! tot nu toe waren het niet mijne raadgevingen, maar wel die van *R. Samuel*, welke door u opgevolgd werden en die u steeds zoo veel voordeel verschaften; want hij was het, die mij in moeijelijke gevallen met zijn helder verstand en doorzigt voorlichtte; dat hij dus ook voortaan uw raadsman zij en de Heere zal met u zijn." Deze woorden maakten zulk een' indruk op den vorst, dat hij, na *ben Al Adifs* dood, inderdaad *R. Samuel* aan zijn hof deed komen, hem tot zijnen raadsman maakte en hem veel geld en goederen ten geschenke gaf. Na den dood van *Hescham* besteeg *Badis* den troon; ook bij dezen stond *R. Samuel* in groot aanzien en werd hij in het jaar 4787 (1027 gew. jaart.) tot *Nasi* over alle Joden in *Spanje* benoemd. Het waren niet alleen zijne geloofsgenooten in laatsgenoemd land, die hij met weldaden overlaadde, maar ook zijne broeders in het gansche Westen, in *Egypte*, *Iskaljah*, *Babel*,

Jeruzalem mogten zijnen weldadigen invloed ondervinden en genoten van hem geldelijken onderstand. Ook kocht hij vele bijbels, godgeleerde werken, *Misnajoth* en *Gemaroth* aan en deelde onder de wetsbeoefenaren veel geld uit, ten einde hen in de gelegenheid te stellen, zich met kracht op de beoefening der Heilige leer te kunnen toeleggen. Daarenboven bezoldigde hij een aantal schrijvers, welke de *Misnajoth en Gemaroth* copiëerden, ten einde deze werken aan minvermogende leerlingen ten geschenke te geven, terwijl hij tevens alle benoodigdheden in de leerscholen en Synagogen te *Jeruzalem* uit zijne eigene spaarpenningen aanschafte. Zoodoende had hij vele bekwame leerlingen gevormd en verwierf hij zich bij zijn overlijden eene vierdubbele kroon: die van geleerdheid, van algemeene achting, van priesterschap en, wat meer dan alles is, die van eenen goeden naam. Hij stierf in het jaar 4815 (1055 gew. jaart.) en werd opgevolgd door zijnen zoon Rabbi *Jehosef Halevi*. Ook deze bezat vele goede hoedanigheden, doch opgevoed als hij was in den schoot der weelde, ontbrak hem die der nederigheid en liet hij zich veel voorstaan op zijne rijkdommen. Het was dan ook zijn onverdragelijke hoogmoed., die hem tot zijnen val bragt. De niet-Israelietische grooten en aanzienlijken werden naijverig op de gunst, welke hij aan het hof genoot; zij trokken met hunne lastertongen tegen hem te velde, maakten den koning diets, dat hij alles in het werk stelde, om het volk het Joodsche geloof te doen omhelzen, en het gevolg hiervan was — dat de overigens brave man het leven aan eene galg moest verliezen. Doch hiermede was hunne wraakzucht nog niet voldaan; er moesten nog meer slagtoffers vallen, en het gelukte hun van den vorst te verkrijgen, dat alle Joden in *Granada*, ten getale van meer dan vijftienhonderd familiën, onmededogend vermoord werden. Door dit schandelijk moordtooneel werden alle Joden, zoowel die in de nabijheid, als zij die meer verwijderd woonden, in diepen rouw gedompeld;

en geen wonder! immers, gedurende vele eeuwen had men onder Israel zoo veel rijkdom en aanzien, invloed en geleerdheid niet gezien als te *Granada*, terwijl thans met eenen slag aan dit alles een einde was gemaakt; daarbij kwam welligt nog de vrees, dat men den nog overgeblevenen Joden een even barbaarsch lot zoude bereiden.

In het jaar 4823 (1063 gew. jaart.) waren ook de Joden in *Spanje* aan een groot gevaar bloot gesteld, waaraan zij echter door den invloed der hooge geestelijkheid ontkwamen. Koning *Ferdinand* namelijk was, op aanraden zijner dweepzieke echtgenoote, die alle andere gezindheden met geweld tot de Christelijke wilde doen overgaan, tegen de Mohamedanen ten krijge getogen, en vatte bij zijne terugkomst als overwinnaar het voornemen op, om alle Joden in zijn rijk te doen ombrengen; doch de bisschoppen verzetteden zich krachtdadig tegen dezen maatregel en wisten door hunne preken het opgewondene volk als ook de soldaten tot bedaren te brengen. Paus *Alexander* XI (9) prees dit gedrag der bisschoppen in hooge mate en legde in een schrijven zijne gevoelens in dier voege aan den dag: „Met bijzonder welgevallen hebben wij vernomen, dat gij de Joden, welke men met den dood bedreigde, in uwe bescherming hebt genomen, want het zoude eene groote zonde zijn, wanneer het volk, door zijnen blinden ijver vervoerd, lieden had doen omkomen, die welligt door God voor de zaligheid en het eeuwige leven bestemd zijn; immers, ook onze voorganger *Gregorius* belette, dat eene joodsche synagoge omvergehaald werd; daarenboven bestaat er een

---

(9) Van hetgeen hier door onzen schrijver verhaald wordt, zegt de schrijver van het art. *Gesch. d. Juden* in de *Encyklop. v. Ersch en Gruber* (2 Sect. d. XXVII bl. 210 noot 90): Das Schreiben Clemens III (Decret. Greg. lib. 5 tit. 6 cap. 9) citirt es und beruft sich darauf. Es is dieses Schreiben auf welches den Irrthum bei den wackern Verfasser des Scheërith Jisrael cap. 13 veranlasste, wenn er es *Alexander* XI zuschreibt, so hat er aber nur *Alexander* XI, für *Alexander* II gelesen. G. P.

groot verschil tusschen de Joden en Mohamedanen; de laatsten rigten overal verwoestingen aan en dwingen allen, die onder hunne heerschappij komen, te vuur en te zwaard om hunne godsdienst te omhelzen, terwijl de Joden vreedzaam onder ons wonen en steeds bereid zijn ons te dienen; dat hun derhalve geen leed geschiede!"

De groote oorlogen tusschen de *Mooren* in *Afrika* en de *Spanjaarden* bragten er ook niet weinig toe bij, dat men de Joden ongemoeid liet; want daar koning *Alphonsus* veel geld voor den krijg behoefde, gaf hij hun vele vrijheden, ten einde daardoor ondersteuning van hen te erlangen, ja, in zijnen nood ging hij zelfs zoo ver, dat hij vele Joden als regters over de Christenen aanstelde. Paus *Gregorius* — ofschoon aanzienlijke geschenken van *Alphonsus* ontvangen hebbende — keurde zijne daden niet goed en deed hem in een schrijven scherpe verwijtingen, omdat hij de Joden zoo groot maakte; doch de koning bekreunde zich hierom niet, maar ging voort met hen te begunstigen, zoodat zij, zoo lang hij leefde, in rust en vrede en in het genot van alle mogelijke vrijheden bleven.

In het jaar 4856 (1096 gew. jaart.) regeerde Don *Pedro*, kleinzoon van Don *Alphonsus*; ook deze was den Joden genegen en toonde zich steeds als hun beschermer. In zijnen tijd leefde een geestelijke, *Nicolaus van Valencia* genaamd, welke met al zijne pogingen streefde, om de vorsten tot een' oorlog tegen de Mohamedanen in het Heilige land te bewegen, en toen ook Don *Pedro* zich daartoe bereid verklaarde, sprak *Nicolaus* tot hem (10): „Het verwondert mij zeer, dat gij oorlog wilt voeren tegen die vijanden van ons geloof, die zeer ver af wonen, daar gij eene zelfde beweegreden tot oorlog hebt tegen de Joden, welke in uw eigen land wonen en die ons zooveel haat toedragen. In hunne boeken is het hun

(10) Zie *Sebet Jehudah* van *Wirga*, twee en dertigste vervolging.

verboden, ons te groeten, terwijl ik daarenboven van iemand, die hen kent, heb hooren zeggen, dat een Christen slechts den middenvinger moet aannemen van de hand, welke hem door eenen Jood toegereikt wordt. Want wanneer een Jood eenen Christen ziet naderen, zegt hij, „dat gij in een ongelukkig uur moogt komen!" en wanneer hij in zijne nabijheid is, zegt hij: „Wees gegroet, mijnheer! de Hemel schenke u een lang leven!" terwijl hij, wanneer de Christen hem verlaat, dezen naroept: „Ik wensch u het lot eens *Korachs* en eens *Pharaös!*" De koning, die aan deze ongerijmdheden, en te regt, geen geloof sloeg, vroeg aan *Nicolaus*, of hij het zelf van eenen Jood gehoord had; waarop deze antwoordde, dat hem deze bijzonderheden, wel is waar, door geen' waren, maar toch door een' gedoopten Jood waren medegedeeld. De koning hernam hierop, dat men een' zoodanigen geen geloof kon schenken, want hij, die in staat is, zijn geloof voor een ander te verwisselen, ontziet zich ook niet, om de waarheid te verkrachten; daarenboven is elke vijandschap om des geloofs wille eenigzins verschoonbaar, wanneer zij werkelijk uit opregte liefde voor dat geloof ontspruit. Hierop zeide *Nicolaus*, dat niets hem zoo zeer verdroot als der Joden onbeschaamdheid tegen den koning, daar zij zich niet zouden ontzien, hem in het aangezigt te zeggen, dat zijn geloof valsch is. De koning liet nu eenen Jood ontbieden, en toen deze verscheen, vroeg hij hem naar zijnen naam. „*Ephrajim Sangu*," was het antwoord. De koning vervolgde nu: „Ik geloof, dat gij uit twee deelen zijt zamengesteld; uwe onderste helft verraadt den Jood, en daarom heet gij *Ephrajim*, terwijl uw bovenste gedeelte, dat met dat eens Christen gelijk staat, u den naam van *Sangu* doet dragen." Hierop antwoordde de Jood, dat *Sangu* zijne familienaam was, dat deze eigenlijk *Sanzi* heette, maar door den tijd in *Sangu* veranderd was. „Heb ik dan," hernam de koning, „een huwelijksaanzoek voor een' der mijnen bij u gedaan, dat gij

mij den naam uwer familie mededeelt?" „Ik heb alleen daarom," hervatte de Jood, „den naam van *Sangu* genoemd, ten einde eene nadere omschrijving van mijn persoon te geven; immers, er zijn velen, die den naam van *Ephrajim* dragen, en daar de koning mij wenschte te kennen, was ik, duidelijkheidshalve, wel verpligt, mijnen familienaam op te geven." „Genoeg hiervan!" zeide de vorst eindelijk, „Ik heb u ook niet hier doen komen, om over namen te redetwisten, maar ik wenschte wel van u te hooren, welk geloof, dat der Christenen of der Joden, het beste is." „Mijn geloof," dus antwoordde *Ephrajim*, „is voor mij goed, aangezien onze voorouders slechts slaven waren in *Egygte* en de Heere hen met sterke magt en uitgestrekten arm uit de slavernij verlost heeft, terwijl het geloof mijns konings voor mijnen koning goed is, dewijl hij hierdoor in staat is, eene groote heerschappij te voeren." „Dus luidde mijne vraag niet," hernam de koning, „antwoord mij zonder omwegen: welke der beide zoo even genoemde godsdiensten is de beste?"

„Gun mij drie dagen tijd," hernam de andere weder, „na verloop hiervan zal ik u uwe vraag beantwoorden." De koning bewilligde in dit voorstel. Na drie dagen kwam *Ephrajim* bij den vorst terug en nam een droevig en tevens toornig gelaat aan; en toen de koning hem vroeg, wat hem deerde, antwoordde hij:" men heeft mij heden gevloekt wegens eene zaak, waaraan ik niet de minste schuld heb, en ik hoop, dat de koning zich mijner zal aannemen. De zaak is deze: Een mijner buurlieden is van hier vertrokken en heeft bij deze gelegenheid aan elk zijner twee zonen eenen kostbaren steen ten geschenke gegeven; nu kwamen zij heden ochtend bij mij en verzochten mij, hun te zeggen, welke der beide steenen, die zeer veel overeenkomst met elkander hebben, de beste is. Uw vader — dus antwoordde ik hun — is de grootste kenner van edelgesteenten, zendt naar hem toe en hij zal u gewis naar waarheid inlichten. Dit nu, Heer

en Koning! is de toedragt der zaak, en het was om het u zoo even medegedeelde antwoord, dat zij mij sloegen en vloekten." „Zij hadden onregt," zeide nu de koning, „met u te slaan en te vloeken en zij verdienen daarvoor streng gestraft te worden." „Neem nu uwe eigene woorden," hernam *Ephrajim* „ten antwoord op uwe tot mij gerigte vraag. *Jaäkob* en *Esau* waren broeders, en de goede Vader hierboven gaf elk hunner een' kostbaren steen, namelijk: het geloof; thans vraagt mijn Heer en Koning, welk van beide het beste is? Wel nu, mijn Koning behoeft slechts eenen bode naar den Hemel te zenden en den Heere te doen vragen, welke der twee geloofsbelijdenissen de beste is." Hierop sprak de koning tot *Nicolaus:* „Erkent gij thans de wijsheid der Joden? Deze *Ephrajim* heeft aanspraak op mijne achting en milddadigheid, terwijl gij voor uwe lastertaal tegen de Joden gestrenge straf verdient." Doch *Nicolaus*, wel verre van zich door dit antwoord te laten ontmoedigen, zeide: „Dit zij hoe het wil; maar het is de gewoonte van alle vrome koningen, dat zij alle andere geloofsbelijdenissen aan de hunne onderdanig maken, en waarom handelt mijn Heer en Koning niet ook aldus met de Joden?" „Omdat ik nooit gehoord heb," antwoordde de koning, „dat dwingelandij geluk aanbrengt; men kan, ja, door geweld zaken doen veranderen, doch zoodra de dwang ophoudt, keeren zij weder in haren vorigen toestand terug; even als een steen, welke, in de lucht geworpen, weder naar de aarde terug keert, zoodra de kracht, die hem opgeworpen heeft, heeft opgehouden; of, om nog eene andere vergelijking te bezigen, even als de lucht, die, opgesloten zijnde, bij de minste opening zich weder eenen weg naar buiten baant. Derhalve raad ik u, *Nicolaus!* de Joden niet door dwangmiddelen van hunne godsdienst af te brengen; bezig liever zachte en vleijende woorden, herhaal deze elken dag en welligt zult gij door zachtheid verkrijgen, wat gij door geweld niet zoudt kun-

nen bewerkstelligen. Immers, gij weet, dat een droppel water, hoe zacht ook, door de lengte des tijds in staat is in den hardsten steen een gat te boren, en zoo zal ook eene zachte tong door lang aanhouden in een hart van vleesch kunnen toegang vinden. Ter staving mijner woorden, zal ik u nog het volgende verhalen: Zeker wijze, zijnen kinderen eene zedeles willende geven, rigtte te dien einde eenen maaltijd aan, bij welken hij eenige raauwe, harde en eenige week gekookte ossentongen deed opdisschen: de harde tongen bleven onaangeroerd, terwijl de weeke gretig verslonden werden. De wijze man nam hieruit aanleiding, om zijnen kinderen de volgende woorden toe te voegen: „Wanneer gij steeds zoo handelt en den menschen in zachte woorden toespreekt, dan zult gij altijd gelukkig zijn, want de zachtste tongen zullen steeds meer uitrigten dan de harde." Dus sprak de koning. Doch *Nicolaus* was hiermede nog niet voldaan en beproefde den koning van eenen anderen kant aan te tasten. „Beschouw de stijfhoofdigheid der Joden," zeide hij, „behoef ik u een krachtiger bewijs hiervan aan te voeren, dan dat *Josephus* te vergeefs al zijne welsprekendheid verspilde, ten einde de Joden te bewegen, zich aan de *Romeinen* over te geven." Doch het ging *Nicolaus* bij den koning niet beter, dan *Josephus* bij de Joden; want ook hij verspilde te vergeefs zijne welsprekendheid, om den koning tot eene daad van geweld tegen de Joden over te halen.

Evenwel hebben de Joden niet alleen in *Spanje,* maar ook in andere landen in dien tijd vele wederwaardigheden moeten ondervinden en zijn zelfs velen hunner op eene erbarmelijke wijze omgekomen; wij zullen dit echter tot een onderwerp van behandeling voor het volgende hoofdstuk maken.

In dezen tijd werden onder de Joden ook vele wijzen en geleerden gevonden. Wij zullen eenigen der meest uitstekende opnoemen:

R. *Samuel Hacohen ben Chofni Gáon*, schrijver der boeken *Mekach oemimkar*, *Mezarnoth* en meer anderen, terwijl wij ook nog eene belangrijke, doch nog niet in druk verschenene, verklaring van den Pentateuchus van hem bezitten (11).

R. *Jitschak ben* R. *Jaäkob Alfasi*, uit het land *Fez* (12); hij was een leerling van *Rabenu Nissim* (13) en *Rabenu Chananël*. Uithoofde van eenige tegen hem verspreide lasteringen, was hij genoodzaakt te vlugten en kwam hij zich in *Spanje* te *Elisana* nederzetten, alwaar hij vele geleerden vormde; hij is de schrijver van het boek *Rab Alfus*; hij stierf in het jaar 4863 (1103 gewone jaart.), in den ouderdom van negentig jaren.

---

(11) *Rab. Samuel b. Chofni*, was de schoonvader van R. *Hai* (zie noot 4, Hoofdst. XII.) Hij schreef, behalve de hier aangehaalde verklaring op den Pentateuchus (voorrede van *Ibn Ezra* op den P. en in deszelfs verklaring Gen. II, 17 en Exodus IV, 25), nog andere godgeleerde werken in het Arabisch, (*Tes. Alscar* No. 17; R. *Abm. ben Nathan* No. 216 en *Baal Haïtur* letter ש.) De twee eerste door onzen schrijver hier genoemde werken echter, zijn niet door hem, maar wel door R. *Hai* vervaardigd, (zie de voorrede des vertalers der *Misnè* verklaring van *Maimonides*, *Seder Nasim*.)

(12) R. *Jitschak Alfasi* (4863=1103), algemeen bekend onder den naam RIF; de beroemdste onder de vijf hier genoemde schriftgeleerden. Zijn werk, waarvan onze schrijver gewag maakt, is zeer groot van omvang en bevat een hooggeschat compendium des Talmuds. In hoeverre hij bij zijne tijdgenooten in achting stond, leze men zijn grafschrift in *Korè Hadoroth* bl. 7—8 (vroeger in het Israël. Weekblad onder de rubriek המורות (No. III) in zijn geheel door ons medegedeeld). Eene gedeeltelijke vertaling daarvan bij *Jost* deel IV bl. 143. Hij schreef ook nog eene uitvoerige verhandeling in het Arabisch over eenige talmudische wetsbepalingen (*Alfasi Ketuboth* en *Waad lach.* letter י No. 3).

(13) Zijn naam was *Rabenu Nissim b. Mar Jakob, b. Mar R. Nissim Ibn Sahin*, uit *Kaïrwan* in *Noord-Afrika* (schoonvader van den in dit Hoofdstuk gemelden R. *Josef Hanagid*). Van de werken door hem vervaardigd, zijn slechts twee in druk verschenen, zijnde: I. Geschiedenissen en verhalen in eenen zeer boeijenden stijl geschreven (uit T. Babli en Jerusalmi en veel onbekende Midrasim te zamengesteld) ten troost zijns schoonvaders *Dunas* vervaardigd en genaamd *Chibbur Jafa Mehaisua* (*Ferarra*, 1557 en *Amsterdam* 1746), II. *Hamafteach sel Manülè Hatalmud* (voor de eerste maal door *J. Goldenthal* in 1847 te *Weenen* naar een M. S. uitgegeven.) Eene uitvoerige levensbeschrijving van dezen geleerde, in *Bikurè Haïttim* 1831, bl. 56. G. P.

R. Jitschak bar Jaäkob bar Baruch, van *Cordova* (14); hij behoorde tot de adellijke geslachten van *Jehuda* en was niet alleen een uitstekend wetgeleerde, maar muntte ook in bijna alle andere wetenschappen uit. Hij stierf in *Granada* in het jaar 4855 (1095 gew. jaart.), en was van moederszijde de grootvader van ראב״ד (15).

R. Jitschak bar Baruch, van *Cordova*; hij vormde vele bekwame leerlingen en was de schrijver van het boek *Kupath Harochlim* (16), dat hij echter niet voltooide, daar hij reeds in 4854 (1094 gew. jaart.) overleed.

R. *Jitschak ben Mosé*, uit de gemeente *Denja*; van daar trok hij naar het Oosten en werd in hevige geschillen gewikkeld met רי״ף; hij stierf in het jaar 4875 (1115 gew. jaart.).

R. Jitschak ben R. Jehuda ben Giut, van *Elisana*; hij was groot wetgeleerde, uitstekend hebreeuwsch taalkundige, beoefenaar der wijsbegeerte en *Paitan*; hij stierf in het jaar 4870 (1110 gew. jaart.) (17).

---

(14) Zijn familienaam was *Ibn Albalia* of *Alkahlia*. Hij werd geboren onder de laatste der Omiaden. Behalve zijne uitgebreide kunde in de joodsche godgeleerdheid, verwierf hij zich, door zijne groote astrologische kennis, de achting en het vertrouwen van *Abulcassim Ibn Abad*, *Almothamad* genoemd, koning van *Sevilla*, die hem tot zijnen huishofmeester en tot Rabbijn aanstelde. (*Sed. Hakeb.* bl. 44b en *Jost* deel VI bl. 143.)

(15) Deze is R *Abrm. b. David*, (de eerste van dien naam, 4940=1180) de vervaardiger van het bekende *Seder Hakebala*, bevattende eene naauwkeurige kronijk, van de schepping tot den tijd des schrijvers. Ook schreef hij een groot werk over de sterrekunde (*Jesod Olam* Hoofdst. 4 Afd. 18) en een wijsgeerig werk [*Emuna Rama*] over het geloof (Dit laatste is voor kort met eene hoogduitsche vertaling in druk verschenen.) Hij werd te *Toledo* als martelaar der H. godsdienst omgebragt. (*Sebet Jehudah* 5de vervolging).

(16) Onze schrijver heeft hier den vervaardiger van dit werk verkeerdelijk opgegeven, daar het de tweede hiergenoemde R. *Jitschak* (*b. Jakob*) geschreven heeft, (zie *Sed. Hakeb.* op de, in de vorige noot, aangegevene plaats).

(17) R. *Jitschak Ibn Giut* stierf in 4849=1089 (onze schrijver heeft hier uit verkeerde bronnen geput) te *Cordova* in zijn een en vijftigste jaar, en werd te *Lucena*, de begraafplaats zijner ouders, ter aarde besteld. (*Die Regl. Poes.* bl. 255).

Alvorens dit hoofdstuk te eindigen, maken wij onze lezers opmerkzaam op eene in het oog vallende eigenaardigheid, namelijk: dat de vijf laatste, door ons genoemde gelijktijdige geleerden, allen den naam van *Jitschak* droegen.

Onder zijne talrijke leerlingen bevonden zich de beroemde R. *Josef Ibn Sahal*, (als Rabbijn te *Cordova* in 4898=1138) en de als wijsgeer en dichter vermaarde R. *Mosè b. Ezra Hasalach* uit *Granada*, (st. 1110) schrijver van het dichtwerk *Haunak*, — ook *Hatarsis* — (*Ginsè Oxford* naar de kronijk van R. *Saadja Ibn Danon*) den boezemvriend van R. *Jehuda Halevi* (zie noot 1 Hoofdstuk X). Ook vindt men van hem aangehaald eene verklaring op den Prediker (*Jikawu Hamajim* van R. *Sam. Ibn Tibon* bl. 103) en een op de *Misnè* (*Peër Hador* No. 15). Van zijn talmudisch werk zijn nog thans verscheidene stukken in de nationale Bibliotheek te *Parijs* aanwezig, (*Sem Haged.* deel II letter י No. 8, ed. *F. a. M.*), alsmede eenige Piutim in eene Selichot-verzameling, in bezit van den Heer *Chaïm Gedalia* te *London*. (*Kaftor Waferach*, ed. *Edelmann*, bl. XXXII.)

Ten slotte merken wij hier nog aan, dat de vierde hier door onzen schrijver genoemde R. *Jitschak*, namelijk R. *J. b. Mos. ben Sakhne*, niet zoo beroemd, als de andere hier genoemde geleerden van dien naam, was; en dat hier eigenlijk onder deze vijf geleerden, aan het hoofd behoort genoemd te worden, de als geleerde en dichter vermaarde R. *Jitschak b. Ruben Albarcelonita* (uit *Barcelona*). Deze werd bij de gemeente van *Denia* als Rabbijn aangesteld, welk ambt hij tot aan zijnen dood toe met grooten roem bekleedde. (2 *Sed. Hakeb.* bl. 45 en *Korè Had.* bl. 6b.) C. P.

HOOFDSTUK XIV.

Vervolging en moord, gepleegd op de Joden in Duitschland, Frankrijk, Engeland, Bohemen, Hongarije enz. van het jaar 4850 (1090 *gew. jaart.*) *tot* 4856 (1096 *gew. jaart.*)

Omstreeks dezen tijd waren de Joden in *Duitschland* zeer talrijk, vooral in de groote steden, zoo als te *Trier*, *Keulen*, *Mainz* enz., waar zij vele synagogen hadden. Eerst waren zij tot in *Frankenland* doorgedrongen, van daar trokken zij naar *Bohemen*, welks inwoners zij gewigtige diensten bewezen tegen de *Barbaren*, met welke zij in oorlog waren, weshalve zij de vrijheid kregen om aldaar synagogen te mogen bouwen. Van *Bohemen* kwamen zij naar *Hongarije*, en wel in het jaar 4850 (1090 gew. jaart.), alwaar zekere priester, *Gottschalk* (1) genaamd, hun het leven zeer bitter maakte. Hij plaatste zich namelijk aan het hoofd eener bende landloopers van ongeveer vijftien duizend man en trok met deze ten krijg tegen de Joden. Ofschoon *Gott-*

(1) De kruisvaarders, onder *Peter van Amiens*, *Walter von Habenichts* en *Gottschalk*, onder aanvoering van een gans en eene geit langs den *Moezel* trekkende, rigtten onder de Joden van *Trier* eene slagting aan; want deze volksmenigte, ontbloot van geld en zonder godsdienstige denkwijze, wilde niet alleen de Joden bekeeren, maar nog daarenboven hen van hunne have berooven; eene ontzettende angst maakte zich van de Joden meester voor deze ongeregelde horden, welke in de vervolging der Joden nog eene verdienste vonden (*Jost* deel VII bl. 231.) G. P.

schalk zelf geen ander doel had dan te rooven en te plunderen, wist hij zoo goed den schijn aan te nemen, als deed hij alles uit zuiveren godsdienstijver, dat het volk hem schier gelijk een' heilige vereerde en ook de koningen hem in zijne plannen niet stoorden. In korten tijd doorliep hij met zijne bende geheel *Frankenland,* trok vervolgens naar *Hongarije* en had overal de vrijheid, om den Joden allerlei kwaad te doen. Toen men eindelijk echter begon op te merken, dat hij, onder den dekmantel der godsdienst, niets anders dan roof en plundering beoogde en dat hij hier en daar ook de vrouwen der Christenen trachtte te verleiden, werd hij, terwijl hij in eenen staat van dronkenschap verkeerde, door de *Hongaren* overvallen en met een groot gedeelte van zijne bende door hen ter dood gebragt.

De billijke straf, door den priester *Gottschalk* ondergaan, belette evenwel niet, dat de graaf *van Leiningen* (2) een' gelijken aanslag tegen de Joden beproefde en ook gedeeltelijk ten uitvoer bragt, daar het hem gelukte in eenige Joodsche gemeenten in *Duitschland* rouw en droefheid te verspreiden. Toen hij echter met zijn volk *Hongarije* wilde binnenrukken, maar den weg derwaarts door de *Hongaren* afgesloten vond, maakte hij toebereidselen, om zich met geweld eenen doortogt te banen; spoedig viel hij de *Hongaren* aan en reeds scheen hem het krijgsgeluk zoo gunstig, dat hij bij voorraad een gedeelte van *Hongarije* onder zijne hoofdlieden verdeelde, doch in den oogenblik dat hij met dezen over een te volgen plan beraadslaagde, werd hij onverhoeds door de *Hongaren* overvallen en met de zijnen op de vlugt gejaagd.

---

(2) D. i. *Emiko van Leiningen*, die 12000 man bijeengebragt had. Deze dweepende hoofden van eene onzinnige menigte deden, op hunnen togt door *Duitschland*, in alle steden aan den *Rhijn*, *Main* en *Donau*, door welken zij trokken, ook in *Bohemen*, alle Joden ombrengen, onder voorwendsel, dat zij binnelandsche vijanden van het Christendom waren. (*Y. van Hamelsveld*, *G. d. Joden* [*Amsterdam*, 1807] bl. 90.) G. P.

Keizer *Hendrik* (3), die zich toen e *Regensburg* bevond, was den Joden niet ongenegen en herstelde hen weder in de steden, uit welke zij waren verjaagd geworden, terwijl hij daarenboven de roovers en plunderaars noodzaakte, den Joden het hun ontnomene geld en goed terug te geven.

In het jaar 4856 (1096 gew. jaart.) hadden in *Engeland*, *Duitschland* en *Hongarije* groote onheilen plaats. De aanleidende oorzaak hiervan was de volgende: Een priester, eene reis naar *Jeruzalem* ondernomen hebbende, maakte de opmerking, dat de Christenen aldaar veel van de Mohamedanen te lijden hadden en dat zij door dezen zeer onderdrukt werden. Dat nu ging hem zeer ter harte, zoodat hij bij zijne terugkomst te *Rome* onmiddelijk aan paus *Ottobaan* (4) mededeelde, hetgeen hij in het Heilige land had waargenomen. De paus riep hierop de hooge geestelijken bijeen en sprak hun aldus aan: „Laat ons optrekken naar den goddelijken berg en hem der handen der Mohamedanen ontrukken, want het zoude ons allen tot schande strekken, indien wij het Heilige land nog langer in het bezit dier honden lieten." — Dus zeide hij, en op zijne roepstem verzamelde zich eene schrikbarende menigte uit *Duitschland*, *Frankrijk*, *Engeland*, *Spanje*, *Italie* enz., mannen en vrouwen, kinderen en grijsaards, ook koningen en vorsten, rijken en aanzienlijken, magtigen en zwakken, bisschoppen en priesters, allen onder elkander, ten einde tegen het land van *Juda* en de Heilige stad *Jeruzalem* op te trekken.

In dezen tijd was Israël in bijna alle christenlanden ten prooi aan moord en plundering (5), zoodat wij nog heden, bij

---

(3) Dit is *Hendrik IV*, nadat hij uit *Italië* terugkeerde, op den rijksdag te *Regensburg*.

(4) Met dezen priester wordt hier bedoeld de, in noot 1 gemelde, fransche kluizenaar *Peter van Amiens* — *Ottobaan* moet zijn *Urbanus* II.

(5) Het hier volgende stuk is letterlijk vertaald uit de *Dibrè Hajamim* van R. *Jos. Hokohen* bl. 5—8. Zie ook deszelfs *Emek Habacha*, bl. 15—22. G.P.

de beschrijving dier ijzingwekkende tooneelen, door eene koude rilling worden bevangen, en wij zouden gaarne onze oogen er van afwenden en dit gedeelte onzer geschiedenis, om der eere des menschdoms, met stilzwijgen voorbijgaan, ware het niet, dat wij ons door onze belofte, om het oorspronkelijke werk in zijn geheel weder te geven, gebonden achtten. — De Christenen, vooral die van *Duitschland* en *Frankrijk*, zeiden tot elkander: „Alvorens onzen vijand en dien van ons geloof in verre landen te gaan beoorlogen, laat ons den vijand, die zich in ons midden ophoudt, de Joden, ter dood brengen; laat ons hen verdelgen, opdat de naam van Israël niet meer uitgesproken worde. Maar laat ons hun genade schenken, indien zij hun geloof afzweren en zich den doop laten toedienen." — Dus spraken zij, en toen deze mare in de joodsche gemeenten in *Duitschland* vernomen werd, werden allen door schrik en angst bevangen; zij strooiden zich aarde op het hoofd, hulden zich in een' zak met assche, hieven hunne oogen ten Hemel, vastten en baden en smeekten, en zij smeekten zoo innig..... doch eene donkere wolk had zich tusschen hun gebed en den Hemel geplaatst, het werd door den Heere niet verhoord.

Het was Zaturdag, de achtste dag der maand *Ijar;* der Joden toenmalige vijanden drongen in de stad *Spier* door en begonnen met tien hunner te vermoordden, omdat zij zich niet wilden doen doopen, terwijl eene joodsche vrouw zich zelve met een mes den dood gaf, omdat zij liever verkoos te sterven dan onteerd te leven. Zij was de eerste der velen, die zich in dien tijd zelven het leven benamen. De overige joodsche inwoners van *Spier* werden gered door den bisschop, die, zich over hen ontfermende, hen in zijn paleis verborg en eenigen der moordenaars deed opknopen.

Op den 23sten dierzelfde maand kwamen de Christenen gelijk de wolven op de joodsche gemeente te *Worms* aanvallen; velen vlugtten naar het bisschoppelijk paleis en smeek-

ten den kerkvader, dat hij hen onder zijne bescherming zoude nemen; doch de bisschop wilde alleen dan aan hunne smeekingen gehoor geven, wanneer zij hunne godsdienst afzwoeren en den doop wilden ontvangen. Velen, aan wie het voorvaderlijke geloof dierbaarder was dan het leven, lieten zich zonder morren ombrengen, terwijl ook sommigen, die daartoe geene geestkracht genoeg bezaten, de christelijke leer omhelsden, welke zij evenwel later voor de joodsche weder verlieten, zoodra zij dit zonder levensgevaar doen konden. Allen, die hun geloof niet afzwoeren, werden dan ook zonder de minste ontferming ter dood gebragt en hunne bezittingen verbeurd verklaard, terwijl de heilige wetsrollen onder de voeten vertrapt werden. Slechts eenige jonge kinderen, welke men met geweld den doop deed toedienen, bleven uit de algemeene slagting gespaard, doch ook deze keerden later weder in den schoot der Israëlietische kerk terug. Er waren ook velen, die zich zelven den dood gaven, terwijl anderen, die daartoe geen moed genoeg hadden, dien gaarne uit de hand hunner dierbaarste betrekkingen ontvingen. Zoo zag men — ô, ijzingwekkend tooneel! — den eenen broeder aan den anderen, den vriend aan den vriend, den vader aan zijnen zoon, den echtgenoot aan zijne gade, de moeder aan hare dochter, onder den uitroep van „Hoor Israël! de Eeuwige, onze God, is een eenig, eeuwig Wezen!" den doodelijken slag toebrengen, zonder dat zich een enkele klaagtoon deed hooren; zoo sterk was toen de liefde voor het voorvaderlijke geloof! zoo innig was men overtuigd, dat men een beter leven te gemoet ging! — Op deze wijze kwamen omstreeks acht honderd personen om, waaronder een jongeling, *Simcha Cohen* genaamd, bij wien wij een oogenblik, maar ook slechts één oogenblik, moeten stilstaan. Deze jongeling, namelijk, werd met geweld naar eene kerk gevoerd, waar men hem wilde dwingen, zich den doop te laten toedienen. Doch in de opwelling zijns toorns greep hij een mes uit den zak

zijns kleeds en bragt daarmede den neef des bisschops, een' der stedelijke overheden, eenen doodelijken steek toe. Wij behoeven er toch wel niet bij te voegen, dat ook de jongeling zijn slagtoffer niet lang overleefde.

Toen de mare van *Worms* tot de Joden te *Mainz* was doorgedrongen, stonden ook zij als door schrik en vrees verpletterd, en zochten ook eene wijkplaats in het paleis des bisschops; doch op den derden dag der maand *Siwan* werden zij door hunne vijanden overvallen en onmededoogend vermoord. Sommige oude lieden echter, die niet door de hand eens vijands wilden sterven, wikkelden zich in een *Talith* en gaven zich zelven den dood. Op deze wijze verloren te *Mainz* dertien honderd Joden het leven. Zestig hunner, die in eene bisschoppelijke aanhoorigheid verborgen waren, werden door den kerkvoogd naar een dorp, *Rinkuna* geheeten, gezonden, alwaar hij hen meende te kunnen beschermen, doch weldra werd hunne schuilplaats door de woestelingen ontdekt en moesten ook zij in het lot hunner vermoorde broederen deelen. Zoo werden ook allen, die zich door de vlugt hoopten te redden, door den vijand achterhaald en ter dood gebragt. Twee derzulken, *Uri* en *Jitschak ben David Haparnas*, welke men met geweld den doop had toegediend, bleven voor een ander niet minder afgrijsselijk lot bewaard. De laatstgenoemde had twee dochters, welke hij op den dag vóór het Sebuothfeest, na alvorens voor God boete gedaan te hebben, in zijne eigene woning met eigen hand den dood gaf, waarna hij zijn huis aan de vlammen offerde, terwijl hij zelf met *Uri* zich naar de synagoge begaf, waar zij zelven een einde aan hun leven maakten.

Toen de Joden te *Keulen* de gruweldaden, door de Christenen op hunne broeders gepleegd, vernamen, zocht ieder zich, zoo goed als hij kon, bij eenen vriend of bekende te verbergen; doch des anderendaags, den 5den der maand *Ijar*, kwamen hunne vijanden met geweld hunne woningen

binnen en roofden alles, wat zij vonden; want er was niemand, die de Joden beschermde. Vervolgens begaven zich de Christenen naar de Synagogen, braken dezelve open, namen de heilige wetsrollen er uit, welke zij al spottende op de straat verstrooiden, onder de voeten traden en vervolgens verbrandden. Dit geschiedde op den eersten dag van het Sebuothfeest, den verjaardag der wetgeving op *Sinai!* Zekere R. *Jitschak*, die niet had willen vlugten, werd met geweld naar eene kerk gevoerd, ten einde hem aldaar den doop te doen ondergaan; doch zoodra was de man niet in de kerk gekomen of hij spuwde, ten teeken van afkeer, op de zich aldaar bevindende beelden en verbrijzelde diegenen, welke in zijn bereik waren; deze daad had ten gevolge, dat hij benevens eene vrouw door het gepeupel vermoord werd. Op den tienden dag dier maand, toen de hartstogten eenigzins bedaard schenen, zond de bisschop de bij hem verborgene Joden naar zeven omliggende dorpen, alwaar hij meende hen te kunnen beschermen. Zij bleven daar tot de maand *Tammuz*, dagelijks hunne gebeden naar God opzendende, gedurig vastende en gelden tot heilige doeleinden offerende. Doch op den tienden dag der laatstgenoemde maand kwamen de woestelingen in het dorp *Nose*, alwaar zij zekeren *Samuel ben Asèr*, benevens diens twee zonen vermoordden, waarna zij het lijk des vaders onder hunne voeten vertraden en die der twee zonen aan den deurpost ophingen, omdat zij de Christelijke godsdienst niet hadden willen omhelzen. Vervolgens kwamen de van bloed druipende horden naar de stad *Walasc*, ten einde ook daar de Joden te vermoorden. In deze stad bevonden zich R. *Levi ben Samuel* met zijn huisgezin, benevens eene oude vrouw, *Rachel* genaamd, R. *Salomo Hacohen* en nog andere Israëlieten, welke hier in veiligheid meenden te zijn. Toen zij de moordenaars zagen naderen vormden zij het plan, om zich ter eere Gods onderling den

dood te geven, welk voornemen ook door hen werd ten uitvoer gebragt. Onder hen bevond zich ook zekere R. *Samuel ben Jechiël*, een om zijne vroomheid en regtschapenheid algemeen geacht man; deze had een' eenigen zoon, met welken hij in het water sprong, waar de jongeling zijnen hals uitstrekte en hem zijnen vader ter slagting aanbood; deze nam inderdaad een mes, sprak een gebed uit, waarop de jongeling en de omstanders het „ amen" uitspraken en — offerde zijnen zoon aan de godsdienst der vaderen. Een ander jongeling, *Menachem* geheeten, die ook bij dit tooneel tegenwoordig was, maakte nu, op het verzoek des ouden mans, een einde aan diens leven, waarna hij ook zich zelven den dood gaf.

Op den vierden dag der maand *Tammuz* besloten de woestaards de Joden te *Ilgira* zoo lang te folteren en te martelen, tot dat zij zich zouden doen doopen. Doch toen de Joden hiervan onderrigt werden, begaven zij zich, ten getale van drie honderd, in één groot vertrek, en na hartverscheurende gebeden tot den Hemel gerigt te hebben, kwamen zij overeen zich allen te laten dooden, niet door de hand eens vijands, maar door die eens vriends, eens broeders. De volgenden werden gekozen, om deze taak op hunne broeders te volbrengen: *R. Gersom*, *Mar Jehuda* en *Mar Josef*, allen zonen van zekeren *Abraham; R. Jehuda bar Samuel Halevi* en *R. Peter*. Deze vijf personen namen ieder, na de deur gesloten te hebben, een zwaard in de vuist en slagtten allen, die in het vertrek tegenwoordig waren. Na deze taak volbragt te hebben, werd de laatste der vijf genoemden, namelijk R. *Peter*, door zijne vier makkers gekozen, om ook hun het leven te benemen en ook dit werd door hem volbragt; doch nu beklom hij een der hoogste huizen, en liet zich op zijne beurt van hetzelve nedervallen, hetgeen hem ook onmiddelijk den geest deed geven. Van deze driehonderd personen waren slechts twee jongelingen en twee kinderen, bij

welke het zwaard niet diep genoeg was doorgedrongen, overgebleven. Denzelfden dag, den 4den *Tammuz*, had ook bij de Joden te *Zante* hetzelfde akelige schouwspel plaats.

Op den zevenden dag dier maand kwam de vijand voor de stad *Mira* en belegerde haar. Zij eischten den opperheer der stad op, hun de Joden, die zich in dezelve bevonden, over te leveren, er bijvoegende, dat zij met hen zouden handelen gelijk zij met die in andere steden gehandeld hadden. De stads-opperheer begaf zich hierop naar buiten de stad en sprak den hoofd-aanvoerders der woeste horden aldus aan: „Wat baat het u de Joden te vermoorden en de aarde met hun bloed te drenken? blijft liever buiten de stad en laat mij uw tolk zijn bij de Joden. Ik zal hun zeggen, dat zij slechts onder ééne voorwaarde: het omhelzen van de Christelijke godsdienst, op het behoud huns levens kunnen hopen; welligt zal het mij gelukken, hen hiertoe over te halen; in elk geval zal ik u den uitslag mijner bemoeijingen komen mededeelen." — Deze woorden vonden weerklank bij de onderscheidene hoofdlieden, zij werden algemeen goedgekeurd en de opperheer keerde weder stadwaarts. Terstond na zijne terugkomst liet hij de Joden bij zich komen en sprak hun in dier voege toe: „Gij kent al het goede, dat ik van mijne jeugd af tot den huidigen dag voor u gedaan heb; gij weet, dat ik u steeds beschermd heb tegen allen, die u eenig kwaad hebben willen berokkenen, zoo zelfs, dat niemand zich vermat u een voorwerp van de geringste waarde te ontnemen, ja, dat niemand het zelfs waagde, u harde, beleedigende woorden toe te voegen; gij allen, die hier tegenwoordig zijt, kunt deze mijne woorden door uw getuigenis bevestigen. Thans echter staat u een verschrikkelijk onheil te wachten; uwe onverzoenlijkste vijanden zijn voor de poorten dezer stad, zij zijn magtig en talrijk, zoodat ik niets tegen hen vermag, en bij den minsten tegenstand, dien zij ondervinden, zullen zij met geweld de stad binnendringen,

en alle inwoners, mannen, vrouwen, kinderen en grijsaards over de kling jagen. Gij hebt derhalve geene andere keus, dan u den doop te doen geven of u door mij aan den vijand te doen uitleveren, en gij weet welk lot gij in dit laatste geval te verwachten hebt. Ik voor mij, ik kan niet anders handelen; eene weigering van mijne zijde om u over te leveren, zoude niet alleen u niet redden, maar zij zoude tevens de verwoesting der gansche stad ten gevolge hebben; wat er echter ook moge gebeuren, ik zal onschuldig zijn aan uwen dood; kiest derhalve!" — Dus luidden des opperheers woorden, en allen antwoordden als uit éénen mond: „Wij willen liever voor de godsdienst onzer vaderen sterven, dan als verachtelijke zondaars leven; wij zijn in uwe magt, doe derhalve met ons, wat u goed dunkt; wij zien duidelijk, dat de Voorzienigheid het dus over ons heeft besloten en wij willen geene oorzaak zijn, dat gij en de uwen in onzen val wordt medegesleept."

De stads-opperheer nu ziende, dat hij op deze wijze zijn doel niet konde bereiken, nam zijne toevlugt tot eene list. Hij deed namelijk een aantal Joden door zijne dienaren buiten de stad geleiden en gaf dezen laatsten het bevel, dat zij in den omtrek eenig wild zouden dooden en hunne zwaarden met het bloed besmeren. Toen nu de dienaren in de stad teruggekeerd waren, toonde hij de van bloed druipende zwaarden aan de Joden en zeide hun; „Gij ziet hieraan wat het lot uwer broeders geweest is; hetzelfde lot wordt u bereid, wanneer gij u niet laat doopen; volgt dus mijnen raad en wordt Christenen als wij." — Doch de Joden bleven onwrikbaar in hun voornemen: „Wij hebben," dus antwoordden zij, „noch deel aan uwe wet, noch aan uw geloof; doe derhalve met ons wat gij zult goedvinden. Onze God is een eenig Eeuwige God, Hem willen wij toebehooren, Hem willen wij dienen, en noch ter regter, noch ter linkerzijde willen wij afwijken van hetgeen onze leeraar *Mozes*,

Zijn dienaar, ons geboden heeft." — Hierop deed de opperheer de Joden, die hij naar buiten de stad gezonden had, weder terugkeeren en liet allen in de gevangenis, doch op verschillende plaatsen, opsluiten. Hij gebruikte deze voorzorg, opdat zij niet allen te gelijk, zoo als dit in andere steden had plaats gehad, zouden vermoord worden. Onder hen bevonden zich onder anderen twee vrouwen, *Gintil* en *Ribka* genaamd, eene van welke, bijgestaan door een jong, schoon meisje, zoo even eenen zoon gebaard had; toen zij echter den vijand hoorden naderen, liepen zij met het pas geboren wicht naar den gevangenistoren, wikkelden het in een kleed en wierpen het van boven naar beneden. De woestaards dit ziende, schoten op de weerlooze vrouwen toe en sleepten haar met geweld naar eene kerk, alwaar zij haar onteerden. Vervolgens joegen zij alle joden over de kling, met uitzondering van eenigen, welke het hun gelukt was, tot de omhelzing hunner geloofsleer over te halen.

Het volgende had plaats met zekeren *Semarja*: De hofmeester des bisschops zeide hem namelijk, dat hij van de woestaards niets te vreezen had, indien hij met zijn huisgezin bij hem bleef. *Semarja* gaf hem toen al zijne gouden en zilveren kostbaarheden en liet zich met de zijnen door den hofmeester naar een woud vervoeren, waar deze hen tot den negenden der maand *Ab* liet vertoeven. Toen drong de trouwelooze hofmeester bij *Semarja* aan, dat deze van diens zonen, die te *Spier* woonden, ook goud en zilver zoude doen komen en het hem ter bewaring geven. *Semarja* gaf aan dien trouweloozen raad gehoor; doch toen de hofmeester al het goud en zilver in zijn bezit had, leverde hij hen, die hij voorgaf te beschermen, aan den vijand over, welke over dien nieuwen buit luide juichtoonen aanhief. *Semarja* verzocht zijne moordenaars om eenen dag uitstel, ten einde gedurende dien tijd nog de Joodsche ceremoniën te verrigten, terwijl hij beloofde, zich en den zijnen den volgenden

dag den doop te laten toedienen. Dit verzoek werd hem toegestaan, hoewel men hem en de zijnen in eene kamer opgesloten hield. Daar bragten zij den nacht door, doch des ochtends stond *Semarja* vroegtijdig op, nam een mes in de hand en doodde daarmede zijne vrouw en kinderen. Vervolgens wilde hij zich zelven den dood geven, maar zijne hand beefde bij het toebrengen der wonde, zoodat hij, wel is waar, in onmagt viel, doch den geest niet gaf. De dag nu aangebroken zijnde, kwamen de vuige moordenaars de kamer binnenstormen en vonden *Semarja* gewond op den grond liggen. „Wat hebt gij gedaan?" dus spraken zij hem aan, „waarom wildet gij u zelven het leven benemen? gij hebt dus den dood verdiend, derhalve moet gij sterven. Kunt gij echter besluiten u te laten doopen, dan zullen wij u het leven schenken; zoo niet, dan wordt gij met uwe vrouw en kinderen levend begraven." — „Het zij verre van mij", antwoordde *Semarja*," zulk eene zonde te begaan; doet met mij wat gij wilt, ik zal Gode niet ongehoorzaam zijn." Op het vernemen van dit antwoord werd door de nietswaardigen terstond een kuil gedolven; *Semarja* wierp zich er in, na zijne vrouw ter regter en zijne kinderen ter linkerzijde gelegd te hebben. Thans werd er aarde op hem geworpen en bij elke spadevol, die op het graf geworpen werd, vermaanden zij hem, tot het Christelijke geloof over te gaan, waardoor hij zijn leven kon redden; doch de vroome man bleef onwrikbaar. Tot drie malen toe werd de aarde van hem afgenomen en hem dezelfde vermaning toegevoegd; maar alle pogingen bleven vruchteloos, *Semarja* wilde in het geloof van *Abraham*, *Izak* en *Jaäkob* sterven. Nu werd het graf met aarde gevuld en des vromen mans stem werd nog den ganschen dag gehoord. — Ook in het dorp *Cherafna* hielden de woestaards wreedelijk huis, daar zij ook daar allen ter dood bragten, die weigerden de Christelijke leer te omhelzen.

Even als in de onderscheidene door ons genoemde steden en dorpen, handelden ook de Joden te *Trebitz*, *Metz*, *Regensburg*, *Praag* enz. Overal stierven zij blijmoedig om der wille van het heilige geloof; slechts zeer weinigen konden besluiten, om het leven voor hunne godsdienst te koopen. Al deze wreede tooneelen van moord en slagting hadden plaats van de maand *Ijar* tot *Ab* (6). De zielen dier tallooze slagtoffers genieten voorzeker reeds lang hierboven het loon harer werken; zij zijn allen voor het eeuwige leven ingeschreven en verlustigen zich onophoudelijk in het aanschouwen van Gods heerlijkheid. Dat zij onze voorspraak zijn mogen bij Hem, die de geregtigheid zelve is, Amen!

En thans, nu wij eene beschrijving gegeven hebben van al den jammer en de ellende, waaraan Israël in die dagen ten prooi was, kunnen wij ook niet nalaten onzen lezers in

(6) Van daar de instelling bij de meeste Israëlitische gemeenten van den duitschen en poolschen ritus, om jaarlijks op de, omstreeks dezen tijd invallende, Sabbathdagen bij het ochtendgebed de zoogenaamde Zulatoth en Ahaboth in te lasschen, waarin de hartverscheurende rampen, die aan de Joden in hunne vervolgingen tijdens de kruistogten (van 1096 tot 1248) zijn overgekomen, afgeschilderd worden. Ook onder de Selichoth en Kinoth vindt men vele stukken, die in eenen roerenden stijl de gebeurtenissen van dezen rampzaligen tijd voorstellen, door de toen geleefd hebbende geleerden vervaardigd, welke tevens den tijd en de plaats dier gebeurtenissen aangeven; zoo als de Zulath אין כמוך באלמים op den eersten Sabbath na het Paaschfeest, v. R. *Izak b. Salom*, die de rampen van het jaar 1147 betreurt (*Zunz*, *Gottesd*, *V. d. J.* bl. 392, noot d), duidelijk aangeeft bij de woorden ציון לפרט וארשת (d. i. 6 + 1 + 200 + 300 + 400 = [4]907 = 1147; de Zulath אלהים באזנינו שמענו v. R. *Eliëzer b. Nathan* (4930 = 1170) waarin het jaar 1096 aangegeven wordt, door de woorden מחזור רנו אחת עשרה שנה (19 × 255 + 11 = 4856 (1096), even als in het klaaglied אבל אעורר v. R. *Menachem b. Machir* זמן שנת תת״נו בי״א למחזור רנ״ו (4856 = 1096). Zoo ook in het klaaglied מי יתן ראשי מים van den in dien tijd geleefd hebbende R. *Kelonimos b. Jehuda* (4863 = 1103), die de ongelukkken der Joden van Spier (op 8 Ijar) van Worms (24 Ijar en 1 Siwan) en van Mentz (3 Siwan) beschrijft, benevens het daaropvolgende יבכיון מר מלאכי שלום, v. R. *Joël Halevi* uit Bonn, die de verwoesting van Keulen betreurt (zie *Heidenheim* in zijne *Maamar Hapiütim wehapaitanim*). Even zoo de Selichoth אלהים אל דמי לדמי v. R. *David b. Mesullam* en אל ימעט לפניך, die op den dag vóór het Nieuwejaarsfeest en op den Verzoendag uitgesproken worden, en andere meer (z. *Sed. Hadoroth*, bl. 52, col, I en *Jost*, d, VII, bl. 470). G. P.

korte bewoordingen mede te deelen, wat aan Israëls vervolgers op hunnen togt naar het Oosten is wedervaren; wij vinden hierin een nieuw blijk van Gods geregtigheid, die de deugd niet onbeloond en de misdaad niet ongestraft laat. De meesten stierven onder weg door het zwaard, den honger en de pest; duizenden en tienduizenden verloren op deze wijze het leven, en ofschoon zij het land van *Jehuda* en *Israël* overwonnen, bleef het toch slechts gedurende acht en tachtig jaren in hunne magt. De meesten vielen in de magt der koningen van *Perzië* en *Egypte* en aan hen werd bewaarheid: „*In het Heilige land zullen uwe vijanden verdelgd worden.*"

„ De wreede vervolgingen tegen de Joden, waarvan wij hierboven gesproken hebben, hadden niet alleen plaats in *Duitschland*, maar bijna in gansch *Europa*, als: in *Engeland*, *Frankrijk*, *Spanje*, *Italië* enz. Overal werd de kreet gehoord:" Welaan! laat ons Israel verdelgen, opdat zijn naam niet meer gehoord worde." Wij moeten echter nog vermelden, dat, hoewel een aanzienlijk getal Joden door de Christenen vermoord werden, toch nog veel meer zich zelven het leven benamen, uit vrees, dat zij tot de verzaking hunner godsdienst zouden overgehaald worden.

In het jaar 4916 (1156 gew. jaart.) waren ook de Joden in *Barbarijë* en in meer Oostersche landen, waar zij niet alleen zeer talrijk, maar ook magtig, rijk en geleerd waren, aan wreede vervolging ten prooi. Een toen regerend vorst, *Ibn Tomrut* genaamd (7), wilde hen namelijk noodzaken, hun geloof af te zweren en de Mohamedaansche leer te om-

---

(7) D. i. *Mohamed Abdalla b, Tamurt* ook *Ibn Tomrut* genoemd 11121 (=130). Zijn godsdienst ijver strekte zich niet alleen tegen de Joden uit, maar tevens tegen de Arabieren, die onder de regering der *Almoraphiden* stonden, en alhoewel hij reeds in 1142 gestorven was, werd hem toch deze vervolging toegeschreven (*Sed. Hakel.* bl, 46) daar hij de eerste was, die alle mogelijke pogingen deed, om dezelve door te zetten. (Dr. *M, Letteris*, in noot 2 van *Emek Habacha*, bl. 26).

helzen. In dezen tijd vlugtte רמב"ם (8) uit deze landen en begaf zich naar *Zoan* (*Kairo*) in *Egypte*; daar bleef hij gedurende zijn gansche leven als onderdaan des sultans en genoot, als diens lijfarts, de hoogste achting. Aan zijne buitengewone wijsheid en geleerdheid had hij het te danken, dat hij op den sultan meer invloed uitoefende dan alle grooten en wijzen des rijks. Het was dan ook daar, dat hij zijnen brief vervaardigde, *Igereth Theman* genaamd, welke ten doel had, zijne broeders in de andere steden tot de beoefening der heilige leer aan te moedigen en hen standvastig te doen zijn in hun geloof aan den Messias.

Omstreeks dezen tijd hadden de Joden in vele steden van *Frankrijk* wreede vervolgingen te verduren van de herders, welke gebeurtenissen dan ook bekend zijn onder den naam van: *Vervolgingen der herders* (9). In de stad *Igun* namelijk wist zeker Christen jongeling den volke het volgende diets te maken: „Dagelijks," dus sprak hij tot de menigte, „vertoonde zich iets aan mij in de gedaante eener duif, nu eens op mijn hoofd, dan weder op mijnen rug, en voorspelde mij de toekomst. Wanneer ik echter mijne hand uitstrekte, om haar te vatten, dan veranderde zij terstond in een jong, schoon meisje en sprak mij aldus aan: „Jongeling! Ik stel u heden aan tot herder; trek op tegen de Mohamedanen, ik zal met u zijn, en ten bewijze dat ik u niet bedrieg, zult gij de woorden, welke ik thans tot u gesproken heb, op uwen arm vinden." — Dus sprak de jongeling, en velen getuigden, dat zij het bedoelde schrift op des jongelings arm gezien hadden, terwijl nog anderen zoo ver gingen van te beweren, dat zij in de nabijheid eener bron, waar zich de jongeling ophield, ook de woorden der

(8) Over dezen geleerde en zijne werken, zie hoofdstuk XVI.

(9) Dit gebeurde in het jaar 1320 (*Emek Hab.*, bl. 58). Het hier verhaalde is letterlijk uit *Sebet Jehuda v. Wirga* (6de vervolging), die hetzelve uit de Spaansche Kronijkboeken overgenomen, en in het Hebreeuwsch vertaald heeft.

gedaante gehoord hadden. Toen het bijgeloovig gemeen deze wondergeschiedenis hoorde, begaf het zich in massa naar den jongeling, boog zich voor hem neder en stelde hem op eene lijn met eenen heilige. De herders, die in het land zeer talrijk waren, voegden zich bij hem, erkenden hem als hunnen opperheer, en het duurde niet lang, of des jongelings naam verbreidde zich naar alle zijden; van alle kanten stroomden hem aanhangers toe, zoodat hij in korten tijd dertig duizend herders om zich heen verzameld had. Nu zoude men vereenigd tegen *Granada* en het geheele gebied der Mohamedanen optrekken, doch een onder de menigte vatte het woord op en sprak: „Ons plan is al te vermetel, want hoe zullen wij, ongewapend en min talrijk als wij zijn, ooit met vrucht tegen de Mohamedanen, dit in den krijg geoefend volk, kunnen strijden? Ik zal u een ander plan voorstellen; wenden wij onze magt tegen de Joden; zij zijn een zwak en hulpeloos volk en het zal ons geene moeite kosten, hen te doen vallen. Laat ons hen uitplunderen en voor den te maken buit wapens en andere krijgsbehoeften aanschaffen; er zullen zich nog meer bij ons voegen en dan zullen wij, talrijk en wel gewapend, met voordeel tegen de Mohamedanen kunnen strijden." — Terwijl men aldus beraadslaagde ging toevallig een arme, Joodsche kleermaker voorbij en daar deze, hetzij toevallig, hetzij opzettelijk, lachte, werd hij terstond door de woeste menigte op zoo vele messteken onthaald, dat hij schier het voorkomen eener zeef had. Nu was het teeken tot den strijd of liever tot de slagting gegeven en men nam zich voor niet eerder te rusten, dan nadat men al de Joden van de wereld zoude uitgeroeid hebben. Volgens anderen hadden de herders alleen daarom zulk een' hevigen haat tegen de Joden opgevat, omdat een dezer laatsten, met hen redetwistende, hun bewees, hoe dwaselijk zij handelden; toen de herders dus zagen, dat de Jood hunne plannen doorgrond had, vermoordden zij hem

niet alleen, maar besloten ook, om zich op alle Joden te wreken. Zij trokken nu naar onderscheidene steden, waar zij de Joden de uitwerkselen hunner wraak deden gevoelen. Deze gaven den koning van *Frankrijk* kennis van het gebeurde, en daar deze een goed en waarlijk vroom koning was, zond hij boden door het geheele land, welke aan alle overheden het bevel bragten, om de Joden tegen de herders te beschermen. Ook liet hij den priesters een schrijven toekomen ten gunste der Joden, waarin hij hun zeide, dat de gansche wondergeschiedenis slechts verzonnen was; dat de herders naar hem toe zouden komen, om hem van het tegendeel te overtuigen, in welk geval hij hen in hunne handelingen niet alleen ongehinderd zoude laten, maar zich zelf aan hun hoofd zoude plaatsen, om hen in den strijd aan te voeren. Doch de herders bekreunden zich weinig om deze woorden des konings, ja, zij dreven er zelfs den spot mede, zoodat zij niet de minste uitwerking deden. De Joden namen nu hunne toevlugt tot den paus en verzochten hem om bescherming tegen hunne vijanden. De kerkvader, aan de smeekingen der Joden gehoor gevende, slingerde zijne banbliksems tegen allen, die zich niet tegen de herders zouden verzetten; doch ook dit was te vergeefs; het aantal herders was zoo groot en er hadden zich nog zoo vele boeren en dorpelingen bij hen gevoegd, dat de stroom, als het ware, niet meer te stuiten was. Daarbij kwam nog, dat men, vooral in dien tijd, zich elk voorwendsel gaarne ten nutte maakte, wanneer men zich daardoor van der Joden bezittingen kon meester maken en aan een, wij zouden bijna zeggen aangeboren, gevoel van haat tegen hen lucht geven. De herders dan, weinig of geenen tegenstand ontmoetende, vermoordden al de Joden, die zich in de stad bevonden, zoodat niet *één* hunner in het leven bleef; van daar trokken zij naar de stad *Sardil* en hielden ook daar op dezelfde wreedaardige wijze huis, met dat verschil nogtans, dat eenige

Joden, die al hunne have voor eene schuilplaats hadden opgeofferd, in het leven gespaard bleven. Toen de heer van *Toulouse* van deze wreede tooneelen hoorde, zond hij ruiters af, om eenigen der herders te doen vangen en voor hem te brengen. Deze onderneming werd aanvankelijk met eenen goeden uitslag bekroond, want de ruiters vingen zoo velen, dat men tien wagens behoefde, om hen naar *Toulouse* over te brengen, waar zij des nachts aankwamen. De geestelijken echter, die zich in de stad bevonden, ontdeden de herders van hunne boeijen en verklaarden des ochtends opentlijk, dat deze wonderdaad verrigt was door hem, aan wien de herders geloofden en dat dit dus een onwederlegbaar bewijs was van de regtvaardigheid hunner zaak. Door deze woorden harer geestelijken opgewonden, stond de geheele bevolking op, ten einde de herders uit de hand des heeren van *Toulouse* te redden. Deze wilde hen doen ombrengen, doch zijne magt was niet meer toereikend. Ondertusschen kwamen de Joden, die zich in de poorten van *Narbonne* hadden schuil gehouden, weder te voorschijn; zij hadden gehoord, dat de herders gevangen waren en geloofden dus, niets meer van hen te vreezen te hebben; doch deze kwamen hun reeds op den weg te gemoet, nog versterkt door een groot aantal dorpelingen, en vingen een strijd met hen aan, in welken de Joden het onderspit dolven en honderd en vijftig dooden op de plaats lieten. Nu trok de heer van *Toulouse* zelf tegen de herders op, doch ziende, dat zij te grooten aanhang hadden en dat hij niets met voordeel tegen hen zou kunnen ondernemen, bepaalde hij zich, om hun hunne wreede handelingen onder het oog te brengen; maar de woestelingen wilden naar niets hooren, zij strekten zelfs hunne handen tegen hem uit, zoodat hij genoodzaakt was, onverrigter zake weder terug te trekken. Hij bleef echter, in zijne edelmoedigheid, een wakend oog houden over de Joden, die in den omtrek woonden, en vermaande hen niet uit te gaan, zon-

der een goed geleide bij zich te hebben. Vervolgens raadde hij hun zich naar de versterkte stad *Carcaison* te begeven, alwaar hij hen zoude kunnen beschermen; hij zoude hen onder aanvoering van eenen ridder, een' zijner neven, derwaarts zenden. Deze raad werd door de Joden ook opgevolgd en de koning vermaande den ridder, om alles te doen wat in zijn vermogen was, om de Joden tegen hunne vijanden te beschermen, daar zij niets gedaan hadden, dat de wreede vervolgingen tegen hen kon regtvaardigen. Doch de ridder, wel verre van het koninklijke bevel op te volgen, liet zich door de herders omkoopen, en het gevolg hiervan was, dat al deze Joden des nachts onverwacht overvallen en vermoord werden. Deze vervolgingen verbreidden zich over vele steden in *Engeland*; ook te כורדיליש, קשטיל שרזין, אגינאש enz., in alle welke steden de Joden mishandeld en vermoord werden. Van daar trokken de herders naar בזגורדה, vervolgens naar מורציין, קונדון, enz. (10), alwaar zij overal hunne schandelijke moordtooneelen herhaalden en niet éénen Jood in het leven lieten. Wij hebben nu nog slechts de groote steden genoemd, maar ook in vele kleine steden ondergingen zij een gelijk lot, zoodat men gerustelijk mag aannemen, dat niet minder dan honderd en twintig Joodsche gemeenten op deze wijze uitgeroeid werden.

Wij zullen nog een oogenblik op de stad קשטיל שרזין terug komen. In deze stad, namelijk, hadden zich vele Joden verzameld; toen zij zagen, dat de herders op het punt waren, om de poorten der stad met geweld open te breken en dat er voor hen geen middel was om te ontvlugten, zeide men elkander, dat het beter ware, zich zelven te dooden, dan in de handen der herders te vallen. De daad volgde spoedig op de gedachte;

---

(10) Deze plaatsen zijn: *Bordeaux*, *Castel-Sarrasin*, een stadje in *Garonne* in *Frankrijk* (en niet *Castille* en *Chersons*, zoo als ten onregte in *Emek Habacha* door Dr. *Letteris* aangegeven is; zie de noot op bl. 30 in het tijdschrift החלוץ) en *Agénois*. ביגורדה *Bourgogne*; מורציין *Marchia*; קונדון *Condó*.

C. P.

de een gaf den ander den dood, zoodat hier twee honderd Joden op deze wijze het leven verloren. De twee laatsten beklommen eenen toren en wierpen zich van denzelven neder. Thans keerden de herders naar *Toulouse;* de heer der stad trok hun te gemoet en trachtte hen door zachte woorden tot bedaren te brengen. „Mijne broeders en geloofsgenooten!” dus sprak hij hun aan, „ik weet wel, dat gij beter zijt, dan de Joden; het komt mij evenwel voor, dat gij het regt niet hebt, hen te dooden; hoogstens staat het u vrij, hen te dwingen, ons geloof aan te nemen. De schrift gebiedt u ook niet tegen de Joden, maar tegen de Mohamedanen te strijden.” — De herders antwoordden hierop, dat zij den Joden te *Toulouse* het leven zouden laten, indien zij inderdaad het Christelijke geloof omhelsden en het gevolg hiervan was, dat alle Joden te *Toulouse* hun geloof afzwoeren en de Christelijke leer omhelsden, met uitzondering van eene vrouw, die zich bij een' heer van hare kennis verborgen hield. In *Gascogne* werden ook de Joden, behalve twintig personen, die naar *Lerida* gevlugt waren, ter dood gebragt. In zeker dorp *Luïs* bevonden zich driehonderd Joden, en daar zij zeer rijk waren, lieten zij zich door ruiters begeleiden, opdat zij ongehinderd in *Arragon* zouden kunnen aankomen; doch onder weg werden zij aangevallen en allen gedood.

Ook in het koningrijk *Arragon* waren de Joden aan vele vervolgingen blootgesteld; zij verzamelden zich in eene versterkte stad en zonden naar den paus om hulp. Deze zond hierop aan alle bisschoppen een bevel, dat zij al hunnen invloed, zelfs den ban tegen de herders zouden bezigen, ten einde hen van hunnen dwaalweg af te brengen; doch alle te dien einde aangewende pogingen bleven zonder eenige uitwerking. Het gelukte echter den bisschop van *Toulouse*, neef van den koning van *Arragon*, de naar *Lerida* gevlugte Joden te redden. De herders liepen het geheele koningrijk *Arragon* af, en zonder den bijstand des edelmoedigen konings,

zouden de Joden ook in dit rijk de prooi der woestaards geworden zijn. De koning had namelijk door het gansche land ruiters en voetknechten afgezonden, om overal de Joden tegen de herders te beschermen en żelfs deze krachtige hulp zoude nog niet toereikend geweest zijn, om hen uit de handen hunner vijanden te redden, indien niet *Don Alphonsus*, zoon des konings van *Arragon*, bezield als hij was met den vasten wil, om de geregtigheid te doen zegevieren, tegen de stad *Usca* opgetrokken ware, waar hij veertig herders gevangen nam en hen op bevel zijns vaders aan eene galg deed opknopen. Ook in het gebergte *Segur* nam hij velen hunner gevangen, welke hij insgelijks deed ophangen, en op deze wijze gelukte het hem, hen uit zijn gansch koningrijk te verdrijven. Ook de koning van *Frankrijk* liet een bevel uitgaan, dat men overal, waar men van deze herders mogt aantreffen, hen zoude ter dood brengen. Nu begaven zich deze laatsten naar het koningrijk *Navarra* en trokken het eerst tegen de stad פאנדלונא op. Op drie mijlen afstands van daar, en wel in de stad מונדיאל (11), waren de Joden zeer talrijk; zij trokken tegen de herders op en leverden hun een' slag, waarin het voordeel geheel aan hunne zijde bleef en de herders genoodzaakt waren te vlugten. *Don Alphonsus*, die met kracht en geweld aan de zaak een einde wilde maken, spoorde eenen zijner ridders door beloften van geld en grootheid aan, om den herdersjongeling, van wien de geheele zaak was uitgegaan, te vatten en te dooden; doch de ridder vond er, zoo als hij zeide, bezwaar in, om tegen den wil van God te strijden. *Alphonsus* stelde hem echter gerust en zeide hem dat, indien des herders voorgeven waarheid was, God hem in zijne bescherming zoude nemen, terwijl Hij hem, wanneer zijne zaak op valschheid rustte, ge-

(11) פאנדלונא moet zijn פאנפאלונא (zoo als in *Emek Hab.*) *Pampelona*; מונדיאל eigenlijk מונריאל *Monreal*. G. P.

wis in des ridders magt zoude overleveren. Door deze woorden aangemoedigd toog de ridder tegen hen ten krijg; het gelukte hem, den jongeling te naderen en hem met eenen pijl te doorboren. Toen nu de herders zagen, dat hun opperhoofd gevallen was, namen zij allen de vlugt. Vijf honderd hunner, die nog niet wisten, dat hun aanvoerder gesneuveld was, kwamen naar de stad *Tudela*, waar zij echter spoedig door den ridder gevolgd en velen hunner gedood werden. De overigen vlugtten her- en derwaarts; zij liepen van het eene koningrijk naar het andere, en toen de heeren en bisschoppen vernamen, dat de herders zoo verzwakt waren, dat zij niets belangrijks meer konden ondernemen, hielden zij zware strafgerigten over hen, terwijl diegenen, die aan het zwaard der geregtigheid ontkwamen, door pest en andere besmettelijke ziekten het leven verloren, zoodat geen hunner overbleef. — Dus heb ik het verhaal gevonden in de kronijk der Fransche koningen (12). — Ook heb ik vernomen, dat de rijke lieden, die te *Tudela* zeer talrijk waren, veel geld en levensmiddelen aan hunne arme broeders in andere landen deden toekomen, terwijl de Joden in *Frankrijk* en *Duitschland* dit edele voorbeeld volgden en ook veel geld onder hunne arme broeders deden uitdeelen.

(12) *Z. André Favin, Histoire de Navarra*, An. 1328 en *Depping, D, J. i M*, bl. 209. G. P.

HOOFDSTUK XV.

De Joden in het Oosten en in het Westen, in het jaar 4933 (1173 *gew. jaartelling.*) *Naar het boek Masaot Binjamin* (1).

Daar wij ons bij het schrijven van dit werk geen ander doel voorstellen, dan eene, zooveel mogelijk getrouwe, geschiedenis van de Joden tot op den huidigen dag te leveren, achten wij het ook van onzen pligt, onzen lezers die bijzonderheden mede te deelen, welke wij in het werk *Masaot Binjamin* opgeteekend vonden. Dit boek is vervaardigd door zekeren Rabbi *Binjamin Rofé ben* R. *Jona*, uit de stad *Tudela* in *Navarra*. De schrijver heeft slechts datgene te boek gesteld, wat hij zelf op zijne reizen door *Europa*, *Azië* en *Afrika* heeft waargenomen (2). Zoo doet

(1) Over dit werk, zie onze aanteekening Hoofdst. 1 noot 10. Wij voegen hier nog bij, dat hetzelve voor het eerst in het Hebreeuwsch te *Constantinopol*, 1543 in 12o. het licht zag; van toen af is dit werk, behalve de nog in menigte hebr. editiën, in latijn door *Montanus* en *L'Empereur* (*Leijden* 1633), in fransch, door *Baratier* (*Amsterd.* 1734), Joodsch-duitsch (*Amst.* 1691), engelsch, (*Berlijn* 1841), hollandsch, door *Jan Bura* (*Amst.* 1666) gedrukt. In 1846 verscheen daarvan te *Leijden* eene nieuwe bewerking in de ned. taal, met aanteekeningen voorzien, door *S. Keyzer*, waarbij de gemelde engelsche uitgave tot grondslag genomen werd; het is uit deze laatste bewerking, dat wij soms eenige aanteekenigen op de hier door onzen schrijver, aangehaalde plaatsen, overgenomen hebben.

(2) Hij reisde in het jaar 1160 en in de volgende jaren van *Saragossa* door *Catalonië*, het zuiden van *Frankrijk*, *Italië*, *Griekenland*, *den Archipel*, *Rhodus*, *Cyprus* en *Cilicie*, naar *Syrië*, *Palestina*, de landen van het *Kalifaat* in *Perzië*. Van daar keerde hij langs de *Indo-Arabische Zee* terug, bezocht de steden aan de kust van *Yemen*, *Egypte* en *Sicilië*, (zie *Keyzer's* voorberigt).

G. P.

hij ons, onder anderen, die steden kennen, waar hij Joden heeft aangetroffen, doet ons eenen blik werpen in hunnen toestand, zegt ons tot welken der twaalf stammen zij behooren, wie hunne Rabbijnen en Nessiïm waren en onder wiens heerschappij zij leefden. De schrijver was een waarheidlievend man en is in alle opzigten ons vertrouwen waardig. Nadat hij zijne reizen volbragt had en naar *Kastilië* teruggekeerd was (4933—1173 gew. jaart.), heeft men hem op allerlei wijze op de proef gesteld, om zich te overtuigen, of hij inderdaad overal der waarheid was getrouw gebleven; doch de man heeft niet alleen den toets op de meest voldoende wijze doorgestaan, maar tevens blijken gegeven, dat hij ook op den titel eens wijzen kon aanspraak maken. Een en ander doet ons derhalve de vrijheid nemen, dezen schrijver onzen lezers aan te bevelen als een' man, wiens reisverhalen men gerustelijk als waarheid kan aannemen en die zich nooit ter kwader trouw aan dwaling heeft schuldig gemaakt. Het hierboven genoemde werk is in onderscheidene talen overgebragt, weshalve ook wij ons veroorloven, het voornaamste uit het Hebreeuwsch over te nemen.

De schrijver zegt dan, zijne reizen te hebben aangevangen van de stad (*Cesar Augustus*) *Saragossa*, terwijl hij langs de *Ebro* naar *Tortossa* en vervolgens naar *Barcelona* kwam. In deze stad bevonden zich vele Joden, waaronder een groot aantal wijzen, geleerden en aanzienlijken, met name R. *Seset*, R. *Seëltiël*, R. *Salomo ben* R. *Abraham Chasdai*, enz. De stad was klein doch bijzonder fraai, en daar zij aan de zee gelegen was, wemelde het er van kooplieden uit bijna alle landen der wereld: Uit *Griekenland*, *Pisa*, *Genua*, *Sicilië*, *Egypte*, alsmede uit het Heilige land en deszelfs omstreken. Van daar begaf hij zich naar *Narbonne*, waar hij ook vele Joodsche geleerden en wijzen aantrof. Aan het hoofd dier gemeente stond R. *Kalonimos*, de zoon van den Nasi R. *Todros*, een afstammeling van

koning *David*. Hij bezat vele vaste goederen, welke de stedelijke overheid hem in eigendom had gegeven; de Joodsche gemeente aldaar telde driehonderd zielen. Van *Narbonne* trok hij naar *Lunel*, in welke stad hij wederom vele Joden, waaronder vlijtige wetsbeoefenaars, aantrof. Hier woonde de groote Rabbijn *Rabenu Mesulam*, die vijf zonen naliet, welke allen op aanzienlijke rijkdommen, maar ook, en wat meer is, op groote wijsheid en geleerdheid konden bogen. Hunne namen waren: R. *Josef*, R. *Jitschak*, R. *Jaäkob*, R. *Aäron* en R. *Aser*. De laatstgenoemde had zich van al het wereldsche gescheiden, terwijl hij zich slechts met de studie der wet dag en nacht bezig hield. Alle Joden, welke uit verwijderde oorden herwaarts kwamen, met het doel, om zich met de studie der heilige leer bezig te houden, werden door de gemeente van onderhoud en kleederen voorzien, zoodat hier vele wijzen en geleerden gevormd werden en de vroomheid er haren zetel gevestigd had; deze Joodsche gemeente was drie honderd familiën sterk. Van hier reisde hij naar *Rome*, de hoofdstad des Christendoms; daar bevonden zich twee honderd Joden, welke van alle belasting bevrijd waren; velen hunner waren zelfs in dienst bij paus *Alexander*, het opperhoofd des Christendoms (3), en droegen te regt den naam van wijzen. De aanzienlijksten onder hen waren: R. *Daniël* en R. *Jechiël*, de laatste van welke een jong en schoon man was, overal beroemd om zijne geleerdheid, en ten allen tijde toegang hebbende tot den kerkvader, in zijne hoedanigheid van opperhofmeester van het huis des pausen. Hij was de kleinzoon van R. *Nathan*, den vervaardiger van het boek *Aruch* (4). In de St. Stephanuskerk aldaar be-

---

(3) D. i. *Alexander* III, geboren te *Sienne*, die in 1159 *Adriaan* IV opvolgde. (*Keyzer* noot 6 bl. 90.)

(4) Over R. *Nathan* en zijn talmudisch woordenboek *Aruch*, leze men de uitvoerige levensbeschrijving van *Rappoport* in *Bik. Haïtt.* 1829 en 1830 bl. 81.
G. P.

vonden zich twee koperen zuilen, door koning *Salomo* voor den heiligen tempel vervaardigd; op elke derzelve stond gegrift: *Salomo ben David*. Volgens de getuigenis der toenmalige Joden te *Rome*, zouden deze zuilen op den verjaardag van de verstoring van *Jeruzalem* als van zweet druipen, terwijl er ook nog eene spelonk gevonden werd, waarin *Titus* de heilige voorwerpen uit den tempel, welke hij van *Jeruzalem* had mede gebragt, verborgen zoude hebben. Ten slotte wordt nog gezegd, dat in een berg, in de nabijheid van den *Tiber*, de graven der tien bekende Joodsche martelaren zouden gevonden worden (5).

Vervolgens kwam *Binjamin van Tudela* naar *Sihon Potamo*, de hoofdstad van *Wallachije*. Het volk woonde meestal in de bergen en was zoo vlug ter been als de herten, zoodat het telkens in het land *Jawan* (Griekenland) kwam rooven en plunderen en dan weder zoo spoedig naar zijne hooge bergen verdween, dat niemand het kon achterhalen. Zijne geloofsleer was niet die der Christenen, maar, volgens sommigen, die der Joden, welke het dan ook zijne broeders noemde. Dit belette echter niet, dat de Joden bij voorkomende gelegenheid door hetzelve uitgeschud, hoewel zij niet, even als de Grieken, door hetzelve vermoord werden.

Later kwam hij naar *Konstantinopel*, eene groote, magtige stad en de residentie van den keizer van *Griekenland*. Ook daar trof hij vele Joden aan, hoewel zij niet in de stad zelve, maar aan gene zijde eener rivier woonden, welke hen van de *Grieken* scheidde, zoodat zij, om met dezen handel te drijven, genoodzaakt waren, deze rivier over te trekken. Het aantal ware Joden aldaar bedroeg omstreeks duizend zielen, terwijl hij er ook vijfhonderd *Karaïten* aantrof (6), wier verblijfplaats door eenen muur van die der

---

(5) Zie bl. 48 noot 5 en bl. 51—55.

(6) De Karaïten of Karaïm zijn eene sekte der Joden, die alleen de schriftelijke wet erkennen en de mondelinge wet verwerpen. Over hunnen oorsprong,

Joden gescheidden was. De aanzienlijkste Joden waren *R. Abtaljon*, Rabbijn, *R. Obadja*, *R. Aäron Kuspon*, *R. Josef Sargeno*, en *R. Eljakim*, parnassijn. Velen hunner hielden zich met het bewerken van zijden stoffen bezig, terwijl wederom anderen zich op den koophandel toelegden en onmetelijk rijk waren. Geen' Jood was het geoorloofd te paard te rijden, met uitzondering van zekeren *R. Salomo Hamitzri*, die de lijfarts des vorsten was. Het was dan ook door diens invloed, dat de Joden eenigen steun vonden tegen de wreede kwellingen, die men hun aandeed; want zij waren zeer gehaat door de *Grieken* en deze lieten schier geene gelegenheid voorbij gaan, om hunnen haat tegen de Joden bot te vieren. Zoo zag men van tijd tot tijd de grieksche looijers hun vuil en stinkend water en andere onreinheden, die hun beroep opleverde, in de straten der Joden werpen en er zoodoende een' verpestenden stank verspreiden. In één woord, waar zij slechts eene gelegenheid vonden, om den Joden het leven te verbitteren, maakten zij er gaarne gebruik van, en het gebeurde niet zelden, dat een Jood, op de openbare straat, door een' *Griek* geslagen en mishandeld werd. Doch

---

zegt *Carmoly*, in de voorrede der reizen van den Karaït *Sam. Jemsel* (*Itinér.* p. 500): Les Karaïtes sont, comme on sait, une secte juive qui a pris naissance dans l'Irak au milieu du huitième siècle. Préférant la terre sainte a tous les lieux du monde, ils s'y rendirent de bonne heure. De là ils se répandirent en *Egypte* en *Syrië* en *Grèce* et en *Espagne*. Ils habitent aussi depuis longtemps la Crimée, à Korlof et à Kale, près de la ville de *Bakczeseray*. Wegens hun verblijf te *Tschufutkale* in de *Krim*, zie *Allg. Z. d. J.* 1838 bl. 365; alsmede eene proeve eener Karaïtische bijbel met de hun eigene figuren der punten en zangteekens, benevens derzelver beschrijving, in het tijdschrift *Zion* (*Frankf. a.M.* 1841) bl. 152 en *Polak's Halichot Kedem* bl. 26. Om al hunne godsdienstige leerstellingen en werken te leeren kennen, leze men *Etz Chaïm* van *Ahron b. Elia* (uitgegeven door *F. Delitzsch* en *M. Steinschneider*, *Leipzig* 1841) alsmede *Dod Mordechai* en *Orach Zadikim*, van de Karaïten *Mordechai ben Nissan* en *Simcha Isr. b. Mozes* (*Weenen* 1830). Zie ook *Peter Beer, G. aller Religi. Sect. d J.* 1ster Band; *Zunz, Gottesd. v. d. J.* bl. 395 noot *a* en *Jost* dl. IX, verzeichniss bl. 84—108. — Eene menigte hebreeuwsche werken der Karaïten, worden in de Bibliotheek te *Leijden* gevonden, terwijl de in Arabisch geschrevene, zich in de *Krim* bevinden. Zie *Litteraturhist. Mittheilungen*, enz., van *Dukes* en *Ewald* (*Stuttg.* 1844) bij *Saädja Fajumi*. G. P.

niettegenstaande dit alles waren de Joden zeer rijk, en, tot hunnen lof zij het gezegd, maakten zij een goed gebruik van hunne schatten. Met de hun aangeborene liefdadigheid ondersteunden zij weduwen en weezen, grijsaards en zwakken, en torschten geduldig en met vrome onderwerping het juk, dat men hun had opgelegd. — De plaats huns verblijfs heette *Pera*.

Van hier kwam hij naar *Rhodus*, waar hij eene gemeente van vier honderd Joden aantrof. Hier was de verzamelplaats der Joden, (gelijk *Jaroslaw* in *Polen*). Hij vond er ook *Epicuristen* (Apikorsim), welke echter door de andere Joden in den ban gelegd waren en dus geen' omgang met hen hadden. Deze Apikorsim vierden niet den Vrijdag-, maar den Zaturdagavond. Hunne verblijfplaats was in de nabijheid van het land *Edom*, ook *Armenië* geheeten, op twee dagreizen van de stad *Corycus*, eene der uiterste grenzen van het land *Edom*.

Van daar toog hij naar het Heilige land en wel naar de stad *Caesarea*, vroeger *Gath* genaamd en aan de *Philistijnen* toebehoord hebbende. Hier bevonden zich slechts tien Joden en twee honderd *Cuthiten* of *Samaritanen*. De stad was zeer fraai en schoon gelegen. Van hier begaf hij zich naar *Samaria*, waar nog het paleis van den koning van Israël, *Achab*, te zien was. Het was eene versterkte stad, op eenen berg gelegen. In hare nabijheid werden vele bronnen, rivieren, moestuinen, boomgaarden, olijfbosschen, enz., aangetroffen. Op twee mijlen afstands van daar, vond men de stad *Nablus*, in de Heilige Schrift *Sechem* genaamd, op den berg *Ephrajim* gelegen. Zij bevond zich tusschen den berg *Gerizim* en den berg *Ebal*; doch er werden in het geheel geene Joden, maar wel twee honderd *Cuthiten*, dit zijn: *Samaritanen*, gevonden (7). Deze volgden alleen de

(7) Over de Samaritanen, zie noot 5. Hoofdstuk V. G. P.

leer van *Mozes* en geloofden niet aan de profeten, want zij bezaten slechts den *Pentateuchus* en het boek *Jehosua.* Men trof onder hen ook *Kohanim* aan, welke beweerden van den hoogenpriester *Aäron* af te stammen en om welke reden men hen *Aäroncjim* noemde. Deze vermaagschapten zich slechts onder elkander en niet met de overigen, opdat zij niet zouden vermengd geraken, en het onderwijs, dat hun opgedragen was, onder hen zoude verblijven. Zij offerden nog in eene synagoge, die zij op den berg *Gerizim* bezaten, naar aanleiding van de in den *Pentateuchus* voorkomende woorden: „*Gij zult den zegen geven op den berg Gerizim*" Hunne synagoge, zeiden zij, verving de plaats des Heiligen tempels, zoodat zij ook werkelijk op het Paasch- en andere feesten dieren offerden op het altaar, dat zij op den berg *Gerizim* gebouwd hadden (8), en wel van de steenen, welke Israël bij zijnen overtogt over den *Jordaan* opeengestapeld had. Zij gaven voor van den stam van *Ephrajim* te zijn en men vond ook bij hen het graf van *Josef*, den zoon van *Jaäkob*, gelijk er geschreven staat: „*De beenderen van Josef, welke de kinderen Israëls uit Egypte hadden medegebragt, begroeven zij te Sechém.*" De *Samaritanen* bezigden ook het Hebreeuwsche alphabet, met uitzondering nogtans der drie letters 'ע 'ח 'ה. Welligt kan het gemis dezer drie letters als een, hoewel dan ook slechts flaauw, bewijs aangevoerd worden dat zij geene afstammelingen zijn van de aartsvaders *Abraham, Izak en Jaäkob.* Zoo zoude de 'ה, die in het woord אברהם voorkomt, kunnen beteekenen הוד, (schoonheid); de 'ח, die in het woord יצחק gevonden wordt, חסד, (genade); en de 'ע, in het woord יעקב voorkomende,

(8) Het offeren van het paaschlam heeft nog thans bij de Samaritanen, die nog tegenwoordig te *Nablus* hun verblijf houden, plaats, alwaar zich op den nabijliggenden berg *Gerizim*, in de maand Nissan, op eenen door hun uitverkoren dag, klein en groot, onder opzigt van hun geestelijk hoofd, dien zij den Hoogenpriester noemen, verzamelt, en deze ceremonie op de hun eigene wijze uitoefenen, (zie meer hierover in *Schwartz D. H. L.* bl. 428). G. P.

ענוה (demoedigheid); daar de *Samaritanen* nu deze drie eigenschappen misten, heeft men hieruit de bovengenoemde gevolgtrekking willen afleiden. In stede der drie meergenoemde letters bedienen zij zich van de א, hetgeen wederom een bewijs is, dat zij van geene ware Israëlieten afstamden (9). Overigens was hun den geheelen *Pentateuchus*, behalve de drie meergemelde letters, bekend. Zij roerden geen' lijk, geene doodsbeenderen, zelfs geen graf aan, ten einde daardoor niet verontreinigd te worden. Alvorens zij in hunne synagoge gingen, baadden zij zich en verwisselden van kleederen. Op den berg *Gerizim* trof men vele bronnen en boomgaarden aan, terwijl op den berg *Ebal* vele rotsbrokken en steenen gevonden werden. Tusschen deze twee bergen lag de stad *Sechém.*

Van laatstgenoemde stad begaf hij zich naar *Jeruzalem*, eene, in vergelijking met hetgeen zij vroeger geweest is, kleine stad; zij was evenwel aan drie zijden door eenen muur versterkt. Hare inwoners behoorden tot verschillende natiën, waaronder ook twee honderd Joden gerekend werden. Eenigen dier laatsten hadden er eene verwerij met het voorregt, thans door ons octrooi genoemd, dat niemand anders zich met dezen tak van nijverheid mogt bezig houden; zij woonden onder eenen toren aan een der uiteinden der stad. Het eerste gebouw bevond zich nabij den muur van den toren *Davids;* de grond was hier tien el hoog; dit was het eenigste, wat nog van den bouw onzer voorouders was overgebleven, daar al het overige door de *Mohamedanen* was daargesteld. De zoo even door ons genoemde toren *Davids* was het hechtste en sterkste gebouw der gansche stad; in denzelven bevonden zich twee hospitalen; het eene diende ter verpleging van zieken, terwijl het andere, door koning *Salomo* gebouwd en daarom *Salomo's Hospitaal* ge-

(9) Naar *Rappoport's* meening, is deze geheele plaats door eenen afschrijver er ingeschoven, (*Keyzer* bl. 95 noot 25). G. P.

naamd, door omstreeks vier honderd ridders bewoond werd, welke ten allen tijde gereed waren om, des gevorderd, te kunnen strijden; ook werden in hetzelve die ridders opgenomen, welke ter vervulling eener gelofte zich een of twee jaren te *Jeruzalem* ophielden, of de Frankische en andere Christelijke ridders, die eene bedevaart naar het zoogenaamde heilige graf ondernamen. In *Jeruzalem* bevonden zich vier poorten: de poort *Abrams*, de poort *Davids*, de poort *Zions* en de poort *Jehosafats*. In de nabijheid der laatstgenoemde, op de plaats waar eenmaal de heilige tempel in al zijnen luister prijkte, bevond zich toen een andere tempel, welken men *Templo Domino* noemde. *Omer Ibn Abi Taleb* had er een groot, fraai gewelf gebouwd (10), waar het niemand geoorloofd was, beelden te plaatsen, maar waar lieden van alle belijdenissen zonder onderscheid hunne gebeden kwamen verrigten. Langs dit gewelf liep de westelijke muur van den heiligen tempel, welke de poort der barmhartigheid genoemd werd; het was daar, dat de Joden van alle oorden der wereld kwamen toestroomen om er gebeden te verrigten. In de stad zelve was het door *Salomo* gebouwde paleis met deszelfs talrijke stallen nog te zien; het was een groot en hecht gebouw, welks weerg in het gansche land niet meer gevonden werd, terwijl ook nog de plaats, waar de offers geslagt werden, duidelijk zigtbaar was. Het was toen ook de gewoonte, dat elke Jood, die den bovenbedoelden muur kwam bezoeken, er zijnen naam opschreef.

De poort *Jehosafats* uitgaande, kwam men aan den *Midbar Amim*; daar bevond zich de grafsteen, welken *Absalom* reeds bij zijn leven daar deed nederzetten, alsook het graf van den koning *Uzija*. Men zag er ook eene bron, haren oorsprong nemende uit de rivier *Siloach*, welke zich in den

---

(10) Volgens R. *Dav. b. Zimra* (*Tesuba* 692, deel II.) is dit de juiste plaats van het heilige aller heiligen. C. P.

Kidron uitstortte. Overigens was *Jeruzalem* zeer arm aan water, zoodat de inwoners genoodzaakt waren, het regenwater van de daken hunner huizen op te vangen en het als drinkwater te bezigen. In de nabijheid der stad was de berg *Zion*, waarop zich geen ander gebouw dan eene moskèe bevond; — men zag er ook drie begraafplaatsen, waar vroeger de lijken ter aarde besteld werden; elke derzelve was vroeger van eenen muur omgeven, doch de Christenen hadden dezelve afgebroken en de steenen tot den bouw hunner huizen gebezigd. Over het algemeen vond men rondom *Jeruzalem* vele bergen of heuvels, terwijl op den berg *Zion* nog het graf van koning *David* en dat van velen zijner opvolgers zigtbaar was. Deze graven waren langen tijd voor het oog der menschen verborgen, tot dat voor omstreeks vijftien jaren (namelijk vijftien jaren voor dat deze plaats door *Binjamin van Tudela* bezocht werd) een toeval deze kostbare gedenkteekens der oudheid aan het licht bragt. Er was toen namelijk een muur van een' op dezen berg staanden tempel ingestort, welken de geestelijkheid, door den patriarch daartoe aangezocht, weder wilde doen herstellen. Men stelde nu twintig arbeiders in het werk, welke tegen een zeker dagloon de steenen van den ouden muur zouden afbreken. Eenigen tijd met dien arbeid bezig geweest zijnde, vroeg een der arbeiders op zekeren dag zijnen makker ten gast, en daar zij onder vriendschappelijk gekout langer dan gewoonlijk aan den maaltijd zaten, kwamen zij natuurlijk ook later dan naar gewoonte aan den arbeid terug. De opzigter deed hun hierover eenige verwijtingen, waarop zij hem beloofden, het verzuimde daardoor weder in te halen, dat zij zouden arbeiden, terwijl de anderen aan den maaltijd gingen. Het gevolg hiervan was, dat zij, hoewel slechts gedurende eenen korten tijd, alleen aan den arbeid bleven; nu stieten zij op eenen grooten steen, met veel inspanning ligtten zij hem op, en ziet, eene groote spelonk bevond zich onder

denzelven. „Welaan", zeide de een tot den ander, „laat ons deze spelonk doorzoeken, welligt zullen wij eenen schat er in vinden". En toen zij, aan deze woorden gevolg gevende, in de spelonk waren afgedaald, vonden zij een op vier marmeren zuilen rustend paleis, met goud en zilver overdekt, eene marmeren tafel, insgelijks met goud en zilver bedekt, een gouden schepter, waarop eene gouden kroon geplaatst was, enz. Dit was het graf van koning *David;* aan deszelfs linkerzijde bevond zich dat van koning *Salomo* en vervolgens dat van alle koningen van *Jehuda* (11), terwijl er ook nog geslotene kisten gevonden werden, wier inhoud echter onbekend was. Toen de twee arbeiders op het punt waren om het paleis binnen te treden, kwam er zulk een vreesselijke storm uit de spelonk opzetten, dat zij op den grond nedervielen en er tot den avond bleven liggen; vervolgens hoorden zij eene stem, niet ongelijk aan die eens menschen, welke hun toeriep, dat zij dit oord zouden verlaten. Zij gaven gehoor aan deze vermaning, spoedden zich naar den patriarch en verhaalden hem hetgeen zij gezien hadden. Deze zond hierop een brief naar *Konstantinopel* aan zekeren R. *Abraham Chasid*, een godvruchtig man, die zich van al het wereldsche had gescheiden en schier niets anders deed, dan over den val van *Jeruzalem* treuren, waarin hij hem van het gebeurde kennis gaf. De vrome man antwoordde hem, dat het bedoelde oord de begraafplaats was van de koningen van *Jehuda* en dat de Heere niet wilde, dat deze plaats door de ongewijde voeten eens stervelings betreden wierd. Den volgenden dag zond de patriarch naar de beide arbeiders, om nog meer bijzonderheden van hen te vernemen; doch men vond hen op het ziekbed uitgestrekt en door grooten angst bevangen. Zij verklaarden, nimmer

---

(11). Eene naauwkeurige beschrijving dezer graven, vindt men in *Chibbath Jerusalajim* van R. *Jisrael b. Abm.* (*Jerusalem* 1844) bl. 36a col. 1. C. P.

de spelonk weder te willen betreden, daar God aan elken sterveling den toegang tot dezelve ontzeide. Hierop gaf de patriarch bevel, dat men de spelonk zoude sluiten of digt metselen, opdat zij nimmer door een' mensch meer zoude gezien worden. Dit geschiedde ook inderdaad, en zoo is dan dit oord tot den huidigen dag voor den mensch verborgen gebleven. *Binjamin* van *Tudela* voegt hier nog bij, dat hij al deze bijzonderheden uit den mond van R. *Abraham Chasid* zelven vernomen had.

Op twee mijlen afstands van de zoo even door ons beschrevene plaats, bevond zich *Beth Lechem Jehuda*, en omstreeks een kwartier uurs verder op het midden van den weg, het graf van *Rachel;* haar grafsteen was uit twaalf steenen, als een zinnebeeld van de twaalf zonen van *Jaäkob*, zamengesteld; boven hetzelve verhief zich een gewelf, dat door vier zuilen gedragen werd; het had den vorm eener schildpad. Alle Joden, die dit graf voorbij gingen, sneden hunne namen in de steenen der zark. Van *Beth Lechem* zelve deelt de schrijver geene andere bijzonderheden mede, dan dat het door twaalf Joden bewoond werd, welke allen het verwers-beroep uitoefenden. Van daar was men slechts zes mijlen verwijderd van *Chebron*, dat vroeger op eenen berg gelegen was. Thans was alles woest op dien berg en de stad, die toen den naam van *Chebron* droeg, was in eene vallei, in de *Mearath Machpela* gelegen (12); er bevond zich ook eene moskee, welke men den naam van *Sint Abraham* gegeven had, terwijl vroeger op dezelfde plaats eene synagoge gezien werd. De Mohamedanen hadden er zes graven gemaakt en maakten der wereld diets, dat dit de graven waren van *Abraham* en *Sara*, *Jitschak* en *Ribka* en *Jaäkob* en *Lea;* zij hadden hiervan eene soort van nijver-

---

(12) *Zie Nachmanides Torath Haädam*, op het einde en *Kaftor Wapherach* bl. 47, (ed. *Berlijn* 1852); van de thans aldaar gebouwde Moskee vindt men eene afbeeling bij *Schwartz*, tegenover bl. 40. G. P.

heid gemaakt, daar zij deze, naar hun voorgeven, aartsvaderlijke graven, den vreemdelingen voor geld lieten zien. Wanneer het echter gebeurde, dat een Jood zich bij hen vertoonde en hun veel geld gaf, dan openden zij inderdaad de met eene ijzeren deur gesloten dubbele spelonk, die door onze voorouders was daargesteld, en daalden, door eene brandende lamp voorgelicht, met hem in dezelve af. In de eerste spelonk bevond zich niets, evenmin in de tweede, doch in de derde vertoonden zich wezenlijk aan het oog des bezoekers de zes graven der aartsvaders en aartsmoeders, terwijl op ieder graf de naam van den daarin rustenden doode met hebreeuwsche letters te lezen was. Zoo las men op het graf van Abraham: זה קבר אברהם (dit is het graf van *Abraham*), en zoo ook, natuurlijk met verandering van den naam, op de [illegible]overigen. In deze spelonk werd dag en nacht eene b[illegible]de lamp onderhouden. Men zag er ook eene menigte met doodsbeenderen gevulde vaten, die herwaarts gebragt waren door hen, die de beenderen hunner ouders in deze gewijde aarde wenschten te zien. Aan het einde van het veld *Machpela* stond nog het huis van den aartsvader *Abraham*, terwijl er een beekje voorbij vloeide. Uit diepen eerbied voor dien aartsvader, werd aan niemand vergunning verleend, om op deze plaats een huis te bouwen.

Van daar zette *Binjamin van Tudela* zijne reizen voort tot *Bagdad*, eene zeer groote stad en de residentie van den Khalif Emir Elmumenin (13). Deze, een afstammeling

(13) *Emir Elmu'menin* (*Elabbassi*). De titel v. *Emir Elmumenin* ontstond eerst door de aanspraak van *Magaira*, zoon van *Schaâb*, die dus sprak: *Omar* is onze Emir (d. i. gebieder), wij zijn de geloovigen (*Mumenin*). *Keyzer* (bl. 98) waarvan wij deze aanteekening overgenomen hebben, voegt er nog bij, waarschijnlijk is het de khalif *Mokstansched* geweest, zoo als *Lebrecht* in zijne Verhandeling over den staat van het kalifaat te *Bagdad* tracht te bewijzen. — Dit gevoelen wordt ook door den hoogleeraar *Juynboll*, in de beoordeeling van *Keyzer's* bewerking (*De Gids* 1847, bl. 139 der beoordeelingen) toegestemd, daar deze kalif — zegt gemelde hoogleeraar — *Mostandjed Billah*, van 1160 tot 1173 het bestuur in handen had, en derhalve regeerde, toen *Binjamin Bagdad* bezocht.

van den valschen profeet *Mohamed*, was zoowel wereldlijk als geestelijk opperhoofd der Mohamedanen; hij had te *Bagdad* een groot, prachtig paleis, dat met deszelfs aanhoorigheid wel een uur in den omtrek was. In deszelfs nabijheid was een kunstmatig woud aangelegd, voorzien met allerlei vruchtdragende en wilde boomen, wild en tam gedierte, vogelen, enz. Door dit woud vloeide een helder water, dat men uit den *Chidekel* (Tigris) had afgeleid; wanneer de Khalif eene wandeling in dit woud deed, ving men, om hem te vermaken, allerlei dieren, vogelen en visschen, hetgeen des te meer dikwerf plaats vond, daar deze jagt in de nabijheid van zijn paleis plaats had. De Khalif was den Joden zeer genegen, zoodat hij steeds door velen hunner omringd was. Hij verstond ook vele vreemde talen, was zeer bedreven in de leer van *Moses*, koos slechts hebreeuwsche werken v[illegible] zijne lektuur en bediende zich ook in zijne schriften [illegible] laatstgenoemde taal. Hij leefde slechts van datgene, [illegible] hij met eigen handenarbeid verdiende; hij vervaardigde te dien einde biezen matten, drukte er zijn zegel op af en liet ze door zijne lieden op de markt verkoopen; daar nu iedereen wist van wie dezelve afkomstig waren, werden zij door de grooten en aanzienlijken tegen zeer hooge prijzen gekocht, en het was met deze meer dan matige opbrengst, dat hij zijne uitgaven bestreed. Hij was een goed, waarheid- en vredelievend mensch, zoodat hij met al zijne naburen in vrede leefde. Hoogst zelden vertoonde hij zich aan zijne onderdanen, en dikwerf, kwamen velen uit vreemde landen naar *Bagdad*, enkel en alleen met het doel, om hem te mogen zien. Deze vreemdelingen vertoonden zich dan aan zijn paleis met de woorden; „ô, Heer! het licht der Mohamedanen en de glans hunner leer! laat ons de reinheid uws gelaats aanschouwen." Doch de Khalif sloeg hierop geen acht en verwaardigde zich zelfs niet, hierop te antwoorden. Dan kwamen zijne dienaren bij hem met de bede: „Magtig heer!

wil toch deze lieden, die uit vreemde en verre landen herwaarts kwamen, om uw aangezigt te zien, met een groet van u verblijden." Op het vernemen dezer woorden, ligtte hij eindelijk eene slip van zijn kleed op en liet die uit het venster hangen, waarop de vreemdelingen kwamen toeschieten en haar vol geestdrift kusten. Na afloop dier ceremonie kwam een dienaar van het paleis naar buiten en zeide tot de menigte: „In naam van den Khalif, gaat thans heen in vrede; want onze heer, het licht der Mohamedanen heeft u uwe bede reeds toegestaan en u met zijnen groet vereerd. „ Hierop trokken de vreemdelingen weder af, onuitsprekelijk gelukkig, dat de profeet — want als zoodanig beschouwden zij hem — hun vrede had toegewenscht.

Slechts één keer in het jaar, en wel op den feestdag, dien de Moham[illegible]en *Ramadan* noemen (14), verliet de Khalif zijn paleis en [illegible] zich in het openbaar zien. Alsdan was hij op een' muilezel gezeten en in een prachtig, met goud en zilver doorweven gewaad gehuld, terwijl zijn hoofd met een' tulband, die van kostbare edelgesteenten schitterde, prijkte. Hierover droeg hij een' zwarten sluijer, als wilde hij daardoor zijne nederigheid te kennen geven en zoodoende anderen ten voorbeeld strekken; zijnde deze sluijer een zinnebeeld des zwarten doods, tegen welken geen rijkdom bestand is. Alle grooten en aanzienlijken uit *Arabië*, *Perzië* en *Medië*, in schitterende kleeding gedost en op fraaije rossen gezeten, reden naast en achter hem tot aan de moskee, welke zich bij de poort *Botsra* bevond. De straten, welke de stoet doortrok, weergalmden van het geluid van allerlei muziek-

---

(14) *Ramadan* is bij de Arabieren de negende maand van het jaar en heeft 30 dagen. *Ramazan* is echter de naam van de vasten der Turken. Het teeken tot de opening van dezelve is de verschijning van de nieuwe maan der negende maand van het Mohamedaansche jaar, en wordt, onder het geluid van speeltuigen, van boven de moskeën den volke aangekondigd. Men ontsteekt aldaar een oneindig getal lampen, steekt vuurwerken af, en het volk geeft zich aan de luidruchtigste vreugdebedrijven over. G. P.

instrumenten; het volk danste, sprong en huppelde en riep hem toe: „Vrede zij met u, onze heer en koning!” De Khalif kuste zelf zijn kleed en beantwoordde den volksgroet. Aan de moskee gekomen, beklom hij eene, expresselijk voor deze gelegenheid vervaardigde tribune en hield een preek uit den *Alkoran.* De grooten, wijzen en aanzienlijken stonden vervolgens op, baden voor hunnen vorst en zwaaiden hem allerlei loftuitingen toe over zijne grootheid en vroomheid, waarop het geheele volk het „amen” uitsprak en waarvoor de Khalif hun zijn’ zegen gaf. Thans werd hem een kameel gebragt, welken hij als paaschoffer slagtte en vervolgens aan zijne dienaren overgaf, die het vleesch op hunne beurt onder het volk verdeelden. Dit laatste legde eene uitbundige vreugde aan den dag, dat het heeft mogen genieten van datgene, wat de Khalif met eigene handen geslagt had.— Na afloop van deze plegtigheid verliet hij de moskee en ging langs de rivier *Chidekel* (Tigris) zonder geleide weder huiswaarts; de grooten en aanzienlijken, in schuiten gezeten, voeren de rivier af, en hielden daarbij gelijken tred met hem. Nooit kwam hij langs denzelfden weg terug, welken hij naar de moskee was ingeslagen, en aan de oevers der rivier werden schildwachten geplaatst, die de lieden moesten beletten in de voetstappen van den Khalif te treden.

Te *Bagdad* woonden omstreeks duizend Joden, welke er in groot aanzien stonden. Men trof onder hen vele wijzen en wetgeleerden aan, en de godgeleerdheid werd er op tien hoogescholen onderwezen. De aanzienlijkste der hoogleeraren was zekere R. *Samuel ben Elie.* De tien *Rose Jesiboth* hielden zich met geene andere zaken bezig dan die, welke de gemeente betroffen, en gedurende de zes werkdagen behandelden zij de regtsgedingen, welke het volk bij hen aanhangig maakte, terwijl des maandags bovengenoemde R. *Samuel* het voorzitterschap bekleedde. Boven hen allen stond echter nog zekere R. *Daniël,* welken men den titel van *Ros*

Gola (opperste der ballingschap) gegeven had; volgens zijne geslachtsbrieven was hij een afstammeling van koning *David* en werd door de Joden nooit anders dan met den titel van: Onze heer de *Ros Gola* aangesproken, terwijl de Mohamedanen hem *Saidna ben David* noemden. Door den vorst gesteund, oefende hij in zijnen kring eene groote heerschappij, en de Khalif had zelfs een bevel uitgevaardigd, waarbij aan al zijne onderdanen, hetzij Joden of Mohamedanen, gelast werd, bij zijne nadering op te staan en hem te groeten, bij gebreke waarvan den overtreder honderd stokslagen zouden toegeteld worden. Dagelijks ging deze *Ros Gola* den Khalif begroeten, en werd op zijnen togt derwaarts door Joodsche en Mohamedaansche ruiters begeleid; een heraut, die voor hem uitreed, riep gedurig uit: „Maakt plaats voor onzen heer, den zoon van *David*, en bewijst hem de eer, die hem toekomt!" Hij zelf was ook te paard gezeten en in kostbare zijden en geborduurde kleederen gehuld, terwijl zijn hoofd met een fraaijen tulband bedekt was. Alle Joodsche inwoners van *Babel*, *Perzië*, *Korazan*, *Seba* (*Aliman*), *Diarbek*, *Aram Naharajim*, *Cuta*, op den berg *Ararat* en omliggende landen, tot aan *Indië*, stonden onder zijne heerschappij; wanneer zij een Rabbijn wilden aanstellen, moest deze door hem bevestigd worden, waarvoor men hem vele kostbare geschenken deed toekomen. Hij bezat ook vele lusthoven en landerijen te *Babel*, welke hij van zijne vaders geërfd had, terwijl alle Joden en kooplieden hem eene zekere schatting moesten betalen, hetgeen hem natuurlijk vele rijkdommen deed verwerven. Te regt droeg hij ook den naam van wijze; want hij was zeer bedreven in den Bijbel, de Profeten, den Talmud, enz. Ook oefende hij op eene groote schaal de deugd der gastvrijheid uit, daar er schier geen dag voorbij ging, of hij had een groot aantal genoodigden aan zijne tafel.

Op den dag, dat een *Ros Gola* gekozen werd, legde de

Khalif, ten teeken van zegen, zijne beide handen op diens hoofd, en deed hem vervolgens in zijnen staatsie-wagen rondrijden. Met allerlei muziek-instrumenten begeleid, reed hij van het paleis van den Khalif naar zijne eigene woning, waar een groote maaltijd was gereed gemaakt ter eere van den vorst en diens hovelingen, na afloop van welken hij de *Rose Jesiboth* in hunne waardigheid bevestigde. Te *Bagdad* en *Al Farech* (15), eene der voorsteden, bevonden zich vijf en twintig synagogen, zonder nog eene bijzonder fraaije te tellen, welke aan gene zijde van den *Chidekel* (Tigris) gelegen en door den *Ros Gola* daargesteld was. Deze was van marmer in allerlei kleuren opgetrokken en met goud en zilver overdekt; op de zuilen stonden met gouden letters eenige verzen uit de psalmen *Davids*, en voor de heilige lade waren tien marmeren trappen aangebragt, op den bovensten van welke de *Ros Gola* en andere afstammelingen van koning *David* plaats namen.

Vervolgens maakt *Binjamin* van *Tudela* gewag van vele Joodsche gemeenten, welke zich te *Babel* bevonden, en die vele duizende zielen sterk waren. Van daar zijne reis nemende door de woestijn in het land *Seba* (Aliman), ten noorden van *Babel*, kwam hij na een en twintig dagen reizens aan het land dier Joden, welke men *bené Recheb*, [d. z. de afstammelingen van *Jithro*, den schoonzoon van *Moses*], noemde (16); *Theman* was er de hoofdstad van en hun vorst noemde zich R. *Chanan Hanusi*. Hun land had eene lengte van vijftien dagreizen en was ten noorden tusschen de bergen gelegen. Zij bezaten groote, versterkte steden en waren van geene andere volken afhankelijk; zij verspreidden zich zeer ver in den omtrek, om andere natiën te berooven; zij kwa-

(15) *Al-Farek* (zoo ook bij *l'Empereur*), volgens *Keyzer* echter, *Elkork*, eene voorstad van *Bagdad*, door *Elmohedi* (*Al-Mahdi*) zoon van *Elmanzor* (*Al-Mandsoer*) den stichter van *Bagdad*, gebouwd. (Zie *Keyzer*, bl. 99 en *De Gids*, bl. 143).

(16) Zie onze aanteekening op Hoofdstuk I, noot 5. G.P.

men echter op hunne strooptogten niet verder, dan tot aan het land der Arabieren, met welke zij in vrede leefden. Dit laatstgenoemde volk bezat geene steden, maar woonde in tenten, welke het op den weg opsloeg. Ook zij gingen bij hunne naburen op roof uit, en wel hoofdzakelijk in het land *Aliman;* van daar ook, dat de Joden, welke aan deze zijde van hun land woonden, in gedurige vrees voor hunne lastige naburen leefden.*

Onder de *bené Recheb* trof men vele landbouwers aan; zij zaaiden, ploegden en oogstten en hadden ook uitgestrekte weilanden, waar zij hunne kudden lieten grazen. Hunne tienden gaven zij aan de wetsbeoefenaren onder hen, die zich steeds met de studie der heilige boeken bezig hielden, en dus niet voor hun onderhoud konden zorgen, terwijl ook de armen en Perusim hun deel er van genoten. Deze laatsten waren zekere lieden, welke zich van al het wereldsche hadden gescheiden en schier niets anders deden, dan over *Zion* en *Jeruzalem* treuren. Zij onthielden zich van vleesch en wijn, droegen zwarte kleederen, woonden in spelonken of in bouwvallige huizen, hielden dagelijks, behalve Sabbath- en feestdagen, vasten en prevelden gebeden, waarin zij Gods ontferming over Israëls verdrukking afsmeekten. Ook de Joden van *Thema* en *Tilmas*, wier aantal wel honderd duizend zielen beliep, waaronder ook zekere *Salmon* en diens broeder R. *Chanan*, *Hanasi*, welke blijkens hunne geslachtsbrieven van koning *David* afstamden, ook deze, zeggen wij, kwamen naar het land der *bené Recheb*, verscheurden hunne kleederen, vastten veertig dagen in het jaar en baden voor alle onder de volkeren verstrooide Joden. In het bedoelde land, waar men omstreeks drie honderd Joden telde, waren veertig groote steden, twee honderd dorpen en honderd versterkte sloten; de hoogst gelegene stad, wier inwoners zich meestal met den landbouw bezig hielden, heette *Tanai;* zij was van alle zijden versterkt en mat wel vier uren in den

omtrek; men trof er een prachtig paleis, den heer *Salmon* toebehoorende, aan, benevens vele fraaije tuinen en lusthoven, welke aan deze stad een zeer groot aanzien gaven.

De stad *Tilmas*, welke ook versterkt en tusschen twee hooge bergen gelegen was, telde honderd duizend Joodsche inwoners; onder hen waren vele rijken en geleerden. Op drie dagreizen afstands van laatstgenoemde stad was de stad *Chaibar* gelegen, wier inwoners, naar men beweerde, tot den stam van *Ruben* en *Gath* en tot den halven stam van *Menasé*, welke door *Salmaneser*, koning van *Assyrië*, verdreven werden, behoorden. Zij voerden krijg tegen de hen omringende volken en meestal met goed gevolg, daar zij in hun eigen land schier onverwinbaar waren, vooral wanneer men bedenkt, dat men achttien dagreizen door eene dorre woestijn moest ondernemen, om hun land te naderen. De stad *Chaibar* was van eenen buitengewoon grooten omvang en telde omstreeks vijftig duizend joodsche inwoners, waaronder eene groote menigte wetsgeleerden. Velen hunner waren van buitengewoon sterken ligchaamsbouw, en het waren deze, welke gedurig oorlog voerden tegen het land *Sinear*, tegen de ten noorden gelegene landen en tegen het land *Aliman*, dat in hunne nabijheid was. Laatstgenoemd land grensde aan *Indië*, waar zich omstreeks drie duizend Joden bevonden en dat vijf en twintig dagreizen van de rivier *Wira* verwijderd was.

Vervolgens maakt meergenoemde schrijver melding van het land *Elam;* hoewel groot in uitgestrektheid, was het toch weinig bevolkt, daar men er zeer groote woestijnen aantrof. De hoofdstad van dit land was *Susan*, waar nog het paleis van den koning *Achasveros*, een groot en prachtig gebouw, te zien was. Er bevonden zich zeven duizend Joden en veertien Synagogen, voor eene van welke het graf van *Daniël* gelegen was. De stad werd door de rivier *Chidekel* (Tigris) doorsneden, die haar in twee deelen splitste, welke door

eene brug met elkander gemeenschap hadden. Aan de eene zijde der rivier woonden de Joden; daar werden vele markten gehouden en groote handel gedreven, hetgeen de Joden aanzienlijke vermogens deed verwerven; terwijl de andere zijde der rivier, waar geene markten gehouden en geen handel gedreven werd en bij gevolg ook van alle voordeelen, welke de koophandel oplevert, verstoken bleef, slechts door het arme gedeelte der bevolking bewoond werd. Deze laatsten, naijverig op den voorspoed en den rijkdom hunner naburen aan gene zijde der rivier, schreven die voordeelen toe aan de aanwezigheid van *Daniëls* graf in dat gedeelte der stad en verzochten daarom, dat men hetzelve naar hunne wijk zoude overbrengen; doch de rijken en aanzienlijken weigerden aan dit verzoek gehoor te geven, en zoo ontstond tusschen de bewoners eener zelfde stad eene soort van burgeroorlog, welke de verderfelijkste gevolgen zoude gehad hebben, indien men niet tot de schikking gekomen ware, dat *Daniëls* lijkkist beurtelings een jaar aan de eene zijde en een jaar aan de andere zijde der rivier zoude gevestigd worden. Deze overeenkomst werd gedurende eenige jaren getrouwelijk nagekomen, tot dat de groote Sultan, die ook over de *Perzen* den schepter zwaaide (17), haar feitelijk deed ophouden. Toen deze vorst namelijk, bij zijne tegenwoordigheid in *Susan*, eene lijkkist door vele Joden en Mohamedanen in statigen optogt van den eenen oever der rivier naar den anderen zag dragen, vroeg hij naar de oorzaak dier plegtigheid, en toen men hem zoowel omtrent de tusschen partijen gesloten over-

---

(17) Dit was — volgens de eigene woorden van *Binjamin*, die door onzen schrijver hier er uitgelaten zijn. — » *Sanjar*, *Schah ben Schah* (koning der » koningen) in Arabisch, Sultan *Elfars Elkabir* genoemd, en welks gebied zich » uitstrekte, van de rivier *Samora* tot aan de stad *Samarcanth*, de rivier » *Gozan*, de stad *Nisapur*, de steden van *Medië*, het gebergte *Chapthon* en » zelfs tot aan *Tibet*." Deze *Sanjar*, of liever *Ben Melikschah* — zegt *Keyzer* in zijne aanteekeningen bl. 100 — werd in het jaar 1086 in *Syrië* geboren en stierf in den ouderdom van 72 jaren en 8 maanden. Hij veroverde *Samarcanth* (1140) en was een der magtigste vorsten van *Azië* in zijn tijd. G. P.

eenkomst, als omtrent de oorzaken, die haar deden geboren worden, ingelicht had, gaf hij als zijne meening te kennen, dat men aan den eerbied, dien men aan *Daniël* verschuldigd was, te kort deed, door zijne stoffelijke overblijfselen gedurig van de eene plaats naar de andere te doen verhuizen, weshalve hij verordende, dat men van weêrszijden der brug een' gelijken afstand zoude meten, dat men *Daniëls* lijkkist in eene glazen kist zoude plaatsen en dat men deze boven het midden der brug aan ijzeren ketenen zoude hangen; dat er vervolgens in de nabijheid dier plaats een bedehuis zoude gebouwd worden, waarin een ieder, van welke gezindte hij ook zijn mogt, zijne gebeden zoude mogen verrigten. Aan deze verordening werd onmiddelijk gevolg gegeven en nog ten huidigen dage — men lette, dat *Binjamin* van *Tudela* dit schrijft — is *Daniëls* lijkkist, aan ijzeren kettingen boven de brug hangende, te *Susan* aanwezig. Ook verordende de Sultan uit eerbied voor *Daniël*, dat niemand, op eenen zekeren afstand van weêrszijden der brug, zijne netten zoude uitwerpen, om in de rivier te visschen.

Op drie dagreizen afstands van *Susan* was de stad *Robdabar* gelegen, waar zich omstreeks twee duizend Joden bevonden. Onder hen waren vele rijken en geleerden, doch waren zij gedurig aan vervolgingen bloot gesteld.

Iets later zegt de schrijver van *Masaot Binjamin*, dat zich op het gebergte van *Nisapur*, in de nabijheid der rivier *Gozan*, vele Joden ophielden. Eenigen hunner, welke hij in *Perzië* aantrof, verhaalden hem, dat in hun land vele afstammelingen van *Dan*, *Zebulun*, *Aser* en *Naftali* woonden, en dat hunne voorouders tot de eerste verdrevenen door *Salmansar*, koning van *Assyrië*, behoorden. Hun land had eene uitgebreidheid van twintig dagreizen en bevatte vele steden en dorpen; het werd aan de eene zijde door de rivier *Gozan* begrensd. Deszelfs inwoners waren van geen ander volk afhankelijk en hadden een' joodschen koning, die zich

R. *Josef Amarkela Halevi* noemde. Men trof onder hen vele wijzen en wetsgeleerden aan, terwijl ook velen zich met den landbouw bezig hielden. Hoewel zij gestadig in oorlog waren met de *Cuthiten*, die zich in de woestijn ophielden, hadden zij een vriendschapsverbond gesloten met een ander, insgelijks de woestijn bewonend volk, dat *Kafar Al Turk* heette. Deze waren allen windaanbidders; zij onthielden zich van brood en wijn en aten niets anders dan raauw vleesch, zoowel van wild als van tam, van rein als van onrein gedierte. Zij hadden geene neuzen, maar daarentegen twee kleine gaten in het aangezigt, waardoor zij adem haalden (18). Vóór omstreeks vijftien jaren, zegt meer genoemde schrijver, deed dit volk een' inval in *Perzië*, maakte zich daar van eene landstreek, *Raï* genaamd, meester, joeg de inwoners over de kling, roofde en plunderde en keerde, met den buit beladen, naar zijne woestijnen terug. Daar het vóór dien tijd nimmer gebeurd was, dat eene horde uit de woestijn het waagde, in *Perzië* te vallen en er zulke wreede tooneelen aan te rigten, stond de koning op het vernemen dier tijding als verpletterd en zwoer in zijnen regtmatigen toorn, dit volk van de aarde te zullen verdelgen. De oorlogskreet weêrgalmde door het gansche land; alle weêrbare mannen werden te wapen geroepen, en als in een' oogwenk waren allen gereed, om hunnen koning ten strijd te volgen. Maar er moest nog iemand gevonden worden, die de ongebaande wegen door de woestijn kende, ten einde het leger tot gids te kunnen strekken. Het duurde echter niet lang, of deze zwarigheid was uit den weg geruimd, want iemand, die zeide tot het volk *Kafar Al Turk* te behooren en den weg derwaarts te kennen, bood den koning zijne diensten aan. Deze, blijde als hij was, een' zoo moeijelijken hinderpaal uit den weg geruimd te hebben, beloofde den gids hem met

(18) De neuzen der *Tartaren*, in het bijzonder die der *Kalmukken* en *Mongolen*, zijn zoo plat, dat het schijnt, dat zij geene neuzen hebben. (*Baratier*).

rijkdommen te zullen overladen, indien hij hem met ijver zoude dienen. Er moest nu nog slechts voor levensvoorraad gedurende den langen togt door de woestijn gezorgd worden, en daar de gids, toen de koning daaromtrent zijne meening vroeg, verklaarde, dat een leeftogt voor vijftien dagen, als zijnde de door het leger af te leggen afstand in de woestijn, toereikend zoude zijn, nam men voorraad van spijs en drank voor genoemd tijdsverloop mede en zoo begaf men zich vol moeds op marsch. Doch het bleek weldra, dat men den raad eens verraders of, op zijn minst genomen, eens onkundigen gevolgd had; want hoewel men den door den gids aangewezen weg genomen had, zag men na vijftien dagen gaans in de woestijn nog geen zweem van eene door menschen bewoonde landstreek. De spijs- en drankvoorraad was schier uitgeput en van de manschappen en het slagtvee waren reeds eenigen van honger bezweken. De gids werd nu voor den koning geroepen en omtrent zijne dubbelhartige handelwijze ondervraagd; doch wel verre van een bemoedigend antwoord te geven, verklaarde hij zich in zijne afstandsberekening te hebben bedrogen. De koning was hierover zoo vertoornd, dat hij terstond bevel gaf den verrader het hoofd af te houwen. Doch hiermede was men niet uit den dreigenden nood geholpen en ten einde zooveel mogelijk hierin te voorzien, verordende de koning, dat ieder, die nog eenige spijs en drank bezat, dezelve met zijne makkers zoude deelen; de manschappen gaven hieraan gehoor en daar zij ook de dieren, voor zoo verre men ze kon ontberen, tot voedsel deden dienen, vervolgden zij zoodoende hunnen weg in de woestijn nog dertien dagen, tot dat zij aan het gebergte van *Nisapur* en wel aan die streek, welke door de Joden, zoo als wij hierboven reeds gemeld hebben, bewoond werd, aankwamen. Hier verspreidden zij zich in de wijn- en boomgaarden, wier vruchten reeds tot rijpheid gekomen waren, aten of liever verslonden alles, wat in hun bereik was en leschten hunnen

dorst aan de heldere bronnen, welke zich langs de rivier *Gozan* bevonden. En dit alles deden zij ongestoord, zonder dat hun iemand te gemoet kwam, om hun deze daad van roof te beletten. Den berg verder opgaande en in de verte eene menigte steden en torens gewaar wordende, zond de koning twee manschappen derwaarts met den last, om eene der steden, hetzij door middel van een schip, hetzij door de rivier over te zwemmen te naderen, en dan te onderzoeken, door welk volk zij bewoond werd. Des konings dienaren gehoorzaamden, doch vonden den toegang niet zoo gemakkelijk als zij welligt gewaand hadden; want zij kwamen voor eene met versterkte torens voorziene brug, nog daarenboven door middel eener poort afgesloten, aan gene zijde van welke eene groote stad gelegen was. Daar het nu vóór hen onmogelijk was de stad te naderen, bleven zij voor de brug staan en schreeuwden zoo lang uit al hunne magt, tot dat iemand naar hen toe kwam en in eene hun onbekende taal vroeg, wat zij verlangden en van waar zij kwamen? De twee Perzen gaven hierop door gebaren te kennen, dat zij deze taal niet begrepen, waarop onmiddelijk een tolk uit de stad geroepen werd, die hun deze vragen in het Perzisch herhaalde. Zij antwoordden nu, dat zij onderdanen waren van den koning van *Perzië* en dat zij herwaarts waren gekomen, om te onderzoeken, welk volk zich hier ophield en welken vorst het diende. De tolk zeide hun hierop, dat de stad, voor welke zij stonden en ook de steden, welke zij in de verte zagen, door Joden bewoond werden; dat zij van geene andere natie, noch van eenig vreemd vorst afhankelijk waren, maar dat zij hun' eigen koning hadden. De boden van den koning van *Perzië* vroegen nu den tolk, of hij het volk *Kafar Al Turk* kende en waar het zich ophield, waarop zij ten antwoord kregen, dat de Joden met dit volk een vriendschapsverbond gesloten hadden en dat zij deszelfs vijanden ook als de hunne beschouwden. Na deze inlich-

tingen te hebben verkregen, keerden de twee Perzen naar hunnen koning terug en deelden hem mede, wat hun bejegend was, hetgeen den koning zooveel vrees inboezemde, dat hij aan het welslagen zijner onderneming begon te wanhopen. Den volgenden dag ontving hij een gezantschap van de Joden, hetwelk hem vroeg, of hij oorlog tegen hen wenschte te voeren? „Ik ben niet herwaarts gekomen," antwoordde de vorst, „om tegen u krijg te voeren, maar wel tegen het volk *Kafar Al Turk*, die mijne vijanden zijn, en bijaldien gij u zult vermeten, om genoemd volk tegen mij bij te staan, hetgeen gij zekerlijk met goed gevolg doen kunt, daar gij — ik ontveins het mij niet — hier sterker zijt dan ik, dan zal ik wraak nemen op al uwe broeders, die in mijn land wonen en hen allen doen ombrengen. Strijdt derhalve niet tegen mij, maar laat mij het geschil met mijne vijanden alleen beslechten. Bewijst mij echter de gunst, mij spijs en drank voor mijn leger te verkoopen." Dus sprak de koning van *Perzië*, en de Joden, bevreesd als zij waren, dat hij zijne bedreigingen zoude ten uitvoer brengen, ingeval zij tegen hem ten strijd trokken, openden hunne poorten, lieten hem met zijn leger gedurende vijftien dagen in hun land verblijf houden en deden hem allerlei eerbewijzen. De Joden maakten zich evenwel dezen tijd ten nutte, om hunne bondgenooten, die nog niets wisten van het gevaar, dat hen bedreigde, van de geheele zaak kennis te geven; deze bragten hierop spoedig een geducht leger op de been, hetwelk, tegen de Perzen opgetrokken zijnde, zich voor den uitgang eens bergs plaatste en daar hunnen vijanden zulk een gevoeligen slag toebragt, dat het den koning met slechts weinige manschappen gelukte, zich door eene overhaaste vlugt te redden, terwijl het grootste gedeelte zijns legers op het slagveld gesneuveld was.

Alvorens dit hoofdstuk te eindigen, moeten wij nog van eene bijzonderheid gewagen, die met zekeren R. *Mozes* plaats

had. Een der Perzische ruiters had dezen man door allerlei fraaije beloften naar *Perzië* weten te lokken; aldaar aangekomen, wel verre van zijne beloften te vervullen, verkocht hij hem als slaaf aan eenen hoveling. Op zekeren dag, dat er een wedstrijd tusschen de boogschutters in tegenwoordigheid des konings plaats vond, wekte R. *Mozes* door het buitengewoon juiste treffen van het wit zoodanig aller bewondering op, dat de koning hem deed voor zich komen en hem naar zijne afkomst vroeg. R. *Mozes* verhaalde nu wat er met hem gebeurd was: dat een ruiter hem onder schoonschijnende beloften uit zijn land in eene woestijn gelokt en vervolgens als slaaf verkocht had. De koning schonk hem hierop onmiddellijk zijne vrijheid, gaf hem kostbare linnen en zijden kleederen en andere geschenken, en zeide hem, dat hij hem rijk zoude maken en tot opperhofmeester aanstellen, enz. enz., indien hij het geloof des konings wilde omhelzen; doch R. *Mozes* kon niet besluiten, om voor aardsche grootheid het voorvaderlijke geloof af te zweren, en weigerde dus des konings voorstel aan te nemen. Deze zond hem hierop aan den *Rab Sar Salom* van de Joodsche gemeente te *Ispahan*, welke hem zijne dochter ten huwelijk gaf. (*Binjamin van Tudela* verklaart deze bijzonderheden uit den mond van R. *Mozes* zelven te hebben vernomen.)

Later maakt de schrijver nog melding van *Egypte* en van de vele Joodsche gemeenten, welke zich daar bevonden, van *Italië*, *Duitschland*, enz., enz.; daar dit gedeelte zijner reizen echter van minder belang en daarenboven velen niet onbekend is, hebben wij gemeend het met stilzwijgen te kunnen voorbijgaan; terwijl wij hen, die door nieuwsgierigheid mogten geprikkeld worden, naar het boek *Masaot Binjamin* zelf verwijzen.

HOOFDSTUK XVI.

Israëlietische wijzen, wetsgeleerden en wijsgeeren; van het jaar 4859—1099 gew. jaart. — tot 4950—1190 gew. jaart., en wat hun in dien tijd is bejegend.

Als eene ster van de eerste grootte aan Israëls letterhemel, noemen wij in de eerste plaats *R. Abraham bar Meïr ben Ezra* (1); hij heeft eene verklaring geleverd van de vier en twintig gewijde boeken en onderscheidene werken over de reken- en sterrekunde vervaardigd. In laatstgenoemde wetenschap heeft hij zelfs vele ontdekkingen en waarnemingen gedaan, welke ook door niet-Israëlietische geleerden als juist erkend zijn. Voegen wij hier nu nog bij, dat hij ook zeer bedreven was in de geneeskunde, dan zal het niemand laken, dat wij hem eenen eersten rang onder onze geleerden

---

(1) R. *Abm. Ibn Ezra* was een der beroemdste en geleerdste schrijvers en dichters der midden-eeuwen. Hij werd geboren te *Toledo* in 1119 (zie *D. religi. Poesie*, blz. 310). Over zijne uitgebreide kunde leze men R *Jedaja Badarsi* in deszelfs schrijven aan R. *Sal. b. Ader.* (Tes R.S.B A. No. 418) en over zijne reizen, *Zunz*, in *Ashers Binj. v. Toledo*, deel II. blz. 250. — Eene levensbeschrijving van denzelven in *Bikkuré Haïtt.* 1826, blz. 49 en 1828, blz. 58, en eene volledige opgave zijner werken bij de *Rossi*. — De grammatische werken van R. *Jehuda Chajjug'* (in het Arabisch *Abu Zakarija's* genoemd) uit *Fez* (1220) — de eerste der grammatici (ראש המדקדקים) — in het Arabisch vervaardigd en door *Ibn Ezra* in het hebreeuwsch vertaald, heeft *L. Dukes* voor het eerst, uit een M. S. te *Munchen*, in het licht gegeven. (*Beitrage z. Gesch. der aeltesten Auslegung d. A. T.* von *Ewald* u. *Dukes*, III Band, *Stuttgard* 1844). Ook *Ibn Ezra* is het, die ons met de namen en werken der vroegere Lexicographen en Grammatici, die den grondslag voor de lateren geworden zijn, bekend gemaakt heeft. (Voorrede in *Mosnajim.*) G. P.

aanwijzen. Even als zoo vele andere geleerden van vroegeren en lateren tijd, bragt hij schier zijn gansche leven met reizen door, ten einde zijnen veel omvattenden geest al meer en meer met kennis en ondervinding te verrijken. Deze onze bewering kunnen wij uit zijne eigene ons nagelatene werken staven. Zoo vinden wij in zijne verklaring op het einde der afdeeling van *Exodus*, dat hij zich in het jaar 4913 (1153 gew. jaart.) te *Rome* ophield; in zijn commentar op het einde van het boek *Daniël* zegt hij, hetzelve te *Rhodus*, in het jaar 4916 (1156 gew. jaart.), te hebben vervaardigd; terwijl hij in zijne uitlegging in de afdeeling *Wajislach* (*Genesis*) ons mededeelt, dat hij zich toen te *Lucca* bevond. Als een treffend bewijs van 's mans diepe geleerdheid zullen wij nog de getuigenis inroepen van eenen man, die zelf als een diamant van het eerste water aan Israëls paarlenkroon schittert en van wien wij spoedig meer breedvoerig zullen gewagen; wij bedoelen: *Rabenu Mosé ben Maimon*. Deze schreef namelijk aan zijnen zoon eenen brief, waaruit wij het volgende woordelijk overnemen: „U, mijn dierbaren zoon, beveel ik ten zeerste aan, u het hoofd niet te breken met de menigvuldige verklaringen op de gewijde boeken. Wilt ge uwen leer- en weetlust voldoen, raadpleeg dan de werken en commentariën van R. *Abraham ben Ezra*; hij, die ze met een onbevangen oordeel en met een weinig nadenken leest, zal er veel goeds en nuttigs uit kunnen leeren. Zijn verstand was even zoo helder als dat van onzen aartsvader *Abraham*; op sommige plaatsen is hij echter zeer geheimzinnig of raadselachtig, en het zijn deze, welke van de zijde des lezers een dieper nadenken, eene bijzondere scherpzinnigheid vereischen, wil hij de schoone waarheden, die er onder verborgen liggen, ontdekken. Ik zeg: waarheden; want deze man heeft niemand ontzien en is steeds der waarheid getrouw gebleven, ook dan, wanneer zij anderen kon kwetsen. Eene andere aanbeveling om zijne werken

te lezen is, ten slotte, dat hij vele reizen gedaan heeft ter najaging van kennis en wetenschap, en dat hij met groote vorsten omgang gehad heeft, hetgeen hem een schat van ondervinding heeft doen verwerven."

In het boek *Salselet Hakkebala* lezen wij de volgende niet onbelangrijke épisode uit *Ibn Ezra's* leven: *R. Jehuda Halevi*, de schrijver van het boek *Cuzri* (2), was een zeer rijk man, die slechts eene eenige dochter had, welke echter zeer schoon was. Toen zij den huwbaren leeftijd bereikt had, drong hare moeder bij haren echtgenoot er gedurig op aan, dat hij haar toch zoude uithuwen. Eens viel zij *R. Jehuda* op dit punt zoo lastig, dat hij in zijnen wrevel zwoer, haar aan den eersten den besten Joodschen jongeling, dien hij zoude ontmoeten, tot vrouw te zullen geven. Op denzelfden dag kwam *R. Abraham ben Ezra*, in een armzalig gewaad gehuld, bij *R. Jehuda Halevi* binnen. Zijne echtgenoote, zich den eed haars mans herinnerende en bevende voor de toekomst harer eenige dochter, wendde al hare pogingen aan, om van den vreemdeling te weten te komen, of hij ook een wetsgeleerde was, een beroep, dat in die tijden bij de Joden in zeer hooge achting stond; doch *Ibn Ezra* hield zich alsof hij slechts een alledaagsch mensch ware. De bezorgde moeder liep nu vol angst naar het studeervertrek haars mans en

(2) Zie Hoofdst. X, noot 1 en 2. — Dit werk, hetwelk in 1140 door R. J H. in het Arabisch zamengesteld is, heet בתאב אלחגה ואלדליל פי נצרה אלדין אלדליל d. i. *Het boek van het bewijs en ten betoog, voor de hulp van de verachte godsdienst*, en bevat vier over de joodsche godsdienst, naar de wijze van *Plato* (waar *Socrates*) en *Cicero*. (waar *Cato*) wijsgeerige zamenspraken, (van dewelke in de bibliotheek te *Oxfort*, een in *Damaskus* 1463 geschreven, echter onvolledig, M. S. gevonden wordt), in den vorm van een gesprek des Cosaren-konings met een heidenschen wijsgeer, een Christen, een Mohamedaan en een Jood, waarvan echter de Joodsche geleerde (*Chaber*), *Jitschak Sangari* (volgens sommige verdicht) de hoofdpersoon is. Van dit werk is, behalve de bekende vertaling van *Ben Tibun* (Hoofdst. X), nog eene vroegere vertaling, door *Jehuda b. Jitschak b. Kardaniël* (*Koré Had.* blz. 10a ed. *Casfel*) bezorgd, en waarvan *Franzoni* in zijne uitgave, *Venet.* 1547, aanteekeningen geleverd heeft. (*Fürst, Bibliotheca Judaica*, deel II. blz. 36. — *Leipzig* 1851.) C. P.

smeekte hem met tranen in de oogen, dat hij hunne dochter toch niet aan eenen weetniet zoude uithuwen. De gevoelige man sprak haar moed in, zeggende: „Vrees niets, lieve vrouw! wanneer de vreemdeling ook een weetniet is, zal ik gaarne mijnen tijd aan hem opofferen en hem tot eenen geleerde maken, opdat hij de hand onzer dochter niet onwaardig zij." Bij deze woorden verliet *R. Jehuda* zijn studeerkamer en begaf zich naar den vreemdeling, met wien hij een gesprek aanknoopte. Maar *Ibn Ezra*, zijnen naam steeds verzwijgende, bleef zijne rol volhouden en gaf niet het minste blijk datgene te zijn, wat hij wezenlijk was, zoodat ook *R. Jehuda* hem voor een alledaagsch mensch aanzag. Daar deze echter zijnen eed moest gestand doen, smeekte hij *Ibn Ezra*, dat hij toch zijn best zoude doen, om van hem te leeren. De jongeling beloofde dit inderdaad; hij liet zich door *R. Jehuda* onderrigten, maar wist zich daarbij zoo te gedragen, dat deze werkelijk in den waan verkeerde, dat hij met een aanvangend leerling te doen had. Een zekeren nacht, toen *R. Jehuda* zich onledig hield met het vervaardigen van den bekenden *Pïut*, beginnende met de woorden אדון חסדיך , welke *Pïut* geregeld alphabetisch is gerangschikt, viel hem het vinden van een vers, met een' *Res* (ר) beginnende, zoo moeijelijk, dat hij veel langer dan gewoonlijk in zijn studeervertrek doorbragt. Zijne echtgenoote liet hem derhalve verzoeken, of hij in de woonkamer wilde komen, om te avondmalen. *R. Jehuda*, aan dit verzoek gehoor gevende, liet den *Pïut* onafgewerkt liggen en begaf zich bij zijn huisgezin. Daar gekomen zijnde, vroeg hem *Ibn Ezra*, welk moeijelijk vraagstuk hem zoo lang had bezig gehouden? „Wat baat het mij, het u te zeggen," antwoordde *R. Jehuda*, „gij kunt mij immers niet helpen." Doch de jongeling hield zoolang bij hem aan, dat hij eindelijk zijne vrouw het geschrift uit de studeerkamer liet halen en het *Ibn Ezra* voorlegde. Deze nam eene pen op, verbeterde twee

of drie plaatsen en schreef vervolgens, zonder zich te bedenken, het geheele vers met den *Res* (ר) (3) beginnende, ter neder. *R. Jehuda* dit ziende, was buiten zich zelven van vreugde; hij omhelsde en kuste den jongeling en riep in verrukking uit: „Thans zie ik wel, dat gij *Ibn Ezra* zijt!" De jongeling bekende nu, dat hij inderdaad *Ibn Ezra* was en wij behoeven er wel niet bij te voegen, dat hij *R. Jehuda's* dochter huwde en door haar in het bezit van vele schatten geraakte.

R. Abraham ben Ezra stierf in den ouderdom van vijf en zeventig jaren. Op zijn sterfbed paste hij op zich zelven de woorden toe: ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרון אף העולם d. i.: „*Abram* was vijf en zeventig jaren oud, toen hij den toorn der wereld ontvlood." Dit was in het jaar 4934 (1174 gew. jaart). (4

Omstreeks dezen tijd leefden ook in *Spanje*, *Rabenu Bechai Hazaken*, die het beroemde werk *Chobat Halebabot* in het arabisch vervaardigde, en *R. Jehuda ben Tibun*, die hetzelve in het Hebreeuwsch overbragt (5).

---

(3) De Piut ארון חסוך wordt bij de Joden van den Portugeeschen ritus op Sabbath voor het Purimfeest gezegd en bevindt zich in de Portug. gebedenboeken. Dezelve is ook bijzonder met eene Italiaansche (*Ven.* 1609), eene duitsche, latijnsche en spaansche vertaling (Amst. 1700) gedrukt. Dit dichtstuk is een der fraaiste stukken v. R. J. H. en bevat de geschiedenis van *Esther*, waarin de coupletten met veelvuldige alfabeten acrostisch beginnen en ieder laatste strophe van dezelve op een bijbelvers, dat met het woordje לך eindigt, sluit. Het couplet, dat hier van *I. E.* bedoeld wordt begint רחשה אסתר למלך; terwijl echter de dichter zelf er later nog een couplet, met een *Res* beginnende, bijgevoegd heeft. (Z. *Teffilath Jesarim*, *Amst*, 1740).

(4) Volgens de meest gezaghebbende geschiedschrijvers stierf hij op het eiland *Rhodes*, op maandag den eersten van Adar 4954 (1194 — tien jaren vroeger dan *Maïmonides*. — Volgens sommigen werd hij in het heilige land begraven. (*Kor. Had.* — *ed. Cas.* bl. 11*a* en *Jichus Haaboth*, bl. 452. Zie voorts *Sommerh. Ephem.* maand Nissan en *Carm. Itin*, bl. 483, noot 165. G. P.

(5) R. *Bechai Hadajan b. R. Josef b. Bakodah* was (volgens de *Rossi*) geb. in *Spanje*, 1100; zijn etisch werk תורת חובת הלבבות vervaardigde hij in 1161 in het arabisch, naar *Abuthaleb Mohamed*, *b. Ali*, *b. Athias* uit *Mekka*

Thans hebben wij te gewagen van den man, dien wij hierboven als een diamant van het eerste water genoemd hebben, *Rabenu Mosé ben Maimon*, meer algemeen bekend onder den naam van *Rambam* (רמב״ם) (6). Hij werd in het jaar 4891 (1131 gew. jaart.) op eenen Zaturdag te *Cordova* in *Spanje* geboren. De schrijver van het boek *Salselet Hakkebala* zegt ons, dat hij de volgende bijzonderheid van *Rabenu Mosé's* geboorte opgeteekend vond: Zijn vader *R. Maimon*, had zich namelijk voorgenomen, om nimmer te huwen. Toen hij echter den middelbaren leeftijd bereikt had, werd hij in eenen droom aangemaand, om de dochter eens slagers, die in de nabijheid van *Cordova* woonde, tot vrouw te nemen. In den beginne sloeg hij op dezen droom geen acht, maar daar dezelve herhaalde malen bij hem terugkeerde, meende hij niet langer weêrstand te moeten bieden. Hij begaf zich derhalve naar den slager en huwde diens dochter. Na eenigen tijd werd zij zwanger en baarde op het einde harer zwangerschap eenen zoon, welks geboorte haar echter het leven kostte. Deze zoon was *Rabenu Mosé*. *R. Maimon* ging later een tweede huwelijk aan, uit hetwelk hij verscheidene

---

(st. 1008). — Zie *Delitzsch z. Gesch. d. Jüd. P.*, bl. 45 en *Die regliöse Poes.*, bl. 274, noot 2 — waarvan het oorspronkelijke werk in de nationale bibliotheek te *Parijs* nog aanwezig is. (*Carm. l'Amour de Sion* 344). Hetzelve werd tweemaal in het hebreeuwsch vertaald, eerst door den hiergemelden, uit *Granada* naar *Lunel* reizenden arts *R. Jehuda b. Saul Ibn Tibon*, en vervolgens door *R. Jozef Kimchi*, in *Narbonne* (van welke vertaling *A. Jellinek*, te *Leipzig* 1846, uit de stads-bibliotheek aldaar eenige proeven in het licht gegeven heeft.) — De eerste vertaling van *Tibon* verscheen te *Neapel* en is vervolgens menigvuldig met verscheidene commentarien gedrukt. Ook is deze hebreeuwsche vertaling met Latijn, Fransch, Spaansch, Hoogduitsch, Joodsch-Duitsch gedrukt. De jongste uitgave is die met eene nieuwe hoogd. vert. en exegetische aanteekeningen van *M. Stern*, (*Weenen* 1853). G. P.

(6) Zijne volle naamteekening is *Mozes b. Maimon b. Josef b. Jitschak b. Josef b. Obadja b. Salomo b. Obadja*. (Zie einde zijner *Misnè*-verklaring). In het arabisch, *Abu Amram Musa ibn Abdalla*. Ook aan het begin zijner ophelderingen der *Aphorismen v. Hippocrates* en de *Rossi*, *Cod.* 354, 1178: *Mosè b. ebed haelohim hacordibi hajisraeli*. (*Delitzsch* bl. 63). Hij werd (volgens de geloofwaardigste bronnen) geboren te *Cordova* op 14 Nissan 4895 (1135).

kinderen kreeg; doch daar het overige buiten den kring, dien wij ons afgebakend hebben, gelegen is, gaan wij het stilzwijgend voorbij, om des te langer bij onzen *R. Mosé*, (dien wij ook soms *Rambam* of *Maimonides* — naar zijn vader *Maimon* — zullen noemen), te vertoeven. *Maimonides* dan groeide op als een knaap, die weinig lust maar ook weinig aanleg voor studie aan den dag legde, zoodat zelfs de gedachte bij hem vast stond, dat hij nimmer iets zoude kunnen leeren. Het was daarom, dat zijn vader hem op zekeren dag uit zijn huis wegjoeg, waarop de knaap zich naar de synagoge begaf, waar hij den nacht slapende doorbragt. Des ochtends bij zijn ontwaken gevoelde hij zich een geheel ander mensch, en besloot toen voor goed het huis zijns vaders te verlaten. Hij ging naar eene zekere stad, waar R. *Josef ben Migas* woonde (7), die hem zijn onderwijs deed genieten. Het bleek nu spoedig, dat *Rambam* voor iets meer dan eenen zwervenden bedelaar bestemd was, want na eenige jaren van vlijt en studie mogt hij reeds met het volste regt den naam van geleerde dragen. Hij keerde toen naar zijne geboortestad *Cordova* terug, zonder zich evenwel terstond naar de ouderlijke woning te begeven. Maar den eerstkomenden zaturdag plaatste hij zich in de synagoge op het spreekgestoelte en hield daar eene theologische voordragt, die zoowel door de nieuwe en verrassende denkbeelden als

---

(*Korè Had.* bl. 13*b* noot 5 en *Kerem Chemed* VII, bl. 254.) — Zijne levensbeschrijving in de *Measef* 1786, bl. 19 en *M. Lehmans*, *Levensbeschr. van Mos. Maim.* (*Amsterdam* 1815), alsook in *Bloch's l'Univers Israël.* (*Paris* 1850. Mai en Juin). — Over zijne levensbeschrijving bij de arabische schrijvers *El-Kifti* (*Gesch. der wijzen*), *Ibn Abi Oseiba* (*Biograph. der arab. artsen*) en *Abdallatif.* Zie *Litteraturbl. d. Orient* 1846, no. 22 en 23. Een afdruk van *Maimonides'* fac-simile, in *Ginze Oxford* (*London* 1850) tegenover bl. XXIV.

(7) *R. Josef Ibn Migâs Halevi b. Meïr*, rabbijn in *Lucenna*, geboren te *Granada* 1077. Zijn scholier was *R. Maimon b. Jos.* (*Maimonides'* vader, en niet M. zoo als hier verkeerdelijk opgegeven is), Zijn zoon *Meïr Ibn Migâs* leefde ten tijde van *Maimonides.* (*Sem Hagd. II*, letter מ, no. 7 en 13 en *Fürst*, *Bibl. Jud.* ad voc. *J. Migas*, noot 1.) G. P.

door de diepe geleerdheid, die er in doorstraalde, zoodanig aller bewondering wekte, dat zijn vader en zijne broeders, welke hem inmiddels herkend hadden, hem in het openbaar omhelsden, kusten en hem op de meest liefderijke wijze ontvingen.

Volgens niet-Israëlietische schrijvers leefde toen de wijsgeer *Averroës* (8). Deze stond bij den koning in zeer groot aanzien; toen echter een andere vorst op den troon kwam, leefde hij — onze schrijver zegt niet waarom — in gedurige vrees voor dezen en oordeelde het voor zijne veiligheid noodzakelijk, zich verborgen te houden. Hij maakte echter *Maimonides* tot deelgenoot van zijn geheim, waarop deze hem eene schuilplaats verleende. De wijze weet ook het toeval aan zijnen dorst naar kennis dienstbaar te maken, en zoo maakte ook *Rambam* van deze gelegenheid gebruik, om zich door zijnen beschermeling in de wijsbegeerte te doen onderwijzen, zoodat hij welligt aan dit toeval een gedeelte zijner veel omvattende wijsgeerige kennis verschuldigd was. Eenigen tijd daarna, in het jaar 4968 (1208 gew. jaart.), vlugtte *Maimonides* naar *Egypte*, de oorzaak waarvan wij reeds in het vorige hoofdstuk vermeld hebben (9).

---

(8) *Averroes*, eigenlijk *Abdallah Mohamad Ibn Omar Ibn Rosehd*, de beroemdste wijsgeer der Arabieren, te *Cordova* 1149 geboren. Deszelfs ouderdom, noodlot, levensduur en vaderland waren bijna gelijk met *Maimonides*. Zijne groote geleerdheid en zijne grondige bearbeiding der werken van *Aristoteles* maakten hem zeer vermaard, zoodat hij als opperste regter in *Mauritanien* aangesteld werd, uit nijd echter door zijne vijanden beschuldigd van het Mohamedaansche geloof afgeweken te hebben, moest hij de vlugt nemen; hield zich bij de Joden op, en zoo men zegt, bij *Maimonides* verborgen. Hij werd echter naderhand weder door *Al Monzar* in zijne waarde aangesteld. Zijne wijsgeerige werken zijn door onderscheidene geleerden in het Hebreeuwsch vertaald en bevinden zich in M.S. te *Leyden* (*Sifte Jesenim*, letter א, no. 18). Ook is er een kort uittreksel uit dezelve te *Riva Di Trinta* in 1560, onder den naam van מלאכת הגיון לאריסטו מקיצורי אבן רשד gedrukt. (Aldaar letter מ, no 169).

(9) Over de vlugt van *Maimonides*, zie zijn *Maämar Kiddus Hasem* of *Igereth Hasemad* (*Breslau* 1850 en *Tes*. R, *Jitsch. b. Seseth*, no. 11 (*ed. Lemberg* 1800) bl. 4, col 2. C: P.

Hij had nog niet lang in dit land vertoefd, toen reeds van *Alexandrië* en *Damascus* leerlingen naar hem kwamen toestroomen en hij eene school voor godgeleerdheid stichtte, zoodat hij zich spoedig eenen zeer grooten naam als geleerde verwierf (10). Daar hij echter wel is waar het arabisch, doch niet het casdisch en medisch verstond, had zijnen naam zich slechts onder de Joden en niet onder de andere volken verbreid; het was daarom dat hij zich de casdische en hagarische talen deed onderwijzen, welke hij zich in een tijdsverloop van zeven jaren zoo eigen maakte, dat zijn roem, doordien hij nu ook in deze talen geschreven had, weldra bij alle gezindten gevestigd was en de koning van *Egypte* hem tot deszelfs lijfarts aanstelde (11). Het was toen eene heerschende gewoonte in *Egypte*, dat, wanneer de koning op zijnen met zeven trappen voorzienen troon gezeten was, deze trappen als zitplaats ingenomen werden door hen, die in de zeven fraaije kunsten het meest uitblonken. Daar *Maimonides* echter in al deze wetenschappen allen verre overtrof en de koning, dit ook erkennende, geraakte deze in verlegenheid omtrent de plaats, welke hij *Maimonides* zoude aanwijzen; de bescheiden geleerde maakte aan deze verlegenheid een einde door te verklaren, dat hij op zulk eene onderscheiding geene aanspraak maakte en dat hij er nimmer

---

(10) Zijn edel karakter en groote vroomheid (*S. Hajad* afd. *Taänith* Hoofdst. 9 § 6) overtroffen nog zijne vermaardheid als arts en wijsgeer. Een arabisch schrijver noemt hem de *Pheniks* zijner eeuw in de geneeskunde. (*Depping*, bl. 87). De niet minder hooggeachte en beroemde *Nachmanides* (RMBN), — zie Hoofdst. XIX — zegt in zijn schrijven (*Matsref lachogma*, bl. 88) Ik neem hier vóór mijne leeraren hemel en aarde ten getuige enz., dat men in de vermaardste joodsche gemeenten in het oosten telkens bij ieder *kadis* gebed invoegt בחייכן וביומיכון ובחיי דרבנא משה בן מיימון. Ook wordt hij door de geachtste schrijvers gewoonlijk de glans van het oosten en het licht van het westen אור המזרח ונר המערב genoemd, en alom bekend is bij de Israëlieten het op hem toegepaste gezegde ממשה עד משה לא קם כמשה (van *Mozes* den wetgever tot *Mozes Maimonides* was niemand gelijk aan Mozes.

(11) Deze was de, van vizier des konings van *Bagdad* gewordene, sultan *Saladin Jos. b. Ajub* (1171). C. P.

in zoude toestemmen, om op een' der trappen van den troon plaats te nemen,

Wij laten hier de namen der boven bedoelde zeven wetenschappen volgen (12):

1°. De taalkunst, d. i. de kunst, om naar bepaalde regelen, die men taalregels noemt, te spreken en te schrijven. In het Latijn: *grammatica.*

2°. De redeneerkunde, d. i. de kunst, om geregeld te denken, de leer der gevolgtrekkingen, om het ware van het valsche te onderscheiden. In het Latijn: *logica.*

3°. De redekunst, d. i. de leer der welsprekendheid. In het Latijn: *rhetorica.*

4°. De rekenkunst; zij wordt gesplitst in twee deelen: het rekenen met geheelen en met gebrokens. In het Latijn: *arithmetica.*

5°. De meetkunst, d. i. de wetenschap, welke ons leert, hoe de grootte der uitgebreidheden afhangt van de wijze, waarop zij door hare grenzen bepaald zijn. In het Latijn: *geometria.*

6°. De sterrekunst, d. i. de kennis der wetten, waarnaar de hemelligchamen zich bewegen en die van hunne eigenschappen. In het Latijn: *astronomia.*

7°. De muziek en zangkunst, d. i. de kunst, om door zamenvoeging van verschillende geluiden en toonen een harmonisch geheel voort te brengen. In het Latijn; *musica.*

Vatten wij thans den draad van ons verhaal weder op. De koning van *Egypte* al meer en meer *Maimonides* be-

---

(12) Bij de ouden werden de kennis en waardigheden, welke tot het onderrigt der vrijen behoorden, vrije kunsten (artes liberales), in tegenoverstelling der verrigtingen der slaven (artes illiberales), waaronder men meestendeels den werktuigelijken arbeid verstond, genoemd; gewoonlijk telt men onder de eersten, de hier opgenoemde zeven kunsten of wetenschappen. G. P.

kwaamheden waarderende, benoemde hem, gelijk wij hierboven gezien hebben, tot zijnen lijfarts en gaf hem daarenboven rijke geschenken. s' Mans bezigheden waren nu echter van dien aard, dat zij hem schier geenen tijd overlieten, om boeken te kunnen schrijven. Hooren wij, wat *Rambam* zelf in eenen brief hiervan mededeelt. Nadat de geleerde *R. Sàmuel ben R. Jehuda Ibn Tibun* Maimonide's werk, *Moré Nebuchim* (gids voor verdwaalden) genaamd, uit het arabisch in het hebreeuwsch vertaald had (13), schreef hij dezen eenen brief, waarin hij hem om opheldering verzocht van eenige plaatsen, welke hem in gemeld werk duister toeschenen, terwijl hij hem tevens zijn voornemen kenbaar maakte, om hem een bezoek te geven, ten einde mondelings met hem te kunnen spreken. *Rambam* gaf hem schriftelijk de gevraagde inlichtingen en besloot zijn antwoord met deze woorden: „Ik roep God tot getuige, dat ik mij, als het ware, voor de menschen heb moeten verbergen, om u te schrijven, opdat zij niet zouden weten, dat ik mij te huis bevond. Meer dan eens was ik daarbij genoodzaakt, tegen den muur leunende of liggende te schrijven, want ik ben zeer zwak en ook de ouderdom doet mij zijn gewigt gevoelen. Wat uw voornemen betreft, om mij met een bezoek te vereeren, in Godes naam, het zij zoo; verlangend als ik ben uw gelaat te aanschouwen, verheug ik mij reeds bij voorraad met uwe komst. Desniettegenstaande acht ik mij verpligt u aan de gevaren te doen denken, welke aan eene zeereis verbonden zijn, en

---

(13) In Arabisch כתאב אלדלאלה אלחאירין, d. i. Het boek der teregtwijzing voor de verdwaalden; hetzelve is ook te *Marseille* in het Hebreeuwsch vertaald door R. *Jehuda Hasfardi*, gewoonlijk *Hagrizi* genoemd, waarvan eenige proeven te *London* gedrukt zijn. De hebr. vert. van *Tibon* is in zijn geheel met een commentar en eene Hoogd. vertaling uitgegeven door R. *Fürstenthal* (*Krotoschin*, 1838.) Hetgeen over dit werk van *Maimon* later voorgevallen is, zie *Igereth Harambam* (*Amst.* 1712) waaruit ook het hier verhaalde genomen is.

G. P.

waarlijk! uwe moeite zoude slecht beloond worden. Want bedenk, dat uwe reis, welke — ik herhaal het — niet zonder gevaar kan volbragt worden, u weinig andere voordeelen, zoo als het u beliefd heeft ze te noemen, zou opleveren, dan dat gij mijn aangezigt zien en alle mogelijke eerbewijzen bij mij ondervinden zult. Wanneer gij u echter verbeeldt, dat gij wetenschap bij mij kunt opdoen, of dat het ons zal gegund zijn een uur zonder getuigen zamen door te brengen, dan zult gij u in uwe verwachting deerlijk bedrogen zien. Noch des daags, noch des nachts is mij een dergelijk genoegen gegund. Duidt mij dit niet ten kwade, want ik verzeker u, dat het mijne schuld niet is. Om u dit duidelijk te maken, zal ik u een beknopt, maar getrouw verslag geven van mijne bezigheden. Ik woon te *Mitzrajim* en de koning te *Alkahiro*; van de eene stad naar de andere is meer dan een half uur gaans. Verbeeld u den last, die op mij drukt; dagelijks, en wel in den vroegen ochtend, moet ik den koning bezoeken; wanneer het nu gebeurt, dat hij, een zijner kinderen, eene zijner vrouwen, een zijner hovelingen enz. zich niet wel gevoelen, dan moet ik schier den ganschen dag in het paleis of harem vertoeven, om de ziekte waar te nemen en geneesmiddelen voor te schrijven, en ik behoef u niet te zeggen, dat dit in eene zoo groote huishouding als die des konings dikwerf het geval is. Wanneer zich echter allen wel bevinden en ik dus geene koninklijke patienten te behandelen heb, dan keer ik tegen den middag naar *Mitzrajim* terug. Maar ook dan is het mij nog niet gegund, om over mijnen tijd te beschikken; want bij mijne terugkomst vind ik mijn huis als opgevuld met lieden van allerlei gezindte en rang, die mijnen raad komen inroepen, en niet dan met veel moeite gunnen zij mij den tijd, om eerst wat spijs en drank te nuttigen, hetgeen nogtans slechts eens in de vier en twintig uren bij mij plaats vindt. Terstond na den maaltijd keer ik naar de wachtenden terug,

ondervraag een voor een omtrent zijne ziekte en schrijf dienovereenkomstig geneesmiddelen voor. Dit duurt gewoonlijk tot in den nacht en niet zelden zelfs tot twee ure voort, zoodat ik mij dan uitgeput van vermoeijenis op mijne legerstede nederwerp. Van daar dan ook, dat het mij onmogelijk is, eenigen tijd, al zij het ook slechts eenige oogenblikken, met eenen geloofsgenoot alleen te zijn; dit genoegen is mij alleen des Zaturdags gegund. Na het eindigen der ochtenddienst komen dan de meeste leden der gemeente tot mij, om mijn onderwijs te ontvangen, waarmede ik mij tot den middag bezig houd; alsdan verwijderen zij zich, om den volgenden Sabbath weder terug te keeren; terwijl echter sommigen hunner na het middaggebed nog terugkomen, om wederom aan mijn onderrigt deel te nemen. Daar hebt gij nu eene vlugtige schets mijner bezigheden; geloof mij echter, dat ik u alles nog met de zachtste kleuren heb afgemaald en dat de wezenlijkheid u nog veel meer zal doen verbaasd staan, wanneer gij haar, onder Godes bescherming, met uwe oogen zult aanschouwen. Kom dan, in 's Hemels naam, tot mij, nadat gij de vertaling mijns werks zult voltooid hebben; maar, ik herhaal het u, denk niet, dat gij veel van mij zult kunnen leeren, want de mij gegunde tijd is daartoe te kort."

(*Tot zoo ver Rambam's brief aan R. Samuel*).

In het boek *Salselet Hakkebala* lezen wij nog de volgende niet onbelangrijke bijzonderheid uit *Maimonide's* levan (14). De lijfartsen van den koning van *Egypte* waren zeer ijverzuchtig op *Rambam's* grootheid en aanzien, zoodat zij al hunne pogingen aanwendden, om hem bij den vorst in een voor hem nadeelig daglicht te plaatsen. Dientengevolge beval hun de koning, dat zij met *Maimonides* in

(14) Zie hierover *Jost.*, deel VI (aanhangsel), bl. 372, regel 27 en 28 .G. P.

zijne tegenwoordigheid eens over belangrijke punten zouden spreken. Bij deze gelegenheid verklaarden zich de, aan *Rambam* vijandige, lijfartsen in hunne verbittering bereid, om een door laatstgenoemden te bereiden vergif in des konings bijzijn in te nemen, onder voorwaarde, dat *Rambam* eerst een door hen gereed gemaakt vergif zoude inslikken; deze voorslag werd door dezen aangenomen. Op den voor den gevaarlijken wedstrijd bepaalden dag verhaalde *Maimonides* de zaak aan zijne leerlingen, welke hierop niet weinig vrees voor het leven huns meesters aan den dag legden; doch *Rambam* stelde hen eenigzins gerust, door hun een' met hem te volgen levensregel, zoowel voor- als na het innemen des vergifs, voor te schrijven, hun tevens de kruiden en artsenijen noemende, welke zij hem bij deze gelegenheid zouden doen slikken. Met deze voorzorgen, bij welke wij nog het bidden en vasten zijner leerlingen kunnen voegen, gewapend, begaf zich *Maimonides* naar den koning, waar hij zijne vijanden reeds tegenwoordig vond, nam uit hunne hand den giftbeker aan, ledigde denzelven in eene teug en spoedde zich toen weder huiswaarts. Zijne leerlingen volgden nu stiptelijk de hun door hunnen meester voorgeschrevene handelwijze op, deden hem de noodige kruiden en artsenijen slikken en zoo was *Maimonides*, door Godes bijstand, in een tijdsverloop van drie dagen weder geheel hersteld. Doch nu begaf hij zich wederom naar den koning, terwijl hij op zijne beurt van een' giftdrank voorzien was; zijne geneeskundige vijanden stonden verbaasd en verpletterd tevens, toen zij hem zagen naderen, onbegrijpelijk als het hun voorkwam, dat hij, na het door hen toebereide vergif, dat voorzeker niet tot de minst snel en zeker werkende behoorde, ingenomen te hebben, zich nog onder de levenden kon bevinden. Maar zij hadden den strijd op leven en dood begonnen en moesten hem nu ook tot het einde toe volhouden. Op hunne beurt ontvingen zij den giftbeker uit *Rambam's* handen, ledigden

denzelven, en — tien hunner gaven den geest in tegenwoordigheid des konings. Thans was het dezen duidelijk, dat men 's mans talent ten onregte had in twijfel getrokken en dat alles, wat men ten zijnen nadeele gezegd had, niets dan vuige laster geweest was, zoodat *Maimonides* van dezen stond af, gedurende een' langen tijd, de hoogste achting des konings en van diens hovelingen bleef genieten.

Nog wordt het volgende van *Rambam* verhaald: Op zekeren dag, dat de koning ernstig ziek was en *Maimonides* geheel alleen artsenijen voor hem bereidde, wisten de andere geneesheeren heimelijk een vergif te mengen in den drank, welken de koning dien dag uit *Rambams* hand moest ontvangen. Toen nu het belangrijke oogenblik gekomen was, dat de koning de artsenij aan zijnen mond wilde brengen, schoten de geneesheeren toe en vermaanden hem, den drank niet te nemen, daar zij zeker wisten, dat *Maimonides* er vergif in gemengd had. De koning liet nu eenen hond er van toedienen, welke, na er van genomen te hebben, oogenblikkelijk dood ter nederviel. De koning verviel hierop in eenen tweedstrijd met zich zelven. Zou hij *Maimonides* tot een zoo snood verraad in staat gelooven? Of zoude hij de zaak beschouwen als eenen strik, aan *Maimonides* door zijne ijverzuchtige vijanden gespannen? Het eerste had den schijn voor zich, het laatste kon hij niet bewijzen. *Rambam* stond bij dit tooneel roer- en sprakeloos gelijk een standbeeld. Eindelijk sprak de koning hem aldus aan: „*Maimonides!* gij ziet zelf, dat gij den dood verdiend hebt; ik wil mij echter dankbaar jegens u betoonen voor de diensten, welke gij mij bewezen hebt, en als een blijk dier dankbaarheid laat ik de keuze van uwen dood aan u zelven over; kies dus welken dood gij wilt sterven." *Maimonides* verzocht drie dagen tijds, om hierover na te denken, hetgeen hem bereidwillig werd toegestaan. Ondertusschen deelde hij zijnen leerlingen mede, dat hij zich door de geneesheeren zijne

aderen zoude doen openen, hetgeen naar dier meening zijnen dood moest ten gevolge hebben; dat hij echter eene ader, haren oorsprong in het hart nemende, kende, wier bestaan den anderen geneesheeren onbekend was en die zij dus niet zouden openen; dat deze omstandigheid hem een middel tot zijn behoud aanbood, mits zij, zijne leerlingen, hem zekere artsenijen, welke hij hun natuurlijk aanwees, in tijds toedienden. Na verloop der bovenbedoelde drie dagen, begaf zich *Maimonides* wederom naar den koning, terwijl hij zich door zijne leerlingen deed vergezellen. Daar gekomen, werden hem inderdaad zijne aderen geopend en het bloed ving aan te stroomen; doch daar zijne leerlingen hem in aller ijl naar zijne woning bragten en daar de door hem zelven voorgeschrevene geneesmiddelen op hem aanwendden, gelukte het hun, den dierbaren leeraar in het leven te behouden. Zich nu echter niet meer in het openbaar kunnende vertoonen, zonder dat zijn leven gevaar liep, hield hij zich gedurende twaalf jaren in eene spelonk verborgen, waar hij zijn meesterstuk, *Jad Hachezaka* genaamd (15), vervaardigde. Ook heeft hij vele verklaringen op de Heilige Schrift, werken over de wijsbegeerte, de redeneerkunde, de geneeskunde enz. enz., zoowel in het latijn als in het arabisch (16), geschreven. Naar het boek *Juchsin* werd hij ook soms *Harab Hamaämin* genaamd, omdat hij door zijne schriften diegenen had weten tot zwijgen te brengen, welke hunne stem

---

(15) Dit vermaarde werk werd door *M.* in de taal der *Misnè* (zoo als hij zich zelven in de voorrede uitdrukt) geschreven, en is het eerst te *Soncino* 1490 gedrukt. — Over den tijd, dien hij tot deszelfs samenstelling besteedde, zie *Kore Had.*, bl. 12*a*.

(16) Eene volledige opgave der werken van *M.*, met derzelver vertalingen benevens al de Commentarien en Super-Commentarien op dezelve, Zie in *Furst's, Biblioth. Judaica*, ad voc. *Mos. Maimûni* (*Leipzig* 1851). Over het aan *M.* toegeschrevene *Sefer Hanimtza* (zie *Ben Gorni*, *Amst.* 1851) leze men onze mededeeling in het *LB. des Orient* 1849, *Col.* 273. C. P.

tegen de overleveringen onzer rabbijnen hadden verheven.

Toen de mare van zijnen dood (17) te *Alexandrië*, *Egypte* en *Jeruzalem* vernomen werd, heerschte er algemeene verslagenheid. Men verordende vasten, las in de synagoge de *Tochacha* (Lev. XIV, 14—46) voor, alsmede de *Haftara* uit het boek *Samuel* (I, 4), beginnende met de woorden: „*het woord Samuels was gerigt tot gansch Israël*", en eindigende met „*want de arke Gods werd genomen.*" Toen men zijn lijk naar het Heilige land overbragt, om het daar ter aarde te bestellen, werden de dragers onder weg door roovers aangevallen, welke hun de lijkkist wilden ontnemen; maar, ô wonder! de kist was zoo zwaar, dat zij, ofschoon dertig man sterk, haar niet van de plaats konden bewegen. De roovers riepen hierop in verrukking uit: „Deze is een goddelijk man!" en lieten de dragers ongestoord hunnen weg vervolgen.

In dezen tijd leefde ook het groote licht (18), *Rabenu Salomo*, die Israël, door zijne verklaring op de vier en twintig gewijde boeken en op de meeste der talmudische traktaten, in de duistere doolhoven ten gids verstrekte. De schrijver van *Salselet Hakkebala* deelt ons de volgende bijzonderheid omtrent de geboorte van *Rassi* — want hij is het, dien wij hier op het oog hebben — mede. Zijn vader, Rabbi *Jitschak* genaamd, was in het bezit eener zeer schoone

---

(17) Hij stierf in *Egypte* op 20 Tebeth 4965 (1204) in den ouderdom van zeventig jaren (*Sommerh. Ephemer.*, maand Tebeth). Volgens sommigen werd hij te *Chebron*, v. a. te *Tiberia* begraven. Zie *Juchsin* en *Jichus Hadboth*, blz. 446, waarin eene afbeelding van *M's* graftombe gevonden wordt.

(18) R. *Salomo* b. *Jitschak* (genoemd *Jitschaki* — *M. de Coucy* (*S.M.G.*) bl. 14 en *Mordechai*, bl. 1050 —) bekend onder den naam van *Rassi*, de beroemdste commentator der H. S. en des Talmuds, werd in 4800 (1040) te *Troyes* geboren. Zijne moeder was eene zuster van R. *Simeon*, *den oude* (*Tosefoth*, *Sab.* 36*a*.) den scholier van R. *Gerson* b. *Jehuda*. *Meor Hagola* (*Rassi*, *Sabbath* 85*b*.)

Zie voorts *Zunz.*, *Zeitschr. fur d. Wissensch. d. Jud.*, (1 B., bl. 277—384) 1823. *Bloch's Toledoth Rassi* (*Lemberg* 1840) en Dr. *Mulder*, *Over de verdiensten van R.* (*Amst.*, 1826). C. P.

parel van buitengewoon groote waarde, welke zijne stadgenooten hem wilden afkoopen, ten einde er een hunner heiligen mede te versieren; doch R. *Jitschak* wilde haar niet afstaan, hoe hoog de prijs ook was, welken men hem er voor aanbood. Zijne stadgenooten beproefden nu om door list datgene te verkrijgen, wat goud hun niet had kunnen bezorgen. Zij lokten R. *Jitschak* op een schip, staken met hem in zee en wilden hem nu met geweld noodzaken, hun het kostbare kleinood af te staan; doch R. *Jitschak*, die tot geenen prijs zijne parel in hunne handen wilde zien en vreezende, dat zij hem toch door geweld zoude ontrukt worden, wierp haar in zee, waar zij in de diepte verdween. Als door een wonder ontkwam hij uit de handen zijner belagers, en toen hij zich met zijne leerlingen weder in het *Beth Hamidras* bevond, hoorden zij eene stem, welke R. *Jitschak* toeriep, dat hem een' zoon zoude geboren worden, welke Israëls oogen zoude verlichten. En inderdaad, alvorens een jaar verloopen was, baarde zijne vrouw hem eenen zoon, dien hij, naar zijnen vader, *Salomo* noemde. Tot eenen jongeling opgewassen zijnde, vond zijne wijsheid in gansch *Frankrijk* geene weergâ; elk nieuw denkbeeld, elke nieuwe verklaring op de eene of andere plaats van de Heilige Schrift, die hij hoorde of bestudeerde, schreef hij op losse bladen ter neder; van daar, dat men hem in de *Tosefot* ook met den naam van *Kontros* bestempelt. Zoo vervolgde hij zijne studiën onafgebroken tot op zijn drie en dertigste jaar, als wanneer hij eene gelofte deed, om gedurende zeven jaren gelijk een banneling rond te reizen. Hij had toen een gedeelte zijner verklaring op de H. S. en op het grootste gedeelte des *Talmuds* voltooid, welke hij echter nog aan niemand toonde, daar hij eerst wenschte te onderzoeken, of ook iemand in het eene of andere land eene betere verklaring dan de zijne geleverd had. Met dit doel doorreisde hij *Griekenland*, *Italië*, het *Heilige Land*, *Egypte* (waar hij zich met *Maimonides* on-

derhield. (19), *Perzië*, geheel *Duitschland* enz., tot dat hij eindelijk naar *Troyes* in *Frankrijk* terug kwam, waar hij zijn reusachtig werk, de verklaring der H. S. en des Talmuds, (20) voltooide en openbaar maakte. Het volgende, dat niet weinig tot *Rassi's* roem kan bijdragen, moge hier eene plaats vinden: Toen hij namelijk, tijdens zijn oponthoud in *Egijpte*, aan *Rambam* eenige zijner schriften wees, was deze er zoo zeer mede ingenomen, dat hij bij zekere gelegenheid schreef: „Ik zoude nog meer verklaringen geleverd hebben, ware de *Franschman* (waarmede hij *Rassi* bedoelde) mij niet voorgekomen. R. *Salomo* stierf, in eenen ouderdom van vijf en zeventig, volgens sommigen vier en zestig jaren, te *Trier* en werd te *Praag* ter aarde besteld (21). Hij had geene zonen, maar drie dochters, welke hij bij zijn leven uithuwde: de oudste aan R. *Meïr* (22), een buitengewoon geleerd man, die drie zonen bij haar verwekte, welke alle drie schitterende geleerden werden; zij waren: *Rasbam* (רשב״ם), Rabenu *Tam* (תם) en *Ribam* (ריב״ם) (23). De

---

(19) Dit behoort onder de, meermalen door onzen schrijver overgenomene. legenden, daar *Maimonides* dertig jaren na het overlijden van *Rassi* geboren werd.

(20) De verklaring op den Talmud verbeterde hij drie malen, de bewerking, die wij thans bezitten is de laatste (*Sem. Hagd.* I. d. letter ש no. 6). *Zijne* verklaring op den *Pentat.* is het eerste hebreeuwsche werk, dat met een jaartal gedrukt is — op 10 Adar 5235 (1475) bij *Abm. de Garton* te *Reggio*, in fol. (116 b.)—. Ook is deze verklaring eenige malen in Joodsch-Duitsch (*Cremona* 1560 *d. J. Bresch*) en Hoogduitsch (*d. Dukes, Prag* 1838) vertaald. Zoo heeft ook *Breithaupt* eene latijnsche vertaling van zijne bijbelverklaring uitgegeven (*Gotha* 1710). Behalve deze werken schreef hij nog eenige *Tesuboth* (*Chofes Matmonim* en *Melo Chofnaïm* (*Berl.* 1840) bl. 30, Een *Siddur* v. R. citeert *Tosef. Pesach.* 114*a*.

(21) Hij stierf op donderdag, 29 Tammus 1105 (*Lzzuatto* in *Halichoth Kèdem* bl. 54 en *Sommerh. Ephemer.*, maand Tammus).

(22) Dit was R. *Meïr* b: R. *Samuel v. Romrog* (*Romerup. Dep. Aube*). *Korê Had.*, bl. 14*a*. en *Zunz*, *Z. Gesch. u. Litter.*, bl. 31.

(23) R. *Samuel b Meïr* 4935 (1175), R. *Jakob b. M.* en R. *Jitschak b. M.* St. 4930 (1170) — *Salz. Hakeb.* 49*a*. G. P.

tweede aan Rabenu *Jehuda ben* R. *Nathan*, korter *Riban* (ריב״ן) genaamd; ook deze was een vermaard wetsgeleerde en heeft eene verklaring van een gedeelte des Talmuds geschreven; De derde, eindelijk, aan R. *Ephrajim* (24), welke ook als een geleerde bekend was.

Over het algemeen kan men de twaalfde eeuw als de gouden eeuw der rabbijnsche letterkunde beschouwen. Bij de reeds door ons opgenoemde geleerden van den eersten rang kunnen wij nog voegen: den grooten hebreeuwschen taalkundige R. *David Kimchi* (25); de *Paitanim* R. *Jehuda Alcharizi Halevi* (26) en R. *Josef Hadajan* (27), van *Cordova*; de sterrekundigen R. *Abraham Chija*, R. *Abraham Nasi* en den reeds genoemden *Ibn Ezra*. *Frankrijk* kon toen roem dragen op *Chiskuni* (28), die zestig in den Talmud zeer bedrevene leerlingen op zijne leerschool telde, terwijl *Bagdad* den grooten kabbalist Rabenu *Samuel*, den vader van Rabbi *Jehuda Hachasid* (29), had op te wijzen. In laatstgenoemde stad zag men in dien tijd een zeer vreemd verschijnsel. R. *Petachja* verhaalt ons namelijk in zijne reisbeschrijving, dat de jeugdige dochter van den *Ros Galut* aldaar zoo bui-

---

(24) R. *Ephr. b.* R. *Jitschak*, uit *Regensburg* (*Rensburg*), st. 1195. — *Koré Had.*, bl. 96.

(25) Zie Hoofdstuk III, noot 6.

(26) R. *Jehuda* b. *Salomo Alcharizi* (zie hoofdst. 16, n. 13) de bekende dichter van de *Machbereth Ithiël* (*Tachkemoni*), 1210, naar de *Makamen* van den arabischen dichter *Itiël Hariri* (446—515 der *Heg'ira*) vervaardigd. Eene opgave van zijne werken, die nog meestendeels in M.S. zijn, in *Ginzé Oxford*, bl. 61—62.

(27) Deze is R *Josef ibn Sahal* (zie Hoofdstuk 13, noot 17). R. *Abms Jechia*, uit *Barcelone* (1070—1175). Zie *Kaftor Wafer.* (*ed. Berl.*) bl. 27*b*, R. *Abm. Nasi*, zie *S. Had.*, bl. 52, col. 4,

(28) Vervaardigd door R. *Chiskija b. Manoaeh*.

(29) R, *Sam.* b, R, *Klonimos de oude*, R. *Sam. Hachasid* genoemd, de dichter van de bekende *Sirê Hajichud* (aangegeven door de eerste strophe van deze lofzangen אשירה ואזמרה לאלהי בעודי = שמואל בן רבי קלונימוס = 943) Hij was de leeraar van R. *Eldzar van Girmaizo* (*Worms*), — R. *Jehuda Hachasid*, schrijver van *Sef. Hachasidim*, (*Sem Hagd.* letter ח, no, 7.) C, P,

tengewoon bedreven was in de H. S. en den Talmud, dat van alle zijden leerlingen naar haar toestroomden. Uit vrees echter, dat zij de aandacht der mannen afleiden of dezen of genen liefde inboezemen zoude, plaatste zij zich bij het geven harer voordragten achter een digt traliewerk, zoodat de leerlingen haar wel hooren, doch niet zien konden.

In dien tijd leefde in *Portugal*, *Don Salomo ben Jechija* (30), een wijsgeer en uitstekend krijgskundige tevens. De koning was wegens deze twee eigenschappen, gepaard met 's mans dapperheid, zoo zeer met hem ingenomen, dat hij hem in het jaar 4903 (1143 gew. jaart.) tot generaal-veldmaarschalk benoemde. *Don Salomo* was in deze zijne hooge waardigheid hoogst gelukkig, zoodat hij voor zijnen koning menige overwinning op diens vijanden behaalde. Zijn hart klopte ook warm voor zijne geloofsgenooten, welke door zijnen invloed groote rijkdommen hadden verworven; het was daarom dat hij, vreezende dat de grooten en aanzienlijken ijverzuchtig op hen zouden worden, verordende, dat geen hunner zijden kleederen dragen noch in de stad te paard zoude rijden. In eenen strijd tegen de *Arabieren* werd hij door eenen pijl doodelijk getroffen. Hij liet twee zonen na; de een, *Gedalja* genaamd, was een groot geneeskundige en lijfarts van den koning van *Castilië*, later van den koning van *Portugal*; de andere R. *Josef* geheeten, was een groot wetsgeleerde.

---

(30) Over deze familie, zie *Sals. Hakeb,; Toledoth bnê Jechija* van *Carmoly* (F. a. M.) en *D. Cassel*, in *Frankels Zeitschr,*, III, 49. G, P,

HOOFDSTUK XVII.

De aan Israël wedervaren onheilen ter zake van negen bedriegers, die zich voor den Messias uitgaven, alsmede dier treurig einde.

Niet te onregte plagten onze wijzen te zeggen, dat armoede den Israëliet even schoon stond, als roode rozen aan een wit paard; met andere woorden: dat armoede voor hem steeds heilzamer zoude geweest zijn, dan zijne rijkdommen. Onze geschiedenis is rijk aan voorbeelden, met welke wij deze onze bewering zouden kunnen staven. Immers, bijna nooit waren onze voorouders voor eene wijl in het bezit van rijkdommen en aanzien geraakt, zonder dat zij zich later juist daarom over verdrukking en vervolging, moord en plundering hadden te beklagen. Het tijdvak, dat wij thans beschrijven, levert hiervan de sprekendste bewijzen. In het vorige hoofdstuk hebben wij kennis gemaakt met de uitstekende geleerden, op welke gansch Israël nog ten huidigen dage roem draagt; die bij koningen en vorsten, bij rijken en aanzienlijken den hoogsten eerbied en de meeste achting genoten, en die den glans, waarmede zij omringd waren, op gansch Israël deden terugkaatsen. Maar weldra zien wij donkere onweêrsvolken zich op het hoofd van *Jakob's* kroost zamenpakken en hier en daar achtereenvolgend verschrikkelijk losbarsten. Negen gelukzoekers, nietswaardige bedriegers, gaven zich in hunne respectieve woonplaatsen, op verschillende tijden, voor den Messias uit, wisten op de eene of andere wijze zich eenen,

hier minder, daar meer geduchten aanhang te verwerven, en bragten hierdoor vele onheilen over Israël. Het is dan ook de geschiedenis dier negen bedriegers, welke het onderwerp van behandeling in dit hoofdstuk zal uitmaken.

De eerste hield zich in het jaar 4877 (1137 gew. jaart.) in *Frankrijk* op. In onderscheidene werken vindt men van dezen gewaanden Messias vlugtig melding gemaakt, zonder opgave nogtans van de stad zijner inwoning, noch van den aard zijner bedrijven. De bijzonderheden, welke wij hieromtrent hebben kunnen verzamelen, bepalen zich tot de volgende: Hij wist een' grooten aanhang van Joden te verkrijgen, welken hij diets maakte, dat hij de Messias was. Toen dit ter oore kwam van *Lodewijk* den jonge, den toen regerenden koning van *Frankrijk*, liet hij vele synagogen in zijn rijk verwoesten en een groot aantal Joden, onder welke zich ook de gewaande Messias bevond, ter dood brengen.

De tweede leefde in *Perzië* (1), in het jaar 4898 (1138 gew. jaart.). Ook deze verzamelde vele Joden om zich heen, gaf voor de Messias te zijn, wist zich zelfs hier en daar geducht te maken, en was zoo vermetel, van tegen den koning van *Perzië* te willen strijden. Deze, wien dit alles eenige ongerustheid begon te baren, deed al de Joden in zijn rijk weten, dat, bijaldien zij niet zouden maken, dat de oproerling met zijnen aanhang zijn land verliet, hij hen allen, groot en klein, jong en oud, in éénen dag met het zwaard zoude doen uitroeijen. Hierop begaven zich al de Joden in *Perzië* in massa naar den gewaanden Messias, vielen voor hem op hunne kniën, baden, smeekten en weenden, dat hij toch maar van zijne dwaze plannen afzien en gansch Israël niet aan een zoo groot levensgevaar blootstellen zoude. Zij stelden hem al den jammer en de ellende voor oogen, waaraan hij hen prijs gaf, ingeval hij niet terug keerde: „immers de

---

(1) *Zie Jost, G. d. J.* VI, bl. 212 en *Hamelsveld, Gesch. der J.* (*Amst.* 1801) bl. 215—220. G. P.

koning," zeiden zij, „heeft gezworen, dat hij alle Joodsche gemeenten in *Perzië* zoude doen uitroeijen, zoo gij bij uw voornemen blijft volharden, en zult gij zooveel leed en jammer, kommer en droefheid met onverschilligheid kunnen aanschouwen?" — Ik ben gekomen," dus luidde des bedriegers antwoord," om u te helpen, terwijl gij mijne hulp van de hand wijst. Gij hebt niets te vreezen, want niemand en niets is tegen mij bestand; en wat den koning betreft, wel verre van mij schrik aan te jagen, is hij het, die op zijne beurt voor mijn zwaard zal moeten wijken." — De Joden gaven hem toen te kennen, dat zij de eene of andere wonderdaad van hem verwachtten, welke hun tot bewijs kon strekken, dat hij inderdaad de Messias was; waarop hij hun te gemoet voerde, dat zijn voorspoed de beste wonderdaad was, welke hij kon verrigten, en dat dit dus voor hen voldoende moest zijn. Doch de Joden deelden deze zijne meening niet, maar bragten in het midden, dat er meer lieden van zijn slag geweest waren, die met voorspoed begonnen, doch met tegenspoed eindigden. De oproerling geraakte op dit antwoord in hevigen toorn, en jaagde hen met bedreigingen weg. Den volgenden dag verordenden de Joden een vasten, en begaven zich, door hunne vrouwen en kinderen vergezeld, naar den bedrieger, ten einde zoodoende zijn hart te vermurwen. En inderdaad gelukte het hun in zoo verre, dat hij zich thans bereid verklaarde, met zijnen aanhang af te trekken, onder voorwaarde, dat de koning hem zijne tot nu toe gemaakte oorlogskosten zoude vergoeden. De Joden gaven hem hierop in bedenking, dat een zoo magtig vorst als de koning van *Perzië* zich niet zoo ver zoude vernederen, om eenen oproerigen Jood, die het gewaagd had hem den oorlog te verklaren, oorlogskosten te vergoeden. De ellendige bedrieger nam nu weder den schijn aan, alsof hij van toorn blaakte, en zeide hun, dat, indien zij het nogmaals zouden wagen met dergelijke taal

voor hem te verschijnen, hij zelfs het aanbod van een half koningrijk van de hand wijzen en tot geenen prijs van zijn voornemen afzien zoude. De Joden nu ziende, dat elke verdere woordenwisseling met den nietswaardige te vergeefs zoude zijn, verwijderden zich van hem, begaven zich met een diep bedroefd hart en weenende naar den koning, en spraken hem in dier voege aan: „Onze Heer en Koning! wij werpen ons voor uwen troon neder met de bede, dat gij ons toch genadig zijn moget. Wij hebben al onze pogingen aangewend, om den gewaanden Messias van zijn voornemen af te brengen, maar het is ons weldra gebleken, dat wij met een' dwaze te doen hadden, op wien onze hartverscheurende woorden niet den minsten indruk maakten; het baatte ons weinig, dat wij hem het gevaar voor oogen hielden, waarin hij gansch Israël door zijne weigering dompelde; hij jaagde ons onder een' stortvloed van harde woorden weg, en verbood ons zelfs terug te komen. Wil ons derhalve niet beschuldigen, ô Heer en Koning! van eene misdaad, waarvan die dwaze alleen de schuld heeft op zich geladen. Daarenboven zal hij toch weinig of niets tegen u kunnen ten uitvoer brengen; want eene zaak als de zijne, die niet op waarheid gegrond is, moet van zelf vallen, even als een boom, welke geene wortels in den bodem heeft. Om u, Heer en koning! een denkbeeld van 's mans dwaasheid te geven, behoeven wij u slechts te zeggen, dat hij de stoutmoedigheid heeft gehad ons te zeggen, dat hij alleen dan zijne plannen zoude laten varen, wanneer de koning hem de gemaakte oorlogskosten wilde vergoeden; en kan er nu grootere dwaasheid bestaan, dan iets dergelijks van onzen zoo grooten en magtigen koning te durven verwachten?" — „Dit alles", hernam de koning", is nog geene reden, om den man voor dwaas te houden; het is zeker, dat hij groote uitgaven had te bestrijden; wanneer hij nu gelden geleend, goederen verpand, en daardoor een' zwaar schuldenlast op zich geladen heeft,

welks aflossing hem alleen door eene overwinning kon mogelijk gemaakt worden, dan is het zeer natuurlijk en zelfs zeer verstandig, dat hij niet als een bedelaar en met schande beladen wil vlugten, en is hij volkomen in zijn regt, wanneer hij verlangt schadeloos gesteld te worden. Keert derhalve tot hem terug, en zegt hem, dat ik zijne voorwaarden aanneem; hij zende mij een' zijner lieden met eene lijst zijner uitgaven, en ik zal hem de som in gereed geld uitbetalen.

Des konings bevel werd volvoerd. De Joden keerden naar den bedrieger terug; deze zond den koning een' zijner dienaren met de lijst zijner onkosten, de rekening werd vereffend, en de gewaande Messias verliet het land. Doch nu deed de koning alle Joden in zijn rijk voor zich verschijnen, en sprak hen aldus aan: „Een uwer verklaarde mij den oorlog, en men zeide mij, dat dit met uwe toestemming geschiedde; waarom dacht gij toen niet na, dat u zulks veel leed zoude berokkenen?" — De Joden verschoonden zich zoo goed als zij konden; doch de koning had geen oor voor hunne woorden; hij verlangde van hen het geld, dat men hem had afgeperst, terug, daarna, zeide hij, zoude hij over hun lot beslissen. De Joden baden en smeekten, dat hij hun toch zulk eenen zwaren last niet zoude opleggen, welken zij niet bij magte waren, om te torschen; maar het bidden en smeeken was te vergeefs. De koning liet de aanzienlijksten hunner in de gevangenis werpen, en zoo waren zij wel genoodzaakt, om de som op de eene of andere wijze bijeen te verzamelen, wilden zij hunne broeders niet in de gevangenis zien wegkwijnen. Velen waren zelfs gedwongen, hunne kinderen als slaven te verkoopen, ten einde hun aandeel in de door den koning verlangde som te kunnen leveren; terwijl de koning nog daarenboven, om zich op de ondergane vernedering te wreken, een bevel uitvaardigde, waarbij aan alle Joden gelast werd, zich niet anders dan barrevoets en slechts tot aan de dijen bedekt op straat te vertoonen. Volgens

anderen luidde het bevel, dat zij met zware balken om den hals gebonden moesten loopen, waardoor zij aan spot en schande en ook aan menige mishandeling waren prijs gegeven; want niet zelden gebeurde het, dat een niet-Israëliet den balk, waarmede een Jood beladen was, naar de eene zijde wierp, terwijl een ander hem naar de andere zijde stiet, hetgeen den Jood schier ondragelijke pijnen veroorzaakte, en hem dan ook zoo veel mogelijk het huis deed houden.

De derde was in *Spanje*, in het jaar 4917 (1157 gew. jaart.). Hij was te *Cordova* geboren, en heeft den Joden in *Spanje* veel leed berokkend. Hij vond te eerder geloof bij de menigte, daar juist in dien tijd door een groot joodsch geleerde beweerd en, naar zijne meening, ook bewezen werd, dat de komst van den Messias zeer nabij was; het bewijs was door hem uit de waarneming der sterren geput. *Maimonides* (2) zegt ons, dat de waarlijk wijze en godvruchtige Joden aan dezen bedrieger geen geloof sloegen, maar hem voor eenen zot uitkreten; doch daar de wijzen altijd het kleinste getal der inwoners vormden en nog in onze dagen vormen, vond hij bij de menigte eenen grooten aanhang. Toen het later echter bleek, dat hij de wereld bedrogen had, moesten allen, zoowel wijzen als niet-wijzen, godvruchtigen als niet-godvruchtigen vele vervolgingen verduren.

De vierde was in het jaar 4927 (1167 gew. jaart.). Het bedrog van dezen was van eenen anderen aard; hij gaf zich niet uit voor den Messias zelven, maar voor een' profeet, en voorspelde, dat de Messias binnen een jaar zoude komen. Zijne profetie faalde, en — de Joden moesten er veel door lijden.

---

(2) Het schrijven van *Maimonides*, over de onderscheidene malen opgetredene personen, die zich voor den Messias hebben uitgegeven, vindt men in zijn antwoord, in de arabische taal, aan de geleerden van *Yemen* (algemeen *Arabië* bedoeld), hetwelk door R. *Nach. Hamadreb*, (uit *Maghreb*) in het Hebreeuwsch vertaald werd, en achter de *Sefer Hamitswoth v. M.* (*Amst.* 1660) gedrukt is. Ook in zijn antwoord aan de geleerden van *Marseille* (in Hebr. *Igereth lechachme Mars.*) in de *Igereth Harambam* (*Konstant.* 1522 en *Amst.* 1712). G. P.

De vijfde hield zich op in *Arabië*, ook in het jaar 4927 (1167 gew. jaart.). Deze legde het wederom op eene andere wijze aan: hij gaf namelijk voor, door den Messias gezonden te zijn, ten einde de Joden bijeen te verzamelen en ze hem te gemoet te voeren. Zijne woorden tot de Joden luidden dan ook gewoonlijk aldus: Welaan! laat ons den koning Messias te gemoet gaan, want hij heeft mij gezonden, om u den weg te wijzen!" *Maimonides* verhaalt ons, dat hij een wezenlijk godvruchtig man was, wien het echter aan verstand ontbrak. Hij beloofde vele wonderdaden te zullen verrigten, waardoor vele Joden met hem ingenomen waren en op hem vertrouwden. Zij schreven *Maimonides* eenen brief, waarin zij hem om raad vroegen, waarop deze hun de onheilen voor oogen stelde, waaraan zij zich door een blind geloof in dien man zouden blootstellen. Hij haalde hun vele voorbeelden aan van dergelijke bedriegers, welke Israël veel leed hadden berokkend; weshalve hij hun raadde, den man te verlaten en hem niet te gelooven. 's Mans wijze, op de ondervinding steunende raad werd ongelukkiglijk niet opgevolgd; vele Joden hingen den bedrieger aan, die echter, alvorens een jaar verloopen was, reeds in de gevangenis was geworpen. Voor den koning gebragt en omtrent de oorzaak zijns gepleegden bedrogs ondervraagd zijnde, bleef hij halstarrig volhouden, dat hij door God met deze zending belast werd, en toen de koning hem nu om een bewijs vroeg, dat de waarheid zijner bewering zoude kunnen staven, in welk geval de koning zelf hem zoude volgen, zeide hij, dat men hem gerustelijk het hoofd konde afsnijden, want dat hij toch terstond weder levendig zoude worden. De koning stond zoo verbaasd over zooveel zelfvertrouwen, dat hij oogenblikkelijk de proef wilde nemen. Hij liet derhalve den gevangene het hoofd afslaan, en nu bleek het, dat de voorgewende wonderdaad eene fijn gesponnen list van den bedrieger geweest was. Zich gevangen ziende en vreezende, dat hij zware

folteringen zoude te verduren hebben, alvorens men hem het leven zoude benemen, had hij deze list slechts gebruikt met het doel, om eenen gemakkelijken, min pijnlijken dood te ondergaan. Maar zij, die hem gevolgd waren — en dit waren velen — moesten zware vervolgingen verduren en groote sommen gelds als boete betalen, terwijl nog sommigen na den dood des bedriegers aan hem bleven gelooven, denkende, dat hij uit zijn graf verrijzen en, gelijk hij het voorspeld had, weder onder de levenden terugkeeren zoude. Wij behoeven er wel niet bij te voegen, dat zij zich in hunne verwachting te leurgesteld zagen.

De zesde leefde in *Arabië*. De aanleidende oorzaak, dat hij zich voor den Messias uitgaf was, dat hij in eenen enkelen nacht van eene melaatschheid geheel genezen werd; het was daarom dat hij, wanende meer dan een gewoon mensch te zijn, aan de Joden aan gene zijde van den *Euphraat* zijne wonderbaarlijke genezing mededeelde, en hun zeide, dat hij zeker de Messias moest zijn. Het gelukte hem dan ook, vele Joden om zich heen te verzamelen; doch de meer verstandigen onder hen, ofschoon erkennende, dat zijne genezing hoogst wonderbaarlijk was, waren van meening, dat dit nog geen genoegzaam bewijs was, dat hij wezenlijk de Messias was, weshalve zij hem dan ook niet alleen van zich wezen, maar ook de anderen van hunne dwaasheid overtuigden. Dit belette echter niet, dat de andere natiën eenen opstand tegen de Joden verwekten, waardoor meer dan tien duizend dezer laatsten hun geloof afzwoeren.

De zevende hield zich op in *Perzië*, in het jaar 4934 (1174 gew. jaart.). Ook deze gaf zich voor den Messias uit, en vond grooten aanhang onder het gemeen; doch ten laatste werd hij als een toovenaar beschouwd, of als de satan zelf, welke zich in menschelijke gedaante onder het volk had gemengd, ten einde het te verleiden.

De achtste woonde in *Moravië*, en heette *David Almu-*

sar. Hij gaf voor de kunst te verstaan, zich naar welgevallen onzigtbaar te kunnen maken, zoodat hij allen, die hem omringden, kon zien, terwijl hij door niemand kon gezien worden. Vele Joden hingen hem aan en hielden hem voor den Messias, waardoor hij den regerenden koning vele onaangenaamheden berokkende. Deze beloofde hem ongemoeid te zullen laten, ingeval hij zich aan hem onderwierp en zoo doende aan de volkswoelingen een einde maakte, waarop de gewaande, geen kwaad duchtende Messias zich dan ook inderdaad bij den koning vertoonde; doch de vorst, wel verre van zijne belofte te houden, liet hem alsnu in eene gevangenis werpen. Eenige geschiedschrijvers verhalen, dat de gevangene door middel zijner kunst uit den kerker wist te ontvlugten; dat hij door den koning zelven en diens dienaren achtervolgd werd, bij welke gelegenheid het dikwerf gebeurde, dat de vorst den vlugteling in zijne onmiddellijke nabijheid zag, terwijl hij hem een oogenblik, en ook slechts een oogenblik, later weder uit het gezigt verloren had en hem dus niet konde vatten. Toen de koning eindelijk inzag, dat al zijne moeite te vergeefs zoude zijn, beval hij den Joden, die toen in *Moravië* zeer talrijk waren, hem den Messias over te leveren, en daar deze laatsten zeer bevreesd waren voor de straf, die hen vermoedelijk wachtte, ingeval zij 's konings bevel weêrstreefden, wendden zij al hunne moeite en krachten aan, om zich van den gewaanden Messias meester te maken. Toen hun dit eindelijk gelukt was, bragten zij hem bij den koning, die hem wederom in de gevangenis deed werpen. Zijne kunst mogt hem nu niets meer baten, want door den koning ter dood veroordeeld zijnde, had hij de magt niet, om zich voor den scherpregter, die hem ter dood bragt, onzigtbaar te maken.

De negende was de grootste bedrieger van allen, die zich voor den Messias uitgaven; volgens sommigen heette hij

David El-Roi (3), volgens anderen, *David El David*. Deze moet omstreeks het jaar 4960 (1200 gew. jaart.) zijn bedrog gepleegd hebben; indien wij ons echter aan het werk *Masaoth Binjamin* mogen houden, zoo zoude dit in het jaar 4923 (1163 gew. jaart.) hebben plaats gehad. Hij was geboren te *Emdia*, eene stad, die meer dan duizend Joodsche familiën telde, welke over het algemeen rijk, aanzienlijk en gelukkig tevens waren. Deze was de eerste Joodsche gemeente in de nabijheid van de rivier *Sambation* (4), terwijl in hetzelfde land, dat aan eene zijde door *Medië* begrensd werd en op vijftig dagreizen van *Golan* gelegen was, meer dan honderd joodsche gemeenten werden aangetroffen, wier gewone taal de Chaldeeuwsche was. Zij waren onder de heerschappij van den koning van *Perzië*, wien zij, den ouderdom van vijftien jaren bereikt hebbende, jaarlijks eene gouden kroon per hoofd moesten opbrengen. De bedrieger *El-Roi* was een leerling van den *Ros Galut*, *Rabenu Chasdai* en van een ander vermaard geleerde te *Bagdad*. Hij was niet alleen zeer bedreven in de talmudische, maar ook in eene menigte andere wetenschappen, terwijl hij zich ook bijzonder had bezig gehouden met de werken der toovenaars en der *Kasdim*.

Den koning zijne gehoorzaamheid opgezegd hebbende, verzamelde hij al de Joden, die op den berg *Hafton* woonden, om zich heen, en zocht hen te overhalen, om aan alle natiën den oorlog te verklaren. Ten einde een' grooten invloed op

---

(3) De geschiedenis dezes valschen Messias *El-Roi* of *El-David* wordt, behalve in *Sebet Jehuda* (31ste vervolging) en R. *Binj. v. Tudela*, nog verhaald van *Samuel Israëli* (die in 1085, onder *Alfonsus VI* uit *Fez* na *Toledo* kwam en tot het Christendom overging), in zijn arabisch werk אפחאם אליהוד (d. i. het tot zwijgen brengen der Joden) in M. S. in de *Biblioth. Escurial*, en hetwelk ook in het Hebreeuwsch en Latijn (*Mantua* 1475) en Duitsch (*Zwickau* 1524) vertaald is. Zie *Furst*, *Biblioth. Jud.* ad voc. *Sam. Israëli*.

(4) Over dit woord, zie het schrijven van *Reggio* in *Bik Haitt.*, 1827, bl. 49.
G. P.

de Joden te verkrijgen, liet hij hun vele wonderdaden zien, van wier oorzaken zij zich geen juist denkbeeld konden vormen, en men maakte allerlei gissingen omtrent de soort van kracht of kunst, welke hij aan zich dienstbaar wist te maken. Zoo beweerde de een, dat hij, hetzij door list, hetzij door tooverkunst, deze wonderdaden verrigte, terwijl een ander ze aan kabbalistische kunsten wilde toegeschreven hebben. Wat hiervan ook zijn moge, zooveel is zeker, dat velen hem volgden, hem geloofden, en hem als hunnen Messias beschouwden.

Toen de koning van *Perzië* van den man en diens daden hoorde, en ziende, dat hij eenen grooten aanhang begon te krijgen, hetgeen in zijn rijk onlusten en oproer kon doen ontstaan, liet hij *David El-Roi* uitnoodigen, om tot hem te komen, hem daarbij de verzekering gevende, dat hij niet het minste kwaad te duchten had. De koning liet er zelfs bijvoegen, dat, indien hij in zijne tegenwoordigheid eenige wonderdaden verrigten en zoo doende bewijzen zoude, dat de faam niet overdreven had, hij, de koning, zelf zoude erkennen, dat hij de Messias was, dat hij alleen op Gode's bevel handelde, en dat hij hem dan ook onderdanig zijn zoude. De gewaande Messias gaf aan deze uitnoodiging gehoor, en begaf zich onbevreesd naar den koning. Deze vroeg hem nu, of hij inderdaad de Messias was; waarop *David* bevestigend antwoordde, tevens zeggende, dat hij door God gezonden was, om de kinderen Israëls te verlossen. De koning liet zich nu aldus tegen hem uit: „Ik zal u in eene gevangenis doen opsluiten, en wanneer het u zal gelukken, uit dezelve te ontkomen, dan zal ook ik u voor den waren Messias houden. Wanneer gij echter in uwe pogingen hiertoe te kort schiet, dan zij uwe straf eene eeuwige gevangenis; eene straf, welke gij alleen aan uwe dwaasheid zult te danken hebben. Indien ik u dan ook het leven laat, dan geschiedt dit alleen daarom, omdat ik u minder als een' mis-

dadiger, dan wel als een' dwaze beschouw." Deze woorden gesproken hebbende, liet de koning hem ook onmiddellijk naar de gevangenis brengen. Vervolgens deed hij al zijne raadslieden bij zich komen, en beraadslaagde met hen over de straf, welke men den Joden, die hem ongehoorzaam geworden waren, zoude opleggen. Terwijl de raad nog vergaderd was, werd geboodschapt, dat *David El-Roi* uit de gevangenis ontvlugt was, en dat niemand wist, welken weg hij genomen had. Hierop zond de koning terstond ruiters af, om hem te vervolgen en weder gevangen te nemen; doch deze keerden spoedig terug en berigtten den koning, dat zij den vlugteling aan deze zijde der rivier *Gozan* hadden hooren spreken, zonder dat zij hem hadden kunnen zien, weshalve zij hem niet konden gevangen nemen. De koning sloeg hieraan geen geloof, maar dacht, dat de bedrieger zijne lieden had omgekocht; hij steeg derhalve zelf te paard, deed zich door een aantal dienaren vergezellen, en zettede aldus den vlugteling achterna. Toen zij voor bovengenoemde rivier gekomen waren, en er den persoon, dien zij zochten, niet zagen, vingen zij aan hem luidkeels bij zijnen naam te roepen, waarop zij het volgende antwoord ontvingen: „Wee u, gij dwazen! ik vervolg mijnen weg; zet gij mij achterna, indien gij kunt." Dit zeggende, spreidde hij zijnen mantel over de rivier uit, en trok haar toen over, onder de oogen des konings en van diens dienaren. „Dit is geene menschelijke magt", riep de koning thans uit, „het is niet anders mogelijk, of de Heere heeft hem tot koning gemaakt; laat ons hem derhalve als zoodanig erkennen." Doch zijne dienaren waren minder ligtgeloovig, en zeiden tot hunnen heer en meester, dat men dergelijke zaken wel meer door middel der toover- en zwartekunst had zien verrigten, en dat het oversteken der rivier dus nog geen bewijs was, dat de bedoelde persoon inderdaad door God was gezonden. De koning, door deze woorden weder aan het wankelen gebragt, gaf nu bevel,

dat men met schepen de rivier overvaren en den vlugteling nogmaals achtervolgen zoude. Vele ruiters scheepten zich nu in met hunne paarden, zetteden *David El-Roi* achterna, doch konden hem niet inhalen, daar hij dien dag eenen afstand van tien dagreizen aflegde. De koning nu ziende, dat hij op de tot nu toe gevolgde wijze zijn doel niet kon bereiken, beraamde een gansch anderen maatregel. Hij deed den aanzienlijksten Joden gelasten, dat zij den man gevangen nemen en voor hem brengen zouden; bij gebreke waarvan, hij allen, groot en klein, jong en oud, zoude ter dood doen brengen, terwijl hij de aanzienlijksten hunner verschrikkelijke folteringen zoude doen verduren en vervolgens één voor één zoude doen verbranden. Ook liet hij *Omer Almadin*, die te *Bagdad* regeerde, verzoeken, dat ook hij een streng bevel zoude uitvaardigen, waarbij aan alle onder zijne heerschappij staande Joden, onder bedreiging van zware straffen, gelast zoude worden, *David El-Roi* uit te leveren. Hierop zonden de Joden den bedrieger eenigen hunner als afgezanten, en lieten hem verzoeken, zijne dwaze plannen te laten varen, in welk geval noch hij noch zijne in gevaar verkeerende geloofsbroederen eenig kwaad te duchten hadden; terwijl hij in het tegenovergestelde geval zoowel voor deze als voor gene wereld zoude verloren zijn. Ook rigtten zij een schriftelijk verzoek tot den Nasi *Zakai* in *Assyrië*, en tot *Rab Josef Bachran Al-Phalag*, den sterrekundige aldaar, dat zij ook bij *David El-Roi* hunne pogingen zouden aanwenden, ten einde hem van zijne vermetele, onheilbrengende plannen te doen afzien, en dat zij Godes ontferming over hen allen zouden afsmeeken. *Zakai* en *Rab Josef*, gevolg gevende aan het tot hen gerigte verzoek, schreven inderdaad den bedrieger eenen brief, waarin zij hem het gevaar schetsten, waaraan hij zich zelven en zijne geloofsgenooten ging blootstellen, wanneer hij den ingeslagen weg bleef volgen; doch wel verre van eenigen indruk op hem

te maken, scheurde hij den brief, na hem gelezen te hebben, in stukken, en dreef aldus den spot met deszelfs inhoud. Maar wat gebeurde nu? De Heere, die zich steeds over Israël heeft ontfermd, trok zijne hand ook thans niet van zijn volk af, maar zond het eenen redder in den persoon van den vorst van *Togarma*, *Seid Aladin* genaamd, die van den koning van *Perzië* afhankelijk was. Deze *Aladin* was den Joden zeer genegen, en was de bijzondere vriend van *David El-Roi's* schoonvader. Dezen deed hij bij zich ontbieden, en sprak hem toen aldus aan: „Gij weet, dat uw volk Israël in een groot gevaar verkeert, doordien het door den koning van *Perzië* met eene zware straf, welligt met algeheele uitroeijing bedreigd wordt; het is derhalve uw pligt, zoowel u zelven als uwe geloofsgenooten te redden. Ik stel u dus voor, den booswicht, uwen schoonzoon *David El-Roi*, die zoo vele onschuldigen in gevaar brengt, te dooden. Ter belooning dezer daad zullen de Joden u tien duizend gouden kroonen betalen, voor welke som ik mij bij u borg stel, zoodat gij haar uit mijne handen kunt ontvangen. Daarenboven zal uw loon hierboven, bij God, onmetelijk groot zijn, wanneer gij zijn volk, dat onschuldig is, van een wissen ondergang redt." Dus sprak *Aladin*, en *David's* schoonvader, het zij in het vooruitzigt der goddelijke, of in dat der menschelijke belooning, nam zich voor, aan *Aladin's* voorstel gevolg te geven. — Hij noodigde te dien einde zijnen schoonzoon bij een' nachtelijken maaltijd, op welke uitnoodiging *David El-Roi* zich ook inderdaad ten bepaalden tijd liet vinden. Toen de nacht reeds ver gevorderd en de booswicht, door den wijn bedwelmd, in slaap gevallen was, sneed zijn schoonvader hem het hoofd af, en bragt het aan den vorst *Seid Aladin*; deze hetzelve beschouwende, begroette het met deze woorden: „Gij hebt u zelven den dood berokkend!" Vervolgens werd het door *Aladin* aan den koning van *Perzië* gezonden, onder begeleiding van eenige

waarheidlievende getuigen, die voor den koning de verklaring aflegden, dat het inderdaad het hoofd was van *David El-Roi*, den gewaanden Messias, dien hij reeds sedert lang in zijne magt wenschte. Des konings wraaklust was nu op dezen bevredigd; echter wilde hij aan diegenen, die den bedrieger gevolgd hadden, zijne wraak nog doen gevoelen, en eischte derhalve al de Joden in zijn rijk op, om hem de aanhangers van *David El-Roi* uit te leveren; en toen men hem beduidde, dat men dezen met geene mogelijkheid juist kon kennen, en dat die lieden moeijelijk te vinden waren, gaf hij bevel, dat men alle aanzienlijke Joden zoude gevangen nemen; doch ook deze onweêrsbui dreef over, doordien de koning zich met honderd centenaars goud, die hem de Joden gaven, tevreden stelde.

Behalve deze door ons genoemde negen bedriegers, die zich voor den Messias uitgaven, waren er nog anderen, die eene dergelijke rol speelden en Israël daardoor vele onheilen berokkenden. Wij behouden ons voor, om later, wanneer wij namelijk aan het tijdperk, waarin zij leefden, zullen gekomen zijn, hierop terug te komen.

Wij eindigen dit hoofdstuk met den wensch, dat het des Almagtigen wil zij, ons weldra, in onze dagen, den waren Messias te zenden; hem, van wien de gansche wereld zal gelooven, dat hij de ware verlosser is; hem, van wien alle profeten hebben gesproken. Dan zullen bewaarheid worden de woorden van den profeet *Jesaja*: *Op dien dag is het Jisaï's stam, die tot banier der volken zal staan; natiën zullen hem raadplegen, en zijne rust zal eervol zijn.* (*Jesaja* XI, 10.)

HOOFDSTUK XVIII.

Over de Joden in Italië, Spanje, Frankrijk en Duitschland; van het jaar 4900 (1140 *gew. jaart.*) *tot* 4960 (1200 *gew. jaart.*)

„Doch met dit al, wanneer zij in het land hunner vijanden zijn, zal Ik hen zoo niet versmaden noch zoo een afkeer van hen hebben, om hen te vernielen (en) Mijn verbond met hen (geheel) te verstoren." (Levit. XXVI: 44). Deze voor Israël zoo troostrijke woorden, eenmaal door *Mozes* in naam des Albarmhartigen uitgesproken, zag Israël — en kon het anders? — in zijne tijden van rampspoed en onderdrukking steeds bewaarheid. In het vorige hoofdstuk had de Heere *Aladin* tot zijn werktuig gekozen, om Israël redding toe te zenden; thans zullen wij een' katholieken priester der Joden regten hooren bepleiten en ze doen eerbiedigen.

In het jaar 4900 (1140 gew. jaart.) leefde in het Poolsche stadje *Klodawa* een abt, *Bernhardus* geheeten (1), welke den Joden zeer genegen was, en die al zijne pogingen aanwendde, om te beletten, dat men hun eenig leed toevoegde of hun een ander geloof dan het hunne, gelijk dit in die tijden meermalen plagt te geschieden, opdwong. Het waren vooral zijne brieven en predikatiën ten gunste der

---

(1) *Bernhard*, abt van *Clairvaux* (1156), die zich door het stichten van honderd en zestig kloosters den naam van heilige verwierf. (Zie *Jost.*, deel VI, bl. 263). C. P.

Joden, die vele Christenen van hun voornemen deden afzien, om de Joden te kwellen en te vervolgen. Met bewonderenswaardige bekwaamheid wist hij hen ook te zuiveren van de smet, die men hun aanwreef, als zouden zij met de Christenen ongehoorden en ongeoorloofden woeker plegen; hij bewees, dat deze zich hieraan nog meer schuldig maakten dan de Joden. Zijne talrijke brieven over dit onderwerp zond hij aan alle geleerden en priesters in *Frankrijk*; terwijl dezelve in eene rijksvergadering te *Spier*, waar men over een' kruistogt naar het Heilige land beraadslaagde, alsmede in eene groote vergadering in *Beijeren* in het openbaar werden voorgelezen. Ook zond hij zijne schriften naar *Engeland*, zoodat het ov al duidelijk bleek, dat hij de Joden onder zijne bescherming had genomen. Men beweert zelfs, dat hij den paus *Innocentius* den tweede zeer ten gunste der Joden wist te stemmen. Deze kerkvader was namelijk, ter oorzake van groote verdeeldheid in zijn land, genoodzaakt, naar *Frankrijk* te vlugten, en het zoude bij deze gelegenheid geweest zijn, dat de abt *Bernhardus* hem ten voordeele der Joden wist in te nemen. Toen *Innocentius* in het jaar 4906 (1146 gew. jaart.) zijne intrede deed te *Parijs*, kwamen de Joden hem met vele eerbewijzen te gemoet, en boden hem zelfs eene hunner wetsrollen aan, welke door den paus ook zeer minzaam aangenomen werd, en nog ten huidigen dage (men lette, dat dit vóór meer dan eene eeuw geschreven is) zijn de Joden te *Rome* verpligt, om den nieuw gekozen paus, wanneer deze in de straat *Johannes van Lateranen* komt, eene wetsrol aan te bieden.

Omstreeks dezen tijd werden in onderscheidene landen vele Joden baldadiglijk en op de meest gruwelijke wijze vermoord. Priesters en geestelijken reisden toen rond, ten einde het volk te bewegen, naar *Jeruzalem* tegen de Arabieren op te trekken. Men kent de tooneelen van moord, roof en plundering, welke de tijden der kruistogten opleverden. Ook de

stad *Keulen* moest getuige zijn van een zoodanig tooneel, en het waren ook hier, gelijk overal, de Joden, welke men tot slagtoffers gekozen had. De eerste, op wien de woestaards hunnen bloeddorst zochten te stillen, was R. *Simeon* (2); deze was op den weg van *Keulen* naar zijne woonplaats *Tarbes*; daar werd hij door eene woeste horde Christenen ontmoet, welke hem wilden noodzaken, zijn geloof af te zweren; en toen hij hieraan geen gehoor wilde geven, sloegen zij hem het hoofd af, en wierpen het op een dak, terwijl zij het ligchaam in het opene veld lieten liggen.

Toen de mare van dezen gruwelijken moord den Joden ter oore kwam, kende hunne droefheid, vrees en angst geene palen; want zij twijfelden nu niet meer — en de uitkomst bewees, dat hunne vrees gegrond was — of er zouden meer dergelijke tooneelen volgen. De aanzienlijksten der gemeente begaven zich naar den stads-opperheer, en verzochten hem, hun het hoofd des vromen *Simeon* terug te geven; de stads-opperheer voldeed aan hun verzoek, en zoo werd dan toch het hoofd benevens het overige ligchaam des vromen mans ter aarde besteld.

Het was ook omstreeks dezen tijd, dat aan eene vrouw in de nabijheid van *Spier* de ooren en duimen afgesneden werden, omdat zij den Christenen, die haar ontmoet hadden, geweigerd had, haar geloof te verzaken.

Verslagenheid en droefheid, vrees en angst heerschte thans overal onder de Joden; zij zagen den vijand naderen, en konden hem geen weêrstand bieden. De Keulsche Joden begaven zich naar den bisschop, en boden hem al hunne bezittingen aan, wanneer hij hen zoude beschermen. Hij gaf hun hierop eene versterkte stad, *Valkenburg* genaamd, uit welke hij alle Christenen deed vertrekken, zoodat zij alleen door Joden bezet werd, welke hiervoor bij den bisschop

(2) Zie *Dibrè Haj. v. R. J. Hakoh*, bl. 18 en deszelfs *Emek Hab.*, bl. 30. G. P.

hunne huizen en goederen verpand hadden. In deze stad waren zij dan ook veilig en wedervoer hun niet het minste leed (3). Op dezelfde wijze, namelijk door zich in versterkte steden op te sluiten, gelukte het nog veel andere Joden in *Duitschland*, aan den moordlust en bloeddorst der dweepzieke horden te ontkomen. — 4907 (1147 gew. jaart.)

De Joodsche gemeente te *Wurzburg*, meenende in hare woonplaats veilig te zijn, oordeelde het onnoodig, naar eene versterkte stad te vlugten. Maar hoe zwaar moest zij voor hare onvoorzigtigheid boeten! Op den twee en twintigsten dag der maand *Adar* wendden de Christenen voor, een hunner in de rivier te hebben gevonden, welke, naar zij beweerden, door eenen Jood vermoord en toen, om de sporen van dezen moord te doen verdwijnen, in de rivier was geworpen. Nu was het teeken ter algemeene slagting gegeven, en onmededoogend werden schier alle Joodsche inwoners vermoord. Onder dezen bevond zich ook de rabbijn *Rabbi Jitschak*, die op het gewijde boek, waarin hij studeerde, werd afgemaakt, terwijl een zijner leerlingen, die bij hem was, twintig wonden ontving, aan welke hij echter eerst na een jaar lijdens bezweek. Zijne zuster werd naar eene kerk gesleept, waarschijnlijk met het doel, om haar daar met geweld den doop toe te dienen; doch zoodra was zij niet in de kerk gekomen, of zij spoog, ten teeken van afkeer, op de zich aldaar bevindende beelden, waarop men haar zóóvele stok- en vuistslagen toebragt, dat zij in onmagt viel. De snoodaards, haar dood wanende, ontkleedden haar, wierpen haar in water, en legden haar toen op een' marmeren steen neder. Het meisje, ofschoon thans tot zich zelven gekomen, bewoog hand, voet noch hoofd, maar bleef roerloos liggen, alsof zij inderdaad een lijk geweest ware. Toen de nacht gekomen was, werd zij door eene Christin opgemerkt, welke haar medelijdend met zich naar huis nam,

(3) *Emek Habacha*, bl. 31. G. P.

haar pleegde, en verzorgde, en haar zoo lang verborgen hield, tot dat geen gevaar meer voor haar te vreezen was, als wanneer zij het meisje aan hare betrekkingen terug gaf.

Den dag na den gepleegden algemeenen moord op de Joden, liet de bisschop de lijken bijeenverzamelen en ze in zijnen tuin begraven. Later werd deze tuin door R. *Rechakja* en diens vrouw van den bisschop gekocht en als kerkhof ingerigt, hetwelk dan ook nog ten huidigen dage als zoodanig bestaat (4).

(Ten einde niet te dikwijls in herhalingen te vervallen, veroorloven wij ons, om hier, eens vooral, onze lezers te doen opmerken — en wij hopen, dat zij het in hun geheugen mogen bewaren — dat overal, waar zij in dit werk lezen „ten huidigen dage", zij zich in de eerste helft der vorige eeuw moeten verplaatsen. Wij staan voorbedachtelijk hier een oogenblik bij stil, omdat het ligtelijk zoude kunnen gebeuren, en ook inderdaad wel gebeurt, dat iets, wat vóór meer dan eene eeuw bestond, „ten huidigen dage" niet meer, of in een' anderen toestand aanwezig is, en een min nadenkend lezer ons dus menigmaal, hoewel dan ook ten onregte, zoude kunnen logenstraffen. Met deze aanmerking hebben wij gemeend, dit te kunnen voorkomen).

Ook in *Bohemen* werden omstreeks dezen tijd honderd en vijftig Joden ter dood gebragt, omdat zij hunne godsdienst niet wilden afzweren, terwijl *Kornen* niet minder het tooneel van eene verschrikkelijke slagting was. In laatstgenoemde stad werden de Joden plotseling door hunne vijanden overvallen, waarop zij zich in een hof verzamelden en, aangevoerd door twee buitengewoon sterke jongelingen, een ernstigen weêrstand boden, zoodat menigen vijand een gevoelige slag werd toegebragt. Toen echter de Joden ten laatste ook van achteren werden aangevallen, was het hun niet meer

(4) Aldaar 33.

mogelijk, tegen de overmagt stand te houden, en werden zij allen, zonder uitzondering, afgemaakt.

In de maand *Siwan* kwamen de vijanden der Joden in de stad *Mira* in *Frankrijk.* Zij begaven zich naar de woning van zekeren *Rabenu Jaäkob* aldaar, ontnamen hem alles, wat hij bezat, en verscheurden eene wetsrol in zijne tegenwoordigheid in stukken. Vervolgens sleepten zij hem naar een open veld, sloegen hem en voegden hem de volgende harde woorden toe: „Gij zijt de aanzienlijkste onder de Joden, wij zullen wraak nemen voor onzen God en met u handelen, gelijk uw volk met hem heeft gehandeld.” Van woorden tot daden overgaande, waren de woestaards op het punt om hem te dooden, toen de Heere in Zijne barmhartigheid een redder deed opdagen. Een voornaam Christen, die toevallig voorbij reed, en die *Rabenu Jaäkob* kende, riep dezen toe, dat hij bij hem zoude komen; vervolgens deed hij hem op zijn paard plaats nemen, terwijl hij de Christenen aldus toesprak: „Laat den man ongemoeid, ik zal hem met zachte woorden trachten te overhalen, dat hij zich doe doopen, en wanneer ik hierin niet mogt slagen, zal ik hem morgen weder aan u overleveren, en alsdan kunt gij met hem doen, wat u zelven zal goed dunken.” Daar de woestaards aan deze woorden gehoor gaven, ontkwam *Rabenu Jaäkob* ongedeerd uit hunne handen.

In de andere oorden van *Frankrijk* werden de Joden, wel is waar, niet vermoord, maar zij hadden toch door een anderen maatregel des konings veel te lijden. Koning *Lodewijk* liet namelijk in zijn gansche rijk afkondigen, dat al wie naar het Heilige land zoude gaan strijden, van de betaling der jegens de Joden aangegane schulden zoude ontslagen zijn, en daar velen aan deze oproeping gehoor gaven, verloren de Joden veel geld, waardoor velen hunner tot den bedelstaf gebragt werden.

In *Engeland* werden de Joden beschermd door koning

Henderik. „Het hart der koningen is in de hand des Heeren”, en het behaagde Hem, in Zijne albarmhartigheid, dat van den Engelschen koning ten gunste der Joden te stemmen.

Terwijl zij elders hunne veiligheid dikwerf voor veel geld moesten koopen, verleende hun de koning hier zijne bescherming, zonder eenige geldelijke of andere belooning daarvoor te vorderen. Ook zij, die men vroeger genoodzaakt had, hun geloof af te zweren, werden door de onferming eens geestelijken naar *Frankrijk* gevoerd, waar zij zoo lang bleven, tot dat zij onbevreesd konden terugkeeren, en het geloof hunner vaderen openlijk weder omhelzen. De daad van den bovenbedoelden geestelijke werd ook uit zuiver medelijden verrigt, zonder dat hij eenige belooning daarvoor vorderde. De Albelooner moge het hem vergelden (5)!

Onder de regering van paus *Alexander III* mogten de Joden zich in eenen lang niet gekenden voorspoed verheugen. Zekere *Rabenu Jechiël* stond in zulk een hoog aanzien bij den kerkvader, dat deze hem tot zijnen schatmeester benoemde. Bij het gemeen heerschte echter eene gansch andere gezindheid jegens de Joden. Zij werden door hetzelve mishandeld, geslagen en in hunne openbare godsdienst in de synagogen op Sabbath- en feestdagen belemmerd, doordien men hun op hunnen weg derwaarts met steenen nawierp. De Joden beklaagden zich hierover bij den paus, welke hen toen ook onder zijne bescherming nam, terwijl hij openlijk eene verordening liet afkondigen, waarbij aan allen ten strengste verboden werd, om de Joden in hunne godsdienst op Sabbath- en feestdagen, als anderzins, te hinderen. Onder zulk eene magtige bescherming konde het den Joden in *Italië* niet anders dan wel gaan. Zij hadden vele hoogescholen en geleerden, niet alleen in de groote steden, zoo als te *Ancona*, maar zelfs in kleine vlekken; getuige hiervan *Cascia* in het vroegere Hertogdom *Milaan*, dat vele Joodsche geleerden binnen zijne muren telde.

(5) Zie *Dibrè Hajamim*, bl. 196 en *Emek Hab*, 34. G. P.

Zien wij thans wat er met de Joden in *Spanje* in dien tijd omging. Koning *Don Alphonsus*, zoon van *Don Sancko* (6) en kleinzoon van *Alphonsus* den groote, koning van *Castilië* enz., zat, hoewel nog zeer jong zijnde, op den troon. Omstreeks dezen tijd (4930 — 1170 gew. jaart.) leefde in het land *Ecya* (7) een Jood, *Jozef ben Ephrajim Halevi* genaamd, die bij den koning in zeer groot aanzien stond, zoo zelfs, dat hij door hem tot eersten minister benoemd werd. Hij was ook belast met het beheer der ontvangsten en uitgaven, zoodat er zonder hem schier niets belangrijks kon geschieden. Daar hij bij eene uitgebreide kennis ook die wetenschappen, b. v. de toonkunst, in zich vereenigde, welke ons bij onze medemenschen zoo aangenaam kunnen maken, en bij beschaafde manieren een schoon uiterlijk paarde, verwierf hij des konings gunsten hoe langer hoe meer, en verhief hem deze tot den eersten persoon, naast zich zelven, in gansch *Castilië*. Vele dienaren, waaronder de zonen van de aanzienlijksten des rijks, vlogen op zijne wenken, eene menigte paarden en rijtuigen stonden hem ten dienst, terwijl op zijne togten steeds vijftig man voor hem uitliepen. Onder het heir van *Josefs* dienaren bevond zich ook zekere *Gonzalez*, welke door zijnen heer belast was met de inning van een gedeelte der belasting. Op zekeren dag, dat *Gonzalez* iets misdreven had, geraakte *Josef* in zulk een hevigen toorn, dat hij hem uit zijne dienst ontsloeg. De dienaar besloot nu, zich niet alleen op *Josef*, maar was het mogelijk, op alle Joden te wreken. „Waarom", dus zeide hij tot zich zelven, „zal een Jood over mij heerschen? God heeft eenmaal zijn gelaat van de Joden afgewend, omdat zij ook het hunne van Hem afwendden, het zal mij dus niet zeer moeijelijk vallen, mijne plannen tegen mijnen heer *Josef*

(6) Z. *Sebet Jehuda*, tiende vervolg en *Jost VI*, bl. 249.

(7) *Ecya*, ten oosten van *Sevilla*. G. P.

en al diens geloofsgenooten ten uitvoer te brengen." Dus redenerende, begaf hij zich naar den koning, wien hij aldus aansprak: „Mijnheer en Koning! ik kom tot u, ten einde u een middel aan de hand te geven, om veel geld in uwe schatkist te doen vloeijen, dat u in den oorlog van veel dienst zal kunnen zijn. Verkoop mij namelijk tien Joden in uw rijk, en ik zal acht centenaars zilver in uwe schatkist storten." „En welke zijn de tien Joden, die gij wenscht te koopen?" vroeg thans de koning. „In de eerste plaats", hernam *Gonzalez*, „verlang ik *Josef*, uwen eersten minister, die zich met uwe bezittingen en met die des volks verrijkt; vervolgens *Samuel ben Vaker*, den geneesheer, dien gij insgelijks tot uwen raadsheer hebt verheven, en eindelijk nog acht van de rijkste Joden. Deze, benevens hunne vrouwen, kinderen en bezittingen, wensch ik van u te koopen." „Het zij zoo", zeide de koning. Doch de sluwe *Gonzalez*, die nog iets krachtigers dan des konings woord verlangde, hernam hierop: „Dat onze koop dan schriftelijk gesloten en de acte met het koninklijke zegel voorzien worde; dit geschied zijnde, zal ik onmiddellijk de overeengekomene som in gereed geld in des konings schatkist gaan storten." De koning nam nu zijnen zegelring van zijnen vinger en gaf hem aan *Gonzalez*, om er het noodige gebruik van te maken, terwijl eene koopacte geschreven werd, welke luidde: „dat de koning deugdelijk en wettig verkoopt, *Josef ben Ephrajim*, *Samuel ben Vaker*, den geneesheer, en nog acht andere rijke Joden, hen, hunne vrouwen, kinderen en bezittingen aan *Gonzalez Martin*, voor acht centenaars zilver." Terstond werden nu *Josef* en *Samuel*, op *Gonzalez's* bevel, gevangen genomen: doch de eerstgenoemde overleefde zijnen val niet, daar hij reeds op den weg naar de gevangenis, waarschijnlijk ten gevolge dier onverwachte verpletterende daad, den geest gaf. De koning, zijnen dood vernemende, legde de grootste droefheid aan den dag, en gaf bevel, dat men zijnen

eersten staatsdienaar, overeenkomstig zijnen rang, met de meest mogelijke eerbewijzen te *Cordova* zoude ter aarde bestellen. Des konings bevel werd ook stiptelijk ten uitvoer gebragt, zoodat *Josef's* lijkbaar door een groot aantal ruiters, uit de aanzienlijksten des lands bestaande, naar *Cordova* gevolgd werd. *Josef's* echtgenoote, die thans weduwe was geworden, mogt ook des konings gunsten in hooge mate ondervinden; daar zij niet alleen hare vrijheid herkreeg, maar nog daarenboven in het bezit gesteld werd van die gelden, welke haar echtgenoot ten behoeve der schatkist had geïnd, en van welke hij nog geene rekenschap had afgelegd. Geheel anders ging het met den geneesheer *Samuel ben Vaker*. Deze, met zijne twee broeders, dier vrouwen en kinderen gevangen genomen, had van *Gonzalez* allerlei folteringen en martelingen te verduren, waaronder hij eindelijk bezweek. Maar ook na 's mans dood was des wreedaards wraak nog niet bevredigd, en in plaats van den man ter aarde te doen bestellen, liet hij hem nog gedurende een jaar, ofschoon in eene lijkkist, in de gevangenis verblijven. *Samuel* werd door zijne geloofsgenooten betreurd als een uitstekend wetsgeleerde, scherpzinnig raadsman en groot sterrekundige.

Eenigen tijd na het hierboven vermelde, verhief de koning zijnen dienaar *Gonzalez* boven al zijne andere onderdanen, en bezorgde hem eene benoeming als bisschop van *Alcantara*. Ten toppunt zijner wenschen verheven, meende *Gonzalez*, in zijnen hoogmoed, thans alles te kunnen ondernemen. Eene zijner eerste pogingen was, om al de Joden in *Castilië* te verdelgen. Daar hij echter vreesde, dat de koning zijne plannen niet zou begunstigen, vooral met het oog op den invloed, dien de Joodsche hovelingen nog op dezen uitoefenden, besloot hij, om eerst de hooggeplaatste Joden in het verderf te storten, en de hoofden eenmaal gevallen zijnde, zoude het hem niet moeijelijk zijn, de overigen uit te roeijen. Te dien einde deed hij twee der aanzienlijksten, *Samuel ben*

Jaes en R. *Mose ben Abudal*, geheimschrijver des konings, bij zich komen, en zeide hun, dat de koning veel geld van hen verlangde, meer zelfs, dan zij in staat zouden zijn, hem te verschaffen. Om geen argwaan bij hen op te wekken, hield hij zich alsof hij als bemiddelaar tusschen hen en den koning wilde optreden, en stelde hun dus voor, hem eene aanzienlijke som gelds ter hand te stellen, minder, wel is waar, dan de koning, naar zijn voorgeven, verlangde, maar toch nog aanzienlijk genoeg, om hem aan de mogelijkheid der uitvoering te doen twijfelen. Of het hem bloot te doen was om hun geld af te troggelen, dan wel of eene weigering tot de terhandstelling der door hem gevraagde som een krachtig wapen in zijne hand tegen de Joodsche hovelingen zoude geweest zijn, is niet duidelijk; zooveel is echter zeker, het geld werd hem door *Samuël ben Jaes* en *Mose ben Abudal* ter hand gesteld, en de zaak had geene verdere gevolgen.

Eenigen tijd daarna werd de koning van *Castilië* in eenen oorlog gewikkeld tegen de Arabieren. Deze staken in groote menigte de zee over, onder aanvoering van *Abumalich*, den zoon van koning *Abuël*, en dreigde *Castilië* te overstroomen. De koning van laatstgenoemd land, een inval der Arabieren zeer vreezende, beraadslaagde met zijne raadslieden over de middelen, die in dit dreigende gevaar moesten worden aangewend; en nu vatte de snoode *Gonzalez* het woord op en sprak: „Alvorens iets van belang te kunnen ondernemen, is er in de eerste plaats geld noodig. Indien dus mijn raad eenig gewigt heeft in de ooren mijns konings, dan late hij een bevel uitgaan, waarbij aan al de Joden in zijn rijk gelast wordt, den koning onverwijld hun geld te doen toekomen. Voor de opbrengst hiervan bied ik mijnen heer en koning vier milioenen gouden kroonen aan. Vervolgens doe hij al de Joden uit zijn geheele rijk verbannen, en ik sta hem borg, dat de overige inwoners hem gaarne nog eene gelijke som, als de evengenoemde, zullen willen ge-

ven, als schadeloosstelling voor de belasting en opbrengsten der Joden, die hij door hunne verwijdering uit den lande natuurlijk zal moeten derven. De raad, dien ik mijnen koning thans geef, kan slechts van getrouwheid en gehechtheid aan mijnen heer en meester getuigen." Vervolgens de godsdienst tot zijne helsche plannen te baat nemende, vervolgde hij aldus: „Indien mijn koning inderdaad godvruchtig ware, zoude hij zich reeds sedert lang niet meer om de Joden bekreund en hen uit zijn land verjaagd hebben. De Heere is klaarblijkelijk op hen vertoornd, en waarom zou mijn vorst dit voorbeeld niet volgen. Sedert vele jaren bezitten zij noch een' eigen koning, noch regters, noch priesters, noch tempel; het is een weêrspannig volk, dat den koning tot niets nuttig is. Wanneer anderen ten strijd trekken, blijven zij te huis, eten, drinken en maken zich vrolijk, in stede van den koning hulp te bieden. Waarom zou hij hen dan nog langer in zijn rijk dulden? Verdelg hen, en het zal u niet schaden. Dat de koning dus in zijn gansch rijk een bevel uitvaardige, om de Joden te verdrijven; en opdat zich niemand aan dit bevel onttrekke, late hij er bijvoegen, dat ieder, die eenen Jood zal huisvesten, al zijne bezittingen ten behoeve der schatkist verliezen en daarenboven met den dood gestraft zal worden; en eindelijk stelle de koning overal ontvangers aan, om het geld der Joden voor hem in ontvangst te nemen en het vervolgens in de koninklijke schatkist te storten, en dit zal toereikend zijn, om den vijand het hoofd te kunnen bieden." Dus sprak *Gonzalez*, en de koning hoorde hem stilzwijgend aan. Doch de andere raadslieden, wel verre van des snoodaards inzigten te deelen, voegden hem verwijtingen toe en lieten zich vervolgens aldus hooren: „Uw raad, *Gonzalez!* is niet die van een opregt dienaar des konings; het was nooit de gewoonte van *Castilië's* vorsten de Joden te haten, maar veeleer hen te beminnen en te beschermen; verwacht dus

niet dat uw raad zal aangenomen worden." Vervolgens nam de bisschop *Don Gilu* het woord op en sprak tot *Gonzalez*: „Zijt gij daarom tot raadsheer des konings verheven, om hem eenen maatregel voor te stellen, waarover gij u behoordet te schamen? De Joden, wel verre van voor onzen vorst een hinderpaal te zijn, bewijzen hem goede diensten door veel geld in zijne schatkist te storten, en waarom wenscht gij, dat onze koning hiervan verstoken zij en eene daad volbrenge, waaraan geen zijner voorzaten zelfs gedacht heeft? Gij toont daardoor niet alleen een vijand der Joden, maar ook een vijand uws eigenen konings te zijn." Dus sprak *Don Gilu*, en de koning luisterde, zonder nogtans te antwoorden. Nog vele andere raadslieden voerden het woord ten gunste der Joden, daar zij allen *Gonzalez* het verwijt toevoegden, dat hij geheel tegen het belang des konings gesproken had.

Toen deze woordenstrijd, tusschen *Gonzalez* en de overige raadsleden gevoerd, ter oore kwam van zekeren Jood, *Moses* genaamd, die bij de hovelingen in groot aanzien stond, en deze vreezende, dat *Gonzalez'* raad de bovenhand zoude behouden, gaf hij hiervan kennis aan al de Joden in het koningrijk, en vermaande hen tot bidden en vasten, opdat de onweêrswolken, die boven hunne hoofden dreven, mogten voorbijtrekken. De Joden, aan deze oproeping gehoor gevende, vastten, treurden en weenden, en begaven zich naar hunne Synagogen, ten einde den God hunner Vaderen, die zoo menigmaal hunne gebeden had verhoord, om hulp te smeeken. „God van *Abraham*, *Isaäk* en *Jakob!*" — dus smeekten zij — „laat ons toch door den boozen raad des snoodaards niet verloren gaan. God der geregtigheid! doe den overblijfselen van *Jehuda* en *Jeruzalem*, die zich thans in *Castilië* bevinden, regt wedervaren, opdat de volkeren onzen naam niet van de aarde verdelgen. God der barmhartigheid! Die zoo dikwerf onder ons wandeldet, ontferm U

ook thans over ons en verhoor ons gebed, dat wij in den angst tot U opzenden. Laat den volkeren nogmaals zien, dat Gij voor Israël strijdt, opdat zij mogen erkennen, dat Gij eenig zijt en Uw naam eenig is." Amen.

Middelerwijl vernam men aan het hof, dat de Arabieren op het punt stonden, om met eene ontzaggelijke magt de zee over te steken. De koning gaf hierop bevel, dat onmiddellijk een leger, onder het opperbevel van *Gonzalez*, naar den zeekant zoude oprukken, ten einde eene landing der Arabieren in *Castilië* te beletten. Dientengevolge bragt *Gonzalez* een aanzienlijk leger, uit ruiterij en voetvolk bestaande, op de been, en trok met hetzelve tegen den vijand op, die inmiddels eene landing had bewerkstelligd. Het duurde niet lang of men geraakte slaags, en het krijgsgeluk was *Gonzalez* zoo gunstig, dat hij de Arabieren eene algeheele nederlaag deed ondervinden en tien duizend hunner op het slagveld deed sneuvelen. De verwarring in het Arabische leger was zoo groot, dat een boogschutter aan zijnen eigenen opperbevelhebber *Abumalich* met eenen pijl eene doodelijke wonde toebragt. Deze zich gewond gevoelende, gebood zijnen dienaar, hem uit den strijd te verwijderen; doch naauwelijks had hij dit bevel gegeven, of hij viel uitgeput van zijne strijdkar en gaf onmiddellijk den geest. — Na deze, door de Castilianen behaalde, overwinning, spoedde zich *Gonzalez* vrolijk en welgemoed naar den koning, meenende, dat deze hem thans, na zulk eene roemrijke overwinning, zijn verzoek, om de Joden te verbannen, niet meer konde weigeren. Maar de snoodaard wist niet, dat God de verdrukten in Zijne almagtige bescherming genomen en het hart des konings vijandig tegen zijnen vroegeren gunsteling gestemd had. *Alphonsus* zond hem eenen ruiter te gemoet, om hem gevangen te nemen; *Gonzalez*, dezen ziende naderen, vroeg hem, of alles wel was; waarop de ruiter hem antwoordde, dat alles niet wel was, want dat hij hem

op bevel des konings moest gevangen nemen. Hierop zette *Gonzalez* het op eene vlugt, bereikte eene stad, waar zich toevallig een zeer hooge en versterkte toren bevond, waarin hij zich opsloot. Zich hier in veiligheid wanende, zond hij een' bode naar den koning, welken hij in zijnen naam beleedigende woorden liet toevoegen. Gelijk men ligtelijk zal bevroeden, geraakte de koning hierop in een' hevigen toorn, en gaf bevel, om *Gonzalez'* broeders gevangen te nemen en hun al hunne bezittingen te ontnemen. Dit bevel werd terstond ten uitvoer gebragt, en het geld, dat bij de gevangenen gevonden werd, in 's konings schatkist gestort. Vervolgens gaf *Alphonsus* aan een' bevelhebber den last, om den toren, waarin *Gonzalez* zich opgesloten hield, te bemagtigen en zoodoende den oproerling gevangen te nemen. Doch toen men voor den toren kwam en *Gonzalez* opeischte, denzelven te ontsluiten, gaf hij niet alleen hieraan geen gehoor, maar braakte allerlei beleedigende woorden uit tegen den koning, die ook bij deze soort van belegering tegenwoordig was, en schoot zelfs eenen pijl af op des konings wapendrager, zoodat deze dood voor de voeten des vorsten neder tuimelde. Nu kende *Alphonsus'* gramschap geene grenzen meer, en gaf hij bevel, den toren onmiddellijk in brand te steken. Zoodoende kreeg hij den snooden *Gonzalez* in handen, wien hij terstond liet onthoofden en daarna verbranden. Thans hadden de Joden in *Castilië* geen kwaad meer te duchten, en zonden zij in de maand *Adar I* hunne dankliederen ten Hemel, voor de gunst en de genade, welke Hij hun wederom bewezen had.

Eenigen tijd na het hierboven verhaalde, toen *Alphonsus'* wraak voldaan was, dacht hij nog eens rijpelijk na over hetgeen *Gonzalez* gedaan had en over de straf, welke hij hem had opgelegd. Vervolgens deed hij zich de kronijk brengen, waarin men de geschiedenis van den dag plagt op te teekenen, en liet zich door eenen zijner dienaren er uit voorlezen.

Toevallig had hij die bladzijde opengeslagen, waar melding gemaakt was van de gruwelijke daad, welke *Gonzalez* op *Josef* en *Samuel ben Vaker* en diens broeders gepleegd had, alsmede van de verkoopacte, waarbij de koning aan den gunsteling tien Joden met hunne vrouwen, kinderen en bezittingen afstond. Hierop liet zich een der hovelingen, die bij het voorlezen uit de kronijk tegenwoordig was, aldus hooren: „Mijnheer en Koning! daar *Gonzalez* zijne hand heeft uitgestrekt naar de Joden, en U zelfs zoo ver heeft weten te misleiden, dat gij hem eenigen der braafsten hunner verkocht hebt, ware het niet meer dan billijk, dat met hem eveneens gehandeld wierd en dus ook zijne broeders door u verkocht wierden; want: met de maat, waarmede gij meet, zult gij ook gemeten worden.” Deze woorden vonden weêrklank in de ooren des konings, en onmiddellijk teekende deze eenen koopbrief, waarbij al de bezittingen van *Gonzalez* benevens diens broeders aan de Joden, met name aan dezulken, welke eene bediening hadden aan het hof, in algeheelen eigendom werden afgestaan. Deze koopbrief, met het koninklijke zegel voorzien, werd aan *Moses*, die des konings gunsten in hooge mate genoot, ter hand gesteld. Onze schrijver zegt niet, welk gebruik van dezen koopbrief gemaakt werd; zooveel is echter zeker, dat de Joden hoogst verblijd waren en Gode dankten voor al het goede, dat Hij hun weder gegeven had.

Omstreeks dezen tijd werd koning *Alphonsus* verliefd op eene Jodin, zoo zelfs, dat hij de gewigtigste aangelegenheden van zijn rijk verwaarloosde en zich slechts met zijne liefde bezig hield. De grooten en aanzienlijken des rijks, de nadeelige gevolgen van deze nalatigheid des konings vreezende, trachtten den vorst door een afdoend middel van zijne liefde te genezen en — deden de Jodin heimelijk ombrengen. Toen *Alphonsus* hierover zijne droefheid aan den dag legde, wisten zij het door eene soort van zinsbedrog zoo aan te leggen,

dat zij den koning een nachtelijk gezigt deden zien, waarin zich een doode aan hem vertoonde en hem wegens zijne ongeoorloofde liefde verwijtingen toevoegde (8); en zoo doende gelukte het hun, den koning zijne Jodin te doen vergeten.

In dezen tijd leefden de Joden in *Spanje* zeer gelukkig en tevreden. In de stad *Toledo* waren toen omstreeks twaalf duizend hunner met der woon gevestigd, terwijl zij in het toenmalige koningrijk *Andalusië* ook zeer talrijk waren. Daar zij hier voor geene vervolgingen te vreezen hadden en een' ongestoorden voorspoed genoten, legden zij zich op alle vakken van wetensohap toe, zoodat men vele geleerde mannen onder hen telde.

In het jaar 4931 (1171 gew. jaart.) had het volgende te *Blois*, in *Frankrijk*, plaats. Een Jood ging aldaar tegen den avond (9) met zijn paard naar een water, ten einde het dier te drenken. Hij ontmoette eenen Christen, welke zich met een paard met hetzelfde doel naar het water begaf. De Jood den onbekende ziende en in de duisternis niet goed kunnende onderscheiden, welke persoon hij voor zich had, trok eenen lederen gordel van onder zijn kleed te voorschijn, welligt om zich in geval van nood hiermede te verdedigen. Het paard des Christen werd door deze beweging schichtig, sprong achteruit en was niet meer te bewegen, om naar den waterkant te gaan. De Christen reed hierop terug en verhaalde aan zijnen heer, die hem op eenen afstand gewacht had, dat hij eenen Jood een kind had zien in het water werpen, hetwelk deze vermoedelijk aan een Christen ontstolen had; dat hij, de verhaler, vreezende door den Jood een gelijk lot te zullen ondergaan, en zijn paard daarenboven door het geraas in het water schichtig geworden zijnde, met

(8) *Z. Mariana's Gesch. v. Spanien, Regierung Alphons. IX* en *Depping die Jud. i. Mittelalt.*, bl. 98.

(9) *Emek Habacha* bl. 37. C. P.

het beest was teruggekeerd, ten einde zijnen heer van het gebeurde kennis te geven.

Den volgenden ochtend reed de bedoelde heer naar de stad en deelde den magistraat mede, wat hij van zijnen knecht vernomen had. De stads-opperheer, die buitendien den Joden niet zeer genegen was, liet hierop dezen, ten getale van veertig, gevangen nemen. Gaarne zoude hij het doodvonnis over hen hebben uitgesproken; maar het ontbrak hem aan eene behoorlijke getuigenis, zonder welke hij eene zoo groote verantwoordelijkheid niet durfde op zich te laden. Het regt hem nu niet kunnende dienen, nam hij zijne toevlugt tot de godsdienst, of liever tot hare bedienaren. Hij raadpleegde de geestelijkheid en ontving van haar den volgenden raad: „Ik zal u een middel aan de hand geven", zeide hem een priester, „waardoor gij de waarheid kunt ontdekken, beloof mij echter u niet door de Joden te laten omkoopen, ingeval dat zij schuldig zijn." „Ik beloof het u", antwoordde de magistraat. „Welaan dan", vervolgde de priester, „laat den knecht, die voorgeeft, de daad des Joods gezien te hebben, in een' put met wijwater gevuld werpen, en dan zal de waarheid of onwaarheid zijner bewering terstond blijken. Want, indien hij op het water zal drijven en niet naar den bodem zinken, dan is dit een duidelijk bewijs, dat hij de waarheid heeft gesproken; terwijl hij in het tegenovergestelde geval onfeilbaar in het wijwater moet verdrinken." Deze raadgeving, een' priester der twaalfde eeuw waardig, werd dan ook opgevolgd; de knecht werd in het wijwater geworpen, dreef boven en — de Jood werd schuldig verklaard. Nu liet de magistraat den Joden vragen, hoeveel geld zij hem wilden geven, indien hij een' hunner geloofsgenooten, die den dood verdiend had, kwijtschelding van straf verleende. De Joden hierover onderling beraadslaagd hebbende, kwamen overeen, den booswicht honderd pond zilver aan te bieden, en daarenboven nog kwijtschelding hunner vorderingen op de Chris-

tenen, welke niet minder dan honderd en tachtig pond bedroegen. Toen de magistraat deze voorslagen van de Joden ontving, was de bovenbedoelde priester juist bij hem tegenwoordig, en wendde hij al zijne pogingen aan, om den stadsopperheer te bewegen, het aanbod der Joden van de hand te wijzen. De boozen vinden maar al te gemakkelijk gehoor, en dus gelukte het ook den priester, zijnen helschen raad te doen zegevieren. De Joden werden nu allen in één huis verzameld, dat men met hout en drooge wijngaardranken had omringd, ten einde hen allen den vuurdood te doen sterven. Doch alvorens er den brand in te steken, wendden de Christenen al hunne pogingen aan, om de Joden hunne godsdienst te doen afzweren, in welk geval zij hun het leven zouden laten. Maar de Joden, aan wie de godsdienst dierbaarder was dan het leven, weigerden aan deze voorslagen gehoor te geven; zij lieten zich pijnigen en martelen en folteren — maar bleven aan de godsdienst der vaderen getrouw. De een sprak den ander moed in met de woorden: „Laat ons, ofschoon zwak van ligchaam, sterk zijn van geest; laat ons standvastig blijven om der wille van onzen God en den God onzer vaderen; wij zijn in Zijne hand, dat Hij over ons beschikke!" De magistraat nu ziende, dat der Joden gehechtheid aan hunne godsdienst niet zoo gemakkelijk was aan het wankelen te brengen, als hij in den beginne gedacht had, nam nu zijne toevlugt tot middelen van geweld. Hij liet *R. Jechiël ben R. David* en *R. Jekutiël ben R. Jehuda*, beiden van den stam van *Aäron* en leerlingen van *Rabenu Samuel*, alsmede *R. Jehuda ben R. Aäron* met touwen aan elkander boeijen, en vervolgens in het rondom het huis aangebragte hout den brand steken. Maar Hij, die eenmaal *Chananja*, *Misaël* en *Azarja* uit den gloed eens kalkovens ongedeerd deed ontkomen, beschermde ook thans Zijne onschuldige dienaren; de touwen, waarmede zij gebonden waren, verbrandden, maar de slagtoffers traden, van hunne boeijen

bevrijd, zonder het minste letsel te hebben bekomen, uit den brand te voorschijn. Nu spraken zij de beulen aldus aan: „Met regt mogen wij ons thans van den brand verwijderen; want gij ziet, dat het vuur op ons niet de minste uitwerking heeft." Doch de folteraars stoorden zich niet aan deze woorden, en wierpen de martelaren op nieuw in het vuur. Maar ook thans deden de vlammen niet de minste uitwerking op de drie vromen, en ongedeerd traden zij weder te voorschijn; doch ditmaal grepen zij eenen Christen en slingerden hem in de vlammen, welligt met het doel, om den beulen te toonen, dat deze op een' ander' hare gewone uitwerking hadden, en dat zij hunne redding aan den vinger Gods verschuldigd waren. De beulen echter, welke dit bewijs niet verlangden, onttrokken den Christen aan de vlammen en maakten toen de drie onschuldigen met het zwaard af. Hunne wraak hiermede nog niet voldaan zijnde, wierpen zij hen na hunnen dood wederom in de vlammen; maar de ligchamen, hoewel van hunne ziel gescheiden, bleven nog steeds weêrstand bieden aan haren gloed, zoodat zelfs geen enkel haar der vromen verzengd werd. Deze wonderbaarlijke redding viel ook nog ten deel aan een en dertig andere Joden, wier ziel hun, wel is waar, in de vlammen ontvlood, doch wier ligchaam geheel ongedeerd bleef, zoodat de Christenen, die hiervan ooggetuigen waren, luide moesten erkennen, dat hier eene buitengewone wonderdaad had plaats gehad, dat Gods hand hier duidelijk zigtbaar was, en dat de slagtoffers niet anders dan heilige mannen kunnen geweest zijn. Zekere R. *David Hacohen*, die ook onder het regtsgebied van den magistraat van *Blois* woonde en getuige was van de folteringen, welke men zijne geloofsbroeders deed verduren, bezigde al zijne welsprekendheid, om den stadsopperheer tot verzoenende gedachten te brengen; maar alles was te vergeefs, want de Heere had het in Zijne ondoorgrondelijke wijsheid anders besloten. De Joden, die in de

nabijheid van *Blois* woonden, gaven den magistraat dezer stad duizend pond zilver voor de heilige wetsrollen, die den Joden aldaar hadden toebehoord. Hetgeen wij hierboven vermeld hebben, werd uit *Orleans* berigt aan zekeren R. *Jaäkob* (10), waarbij echter nog het volgende was gevoegd: Toen de vlammen opstegen in het huis, waarin de Joodsche martelaren zich bevonden, verhieven deze hunne stem en zongen den lofzang, beginnende met de woorden עלינו לשבח. Zij zongen zoo plegtig, zoo roerend, zoo treffend, dat zelfs de Christenen erkenden, nimmer zulk een indrukwekkend gezang gehoord te hebben. De lijken der slagtoffers bleven langen tijd zonder teraardebestelling, tot dat men eindelijk door herhaalde beden van den magistraat verkreeg, dat zij naar hunne laatste rustplaats gebragt werden.

Deze ijzingwekkende gebeurtenis, namelijk het verbranden der Joden te *Blois*, had plaats onder de regering van *Lodewijk den Jonge*, op een' woensdag, twintig dagen in de maand *Siwan*; zij werden beweend door alle Joden in *Frankrijk*, die het zich tot eenen pligt maakten, dezen dag als een' jaarlijkschen vastendag te vieren (11).

In het jaar 4946 (1186 gew. jaart.) waren de Joden in *Frankrijk*, en wel onder de regering van *Philippus*, aan wreede vervolgingen ten prooi. Niet-Israëlietische schrijvers (12), welke — in het voorbijgaan zij het gezegd — in deze niet van partijdigheid en vooral niet van overdrijving zijn vrij te pleiten, geven van deze gebeurtenis de volgende oorzaken

---

(10) Zie verder noot 14.

(11) *Emek. Hab.*, bl. 40. Deze gebeurtenis is beschreven in de Selicha אמוני שלומי ישראל in het Musafgebed op den verzoendag (Poolsche ritus). Ook wordt dezelve op 20 Siwan zijnde eenen vastendag (naar deze ritus) uitgesproken. (Zie de editie der Poolsche Selichoth-gebeden, *Weenen* 1818). Zie voorts over de instelling van dezen vastendag de aanteekening van *Luzzatto*, in *Em. Hab.*, op de hier aangehaalde plaats.

(12) Z. *Histoire de la ville de Paris*, v. *D. Michel Felibien*, Tom I, pag. 203 en *Jost*, VI, bl. 263. G. P.

op. Er waren toen — dus verhalen zij, — vele Joden in *Frankrijk* met der woon gevestigd. Velen hunner bezaten onmetelijke rijkdommen, waardoor zij een' verbazenden invloed verkregen hadden. Door de renten, welke zij zich door de grooten en edelen voor de hun geleende gelden lieten betalen, hadden zij menigeen te gronde gerigt en zich in het bezit gesteld van vele vaste goederen. Hoofdzakelijk was dit het geval te *Parijs*, waar hun de meeste huizen in eigendom toebehoorden en waar zij daarenboven een groot aantal synagogen bezaten. Daarbij kwam nog, dat zij vele Christen lijfeigenen hadden, van welke zich menigeen tot het Jodendom bekeerde. Ook waren zij in het bezit geraakt van vele kostbare kerksieraden, welke de Christenen hun als rente voor geleende sommen hadden gegeven, en waarvan zij zich, vooral gedurende het Pesachfeest, op hunne tafels bedienden, hetgeen door de Christenen als eene ontwijding hunner godsdienst beschouwd werd. En, als om de maat te doen overloopen, had men den koning *Philippus* in zijne jeugd het vooroordeel ingeprent, dat door de Joden jaarlijks een Christen kind geroofd wordt, waarvan zij zich als paaschoffer bedienen, een vooroordeel, waaraan onze voorouders, helaas! zoo menige vervolging in vroegere tijden te danken hadden (13). Dit laatste voorval was eene der hoofdoorzaken, waaraan *Philippus* haat tegen de Joden moet worden toegeschreven. Zoodra hij dan ook den koninklijken troon had beklommen, gaf hij bevel, om al de in *Parijs* aanwezige Joden gevangen te nemen, hunne synagogen te slechten en hun al hun goud en zilver, hetzij gemunt of ongemunt, te

---

(13) De literatuur van dezen tijd bevat meer dan een bewijs, hoedanig de vijandschap des volks tegen de Joden gezind was. Men vindt nog een M. S. in de *Nation. Biblioth.* te *Parijs*, in folio, in het begin der dertiende eeuw geschreven, waarin zich veel spotliederen op de Joden van dien tijd bevinden, en waarvan twee dezer liederen den volgenden titel hebben: *Ch'est d'un Juisot ki le jour de paskes s'acumenia aweuc les enfans des Chrestiens. — Uns moult biaus miracles de Juis; ki ferirent un crufix d'une lance, et sans an ici.* (Zie *Depping D. J. i. M.* bl. 110, noot 1). C. P.

ontnemen. Zij, die met de uitvoering van dit waarlijk wreede bevel belast waren, volbragten het in al zijne gestrengheid. Het was den Joden onmogelijk het een of ander kostbare voorwerp verborgen te houden; geene schuilplaats was zoo geheim of hij werd door des konings dienaren, die hierin maar al te gaarne gehoorzaamden, ontdekt, zoodat de Joden, als het ware, geheel uitgeschud werden. Hiermede echter nog niet voldaan zijnde, vaardigde *Philippus* eene nieuwe verordening uit, waarbij aan alle Christenen, welke aan Joden geld schuldig waren, kwijtschelding van betaling werd verleend, terwijl een derde bevel den Joden gelastte, om binnen een' bepaalden tijd de stad *Parijs* te verlaten. Nu wendden zij al hunne pogingen aan, om den koning dit laatste bevel te doen herroepen; zij boden hem daarvoor aanzienlijke sommen gelds aan, trachtten de geestelijkheid, wier invloed van groot gewigt was, door goud in hun belang te winnen, en deden ook den hovelingen rijke aanbiedingen, indien zij den vorst tot betere gedachten konden brengen. Doch alles was te vergeefs; de koning had het eenmaal aldus besloten, en niets was in staat, hem in zijn genomen besluit te doen wankelen. Zoo waren de Joden dan wel genoodzaakt, om de stad *Parijs* te verlaten, met uitzondering van eenige weinigen, die, zwak van geest als zij waren, zich lieten overhalen om zich te doopen. De verbannenen verloren hierbij ook al hunne vaste goederen, als huizen, landerijen enz., welke zij natuurlijk moesten achterlaten en waarvan een vijfde gedeelte aan den koning verviel; het overige kwam weder in het bezit van hen, welke het den Joden voor eenen geringen prijs verkocht hadden.

Maar niet alleen te *Parijs* waren de Joden aan de boven beschrevene vervolgingen blootgesteld. De hoofdstad eenmaal het voorbeeld gegeven hebbende, volgden ook andere groote steden, waaronder vooral *Orleans* en *Etampes*, hetzelve na; men ontnam ook daar den Joden hunne eigendommen, ver-

joeg hen uit de stad, ontwijdde de synagogen en rigtte ze later tot Katholieke kerken in.

In het jaar 4948 (1188 gew. jaart.) hadden de Joden in *Engeland* zeer veel te lijden. Korten tijd voor de krooning van koning *Richard* hadden zich velen, zoowel onder de aanzienlijken als onder het gemeen, in het hoofd gezet, dat al de Joden toovenaars zijn. Daarom werd hun dan ook, onder bedreiging van zware straf, verboden, om op den dag der krooning daarbij tegenwoordig te zijn, daar men vreesde, dat zij de kroon zouden betooveren en daardoor den koning ongelukkig maken. De in *London* zelf woonachtige Joden gaven hieraan ook gehoor; maar eenigen, die uit den vreemde gekomen waren en vele kosten gemaakt hadden, om dit feest bij te wonen, waren minder schroomvallig, zich bij deze plegtigheid te laten zien; te meer, daar zij, vreemdelingen zijnde, niet vreesden door iemand te zullen herkend worden. Maar hoe zeer hadden zij zich bedrogen! De heer van *Westminster*, die eenigen hunner kende, liet hun zoo vele stokslagen toedienen, dat enkelen meer dan half dood uit de kerk, waar de krooning plaats had, weggedragen werden. Toen in de stad bekend werd, dat de Joden zoo onmededoogend geslagen werden, kwam het gemeen op de been, stormde de huizen der Londonsche Joden binnen, roofde alles, wat het onder zijn bereik vond, en bragt de bewoners om het leven. Zij, die in een' Christen een vriend mogten vinden, welke hen wilde verbergen, mogten zich waarlijk hoogst gelukkig rekenen. Het hier vermelde had niet alleen te *London* plaats, maar ook in vele andere steden van *Engeland*, waar vele Joden op eene erbarmelijke wijze werden omgebragt. Daags na de krooning vaardigde *Richard* een bevel uit, waarbij aan alle onderdanen gelast werd, de Joden ongemoeid te laten; maar de uitwerking daarvan was van weinig beteekenis, daar de vervolgingen tegen de Joden schier een gansch jaar voortduurden.

Volgens het boek *Dibré Hajamim* van *Rabbi Josef Hakohen* zoude het bovenverhaalde twee jaren later, en wel in het jaar 4950 (1190 gew. jaart.) hebben plaats gehad. Genoemde schrijver verhaalt ook, dat in dezen tijd vele Joden de een den ander het leven benam, uit vrees van tot verzaking hunner godsdienst te zullen worden gedwongen. Onder deze slagtoffers bevond zich ook R. *Jaäkob* van *Orleans*, een der zamenstellers der *Tosefoth* (14). Op den eersten dag dier moordtooneelen was er niets van ter kennis des konings gekomen; toen hij echter veel volksbeweging op straat meende waar te nemen, vroeg hij zijnen poortier naar de oorzaak van zooveel geraas. Deze antwoordde, dat het niets anders was, dan het geraas van eenige vrolijke en opgeruimde jonge lieden, waarover de koning zich niet behoefde te verontrusten. Maar *Richard* later vernemende, wat er was voorgevallen, werd zoo vergramd op zijnen poortier, dat hij hem aan den staart eens paards liet vastbinden en zoo lang door de straten slepen, tot dat hij eindelijk den geest gaf.

Eenige jaren later hadden de Joden in *Engeland* vele mishandelingen te verduren. Toen namelijk koning *Richard* het voornemen had opgevat, om zich aan eenen kruistogt naar het Heilige Land aan te sluiten, meenden de Joden dat hieruit voor hen geen nadeel te vreezen was, vooral wanneer zij bedachten, dat zij den koning door hunne vele opbrengsten zeer nuttig waren. Maar ook hier vonden zij zich in hunne berekening bedrogen, want de heffe des volks had zich eenmaal voorgenomen, zich op de Joden te wreken. Bijzonder veel hadden zij van het gemeen te lijden in de

---

(14) R. *Jakob v. Orleans* ook (even als *R. Jak. van Romrog-Romrup*) op vele plaatsen bij de *Tosefiten*, *Rabenu Tam* genoemd (*Korè Had*, 14a en 16b) Over de *Tosefiten* en hunnen tijd, zie de uitvoerige beschrijving van *Zunz*, *Zur Gesch. u. Litterat.*, band I, bl. 29 en vervolgens; alsmede *Luzzatto* in *Halichot Kèdem*, bl. 42—48. G. P.

stad *Norwich*, waar men met de vervolging begon en waar vele Joden gedood werden, als ook te *Sandfort* en te *Egermont*. Nog erger ging het te *York* toe. Vijftien honderd Joden hadden zich van deze stad meester gemaakt, ten einde er zich staande te houden. Het duurde echter niet lang of zij werd door de Christenen belegerd en met inneming bedreigd. De Joden boden den belegeraars vredesvoorwaarden en veel geld aan, indien zij hun het leven wilden laten; waarin door de woeste menigte echter geen genoegen werd genomen. Hierop riep een Jood uit de stad hun toe, dat het voor zijne geloofsgenooten beter is, voor hun geloof te sterven, dan in de handen hunner vijanden te vallen. Dit gezegd hebbende, namen de mannen een mes in de hand en maakten hiermede hunne vrouwen en kinderen af, waarna zij zich naar het koninklijke paleis begaven, er den brand in staken en zich zoodoende in de vlammen lieten omkomen. Nu kwamen de belegeraars in de stad, plunderden de verlatene huizen en trokken met een rijken buit beladen weder af. De koning, die deze gruweldaad niet had kunnen verhinderen, legde er evenwel eene diepe droefheid over aan den dag.

In het jaar 4958 (1198 gew. jaart.) gaf *Philippus*, koning van *Frankrijk*, hoewel tegen den wensch des volks, den Joden weder verlof, om zich te *Parijs* te mogen vestigen. Volgens sommige niet-Israëlietische schrijvers hadden de Joden dit verlof minder te danken aan een ten hunnen opzigte in den koning veranderd gevoelen, dat hem tot welwillendheid jegens hen noopte, dan wel aan eene soort van wraaklust, aan welken de koning hierdoor voldeed tegen den paus, die zeer tegen de Joden was ingenomen en met wien de koning in vijandschap leefde. Het was den Joden echter niet gegund, langen tijd van dit verlof te genieten, daar het niet lang duurde of zij werden op nieuw uit *Parijs* verbannen.

In het jaar 4962 (1202 gew. jaart.) trokken wederom vele

Christenen ten krijg naar de stad *Jeruzalem* en waren het alweder de Joden, welke zij tot het doel hunner baldadigheden gekozen hadden. *R. Kelonimos* (15), in zijn werk *Eben Bochan*, heeft ons de volgende treurredenen op dien tijd achtergelaten; „Het zijn nu reeds twee jaren, dat den Joden in den lande niets anders dan kwaad is bejegend; de boozen bloeijen en worden groot, om ons in het verderf te storten. Zij hebben het lot geworpen over het heilige zaad Israëls en in hunnen toorn oud en jong, zuigeling en grijsaard vermoord. God heeft ons dit alles toegezonden, omdat wij Zijne heilige leer hebben verlaten; Hij wilde niet meer vergeven, omdat wij trouweloos werden aan Zijnen naam. Daarom leefde men ook met ons gelijk met een schaap, dat ter slagtbank gevoerd wordt. De eene ramp volgde de andere op men wreef ons daden aan, waarvan zelfs de gedachte nooit bij ons was opgekomen; men zeide, dat wij de bronnen vergiftigd hadden, ten einde de Christenen daaruit den dood te doen drinken. Schier dagelijks werden wij van zulk een snood misdrijf beschuldigd, tot dat de koning eindelijk het bevel gaf, om een naauwkeurig onderzoek hieromtrent in te stellen. Hoewel nu het ongegronde der beschuldiging ten duidelijkste bleek, was de koning toch niet bij magte, om den stroom van het gemeen tegen te houden. En zoo werden de Joden overvallen, geroofd en geplunderd, gepijnigd en gemarteld, zoo zelfs, dat men in de geschiedenis van alle volken te vergeefs een voorbeeld hiervan zoude zoeken. God heeft de zondenmaat van Israël te vol gevonden en

---

(15) R. *Kalonymos b. Kalonymos b. Meïr* (geb. 1287). Met een getuigschrift van koning *Robert van Neapel* voorzien, hield hij zich in 1318—22 te *Rome* op. Later leefde hij te *Arles*. Hij is de schrijver van het bekende, naar het arabisch (*Risale Ichwân-el-Ssafas*) bewerkte *Igereth baâle Chaïm* (*Mantua* 1542). Zijn werk *Eben Bochan* bevat een satyrische kritiek, over de gebreken van zijnen tijd; twee jaren na de navarische herders vervolging geschreven en zeventien jaren na de verdrijving uit *Frankrijk* voleindigd, (te *Neapel* 1489 en *Ven.* 1546 gedrukt; in Duitsch, *Sulzbach* 1705). Hij vertaalde ook nog vele werken uit het arabisch in het hebreeuwsch (*Zunz, Zeitschr. f. d, Jud. Theolog.—F. a. M.* 1836. II,313). G. P.

Zijnen toorn over hetzelve uitgestort, zoodat ook de vromen met hunne huisgezinnen hunne woningen verlieten, om zich ter verheerlijking van des Heeren heiligen naam te doen verbranden.

Wij smeeken U derhalve, God van Israël, den Verhevene en den Allerhoogste, wil toch in onze droefheid genadig op ons nederzien; want Uwentwege werden wij dagelijks gefolterd, gemarteld en vermoord; Uwentwege waren wij gelijk aan een schaap, dat ter slagting gereed staat. Strijd onzen strijd om der wille van Uwen heerlijken en geëerbiedigden naam; laat de volkeren niet meer behoeven te vragen: waar is Israëls God? Dat zij zien mogen, dat Gij nog met ons zijt; dan zullen wij Uwen naam loven en prijzen en danken in alle eeuwigheid. Amen.

HOOFDSTUK XIX.

De Joden in het Oosten, van het jaar 4960—1200 *gew. jaart.* — *tot het jaar* 5094—1334 *gew. jaart.*

De Joden in het *Oosten* mogten toen ook op geen bijzonderen voorspoed bogen. Van hen is ons echter zeer weinig ter kennis gekomen, hetgeen eensdeels is toe te schrijven aan de wreede vervolgingen, welke zij moesten verduren, en anderdeels aan het te niet gaan der groote hoogeschool te *Babel*, waardoor de geleerden en schrijvers in die landen ook minder talrijk werden. Hetgeen wij evenwel in dit hoofdstuk zullen verhalen, hebben wij elders opgeteekend gevonden.

In dezen tijd dan, regeerde te *Bagdad* de Sultan (*Khalif*) *Nasser Ledinillah* (1), welke gedurende zeven en veertig jaren de teugels van het bewind in handen hield. Hij was een verklaard vijand van de Joden, en wel hoofdzakelijk om twee redenen. In de eerste plaats, wegens zijne naauwgezette gehechtheid aan de Mohamedaansche godsdienst, blijkbaar uit het overgroote aantal moskeën, welke hij voor de eeredienst deed oprigten. In de tweede plaats, wegens zijne verregaande geldzucht. Men beweert namelijk, dat hij een zeer diepen kuil had doen graven, in welken hij zijn goud en zilver opstapelde, en toen hij zag, dat hij nog niet ge-

(1) Over den Khalif *Al-nasser Ledinillah*, z. *Jost* VIII, 18, naar *Abulpharag*, *Hist, Dyn*, IX, blz. 532. C. P.

vuld, maar er nog eene ledige ruimte van twee vademen hoogte overig was, uitte hij den wensch, dat hij toch maar zoo lang mogt leven, om hem tot den rand toe met goud en zilver opgevuld te zien. Zijn kleinzoon, wien dit geluk — wanneer dit ten minste een geluk mag heeten — werkelijk te beurt viel, sprak hieromtrent eenen wensch uit, geheel in tegenstelling met dien zijns grootvaders. Hij zoude zich namelijk gelukkig rekenen, zeide hij, wanneer hij slechts zoo lang op de wereld bleef, dat hij den tijd had, den kuil te ledigen. Beider wenschen werden verhoord. De eerste, de Khalif *Nasser*, zag den zijnen vervuld, doordien hij zich het regt aanmatigde — vroeger in *Frankrijk* bekend onder den naam van *droit d'aubaine* — om de goederen van alle in zijn rijk overlijdende vreemdelingen, ten voordeele zijner schatkist, of liever ten voordeele zijns kuils verbeurd te verklaren. Vervolgens nam hij zulke wreede maatregelen tegen de Joden, dat schier al hun geld en goed in zijne handen vielen. En hiermede nog niet tevreden, vaardigde hij daarenboven nog een bevel uit, waarbij aan alle Joden gelast werd, zijn rijk te verlaten of de Mohamedaansche geloofsleer te omhelzen. Velen verlieten daarop het land, maar ook velen namen, hoewel slechts in schijn, de Mohamedaansche godsdienst aan. Onder deze laatsten bevond zich zekere *Josef ben Jechija*, een bekwaam geneesheer en sterrekundige. Deze man, die veel geld en goederen bezat, en deze niet gaarne willende achterlaten, nam ook in schijn de Mohamedaansche geloofsleer aan, ten einde zoodoende den tijd te hebben, om, zonder argwaan op te wekken, zijne goederen te kunnen verkoopen en dan met zijne rijkdommen het land te verlaten. Zijn plan gelukte hem ook bij uitstek. Na al zijne bezittingen tot geld gemaakt te hebben, begaf hij zich naar *Egypte*, waar hij *Maimonides* nog in leven vond. Met diens hulp verbeterde of voltooide hij een werk over de sterrekunde, dat hij in *Perzië* begonnen en met zich naar *Egypte* geno-

men had. Na den dood van *Maimonides*, welke in het jaar 4964 (1204 gew. jaart.) voorviel, verliet *Josef ben Jechija Egypte*, en vestigde zich met der woon te *Aleppo*, waar hij een landgoed kocht, zich in den echten staat begaf en zich hoofdzakelijk met de uitoefening der geneeskunde bezig hield. Hij stierf in het jaar 4987 (1227 gew. jaart.) (2).

Omstreeks dezen tijd hadden in het Heilige land weder hevige oorlogen plaats tusschen de Christenen en Arabieren; nu eens maakte zich de eene, dan weder de andere natie er meester van. Onder de vele joodsche geleerden, welke zich toen in het Heilige land bevonden, bekleedt de uitstekende wetsgeleerde R. *Mose ben Nachman*, korter *Ramban* (3) genaamd, die in het H. Land eene synagoge liet

---

(2) Zie *Salsel. Hakeb.* en *Toledoth bnè Jechia v. Carmoly* (*F. a. M.*).

(3) *R. Mozes b. Nachman* (*Nachmanides*) — de grootvader van moederszijde, van *R. Levi b. Gerson* (*RLBG*) — een der beroemdste geleerden in alle vakken van geleerdheid, schreef, behalve zijne hier genoemde wijsgeerige kabbalistische vertaling op den Pentateuchus (*Constant.* 1522) eene exegetische en taalkundige verklaring op *Job* (*Wen.* 1510). Ophelderingen op vele tractaten van den Talmud (חדושי הרמב״ן). Teregtwijzingen op *Alfasi* (מלחמות ה׳). 285 Regtsuitspraken (*Wen.* 1523). Wijsgeerige (*Saár Hagmul*) en kabbalistische werken (*Com. op S. Jetzira*, *Soson Sodoth*). Ook nog over eene matige levenswijze (*Igèreth Hakodes*). Alsmede nog vele godgeleerde en wijsgeerige werken. (*S. Had.* blz. 56, Col. 2). De redevoering, gehouden te *Saragossa*, voor den koning van *Kastiliön*, waarvan onze schrijver hier gewag maakt, heet תורת ה׳ תמימה (*Magen Aboth v. R. S. Duran*, blz. 9*a*.), en is te *Praag* 1595 alsook te *Leipzig* 1853 door *A. Jellinek* met bijgevoegde noten, uitgegeven. Hij was een der beroemdste bestrijders van *Maimonides* (*z. Igèreth Harambam*) en schreef ook ten dien einde, eenen fraaijen bijzonderen brief aan de fransche geleerden, over het in den ban leggen van M's *Morè Nebuchim* —Noot 13, hoofdst. XVI. — (*Nobeloth Hagochma*, blz. 85—89). Ook disputeerde hij openlijk, in 1264, met den monnik *Fra Paolo* (*z. Hist. Einleit.* in *Albo's Ikkarim* van dr. *L. Schlesinger* —*F. a. M.* 1844— blz. 664, noot 4) te *Barcelona*, voor koning *Jakob* van *Arragonien* (door *J. b. Kimchi*, in *Milchèmeth Chaba*—*Constantin.* 1710 — afgedrukt (ובוח הרמב״ן עם פראי פול). Als stichtelijke dichter is hij even vermaard, door de Piütim in de feestgebeden der ritussen van *Avignon*, *Montpellier* en *Algiers*. (*D. regl. P.* en *Melo Chofn.* blz. 39, alwaar hij in een *Mosthedfschab* (מסתגאב) acrotisch ירונדי teekent.) Allerlezenswaardig is zijn hartverscheurende uitboezeming, bij het verscheuren zijner kleederen op het eerste gezigt van *Jeruzalem* (1267), en

bouwen, eene eerste plaats. Hij werd in het jaar 4954 (1194 gew. jaart.) in het departement *Gironde*, in *Frankrijk*, geboren. In zijne jeugd had hij zich hoofdzakelijk met de beoefening der geneeskunde bezig gehouden, doch later maakte de Heilige leer zijne meest geliefkoosde studie uit en werd hij, gelijk alom bekend is, een der uitstekendste wetsgeleerden van zijnen tijd. Niet minder bedreven was hij in de leer der welsprekendheid, zoodat hij, ten gevolge eener redevoering, op uitnoodiging van den koning van *Castilië* in diens tegenwoordigheid uitgesproken, door allen den meester der welsprekendheid genoemd werd. Hij heeft vele werken geschreven, waaronder ook eene keurige verklaring van den Pentateuchus, en daar de Joden in gansch *Castilië* door de vele vervolgingen, waaraan zij ten prooi waren, de *Tosefot* schier vergeten hadden, waren het vooral zijne godgeleerde werken, waarvan men zich met graagte bediende. Niet minder bedreven was hij in de kabbalistische wetenschappen, welke kennis hij hoofdzakelijk te danken had aan den Rabbijn Rabbi *Eliëzer* te *Worms*, den schrijver van het werk *Rokeach* (4). Omtrent de oorzaken, welke R. *Mose ben Nachman* aanleiding gaven, om de kabbala (5) te bestuderen, laat zich het

---

de verwoesting des tempels (*Moëd Katan* 26*a*), op het einde zijner *Pentateuchus'* verkl. — *Wen.* 1545 — en zijn schrijven uit deze plaats aan zijnen zoon R. *Nachman* (einde *Saär Hagmul*) — waarin hij hem verhaald, dat hij zich eene begrafenisplaats te *Chebron* uitgezocht heeft. Hij stierf echter kort na zijne aankomst in het heilige land en werd (volgens *Gel. Erets Jisrael*) te *Acro*, v. a. te *Kaifa* begraven.

(4) Zie hoofdst. XXIV.

(5) Over de leer der *Kabbala* en derzelver geschiedenis, zie: *Pardes Rimonim*, v. *R. M. Korduera*. (*Wen.* 1586). *Etz Chaïm* v. R. *Ch. Vital* (*Koretz.* 1785) *Beth Elohim* en *Saär Hasamaïm* v. *Abm. Irira*, in het Spaansch vervaardigd en door *R. Is. Abuab*, Opperrabbijn te *Amsterdam*, in het hebreeuwsch vertaald en uitgegeven (*Amst*, 1655). *P. Beer's*, *Gesch. all. regli. Sect. d. J.*, II, 1—196. (*Brunn.* 1823), en *La Kabbala, ou le Philosophie religieus des Hebreux, par prof. Ad, Frank* (*Paris* 1843), door *Ad. Jellinek*, in hoogd. vertaald en met figuren te *Leipzig* 1844, uitgegeven; alsmede deszelfs *Beiträge zur Gesch. der Kabbala* (*Leipzig* 1852). G. P.

werk *Salselet Hakkebala* in dier voege uit: Daar *Ramban* een bekwaam geneesheer en wijsgeer tevens was, zag hij met zekere minachting op de kabbalistische wetenschappen neder. Op zekeren dag kwam een oud, in deze wetenschappen zeer bedreven man tot hem, en daar hij zag, dat *Ramban* een groot beminnaar van geleerdheid was, raadde hij hem aan, om ook de kabbala te beoefenen; doch *Ramban* had hiervoor geene ooren. Nu nam de oude geleerde zijne toevlugt tot eene list, ten einde *Ramban* daadwerkelijk het nut der kabbala aan te toonen. Hij begaf zich namelijk naar een huis van ontucht, legde het daar zoo aan, dat hij gevangen genomen en veroordeeld werd, om op den eerstvolgenden Sabbatdag levend verbrand te worden. Ofschoon nu dit voorval ter oore van *Ramban* gekomen was, deed hij toch niet de minste pogingen, om den ouden man te redden. Deze schreef hierop uit zijne gevangenis aan *Ramban* eenen brief, waarin hij hem zijne onverschilligheid en werkeloosheid ten zijnen opzigte verweet; maar *Ramban* antwoordde hem, dat hij daarom bij de overheid geene moeite deed om hem te redden, omdat hij den dood inderdaad verdiend had, daar het eenen man, gelijk hij was, niet betaamde, naar een huis van ontucht te gaan. De oude man deed hem hierop weten, dat men hem valschelijk beschuldigd had, en dat God hem, naar hij hoopte, wel zoude redden. „Reken er op," voegde hij er bij, „dat ik aanstaanden Sabbat de drie ons voorgeschrevene maaltijden bij u zal nuttigen."

Den volgenden Sabbat werd er inderdaad een brandstapel in gereedheid gebragt; de gevangene werd uit zijn kerker gehaald en in de vlammen geworpen. Doch de oude man maakte thans gebruik van zijne verkregene wetenschap van de daadwerkelijke kabbala (*kabbala maäsijoth*), waardoor het hem mogelijk was, ongedeerd uit de vlammen te ontkomen, een ezel in zijne plaats er in werpen en de beulen te doen gelooven, dat zij werkelijk hunnen gevangene ver-

brand hadden. Nu begaf hij zich na het mincha-gebed naar *Ramban's* huis, welke juist bezig was den zegen over een glas wijn uit te spreken, waarop de oude man het „amen", uitsprak. Men verbeelde zich *Ramban's* verbazing, toen hij een' man voor zich zag, welken hij reeds in eene andere wereld waande! Doch de oude wijze vond hierin aanleiding, om *Ramban* te doen inzien, van hoeveel nut en gewigt de kabbala was, en van dezen tijd af werd zijn lust voor deze wetenschap dan ook al meer en meer opgewekt, en werd hij door ijverige studie een der grootste kabbalisten van zijnen tijd.

Hetzelfde boek, namelijk *Salselet Hakkebala*, meldt ons nog het volgende, hoogst gewigtige voorval, dat mede aan *Ramban* is bejegend. Deze geleerde met zijne leerlingen langs het strand in de nabijheid van *Barcelona* wandelende, sloeg met aandacht het van stapel laten eens nieuw gebouwden schips gade, dat men, ondanks alle mogelijke pogingen, maar niet in het water kon krijgen. *Ramban* zeide hierop spottende en luid genoeg, om door ieder gehoord te worden, dat hij, door slechts met zijnen mond te blazen, het schip wel konde in zee brengen. Terstond werden deze woorden aan den koning, die bij den arbeid tegenwoordig was, overgebragt, en nu wilde deze *Ramban* noodzaken, om zijn woord te houden en het schip te water te brengen. De geleerde kabbalist ziende, dat de zaak eene ernstige wending begon te nemen, en vreezende, dat de koning hem eveneens zoude dwingen, om het geheim zijner wetenschap te verraden, of dat hij hem anders als een toovenaar zoude laten veroordeelen, verzocht om een klein schip met een' stuurman, en toen hem deze gegeven waren, begaf hij zich met dezelve in zee en deed vervolgens door eene kabbalistische kunst het groote schip van stapel loopen. De stuurman, dien hij in zijn klein vaartuig bij zich had, en die intusschen was in slaap gevallen, werd nu door hem gewekt en gelast, om naar *Barcelona* terug te keeren; maar hoe verbaasd was de man, toen hij zag, dat hij

zich op zoo grooten afstand van die stad verwijderd bevond! Hij zeide dan ook tot *Ramban*, dat het hem onmogelijk was, om met zulk een klein vaartuig de zee te bouwen en naar *Barcelona* terug te keeren; doch *Ramban* gaf hem een beschreven stukje papier, en zeide hem, dit aan de zijde van het schip vast te kleven; het schip zoude van zelf voortgaan en hem daar brengen, waar hij verlangde te komen. »Maar," voegde *Ramban* er bij, "wanneer gij ter plaatse uwer bestemming zult gekomen zijn, vergeet dan niet het papiertje van het schip af te rukken en het in zee te werpen." Het schip begon nu zijne vaart van zelf, en de stuurman, die er niets bij te verrigten had, viel wederom in slaap. Na eenigen tijd kwam het vaartuig weder voor de stad *Barcelona* aan; doch daar de stuurman het beschreven papiertje nog niet had in zee geworpen, iets, dat hij in zijnen slaap natuurlijk niet had kunnen doen, vervolgde het schip zijnen loop op het drooge ook in de stad zelve, tot de niet geringe verbazing en verwondering des volks, zonder dat iemand in staat was, het tegen te houden. Door het geraas werd de stuurman eindelijk wakker, nam het papiertje van de zijde van het schip weg, verscheurde het, en — het vaartuig stond stil. Op de plaats, waar het zijne vaart eindigde, werd ter herinnering aan deze gebeurtenis een toren gebouwd, welke nog ten huidigen dage te *Barcelona* aanwezig is.

Nog vinden wij in meer genoemd werk *Salselet Hakkebala* melding gemaakt van het volgende: *Ramban* was later met der woon gevestigd te *Perpignan*, doch op meer gevorderden ouderdom begaf hij zich naar het Heilige Land. Zijne leerlingen, welke hem een eind wegs begeleidden, wenschten van hem eenig teeken te ontvangen, waardoor zij zouden kunnen weten, welken dag hun leeraar gestorven was. Hierop zeide hij hun, dat de grafsteen zijner moeder, welke te *Perpignan* begraven was, op den dag van zijn overlijden zoude van een splijten, en dat alsdan in de ope-

ning de gedaante van den heiligen luchter zoude te zien zijn. Dit gezegd hebbende, nam hij afscheid van zijne leerlingen en begaf zich verder op weg naar het Heilige Land. Drie jaren daarna merkte inderdaad een van *Ramban's* gewezen leerlingen op, dat de grafzerk van des geleerden mans moeder van een gespleten was, terwijl hij bij eene nadere beschouwing ook de gedaante eens heiligen luchters in de opening gewaar werd. Nu klonk eensklaps de mare door het gansche land, dat de groote *Ramban* gestorven was; overal werden treurredenen op zijnen dood gehouden, en het bleek later, dat dit juist op den dag zijner begrafenis had plaats gehad. — *Ramban* bereikte eenen zeer hoogen ouderdom; volgens sommigen stierf hij in het jaar 5020 (1260 gew. jaart.) volgens anderen in het jaar 4960 (1200 gew. jaart).

Voor het overige is ons weinig onder de oogen gekomen over de Joden in het *Oosten* in dezen tijd, en evenmin wordt er gewag gemaakt van Joodsche geleerden, welke er toen zouden geleefd hebben. Wij kunnen echter niet nalaten, om, als is het dan ook maar met een paar woorden, melding te maken van den grooten wetgeleerde *R. Simon Duran* (6), welke zich omstreeks dezen tijd in *Egypte* ophield, waar hij echter niet geboren was, daar hij in *Spanje* het eerst het levenslicht zag. Hij is de vervaardiger van de werken *Magen Aboth*, *Oheb Mispat* en *Mispat Zédek.*

---

(6) R. *Simon b: Semag Duran*, Rabbijn te *Algiers*, vervaardigde, behalve de hier genoemde, nog veertien kleinere werken (Juchsin 134*a*) en ophelderingen op den *Talmud.* Ook schreef hij *Regtsuitspraken* (שו"ת רשב"ץ). waarin hij op het einde van het tweede deel alle zijne werken optelt, (eerste ed. *Amst.* 1738). Deze geleerde vlugtte, wegens de jodenvervolging in 1391 in *Catalonië*, *Castilië* en *Arragonië* naar *Algiers*, toen R. *Isaak b. Seseth* aldaar als Rabbijn fungeerde, en volgde hem na deszelfs dood op. Ook oefende hij aldaar, even als vroeger te *Spanje*, de geneeskunde uit. Hij stierf in 1644 in tachtijgarigen ouderdom. De familie *Duran* stamt uit de *Provence*, aldaar leefde 1280 *Moses Duran*, iets later begaf zich *Semag* naar *Majorca*; van zijne twee zonen *Nissim* en *Semag*, begaf zich *Semag* naar *Algiers.* (*Fürst, Bibl. Jud.* ad voc. *Duran.*) Ten tijde van den schrijver *Koré Hadoroth* (1680) leefde nog van deze familie te *Afrika.* (Zie aldaar bl. 27). G. P.

Eenigen tijd later maakten zich de Mongolen meester van de regering en berokkenden den Joden vele onheilen, terwijl zij ook velen hunner uit *Egypte* verdreven. Later stond de Sultan *Aragan* (7) aan het hoofd der regering. In den beginne vertrouwde hij het bestuur van *Egypte* aan zekeren *Buga* toe, die hem vele diensten had bewezen. Maar spoedig bleek het, dat deze wegens zijnen onverdragelijken hoogmoed geheel onbekwaam was voor deze hooge betrekking. Maar de teugels van het bewind niet willende overgeven, verwekte hij een oproer in zijn land, waarbij hij zelf echter een der slagtoffers was, daar hij in een gevecht gedood werd.

In het jaar 5047 (1287 gew. jaart.) werd een joodsch geneesheer, *Saddeddulat* geheeten, die een der hoogste betrekkingen (groot-vizier) aan het hof van den Sultan bekleedde, tot stadhouder over *Egypte* aangesteld. Deze, even verstandig als minzaam, wendde met vrucht vele pogingen aan, om de Joden in hunne vroegere regten en vrijheden te herstellen, waarvan zij sedert langen tijd verstoken geweest waren. De Arabieren zagen het echter met leede oogen toe, dat de Joden weder de bovenhand begonnen te krijgen en dat zij hier en daar hoogere rangen bekleedden, dan zij zelven. Zij troostten zich echter met de gedachte, dat *Aragan*, die intusschen ziek was geworden, weldra sterven en de Joden hierdoor hunnen invloed verliezen zouden. De Joden daarentegen, oud en jong, groot en klein, mannen zoowel als vrouwen, vastten, baden en smeekten God, dat de Sultan van zijne ziekte mogt herstellen en dat hem een lang leven mogt deelachtig worden; doch hunne gebeden werden niet verhoord, want de ziekte des Sultans nam van dag tot dag eene meer bedenkelijke wending.

De Joodsche geneesheer was ook genoeg met den volks-

---

(7) Over *Arghun* z. v. *Abaka* en *Saddeddulat*. Zie *Jost*. VIII, 20. G. P.

geest bekend, om te weten, dat de Joden na den dood des Sultans, hun beschermer, niet veel goeds van dien kant te wachten hadden. Hij liet derhalve zijne geloofsgenooten vermanen, om zich voortaan zoo te gedragen, dat de Arabieren op hun gedrag niets zouden kunnen aanmerken; hij bragt hun onder het oog, dat zij thans, nu hij aan het hoofd der zaken stond, niet altijd naauwgezet in hunne handelingen geweest waren, hoewel hij door zijnen invloed de nadeelige gevolgen daarvan had weten te verijdelen; „maar de Sultan gestorven zijnde," „voegde hij er bij", en mijn invloed opgehouden hebbende, zult gij wederom aan dezelfde vervolgingen zijn blootgesteld, als die, welke gij zoo dikwerf hebt moeten verduren. Wikt en weegt derhalve alles wat gij verrigt, laten uwe handelingen met de eerlijkheid en menschlievendheid overeenkomen, opdat het den Arabieren ten minste aan een voorwendsel moge ontbreken, om u hard te bejegenen. Maar ook deze voorzorgen waren te vergeefs genomen.

De Sultan stierf in het jaar 5051 (1291 gew. jaart.), en terstond betichtte men den Joodschen geneesheer, dat hij den Sultan met eenen drank vergeven had. De gevolgen hiervan zijn niet moeijelijk te raden; de beschuldiging, die, hoewel dan ook ten onregte, op éénen rustte, moest op allen gewroken worden, en zoo doende werden wederom duizende en duizende Joden door het volk vermoord. Dit belette echter niet, dat nog vele Joden in de Afrikaansche kustlanden overig bleven, en dat sommigen hunner zelfs zeer rijk en aanzienlijk waren. Want niet-Israëlietische schrijvers melden, dat in het jaar 5094 (1334 gew. jaart.), onder de regering van den Sultan *Abu Said*, een Jood aan diens hof verscheen, in een heerlijk en prachtig gewaad gehuld en door een groot aantal edellieden gevolgd, op eenigen van welke hij nu en dan leunde. Een korstwijlig persoon, die aan het hof des Sultans tegenwoordig was, vond in den bespottelijken hoogmoed des Joods aanleiding, om bij diens nadering te

knielen, alsof hij hem wilde aanbidden, en toen men hem naar de reden zijns onbegrijpelijken eerbieds voor den Jood vroeg, antwoordde hij: „Ik zie in hem een overblijfsel van het geslacht van *Mozes*, door engelen gedragen, en daarom acht ik het van mijnen pligt, hem dien eerbied te betoonen (8). Dit feit, op zich zelf van weinig beteekenis, moge evenwel ten bewijze strekken, dat in de Oostersche landen, niettegenstaande er ontelbare massa's Joden vermoord werden, toch nog altijd Israëlieten, en zelfs zeer aanzienlijke, overbleven.

---

(8) Woorden uit den *Koran*. — Zie ook *Basnage*, boek IX, hoofdstuk 16.
G. P.

HOOFDSTUK XX.

De Joden in Spanje, van het jaar 5016—1256 *gew. jaart.* — *tot het jaar* 5109—1349 *gew. jaart.*

Omstreeks dezen tijd werden door de Christenen vele pogingen in het werk gesteld en schreven zij vele boeken met het doel, om de Joden tot het omhelzen des Christendoms over te halen. Koning *Don Alphonsus X*, welke toen in *Castilië* den schepter zwaaide, was den Joden, uit hoofde hunner uitgebreide kennis en geleerdheid, zeer genegen. Hij zelf was een hartstogtelijk beminnaar en beoefenaar der sterrekunde, en menigmaal sloofde hij zijnen geest af in de navorschingen dier natuurverschijnselen, welke voor zijn beperkt menschelijk verstand onbegrijpelijk waren. Deze hartstogt — want zijne zucht tot onderzoek was bij hem een hartstogt geworden — deed hem de vermetele woorden uiten, dat, indien hij bij de schepping der wereld ware tegenwoordig geweest, hij, de nietige sterveling, den Schepper des heelals menigen wijzen raad zoude gegeven hebben, om onderscheidene dingen in de schepping anders en beter daar te stellen, dan zij nu door Hem gewrocht waren. Vele Joodsche geleerden, vooral dezulken, welke de sterrekunde beoefenden, stonden bij *Alphonsus* in zeer groot aanzien. In de eerste plaats noemen wij als zoodanig R. *Jehuda*, van *Toledo*, welke op bevel des konings eene menigte wer-

ken over de sterrekunde, door den wijsgeer *Ibn Sina* (1) in het Arabisch geschreven, in het Spaansch overbragt, en die de sterren in acht en veertig beelden verdeelde. Het was dan ook *Don Alphonsus*, die de tafelen der planeten liet verbeteren, welke daarom ook de tafelen van *Alphonsus* genoemd (2) en door de sterrekundigen zeer hoog geschat worden. Hij had, ter verrigting van dien arbeid, een groot aantal geleerden uit geheel *Europa*, waaronder zich ook vele Joden bevonden, naar *Castilië* doen komen, welke in zijne tegenwoordigheid den hemel onderzochten en in de sterrekunde arbeidden. De verbetering der planetentafelen had plaats van het jaar 5019 (1259 gew. jaart.) tot het

---

(1) *Avicenna*, eigenlijk *Abu Ali-Chasin b. ebed Allah Ibn Sina*, beroemd arabisch wijsgeer en arts. wiens gezag in de geneeskunde vele jaren algemeen erkend werd, werd te *Afschema*, een vlek, digt bij de te *Bokhara* behoorende stad *Charmatia*, in 980 geboren. Hij was lijfarts bij onderscheidene beheerschers der Samanidische en Dilemitische sultanen, ook vizier in *Hamadan*, begaf zich later naar *Ispahan* terug en stierf op eenen togt van den emir *Aloged Daula* tegen *Hamadan*, in 1037. *I. S.* liet vele werken na, waarvan bijzonder vermaard is zijn astronomisch werk *Abu Al-Chasin*, over de in zijnen tijd bekende 1022 sterren, die door 48 sterrebeelden voorgesteld worden, en hetwelk door den hier gemelden *R. Jehuda b. Mozes Hakohen* uit het arabisch in latijn vertaald, (*Juchsin* 132*b*) en volgens *Sifte Jesenim* (l. א no. 12) in M. S. te *Rome* nog aanwezig is. Zijn geneeskundig arabisch werk *Kanunfi'l Tibb* is te *Rome* 1593, onder den titel *Avicenna canon medic. Arab.*; uitgegeven, doch reeds te *Napeles* 1492 in Hebreeuwsch, in vijf deelen folio, met eene uitvoerige alphabetische woordenverklaring der aan te wendene geneeskundige middelen, gedrukt. (Z. een volledige inhoud van ieder deel in *Sift. Jes.*, letter ק. no. 1). Ook heeft *Isthori Haparchi*, over eenige plaatsen in dit werk, ophelderingen geschreven (*Kaft. Waf.* — *ed. Berlin*, — blz. 18*b*).

(2) *Alfonsus X*, de sterrekundige of de wijze (*el-Sabio*) genoemd, liet de Ptolomaïsche planetentafelen, welker afwijking men reeds lang bemerkte, verbeteren. Deze tafelen werden door R. *Isak ibn Ssid* in 1252 (*Del medigo's* brief aan den kraït *Zerach b. Nathan* — *Elim* en *Melo Chofn.*, blz. 11. Volgens *Zunz*, *W. Z. f. J. Th.* IV, 189 in 1266) vervaardigd en door R. *Kalonymos Ibn Kalon.* in het hebreeuwsch vertaald. Zie ook *Bartoloeci* (*Rome* 1675) no. 294 I, bl. 1725 en no. 1253, IV, bl. 238. Deze verbetering kostte hem echter veertig duizend dukaten. Door zijne al te ver gedrevene begeerte voor de wetenschappen, vernalatigde hij zijne regering en verloor eindelijk de kroon. Zeer eigenaardig zegt hierover de geschiedschrijver *Mariana*, dat aan dezen vorst de aarde ontweek, terwijl hij den hemel zocht te behouden. G. P.

jaar 5023 (1263 gew. jaart.) Zij, die aan dezelve gearbeid hadden, werden door den koning met geschenken overladen, ja, wij gelooven ons aan geene overdrijving schuldig te maken, wanneer wij zeggen, dat hij allen tot rijke lieden maakte.

Het was ook omstreeks dezen tijd, dat R. *Mosé Ibn Tibon* het boek van *Euclides* (3) uit het arabisch in het hebreeuwsch overbragt. Hij was toen met der woon te *Montpellier* gevestigd. Men beweert, dat dit boek nog te *Rome* aanwezig is, en de schrijver van het werk *Zemach David* verklaart, niet alleen hetzelve te hebben gezien, maar het zelfs in *Saksen* voor zijne studiën gebruikt te hebben.

In het vierde jaar van *Alphonsus*' regering had de volgende gebeurtenis plaats:

Drie Christenen wierpen een lijk van een' hunner geloofsgenooten in het huis eens Joods (4), begaven zich toen naar den regter, en zeiden hem, dat zij eenen vermoorden Christen in het huis eens Joods gevonden hadden. De regter begaf zich hierop met eenige zijner dienaren naar het door de booswichten aangewezen huis, en vond er inderdaad het lijk eens Christens. De Jood hierover ondervraagd zijnde, antwoordde: „ God, die hart en nieren proeft, rigte tusschen hen en mij. Ik

(3) *Euclides*, geboren te *Alexandrie*, driehonderd jaren voor de gew. Jaart., studeerde te *Athene*, onder *Plato*, en leerde vervolgens in zijne geboortestad onder *Ptolomaïs Soter* de meetkunde. Zijn hier bedoeld werk, *de gronden der Meetkunde*, bevattende vijftien boeken, door R. *Mos. b. Samuel Ibn Tebon* vertaald, wordt in M. S, behalve in het Vatikaan, ook nog te *Leyden* gevonden (*Sift. Jes.*, letter א, no. 10). Ook heeft R. *Jak. b. Machir Ibn Tebon*— 1290. — (*Melo Chofn.* 56 zie ook *Kaf. Waf.*, bl. 56*b* en 113*b*) zeven boeken in hebreeuwsch vertaald, welke in de keizerlijke bibliotheek te *Weenen* gevonden worden (aldaar). De vermaarde geleerde R. *Levi b. Gerson* (*RLBG*) en *R. Elia Misrachi* (1493) hebben ieder verklaringen op de werken van *E.* geschreven. (Zie *Del Medigo's* schrijven in *Mel. Chofn.*, hebr. afd., bl. 12. In 1778 verscheen te *Amsterdam* eene nieuwe hebreeuwsche bewerking van de zes eerste boeken, met drie meetkundige tafelen, door R. *Baruch*, uit *Sklow*.

(4) *Sebet Jehuda*, achtste vervolging.

heb den man, wiens lijk gij hier ziet, niet gedood, maar mijne vijanden hebben hem dood in mijn huis geworpen, ten einde mij een onheil te berokkenen." Doch ondanks de bewering zijner onschuld, werd hij in den kerker geworpen. Dit had plaats op den dag voor het paaschfeest, en den volgenden nacht verspreidden zich de Christenen door de straten en vermoordden alle Joden, die zij ontmoetten. Velen vlugtten in de huizen der aanzienlijken, waar zij ook eene schuilplaats vonden; maar zij waren genoodzaakt eenige dagen te vasten, omdat zij geen gedeesemd brood wilden nuttigen. Toen deze afgrijsselijke gebeurtenis in andere steden des rijks bekend werd, stonden ook daar de Christenen op en vermoordden alle Joden, welke zij maar konden vinden. Deze zonden hierop boden af naar hunne geloofsbroederen in de groote steden, ten einde hen aan te sporen, om eenige voor hunne taak geschikte lieden aan den koning af te vaardigen, om daar hunne regten te bepleiten. Aan deze oproeping werd terstond gevolg gegeven, en drie uitstekende Joden, met name *Don Abraham Benveniste* (5), *Don Jozef Hanasi* en R. *Samuel ben Sosan*, begaven zich naar het hof, ten einde den koning over de Joodsche belangen te onderhouden. Toen de Christenen hoorden, dat de Joden afgezanten aan den konig hadden afgevaardigd, zetteden zij hen achterna, waarschijnlijk met het doel, om ook dezen te vermoorden; maar de afgezanten, die hiervan kennis gekregen hadden, waren op hunne hoede en hielden zich gedurende eenen ganschen dag in een bosch verborgen. Het gevolg hiervan was, dat de Christenen, die het verderf der Joden gezworen hadden, eerder dan deze laatsten bij den koning aankwamen en hunne bezwaren tegen de Joden bij hem inbragten. De koning antwoordde hun: „Reeds sedert lang is mij uwe denkwijze omtrent de Joden bekend; ik weet, dat gij steeds alle po-

---

(5) Zie *Juchsin* 134a. G. P.

gingen in het werk stelt, om dit arme, nederige volk te doen vallen; ik weet, dat gij het allerlei ondeugden te laste legt; maar ik weet ook, dat uwe beschuldigingen op onwaarheid gegrond zijn. Thans komt gij wederom tot mij, om dit volk van eene misdaad te beschuldigen; maar ik ben een regtvaardig en waarheidlievend koning, en ik zal niet dulden, dat een' mijner ondanen onregt geschiede. Daarenboven zoudt gij zelven zeer strafwaardig in mijne oogen zijn voor den onbillijken haat, dien gij de Joden toedraagt, ware het niet, dat ik dien aan uwe onwetendheid toeschreef. Voor het overige, kunt gij mij thans verlaten; komt echter morgen weder bij mij terug, dan zal ik in staat zijn, u de bewijzen uwer logen te leveren en u allen te beschamen." Dus sprak de koning, en de vijanden der Joden verwijderden zich met een te leurgesteld en ter nedergeslagen gemoed.

Den volgenden ochtend kwamen de Joodsche afgezanten op hunne beurt bij den koning, en daar deze hunne namen wenschte te weten, werden zij op zijn verlangen in een boek ingeschreven. De afgezanten waren intusschen onderling overeengekomen, dat de aanzienlijkste onder hen het woord zoude voeren. Deze was *Don Joseph Hanasi*, een man van diepe geleerdheid en uitstekende welsprekendheid. Deze vatte dan ook het woord op, en gaf in sierlijke en gepaste bewoordingen den koning kennis van hetgeen er gebeurd was, en zijne taal was zoo welsprekend en wegslepend, dat *Alphonsus* en diens hovelingen er hoogelijk mede ingenomen waren. De koning antwoordde hem in dier voege: „Het was mij zeer aangenaam, u dus te hooren spreken; wanneer het reeds streelend voor mij is, de waarheid te hooren, hoeveel meer genoegen moet ik dan niet smaken, wanneer ik haar op eene zoo welsprekende wijze hoor voorstellen, als zoo even door u geschied is. Er is bij mij dan ook niet den minsten twijfel overgebleven, nopens hetgeen gij mij hebt medegedeeld, en ik houd mij ten volle overtuigd, dat gij de waarheid, de

algeheele waarheid hebt gesproken. Vergun mij evenwel, u de volgende vraag te doen: Wanneer iemand bij u bekend staat als een eerlijk en waarheidlievend man, en gij vindt bij hem een gestolen voorwerp, zoudt gij dan kunnen beweren, dat hij niet gestolen heeft?" „Wie kan datgene loochenen", antwoordde *Don Josef*, „wat zijne eigene oogen gezien hebben? Het gestolen voorwerp bij hem gevonden, is eene getuigenis, welke men onmogelijk kan wraken." „Breng nu uwe eigene uitspraak", hernam de koning, „in toepassing op het onderhavige geval. Men heeft bij den Jood den vermoorden Christen gevonden, en hoe kan ik nu den beschuldigde onder mijne bescherming nemen, enkel en alleen daarom, omdat hij altijd als een eerlijk man te boek stond? Bewijst niet het lijk, dat men in zijn huis heeft aangetroffen veeleer, dat hij wezentlijk de moordenaar is?" » Uwe vergelijking, Sire!" voer de woordvoerder der afgezanten den koning te gemoet, „is onjuist. Hij, bij wien men een gestolen voorwerp vindt, en waar getuigen bevestigen, dat hij zelf den diefstal gepleegd heeft, — immers dit moet ik in het eerste voorbeeld vooronderstellen, — kan onmogelijk zijne misdaad ontkennen; maar in het onderhavige geval heeft men; wel is waar, het lijk eens Christens bij een Jood gevonden, maar dit bewijst nog niet, dat hij zijn moordenaar was; immers, bestaat hier niet de mogelijkheid, dat kwaadwilligen dit lijk in zijn huis hebben ter neder geworpen, ten einde hem, en zoo mogelijk al zijne geloofsgenooten, onheilen te berokkenen, en om zoo doende aan eenen wraaklust te voldoen, dien men, hoe onregtvaardig en onbillijk ook, niet langer schijnt te hebben kunnen onderdrukken?" — De koning hernam hierop: „Ik twijfel niet aan de waarheid van hetgeen gij zegt, en geloof gaarne, dat de Joden niet de minste schuld hebben aan den op den Christen gepleegden moord. Dit belet evenwel niet, dat gij u schier dagelijks aan andere misslagen schuldig maakt, waardoor gij u Gods toorn op

den hals haalt, en de volken, onder welke gij verspreid zijt, tegen u in het harnas jaagt." — »Dat het den koning moge behagen", dus luidde des afgezants antwoord, »ons de strafwaardige feiten op te sommen, waaraan wij ons zouden schuldig gemaakt hebben. Volgaarne zullen wij uwe zedelessen aannemen en behartigen, gelijk het eenen dienaar tegenover zijnen heer en meester, of eenen zoon tegenover een liefderijk vader betaamt."

»Het is U, in de eerste plaats, niet onbekend," dus liet zich de koning thans hooren, »dat gij schier als naakte en uitgehongerde lieden in ons land zijt gekomen, en dat gij door de Christenen liefderijk werd opgenomen. Met wat nu tracht gij dit te vergelden? In stede van u daarvoor dankbaar jegens hen te betoonen, hebt gij hun, ja, veel geld ter leen gegeven, maar deed gij u door hen zulke groote renten betalen, dat bijna al hunne roerende en onroerende goederen in uw bezit zijt geraakt.

In de tweede plaats moet ik u doen opmerken, dat, indien gijl., gelijk gij zelven erkent, slechts knechten en bannelingen zijt, het u niet betaamt, zulk eene pracht en zulk eenen rijkdom in uwe kleederdragt ten toon te spreiden en hierin met de rijksten en aanzienlijksten in den lande, als het ware, te wedijveren; dit is ook eene der voornaamste oorzaken, dat de Christenen naijverig worden op uwe rijkdommen en u vijandig gezind zijn. Het was dan ook daarom, dat ik eene verordening uitvaardigde, waarbij u verboden werd, kostbare zijden kleederen te dragen; maar dit verbod werd door u in den wind geslagen. Het was ook eene dwaasheid van mij te denken, dat gij mijne verordening zoudt opvolgen. Immers, gij gehoorzaamt niet aan de geboden des Heeren en verwijdert u van den weg, dien Hij u heeft voorgeschreven; hoe kon ik dan verwachten, dat gij mijne bevelen zoudt opvolgen. Waarlijk, mijne vrienden! Gij zijt reeds te ver afgeweken, en mijn hart zegt mij, dat het voor u reeds te laat

is, om terug te keeren. Wanneer gij eenmaal, wanneer ik namelijk den volksstroom niet meer zal kunnen tegenhouden, zult genoodzaakt zijn mijn land te verlaten, dan vrees ik, dat gij dit niet zult doen met vreugde en gezang, gelijk uwe voorouders uit *Egypte* togen, maar met klagen en weenen en jammeren. Gijl. begint gewoonlijk uwe loopbaan in rijkdom en eindigt haar in armoede, terwijl bij de Christenen doorgaans het tegenovergestelde plaats heeft. Uwe en hunne levenswijze schijnt dit verschil van bestemming reeds aan te duiden. Wanneer bij Ul. een kind geboren wordt, hult gijl. het gewoonlijk in prachtige en kostbare kleederen, en niet zelden gaat dit zelfde kind in zijnen ouderdom in lompen gehuld; terwijl der Christenen kinderen bij hunne geboorte in een eenvoudig, schier armoedig gewaad gestoken worden, en toch in hunnen ouderdom in rijke kleederdragt te voorschijn komen.

In de derde plaats betaamt het Ul. niet, bij een besnijdenisfeest zulk een groot opzien te baren, u gelijk graven en vorsten uit te dossen en zoo doende de ijverzucht der Christenen gaande te maken. Uwe geleerden en aanzienlijken zijn er slechts op bedacht, dat men hun de noodige eer bewijze, terwijl zij niet het minste belang stellen in het algemeene welzijn en er zich weinig om bekreunen, dat hunne geloofsgenooten gelijk verdoolde schapen rondzwerven.

In de vierde plaats moet ik u onder het oog brengen het onbetamelijke, dat er in gelegen is, dat gij het glas, waaruit een Christen gedronken heeft of door hem is aangeroerd, uitspoelt, alvorens gij er weder gebruik van maakt. Gij maakt u daardoor niet alleen gehaat bij de Christenen, maar zij beklagen zich nog daarenboven over hunnen koning, dat hij lieden in zijn land heeft toegelaten, die den spot met hen drijven en hen onrein noemen.

In de vijfde plaats moet ik u zeggen, dat gij zeer verkeerd handelt, met uwen kinderen de toon- en zangkunst te

doen onderwijzen. Het zoude u veeleer betamen te weenen en te jammeren, aangezien God zelf u met den naam van zondaren bestempeld en u in alle landen des aardbols verspreid heeft: iets, dat Hij met geen ander volk ter wereld heeft gedaan.

In de zesde plaats, eindelijk, verdient het hoogelijk afkeuring, dat gij uwe kinderen zich in den wapenhandel laat oefenen, aangezien zij toch nooit ten oorlog trekken. Hierdoor maakt gij wederom de achterdocht der Christenen gaande, daar zij van meening zijn, dat uwe kinderen zich alleen daarom op de schermkunst toeleggen, ten einde des te gemakkelijker eenen Christen te kunnen dooden. Wanneer gij meer zoudt nadenken over uwe ballingschap, over uwe verspreiding onder de volken, over de gevaren, waaraan gij voortdurend zijt blootgesteld, dan zoudt gij u minder met zaken bezig houden, die al meer en meer den haat der Christenen tegen u opwekken. Vele uwer handelingen bewijzen dan ook, dat gij in zeker opzigt uw verstand verloren hebt. Gij zult mij misschien te gemoet voeren, dat ook de Christenen zich aan dezelfde feiten schuldig maken, die men u als eene misdaad aanrekent. Doch ik zoude u dan antwoorden, dat hier een hemelsbreed verschil bestaat. In moreelen zin moogt gij gelijk hebben, maar in physieken zin hebt gij zeker ongelijk. Immers, de Christenen hebben thans de heerschappij over u in handen, en zij behoeven zich derhalve voor u niet te ontzien; terwijl gij daarentegen, door de straffe Gods als zwakke bannelingen overal rondzwervende, wel behoort te wikken en te wegen, alvorens gij eene daad begaat, welke, al is het dan ook maar in de verte, eenigen aanstoot zoude kunnen geven. Daarenboven zoude ik u kunnen vragen: waarom hebt gij niet de goede manieren, de orde en tucht der Christenen aangenomen, gelijk gij u hunne kwade hebbelijkheden hebt eigen gemaakt? Het tegendeel hiervan heeft bij u plaats gehad; hunne slechte zeden en gewoonten

hebt gij ook tot de uwe gemaakt, maar hunne goede voorbeelden hebt gij niet nagevolgd. Glooft niet, mijne heeren! dat vooringenomenheid tegen u mij deze woorden in den mond legt; immers, indien de Heere, die toch reeds lang te voren wist, dat gij eenmaal van uwe vrome voorouders zoudt ontaarden en Hem ongehoorzaam worden, u desniettegenstaande heeft bemind, gevoel ik, zwak sterveling als ik ben, mij niet geregtigd, om u wegens uwe onbezonnene daden te haten. Integendeel; wanneer mijne woorden slechts ingang bij u hebben kunnen vinden, en gij er u in het vervolg naar zult gedragen, zullen zij strekken, om u tegen de Christenen te beschermen, of liever, om dezen alle aanleiding te ontnemen, zich vijandig jegens u te gedragen."

Dus sprak de goede vorst, en de woordvoerder der Joodsche afgezanten antwoordde aldus:

„Genadige heer en koning! Wij vinden ons hoog vereerd door de lessen, welke Uwe Majesteit zich verwaardigd heeft ons te geven; indien het mij echter geoorloofd is, dan wenschte ik U. M. te doen opmerken, dat zij nog eene belangrijke grieve tegen ons heeft voorbij gezien: dat niemand het namelijk in den zin krijgt, ten voordeele van ons te spreken, zelfs ook dan niet, wanneer het goede, dat wij doen, door velen met eigene oogen gezien wordt; terwijl men zich daarentegen haast, om het laakbare, dat men in ons opmerkt, als met de snelheid des bliksems te verspreiden. Van daar dan ook misschien, dat Uwe Maj., alleen door onze vijanden ingelicht, zoo eenzijdig over ons heeft kunnen oordeelen. En thans, mijnheer en koning! zij het mij veroorloofd, de tegen ons uitgebragte beschuldigingen achtereenvolgend te wederleggen. Wat betreft het ons toegevoegde verwijt, als zouden wij ons door de Christenen grove renten doen betalen, moet ik erkennen, dat dit in vroegere dagen inderdaad wel eens heeft plaats gehad; sedert Uwe Majesteit echter een verbod dienaangaande heeft

uitgevaardigd, hebben wij hetzelve opgevolgd en ons van allen woekerhandel onthouden. Maar, nu omstreeks drie maanden geleden, werden wij door de Christenen als bestormd en ondanks ons zelven gedwongen, hun geld tegen rente ter leen te geven, daar zij anders, gelijk zij zeiden, niet konden zaaijen noch ploegen en bij gevolg ook niet oogsten. Daar wij echter Uwer Majesteits verbod niet wilden overtreden, begaven wij ons eerst naar het koninklijke paleis, ten einde U. M. verlof daartoe te vragen. Wij mogten toen echter de eer niet hebben, U. M. te spreken. Maar de maarschalk van het paleis ons naar de beweegredenen onzer komst gevraagd en van ons vernomen hebbende, dat wij herwaarts gekomen waren, om U. M. het bedoelde verlof te vragen, zeide ons, dat wij dit verlof niet behoefden, dewijl in de geheele zaak geen kwaad gelegen was. Immers, dus sprak hij, wanneer de Koning u verboden heeft, renten van de Christenen te nemen, dan deed hij dit enkel en alleen ten voordeele dezer laatsten; doen zij nu vrijwillig afstand van deze voordeelen, en willen zij met geweld gelden van u ter leen hebben, dan kunt gij U van de naleving des koninklijken verbods als van zelf ontslagen achten, vooral wanneer gij uwe eischen tegenover de Christenen niet al te hoog stelt. — Was het nu eene misdaad, dat wij den raad des maarschalks opvolgden?

Een ander verwijt, dat ons treft, is: dat *wij* ons aan diefstal zouden schuldig maken. Uwe Majesteit veroorlove mij eene vergelijking te bezigen, en het ongerijmde van het ons toegevoegde verwijt zal onmiddellijk in het oog springen. Wanneer namelijk *eene* muis eene kaas heeft afgeknaagd, dan pleegt men te zeggen: de *muizen* hebben de kaas opgevreten, hoewel slechts *een* dier lastige huisdieren zich aan de misdaad heeft schuldig gemaakt. Hetzelfde nu heeft bij ons plaats. Heeft *een* Jood eenen diefstal gepleegd, dan verheft zich terstond van alle kanten de kreet: de *Joden*

hebben gestolen! Zijn er dan niet ook Christenen, die zich aan roof en diefstal schuldig maken? Wanneer het waar is, dat zich onder dezen vele goede en eerlijke lieden bevinden, dan is het daarom niet minder waar, dat schier dagelijks Christenen in het openbaar wegens wanbedrijf gestraft worden. Maar het is, helaas! altijd zoo geweest en zal ook wel immer zoo blijven. Zij, die de sterksten zijn, bedekken hunne gebreken met den staf en den luister der heerschappij; even als eene schoone vrouw, welke eenig ligchaamsgebrek onder een schoon en kostbaar gewaad verbergt. Maar de minste misslag in den zwakke wordt niet alleen terstond opgemerkt, maar zelfs door een vergrootglas gezien en daarnaar beoordeeld; even als eene schoone vrouw, welke door eene slordige en morsige kleeding eerder walging, dan bewondering verwekt.

Ter wederlegging van het ons door Uwe Majesteit gedane verwijt, dat wij kostbare zijden kleederen dragen en daardoor de ijverzucht der Christenen gaande maken, zij het mij veroorloofd in het midden te brengen, dat wij na het door U. M. tegen ons uitgevaardigde verbod, om zijden kleederen te dragen, ons van elke opzien barende kleederdragt hebben onthouden; en indien wij het thans gewaagd hebben, voor uwen koninklijken troon in zijden kleederen te verschijnen, dan geschiedde dit alleen uit eerbied voor Uwe Majesteit, daar wij, als afgezanten van geheel onze natie, het als onwelvoegelijk en ongepast beschouwden, ons in een armoedig gewaad voor U. M. te vertoonen, en desniettegenstaande hebben wij slechts hoogst eenvoudige, zwarte zijde voor onze kleeding gekozen." — Hierop veroorloofde zich een der tegenwoordig zijnde hovelingen aan te merken, dat, wanneer het ook waar was, dat de mannen het koninklijke verbod hebben opgevolgd, dit echter niet was geschied door de vrouwen, welke zich integendeel niet ontzagen, in zeer kostbare zijden, met goud- en zilverdraad geborduurde kleederen

te verschijnen. — Maar ook op dit nieuwe verwijt bleef *Don Josef* het antwoord niet schuldig. „De koninklijke verordening" dus sprak hij, „luidde alleen: dat het den Joodschen m a n n e n verboden was, zijden kleederen te dragen, terwijl van de Joodsche v r o u w e n in het geheel geene sprake was, en konden wij hieruit met regt opmaken, vooral met het oog op onze ridderlijke regering welke der vrouwen steeds vele voorregten pleegt toe te kennen, dat het verbod op haar van geene toepassing was. „Indien dit zoo is", merkte thans de koning, zich tot *Don Josef* wendende, aan, „dan zijt gij mannen, in uw armzalig gewaad, te vergelijken met de plompe ezels eens kolenbranders, terwijl uwe vrouwen niet ongelijk zijn aan de sierlijk opgetoomde muilezels des pausen; en hierdoor maakt gij u, op zijn zachtst genomen, hoogst bespottelijk." — Zonder hierop te antwoorden, vatte *Don Josef* den draad zijner rede weder op, en vervolgde aldus: „Het tot ons gerigte verwijt, dat wij onze besnijdenisfeesten op eene veel opziens barende wijze vieren, zal terstond zijne kracht verliezen, wanneer Uwe Majesteit zich wel zal willen herinneren, dat dergelijke feesten ons door onze godsdienst worden voorgeschreven, en wanneer men slechts in aanmerking neemt, dat wij een nederig, vergeten en verbannen volk zijn, dan is zulk een godsdienstig feest waarlijk de moeite niet waardig, om nog ijverzucht op te wekken.

Dat men het ons eindelijk als eene misdaad aanrekent, dat onze kinderen zich met de zang- en toonkunst, den wapenhandel enz. bezig houden, zal even ongerijmd als het overige schijnen, wanneer men bedenkt, dat bij ieder mensch eene zucht tot navolging bestaat. Indien nu onze jongelingen, die nog geene kracht genoeg bezitten, om hunne hartstogten te bedwingen, zich naar het voorbeeld hunner medemenschen met aangename kunsten en wetenschappen bezig houden, zijn zij dan zoo strafwaardig, als onze vijanden het wel willen doen voorkomen?"

Dus sprak *Don Josef*, de wakkere verdediger zijner geloofsbroederen, en de koning antwoordde hem in dier voege: „Ik moet erkennen, dat uwe wederleggingen niet geheel en al van grond ontbloot zijn; vreest derhalve niets; keert gerust huiswaarts en komt morgen bij mij terug. Uw volk heeft reeds vele beproevingen ondergaan, en nog altijd is voor hetzelve het licht der waarheid uit de duisternis te voorschijn gekomen."

Des anderendaags kwamen de aanklagers der Joden wederom bij den koning, ten einde diens beslissing te hooren. Doch de koning zeide hun, dat men eerst eenen regter zoude benoemen, om de zaak tot op den grond uit te vorschen; en toen de beschuldigers hierop antwoordden, dat reeds een streng onderzoek had plaats gehad en tevens eenen brief van de regters overlegden, welke hunne getuigenis staafde, stelde de hofmaarschalk voor, om den Jood zoo lang te doen folteren en martelen, tot dat hij zijne misdaad zoude bekennen. Doch de Joodsche afgezanten, welke hierbij ook tegenwoordig waren, bragten in het midden, dat men langs dezen weg nimmer tot de waarheid zoude geraken; daar zij zich overtuigd hielden, dat de beschuldigde Jood liever eene misdaad, welke hij niet bedreven had, zoude belijden, dan zich lang te laten pijnigen en martelen. Ook *Alphonsus* zelf was zeer tegen het voorstel van den maarschalk, en zeide tot de Joodsche afgezanten: „Vreest niets, mijne heeren! ik zweer u, dat ik nimmer eenen Jood als schuldig zal beschouwen, tegen wien men geene andere bewijzen heeft, dan eene door martelen en folteren door hem zelven afgelegde bekentenis. Tot dit mijn besluit, waarvan ik nimmer zal afwijken, werd ik in den aanvang mijner regering gebragt door eene gebeurtenis, welke mij te diep getroffen heeft, dan dat ik haar u bij deze gelegenheid niet zoude mededeelen. Op zekeren dag namelijk, werden mij twee gouden lepels ontstolen, en daar in dien tijd twee voorname Joden, *Jehuda en Samuël Ankawa*, den vrijen

toegang hadden tot mijn hof, zeiden mijne hovelingen, dat deze twee Joden, naar hunne oude gewoonten, zekerlijk de dieven waren. Hierop liet ik hun pijnigen en folteren, en zij bekenden toen, dat zij inderdaad de twee gouden lepels gestolen hadden. Op mijn bevel eindigden zij hun leven aan eene galg. Drie dagen later werden de lepels bij een' mijner dienaren gevonden. Het onregt, dat ik begaan had, was natuurlijk niet te herstellen; maar het heeft mij geleerd, behoedzamer te zijn en bij mij de overtuiging gevestigd, dat een Jood een schielijken dood verkiest boven lange martelingen, zelfs wanneer deze hem eene kans aanbieden, om het leven te behouden. Een mijner raadslieden wekte bij deze gelegenheid nog in hooge mate mijnen toorn op, toen hij mij zeide, dat men in vroegere tijden niemand ter dood bragt, tegen wien geene andere bewijzen, dan zijne eigene bekentenis aanwezig waren. Ik zoude hem alles gegeven hebben, indien hij mij dit vóór den dood der beide Joden had medegedeeld; welligt had dan het onregt, dat ik thans zoo zeer betreur, geene plaats gegrepen; maar wat baatte het mij, dit te weten, nu het vonnis aan de onschuldigen reeds voltrokken was?

...... Maar spreken wij hier niet meer van, en denken wij slechts aan hetgeen ons thans te doen staat. Ik houd het er voor, dat hier de waarheid alleen door den sterkste kan aan den dag komen, en dat niemand anders dan deze in staat is, ons te zeggen, of de Jood den Christen vermoord heeft, dan wel, of de Christenen hem dood in des Joods woning hebben geworpen. En toen nu de hovelingen vroegen, wie door den koning voor den sterkste gehouden werd, antwoordde hij hun, dat hij de oplossing dier vraag aan hun eigen doordringend verstand overliet. Nu sprak een der hovelingen: »Eene dergelijke vraag werd reeds in vroegere tijden geopperd, en het antwoord luidde toen, dat eene vrouw het sterkst is. Men voerde daarbij als bewijsgronden aan:

dat het eene vrouw was, welke *Adam* wist te doen struikelen; dat *Salomo*, de wijsste aller menschen, door eene vrouw van den regten weg werd afgebragt, het geen krachtige bewijzen waren van hetgeen eene vrouw vermag." Een ander voerde aan, dat men eens den wijsgeer *Plato* vroeg, wie het menigvuldigst in de wereld waren, mannen of vrouwen? En waarop de wijze man antwoordde: dat, aangezien alle mannen de vrouwen volgen, het even goed is, als of er in het geheel geene mannen waren, iets, dat niet weinig voor de sterkte eener vrouw kan pleiten. Anderen waren van meening, dat de wijn het sterkste was op de wereld, daar hij eenen man deed struikelen, die door zijne vroomheid bestemd was, de redder van het menschdom te worden, namelijk den godvruchtigen *Noach*. Wederom anderen opperden het gevoelen, dat een koning het sterkst is; want — zeide men — als hij ook bevel geeft om de bergen uit te rukken, dan wordt er gehoor aan gegeven: een bewijs dus, dat een koning ook oneindig veel vermag. Nadat allen hunne meening gezegd hadden, sprak de koning aldus:" Ik kan niet ontkennen, dat alles, wat door Ul. is opgenoemd, zeer sterk is; maar nog veel sterker dan dit alles, is het geld. Want ziet, er bestaat geen grootere ijverzucht, dan die der koningen; geen vijandschap is meer te vreezen, dan de hunne; niemand is eerzuchtiger, dan zij, en eindelijk is er geene grootere vreugde, dan die van zijnen vijand te overwinnen. En evenwel is het geld in staat, om eenen koning van eenen oorlog tegen zijnen vijand te doen afzien. Daarenboven kan men het anders schier onmogelijke door geld dikwerf ten uitvoer brengen; mijn plan is derhalve het volgende: Ik zal vijf honderd gulden en vrijstelling van belasting uitlooven aan ieder, die mij eenige inlichting in de onderhavige zaak zal willen geven; gij zult zien, dat deze weg, de weg des gelds namelijk, de eenige is, om tot de waarheid door te dringen." — En inderdaad, nadat men in alle straten onder

trompetgeschal van de koninklijke belooning had kennis gegeven, kwam op den derden dag een jongeling van omstreeks achttien jaren bij den koning, en sprak hem aldus toe: „Ik vrees God, Sire! en daarom wil ik Uwe Majesteit kennis geven van hetgeen ik weet." — „Het is wel mogelijk," hernam hierop de koning, „dat gij God vreest, maar ik geloof daarom niet, dat gij het geld veracht, en wanneer gij mij de waarheid zult zeggen, zal men u zeer veel geld geven." Nu liet zich de jongeling aldus hooren:" Ik ben de dienaar van zekeren heer, *Joan De la Vera* genaamd; ik was er bij tegenwoordig toen hij met den Jood twistte, in wiens woning men het lijk eens Christens heeft gevonden. De twist was ontstaan over een stuk land, dat voor rente van aan den Christen geleende gelden de eigendom des Joods was geworden. Op zekeren nacht zeide mijn meester tot mij, dat hij mij een prachtig zijden kleed en twintig gulden zoude geven, indien ik den Jood, met wien ik hem had zien twisten, zoude dooden. Ik antwoordde hem, dat ik nog te jong was, om zulk eene gruweldaad te ondernemen, maar dat hij, daar hij toch veel sterker was dan ik, het beter zelf kon doen. Hiermede nam de zaak voorloopig een einde; maar eenigen tijd daarna, liet mijn meester zes zijner buren roepen, en toen deze bij hem gekomen waren, deed hij mij uit de kamer vertrekken. Nu dacht ik zoo bij mij zelven: dit moet wel iets zonderlings beteekenen; en plaatste mij, in mijne nieuwsgierigheid, achter de deur; en nu hoorde ik mijnen meester zijnen buren aldus toespreken: De Joden hebben onzen Verlosser allerlei kwaad gedaan, het is derhalve geene misdaad, hen te dooden. Wanneer de koningen hen beschermen, dan doen zij dit niet, omdat zij hun genegen zijn, maar omdat zij veel belasting van hen ontvangen. Nu is heden een Christen begraven, en gij weet, dat het kerkhof niet ver van mijne woning verwijderd is. Laat ons het lijk diens Christens op-

delven, en het in de woning werpen van den Jood, die op eenen kleinen afstand van mij woont. Daardoor zal gansch het volk tegen de Joden opstaan, hen uitrooven en plunderen, en wij zullen eenen rijken buit deelen. De buurlieden gaven hierop hunne vrees te kennen, dat de zaak mogt uitkomen, vooral daardoor, dat men het graf des Christens ledig zoude vinden; maar mijn meester ruimde deze zwarigheid uit den weg door hun voor te stellen, eenen grooten steen, die digt bij het graf lag, in plaats van het lijk er in te werpen; zoo doende — zeide hij — zoude het graf toch gevuld zijn, en bij het betreden deszelven geen hollen klank van zich geven. Hierop verwijderde zich mijn meester met zijne buren en bleef een' geruimen tijd met hen afwezig; ik begaf mij intusschen ter ruste, en ziedaar, Sire! — dus eindigde de jongeling — alles wat ik van de zaak weet."

De koning liet nu den heer *Joan De la Vera* voor zich komen, en bragt hem onder het oog, wat hij van den jongeling zoo even ten zijnen opzigte vernomen had. Doch de snoodaard antwoordde, dat de getuigenis van zijnen knecht geen geloof verdiende, wijl deze hem thans kwaad gezind was, omdat zij oneenigheid gehad hadden over diens loon. Maar de koning, die zich hierdoor niet liet misleiden, hernam hierop, dat men des jongelings getuigenis inderdaad ook wel kon ontberen, daar men niets anders te doen had, dan zich naar het kerkhof te begeven en te zien, of zich in een graf een steen in plaats van een lijk bevond, welke steen dan een genoegzaam bewijs zoude zijn, dat de jongeling de waarheid gesproken had. Men begaf zich nu werkelijk naar het kerkhof en bevond, dat des jongelings verhaal geen verdichtsel geweest was. Maar de snoode *Joan*, hierover ondervraagd zijnde, antwoordde, dat het bewuste lijk zekerlijk door den Jood uit het graf genomen en de steen in deszelfs plaats er in gelegd was. Bij dit onbeschaamde antwoord geraakte de koning in hevige gramschap, en sprak

tot den booswicht: „Ellendeling! gij beweert, dat de Jood den Christen gedood heeft, ten einde diens bloed af te tappen; hoe kunt gij nu zoo onbeschaamd zijn om te beweren, dat de Jood het lijk uit het graf heeft genomen, daar men uit een lijk toch geen bloed kan tappen?" Terwijl de koning dus zijnen toorn bot vierde, kwamen twee mannen, door de geldelijke belooning uitgelokt, aangeloopen, en verklaarden, dat zij den heer *Joan* des nachts een lijk hadden zien dragen, doch dat zij niet wisten, werwaarts hij het gebragt had. „Zeide ik u niet", dus sprak de koning thans tot zijne hovelingen, „dat het geld het sterkste van alles is? Immers, indien deze lieden niet eene belooning van mij dachten te ontvangen, zouden zij dan wel hier zijn gekomen, om hunne getuigenis af te leggen? Geloofd zijt gij, ô Heere!" dus eindigde de koning, „dat Gij de waarheid doet zegepralen!" En hierop gaf *Alphonsus* bevel, dat men *Joan De la Vera* levend zoude begraven tot aan zijn hoofd, en dat men hem in dien toestand zoude laten, tot dat hij zoude gestorven zijn; terwijl zijne medepligtige buurlieden, die hem in de volvoering der misdaad geholpen hadden, aan eene galg het leven zouden verliezen. Des konings bevel werd ook ten uitvoer gebragt, en zoo doende konden de Joden in *Castilië* weder in rust en vrede leven.

De welwillendheid, door koning *Alphonsus* bij voortduring aan de Joden betoond, bragt er niet weinig toe bij, dat zich in *Castilië* vele Israëlietische geleerden ophielden. Wij noemen vooral als zoodanig den uitstekenden geleerde Rabbi *Meïr ben Todros* (6), welke te *Toledo* met der woon ge-

---

(6) R. *Meïr ben Todros Abu'l'afia el-Láwi* (St. 5004) tijdgenoot van *Nachmanides* (zie Hoofdst. XIX n. 1.) die hem den bijnaam נשיא נשיאי הלוי geeft. Eenige zijner talrijke ophelderingen op den Talmud (*Zeda lad.* voorrede) zijn in 1798 te *Salonika* uitgegeven. Van zijn werk over de kabbala, *Lifnai Welifnim* genoemd, (*Sem Hagd.* l. ל no. 1), zijn eenige stukken met Latijn, door *Rittangel* in zijne uitgave van *S. Jetzira* (Amsterd 1642) bl. 1486, afgedrukt Ook wordt nog eene kabbalistische verklaring op Gen. — *Ginath Bithan* — in M. S. te *Frankfort* van

vestigd was, en onder wiens leiding vele bekwame geleerden gevormd werden. Hij vervaardigde eene beredeneerde wijsgeerige verklaring op den Pentateuchus, schreef vele brieven tegen *Rabbi Moses ben Nachman* (Ramban) en deed vele werken, theologische punten betreffende, alsmede onderscheidene kabbalistische werken het licht zien.

Maar het was niet alleen in het koningrijk *Castilië*, onder de regering van *Alphonsus* X, dat de Joodsche geleerden in groot aanzien stonden; want ook in het koningrijk *Arragon*, onder de regering van *Jakobus* I, genoten de Joodsche geleerden menige onderscheiding. Dit moet bij ons te meer verwondering baren, daar genoemde vorst een streng katholiek was, en hij dus door dweepzucht gemakkelijk tot andere gevoelens tegen de Joden had kunnen overslaan. Hij droeg aan zekeren Rabbi *Jona* (7), een uitstekend geleerde, de taak op, om een godsdienstig handboek te vervaardigen, waaruit het volk zijne pligten zoude kunnen leeren kennen. Dit geschiedde in het jaar 5024 (1264

---

hem gevonden (Sift. Jes. l. ג no. 35). Zijn Masoretisch woordenboek *Mosoreth Sejug Lethora* (Florenz 1750 en Berlijn 1761), dat in eene alfabetische orde de regte spelling aller woorden van den Pentateuchus naauwkeurig aangeeft, is de allergetrouwste vraagbaak voor het regt schrijven dier woorden. (koré Had. bl. 19b).

(7) R. *Jona ben Abm. Girondi* (1235) ook *Hechasid* [de vrome] en *Hakados* (de heilige) genoemd, toog uit zijne geboorte stad *Gerono* in *Katalonïën* naar *Toledo*, na dat hij vroeger in *Montpellier* bij R. *Sal. ben Abm.* (ook ריש מן ההר genoemd) tijdgenoot van *Maimonides*, welke met deze R. *Jona* en nog een zijner scholieren de verkettering van *Maimonides' Moré* veroorzaakte (*Igèreth Harambam*) geleerd had. Hij was de vriend van *Nachmanides* en leeraar van R. *Sal. ben Adereth.* Het jaar, hier door onze schrijver aangegeven, was zijn sterfjaar — *Fürst Bibliot.* J. a. v. *Girondi* en *Luzzatto's Abnè Zikaron* (*Praag* 1841) bl 11. — Behalve zijne talm werken en zijne verklaring (door zijne scholieren) op *Alfasi* (Noot 12 Hoofdst. XIII) schreef hij *Sefer Hajiräh* (niet *Hajereïm*) en *Saäre Hathsuba* (Fano 1505) en eene verklaring op de *Spreuken van Salomo*. (*Menoth Halevie* van *Alkabets* bl. 132). Deze R. *Jona*, die hier bedoeld wordt, is waarschijnlijk de neef (van vaders zijde) van den volgenden, en waarvan men een schrijven aan de Rabbijnen in *Frankrijk* vindt in *Tesuboth* R. *Sal. ben Ader.* (*Beth Josef* in *Tur Chosen Hamisp.* no. 388 en *Koré Had.* 19b).

C. P.

gew. jaart.) Wij vinden ook ergens vermeld, dat bovengenoemde geleerde eenen brief deed toekomen aan zijnen naamgenoot, R. *Jona* te *Gerona*, waarin hij dezen om eenen raad vroeg, hoe hij het best zoude kunnen voldoen aan het verlangen van den koning van *Arragon*, welke hem belast had een boek te vervaardigen, waaruit het volk zijne godsdienst-pligten zoude kunnen leeren, en hetwelk eenen vromen levenswandel zoude kunnen bevorderen. In het voorbij gaan zij nog gezegd, dat deze R. *Jona* van *Gerona* de schrijver is van het werk *Hajereïm*, dat bij ons wel bekend en in onderscheidene talen overgebragt is.

Niet lang daarna, en wel in het jaar 5093 (1333 gew. jaart.), waren de Joden weder aan groote gevaren blootgesteld. De aanleidende oorzaak hiertoe was het volgende: Koning *Alphonsus* XI had eenen droom gehad (8), welke hem zeer ongerust maakte. Hij liet derhalve zijne hovelingen, waaronder ook den maarschalk *Don Pedro* en den wijzen *Thomas*, ontbieden, en verhaalde hun zijnen droom, zeggende: „Ik bevond mij in een open veld en hoedde eene kudde schapen. Eensklaps kwam eene menigte wolven naar mij toeloopen, welke mij aldus toespraken: Weet, herder! dat uwe schapen ons veel kwaad gedaan hebben; wanneer gij hen nu naar regt en billijkheid daarvoor zult straffen, dan zullen wij hen niet aanvallen, maar onverrigter zake weder aftrekken; voldoet gij echter niet aan dezen onzen wensch, dan zullen wij al uwe schapen verscheuren. Dus spraken de wolven, en ik antwoordde hun aldus: Gaat heen in vrede; ik beloof u, dat ik de schapen zal verdelgen, zoo dat geen klaauw van hen zal overblijven. De wolven namen genoegen in mijne belofte en trokken weder af. Nu vroeg ik — altijd in mijnen droom — om raad, hoe ik met mijne schapen moest handelen, of ik hen al dan niet moest verdelgen, en men antwoordde mij, dat de pligt op mij rustte, de schapen ge-

(8) *Sebet Jehuda* (*Amst.* 1709) bl. 56 en *Jost* VII. 12. G. P.

heel uit te roeijen. De zaak nu bij mij zelven overwegende kwam een jonge leeuw, als afgezant van het gansche leeuwengeslacht, aangeloopen, sprak ten voordeele der schapen, en ontraadde mij met veel welsprekendheid, hen te dooden. Ik gaf aan zijne woorden gehoor, maar moest ook na eenige dagen het verdriet ondervinden, dat de wolven velen mijner lammeren wegroofden en ze met zich naar hooge bergen voerden. — Dit nu, mijne heeren! heb ik gedroomd, en ik verwacht van uwe wijsheid, dat gij mij dezen droom naar waarheid zult uitleggen." „De kunst om droomen uit te leggen," antwoordden de geleerden, „huisvest niet bij ons, en niemand onzer is in staat er eene goede oplossing van te geven; den tijd alleen behoort de wetenschap, die de waarheid kan leeren kennen." De wijze *Thomas* maakte hierop de aanmerking, dat eene zaak ophoudt eene wetenschap te zijn, wanneer alleen de tijd in staat is, ons hare geheimen te doen kennen. Hij was echter van meening, dat de kunst om droomen uit te leggen, niet zoo zeer van den tijd afhankelijk was, als zijne medegeleerden het wilden doen voorkomen, en hij hield zich overtuigd, dat er wel degelijk menschen bestaan, die de gave of de kunst bezitten, om toekomstige gebeurtenissen te kunnen voorspellen. „In dit geval," hernamen hierop de geleerden, zich tot *Thomas* wendende, „noodigen wij u uit, om den koning zijnen droom uit te leggen, daar wij u volgaarne als de wijsste onder ons erkennen." Nu rigtte *Thomas* inderdaad het woord tot den koning en sprak: „Zoo zal ik dan naar mijn beste weten mijnen heer en koning voorlichten; ik stel mij hierbij echter niet voor, den droom in al zijne bijzonderheden, maar slechts in algemeene trekken te verklaren. De herder dan, Sire! dien gij in uwen droom gezien hebt, zijt gij zelf, want gij hoedt uw volk, gelijk een herder zijne kudde. De schapen zijn uw volk en de wolven de grooten en aanzienlijken des rijks. In uwen tijd zullen deze laatsten met het

volk in strijd geraken; beide partijen zullen zich tot u wenden, om tusschen hen te beslissen, en gij zult die der grooten en aanzienlijken in het gelijk stellen.

Vervolgens droomdet gij, indien ik mij niet bedrieg, dat zich een jonge leeuw aan u vertoonde, om de schapen onder zijne bescherming te nemen. De jonge leeuw is uw zoon of een uwer nakomelingen, welke de partij des volks zal kiezen. Het beeld der wolven, welke, niettegenstaande des leeuws bescherming, de lammeren weg roofden en ze met zich naar de hooge bergen voerden, beduidt welligt, dat sommigen der grooten en aanzienlijken zich niet aan uwe uitspraak zullen onderwerpen, maar het volk blijven onderdrukken." — Dus luidde *Thoma's* uitlegging. De koning, hoewel deze droomuitlegging als zeer waarschijnlijk beschouwende, was toch niet geheel gerust gesteld, en hij stelde *Thomas* en de hovelingen voor, met hem eene wandeling in den tuin te doen, ten einde de gedachte aan den droom uit zijn hoofd te doen verdwijnen. Toen zij nu in den tuin gekomen waren, sprak de koning tot *Thomas:* „Wanneer ik den loop van de meeste der wetenschappen gade sla, dan zie ik, dat zij met den tijd zijn vooruit gegaan. Zoo heeft *Aristoteles* de wijsbegeerte en *Ibn Sina* (9) de geneeskunde tot eene vóór hen ongekende hoogte opgevoerd. Het verwondert mij derhalve zeer, dat met de kunst om droomen uit te leggen, juist het tegendeel, namelijk achteruitgang, heeft plaats gehad; daar er voor vele eeuwen, zoo als in den tijd van *Nebuchadnezar*, lieden bestonden, die droomen geheel naar waarheid wisten uit te leggen, terwijl deze wetenschap thans, als het ware, geheel uitgestorven is." „Uwe Majesteit veroorlove mij haar hierop te antwoorden," hernam *Thomas*, „dat er twee redenen bestaan voor hetgeen U. M. zoo veel verwondering baart. In de eerste plaats moeten de droomen als eenen tak der profetie beschouwd worden; zoo-

(9) Zie Hoofdst. XX noot 1. G. P.

lang er dus profeten bestonden, waren er ook kundige droomuitleggers te vinden. Deze profetie werd bij niemand anders aangetroffen dan bij de Joden, welke deze gave te danken hadden aan hunnen wetgever *Mozes*, die den Eeuwige om dit edele geschenk voor zijn volk smeekte, ten einde het daardoor boven alle andere natiën te verheffen. In de tweede plaats, moet ik Uwe Majesteit onder het oog brengen, dat koning *Salomo*, die meer wijsheid bezat dan alle geleerden van vroegeren en lateren tijd, zijn volk, namelijk de Joden, middelen heeft aan de hand gegeven, waardoor zij in staat waren, droomen naar waarheid uit te leggen." „Indien dit zoo is," hernam hierop de koning, „dan zullen wij een Joodsch geleerde herwaarts doen komen, welligt dat deze dan mijnen droom zal kunnen uitleggen. Nu werd inderdaad de oude *Benveniste* ontboden, om voor den koning te verschijnen, en toen de geleerde man werd binnen geleid, vroeg hem *Alphonsus*; of hij, even als zijne geloofsgenooten in vroegeren tijd, de kunst verstond om droomen uit te leggen? *Benveniste* antwoordde hierop: „Mijn heer en koning! Sedert wij uit het land onzer voorouders zijn verdreven, is ook een groot gedeelte van de wijsheid onzes volks van ons geweken, en hoe zullen wij nu in staat zijn, om droomen naar waarheid te kunnen verklaren?" „Wat gij zegt is eene onwaarheid," hernam de koning, „want ik heb van zekeren *Fra Paolo* (10), die van *Salamanca* kwam, vernomen, dat hij en zijne makkers van eenen geleerden Jood, dien men gedwongen had zijne godsdienst af te zweren, in het geheim den Talmud geleerd hadden, en hij erkende zelfs, dat hij in geen ander boek ter wereld zoo veel wijsheid had gevonden, als in dit laatste vervat is. Indien het nu eene waarheid is, dat de wijsheid van uw volk is geweken, sedert het in den vreemde rond zwerft, hoe is het dan mogelijk, dat het in de Babylonische gevangenschap met zoo veel

(10) Zie Hoofdst. XIX noot 3. G. P.

vrucht den Talmud heeft kunnen beoefenen, een boek, hetwelk, volgens de verklaring van den zoo even genoemden *Salamancaschen* geleerde, meer wijsheid bevat, dan alle andere boeken ter wereld?" „Uwe Majesteit vergunne mij," hernam *Benveniste*, „haar onder het oog te brengen, dat er een hemelsbreed verschil bestaat tusschen de Joden tijdens de Babylonische gevangenschap en die van onzen tijd. De eersten waren nog niet lang van den voorvaderlijken bodem verwijderd en konden zich nog onderhouden met hen, die vele takken van wetenschap bij wijze van overlevering verkregen hadden (11). Men kan deze gevoegelijk vergelijken bij eenen tak, welke zich in de onmiddellijke nabijheid van den wortel bevindt, terwijl wij Joden van den tegenwoordigen tijd, ver verwijderd als wij zijn van dien wijsheid voedenden wortel, zeer weinig van de wetenschap onzer vaderen hebben behouden en het licht der kennis, als het ware, voor ons is uitgedoofd, waardoor wij thans op het gebied van menige wetenschap, gelijk een blinde in den middagstond, rond tasten." „Hoe dwaas!" hernam thans weder de koning, „denkt gij mij diets te maken, dat de wijsheid daarom van uw volk is geweken, omdat het in ballingschap leeft? Is dan de wetenschap afhankelijk van den bodem, dien men bewoont? „Niet aldus heb ik het gemeend," merkte thans *Benveniste* aan. „Ik beweer niet, dat des menschen kennis afhangt van den bodem, dien hij bewoont, maar wel van de omstandigheden, onder welke hij zich op dien bodem bevindt. Wij zwoegen te zeer onder den last des kommers en der zorgen, wij behoeven te veel tijd, om behoorlijk in onze behoeften te kunnen voorzien en om zoo veel geld te winnen, als wij ter betaling der belasting noodig hebben, dan dat wij ons met de beoefening der onderscheidene wetenschappen zouden kunnen bezig houden." De koning wendde zich hierop tot *Thomas*, zeggende: „Hebt

gij gehoord, op welke zwakke gronden deze Jood zich tracht te verdedigen?" Maar *Thomas* was de meening des konings niet toegedaan, want hij waagde het aan te merken, dat *Benveniste*, naar zijne wijze van zien, de waarheid gesproken had; te meer, daar het inderdaad een door ieder erkend feit was, dat de Joden schier den hoogsten graad van wijsheid bereikt hadden, toen zij vrij en onafhankelijk in hun eigen land woonden. „Immers wij weten," dus sprak de wijze *Thomas*, „dat de Jood *Simeon* dikwerf den wijsgeer *Plato* in het redetwisten overwon, terwijl wij daarentegen thans opmerken, dat veel van der Joden wijsheid is verloren gegaan. In den vroegeren tijd — om mij eens van een beeld te bedienen — ontstaken zij het licht hunner wijsheid aan de groote vlam der profetie en der overlevering; thans echter moeten zij hun licht ontsteken aan de vonken, welke uit twee tegen elkander geslagen wordende keisteenen ontspringen. Van deze vonken nu, stijgen sommigen naar omhoog en verdwijnen; anderen vallen op de aarde neder en dooven uit. Zoo ook hunne geleerdheid. Ik zelf heb er de ondervinding van opgedaan; want menigmaal vroeg ik hun naar de uitspraak eener twijfelachtige zaak in hunne godsdienst, of liever, om mij duidelijker uit te drukken, naar het eindbesluit van een van verschillende zijden betwist punt, en niemand hunner was in staat, mij eene juiste oplossing te geven." — „Van redetwisten gesproken," hervatte thans de koning, „ik heb dikwerf hooren zeggen, dat de Joden, wanneer zij over eenig punt redetwisten, elkander duwen en stooten, gelijk de ossen, die elkander bestrijden; zoudt gij mij hieromtrent kunnen inlichten?" — „Het is mogelijk, Sire!" hernam *Thomas*, „dat de Joden behebt zijn met eene den schapen eigene ziekte; er zijn namelijk natuurkundigen, die beweren, dat de schapen eenen worm in hunne hersenen hebben, weshalve zij van tijd tot tijd met hunnen kop tegen elkander stooten, ten einde zoo doende den worm te dooden...... Maar ver-

geef mij, Sire! ik zeg dit slechts uit kortswijl, en wanneer ik de waarheid moet zeggen, dan is het door Uwe Majesteit bedoelde duwen en stooten, dat de Joden bij hun redetwisten zouden bezigen, niets anders, dan eene logenachtige smet, hun door hunne vijanden aangewreven." — „Ik stem er volgaarne in toe," hernam de koning weder, „dat de Joden vele vijanden hebben; maar zij zijn zelven hiervan de oorzaak, dewijl zij ons geloof niet willen omhelzen." — „De Joden," zeide nu *Thomas*, „zijn te vergelijken bij eene flikkerende vlam, die de voorwerpen rondom zich verlicht, maar die door gebrek aan voedsel van zelf wegsterft. Immers, wanneer wij over eene plaats in den Bijbel in twijfel zijn, wenden wij ons tot hen om opheldering daarvan, dewijl zij het Hebreeuwsch, de oorspronkelijke taal des Bijbels, beter magtig zijn dan wij. Dit belet echter niet, dat zij met den tijd zullen worden opgelost, omdat zij onze geloofsleer niet willen aannemen. Want zoo lang zij zich niet aan ons aansluiten, zullen zij zich steeds als bannelingen moeten beschouwen, en het is juist aan dien staat van ballingschap, dat het afnemen hunner wijsheid moet worden toegeschreven. Wij lezen hieromtrent in een Arabisch boekwerk, dat een wijze aan een Arabisch vorst de mededeeling deed, dat het hart eens rondzwervenden bannelings al kleiner en kleiner wordt. De vorst, de zaak willende onderzoeken, deed zich twee jonge leeuwen brengen, die te gelijk geboren en even groot waren. Den een' liet hij vast leggen, den anderen liet hij vrij rondloopen, terwijl hij beiden evenveel voedsel liet toedienen. Na dit stelsel eenige weken te hebben gevolgd, liet hij beide leeuwen dooden, en nu bevond men, dat het hart van den vastgebonden leeuw tienmaal kleiner was dan dat van hem, wien men zijne vrijheid had gelaten.' „Thans baart het mij geene verwondering meer," hernam de koning, „dat de Bijbel van de Joden zegt: *Het geluid eens ruischenden blads zal hen op de vlugt jagen.* (Levit. XXVI, 36); want volgens het

zoo even door u beweerde moeten zij schier geen hart meer bezitten. En toch — ik moet mij zelven tegenspreken — zoude ik aan den anderen kant zeggen, dat zij integendeel een zeer groot hart in zich ronddragen; getuige hiervan de vele folteringen en martelingen, welke zij met zooveel liefde voor hun geloof verduren." — Dit verschijnsel, sire!" hervatte *Thomas*, "is ligtelijk te verklaren. In de natuur keert alles tot zijnen oorsprong terug, en laat ons dezen regel nu ook eens op den levenden mensch toepassen. Het kind eens geleerden, zoodra het slechts den naam van vader en moeder kan uitstamelen, zal veelal eenen trek naar boeken aan den dag leggen; toont men het daarentegen een zwaard of een ander dergelijk voorwerp, dan zal het van schrik terug deinzen, of ten minste er niet naar grijpen, en wel daarom, omdat het van zijnen vader geen krijgsmansaard heeft kunnen erven. Het kind eens krijgshaftigen ridders daarentegen, zal eerder eenen trek naar wapentuig dan naar boeken aan den dag leggen, en in zijne jongelingsjaren gaarne de school voor het krijgsmansleven willen verlaten. Het kind eens bakkers zal, naar het beroep zijns vaders, in zijne spelen al ligtelijk houten of papieren oventjes vormen, terwijl, eindelijk, het kind eens timmermans zich het liefst met timmergereedschap zal bezig houden. Zoo ook de Joden. Hun aartsvader *Abraham*, standvastig als hij was in zijn geloof, heeft gedurende veertig jaren veel voor hetzelve geleden, vooral in het land *Cutha* (II Kon. XVII, 24) waar hij om der wille van het geloof in een' gloeijenden kalkoven werd geworpen. Het is derhalve niet te verwonderen, dat de Joden, welke van hem afstammen, hunnen aard niet verloochenen en voor hun geloof alles, zelfs hun leven, feil hebben." "In dit geval," hernam *Alphonsus*, "moet men hun het halstarrig vasthouden aan hun geloof als eene deugd aanrekenen; het is eene naauwkeurige gelijkenis van den tak of der vrucht aan den wortel, en hoe langer zij in ballingschap zijn zullen, hoe treffender de gelijke-

nis nog zal worden: even als een boom, welks wortels al meer en meer zigtbaar worden, naarmate hij in ouderdom toeneemt." Zich vervolgens tot den wijzen *Benveniste* wendende, vervolgde de koning: „Indien, gelijk gij beweerdet, de wijsheid van uw volk is geweken, omdat het in ballingschap verkeert, hoe komt het dan, dat het niet ook zijnen hoogmoed heeft afgelegd? Waarom spreidt gijl. zulk eenen zwier ten toon in uwe kleederdragt en neemt de houding van groote heeren aan, daar gijl. toch inderdaad slechts geringe onderdanen zijt? Gij vooral, *Benveniste*! behoordet te weten, dat de hoogmoed een kenmerk van lage afkomst is." — „Juist dit, Sire," hernam *Benveniste*, „is eene der oorzaken, waarom ons volk eene zekere pracht in zijne kleederen ten toon spreidt. In de oogen der menigte verwerft het zich daardoor nog eenig aanzien, terwijl het bij eene hoogst eenvoudige kleederdragt welligt door de massa voor nog veel geringer zoude gehouden worden, dan het inderdaad is. En niettegenstaande deze zeer gegronde beweegreden, zijn het toch slechts de vrouwen en jongelingen, die veel zorg aan hunnen opschik besteden, en dit doen zij uit louter onverstand; want wie bij vrouwen en jongelingen veel verstand wil zoeken, kan even goed vossen in de zee en visschen op het land gaan opsporen. Ik voor mij, die een uwer eerste dienaren ben, en over alle belangrijke zaken door U. M. geraadpleegd word, ik zelf, zeg ik, die mij niet zoude behoeven te ontzien, om kostbare kleederen te dragen, heb mij zelfs nooit verstout, een zijden kleed aan te trekken." „Hiervoor," hervatte de koning, „vermoed ik bij u eene gewigtige beweegreden. Indien gij u namelijk in kostbare kleederdragt zoudt vertoonen, zoude men al ligtelijk in verzoeking komen om te zeggen, of ten minste om te denken, dat gij u ten mijnen koste hebt verrijkt, en ten einde dit verwijt te ontgaan, verkiest gij liever in een eenvoudig gewaad te verschijnen." — Indien het mij veroorloofd is te spreken," dus liet zich nu *Thomas* hooren, „dan zal ik Uwe Majesteit onder het oog brengen,

dat het haar tot eer verstrekt, wanneer de Joden in kostbaar gewaad verschijnen, want zij, die zich thans in *Castilië* bevinden, zijn van koninklijke afkomst, en wanneer zij ook in ballingschap leven, dan belet dit daarom niet, dat zij van hooge geboorte zijn. Een leeuw, die aan de koorts lijdt, is daarom niet minder een leeuw en door alle woudbewoners gevreesd. Van daar dan ook, dat de Bijbel van Israël zegt: *Het zal zich verheffen als een leeuw.*" (Numeri XXIII : 28). Gedurende dat de koning beurtelings met *Thomas* en *Benveniste* redeneerde, had zich allengskens eene groote menigte volks voor de poort van den lusthof verzameld, en liet nu en dan den kreet van „help, Sire! help, Sire!" hooren. Eindelijk gaf de koning bevel om de poort te openen, en nu stormden velen naar binnen, en lieten zich aldus hooren: „Heer en Koning! wij zijn zoo diep gevallen, dat wij onmogelijk lager kunnen zinken. Wij hielden eene processie door de straten, vergezeld door de beelden onzer heiligen. De Bisschop ging vooruit, het heiligdom in zijne hand houdende; en wij allen wilden ons ter kerke begeven, ten einde den Heere te bidden, dat Hij den hongersnood van ons afwende. Eenige Joden, welke deze processie door een venster aanschouwden, wierpen — ô heiligschennis!" — een pot met vuilnis op eenen heilige neder." De koning antwoordde hierop, dat deze zaak hem te onwaarschijnlijk en te vermetel voorkwam, om er geloof aan te kunnen hechten, en hij had te goeden dunk van der Joden verstand en voorzigtigheid, dan dat hij hen tot eene voor hen zoo gevaarlijke daad zoude in staat achten. Maar de klagers hernamen, dat, hoe onwaarschijnlijk en hoe ongeloofelijk deze daad den koning ook mogt toeschijnen, zij daarom toch niet minder was geschied, en duizenden hunner konden getuigen, dat zij haar hadden zien verrigten. *Alphonsus* zeide nu, dat hij met zijne raadslieden zou overleggen, of hij alle Joden zou doen ombrengen, dan wel of hij hen slechts uit zijn land zoude verbannen. De koning

riep inderdaad nog denzelfden nacht de raadslieden van de kroon bijeen, en sprak hun aldus aan: „Mijne heeren! Ik heb Ul. hier doen komen, ten einde uwen raad te hooren. Er is namelijk heiligschennis aan onze godsdienst gepleegd door de Joden; hunne aanklagers beweren ten minste, dat duizenden het gezien hebben. Deze misdaad nu moet gestraft worden; maar ik ben het met mij zelven niet eens, of ik hen allen aan den dood zal prijs geven, dan wel of ik hen uit mijn rijk zal verbannen. Zegt mij dus, gij raadslieden der kroon! hoe gijl. hierover denkt." De eerste raadsheer in rang nam nu het woord, en sprak: „Naar mijn bescheiden oordeel, moet hier door een kleiner onheil een grooter worden vermeden. Ik zoude alleen daarom voor eene verbanning der Joden stemmen, omdat ik vrees, dat de Christenen anders het zwaard zullen aangorden en al de Joden over de kling jagen Wanneer het volk eens in zijne dweepzucht is opgewekt, dan is het schier onmogelijk, het in zijne woede te stuiten; en daar het zich in zijne godsdienst gehoond waant, zal het allen, die tot verdediging der Joden zullen toesnellen, eveneens als godlasteraars beschouwen en ook hen ter dood brengen." — Een ander raadsheer sprak aldus: „Ofschoon ik aan den eenen kant erken, dat het geloof aan zulk eene door de Joden bedrevene misdaad, strijdig is met het gezond verstand, kan ik, aan den anderen kant, de mogelijkheid niet ontkennen, dat het eene beschikking Gods is, namelijk: dat Hij den Joden voorbedachtelijk deze misdaad heeft doen begaan, opdat zij daardoor zouden gestraft worden voor het kwaad, dat zij den stichter onzer godsdienst hebben berokkend." Nu nam de koning weder het woord op, en sprak. »Wij kunnen thans de zaak als genoegzaam beredeneerd beschouwen. Mijn besluit is derhalve genomen. Men schrijve een bevel, dat aan alle Joden gelast, om binnen drie maanden mijn rijk te verlaten." Des konings woorden werden terstond opgevolgd; het bevel tot verbanning der

Joden werd geschreven, door den koning onderteekend en met diens zegel voorzien. Dit verrigt zijnde, wendde zich *Alphonsus* tot *Thomas*, en vroeg hem, waarom hij, de warme verdediger der Joden, thans het stilzwijgen bewaarde. De wijze man antwoordde hierop, dat hij het stilzwijgen bewaarde, eensdeels omdat het bevel reeds door den koning geteekend, met diens zegel voorzien en dus onherroepelijk was, en anderdeels omdat het hem voorkwam, dat de geheele zaak niets anders was dan de vervulling des drooms, welke den koning zooveel ongerustheid had gebaard; weshalve hij deze gebeurtenis als eene goddelijke beschikking beschouwde. *Alphonsus*, die in dit antwoord van *Thomas* welligt eene fijne satire meende te zien, als sloeg deze geen geloof aan den zoo dikwerf besproken droom, zwoer bij zijne eer, dat hij inderdaad het droomgezigt had gezien; maar dat hij evenwel het bewuste bevel tegen de Joden nog niet zoude doen ten uitvoer leggen, daar hij eerst wilde afzien, welke wending de zaak zoude nemen.

Thans trad de zoon des konings binnen. Hij was een jongeling van achttien jaren, schoon en welgemaakt van gestalte en van uitstekend schranderen geest. „Mijn koninklijke vader!" dus sprak hij, „is het mij veroorloofd eenige woorden te mogen spreken?" „Spreek, mijn zoon!" hernam de koning. »Met innig leedwezen," dus ving de prins nu aan, „heb ik vernomen, dat gij, mijn vader en mijn koning! op een bloot gerucht, dat nog in alle deelen bevestiging behoeft, een geheel volk uit uw rijk wilt verbannen. Wanneer ook velen gezien hebben, dat de daad zelve heeft plaats gehad, dat bewijst dit nog niet, dat juist een Jood zich aan dezelve heeft schuldig gemaakt. Immers, mijn vader en mijn koning weet even goed als ik, dat de Christenen steeds den Joden vijandig zijn geweest en het nog zijn. Hoe ligt is het nu niet mogelijk, dat iemand, tot onze geloofsbelijdenis behoorende, den bedoelden pot op de straat heeft ter neder

geworpen, ten einde er een Jood van te beschuldigen en zoo doende hen allen in het verderf te storten? En indien deze veronderstelling mijnen vader en koning te gewaagd mogt schijnen, dan is hier nog het geval mogelijk, dat een van de kleine kinderen des Joods in zijne onnoozelheid en zonder eenige bedoeling de daad heeft volbragt, waarvan men den vader ten onregte beschuldigt. Hetgeen ik hier aanvoer is — om mij zoo eens uit te drukken — niet uit de lucht gegrepen, maar heeft zijnen goeden grond in de geschiedenis. Mijn koninklijke vader zal zich nog herinneren, dat in den tijd van *Don Pedro* het beeld eens heiligen in het heimelijk gemak eens Joods gevonden werd, en dat later gebleken is, dat hetzelve door een' Christen er in was geworpen, ten einde den Jood ongelukkig te maken. Maar stellen wij eens het ergst mogelijke geval, namelijk dat des Joods schuld zoo klaar bewezen is als het daglicht, dan nog zoude het — vergeef mij, mijn vader! — eene schreeuwende onregtvaardigheid zijn, al de Joden voor de misdaad van éénen te straffen. Een herder, die eenige ongehoorzame en koppige schapen onder de menigte heeft, zal daarom niet zijne gansche kudde verdelgen en alle voordeelen, welke zij hem verschaft, uit het oog verliezen. Van de ongehoorzamen alleen zal hij zich ontdoen, terwijl hij van de overigen alle mogelijke voordeelen zal blijven trekken. Zoo ook hier. Wanneer één Jood schuldig is, dat hij, maar ook hij alleen, gestraft worde, en de overigen ongemoeid blijven, opdat zij mijns vaders schatkist blijven vullen." Dus sprak de schrandere koningszoon, en de vader verleende hem een gunstig oor. Hij liet dan ook den beschuldigden Jood voor zich komen, en sprak hem in dier voege toe: „Men beschuldigt u van heiligschennis aan onze godsdienst te hebben gepleegd. Terwijl namelijk eene processie uw huis voorbij ging, hebt gij, naar men mij gezegd heeft, een pot, met vuilnis gevuld, op het heiligdom ter neder geworpen, dat door den bisschop gedragen werd. Is

het niet genoeg, dat gijlieden gedurig mijn volk benadeelt, dat gij ook nog onze godsdienst moest beleedigen?" „Indien de beschuldiging," antwoordde de Jood, „welke men tegen mij heeft ingebragt, zal blijken gegrond te zijn, dan wil ik volgaarne voor mijne misdaad den dood ondergaan. Maar, Sire! druischt het niet tegen het gezonde menschen verstand aan, dat ik dwaas genoeg zoude geweest zijn, mij aan zulk eene euveldaad schuldig te maken, en dat in tegenwoordigheid van duizende menschen? Indien de beschuldiging waarheid bevatte, dan ware ik niet slechts den dood schuldig, maar ik verdiende, dat men mij duizend dooden deed sterven; dat men mij met de verfijndste wreedheid allerlei folteringen en martelingen deed ondergaan, alvorens mij het leven te benemen." Nu nam de zoon des koning het woord op, en vroeg den beschuldigde, of hij ook kinderen had; en toen de Jood deze vraag ontkennend beantwoordde, vroeg hij hem, wie zijne buren waren? en uit het antwoord op deze tweede vraag bleek, dat hij aan de eene zijde naast eenen Christen woonde. Deze en diens zoon werden nu op bevel des konings geroepen, ten einde hunne getuigenis af te leggen. De vader zwoer, dat hij niets gezien had van hetgeen, waarvan men zijnen Joodschen buurman beschuldigde. Thans wendde zich des konings zoon tot den jongeling, en sprak: „indien gij mij de waarheid zegt, dan zweer ik u, dat ik u eenmaal tot ridder zal slaan." „Deze woorden deden de gewenschte uitwerking. Uwe Koninklijke Hoogheid wete," dus ving de jongeling aan, „dat ik tot nu slechts gezwegen heb uit vrees, dat men mij zoude vermoorden, indien ik de beschuldigers des Joods tegen sprak. Thans echter, nu ik zulk eenen magtigen beschermer als U. K. H. heb gevonden, schroom ik niet meer, om getuigenis der waarheid af te leggen. De misdaad is niet bedreven door den Jood, maar — door mij. Ik zeide: de misdaad; hoewel het geene misdaad was, daar ik haar onwetend en zonder eenig opzet bedreef. Deze mijne

bewering zal wel geen verder betoog behoeven, wanneer U. K. H. slechts bedenkt, dat ik zelf een Christen ben en dus geen heiligschennis aan mijne eigene godsdienst zal plegen. De zaak dan, heeft zich op de volgende wijze toegedragen: In ons huis bevindt zich een venster, dat op het dak eens Joods uitkomt. Door dit venster kroop ik heen, ten einde des te beter op de straat te kunnen zien, en het ongeluk wilde, dat ik over eene met water gevulde kruik struikelde en haar zoodoende van het dak op de straat deed nedervallen. Het was dus ook geene vuilnis, die op het heiligdom viel, maar niets anders dan rein, zuiver water. Dit nu is de ware toedragt der zaak, en al wie haar anders verhaalt, maakt zich aan logen en dus aan eene zonde schuldig."

Toen de koning deze woorden vernomen had, stond hij van zijnen stoel op, en sprak in verrukking op eerbiedigen toon: „Geloofd zijt Gij, ô God! die mij eenen zoon hebt gegeven, welke na mij mijnen troon zal beklimmen, en die waardiger is hem te bezitten dan ik." Doch de Christenen waagden het nog aan te merken, dat de koning misschien te voorbarig was in zijne oordeelvelling, daar de Joden welligt den jongeling hadden omgekocht, ten einde eenen geloofsgenoot en misschien zich allen te redden. De koning echter antwoordde hun, dat bij hem thans niet meer den minsten twijfel omtrent het gebeurde was overgebleven, dewijl de zaak volkomen met zijn droomgezigt overeenkwam. „Immers, de schapen — dus luidde mijnen droom — zeide hij „zouden door een' jongen leeuw tegen de wolven beschermd worden: bij wien nu kunnen de Joden beter vergeleken worden, dan bij de schapen onder de wolven; en wie is meer gelijk aan eenen moedigen, jongen leeuw, dan mijn zoon? Verwijdert u dus uit mijne tegenwoordigheid, vuige lasteraars als gij zijt! opdat mijn toorn niet over u ontbrande en gij streng gestraft wordet; want al mijne hovelingen kunnen getuigen, dat ik de gansche toedragt der zaak, zoo als zij thans ge-

bleken is, in mijnen droom gezien heb." Vervolgens wendde zich *Alphonsus* tot zijne hovelingen, en sprak: „Waarin zou toch de ware oorzaak gelegen zijn, dat de Christenen zulk eenen afkeer hebben van de Joden? Een oppervlakkig denker zoude mij antwoorden, dat de Joden daarom door de Christenen worden gehaat, omdat zij den stichter hunner godsdienst ter dood veroordeeld hebben. Maar een diep denkende zoude hierop terstond de vraag opwerpen, hoe het dan komt dat ook de Mohamedanen den Joden zoo vijandig gezind zijn, daar deze toch hunnen profeet *Mohamed* niet gedood hebben? En wilt ge een bewijs, mijne heeren! van den afkeer der Mohamedanen van de Joden, dan zal ik u mededeelen, hetgeen men mij daaromtrent heeft verhaald; namelijk: dat het den Joden in de Mohamedaansche landen niet geoorloofd is, langs de kanten der straten te gaan, maar dat zij genoodzaakt zijn hunnen weg in het midden der straten, waar ook de paarden moeten loopen, te vervolgen." De wijze *Thomas* vatte nu weder het woord op, en sprak: „Naar mijne bescheidene meening, Sire! moet de haat der Christenen tegen de Joden daarin gezocht worden, dat deze laatsten zich niet met andere natiën vereenigen, maar steeds van ons afgescheiden en op zich zelven leven. De schuld dier afzondering moet echter minder hun, dan wel den Christenen geweten worden. Immers, deze laatsten maken het den Joden zoo lastig, plagen, tergen en kwellen hen zoo onophoudelijk, dat zij wel genoodzaakt zijn in afzondering te leven, ten einde hunne godsdienstige gebruiken, waaraan zij zeer gehecht zijn, ongestoord en ongehinderd te kunnen in acht nemen. De Joden zijn, met betrekking tot hunne godsdienst, te vergelijken bij het vuur in eene smidse. Wanneer de smid de kolen beter wil doen branden, werpt hij er water op, en het vuur ontwikkelt thans — om mij zoo eens uit te drukken — bij het naderen zijns vijands, al zijne kracht, om dien te bestrijden, terwijl het hoe langer hoe meer begint te ontvlammen. Zoo ook de Joden met hunne gods-

dienst. Hoe meer men hen vijandig nadert, om hen van hun geloof te verwijderen, hoe meer geestkracht zij ontwikkelen, om den vijand te bestrijden en standvastig in hetzelve te blijven."

Drie dagen nadat de hierboven beschreven redetwisten tusschen den koning, diens zoon, de hovelingen, *Benveniste* en *Thomas* plaats vonden, redetwisten, welke ten laatste de onschuld deden zegepralen, kwamen twee Joodsche afgezanten uit de stad *Carinena*, en meldden den koning, dat twee Christenen in genoemde stad, eene vroegere valsche beschuldiging tegen de Joden op nieuw in het leven roepende, het voornemen hadden opgevat, om alle Joden in laatstgenoemde stad te vermoorden, en dat zij inderdaad reeds twee hunner hadden ter dood gebragt. „Hierop," dus sprak een der Joodsche afgevaardigden, „vlugtten wij allen naar het huis eens aanzienlijken Christens, achter hetwelk zich een groote tuin bevond. Deze was, behalve van eene groote, ook nog van eene kleine deur voorzien, die, naar het scheen, alleen aan de Joden bekend was. De Christenen nu, de Joden ziende vlugten, zetteden hen achterna en volgden hen in den tuin door de groote deur; doch de Joden hadden inmiddels den tijd gehad, om door de kleine deur te ontwijken en deze achter zich te sluiten. Vervolgens begaven zij zich, den tuin omgaande, wederom naar de groote deur, en sloten haar eveneens achter zich, zoodat de Christenen, die hen vervolgden, in den tuin gevangen waren." — „Indien de zaak zoo is," antwoordde de koning, „als gij mij haar mededeelt, dan hebt gijl. zeer verstandig gehandeld; doch ik zal een onderzoek dienaangaande doen instellen." Dit onderzoek had inderdaad plaats, en het bleek, dat de Joodsche afgevaardigden waarheid gesproken hadden. Tien der schuldigen werden dan ook veroordeeld, om hun leven aan eene galg te verliezen, terwijl de overigen tot negen maanden gevangenisstraf werden verwezen: „Thans, ô groote God!" riep de koning uit, „dank ik U, dat Gij U hebt verwaardigd, eenen zwakken

sterveling, gelijk ik ben, de toekomst te doen zien; »want thans is het mij duidelijk, dat mijn geheele droom vervuld is, daar het gebeurde te *Carinena* ook het laatste gedeelte deszelven heeft bewaarheid, namelijk, dat de wolven (dit zijn de Christenen), onder de schapen (de Joden) eene verwoesting aanrigtten."

Eenigen tijd na deze gebeurtenis deed de koning zich 's lands kronijk brengen, ten einde het met de Joden voorgevallene er in te doen opteekenen. Het boek openslaande, vond hij op eene der eerste bladzijden gewag gemaakt van iemand, die de opmerking gemaakt had, dat er achttien vermaardheden bestonden Deze waren: 1. *Jakob*, onder de aartsvaders; 2. *David*, onder de koningen; 3. *Josua*, onder de veroveraars; 4. *Arabië*, om zijne zuivere lucht; 5. *Jeruzalem*, om zijne heiligheid; 6. de Joden, om hun verstand en stijfhoofdigheid; 7. het land der *Kasdim*, om zijnen rijkdom; 8. *Egypte*, om zijnen koophandel; 9. *Griekenland*, om zijne wijzen; 10. *Rome*, om den oorlog; 11. *Napels*, om zijne schoonheid; 12. *Toskanen*, om de welsprekendheid zijner bewoners; 13. *Spanje*, om de tucht en het eergevoel zijner burgers; 14. *Portugal*, om zijne zeevaart; 15. *Venetië*, om zijnen goeden regeringsvorm en wijze raadslieden; 15. *Frankrijk*, om de waarheidsliefde en liefdadigheid zijner bewoners; 17. *Duitschland*, om zijne magt en schoonheid; 18. God, om zijne barmhartigheid (11). Onder de vrouwen — zeide dezelfde kronijk — zijn vermaard: 1. *Abigail*, om hare wijsheid; 2. *Esther*, om hare bevalligheid; 3. *Channa*, om haar gebed (11). De koning dit gelezen hebbende, sprak hij tot zijne hovelingen: »Ik kan het niet onopgemerkt laten voorbijgaan, dat den Joden in deze kronijk eene vermaardheid wordt toegekend om hunne hardnekkigheid; ik voor mij kan hun deze stijfhoofdigheid niet als eene deugd, maar veeleer

---

(11) Zie *Seb. Jehuda* (ed: *Amsterd.* 1709) bl. 58, regel 4 en 5, v. o. C. P.

als eene ondeugd aanrekenen." De maarschalk van het paleis antwoordde hierop: „Sire! stijfhoofdigheid is hier welligt een ander woord voor volharding, vasthoudendheid, en deze eigenschap in een volk komt den wetgever zeer te stade, daar zij het middel is, om aan zijne wetten eenen langen duur te verzekeren. Het is dan ook zeer ligt mogelijk, dat de schrijver der kronijk, alleen met het oog op het door mij zoo even aangehaalde, den Joden eene vermaardheid heeft toegekend. Even volhardend als zij waren in het ontvangen der wet, even zoo volhardend zijn zij ook, om haar te behouden. De Spaansche wijzen zeggen: Wie spoedig bemint, kan ook spoedig haten." — Met andere woorden," merkte *Thomas* aan: „Wie zich in den haast eenen vriend kiest, verliest hem ook spoedig weder." De koning zeide hierop: „Ik heb de Spaansche spreuk dus hooren verklaren: Wie zich eenen vriend kiest, zonder hem eerst op de proef te hebben gesteld, verklaart ook iemand tot zijnen vijand, zonder hem eerst op de proef te stellen. Ook zegt onze schrijver," vervolgde de koning, „dat de Joden vermaard zijn om hun verstand. Ik wenschte nu wel te weten, waarin dit verstand bestaat." Het was wederom de maarschalk van het paleis, die hierop een antwoord gereed had. „Het verstand der Joden," dus sprak hij, „bestaat in zekere listen, in eene slimheid, die zij bezitten; zij hebben dit geërfd van hunnen aartsvader *Jakob*." „En toch," hernam de koning, „wordt *Jakob* in den Bijbel als een bedaard, eenvoudig mensch voorgesteld." — „In zijne jeugd," merkte hierop *Thomas* aan, „was hij inderdaad eenvoudig, maar op lateren leeftijd werd hij slim en listig. Want zoo zeggen de natuurkundigen: Wie in zijne jeugd ook eenvoudig is, kan toch op lateren leeftijd slim en listig worden. Maar Sire," vervolgde *Thomas*, „zij behoeven deze slimheid ook meer dan alle andere natiën; bij de verachting, die hun van alle zijden betoond wordt, zijn zij wel genoodzaakt, om door list en slimheid hun brood te verdienen, daar men hen,

wanneer hij langs den gewonen weg zouden handel drijven, gewis zoude uitsluiten. Zij moeten dus wel op middelen bedacht zijn, om hunne koopwaren bijzonder aan te prijzen en ze beter koop te doen schijnen, ten einde koopers te kunnen vinden." — „Met dit al," hervatte de koning, „houd ik hen toch niet voor verstandig." — „Dat Uwe Majesteit hen op de proef stelle," hernam *Thomas* weder; „zij late drie, naar den schijn slechts eenvoudige Joden ontbieden, zij doe hun eenige vragen, en het zal weldra blijken, dat zij inderdaad zeer verstandig zijn." De koning gaf hierop bevel, dat men hem drie Joden, de eersten de besten, welke men ontmoette, zoude toezenden. Men zond hem hierop eenen kleermaker, een' wever en een' schoenmaker. De koning vroeg eerst ieder naar zijn beroep, en toen zij hierop gepast en naar waarheid geantwoord hadden, zeide hij hun: „Ik zal u eenige vragen ter beantwoording voorleggen; gij hebt hierbij echter niets te vreezen; ik heb u slechts hier doen komen, omdat ik het verstand der Joden eens op de proef wil stellen. Antwoordt mij derhalve onbeschroomd, gelijk uw hart het u ingeeft, en hoe uwe antwoorden ook mogen uitvallen, houdt u verzekerd, dat ik in aanmerking zal nemen, dat gij slechts ambachtslieden en geene geleerden zijt." Dit gezegd hebbende, deed de koning hun eenige vragen, waarop zij zoo juist, zoo gepast en zoo verstandig antwoordden, dat de koning zijne hoogste tevredenheid er over aan den dag legde, en in verrukking uitriep: „Geloofd zijt Gij, ô God! die U dit volk hebt uitverkoren!"

Niet lang daarna, en wel in het jaar 5119 (1349 gew. jaart.), hadden de Joden te *Toledo* onzeggelijk veel te lijden, en werden velen hunner door de Christenen vermoord. In dien tijd waren ook de kinderen van *Rabenu Aser*, meer algemeen bekend onder den naam van *Ros* (רא"ש), in die stad met der woon gevestigd. De volgende gebeurtenis was oorzaak, dat *Rabenu Aser* de stad *Hamburg* verliet en zich

elders met der woon nederzette. Zijn leeraar, Rabbi *Meïr* van *Ronnenburg*, zuchtte in eene gevangenis, doordien de regerende vorst hem eene strafbare daad had toegedicht, ten einde hem voor zijne invrijheidstelling eene aanzienlijke som gelds af te persen. Maar de brave man was arm, kon dus aan des vorsten geldzucht niet voldoen, en bleef in de gevangenis smachten. Wel boden zich eenige Joden bij den vorst als borg aan, om binnen een' zekeren tijd de verlangde som te bezorgen, maar zij werden allen van de hand gewezen, daar de vorst niemand anders dan *Rabenu Aser*, des slagtoffers leerling, als borg wilde aannemen. De getrouwe leerling, ofschoon niet wetende, hoe hij zulk eene groote som gelds zoude bijeen krijgen, had te veel medelijden met zijnen ouden leeraar, om hem niet, waar het in zijne magt was, zijne gevangenschap dragelijker te maken. Hij stemde er derhalve in toe, voor hem bij den vorst borg te zijn, en het gevolg hiervan was, dat Rabbi *Meïr* in eene minder akelige gevangenis verplaatst werd. *Rabenu Aser* mogt echter de vruchten zijner opoffering niet oogsten, daar hij de bittere droefheid moest ondervinden, zijnen goeden leeraar in den kerker te zien bezwijken (12). De som gelds nu

(12) Over het gevangennemen en overlijden van R. *M.* v. *Rothenburg*, geven wij hier het getrouwe afschrift van deszelfs grafteeken, te *Worms*, door *S. Bloch*, te *Hanover*, afgeschreven en in zijn *Binjan Salomo* (bl. 80) in het hebreeuwsch en hoogduitsch geplaatst (Zie ook *Sem Hagd.* (*ed Frankf.*) d. II. de noot op bl. 154 en *Jost* IX verz. 118) en dat aldus luidt: »Dit is het grafteeken, hetwelk men ter herinnering aan onzen meester en leeraar R. *Meïr*, zoon van den geleerden R. *Baruch*, die gewoonlijk R. *Meïr* v. *Rothenburg* genoemd werd, geplaatst heeft. Hij begaf zich op reis, om met zijn huisgezin, zijne dochteren, zijn schoonzoon en al de zijnen over zee te gaan, hij kwam tot eene tusschen de bergen, gewoonlijk gebergte genoemd (naar de lezing van *Jost*), gelegene stad, waar hij tot de reisgenooten bij elkander waren vertoeven wilde, toen onverwachts. de roover, de Bisschop van *Basel* kwam, en met hem, een gedoopte jood, wiens naam *Knippa* was, welke onze leeraar bemerkte en herkende, hem den Bisschop aanduidde en bewerkte, dat deze hem op den 4den Thammus 5046 (1286) gevangen nam, en hem den koning *Rudolf* (v. *Habsburg*) uitleverde. Hij stierf in den kerker, helaas! op den 19den Ijar 5053 (1293). De begrafenis werd hem ontzegd tot 4 Ijar 5063 (1303) toen namelijk een met name *Suskind Vises* veel geld daartoe aanwendde, om hem in dit graf zijner vaderen naar *Worms* te doen begraven. Deze

niet kunnende betalen, voor welke hij zich bij den vorst had borg gesteld, en een gelijk lot als dat zijns leeraars duchtende, verliet hij ijlings *Hamburg*, en begaf zich naar *Toledo*, waar hij met goede inkomsten als Rabbijn werd aangesteld, en waar hij later ook, door ieder bemind en geacht, zijn leven eindigde.

Rabenu Aser had acht zonen, welke zich allen als geleerden eene vermaardheid hebben verworven (13). De oudste hunner, *Rabenu Jechiël* geheeten, is jong en nog vóór zijnen vader overleden. De tweede, Rabbi *Salomo Hechasid*, is insgelijks jong gestorven. De derde, R. *Jaäkob* genaamd, is de vervaardiger van het werk *Arba Turim*. Deze geleerde, ofschoon in zeer bekrompene omstandigheden verkeerende (14), gaf zijn onderrigt zonder daarvoor eenige geldelijke belooning aan te nemen, dewijl hij de studie der wet niet tot een middel van broodwinning wilde verlagen. De vierde, R. *Jehuda*, volgde zijnen vader op in het rabbinaat. Het was hem echter niet gegund, zijne herderlijke diensten langen tijd aan zijne gemeente te wijden; want reeds na vijf maanden van zijne ambtsbekleeding werden alle Joden, die zich

---

wakkere man stierf later en verkreeg zijne rustplaats naast R. *Meïr v. Rothenburg*. — Zalig zij zijne ziele."— Hij schreef vele regtsuitspraken, van welker verzameling twee editien, onder den naam van *Tesuboth Maharam* van *R.* bekend zijn, eene groote te *Cremona* 1547 en eene kleine uitgave te *Praag* 1608, gedrukt. De aàn hem toegeschrevene aanteekeningen en ophelderingen op *Maimon*. (הגהות מיימוני) zijn door deszelfs leerlingen zamengesteld. (*Sem Hagd.* deel I. letter מ no. 26).

(13) Over *R. Aser* en deszelfs zonen zie *Luzzatto's Abnè Zikaron* (*Praag* 1841) en *Zichron Jehuda* (*Berlin* 1848). Behalve Zijne bekende werken op de Misné en Talmud, vindt men nog van hem eene verzameling *Tesuboth* (*Contantin* 1521.) Zijne zedekundige lessen (הנהגת הרא״ש) bekend onder den naam *Orchoth Chaïm* op het einde van *Norze's Saah Soleth* (*Ween.* 1579) gedrukt, heeft *R, Jt. Heller* (בעל תוספות יו״ט) met eene joodsch-duitsche vertaling te *Praag* 1626 uitgegeven.

(14) Zie *Tur Orach Chaïm* No. 242. Zijn naam volgens zijne afstamming was *R. Jak. b. As. b. Jech. b. Uri. b. Eljakim. b. Jehuda*, wegens zijne vroomheid noemde men hem ook *R. Jakob dechili* (דחילי). Hij trok met zijnen vader uit *Duitschland* naar *Toledo*, alwaar hij op 12 Tammus 1340 stierf. (*Fürst B. J.* ad. voc. *Jak. b. As.* noot 3). Ook vervaardigde hij nog behalve zijn Compendium, *Arba Turim*, een verklaring op den *Pentat.* (*Zolkiew.* 1806). G. P.

in *Navarra* bevonden, wreedelijk door de Christenen vermoord. Toen de moordenaars zijne woning bestormden, en hij zag, dat er voor hem en de zijnen geene redding meer was, doodde hij met eigen hand zijne vrouw, vervolgens zijne schoonmoeder, welke de weduwe was van bovengenoemden *R. Jaäkob*, en bragt zich toen zelf den doodsteek toe, ter heiliging van Gods naam, dien hij door de booswichten niet wilde hooren lasteren (15). De vier andere zonen van *Rabenu Aser* waren: *Eljakum* (16), *Mosé*, *Eleazar* en *Simeon* (17). Deze hebben allen meer of minder werken vervaardigd, welke echter door de vele verbanningen, waaraan onze voorouders ten prooi waren, zijn verloren geraakt.

(15) Zie hierover *Juchsin* en *Koré Had.* (ed. *Cassel.* Berl. 1846) bl. 25b.) regel 1 en noot 1.

(16) Zie *Abnè Zikaron* No. 41.

(17) Aldaar.

G. P.

HOOFDSTUK XXI.

De Joden in Italië, onder verschillende pauselijke regeringen; van het jaar 4985—1225 *gew. jaartelling, tot* 5154—1394 *gew. jaartelling.*

Paus *Gregorius* IX, die een zeer groot ijveraar in zijn geloof was, spoorde vele koningen en vorsten aan, om hun land te verlaten, en zich aan het hoofd van hun leger te plaatsen, ten einde naar het Heilige land op te trekken, en het den Mohamedanen te ontrukken. Inzonderheid drong hij bij de hoven aan, om eene vloot met landingstroepen naar de eilanden *Majorka* en *Minorka* te doen stevenen, ten einde de zich aldaar in groote menigte bevindende Mohamedanen door de kracht der wapens tot de omhelzing des Christendoms te dwingen. Toen nu koning *Ferdinand*, de overwinnaar der Mooren, ook genoemde twee eilanden veroverd en hunne bewoners tot het aannemen der Christelijke godsdienst genoodzaakt had, wendde *Gregorius*, ofschoon er geene bijzonder goede verstandhouding tusschen hem en den koning van *Castilië* heerschte, al zijne pogingen bij dezen aan, ten einde hem te bewegen, om ook de Joden, zoo mogelijk zonder veel geweld, tot de omhelzing der Christelijke leer te noodzaken. Hierin betoonde zich *Gregorius* een onwaardig opvolger van zijnen oom, welke gedurende zijn pauselijk bewind de Joden in al hunne vroegere regten en vrijheden bevestigde. Toen *Gregorius* echter later inzag, dat hij in zijnen ijver te ver gegaan was, en dat vele Joden door de dweepzieke kruisvaarders op hunnen togt naar het Heilige land wreedelijk

vermoord werden, schreef hij naar alle kanten herderlijke brieven, door middel van welke het hem gelukte, de dweepende gemoederen tot bedaren te brengen, en vele Joden uit hunne handen te redden. Ook bij eene andere gelegenheid hadden vele Joden dien kerkvader het behoud van hun leven te danken. Men had hen namelijk in het algemeen beschuldigd, dat zij de kinderen der Christenen doodden, en zich van dier bloed als een geneesmiddel bedienden. Op zekeren dag echter werden zij meer bepaald aangeklaagd en beschuldigd, dat zij het kind eens Christens gestolen, en het in eenen molen vermoord hadden, ten einde deszelfs bloed in een geneesmiddel te mengen. De vorst liet een streng onderzoek in het werk stellen, en het bleek, vooral door de verklaringen der geneesheeren, dat de Joden ten eenemale onschuldig waren (1). Aan dergelijke even ongerijmde als belagchelijke beschuldigingen waren ook de Joden in *Spanje* ten prooi, terwijl het den Joden in *Engeland* slechts door opoffering van groote schatten, aan den koning en diens raadslieden geschonken, gelukte, aan eene zoo lage en onteerende beschuldiging te ontkomen. In vele andere landen en steden echter, waren de Joden minder gelukkig, en hadden zij van de woede des volks veel te lijden. Inzonderheid was dit het geval te *Parijs*, waar men eene ware slagting onder hen aanrigtte, en welligt zoude geen hunner aan het bloedbad zijn ontkomen, indien niet paus *Gregorius* de bescherming van den Franschen koning voor de Joden had inge-

---

(1) De Joden te *Hagenau* van den *Motter*, werden beschuldigd dat men drie zevenjarige Christenkinderen in een Jodenhuis, op het paaschfeest dood gevonden heeft. (Jost VII, 242 naar Rich. Chron. Senon. B. IV, c. 32, 33). Men hield bij keizer *Frederik II* aan, om wraak te nemen; maar in plaats van aan deze aanvrage gevolg te geven, gaf hij hun ten antwoord, „dat men de doode kinderen ter aarde zal bestellen." Dit schertsend antwoord bragt de aanklagers nog meer in toorn; doch de keizer liet door de geestelijkheid een onderzoek instellen, waarbij de onschuld der Joden aan den dag kwam, en hiermede nam deze zaak een einde. (Zie ook *Basnage* boek IX Hoofdst. 14 en *Schudt, Jud. Merkw.* I. c. 10, bl. 390). G. P.

roepen. De brief diens pausen aan den koning van *Frankrijk* ten gunste der Joden luidde als volgt: „Wij *Gregorius* doen onzen beminden zoon, den koning van *Frankrijk*, te weten, dat het eene onregtvaardigheid is, den Joden eenig leed, toe te voegen, daar zij onschuldig zijn aan den dood van den stichter onzer godsdienst. Om dit onzen beminden zoon duidelijk te maken, zullen wij hem eene vertelling tot voorbeeld mededeelen: Zeker koning namelijk, bezat een' buitengewoon prachtigen lusthof, welken hij ter oppassing en verzorging aan een' zijner beste vrienden toevertrouwde. Dezen verbood hij ten strengste, er iemand, wie hij ook zijn mogt, zonder zijn uitdrukkelijk verlof binnen te laten, terwijl hij hem tevens het bevel gaf, om elken onbescheiden indringer te dooden. Op zekeren dag kreeg de koning het in den zin, om zijnen vriend, den bewaker van zijnen lusthof, eens op de proef te stellen, ten einde zoo doende de zekerheid te erlangen, dat zijn verbod getrouw werd in acht genomen. Te dien einde kleedde hij zich in een eenvoudig, burgerlijk gewaad, vermomde zich zoodanig, dat hij schier onkenbaar was, en vertoonde zich toen aan de deur van den lusthof. De wachter, getrouw aan het verbod zijns meesters, weigerde hem den toegang; doch de koning bleef er op aanhouden, om binnen gelaten te worden, en maakte zich ten laatste, toen hij zag, dat al zijn aanhouden te vergeefs was, aan zijnen vriend en dienaar kenbaar, zeggende: dat hij de koning zelf was. Maar de wachter sloeg hieraan geen geloof, schold hem voor eenen leugenaar en bedrieger, en gebood hem in naam des konings zich te verwijderen. Nu wilde de vorst met geweld binnentreden, waarop de wachter van zijne wapens gebruik maakte, en zijnen heer en meester doodde. Passen wij dit nu toe op de Joden. God heeft hun een' lusthof, de *Torah*, ter bewaring gegeven. In dezelve staat geschreven: *Ik ben de Eeuwige, uw God* enz. — *Gij zult geene andere goden voor Mijn aangezigt hebben*, enz. (Exod.

XX, 2, 3). *Neemt u zeer in acht om uw eigen wil; want gij hebt geenerlei gestalte gezien, ten dage toen de Eeuwige tot u sprak op Choreb, uit het vuur.* (Deut. IV, 15.). *Gij kunt Mijn aangezigt niet zien; want geen mensch kan Mij zien en levend blijven.* (Exod. XXXIII, 20.) *Wanneer onder u een profeet of droomer opstaat, en geeft u een teeken of wonder; en dat teeken of wonder komt uit, waarvan hij u gesproken heeft; (waarbij) hij echter zegt: laat ons andere goden, die gij niet kent, navolgen en hen dienen! Zoo zult gij naar de woorden van dien profeet of droomer niet luisteren; want de Eeuwige, uw God, beproeft u, om te doen weten, of gij den Eeuwige, uwen God, met geheel uw hart en geheel uwe ziel bemint.* (Deut. XIII, 2—5.) Deze en meer dergelijke geboden en verboden zijn Israel op den berg Sinai te midden van donder en bliksemschichten gegeven. Wat heeft er nu met den Nazareër plaats gegrepen? Hij vertoonde zich in de gedaante van een mensch, en zeide, dat hij God was. De Joden, hieraan geen geloof slaande, en gedachtig aan de hier boven aangehaalde bijbelplaatsen, beschouwden hem als een' moedwilligen indringer in den hun toevertrouwden lusthof, hunne *Torah*, en veroordeelden hem diensvolgens ter dood. Er valt echter niet aan te twijfelen, dat zij hem met behoorlijken eerbied zouden behandeld hebben, indien zij overtuigd geweest waren, dat hij inderdaad datgene was, waarvoor hij zich uitgaf. Van daar dan ook, dat wij geschreven vinden, dat de Joden in het laatste der dagen zullen geholpen worden."

In het jaar 5090 (1330 gew. jaart.) had het volgende in de steden *Tirani* en *Napels* met de Joden plaats. Zij waren in deze steden zeer talrijk, en telden vele geleerden in hun midden (2). De regerende koning, die in zijne oorlogen

(2) Onder dezen is bijzonder vermaard *R. Jesaja* uit *Tirani* (de eerste) vervaardiger der *Tosefoth* op tractaat *Kidusin*, gewoonlijk (רבי ישעיה דטראני) תוספות רי״ד genoemd, (*Halichoth Kedem* bl. 43). Hij schreef ook eene verklaring op den bijbel (Koré Had, bl. 15a), benevens het boek *Hamachria* (Livorno 1797) en eene

vele diensten van hen genoot, verleende hun zijne magtige bescherming, en gelastte zelfs op zijn sterfbed, dat men de Joden steeds met onderscheiding zoude blijven behandelen. Zijn opvolger meenende, dat men den Joden geene grootere weldaad kon bewijzen, dan hen tot Christenen te maken, noodzaakte hen, hunne godsdienst af te zweren en die der Christenen te omhelzen. Velen gingen dan ook tot laatstgenoemde over, onder voorwaarde, dat de rijkste en aanzienlijkste Christelijke familiën zich met hen door huwelijken zouden vereenigen. Deze voorwaarde was door de Joden alleen daarom gesteld, omdat zij dachten, dat men haar niet zoude aannemen, en dan zouden zij ten minste een voorwendsel gehad hebben, om tegen den wil des konings te handelen, en het Jodendom te blijven aanhangen. Maar zij vonden zich in hunne berekening deerlijk bedrogen; want hunne voorwaarde werd niet alleen niet verworpen, maar zelfs met graagte aangenomen. En nu zag men inderdaad eene menigte huwelijken sluiten tusschen de aanzienlijkste Christelijke familiën en de rijke Joodsche apostaten. Maar niet voor alle Joden was terstond gelegenheid, om zich met eene adellijke familie te vermaagschappen, en het waren dan ook deze, die de Christelijke godsdienst weder verlieten, om de Joodsche wederom te omhelzen. Dit wekte in hooge mate den toorn op van zekeren monnik in de stad *Tirani*, welke zich dan ook voornam, zich op eene schitterende wijze op de Joden te wreken. Hij nam te dien einde het beeld eens heiligen, verborg dit onder eenen mesthoop achter de woning eens Joods, en verhaalde den volgenden ochtend aan ieder, die het wilde hooren, dat hij in een' droom gezien had, dat een Jood het beeld eens heiligen op eenen mesthoop had geworpen. Het duurde nu niet lang of eene

---

menigte regtsuitspraken, (Sem Hagd. I. letter י, No. 20). — Deze beroemde familie bleef langen tijd bestaan, en bragt vele geleerden ter wereld (Koré Had. 35b. en Sem. Hagd, I. י No, 79.

G. P.

groote menigte volks verzamelde zich bijeen, ten einde de zaak te onderzoeken, en zij vonden ook natuurlijk het beeld des heiligen op de door den monnik aangewezen plaats. Nu kende de woede der Christenen geene palen meer, en waren zij voornemens, alle Joden, die zich in de stad bevonden, te dooden. De overheid, van het gebeurde kennis krijgende, en de zaak beter doorziende dan de doldriftige menigte, wendde al hare pogingen aan, om het oproerige gemeen tot bedaren te brengen en de Joden uit zijne handen te redden. De overheid werd vooral hiertoe geleid, doordien zij den monnik als een nietswaardig persoon kende, en hem dus wel in staat achtte, om op de eene of andere wijze onder het masker van godsvrucht de hartstogten van het graauw tegen de Joden in gisting te brengen. Maar hare edele pogingen leden schipbreuk op de blinde woede des volks, en toen zij zag, dat zij niet meer bij magte was, de Joden te beschermen, gaf zij dezen den raad, hunne godsdienst te verlaten en die der Christenen te omhelzen; dan, en ook dan alleen, zouden zij aan eene algemeene slagting kunnen ontkomen. De Joden nu ook zelven inziende, dat er anders voor hen geene redding meer mogelijk was, gingen in grooten getale tot de Christelijke geloofsleer over, terwijl sommigen hunner, die hiertoe niet konden besluiten, naar *Napels* vlugtten. Zij werden echter door de *Tiraniërs* achtervolgd, en weldra werden de bewoners van *Napels* door dezen opgeëischt, om hun de Joden, die uit *Tirani* gevlugt waren, uit te leveren. Toen de Napolitanen de oorzaak der vlugt en der achtervolging vernamen, waren ook zij verblind genoeg, om de logentaal van den ellendigen monnik te gelooven; zij stormden nu ook van hunnen kant op de Joden los, en rigtten eene ware slagting onder hen aan, waaraan slechts die weinigen ontkwamen, die er toch ten laatste toe besloten, om de Christelijke godsdienst te omhelzen, of die door het aanzien, dat zij genoten, in de huizen der aan-

zienlijken eene schuilplaats gevonden hadden.

Eenigen tijd daarna, kwam het door den monnik gepleegde bedrog, dat aan zoo vele onschuldigen het leven gekost had, aan den dag, en werd hij door den koning veroordeeld, om aan eene galg het leven te verliezen. Het volk verzette zich echter tegen de uitvoering van dit vonnis, omdat het eenen geestelijke betrof, en nu werd hetzelve door den koning in eene levenslange verbanning naar een ver afgelegen eiland veranderd.

Omstreeks dezen tijd zat *Alexander* XII op den pauselijken troon. Deze kerkvader was opregt godvruchtig en den Joden zeer genegen. Hij had echter eene zuster, *Sangisa* genaamd, welke hun eenen hevigen haat toedroeg, en er steeds bij haren broeder op aandrong, dat hij hen uit zijnen staat zoude verbannen. Op zekeren dag, toen zij den paus wederom lastig viel met hare klagten tegen de Joden, gaf hij haar het volgende antwoord: „Uwe kwade gezindheid jegens de Joden levert mij op nieuw het bewijs, dat men der vrouwen niet veel wijsheid kan toeschrijven. Immers, wanneer *onze* Messias hun heeft vergeven en de verklaring heeft afgelegd, dat al wie hun kwaad toevoegt, zoude aangemerkt worden alsof hij zijnen eigen' oogappel had benadeeld, waarom zouden wij hun dan geene vergiffenis schenken? Het is dus zonder eenigen grond, dat gij den Joden een kwaad hart toedraagt. Gij zegt onder anderen ook, dat zij onrein zijn, omdat zij zich niet hebben doen doopen. Laat mij u hierop antwoorden, dat zij daarentegen besneden zijn, en dat de besnijdenis hen rein maakt. Want wanneer *onze* Messias den doop heeft ingesteld, dan heeft hij dit alleen gedaan, om een minder zwaar offer van ons te eischen, en ons het bloed onzer jonge kinderen niet te doen vergieten. Maar hij heeft daarom door het instellen van den doop de besnijdenis niet veroordeeld." Dus sprak de wijze en gemagtigde paus. Zijne zuster nu ziende, dat het oogen-

blik slechts gekozen was, om haren broeder tot hare plannen betreffende de Joden over te halen, gaf dezelve, wel is waar, voor eene wijl op, maar om er later met des te meer aandrang op terug te komen. Het duurde dan ook niet lang, of zij vervoegde zich wederom bij den paus; doch thans was zij vergezeld van eenige bisschoppen, die haren haat tegen de Joden moesten dienen, en haar bij haren broeder, den paus, ondersteunen. Die hooge geestelijken getuigden, dat, terwijl zij met het beeld eens heiligen de Jodenwijk doortrokken, de Joden elkander toewenkten en met het beeld den spot dreven. *Sangisa* voegde het hare hier nog bij, en zoo liet zich dan de paus, die aan zooveel aandrang en volharding geen weêrstand meer kon bieden, overreden, om een bevel tot verbanning van al de in zijnen staat zich bevindende Joden te onderteekenen. Was deze tijding hoogst bedroevend voor de Joden in den kerkelijken staat, die van *Rome* waren er geheel door verpletterd. En geen wonder. Immers, wanneer men bedenkt, dat de te *Rome* wonende Joden aanzienlijke schatten, meestal in huizen en landerijen bestaande, bezaten, dan zal het geen verder betoog behoeven, dat zij, door eene verbanning, van het toppunt van geluk en fortuin, in de diepste armoede moesten gedompeld worden. Men zegge niet, dat zij hunne bezittingen konden tot geld maken, alvorens het land te verlaten; want wie zoude veel geld hebben willen geven voor een huis of een stuk lands, dat — en men wist dit — spoedig van zelf moest verlaten worden, en dus tot elken prijs te koop was?

Maar plotseling en onverwacht kwam er voor de Joden redding uit het Oosten opdagen. Een vorst van *Jeruzalem*, *Roberto* genaamd, was den Joden zeer genegen en tevens een bijzonder goed vriend van paus *Alexander*. De Joden zonden afgezanten, met rijke geschenken beladen, naar dien vorst, en lieten hem verzoeken, dat hij toch bij den paus zijnen invloed ten hunnen voordeele mogt gebruiken, en al

zijne pogingen aanwenden, om des kerkvaders toorn — want de Joden geloofden, dat hij tegen hen verbolgen was — tot bedaren te brengen (3). Zij lieten hem de zaak voorstellen, zoo als zij wezenlijk was. Over den paus zelven, zeiden zij, hadden zij zich nooit te beklagen gehad; maar het was diens zuster *Sangisa*, welke door listen en logen haren broeder tegen hen had weten in te nemen. Indien deze vrouw — dus lieten zij *Roberto* weten — door geld, en zelfs door veel geld, in hun voordeel te winnen ware, dan zoude hun geen offer te groot zijn, om het bevel van verbanning, dat alleen door haar was uitgelokt, te doen herroepen.

Bij dit gezantschap aan *Roberto* lieten de Joden het echter niet berusten. Zij deden ook de kardinalen en bisschoppen rijke geschenken toekomen, opdat zij des pausen zuster tot zachtere gevoelens jegens hen mogten brengen. Indien het hunner pogingen echter niet mogt gelukken, het geheele bevel te doen intrekken, dan werden zij verzocht daarheen te arbeiden, dat hun ten minste eenen langeren termijn, dan hun nu was toegestaan, gelaten wierd, om hunne bezittingen zoo goed mogelijk te verkoopen, en hunne uitstaande schulden in te vorderen.

Roberto, aan het verzoek der Joden gehoor gevende, zond op zijne beurt afgezanten naar den paus, welke in last hadden, den kerkvader door alle hun ten dienst staande middelen tot de herroeping van het verbanningsbevel, tegen

(3) Dit verhaal is letterlijk overgenomen uit *Sebet Jehuda*, 14de vervolging, en is ook in *Emek Habacha* bl. 62 kortelijk opgeteekend, alwaar echter in plaats van *Robert*, koning van *Jeruzalem*, *Frederik*, koning van *Napels*, genoemd wordt. De geleerde *Luzzatto* zegt in eene noot aldaar, dat het eigenlijk zijn moet, *Robert* van *Napels*, en schrijft, dat hij in het bezit is van een *Siddur* naar den ritus der joodsche gemeente te *Rome*, op perkament geschreven, waarin aangaande deze gebeurtenis het volgende aangeteekend staat: „Dit is de orde van den vastendag, ingesteld te *Rome* op 21 Siwan [50] 81 (1321) toen de afgezanten der gemeente zich naar het paleis (van den paus dat toen te *Avignon* was, of den koning van *Napels*) begaven," Deze vastendag — voegt gemelde geleerde er bij — werd met schophar blazen en met de gebeden verrigt, volgens de Misnè: Tract. Taänit afd, II, G. P.

de Joden uitgevaardigd, te bewegen. De paus verklaarde hun echter, dat hij aan *Roberto's* verzoek geen gevolg kon geven. Het bevel ter verbanning was door hem, wel is waar, zijns ondanks uitgevaardigd; maar dit belette toch niet, dat hij zich door eene belofte, aan zijne zuster deswege gedaan, gebonden achtte, hetzelve ten uitvoer te doen leggen. „Indien uw heer en meester," dus besloot de paus zijn onderhoud met de afgezanten, „mijne zuster kan bewegen, om mij mijne belofte kwijt te schelden, dan zal ik zijn verzoek inwilligen, en het door mij gegeven bevel intrekken." De afgezanten keerden hierop naar *Roberto* terug, en deelden hem des pausen antwoord mede. De goede vorst, zijn begonnen werk willende voltooijen, liet nu aan *Sangisa* eene som van honderd duizend gulden aanbieden, indien zij haren broeder, den paus, van diens jegens haar aangegane belofte wilde ontslaan. Dit zoo schitterende aanbod had op haar de gewenschte uitwerking, en van de vijandin der Joden als geweest was, werd zij thans hunne vriendin, en verzocht zelve haren broeder, hen toch niet uit zijn land te verbannen, daar zij, zoo als zij voorgaf, medelijden voor hen had opgevat. De paus, die zijne zuster te wel kende, dan dat hij hare tusschenkomst ten gunste der Joden aan een loffelijk gevoel kon toeschrijven, liet zich door hare schijnheiligheid niet misleiden, en zeide haar in het aangezigt, dat hij aan haar medelijden voor de Joden geen geloof sloeg. „Indien iets ter wereld," zeide hij haar, „in staat was, u van gevoelen te doen veranderen, dan kan het niets anders dan g e l d geweest zijn. Doch hoe dit ook zij, daar gij mij zelve smeekt, om de Joden niet uit mijn land te verbannen, acht ik mij van mijne belofte jegens u ontslagen, en ik maak hiervan gaarne gebruik, om het ondanks mij zelven uitgevaardigde bevel in te trekken, en den Joden, die mij nooit reden tot ontevredenheid gegeven hebben, even als aan mijne andere onderdanen rustig en ongehinderd het

verdere verblijf in mijnen staat toe te staan." Zoo waren dan de onweêrswolken, die de Joden gedurende eenigen tijd boven het hoofd hadden gehangen, wederom verdwenen, zonder hun veel nadeel te hebben berokkend.

In het jaar 5108 (1348 gew. jaart.) heerschte in gansch *Europa* eene verschrikkelijke pestziekte, en ten gevolge daarvan eene groote sterfte, welke allengskens in zulk eene hooge mate toenam, dat — indien men het geschiedverhaal van dien tijd mag gelooven — niet meer dan het tiende gedeelte der bevolking aan de algemeene sterfte ontkwam, en er zelfs steden waren, wier inwoners geheel uitgestorven waren. Het is hoogst opmerkenswaardig, dat slechts weinige Joden aan die vreesselijke ziekte bezweken. Maar even als het in de middeleeuwen dikwerf gebeurde, dat men elke omstandigheid, elk toeval te baat nam, om den Joden het leven te verbitteren, zoo maakte men ook hier van de gelegenheid gebruik, om Israëls kroost allerlei leed te berokkenen. De Christenen namelijk, naijverig als zij waren op de Joden, omdat van dezen zoo weinig stierven, wierpen eene beschuldiging tegen hen op, als zouden zij de oorzaak zijn van de vreesselijke sterfte, doordien zij, naar men zeide, de rivieren vergiftigd hadden (4). Dit gerucht verspreidde zich spoedig, even als een door den fellen wind aangeblazen brand, onder de bevolking, en het duurde niet lang, of men vervoegde zich in massa bij den koning, om eene beschuldiging van algemeenen moord door vergiftiging tegen de Joden in te stellen." Sterven er dan in het geheel geene Joden aan de heerschende pestziekte?" vroeg hierop de koning. „Niet een hunner is er tot nog toe aan bezweken," luidde het antwoord der beschuldigers. „En wanneer het waar is," dus hervatte de koning, „dat de Joden de rivieren hebben vergiftigd, welk water wordt dan door

(4) Over de beschuldiging der bronvergiftiging, zie *Depping* bl. 212 en de aanhaling uit *Gregoir's Onderzoek over de verbetering der Joden* in de *Gesch. der Joden*, van *Hanna Adams*, (Hoogd. Uitgave., *Leipzig* 1820) II, bl. 16—17. G. P.

hen gedronken?" „Dat der bronnen," hernamen de Christenen. „En in de andere landen," vervolgde de koning, waar geen bronwater gevonden wordt, wat wordt daar door de Joden gedronken? Ik doe u deze vragen niet, om een onderzoek naar de zaak in te stellen, maar alleenlijk om u de dwaasheid en ongerijmdheid uwer beschuldiging te doen inzien; want het is physiek onmogelijk, dat de sterfte door eene vergiftiging der rivieren zoude ontstaan. Immers, hoeveel vergif men er ook zoude inwerpen, het zoude toch niet toereikend zijn, om eene algemeene sterfte te veroorzaken. Het water der rivieren staat niet stil, het blijft geen oogenblik op dezelfde plaats, maar vloeit al verder en verder voort, tot dat het zich in de zee of in een meer uitstort, zoodat er steeds en onophoudelijk toevoer van versch water is, dat onmogelijk vergiftigd kan zijn. Daarbij komt nog, dat allen, die aan de pestziekte sterven, het ligchaam met blaren bedekt hebben, een verschijnsel, dat zich bij eene vergiftiging nimmer openbaart. Ik geef u echter den raad, eens eene proef te nemen met bronwater. Drinkt het, en ziet of gij van de heerschende ziekte zult bevrijd blijven." Dus sprak de verstandige vorst, en de beschuldigers der Joden gingen te leur gesteld heen. Op hunnen weg huiswaarts ontmoetten zij eenen Jood, welke hen over hunne te leur gestelde pogingen bij den vorst uitlachte, en hun op spottenden toon vroeg, welk voordeel zij door hunne lastertaal behaald hadden? Hierdoor werd op nieuw de toorn der Christenen opgewekt, en zij besloten nogmaals eene krachtige poging te wagen, ten einde zich op de Joden te kunnen wreken. De beschuldigers vervoegden zich derhalve andermaal bij den vorst, doch ditmaal kwamen zij niet alleen, maar door getuigen vergezeld, welke beweerden gezien te hebben, dat eenige Joden in het diepst van den nacht iets in de rivier geworpen hadden. Zij konden echter niet verklaren, wat voor een voorwerp het geweest was;

maar zooveel is zeker, zeiden zij, dat de Joden voor hen onverstaanbare woorden daarbij prevelden, waaruit zij opmaakten, dat het in het water geworpene iets buitengewoons moet geweest zijn, welks goede uitwerking de Joden door het uitspreken van eenige, welligt tooverwoorden trachtten te bevorderen. Dit nu, en nog meer andere, even ongerijmde zaken, werden door de getuigen tegen de Joden aangevoerd, zoodat de vorst, hoe onpartijdig hij ook was, ten laatste toch eenigzins aan het wankelen geraakte, en de beschuldigers een gunstig oor scheen te verleenen. „Tot nu toe," dus sprak hij, „bestond bij mij niet het minste kwade vermoeden tegen de Joden, en ook thans, ik moet het openhartig erkennen, is hunne schuld mij niet bewezen. Maar door al het gehoorde is toch eenige twijfel bij mij opgerezen, en geloof ik aan de mogelijkheid, dat zij schuldig *kunnen* zijn. Daar de zaak nu van zulk een groot gewigt is, en het leven van duizenden, die nog aan de vergiftiging der rivieren kunnen sterven, er mede gemoeid kan zijn, acht ik een vermoeden, een' twijfel reeds voldoende, om de Joden uit mijn land te verbannen, en ben ik bereid, een bevel in dien zin tegen hen uit te vaardigen." Maar de beschuldigers, verbitterd als zij waren, namen in deze uitspraak geen genoegen, daar zij eene verbanning als eene te ligte straf voor zoo vele misdaden beschouwden. „Zal men de Joden," dus lieten zij zich hooren, „met eene verbanning vrij laten, nadat zij zoo velen van ons den dood berokkend hebben? Indien zij ons land verlaten, nemen zij al hunne schatten mede, en hoe anders hebben zij die verworven, dan door den ongeoorloofden en ongehoorden woeker, dien zij ons afgeperst hebben? Hunne schatten zijn dus, als het ware, de onze, en zullen wij nu gedoogen, dat zij van dezelve gebruik maken, om zich het leven te veraangenamen en zich overal eenen grooten invloed te verzekeren? Indien onze woorden derhalve eenig gewigt in de schaal kunnen leggen, dan zouden wij onzen vorst

voorstellen, dat hij een bevel uitvaardige, waarbij den Joden gelast wordt, hunne godsdienst af te zweren en de onze te omhelzen, terwijl zij, in geval van weigering, allen ter dood behooren veroordeeld te worden." De grooten en aanzienlijken des rijks ondersteunden dit voorstel des volks, zoodat het bedoelde bevel dan ook inderdaad door den vorst werd uitgevaardigd. Nu waren de Joden in *Italië*, *Duitschland* en *Provence* aan de grootste rampen ten prooi, waarvan men in de geschiedenis naauwelijks een voorbeeld kan aanwijzen. Velen lieten zich, wel is waar, den doop toedienen, maar ook velen bezaten geest- en wilskracht genoeg, om zich hiertegen te verzetten, en verkozen liever voor het voorvaderlijke geloof te sterven, dan hunne godsdienst te verzaken. Dit laatste was vooral het geval in *Duitschland*, waar dan ook een onnoembaar getal Joden den marteldood stierf.

Clemens VI, die in dien tijd op den pauselijken troon zat, bewogen met het lot der Joden, trachtte, zooveel als in zijn vermogen was, hetzelve te verzachten. Terwijl men hen in eene menigte steden uit geloofshaat ter dood martelde, hen hier aan den brandstapel, daar aan nog meer verfijnde folteringen ten prooi gevende, verleende hij hun eene vrije schuilplaats te *Avignon*, en trachtte ook elders door zijnen invloed de volkswoede tot bedaren te brengen. De schrijvers van dien tijd wrijven dien kerkvader de beschuldiging aan, als zoude hij de Joden niet uit een loffelijk gevoel van medelijden, maar alleen uit geldzucht beschermd hebben, daar de Joden hem groote schatten voor zijne tusschenkomst hadden beloofd. Maar *Clemens* VI beschuldigt, van zijnen kant, de Christenen van dien tijd, dat zij de Joden niet uit liefde voor het christelijk geloof, maar uit winstbejag zoo hevig vervolgd hebben, daar zij zich met het geld en goed der slagtoffers zeer verrijkt hebben. Wanneer wij nu zouden geroepen zijn, om een oordeel over deze beide, zoo zeer uit-

eenloopende meeningen uit te spreken, dan zouden wij niet ongeneigd zijn, beide als zeer aannemelijk te beschouwen, en gelooven wij, dat, zoowel bij den Paus als bij het volk, het geldelijk belang, de krachtigste hefboom van alle tijden, eene hoofdrol in hunne handelingen speelde.

Omstreeks dezen tijd hield de Inquisitie (5) meer dan ooit een wakend oog op hen, die van ongetrouwheid aan het Katholieke geloof werden verdacht gehouden. De Joden echter werden door haar voor het tegenwoordige ongemoeid gelaten. De reden hiervan moet eensdeels gezocht worden in de goede gezindheid van den paus jegens de Joden, en anderdeels in de groote sommen gelds, waarvoor zij hunne rust van den Groot-Inquisiteur kochtten. Men beweert ook, dat hij van de Joden te *Bologna* eene heilige wetsrol ten geschenke ontving, welke door de hand van den grooten *Ezra* zelven geschreven was, en die door de Dominikaner monniken nog op hoogen prijs gesteld wordt. Deze wetsrol bevat als opschrift in de hebreeuwsche taal de volgende hoogst belangrijke woorden: „Dit is het boek van de *Tora* van *Mosé*, dat *Ezra Hasofer* heeft geschreven, en waarin hij in tegenwoordigheid van gansch Israël, zoowel mannen als vrouwen, heeft gelezen, terwijl hij op een houten toren (bij ons *Almemar*) stond." In dezelfde stad vertoont men ook nog eene rol, het boek *Esther* bevattende, en die, volgens de Dominikanen reeds voor den tijd van *Ezra* geschreven was. Ten slotte is aldaar nog te zien een geschreven Bijbel, alle vier

---

(5) De Inquisitie werd in *Spanje* in 1480 door *Ferdinand*, koning van *Arragon*, en *Isabella* van *Castilië* ingevoerd, en was hoofdzakelijk daartoe ingesteld, om het terugkeeren der Joden en Mooren, die zich aan de Roomsche kerk overgegeven hadden of zulks voorgaven, tegen te gaan. De biechtvader der koningin *Isabella*, de groot-Inquisiteur *Thomas* van *Torquemada*, betuigde, dat het veinzen van de Joden aan de zaken van het geloof veel nadeel toebragt.' De koning gaf eindelijk toe, en bevestigde de oprigting van dat vreeselijk geregtshof, dat reeds vroeger door *Alphonsus* van *Godeja*, een geestelijke, opgerigt en verzonnen was, om de rampzalige offers geheel aan de willekeur der regters over te geven, ten einde ze aan hunne Auo-da-Fé's op te offeren. Zie *Watron Gesch. der regering* van *Philippus* II, tweede deel, bl. 134 en 135 en *Hanna Adams* bl. 31 noot 1.

en twintig boeken van het oude Testament bevattende (6); van het jaar 4947 (1187 gew. jaart.).

De Joden te *Bologna* waren in dien tijd dan ook zeer magtig en van veel invloed. Bij de menigte synagogen, welke zij in deze stad bezaten, bouwden zij nog eene nieuwe, die in grootte, pracht en sierlijkheid alle anderen overtrof, terwijl er daarenboven eene leerschool voor Joodsche godgeleerdheid werd opgerigt. Dezen bloei had men vooral te danken aan zekere aanzienlijke Joodsche familie, *Hanearim* genaamd (7), welke in het jaar 5154 (1391 gew. jaart.) van *Rome* naar *Bologna* was gekomen, en die er eenen grooten invloed uitoefende. Zij stamde af van eene dier beroemde familiën, welke door *Titus* naar *Rome* werden verdreven.

---

(6) Over het opschrift van deze wetsrol der Dominikaners, en hunne getuigenis van de rol van Esther, zegt *Basnage* reeds: (II boek IX Hoofdst. 19 § XI) » Men moet geen geloof slaan, aan de overleveringen der Dominikaners, enz."

(7) Deze familie is eene der vier voorname familiën, met name: *Adoemim Nearim*, *Tappoechim* en *Anawim* of *Zekenim*, welke naar *Rome* medegevoerd werden; (Z. Zunz, Levensbeschrijving van *R. Azaria* מן הארומים in *Kerem Chémed* V. 132 en *Geiger's* Zeitschr. IV.) — Zekere R. *Mose b. Jehuda b. Mose*, uit het geslacht der *Hanearim*, schreef het werk *Melamed Hatalmidim* (*Sifte Jes*. 1. מ No. 193 en *Sals. Hakb.* bl 659) en eene verklaring op *Ibn. Ezra*. (*Ozer Hachaïm v. Ch. Michaël*), Volgens de aan ons, door Dr. *Steinschneider*, gedane mondelinge mededeeling, zou deze dezelfde *R. M. b. J. Nagri* (eigenlijk *Nearim*) zijn, van de *Maárécheth Elohuth* met de vragen van *R. Saul Hakohen*, en ook de naam *Hanerim* bij de Italianen — *dei Raggazzoni* — voorkomen. G. P.

HOOFDSTUK XXII.

De Joden in Frankrijk, van het jaar 5060—1300 *gew. jaart.* — *tot het jaar* 5430—1670 *gew. jaart. Hunne algeheele verbanning uit dit land* (1).

In het jaar 5060 (1300 gew. jaart.) werden alle in *Frankrijk* wonende Joden, welke wel tweemaal zoo talrijk waren als de onder aanvoering van *Mozes* uit *Egypte* getogen Israëlieten, door koning *Philippus* uit het land verbannen. De aanleidende oorzaak tot dien wreeden maatregel wordt door niet-Israëlietische schrijvers verschillend opgegeven. Om bijzondere redenen gaan wij de onderscheidene over dit onderwerp geopperde meeningen met stilzwijgen voorbij. Wij voor ons gelooven echter, dat de hoofd-oorzaak in des konings hebzucht moet gezocht worden, en dat hij zich door eene verbanning der Joden van dier geld en goed wilde meester maken. Te meer worden wij in dit ons gevoelen bevestigd, wanneer wij naauwkeurig nagaan, wat men van dien vorst, met betrekking tot zijne geldzucht, vindt opgeteekend. Hij legde zijne onderdanen — dus vinden wij ergens vermeld — zoo vele geldlasten op, dat zij ze onmogelijk konden dragen. Het gemeen te *Parijs* stond derhalve tegen zijnen koning *Philippus* op, en belegerde hem in eene kerk, werwaarts hij gevlugt was. De vorst was hierdoor genoodzaakt, gedu-

(1) Over de Joden in *Frankrijk* gedurende het tijdvak van dit Hoofdstuk, zie *Depping D. J. i. M.* bl. 140 en verder. G. P.

rende een' ganschen dag zonder eten en drinken te blijven. Ofschoon nu de oproerlingen voor de overmagt des konings moesten zwichten, en de meesten hunner als muitelingen werden opgehangen, bewijst dit voorval toch, dat het volk zeer misnoegd was over de drukkende lasten, welke *Philippus* het oplegde.

Des konings schoonmoeder, *Maria* genaamd, wist den Joden ook veel geld af te persen door middel van verdichte beschuldigingen, welke zij gedurig tegen hen opwierp, en welke zij dan later, na veel geld daarvoor te hebben ontvangen, weder introk. Ten laatste werd zij echter door wroeging over de ten onregte verworvene schatten gefolterd, en vroeg zij den Paus, *Clemens V*, om raad, wat zij met haar geld zoude verrigten, ten einde haar geweten tot rust te brengen. De kerkvader antwoordde haar, dat zij van hare rijkdommen zoude gebruik maken, om eenen oorlog tegen de Arabieren te ondersteunen. Maar daar zij over hare bezittingen niet kon beschikken, zonder vooraf de toestemming haars schoonzoons, den koning, te hebben ontvangen, en deze te zeer aan het geld gehecht zijnde, om die toestemming te geven, bleven de raadgevingen des Pausen zonder verder gevolg.

De hebzucht van *Philippus* ging zoo ver, dat hij zelfs de kloosters en de bedienaren der godsdienst van hunne schatten beroofde. Behoeven wij thans nog te zeggen, dat ook schier alle synagogen van hare gouden en zilveren sieraden door hem werden beroofd? Hiermede echter nog niet voldaan zijnde, vaardigde hij daarenboven een bevel uit, waarbij alle Joden gelast werden *Frankrijk* te verlaten, of de Christelijke godsdienst te omhelzen, bij gebreke waarvan elk overtreder des bevels met den dood zoude gestraft worden. Hun, die de ballingschap boven de verzaking hunner godsdienst verkozen, ontnam hij, alvorens zij het land verlieten, geld en goed, zoodat hun niets overig bleef, dan eenige kleeding-

stukken en eene hoogst karige som, om de kosten eener reis te kunnen bestrijden. Velen dezer bannelingen stierven op den weg van kommer, verdriet en ongemak, terwijl diegenen, die krachts genoeg bezaten, om aan de menigvuldige rampen weêrstand te bieden, zich naar *Duitschland* begaven. (Deze laatste omstandigheid is de oorzaak, dat de Duitsche Joden beweren van Fransche afkomst te zijn, daar de meeste uit *Frankrijk* verbannen Joden in *Duitschland* eene schuilplaats zochten). Er waren echter ook velen, welke zich den doop lieten toedienen, ten einde van de ellende, het verdriet en den kommer, die zij voor oogen zagen, bevrijd te blijven, en niet in vreemde landen, waar zij van aalmoezen hadden moeten leven, rond te zwerven.

Acht jaren daarna, werd koning *Philippus* op eene jagt, terwijl hij een hert vervolgde, met zijn paard in eene sloot geworpen; hij brak daarbij het nekbeen, en stierf aan de gevolgen (2). Dit ongeval, den koning overgekomen, werd door het volk als eene bijzondere straffe des Hemels voor zoo vele wreedheden, door hem tegen de Joden gepleegd, beschouwd, daar de sloot anders van te weinig beteekenis was, om eenen ruiter er den dood in te doen vinden.

Philippus' opvolger was den Joden even zoo genegen, als zijn voorganger hun vijandig geweest was. Bezield als hij was met een gevoel van regtvaardigheid, en zich daarenboven spiegelende in den ongelukkigen dood zijns vaders, welke ook hij als eene bijzondere straffe Gods beschouwde, vaardigde hij eene verordening uit, waarbij aan alle Joden vergund werd, naar *Frankrijk* terug te keeren, en hun de koninklijke bescherming tegen het volk beloofd werd. Velen maakten dan ook van dit verlof gebruik en keerden naar hun geboorteland, waar zij zoo menige hun dierbare herinnering hadden achter gelaten, terug. Wij kunnen hier niet nalaten aan te

(2) *Emek Habacha* 58*b*.

merken, dat verreweg de meeste koningen van *Frankrijk* en ook de edelen en aanzienlijken den Joden niet ongenegen waren; de haat kwam alleen van de zijde des volks, dat steeds naijverig was op Israëls voorspoed en rijkdom. Van daar dan ook, dat menige verbannen Jood, ondanks de hem toegezegde koninklijke bescherming, van *Frankrijk* verwijderd bleef. Immers — dus dachten zij — wat baat ons de genegenheid des konings, der edelen en aanzienlijken, wanneer het volk ons vijandig is? Zal de koning wel bij magte zijn, om zich tegen den volksstroom, wanneer andermaal op onze verbanning wordt aangedrongen, te verzetten? Wij hebben dikwerf het tegendeel ondervonden, en waarom zouden wij ons dan op nieuw aan dergelijke gevaren bloot stellen? Dus redeneerden velen en bleven waar zij waren; maar ook velen, gelijk hierboven reeds vermeld, keerden naar *Frankrijk* en vervolgens naar hunne vroegere woonplaats terug, doch werden op hunnen weg derwaaats door het volk geplunderd. De koning liet, wel is waar, een onderzoek naar de schuldigen instellen, maar het mogt hem niet gelukken, hen te ontdekken. Als schadevergoeding liet hij den Joden echter, op zijne eigene kosten, kleederen uitdeelen en gedurende een gansch jaar voor zijne rekening voeden, en wel uit aanmerking, dat zij, op zijn koninklijk woord en op zijne, hun beloofde, bescherming vertrouwende, naar *Frankrijk* waren terug gekomen. Zoodoende leefden de Joden weder eenigen tijd in rust en vrede.

Zeven jaren na het hierboven vermelde, werden de Joden andermaal uit *Frankrijk* verbannen; zij keerden er later, wel is waar, weder terug, doch slechts om spoedig daarop voor de derde maal uit het land verdreven te worden. Dit laatste had plaats in het jaar 5087 (1327 gew. jaart.), onder de regering van *Karel* VI, en deze was de laatste verbanning, welke men den Joden in *Frankrijk* oplegde. Zij ontstond daardoor, dat men de Joden, ofschoon valschelijk, beschul-

digde eenen joodschen apostaat vermoord te hebben. Velen hunner werden dien ten gevolge gevangen genomen, anderen werden veroordeeld, om aan eene galg het leven te verliezen, terwijl wederom anderen wreedaardiglijk gegeeseld werden. Daarenboven dwong men hen, om achttien duizend rijksdaalders, — eene verbazingwekkende som in dien tijd — te betalen. Zoo veel martelen, zoo veel lijden, zoo vele harde vervolgingen waren voor sommigen een te zware last, om te torschen; van daar dan ook, dat velen geene kracht genoeg bezaten, om daarbij standvastig in hun geloof te blijven; zij gingen dus tot de Christelijke godsdienst over, ten einde aan de handen der beulen te ontkomen. Twee jaren later echter, werden alle Joden uit *Frankrijk* verdreven, en dit was hunne laatste verbanning uit dit land. Na dien tijd, en wel tot aan de groote Fransche omwenteling, gelijk wij hier boven reeds kortelijk hebben aangestipt, waren zij niet weder wettig in het land gevestigd, ofschoon er zich velen, door oogluiking der regering, ophielden. Een Christelijk inwoner der stad *Pontoise*, *Nikolaas Flamel* genaamd, genoot hun vol vertrouwen; hij bezat hunne schuldboeken, belastte zich met hunne administratiën, en kende zoodoende hunnen handel en wandel. Wij zullen wel niet behoeven te herinneren, dat de Joden, tijdens hunne verbanning, nog in het bezit waren van vele schuldbrieven ten laste der Christenen, en het was de zoo even genoemde *Flamel*, die in naam der Joden met dier Christelijke schuldenaars eene overeenkomst trof, volgens welke zij slechts de helft hunner schulden behoefden te betalen, terwijl hun de andere helft werd kwijt gescholden, onder voorwaarde echter, dat zij de zaak verborgen moesten houden, dewijl anders alle, ten voordeele der Joden uitstaande, schulden aan den koning vervallen verklaard waren.

Nikolaas Flamel werd hierdoor in korten tijd onmetelijk rijk, zoodat men algemeen geloofde, dat hij de *Alchimie*,

d. i. de kunst om goud te maken, verstond en in praktijk bragt. Hij wendde ook alle pogingen aan, om het volk in deze van hem opgevatte meening te bevestigen, daar hij, wanneer de ware bron zijner rijkdommen ware bekend geworden, eene geduchte straf van den koning te wachten had. Het is ook niet onwaarschijnlijk, dat hij met hetzelfde doel, namelijk om het volk aan zijne kunst te doen gelooven, het boekwerk over de *Alchimie* vervaardigde, dat in het jaar 5321 (1561 gew. jaart.) in druk verscheen, terwijl hij daarenboven, om de genegenheid der burgers te winnen, vele kerken op zijne kosten te *Parijs* liet bouwen.

Wij hebben hierboven reeds in het voorbijgaan aangemerkt, dat, ofschoon de Joden door *Karel* VI uit *Frankrijk* verbannen waren, de regering evenwel hunne tegenwoordigheid aldaar oogluikend duldde. Zoo woonde te *Montpellier* zekere Jood, *Propanus* genaamd, welke aldaar in het openbaar de sterrekunde onderwees en de algemeene achting genoot, terwijl *Maria de Medicis* zich van eenen joodschen lijfarts, *Montalto* geheeten, bediende. Niet te vreden met dien kundigen man tot eene zoo hooge betrekking te hebben verheven, bewerkte zij daarenboven bij haren gemaal, *Hendrik* IV, dat *Montalto* met diens gansche huisgezin het verlof kreeg, om ongestoord en ongehinderd de gebruiken der joodsche godsdienst te mogen uitoefenen; ja, men beweert zelfs, dat hij aan het hof zoo aangezien was, dat hij menigmaal aan de koninklijke speeltafel werd genoodigd. Eenige niet-Israëlietische schrijvers (3) deelen nog het volgende van dien joodschen geneesheer mede, waaraan wij echter weinig geloof kunnen slaan, dewijl de daarbij vermelde daad van *Montalto* strijdig is met de voorschriften onzer rabbijnen, en de man

(3) Het verhaal van *Montalto* even als het voorgaande van *Flamel*, is uit *Basnage*, II deel, Boek IX, Hoofdstuk 21 § 18 en 19. Voor de bron van het eerste, geeft hij *Bassompierre, Memoire de la vie de Montalto*, aan. Zie ook *Judisches Volksblatt*, no. 39. (*Leipzig* 1854,) bl. 156. G. P.

te godvruchtig was, om zich niet naar dezelve te gedragen. Men verhaalt namelijk, dat hij op zekeren Sabbath weigerde eenen Christelijken patiënt te gaan bezoeken, dewijl hij door den verren weg derwaarts belet zoude zijn geworden, eenige godsdienstige gebruiken van dien dag naar behooren in acht te nemen. De koning zoude hierop bevolen hebben, dat men des Sabbaths steeds vlugge en versche paarden voor *Montalto* zoude gereed houden, opdat hij den tijd zoude hebben, de gevaarlijke zieken te bezoeken, en tevens om bij zijne te huis komst zijne godsdienstige gebruiken nog te kunnen in acht nemen. Hij stierf te *Arras*, in het jaar 5375 (1615 gew. jaart.), in hetzelfde jaar, dat *Izabella van Bourbon* zich naar *Spanje* begaf, om met *Philippus* IV in het huwelijk te treden. De koningin liet den Joodschen geneesheer balsemen, en hem door eenigen zijner vrienden naar *Holland* overbrengen, ten einde hem daar ter aarde te doen bestellen.

Later werden er ook nog Joden in *Gascogne* aangetroffen. Een hunner, *Jitschak Castro* geheeten, die zich naar *Brazilië* had begeven, werd aldaar door de handlangers der Portugesche Inquisitie gevangen genomen en levendig verbrand. Toen hij op den brandstapel stond en de vlammen rond om hem opstegen, riep hij met luider stemme: *Hoor Israel! de Eeuwige, onze God, is een eenig, eeuwig Wezen* (4)! en heiligde zoodoende in het stervensuur den naam des Heeren. Nog ten huidigen dage wordt in de Portugesche Synagoge, te *Amsterdam*, voor de zielsrust van dien martelaar gebeden.

Wij hebben in dit hoofdstuk gezegd, dat de Joden, na hunne verbanning door *Karel* VI (tot aan de groote Fransche omwenteling) geen wettig verblijf meer in *Frankrijk* mogten houden, en dat zij alleen hier en daar door de regering oogluikend geduld werden; wij moeten, om der waarheid hulde te doen, hier nog bijvoegen, dat de stad *Metz* hierin eene

(4) *Basnage*, naar *Cardozo* (*Is.*) *las Excellentias de los Hebros*, (*Amst.* 1679) p. 324 Anno 1647. Over eenen anderen *Is.* (*Orobio*) *de Castro*, zie Hoofdst. XXXII.

loffelijke uitzondering maakte, daar zij hier in het volle genot hunner vrijheden en in het bezit van al hunne synagogen bleven. Deze gunstige uitzondering moet daaraan worden toegeschreven, dat de stad *Metz*, tijdens de verbanning der Joden, eene keizerlijke stad uitmaakte, en zij er zeer in aanzien waren. De koning nam hen zelfs onder zijne bijzondere bescherming, en wel bij de volgende gelegenheid: Een Christen te *Metz*, zijn kind vermist hebbende, beschuldigde zekeren Jood, *Raphael Levi* genaamd, dat hij hetzelve gestolen had. De beschuldigde, de misdaad, waaraan hij onschuldig was, ontkennende, werd nu op de pijnbank gebragt, en gefolterd; hij bleef echter standvastig bij zijne ontkenning. Dit belette evenwel niet, dat hij toch schuldig verklaard werd. Eene omstandigheid, die tot deze schuldigverklaring nog meer bijdroeg, was de volgende: *Raphael* was namelijk gewoon, telken jare eene reis naar *Genua* te ondernemen, van waar hij steeds palmen en cederappelen medebragt, en dit gaf aanleiding, dat het volk hem voor eenen toovenaar uitkreet. En toen hij onder de folteringen, welke men hem deed ondergaan, en waaronder hij elk oogenblik dacht te bezwijken, het Joodsche gebed der zieltogenden uitsprak, zeide men, dat hij vreemde, onverstaanbare woorden prevelde, door welke hij den geest van den profeet *Samuel* opriep, even als Israëls eerste koning, *Saul*, door tusschenkomst der Sybille te *En-Dor* gedaan had. Deze en meer dergelijke ongerijmdheden waren voldoende, om den onschuldigen Jood ter dood te doen veroordeelen, en het vonnis aan hem te voltrekken. Later echter werd het vermiste kind in een bosch gevonden, waar het door een wild dier was verscheurd geworden. Hierop begaven zich de Joden naar den koning, en klaagden over het gebeurde met hunnen geloofsgenoot. De vorst betoonde er zijne hoogste ontevredenheid over, dat men den Jood zoo onregtvaardig had veroordeeld, en vaardigde toen eene verordening uit, volgens welke de Joden door niemand anders dan door zijnen grooten raad tot lijfstraffen mogten worden veroordeeld. Deze verordening werd gegeven op den achttienden April 1673 (5430 jaren der wereld).

HOOFDSTUK XXIII.

De Joden in Engeland, van het jaar 4970—1210 *gew. jaart. — Hunne verbanning uit dit land in het jaar* 5003—1243 *gew. jaart.— en hunne terugkomst aldaar in het jaar* 5409—1649 *gew. jaart.*

Koning *Jan* (1), die in het jaar 4970 (1210 gew. jaart.) in *Engeland* regeerde, was een zeer onbarmhartig vorst, en berokkende zijn volk velerlei onheilen. Eene daad van geweld gepleegd hebbende jegens den Aartsbisschop van *Canterburry*, had hij zich hierdoor den haat van den paus op den hals gehaald, welke den banbliksem over het gansche land slingerde (2). Men zal ligtelijk kunnen bevroeden, dat de Joden niet het kleinste deel aan de hierdoor ontstane onaangenaamheden kregen. Hoe kon men ook van eenen vorst, die zijne eigene geloofsgenooten zoo onmededoogend behandelde, verwachten, dat hij andersdenkenden zoude verschoonen? Hij legde de Joden dan ook zulke zware en drukkende belastingen op, dat zij ten laatste verklaarden zoo uitgeput te zijn, dat zij geen geld meer konden geven. *Jan* deed hen hierop in de gevangenis werpen, en trachtte door allerlei folteringen en martelingen nog meer geld van hen af te persen. Zekere schrijver (3), ons een denkbeeld willende geven van *Jan's* wreedheid, deelt het volgende mede:

1) d. i. *Jan zonder land.*

(2) *Basnage*, naar *Polydor Virgili Angl. Hist.* (*Bas.* 1556) an. 1210, bl. 272.

(3) *Mathieu, Paris Hist.* (*Parijs* 1644) Anno 1210, bl. 159. G. P.

„Konnig *Jan* vorderde van eenen te *Bristol* wonenden Jood tien duizend mark zilver; doch deze wilde zich liever laten pijnigen en martelen, dan aan des konings overdrevene en onregtvaardige eischen toegeven. Hierop gaf de koning bevel, dat men den weêrspannigen Jood elken dag eenen tand zou uittrekken, tot dat hij het van hem verlangde geld zoude geven. Het slagtoffer bleef gedurende zeven dagen standvastig weigeren, doch toen men hem den achtsten tand wilde uitrukken, gaf hij aan des dwingelands verlangen toe, en beloofde de gevraagde som te zullen geven, aan welke belofte dan ook door hem voldaan werd." Sommige schrijvers verhalen, dat deze wreede vorst, zich niet te vreden stellende met de zware belasting, die hij den Joden afperste, zich ook nog hunne vaste goederen toeëigende, en tevens een bevel uitvaardigde, dat allen uit zijn land zouden worden verbannen (4).

Na den dood van koning *Jan* beklom *Hendrik III* den troon. Deze, met de Joden eene andere staatkunde willende volgen dan zijne voorgangers, stelde alles in het werk, om hen, niet door wreede en onteerende, maar door zachte, aanlokkende middelen voor het Christelijk geloof te winnen. Hij liet derhalve in het jaar 4993 (1233 gew. jaart.) een groot gebouw daarstellen, waarin de Joden onderwijs in de Katholieke godsdienst zouden ontvangen. Aan het hoofd dier inrigting werd een groot geleerde geplaatst, die ook zeer

---

(4) *Z. Macpherson* over den Handel bl. 376. Hierbij kwam nog, dat hun slechts veroorloofd werd, zich op zoodanige plaatsen op te houden, waar de beambten hen benevens hunne familiën vinden konden, en zonder verlof mogten zij niet vertrekken. Zij werden verbannen, omgebragt, tot geldstraf en losgeld veroordeeld, zoo dikwijls de koning het goed vond, en aan hen, welken zij geld voorschoten, verkocht en verpand. Op hunne kleederen moesten zij een bespottelijk kenteeken dragen. — De inkomsten, welke men van hunne rijkdommen verkreeg, waren zoo veel, dat men, om dezelve te beheeren, eene bijzondere instelling oprigtte, die den naam van: „de Schatkamer der Joden" droeg. (Zie, de aanteekening bij *Hanna Adams*, noot 2, bl. 263 uit *Molley de jure maritimo*, bl. 407 en 408). G. P.

bedreven was in de boeken van het Oude Testament, en daarom, naar des konings zienswijze, het best geschikt, om de Joden tot het omhelzen des Christendoms te overreden. Deze inrigting voltooid zijnde, werd overal afgekondigd, dat elke Jood, die de Christelijke godsdienst zoude omhelzen, in het gebouw liefderijk zoude worden opgenomen, dat hij er vrije kost zoude genieten en van allen arbeid ontslagen zijn. Deze voorwaarden waren te aanlokkend, te verleidelijk, dan dat zij niet door vele Joden, die toch ook niets anders dan schepselen van vleesch en bloed zijn, zouden worden aangenomen. Des konings plan gelukte dan ook bij uitstek, en het duurde niet lang, of de door hem in het leven geroepene inrigting telde een groot aantal joodsche apostaten, welke er gerust en onbezorgd leefden. Het gebouw is gedurende langen tijd in stand gebleven.

Twee jaren later hadden de Joden te *Norwich* veel te lijden door eene valsche beschuldiging, welke men tegen hen opwierp. Men zeide namelijk, dat zij het kind eens Christens geroofd (5), het gedurende een jaar vet gemest, vervolgens besneden en eindelijk als paaschoffer geslagt hadden. De tijden zijn thans voorbij, dat men aan dergelijke, even ongerijmde als bespottelijke, beschuldigingen geloof hechtte en wij kunnen ons derhalve geheel ontslagen achten, de verdediging der Joden in deze op ons te nemen. In de middeleeuwen echter, vonden zulke en nog veel meer ongerijmde beschuldigingen geloof bij eene domme, dweepzieke volksmenigte, en de vorsten en koningen waren dikwerf, ondanks zich zelven, genoodzaakt, het volk genoegdoening te verschaffen. Dit nu was ook het geval te *Bristol*, waar vier rijke, aanzienlijke Joden aan eene galg hun leven moesten eindigen.

Later zuchtten de Joden in *Engeland* nog drie malen

(5) *Math. Paris*, bl. 307.

onder het gewigt van eene dergelijke beschuldiging; daar echter de onderscheidene verhalen daaromtrent verschillen, en het voor ons moeijelijk is, eene juiste keuze onder zoovele verwarde berigten te doen, hebben wij gemeend, ons van elke verdere uitweiding over dit punt te moeten onthouden, en vergenoegen wij ons, met het in het voorbijgaan te hebben aangestipt. Wij kunnen evenwel niet nalaten nog te doen opmerken, dat de Christenen met alle beschuldigingen van dien aard, tegen de Joden uitgebragt, geen ander doel hadden, dan zich door de schatten en bezittingen der Joden te verrijken, en dit moet ook als eene eerste, welligt eenige oorzaak worden beschouwd, dat soortgelijke beschuldigingen nog zoo veel geloof vonden (6).

In het jaar 4990 (1230 gew. jaart.) eenen tijd, die voor de Joden in *Spanje*, *Frankrijk* en *Duitschland* zoo noodlottig was door de wreedheden en gruweldaden, welke de woeste en toomelooze horden der kruisvaarders op hen pleegden — in dit jaar, zeggen wij, verkeerden ook de Joden in *Engeland* in den grootsten angst voor die Europesche Barbaren. Zij zochten derhalve, door middel van groote som-

---

(6) Wij meenen hier de volgende woorden van den Hoogleeraar *IJsbr. van Hamelsveld* in zijne *Gesch. der Joden* (*Amsterd.* 1807) op het einde der 13de eeuw, bl. 257, te moeten aanhalen: » Eer wij deze eeuw besluiten," zegt genoemde Hoogleeraar, » verdienen de menigvuldige verhalen van kinderen, door de *Joden* gekruisigd en vermoord, onze opmerking. Men ziet duidelijk, dat deze beschuldigingen aan het vervolgen en ter dood brengen der *Joden* dikwijls het voorkomen gaven van wreekende straffen, en ons redenen opleveren van den toenemenden haat tegen de *Joden*; maar wat is er van derzelver geloofwaardigheid, aan welke velen in latere tijden, en niet zonder reden, getwijfeld hebben?

» Somtijds zijn bij deze verhalen de omstandigheden zoo lomp verdicht, dat zij juist daarom verwerpelijk worden; bij voorbeeld: dat met *Hebreeuwsche* letters op het lijk van een vermoord kind deszelfs ouders zouden aangewezen zijn, even als of de Joden zich daarmede opzettelijk hadden willen verraden. Dan zijn er andere omstandigheden onder, die men ten hoogste ongelooflijk moet noemen; bij voorbeeld, het voorgewend menigvuldig gebruik, hetwelk de *Joden* van het bloed van vermoorde *Christenen* tot geneesmiddelen, tot toovenarijen, zelfs tot hun *Paschen*, zouden gemaakt hebben, die Natie, wier afkeer van het gebruik van bloed zoo bekend en zoo onverwinlijk is." G. P.

men gelds, des konings bescherming te koopen, en zij waren dan ook inderdaad zoo gelukkig, dat de vorst eene verordening uitvaardigde, waarbij het ten strengste verboden werd, den Joden eenig leed toe te voegen.

Van den anderen kant was het voor de Joden zeer noodlottig, dat de koning van *Engeland* zoo verkwistend was, dat hij gedurig nieuwe sommen behoefde, om zijne ledige schatkist weder te vullen. Op zekeren tijd, dat hij wederom in de grootste geldverlegenheid verkeerde, en niet wist waar hij zoude putten, werd hem door een' zijner raadslieden den wenk gegeven, dat hij zich te dien einde tot niemand beter kon wenden dan tot de Joden, daar deze zeer bij magte waren, om den koning uit zijne verlegenheid te redden. Deze, aan den hem zoo welkomen raad gehoor gevende, vorderde nu inderdaad eene aanzienlijke som gelds van de Joden, welke deze echter weigerden te geven. De koning, die zich hierdoor in zijne verwachting te leurgesteld zag, en toch tot elken prijs geld wilde hebben, nam thans zijne toevlugt tot geweld. Men verzon eene beschuldiging tegen de Joden, als zouden zij zich te *London* aan een' moord hebben schuldig gemaakt, en daar men den waren schuldige — omdat hij in wezenlijkheid niet bestond — niet kende, werden alle Joden in de gevangenis geworpen en zoo lang gepijnigd, gemarteld en gefolterd, tot dat zij er in toestemden, den koning een derde gedeelte hunner bezittingen af te staan. Deze verbazende sommen waren echter nog niet voldoende, om hen in het vervolg tegen verdere geld-afpersingen te vrijwaren; want in het jaar 5003 (1243 gew. jaart.) werden zij op nieuw door den koning op schatting gesteld; doch het waren toen niet slechts de Joden, maar ook zijne andere onderdanen, welke zijnen smaak voor verkwisting moesten bevredigen. Zelfs de geestelijkheid, welke hem rijke geschenken aanbood, werd daarmede afgewezen, dewijl zij in des vorsten oogen niet aanzienlijk genoeg waren. Behoeven wij nog te zeggen, dat

de Joden thans ook rijkelijk hun aandeel moesten leveren? De koning belastte zich in persoon met het innen der goudstukken, terwijl hij de zilveren munt door zijne dienaren liet ontvangen.

Zekere Jood, met name *Aäron*, werd bij deze gelegenheid gedwongen, om den koning vier mark goud, en aan diens dienaren vier duizend mark zilver ter hand te stellen, terwijl aan denzelfden man zeven jaren later wederom eene schatting werd opgelegd van tien mark goud en veertien mark zilver. *Aäron* telde dit geld af in tegenwoordigheid zijns broeders, en verzekerde dien onder de plegtigste eeden, dat hij alleen den koning twee honderd mark goud en dertig duizend mark zilver gegeven had (7).

In het jaar 5012 (1252) verkeerde des konings schatkist wederom in zeer berooiden toestand. Om haar weder gevuld te krijgen, liet hij het gerucht verspreiden, dat de koning van *Spanje* hem den oorlog verklaard had, terwijl hij tevens een beroep deed op de natië, om hem met geld tegen den Spaanschen koning te ondersteunen. De grooten en aanzienlijken des rijks, die ook reeds een groot gedeelte van hun vermogen aan des konings verspilzucht hadden opgeofferd, beraadslaagden hierop met elkander, wat zij zouden doen, om den koning, zonder hem geld te geven, tevreden te stellen. Men kwam dan overeen, om hem rond uit te zeggen, dat hun vermogen door de vele schattingen reeds zoo uitgeput was, dat zij hem thans niets meer konden geven. Wanneer het echter zoude blijken, dat de oorlogsverklaring van den koning van *Spanje* ernstig gemeend was, dan waren zij bereid hunnen vorst met goed en bloed bij te staan; zoolang echter de zaak nog geene ernstige en zorgwekkende wending had genomen, was het hun onmogelijk, zich wegens een bloot gerucht geheel te verarmen. Nu was de koning weder be-

(7) *Math. Paris* bl. 106—108 en *Jost* VII, 143.

dacht op de Joden, hoewel zij reeds schier uitgeput waren, en vorderde van hen eene aanzienlijke schatting, welke zij, ook met den besten wil, onmogelijk konden betalen. Een Londonsche Jood vervoegde zich deswege bij de koninklijke raadsvergadering, en sprak haar in naam van alle Engelsche Joden in dier voege toe: „Edel achtbare Heeren! Naardemaal men toch het besluit schijnt genomen te hebben, ons geheel te gronde te rigten, ware het, mijns inziens, veel beter, dat men ons geheel uit het land verbande, of ons ten minste het verlof gaf, hetzelve vrijwillig te verlaten; wij zullen dan hier of daar wel een rijk vinden, welks vorst of koning genoeg billijkheid en menschelijkheid bezit, om ons in zijn land op te nemen. Wanneer men ons de oogen ook uitsteken, of levend de huid van ons ligchaam rukken zoude, en wij ons met de thans gevraagde som zouden kunnen vrijkoopen, dan zouden wij nog niet in staat zijn, haar bijeen te brengen."

Toen de woordvoerder der Joden deze woorden, onder een stortvloed van tranen, had uitgesproken, viel hij in onmagt in de koninklijke vergaderzaal neder, en bleef daar eenigen tijd roerloos liggen, zoo dat men hem voor wezenlijk dood hield. Zijne rede bleef evenwel zonder uitwerking, want de raad wilde de Joden niet uit *Engeland* laten vertrekken. Om den schijn van menschelijkheid te bewaren, stelden de raadsheeren hun het gevaar voor oogen, waaraan zij zich bij eene verwijdering van *Engeland* zouden blootstellen; daar men in *Frankrijk* en in de meeste steden van *Duitschland* al hunne geloofsgenooten had verbannen. Onder deze en meer dergelijke schoon klinkende gezegden, werden de Joden nog in *Engeland* gehouden en van het weinige, dat zij nog bezaten, achtereenvolgend beroofd.

Naar het gevoelen van sommige schrijvers (8), werden de

---

(8) Bij *Seldenus de Jure Gent*. B, II. Hoofdst. 6 en *Annalen der Dominik. van Colmar*, II. 25, volgens *Basnage*, II. deel, B. IX. Hoofdst. 22, §. XVIII.

Joden door koning *Hendrik* voor altijd uit *Engeland* verbannen, en stellen zij deze gebeurtenis in het jaar 5020 (1260 gew. jaart.).

Dit is echter klaarblijkelijk eene dwaling; want men heeft in de stad *Winchester* eenen steen gevonden, in welken door een' aldaar gevangen Jood in Hebreeuwsche letters gegrift was, dat de Joodsche bewoners dier stad werden gevangen genomen in het jaar 5047 (1287 gew. jaart.), en kon derhalve hunne algeheele verbanning niet in het jaar 5020 (1260 gew. jaart.) hebben plaats gehad. Wij gelooven, dat men dezelve met juistheid kan stellen in het jaar 5050 (1290 gew. jaart.), onder de regering van *Eduard*, den zoon van bovengenoemden *Hendrik*.

Omtrent de ware oorzaak dier verbanning, heerscht een groot verschil onder de onderscheidene schrijvers, en zullen wij derhalve het gevoelen van eenigen mededeelen. Volgens het boek *Sebet Jehuda*, zoude men de Joden beschuldigd hebben, dat zij valsche munt vervaardigden. De koning liet hierop een streng onderzoek in het werk stellen, waaruit bleek, dat niet de Joden, maar juist hunne beschuldigers de misdaad hadden bedreven; weshalve de Joden dan ook onschuldig verklaard werden. Eenige dagen daarna vervoegden zich de beschuldigers wederom bij den koning, en bragten getuigen mede, welke verklaarden, dat zij de Joden valsche munt hadden zien bereiden. De koning, ofschoon wel wetende, dat deze getuigenis strijdig was met de waarheid, was toch ten laatste genoodzaakt, aan den wil des volks toe te geven. Zijn paleis werd schier elken dag als bestormd door de menigte, welke de teregtstelling der Joden gebiedend vorderde, en het is niet onwaarschijnlijk, dat het volk, bij langere tegenkantig van de zijde des konings, zijn eigen, ofschoon onregtvaardig, regter zoude geweest zijn, en een' algemeenen moord op de Joden gepleegd hebben, zonder dat de koning het zoude hebben kunnen beletten. Deze oor-

deelde het derhalve beter, de Joden uit zijn land te verbannen, dan hen aan de woede des volks prijs te geven.

Volgens het boek *Salselet Hakkebala*, moet de verbanning der Joden uit *Engeland* aan de volgende oorzaak worden toegeschreven. Een geestelijke was verliefd op eene Jodin en wilde haar, niettegenstaande het verbod zijner kerk, tot zijne vrouw nemen. Zij weigerde echter naar elken voorslag van dien aard te hooren, zoolang hij zich niet zoude hebben doen besnijden en de joodsche godsdienst aangenomen, in welk geval zij er in toestemde, zijne vrouw te worden. De geestelijke, zijne liefde niet kunnende overwinnen, voldeed aan des meisjes verlangen; hij liet zich besnijden en omhelsde de joodsche geloofsleer. Toen deze zaak ter oore kwam van het volk, werd het zoo vergramd tegen de Joden, dat het hen allen ten vure wilde doemen. Doch de koning verzette zich tegen dit voornemen, maar beloofde tevens, zich op eene andere wijze op de Joden te zullen wreken. En zijne wraak was inderdaad schitterend! Hij vaardigde namelijk een bevel uit, waarbij aan alle in zijn rijk zich bevindende Joden gelast werd, zich binnen den tijd van drie maanden te doen doopen en de Christelijke godsdienst te omhelzen, terwijl diegenen, welke zich met de bekeering des geestelijken hadden belast, levend verbrand werden. Vele Joden, die geen' anderen uitweg zagen, gingen dan ook tot het Christendom over, en moesten nog daarbij toezien, dat men hunne kinderen, die den ouderdom van zes jaren nog niet bereikt hadden, van hen wegvoerde en naar de uiterste grenzen des rijks overbragt (9), ten einde daar, waar geene Joden waren om hun het voorbeeld te geven, elke vonk van het Jodendom in hen uit te dooven.

Toen de koning gestorven was, en zijn zoon den troon

(9) Zie *Emek Habacha* bl. 52 en 53, waarbij aangegeven wordt וישלחם אל אשר בי׳כתי חאי (*Northumberland?*- Lett,-) ארץ נורמי G. P.

van *Engeland* had beklommen, ontstond er eene pestziekte en hongersnood in het land. De raadslieden der kroon gaven als hunne meening te kennen, dat deze pest en die hongersnood eene straffe des Hemels waren, welke alleen daarom op het land was nedergedaald, omdat de tot Christenen bekeerde Joden slechts in schijn, doch niet in het hart hunne nieuwe godsdienst waren toegedaan. Dien ten gevolge werden op het strand twee groote tenten opgeslagen, voor eene van welke de beeldtenis van *Mozes*, den stichter der Joodsche godsdienst, en voor de andere die van den stichter der Christelijke godsdienst geplaatst werd. Daarna werden alle Joodsche apostaten bijeen geroepen, en in dier voege toegesproken: „Aangezien men tot de overtuiging is gekomen, dat men niemand in zake van godsdienst eenigen dwang moet opleggen, heeft thans ieder de vrijheid, om tot zijn vroeger geloof terug te keeren. Opdat men echter duidelijk kunne zien, wie gezind is, weder Jood te worden, en wie in de Christelijke godsdienst wil blijven voortleven, begeven zich de eersten in de tent, waarop *Mozes* is afgebeeld, terwijl de laatsten de andere tent binnentreden." Velen gaven nu, door het betreden der eerste tent, blijken van hunne getrouwheid aan de Joodsche, en van hunnen afkeer van de Christelijke godsdienst. Maar naauwelijks waren zij in die tent bijeen, of zij werden aangevallen, vermoord en in zee geworpen (10). Op deze wijze werd *Engeland* toen gezuiverd van hen, wier hart nog warm klopte voor de godsdienst van *Abraham*, *Isaäk* en *Jakob*.

In het volgende jaar vaardigde *Eduard* (11) ook een bevel van verbanning uit tegen de Joden, welke zich in die Fransche gewesten bevonden, welke door *Engeland* waren veroverd, en dus onder zijne heerschappij stonden. Als oorzaak

(10) Aldaar 55. Een onderzoek over dit verhaal, Zie bij *Basnage*, Boek IX Hoofdst. 22 § XXII.

(11) Over den toestand der Joden onder deze vorst, Zie *Jost*. VII, 164. G.P.

van dien wreeden maatregel gaf hij de gemeenzaamheid der Joden met de Christenen voor, en ten gevolge daarvan de gemakkelijkheid, waarmede deze door gene tot het Joodsche geloof konden worden overgehaald. Zonder ons in een diep onderzoek dienaangaande te willen begeven, kan het toch niet ontkend worden, dat vele Christenen in dien tijd, wanneer hun het een of ander ongeluk bejegende, of zij door gevaarlijke ziekten werden bezocht, zich naar de Synagogen begaven, alwaar zij, met brandende kaarsen in hunne handen, den Hemel om herstel van de ziekte of om de verwijdering des ongeluks smeekten. Dit nu, en dit alleen, was de oorzaak van de verbanning der Joden uit die gewesten (12).

In het jaar 5409 (1649 gew. jaart.) leverde een Christen aan het Engelsche Parlement een schrijven in, in hetwelk hij met veel nadruk de verdediging der Joden tegen de velerlei beschuldigingen, waarmede men hen als overstelpt had, op zich nam. „Men behoorde," dus schreef hij onder anderen, „de onmiskenbare overblijfselen van Gods volk te eeren, welke nog het teeken des verbonds, door den Heere met hen gesloten, met zich ronddragen. Hierdoor zoude men zekerlijk 's Heeren zegen op het land doen nederdalen. Vervolgens zegt hij, dat hij, een Christen zijnde, niet de minste gemeenschap heeft met de Joden, en ook door dezen niet werd verzocht, den onderhavigen brief aan het Parlement te rigten. Hij gaf slechts zijn bijzonder gevoelen, zoo als zijn hart het hem ingaf, te kennen, en had daarbij geene andere inzigten, dan alleen om ter eere Gods te arbeiden." De Protector *Cromwell* benevens het gansche Parlement gaven hierop den Joden de vrijheid, om weder naar *Engeland* terug te keeren, eene vrijheid, welke zij reeds zoolang hadden

(12) Volgens *Anderson* (over den Handel. I, 322) en *Macpherson* I, bl. 450, *Hanna Ad.* I, 271) bedroeg het getal, welke verjaagd werden 16,511 en verschenen dezelve gedurende 350 jaren niet weder in zulk eene menigte in *Engeland*. G. P.

moeten ontberen. Daarenboven kregen zij verlof, om weder Synagogen te mogen bouwen, en er hunne eeredienst ongestoord uit te oefenen, van welk verlof ook gretig gebruik gemaakt werd.

In dien tijd leefde ook de wijze *Menasé ben Jisraël*, welke een boek in de Engelsche taal vervaardigde (13) en het aan het Parlement opdroeg. De strekking van dien arbeid was hoofdzakelijk, om door kracht van onomstootbare redenen en vertoogen te bewijzen, dat schier alle tegen de Joden gerigte beschuldigingen slechts uit de lucht gegrepen waren, en zelfs niet de minste waarschijnlijkheid voor zich hadden. Het boekwerk werd ook in de Hollandsche taal overgebragt, hetgeen er niet weinig toe bijdroeg, vooral door den invloed der Hollandsche regering, om den Joden in *Engeland* hunne vrijheid te bezorgen.

Wij eindigen dit hoofdstuk met den wensch, dat Israël steeds in rust en vrede onder de natiën moge wonen, tot in het laatste der dagen. Amen.

---

(13) Over *Menassé b. Jisraël*. Zie Hoofdst. XXXIII. — Zijn hier bedoeld schrijven werd door hem op den naam van Sir *Edward Nicholas*, een der parlements leden, uitgegeven onder den titel van: *Apologia por la nacion de los Judios y hiios de Israël, escritta en Ingels, e impresa en Lond.* 1649. Ook later werd door hem openbaar gemaakt: *Vindiciae Judaeorum, or a Letter in answer to certain questions on the Nation of the Jews. Lond.* 1656. Een dezer geschriften werd door *Mendelsohn*, in 1781 in het Hoogduitsch vertaald, naar welke vertaling hetzelve door *S. Bloch* in het Hebreeuwsch overgebragt en met eene lezenswaardige voorrede en noten, onder den naam *Tesuath Jisraël*, te *Weenen* 1813, uitgegeven is. Ook *Carmoly* heeft hetzelve in de Fransche taal in zijne *Revue Orientale* (*Bruxelles*), in zijn geheel overgenomen. Zie ook *Koenen, Gesch. d. J. in Nederl.* (*Amst.* 1843) bl. 6 en Bijlage X; alsmede *M. Meijers* Uitgave van *Dr. Jost, Gesch d. j. volks* (*Leeuwarden* 1843) deel IV. Aant. 85, bl. 224. G. P

HOOFDSTUK XXIV.

De Joden in Duitschland, Bohemen, Hongarije en omliggende landen, van het jaar 4982—1222 *gew. jaart.— tot het jaar* 5160—1400 *gew. jaartelling* (1).

„*Vele dochteren hebben roem verworven; doch gij gingt haar allen te boven.*" Deze woorden, door den wijssten der koningen in zijne spreuken geuit, zouden wij met regt op vele steden in *Bohemen*, *Moravië* en *Hongarijë* kunnen toepassen, en wij zouden dan op onze beurt zeggen: Vele Joodsche gemeenten hebben den roem verworven, van voor het voorvaderlijke geloof te zijn gestorven; doch gij, Joden in de Boheemsche, Moravische en Hongaarsche steden, gingt hierin allen te boven! En inderdaad, men kan zich naauwelijks een denkbeeld vormen van de wreede vervolgingen, waaraan de Joden in genoemde landen, vooral in het jaar 4982 (1222 gew. jaart.), ten prooi waren. De beschuldigingen, welke men tegen hen inbragt, waren zoo ongerijmd, zoo ver van de waarheid verwijderd, dat zij zelfs door vele niet-Israëlietische schrijvers als logen en laster zijn erkend. De oorzaak hunner eerste vervolging in sommige westersche landen, waren de Perzen. Deze, uit het *Oosten* gekomen, deden eenen inval in het westen van *Europa*, en plunderden de aldaar wonende Christenen. Zij gevoelden zich echter niet sterk genoeg, om zich lang in *Europa* staande te houden, en

(1) Eene menigte oorkonden, tot de Gesch. der Joden, in de 13de eeuw, vindt men in hunne oorspronkelijke taal met eene Hoogduitsche vert. in den *Orient* 1843. G. P.

trokken dus spoedig weder af. Maar nu beschuldigde men de Joden, dat zij de Perzen in die landen hadden geroepen, ten einde door deze uit hunne ballingschap verlost te worden, weshalve zij aan den aanvoerder der Perzen den naam van *David* zouden gegeven hebben. Deze beschuldiging, waaraan thans niemand meer gelooft, werd toen echter volgehouden, en vele Joodsche gemeenten moesten er den marteldood voor ondergaan.

Later deden de *Tartaren* eenen inval in *Hongarijë*, verwoestten dit land, en drongen vervolgens in *Bohemen* en andere Duitsche landen door. De regerende keizer werd daardoor zeer in het naauw gebragt, zoodat hij zich genoodzaakt zag, de hulp der kleinere vorsten in te roepen. Onder dezen waren echter slechts weinigen, die aan *Frederik's* roepstem gehoor gaven; hetgeen vooral moet worden toegeschreven aan den invloed, welken de paus, die een persoonlijk vijand was van keizer *Frederik* en gaarne diens ondergang zag, op die vorsten uitoefende. De keizer trok evenwel tegen de Tartaarsche horden te velde, doch het was zijnen zoon *Conrad* voorbehouden, hun eenen beslissenden slag te leveren en hen op de vlugt te jagen. De Joden echter, verblind door het aanvankelijke krijgsgeluk der *Tartaren*, verbeeldden zich, dat deze van joodsche afkomst, en wel van de tien verdreven stammen waren, en geloofden derhalve, dat zij alleen daarom in de Duitsche landen waren verschenen, ten einde hunne geloofsgenooten aldaar uit de drukkende ballingschap te redden. Deze gedachte gaf hun natuurlijk aanleiding, om met de *Tartaren* te heulen en hun met spijs en drank en krijgsbehoeften te voorzien. Eene menigte wapentuigen, als zwaarden, lansen, pijlen en bogen benevens spijs en drank werden nu door hen in groote vaten gepakt, om dezelve hunnen gewaanden verlossers toe te voeren, terwijl zij, daar zoovele toebereidselen niet konden gemaakt worden zonder opzien te baren, den Christenen

diets maakten, dat deze vaten niets anders betvatteden, dan wijn, die door hen vergiftigd was, ten einde de *Tartaren* er den dood in te doen drinken. Deze list gelukte aanvankelijk, zoodat zij reeds een groot eind wegs met hunnen last gevorderd waren, zonder de minste achterdocht verwekt te hebben. Toen zij echter aan eene brug kwamen, waar zij belasting moesten betalen,' en deze door hen geweigerd werd, op grond, dat zij dezen uitvoer ten voordeele des lands en der godsdienst deden, opende de ambtenaar een der vaten, en vond in plaats van vergiftigden wijn — zwaarden, lansen, dolken enz. Hierop werden de Joden gevangen genomen, aan beulen overgeleverd, en vervolgens met hunne eigene zwaarden ter dood gebragt.

In hetzelfde jaar hadden ook de Joden te *Frankfort* zeer veel te lijden. Men beschuldigde hen namelijk, dat zij een' jongeling van hunne geloofsgenooten, die tot de Christelijke godsdienst wilde overgaan, met geweld daarvan terug hielden. De woede van het gemeen werd hierdoor gaande gemaakt, zoodat het zich met zwaarden wapende, en de Joden daarmede aanviel. Deze, die in *Frankfort* zeer talrijk waren, verzetteden zich met kracht tegen hunne aanvallers. en van beide zijden telde men een groot aantal dooden en gekwetsten. Middelerwijl was er in de stad een hevige brand ontstaan, welke zich al meer en meer uitbreidde en in zulk eene mate toenam, dat binnen korten tijd de halve stad eene prooi der vlammen werd terwijl honderd en tachtig Joden er bij omkwamen.. De oorzaak van dien brand werd nu ook aan de Joden toegeschreven, en men besloot, hen allen te dooden. Dit, zonder eenig geregtelijk onderzoek uitgesproken, vonnis werd ook aan velen ten uitvoer gelegd, daar het slechts weinigen, men zegt vier en twintig, gelukt zich door de omhelzing des Christendoms aan den algemeenen moord te onttrekken. Onder deze laatsten bevond zich ook, naar men beweert, de rabbijn der gemeente.

Omstreeks denzelfden tijd wierp men eene beschuldiging op tegen de Joden te *Keulen*, welke een groot aantal hunner het leven kostte. Men zeide namelijk, dat zij het beeld eens heiligen in stukken gesneden, en er vervolgens den spot mede gedreven hadden. Hun vonnis was weldra geveld. Schier alle zich in de stad bevindende Joden werden vermoord; alleen diegenen werden gespaard, die tot de Christelijke Godsdienst wilden overgaan.

In het jaar 5046 (1286 gew. jaart.) waren het de Joden in *Beijeren*, welke aan de toomelooze woede des volks ten prooi waren. Eene oude Christin namelijk, klaagde hen aan, en beschuldigde hen, dat zij hun een kind had ter hand gesteld, en dat de Joden het met naalden als doorboord hadden, ten einde deszelfs bloed bij hun paaschoffer te gebruiken. Hoewel nu de overheid van de onwaarheid dier beschuldiging overtuigd was, was zij toch niet bij magte, om de woede des volks, die door het verhaal der oude vrouw was opgewekt, krachteloos en onschadelijk te maken. Als dolzinnigen stormden zij de woningen der Joden binnen en vermoordden alles, wat hun onder de oogen kwam, zoodat de overheid, bewogen met het lot der Joden, dezen den raad gaf, naar hunne synagoge, die een sterk steenen gebouw was, te vlugten en zich in haar op te sluiten. De Joden, aan dezen raad gehoor gevende, begaven zich dan ook ijlings naar hunne synagoge, wier deur zij achter zich sloten. Zij werden echter door hunne vijanden derwaarts gevolgd; maar toen deze zagen, dat hun de toegang was afgesloten, staken zij de synagoge in brand, en deden alle zich daarin bevindende Joden in de vlammen omkomen, zonder dat de hertogelijke regering noch de geestelijkheid bij magte waren, aan zoo vele gruweldaden paal en perk te stellen.

Omstreeks denzelfden tijd hadden ook de Joden in andere steden van *Duitschland*, als te *Wurzburg* enz. onbeschrijfelijk veel te lijden. Wij zullen, ten einde het geduld der le-

zers niet al te zeer op de proef te stellen, niet lang over dezelve uitweiden, te minder, daar de beschuldigingen hier en daar en overal van even ongerijmden aard waren, en op hetzelfde nederkwamen. Niettegenstaande echter de velerlei vervolgingen, waaraan de Joden toen ten prooi waren, telden zij toch menig uitstekend geleerde in hun midden. Wij noemen als zoodanig: *R. Baruch* van *Worms* (1), schrijver van *Séfer Hatteroema*, en *R. Elâzar*, mede van *Worms*, vervaardiger van *Séfer Harokeach* (2). Ook leefde in dien tijd *R. Jitschak* van *Weenen*, schrijver van het werk *Or*

(1) *R. Baruch b. Izak*, scholier van *R. Jehuda de Tosefist* en tijdgenoot van *R. Simon* uit *Sens*. Hij bloeide in 1200, en was te *Worms* — *Garmaizo* — geboren. Hij werd ook naar zijn gemeld werk *Hatteroema* (Ven. 1523) *Baal Hatteroema* genoemd. (*Talm, Zebachim* 45b en *Zunz Z. Ges. u. Lit.* bl. 36.

(2) D. i. *R. Elazar b. R. Jehuda b. Kolonimos* (Zie *Tosf* in *Seb.* 46a.) Hij schreef behalve het hier genoemde werk *Rokeach* (רקח=308=אלעזר) hetwelk te *Fano* 1505 voor het eerst verscheen, en *Jore Chataïm* (Ven. 1563) nog verscheidene andere werken, die door *Del Medigo* in zijn *Nobeloth Hachogma*, bl. 195 opgeteekend zijn. (Zie *Seder Hadoroth* en *Sem Hagd.* 11, l. ר No. 7. — De volgende merkwaardige aanteekening aangaande dezen geleerde, vindt men in een oud handschrift, dat nog thans te *Worms* aanwezig is (*Kaftor waférach* (ed. *Edelmann* 1852) bl. 29 en *Binj. Sal.* (*Hann.* 1831) bl. 134:

»In het jaar [5] 957 (1197) op 22 Kislew, nadat ik *Elazar* de geringe en nederige, de afdeeling van Ex. 37—41 verklaard had, en aan mijne tafel zat, kwamen twee gewapende mannen, trokken hunne zwaarden, en sloegen mijne vrome echtgenoot *Dulza* op het hoofd, en spleten het hoofd mijner oudste dochter, zoo dat zij den geest gaf, ook aan mijne dochter *Channa* spleten zij het hoofd, zoodat zij stierf. Mijn zoon *Jakob* werd van het hoofd tot de wang, en ik aan mijn hoofd en linker hand gewond, en even zoo werden mijne leerlingen en mijn huisleeraar gewond. Terwijl nu mijne vrouw uit de kamer wilde vlugten, om hulp te roepen, sloegen de moordenaars haar op het hoofd tot aan den hals, en vervolgens op den schouder en aan de lendenen, zoodat deze vrome, door hen doorboord, dood nederviel. In dit oogenblik sloot ik, ongelukkige, de deur en smeekte hulp van den hemel af, en schreeuwde om wraak voor het vrome gevallene offer, hetwelk ook gebeurde, want na verloop van eene week, werd de moordenaar van mijne echtgenoot en mijne twee dochteren gevat. Ik bleef echter ontroofd van alles, in groot gebrek en armoede, en met hevige smerten over, daar zij (de huisvrouw) bij haar leven mij, benevens mijne kinderen, met geld van anderen onderhouden had, door perkament te bereiden om er boeken (*) op te schrijven, en thans is zij, helaas! door mijne vele zonden, benevens mijne

(*) De gemeente te *Worms* bezit nog een *Machzor*, hetwelk deze geleerde eigenhandig geschreven heeft, en waaruit op den verzoendag door den voorlezer gebeden wordt.

Zarua, en leerling van *R. Jehuda Hachasid* (3). Deze zelfde *R. Jitschak* was de leermeester van *R. Meïr* van *Rothenburg*, welke, gelijk wij vroeger reeds gemeld hebben, in de gevangenis is overleden (4), en welks dood *Rabenu Aser* van *Hamburg* naar *Spanje* deed vlugten, omdat hij zich voor den overledene als borg had gesteld (5). Ten slotte noemen wij nog *Rabbi Amnon*, den schrijver van den *Piut* aanvangende met de woorden ונתנה תוקף, en den vermoedelijken vervaardiger van de *Selicha*, beginnende met תא שמע. Ook deze vrome geleerde stierf ter heiliging van Gods naam, gelijk zulks in de oudere *Machzorim*, als ook in het *Maäse Buch* vermeld staat (6), en weshalve wij ons ontslagen achten, het verhaal hier op te nemen.

---

dochteren omgebragt! — Zij was het, de alregtvaardige Regter is mijn getuige, die zich alle moeite gaf, dat ik en mijne zonen ongestoord de leere beoefenen konden, en thans, wee mij! is zoo veel onschuldig bloed vergoten, dat ik zieltogend voor mijne oogen zag bezwijken. De Heere, die mij ook de wraak getoond heeft, ontferme zich over hunne zielen en erbarme zich over de overgeblevenen. over mijnen zoon en over gansch Zijn volk Israël, Amen."

(3) Zie *Kaftor Waferach* (ed. Edelmann) bl. XXX ad. voc. בעל התרומה. *R. Isak b. Mose van Weenen.* (*Tosef. Aboda Zara* 51) was de scholier van *R. Eliëzer Halevi* (ראבי״ה) schrijver van *Abi Haezri* en *Abbi Asaf*. Gewoonlijk wordt hij met de initialen ריא״ז na zijn werk רבנו יצחק אור זרוע genoemd. Dit werk, dat voor alsnog in M. S. te *Oxford* (*Cat. Oppenh.*) en in het Vatikaan (*Sifte Jes.* 1. א no. 92) gevonden wordt, troffen wij nog aan, in de Bibliotheek van wijlen den Eerw. Heer H. Lehren, thans in bezit van den Heer A. Lehren, alhier. Dit hooggeschat werk bevat, behalve de eigenaardige zeer uitgebreide voorrede op de verschillende letterorden van het Alphabeth, eene verklaring op den Talmud, in eenen klassieken Talmudischen stijl, en vele Regtsuitspraken van onderscheidene vroegere voorname geleerden en Rabbijnen. G. P.

(4) Zie Hoofdst. XX noot 12.

(5) Zie *Jost, G. d. J.* deel IX. *Verzeicheniss*, bl. 120.

(6) Aangaande het verhaal van de piut ונתנה תוקף, zegt de schrijver van *Salsel. Hakbala* (bl. 54b.), het volgende gelezen te hebben van R. *Izak van Troyes* in deszelfs verklaring op het *Machzor* (Italiaansche ritus) van het Nieuwjaarsfeest: »Dit verhaal is letterlijk overgenomen uit eenen ouden Machzor-Codex, waarin hetzelve, door den zoo even gemelden R. *Izak v. Weenen*, eigenhandig opgeteekend is, die daarbij weder getuigd hetzelve naar het eigen-

Omstreeks dezen tijd, en wel in het jaar 5027 (1267 gew. jaart.), mogten de Joden te *Littau*, in *Moravië*, zich in de bijzondere bescherming van den vorst *Boleslaus* verheugen. Hij gaf hun niet alleen de vrijheid, in zijn land te mogen wonen, maar hij liet hun ook synagogen bouwen en zorgde, dat zij hunne godsdienst ongestoord konden verrigten. Deze staat van zaken duurde eene lange reeks van jaren voort, zoodat de Joden ook gedurende langen tijd in rust en vrede te *Littau* met der woon gevestigd bleven.

Geheel anders was het met de Joden in *Duitschland*. In het jaar 5024 (1264 gew. jaart.) hadden aldaar groote onlusten plaats, ten gevolge der oneenigheid tusschen twee partijen, waarvan de eene *Adolf van Nassau*, en de andere *Albert van Oostenrijk* tot keizer verlangde. Zekere boer, *Rindfleisch* genaamd, maakte van deze woelingen gebruik, om zijne eerzuchtige plannen door te zetten. Hij liep den *Opper-Palts* af, overal uitroepende, dat hij door God gezonden was, om de Joden te verdelgen. Evenzoo deed hij in *Frankenland* en omliggende provinciën, altijd zeggende, dat hij de goddelijke zending had, alle Joden uit te roeijen. De bewoners van *Neurenberg*, *Neumarkt*, *Rothenburg*, *Bamberg* en vele andere steden in *Beijeren*, geloof hechtende aan de woorden des bedriegers, namen alle Joden, die zij in handen konden krijgen, gevangen en lieten hen toen den vuurdood sterven. Er waren ook vele Joden, die zelven hunne woningen in brand staken, en zich benevens

---

handig schrijven van R. *Ephraïm b. Jakob van Bonn* gevonden te hebben" — naar het geen er nu in dit verhaal aangegeven wordt, dat de hier gemelde R. *Amnon*, deze pijut aan R. *Kolonimos b. Messullam b. R. Kolonimos* geleerd heeft, was deze R. *Amnon* een tijdgenoot van R. *Nathan*, schrijver van den *Aruch* (1100). Van gemelde pijut word ook reeds door genoemden R. *Izak v. Weenen*, in zijn *Or Zarua* gewag gemaakt. (*Z, Hagahot v. R. Aser* in *Ros 'Hasana* afd. I). De hier aangegevene aramaïsche selicha תא שמע is echter door *R Ephraïm b. Jakob* vervaardigd, zoo als dit uit de daarin acrostische strophen aan het einde derzelve duidelijk aangetoond wordt. Eene navolging van de pijut ונתנה תוקף, vindt men bij *Imanuel*, in deszelfs vermaard Dichtwerk (*Literaturbl. d. Orients*, 1843, bl. 60) C. P.

vrouwen en kinderen in de vlammen wierpen, uit vrees, dat zij door de dweepzieke Christenen zouden gedwongen worden, hunne godsdienst te verlaten. De stad *Neurenberg*, waar dit vooral plaats vond, werd hierdoor door een' zwaren brand geteisterd. De vlammen namelijk, die uit de woningen der Joden opstegen, verbreidden zich over een groot gedeelte der stad, zoodat deze ten halve door dezelve verteerd werd. De inwoners van *Regensburg* maakten eene loffelijke uitzondering in hun gedrag jegens de Joden; zij hadden medelijden voor deze opgevat en wendden derhalve al hunne pogingen aan, om hen verborgen te houden. Hetzelfde was ook het geval te *Frankfort*, welks inwoners aan *Rindfleisch's* woorden geen geloof sloegen, en de Joden derhalve ongemoeid lieten.

Albert van Oostenrijk zoude gaarne alles gedaan hebben, om de Joden tegen hunne wreede vervolgers te beschermen; maar de netelige omstandigheden, waarin hij zich zelf bevond, beletteden hem, krachtdadig tusschen beide te komen. Toen hij later echter in eenen veldslag zijnen tegenstander *Adolf van Nassau* overwonnen had, en daardoor in het ongestoorde bezit des troons gekomen was, zorgde hij onmiddellijk, dat de Joden hunne vroegere vrijheden herkregen.

Ofschoon nu het oproer te *Neurenberg*, waarvan de Joden de slagtoffers waren, gestilt was, was de dweepzieke haat des volks, hoewel voor eenigen tijd ingesluimerd, doch niet geheel en al uitgedoofd. Want twaalf jaren later werden de Joden aldaar wederom op eene vreesselijke wijze vervolgd. Onder hen, die toen den marteldood ondergingen, bevond zich ook R. *Mordechai ben Hillel* (7), de schrijver van het werk,

(7) Zie *Kor. Had.* bl. 20 en *Sem Hagd.* I. l. מ no. 31. Hij was een kleinzoon van R. *Abm. b. Nathan* (ראב"ן) en zwager van R. *Izak b. Corbeil* (סמ"ק). Hij werd omgebragt in 1314. Zijn hier na deszelfs naam genoemd werk *Mordechai*, is behalve de bijzondere volledige uitgave (*Riva di Trinte* en *Krakau*) in de meeste editien van den Talmud compendium van *Raf Alfas* (Hoofdst. XIII noot 12) bijgedrukt. Ook is er een uittreksel van dit werk door R. *Jesua b. Baruch* te *Cremona* 1557 uitgegeven. G. P.

dat zijnen naam draagt; hij was de leerling van R. *Mosé*, den schrijver van het werk סמ״ג. (8).

In het jaar 5109 (1349 gew. jaart.) hadden de Joden veel te lijden door de zoogenaamde geesselaars (9). Deze waren eene sekte der Christenen, welke zich schier naakt uitkleedden en zich met koorden geesselden, waaraan ijzeren nagels bevestigd waren. Zij bragten grootendeels hunnen tijd door met bidden en kastijdingen, terwijl zij overal met luider stemme eenen brief lazen, welken zij voorgaven door tusschenkomst van eenen engel uit den hemel te hebben ontvangen, en door God zelven te zijn geschreven. In dien brief werd hun gelast, zich te pijnigen en te kastijden, ten einde daardoor de zielen, welke in de hel voor hare zonden zware straffen ondergingen, te verlossen, en de misdaden, welke in *Duitschland* in groote mate werden bedreven, tegen te gaan. Bij deze geesselaars voegden zich nog vele inwoners uit de steden *Spier*, *Straatsburg* en meer andere. Toen zij zich sterk genoeg gevoelden, vielen zij de Joden aan, namen hen gevangen en deden hen vervolgens op brandstapels omkomen. Het meest van allen echter, hadden de

---

(8) Volgens *Juchsin* 133a — *R. Mos. b. Jakob de Couçy* (*Tos. Berach.* 14) schreef zijn boek כפר מצות גדול (*Fürst B. J. a. v. de Coucy*). Hij was de kleinzoon van Moederszijde v. den *Tosef, R. Chaïm b. Chananël Kohen* (*Tosef. Ber.* 35 en *Pes.* 118 en *S. M. G.* afd. חמץ ומצה). Zijn gemeld werk is ook te Ven. 1547 met aanteekeningen van R. *Elia Misrachi* en met verklaringen v. R. *Is. Stein* uitgegeven. Later heeft ook R. *Is. b. Josef v. Corbeil*, (zie de vorige noot) een uittreksel uit dit werk geleverd, onder den naam van *Amoede Gola* of ספר מצות קטן (סמ״ק) af קצור סמ״ג *Cremona* 1557). Ook met aanteekeningen van *R. Mos. Mesurach* en *R. Peretz b. Elijahu* te *Krakau* 1596 bezorgd. Van welk werk weder later door *R. Jekuthiël b. Mose*, eene verkorting te *Krakau* 1779, (קצור עמודי גולה) uitgegeven is (S. *Jes. l.* ע. no 58).

(9) Dit waren de *Flagellanten*, eene reeds sedert, toenmaals eenige, tachtig jaren in *Italie* gevestigde secte, welke voorgaf, dat de Christenen zich door hunne vele zonden van allen heil verwijderden; dat zulks echter door eene vier en dertigste dagelijksche zware geesseling weder vergoed kan worden. Zie over deze secte, *E. G. Forstemann*, *Die Christlichen Geisslergesellschaften* (*Halle* 1828.) G. P.

Joden te *Frankfort* van en door de geesselaars te lijden. Zij werden gemarteld, vermoord en verbrand, en de overheid, die het welligt had kunnen beletten, bleef evenwel werkeloos bij het gezigt van zoo vele gruweldaden. Een Jood, dien men den bijnaam van *Stork* gegeven had, en welke te *Frankfort* eene talrijke bloedverwantschap had, wilde den moord, op zijne geloofsbroederen gepleegd, op eene schitterende wijze wreken. Hij wierp dien ten gevolge eenig vuurwerk in het raadhuis, waardoor al de stads-archiven verbrand werden, terwijl de vlammen naar eene in de nabijheid staande kerk oversloegen en haar in eenen aschhoop veranderden. Hiervoor werd wederom wraak genomen op de Joden, zoodat allen, met uitzondering van eenigen, die naar *Bohemen* gevlugt waren, den dood ondergingen.

Omstreeks dezen tijd heerschte er eene hevige pestziekte door schier geheel *Europa*, en men beschuldigde nu de Joden, dat zij de waterbronnen hadden vergiftigd en daardoor de sterfte te weeg bragten. De oorzaak dier beschuldiging moet daarin gezocht worden, dat er van de Joden betrekkelijk weinig aan de pest stierven, weshalve de Christenen naijverig op hen werden. Hierdoor hadden de Joden wederom veel te lijden, en werden allen, die den Christenen in handen vielen, onmededoogend vermoord en verbrand. De Joden te *Mainz* besloten, zoolang mogelijk weêrstand te bieden, en daar zij toevallig twee honderd hunner vijanden ontmoetten, welke niet genoeg gewapend waren, waagden zij den strijd, en het gelukte hun, het gansche tweehonderdtal te doen sneuvelen. Het gemeen werd hierdoor zoo zeer tegen de Joden verbitterd, dat het hen met eene groote overmagt en wel gewapend aanviel, en op éénen dag twaalf duizend hunner vermoordde. Hiermede nog niet te vreden, staken zij ook nog den brand in menig door Joden bewoond huis, terwijl zij ook sommige woningen tot op den bodem toe omverhaalden. Dit laatste had vooral daarom plaats, omdat men

groote schatten onder de woningen der Joden vermoedde, en de uitslag bewees, dat dit vermoeden niet geheel ongegrond was. De paltsgraaf *Robert* wendde vele pogingen aan, om de Joden tegen hunne vijanden te beschermen; want bij hem en zijne gelijken werd de onschuld der Joden geen oogenblik in twijfel getrokken; maar zijn goede wil leed schipbreuk op de blinde woede en dweepzucht van het gemeen en ook van sommige edellieden, welke hem beschuldigden, dat hij zich door de Joden voor goud had laten omkoopen.

Ook in het stadje *Ulm* waren de Joden aan moord, brand en plundering ten prooi. Men stak den brand in hunne woningen, zoodat mannen, vrouwen, kinderen en grijsaards, in één woord allen, die niet door eene spoedige vlugt konden ontkomen, in het vuur den dood vonden. Zij, die gelukkig genoeg waren, de stad te kunnen verlaten, namen de wijk naar *Littau*, waar de Joden toen in rust en vrede leefden. Zij hadden deze vrijheid te danken aan zekere Jodin, *Esther* geheeten, welke, doordien de vorst *Casimir* op haar verliefd was, bij dezen hunne voorspraak was, even als eenmaal hare naamgenoot in de tijden van *Haman* (10).

Sommige Joden uit *Ulm*, welke naar *Praag* de wijk genomen hadden, mogten zich ook daar niet lang in eene ongestoorde rust verheugen. Toen zij namelijk het Paaschfeest vierden, geraakten de hartstogten van het gemeen weder in gisting, zoodat het aan zijnen ouden haat tegen de Joden wederom den vrijen teugel liet. Het stak de synagogen in brand, vermoordde iederen Jood, die het ontmoette, en maakte zich van hunne bezittingen meester (11). Dit had plaats

---

(10) *Basnage* IX. Hoofdst. 23 § XXIV. en *Jost*, VII. 276 naar *Corp. Hist. Polt.* II P. 337.

(11) *Emek Habacha* bl. 70, die daarbij verhaalt, dat deze vervolging plaats had tijdens dat keizer *Wenzel* na *Egra* ging en niet in *Praag* tegenwoordig was. Ook wordt deze gebeurtenis door R. *Abigdor Kara* in een Selicha-gebed naar den ritus van *Bohemen* (bij het namiddag gebed voor den verzoendag) geschilderd. G. P.

in het jaar 5149 (1389 gew. jaart.) De keizer en de edellieden laakten in hooge mate het gedrag des volks jegens de Joden; zij waren echter niet bij magte, den grooten stroom tegen te houden.

Twee jaren later had *Wenzel* den keizer- en koninklijken troon beklommen. Wegens zijne gehechtheid aan den wijn en de schoone sekse, werd hij door het volk weinig geacht, dewijl hij daardoor zijne regeringszaken verwaarloosde. Des te meer zocht hij zich daarom bij den adel bemind te maken, en vaardigde hij derhalve eene verordening uit, waarbij de edellieden werden ontheven van de betaling der schulden, welke zij jegens de Joden hadden aangegaan. Het gemeen, dat uit deze handelwijze des vorsten de gevolgtrekking maakte, dat hij tegen de Joden verbitterd was, viel nu in massa als de wolven op hen aan, en vermoordde allen, die hetzelve in handen vielen, terwijl aan vele Joodsche kinderen met geweld de doop werd toegediend. Thans gelukte het echter der overheid het oproer te beteugelen, daar zij eenigen der belhamels geducht liet straffen.

In het jaar 5160 (1400 gew. jaart.) werden de Joden in *Duitschland* wederom beschuldigd, de bronnen vergiftigd te hebben (12), welke valsche beschuldiging aan een groot aantal hunner het leven kostte en ook velen uit het land deed verbannen. Volgens sommige schrijvers, hadden de Joden bij die gelegenheid zoo veel te lijden, dat het alle verbeelding te boven gaat, en zouden zij, volgens dezelfde getuigenis, nog nimmer zoo veel leed hebben moeten verduren, als toen het geval was. Met dit al bleven zij echter standvastig in hun geloof, en mogt het hunnen vijanden, ondanks alle daartoe aangewende pogingen, niet gelukken, hen tot de Christelijke godsdienst te doen overgaan.

---

(12) Sébet Jehuda 26ste vervolging en Zémach David A. M. 5060.

HOOFDSTUK XXV.

De verbanning der Joden uit Spanje, in het jaar 5252 —1492 *gew. jaart. — en uit Portugal, in het jaar* 5256—1496 *gew. jaart.)*

In het jaar 5252 (1492 gew. jaart.) werden de Joden uit *Spanje* verbannen (1). Wij zullen over deze belang- en invloedrijke gebeurtenis eenige bijzonderheden mededeelen, en daarbij tot leiddraad nemen de eigen woorden van den waarheidlievenden en uitstekend geleerden *Don Jitschak Abrabanel*, welke te vinden zijn in diens voorrede van het *Boek der Koningen*, en die te meer geloof verdienen, daar deze groote man zelf ooggetuige was van hetgeen wij thans zullen verhalen.

Omstreeks dezen tijd gelukte het den koning van *Spanje*, het land *Granada* benevens deszelfs groote hoofdstad van denzelfden naam te veroveren. Hij schreef zijne, op de Mooren behaalde, schitterende overwinningen niet zoo zeer aan de kracht zijner wapenen en aan het beleid zijner veldheeren, als wel aan zijne gehechtheid aan de Katholieke leer

(1) Over de gesch. d. Joden v. *Spanje* en *Portugal* en hunne vervolgingen in die landen, zie *The History of Spain and Portugal, by E. H. Lindo* (*London* 1848) *Llorento, Histoire de l'Inquisition de l'Espagne*, benevens *History of the reign of Ferdinand and Isabella the Catholic of Spain, by Prescott* (*London* 1834) en *Depping*, D, J. i, M. bl. 334 en verder. G. P,

toe, weshalve hij in zijne dweepzucht dan ook besloot, haar daarvoor een koninklijk dankoffer te brengen. Dit bestond in niets minder, dan om allen, die geene belijders waren van de Roomsche geloofsleer, en dus, naar zijne meening, in de duisternis ronddwaalden, door een pennenstreek het Katholieke geloof toe te voeren, terwijl diegenen, die zich hiertegen zouden verzetten, nimmer weder onder zijne oogen zouden mogen verschijnen en het land moesten verlaten. Dien overeenkomstig vaardigde hij een edict uit, luidende ten naastenbij als volgt: „Wij *Ferdinand* enz. doen mits deze den Joden te weten, dat zij het beste des lands kunnen blijven genieten en, in gelijke regten met al mijne onderdanen deelen, indien zij mijne geloofsleer zullen omhelzen, en zich voor *mijnen* God nederbukken. Indien zij zich echter weêrspannig zullen betoonen en mijne plannen tegenwerken, dan zullen zij gehouden zijn, gansch *Spanje*, *Sevilië*, *Majorka* en *Sardinië*, alle welke landen onder mijne heerschappij staan, te verlaten, zoodat niemand hunner na drie maanden, te rekenen van de dagteekening dezes, meer in mijne staten mag gevonden worden."

Don Jitschak Abrabanel, die toen eene hooge waardigheid aan het hof bekleedde, begaf zich hierop naar den koning, en putte tot drie malen toe al zijne welsprekendheid uit, ten einde het boven bedoelde, tegen de Joden uitgevaardigde, edict te doen herroepen. „Magtig Heer en Koning!" dus sprak hij," wil u toch over ons ontfermen; wat toch hebben uwe Joodsche onderdanen misdreven, dat gij zulke harde maatregelen tegen hen hebt genomen? Wilt gij, dat zij u een offer brengen? welnu, beveel, dat zij u zilver, goud en edelgesteenten geven, en gij zult zien, dat zij terstond zullen gehoorzamen; maar wat ik u bidden mag, verjaag hen niet uit uw land." Dus sprak de wijze *Abrabanel*; doch zijne woorden vonden geen ingang bij den koning. Nu begaf hij zich naar zijne beste vrienden, groote en magtige

heeren, die dagelijks toegang hadden tot den vorst, en verzocht om hunne voorspraak voor zijne geloofsbroederen, ten einde zoo mogelijk het wreede bevel te doen intrekken; maar *Ferdinand* bleef doof voor alle vertoogen ten gunste der Joden, en weigerde zelfs gehoor aan diegenen, die over hen wilden spreken (2). Deze hardnekkigheid des konings moet ook gedeeltelijk worden toegeschreven aan de dweepzieke koningin *Isabella*, welke haren gemaal nog meer tegen de Joden opzette. Wat hiervan ook zij, *Ferdinand* bleef onverzettelijk, en het edict moest zijnen loop hebben. Droefheid en ontsteltenis heerschte nu overal onder de Joden; hunne aardsche hoop was vervlogen, en zij zagen thans alleen naar den Hemel op. „Welaan!" dus sprak de een tot den ander," laat ons toonen, dat wij mannen zijn, en den moed niet laten zinken; geven wij het voorbeeld aan ons volk, en blijven wij standvastig om der wille van God en ons geloof. Laat ons stand houden tegen over hen, die onze heilige leer minachten en lasteren. Zoo men ons het leven laat, welnu, dan zullen wij in ons geloof blijven leven; zoo niet, dan zal het gezigt des doods toch niet zoo schrikbarend voor ons zijn, dat wij onze godsdienst zullen verzaken, ten einde hem te ontkomen. Wij zullen dan in Godes naam het land verlaten, en elders eene woonplaats opzoeken." Zoo dacht Israël in *Spanje*, en inderdaad verlieten meer dan drie honderd duizend zijner zonen en dochteren, waaronder ook *Don Jitschak Abrabanel*, op éénen dag het land hunner inwoning, den hun dierbaren geboorte-

---

(2) Toen *Ferdinand* en *Isabella* reeds bijna waren overgehaald, om aan de voorspraak van *Abrabanel* gehoor te verleenen, verscheen *Torquemada*, de Opper-inquisiteur, met een kruisbeeld in de hand, voor de beide koningen en riep uit: „Judas heeft weleer Zijnen Heer verkocht voor dertig zilverlingen; Uwe Hoogheden willen Hem op nieuw voor dertig duizend goudstukken verkoopen. Daar is Hij, neemt hem en verkoopt Hem haastig!" — Deze taal deed aanstonds de onderhandeling afbreken, en de laatste hoop der Joden was verdwenen (*Jost*, *G. d. J.* VII. en *Depping*, 332). G. P.

grond, en begaven zich deels naar *Portugal*, deels naar het koningrijk *Navarra*; doch als of eene verbanning nog niet genoeg voor hen geweest ware, waren zij op hunnen weg derwaarts nog aan de aanvallen van roovers bloot gesteld, terwijl ook velen hunner door honger en pest geteisterd werden. Anderen gingen scheep, ten einde aan gene zijde der zee eene veilige wijkplaats te zoeken; doch ook zij waren niet gelukkiger dan diegenen hunner geloofsbroederen, die zich te land van *Spanje* verwijderd hadden. Sommigen werden aan vreemde natiën voor slaven en slavinnen verkocht; anderen leden schipbreuk en vonden den dood in de golven; terwijl wederom anderen, op wier schepen brand was ontstaan, in de vlammen omkwamen. Een der schepen, waarop de bannelingen zich bevonden, werd ook door de pest bezocht, en nu zette de gezagvoerder alle zich op zijn schip bevindende manschappen op een onbewoond oord aan land, waar de meesten hunner den hongerdood stierven.

Sommigen echter verzamelden al hunne krachten, en begaven zich op weg, om de plaats te onderzoeken, in de hoop er menschen te zullen aantreffen. Onder dezen bevond zich een Jood met diens vrouw en twee kinderen, welke ook al hunne krachten inspanden, om de overigen te volgen. De vrouw, wier krachten spoedig uitgeput waren, bezweek al ras onder de vermoeijenissen. Nu nam de man zijne twee kinderen op zijne armen, en vervolgde zijnen weg; doch het duurde niet lang, of ook zijne krachten schoten te kort, en hij viel magteloos neder. Toen hij weder tot zich zelven kwam, vond hij zijne twee kinderen dood aan zijne zijde liggen. Thans stond hij met moeite op, en sprak: „Heer der wereld! Gij hebt mij zware beproevingen opgelegd, zij waren echter niet in staat, mij mijne godsdienst te doen verzaken; welke beproevingen Gij ook nog mogt goed vinden mij toe te zenden, zij zullen mij toch den naam van Jood niet onwaardig maken; Jood ben ik, en Jood zal ik blijven

tot mijnen laatsten ademtogt." Deze woorden gesproken hebbende, bedekte hij de lijken zijner kinderen met aarde, welke hij met een weinig gras bestrooide, en ging toen het oord verder onderzoeken. Zijne makkers hadden hem intusschen verlaten, daar zij niet langer wilden toeven, uit vrees van honger te zullen sterven. Trouwens, ieder had genoeg aan zijne eigene ellende, zoodat ieder ook slechts op zich zelven bedacht was, zonder op eenen achterblijvende te letten. De Heere ontfermde zich echter over den man, die onder zulke zware beproevingen Hem toch zoo getrouw was gebleven; Hij gaf hem de kracht, om zijnen weg te kunnen vervolgen, tot dat hij eindelijk eene door menschen bewoonde streek aantrof.

Sommige bannelingen, die zich naar de stad *Fez* hadden begeven (3), hadden ook met vele ongelukken, vooral met den honger, te kampen. De inwoners van genoemde stad namelijk, wilden de bannelingen niet binnen hare muren toelaten, bevreesd als zij waren, dat door eene ophooping van zoovele menschen de levensmiddelen aanmerkelijk in prijs zouden stijgen. De arme bannelingen sloegen nu tenten op in het opene veld, alwaar zij zich met de wortels van het gras voedden, terwijl zij zich nog gelukkig moesten rekenen, een zoodanig voedsel, hoe ellendig ook, te hebben gevonden, daar er overigens, wegens de lang aangehouden hebbende droogte, weinig gras gegroeid was. Voor velen echter had deze ongewone soort van voedsel den dood ten gevolge; en hunne lijken moesten op het veld blijven liggen, daar de overlevenden door den honger zoo verzwakt waren, dat zij geen kracht genoeg hadden, om hunne makkers ter aarde te bestellen. Als een blijk, hoe standvastig deze ongelukkigen in hun geloof waren, deelen wij nog mede, dat zij, ten einde den Sabbath niet te schenden, op dien dag het gras, even als het

---

(3) *Sebet Jehuda*, vervolging 49—56. G. P.

vee, met den mond op den grond afbeten, daar zij het niet met hunne handen wilden uitrukken.

Het volgende verhaal, dat wij om het ijzingwekkende gaarne hadden achterwege gelaten, moge ons een denkbeeld geven van datgene, waartoe zedelijke verdorvenheid, gepaard met dweepzucht, kan leiden. Een Arabier, wiens oog op een schoon Joodsch meisje was gevallen, onteerde haar in tegenwoordigheid harer ouders. Na deze schandelijke daad volbragt te hebben, ging hij heen, doch keerde een half uur later terug, eene lans in de hand houdende, met welke hij het meisje doorboorde. Toen men hem vroeg, waarom hij deze tweede misdaad bij zijne eerste gevoegd had, antwoordde hij, dat hij, ingeval het meisje zwanger ware geworden, het kind niet door Joden wilde zien opgevoed, weshalve hij het beter geoordeeld had, haar het leven te benemen.

Een ander verhaal, dat te gelijker tijd onze bewondering en ons afgrijzen gaande maakt, moge hier eene plaats vinden. Eene arme Joodsche vrouw zag haren zoon van honger in onmagt vallen, en daar zij geen voedsel had om hem toe te dienen, en dus zeker was, dat hij van honger zoude sterven, raapte zij een' grooten steen op, welken zij hem op het hoofd wierp, ten gevolge waarvan hij onmiddellijk den geest gaf. Zoodoende redde zij hem van eenen langen marteldood; maar nu nam zij denzelfden steen weder op, en bragt er zich zelve zulk eene hevige wonde mede toe, dat ook zij terstond den laatsten adem uitblies.

De hongersnood gaf over het algemeen tot vele min of meer ijzingwekkende tooneelen aanleiding; zoo begaf zich ook een der Joden, die in de nabijheid der stad *Fez* zijne tent had opgeslagen, en door den honger smartelijk gekweld werd, naar de zoo even genoemde stad, waar hij zijnen zoon als slaaf verkocht, ten einde daarvoor brood in ruiling te ontvangen. De koning van *Fez* betoonde zich bij deze gelegenheid zeer genadig; want toen de hongersnood voorbij

was, vaardigde hij het bevel uit, dat al diegenen, welke Joodsche jongelingen voor brood gekocht hadden, hen zonder eenig losgeld aan hunne ouders moesten terug zenden.

Niet ver van het meergenoemde *Fez* lag een schip, welks manschap uitsluitend uit Christenen bestond. Toen de gezagvoerder Joodsche jongelingen langs het strand zag wandelen, riep hij hen tot zich, en vroeg hun, wat zij daar deden? Zij antwoordden hem, dat zij voedsel zochten, waarop hij ieder hunner een stuk brood toereikte. De jongelingen waren hiermede uitermate gelukkig, en spoedden zich, om deze blijde tijding aan hunne makkers mede te deelen. Het gevolg hiervan was, dat den volgenden dag zich honderd en vijftig jongelingen naar het strand begaven, ten einde ook eene bete broods te erlangen. De gezagvoerder des schips hen ziende naderen, riep hun toe, dat zij bij hem aan boord zouden komen en dat hij hun alsdan brood in overvloed zoude geven. De jongelingen, die niet de minste achterdocht koesterden, en die bovendien door den honger gekweld waren, gaven onmiddellijk aan deze uitnoodiging gehoor; maar naauwelijks hadden zij zich op het schip begeven, of de snoode kapitein spande zijne zeilen en stak met hen in zee. Het baatte weinig, dat de ouders der jongelingen aan het strand stonden te weenen en te jammeren; het schip verwijderde zich al meer en meer, en geraakte eindelijk geheel uit het gezigt. De kapitein gaf de sterksten en schoonsten der jongelingen aan de aanzienlijkste heeren in zijn vaderland ten geschenke, terwijl hij de overigen in vreemde gewesten als slaven verkocht.

Velen der spaansche bannelingen begaven zich ook over zee naar de onderscheidene Italiaansche havens; maar ook deze werden, even als zoo velen hunner geloofsbroederen, die naar elders koers gezet hadden, door de pest bezocht, terwijl zij bij hunne landing tegen eenen niet minder geduchten vijand, den honger, te kampen hadden. Daarbij kwam

nog, dat men hun in schier alle zeehavens den toegang weigerde, zoodat zij geene andere keuze hadden, dan op hunne schepen te blijven en er óf door de pest óf door den honger om te komen. Eindelijk besloten zij, naar *Genua* koers te zetten, en ofschoon ook deze stad door hongersnood geteisterd werd, liet men hen er toch aan wal komen. Vele joodsche jongelingen, die den honger niet langer weêrstand konden bieden, begaven zich naar de Katholieke kerken, en lieten er zich den doop toedienen, ten einde maar eene bete broods te erlangen; en toen de Christenen zagen, dat de honger zulk een magtige bondgenoot voor hen was, om de Joden tot hun geloof te helpen bekeeren, liepen zij de straten af, een stuk brood in de eene hand en een kruisbeeld in de andere houdende, terwijl zij den Joden toeriepen: „buigt u voor dit beeld neder, en gij zult brood hebben." Velen waren tegen deze verzoeking niet bestand; zij lieten zich doopen, ten einde aan den hongerdood te ontkomen.

Maar ook velen hadden geest- en zielskracht genoeg, om onder de zwaarste beproevingen toch standvastig in het voorvaderlijke geloof te blijven. Zij besloten *Genua*, waar zij geen brood vonden, te verlaten en zich naar *Rome* te begeven. De Joden, die in laatstgenoemde stad woonachtig waren, belegden hierop eene vergadering, en beraadslaagden over de middelen, hoe zij hunne uit *Genua* komende geloofsbroederen het best uit hun midden zouden kunnen weren. Zij werden tot dezen, voor den oppervlakkigen denker hoogst laakbaren, maatregel genoopt door de vrees, die hun bekroop, dat door het overgroote aantal, dat naar hen toestroomde, hunne bronnen van bestaan zouden verminderen, zoo niet geheel en al opdroogen; weshalve zij het in het algemeene belang raadzamer achtten, dat de nieuw aankomenden, die toch nog nergens gevestigd waren, elders naar een toevlugtsoord omzagen, dan dat hunne gansche gemeente het gevaar zoude loopen, van ten eenemale te gronde gerigt

te worden. Zij wendden zich dientengevolge tot den paus, en stelden hem duizend goudgulden ter hand, opdat hij aan hunne, uit den vreemde komende, geloofsbroederen den toegang tot de stad zoude weigeren De heilige vader was hierover ten hoogste verbaasd. „Hetgeen men mij thans voorstelt," zeide hij," is nieuw in de jaarboeken der Joden. Men heeft mij hen steeds afgeschilderd als lieden, die de deugd der barmhartigheid en der liefdadigheid jegens elkander in de hoogste mate uitoefenen, en thans betoonen zij zich als onmededoogende wreedaards jegens hunne geloofsbroederen." Dit gezegd hebbende, vaardigde hij onmiddellijk een bevel uit, waarbij alle Joden uit zijne staten verbannen werden. Het bleek evenwel, dat dit laatste niet ernstig gemeend was, maar alleen diende, om den Joden te *Rome*, als het ware, eene les voor de toekomst te geven; want toen deze hem nog twee duizend goudgulden ter hand deden stellen, trok hij het bevel van verbanning weder in, maar gaf ook aan de uit *Genua* aangekomene ongelukkigen verlof, om zich te *Rome* te vestigen. Zoodoende vonden deze eene schuilplaats, waar zij het beste en voortreffelijkste des lands genoten.

Op een der schepen, waarop zich de Joodsche bannelingen bevonden, had het volgende plaats. De gezagvoerder had het plan gevormd, hen allen te vermoorden, ten einde zich van hun geld meester te maken. Doch een menschlievend koopman, die zich mede op het schip bevond, bragt hem onder het oog, dat hij eene groote zonde zoude begaan, door zoo veel onschuldig bloed te vergieten, en dat hij zulk eene wreede daad voor den oppersten Regter nimmer zoude kunnen verantwoorden. De wreedaard, zich met het masker van godsdienst bedekkende, antwoordde echter, dat hij slechts eene daad van wedervergelding dacht te volvoeren op hen, die den stichter zijner godsdienst ter dood hadden veroordeeld, en dat hij daardoor eene Gode welgevallige daad meende

te verrigten. De koopman zeide hem nu, dat hij, zijn voorgenomen plan volvoerende, geheel in strijd handelde met den geest van den stichter zijner godsdienst, en daar deze toch zijnen vijanden had vergeven, ware het oneindig verdienstelijker, wanneer hij zulk een verheven voorbeeld navolgde, en ook zijnen vijanden vergaf. „Wilt ge de Joden," dus besloot de koopman, „niet langer op uw schip houden, welnu, zet hen dan op het een of ander eiland neder, maar pleeg toch geen moord op zoo vele onschuldigen; wanneer zij dan ook later door honger of anderzins op een zoodanig eiland omkomen, dan zijt gij onschuldig aan hunnen dood." Dus sprak de brave koopman, met het doel, om de Joden te redden; en de onmededoogende gezagvoerder, aan deze woorden gehoor gevende, kleedde alle op zijn schip zijnde Joden naakt uit, en zette hen op eene onbewoonde rots in de nabijheid van het strand neder. Daar zaten nu die arme ongelukkigen, naakt en van alle levensmiddelen beroofd, terwijl de een zich voor den ander schaamde, zijne plaats te verlaten. Van daar dan ook, dat zij slechts des nachts, wanneer het duister was, opstonden, en de plaats waar zij zich bevonden, onderzochten. Na eenigen tijd vonden zij in eene der rotskloven eene zoete waterbron, waaraan zij hunnen dorst leschten, en bij welke zij drie dagen vertoefden. Daar zij hier echter geene levensmiddelen vonden, zeide de een tot den ander: „Welaan! laat ons de rots verder beklimmen, en onderzoeken of zij nergens door menschen bewoond is, opdat wij ons leven nog kunnen behouden." Dit zeggende, spanden zij al hunne krachten in, om het toppunt der rots te bereiken, en toen zij er eindelijk waren aangekomen, — ô schrik! ô ontsteltenis! vonden zij er een' leeuwenkuil in plaats van menschen. In een oogenblik had een der leeuwen een van het gezelschap gegrepen en onmiddellijk verscheurd, terwijl de overigen door deze woeste dieren van de rots werden ter neder geworpen, waarbij menig

een tegen de punten werd verpletterd. Die arme lieden, welke boven op de rots eene veilige wijkplaats dachten te vinden, waren nu genoodzaakt, zich gedeeltelijk in het water op te houden, ten einde tegen de leeuwen beschermd te zijn. Toen zij echter zagen, dat de verscheurende dieren weder naar hunne spelonk waren teruggekeerd, beklommen zij de rots op nieuw en bleven daar vijf dagen in de angstigste verwachting doorbrengen. Eindelijk zagen zij een schip tot hunne redding opdagen. Dit vaartuig, dat in de verte menschen op de bedoelde rots had waargenomen, en wetende, dat dezelve niet door menschen bewoond was, had eene boot met eenige manschappen er op afgezonden, ten einde naar hen te onderzoeken en hun te vragen, hoe zij hier gekomen waren. De Joden verhaalden nu, hoe zij door de wreedheid eens gezagvoerders op deze kale rots waren nedergezet, en smeekten vervolgens, dat men hen toch aan eenen gewissen dood mogt onttrekken. Het bootsvolk nam hen hierop in de boot op en bragt hen aan boord van hun schip. De kapitein betoonde zich jegens hen even menschlievend als de andere zich onmenschelijk had gedragen; hij sneed een oud zeil in stukken en deelde deze onder de mannen uit, opdat zij hunne naaktheid zouden kunnen bedekken, terwijl hij aan de vrouwen tot hetzelfde einde hemden liet ter hand stellen. Wij behoeven er niet bij te voegen, dat hij allen ook rijkelijk van spijs en drank voorzag. Toen men aan een oord aankwam, dat door Joden bewoond was, gaf de gezagvoerder zijnen beschermelingen te kennen, dat hij voornemens was hen aan land te zetten; doch deze, door het gedrag huns vorigen kapiteins achterdochtig geworden, vreesden, dat zij thans als slaven zouden verkocht worden, en zonden derhalve een' hunner naar het door Joden bewoonde oord af, opdat men hun te hulp zoude komen. Het duurde dan ook niet lang, of eenige aanzienlijke Joden uit de bedoelde plaats vervoegden zich bij den gezagvoerder, en onderhielden zich

met hem over het lot hunner, onder zijn opzigt staande, geloofsbroederen. Het bleek echter weldra, dat dier vrees ten eenenmale ongegrond was. „Ik heb die arme, ongelukkige Joden," dus liet zich de kapitein hooren," niet in een' strijd met het zwaard overwonnen, dat ik hen als slaven zoude verkoopen of losgeld van hen vorderen; ik verlang niets anders dan eene schadeloosstelling voor de kosten, die zij mij veroorzaakt hebben." Aan deze hoogst billijke vordering werd niet alleen onmiddellijk gevolg gegeven, maar de brave man ontving nog daarenboven een aanzienlijk geschenk, ter belooning zijner menschlievendheid. De Joden verlieten hierop het schip en begaven zich naar hunne in de nabijheid wonende geloofsbroederen, waar zij, overeenkomstig het karakter der Joden, gastvrij opgenomen en van al het noodige voorzien werden. De pligt der erkentelijkheid werd daarbij ook niet verwaarloosd; want zoo lang de, door den kapitein zoo edelmoedig behandelde, Joden leefden, herdachten zij hunnen redder in hunne gebeden, en smeekten God, dat Hij diens leven verlengen en hem geluk en zegen mogt doen deelachtig worden.

Thans zijn wij genaderd tot de beschrijving van de verbanning der Joden uit *Lissabon* en uit gansch *Portugal.* Men ging hierbij zoo wreed te werk, dat deze verbanning eene der verschrikkelijkste mag genoemd worden, welke de Joden hadden te verduren. Jonge kinderen werden van de zijde hunner moeders weggerukt, op schepen gebragt, en naar het eiland *Ferro* weggevoerd, zonder dat hunne ouders ooit iets van hen te weten kwamen. Het was een algemeen weenen en jammeren en klagen; maar alles was te vergeefs; want er was niemand van eenigen invloed, die zijne stem ten gunste der ongelukkigen verhief. Onder dezen bevond zich onder anderen eene vrouw, aan welke men zeven zonen had ontroofd. Op zekeren dag, toen zij hoorde, dat de koning zich ter kerke begaf, plaatste zij zich op zijnen weg en viel,

toen hij te paard kwam aangereden, voor hem op de knieën en smeekte, dat men haar toch haren jongsten zoon zoude laten. Maar de onmededoogende vorst was doof voor hare smeekingen, en beval zijnen dienaren, haar ter zijde te stooten; doch de ongelukkige vrouw bleef nog steeds aanhouden, en weende en jammerde; en toen de gehoorzame dienaren haar met harde woorden geboden, haar klaaggeschrei te staken, zeide de wreede vorst tot hen: „laat haar slechts schreeuwen; want zij gelijkt hierin een' hond, aan wien men de jongen ontnomen heeft; ook het beest huilt daarom, maar men slaat er geen acht op."

Wat de oorzaak van de verbanning der Joden uit *Portugal* betreft, hieromtrent loopen de gevoelens uiteen. Volgens sommigen moet zij in de volgende omstandigheid gezocht worden. Velen der uit *Spanje* verdreven Joden beloofden den koning van *Portugal* aanzienlijke sommen gelds, indien hij hen in zijn land wilde opnemen, en toen zij onder deze voorwaarde in laatstgenoemd land gevestigd waren, waren er velen, die aan hunne belofte niet voldeden, en met de betaling der beloofde som achterwege bleven. Van daar het over hen uitgesproken en ten uitvoer gelegde vonnis van verbanning. Velen der jeugdige kinderen, welke, gelijk wij hierboven reeds hebben aangestipt, op schepen werden weggevoerd, kwamen zelfs niet op de plaats hunner bestemming aan, daar zij onderweg, door verandering van het klimaat, stierven; anderen verloren het leven, doordien zij aan de ruwe spijzen, die men hun toediende, niet gewoon waren; terwijl wederom anderen, die de plaats hunner bestemming bereikten, door den beet van vergiftige slangen omkwamen. Eene der meest ijzingwekkende omstandigheden bij deze gebeurtenis is, dat menigeen der verdreven jongelingen, die in hunne prilste jeugd van hunne bloedverwanten gescheiden werden, later zijne eigene zuster huwde, doordien zij hem, noch hij haar kende, terwijl een hunner, die van de plaats zijner verban-

ning was terug gekeerd, met zijne eigene moeder in het huwelijk trad; want zoo jong was hij van hare zijde weggerukt, dat de moeder zich de gelaatstrekken haars kinds niet meer herinnerde!

Volgens anderen moet de verbanning der Joden uit *Portugal* aan de volgende omstandigheid worden toegeschreven: Er waren namelijk te *Lissabon* vele Joden, welke men door geweld had gedwongen, de Christelijke godsdienst te omhelzen. Daar nu deze niet uit overtuiging, maar slechts door dwang hun geloof hadden afgezworen, namen zij in het verborgen nog de gebruiken van het voorvaderlijke geloof in acht. Zoo werden zij eens op den avond van het Pesachfeest betrapt, dat zij alle Joodsche plegtigheden van dien avond vervulden, waarop zij voor den koning gebragt werden. Deze gaf bevel, dat men hen in de gevangenis zoude werpen en vervolgens voor eene regtbank doen teregt staan. Het toeval, of laat ons liever zeggen, de Voorzienigheid wilde, dat er omstreeks dien tijd eene lange droogte en ten gevolge daarvan zekere hongersnood in *Portugal* heerschte. De Christenen schreven dit ongeluk toe aan de Joden, zeggende, dat de hongersnood eene straffe Gods was, door de Joden berokkend, omdat zij de Christelijke godsdienst niet behoorlijk in acht namen; weshalve het der Christenen pligt was, hen allen uit het land te jagen. De priesters maakten ook een gretig gebruik van deze gelegenheid, om hunnen haat tegen de Joden bot te vieren. Behalve dat zij in de kerken hevig tegen hen uitvoeren, waren zij nog laaghartig genoeg, hunne toevlugt te nemen tot eene soort van goochelspel, waardoor zij het domme volk verblindden. Zij vervaardigden namelijk een heiligenbeeld, dat zij met glazen oogen voorzagen, achter welke zij, daar het beeld hol was, eene vlam heen en weder zwaaiden, en het gemeen diets maakten, dat de heilige vuur gespogen had (4). Allen, die ter kerke te-

(4) *Jost, G. d. J.* VII 94. C. P.

genwoordig waren, vielen hierop op hun aangezigt neder, en zeiden: „Aanschouwt het wonder; God straft ons met vuur wegens de Joden!” Een dezer laatsten, namelijk een dergenen, welke uit dwang het Christelijk geloof hadden omhelsd, was hierbij tegenwoordig, maar had geen acht geslagen op hetgeen er gebeurd was. Toen hij de woorden: „Aanschouwt het wonder; God straft ons met vuur” hoorde uitspreken, zonder te weten, waarop zij eigenlijk doelden, zeide hij in zijne eenvoudigheid: „Ik had gewenscht, dat het wonder met water en niet met vuur geschied ware; want aan het eerste hebben wij, wegens de lange droogte, behoefte, terwijl wij het laatste in overvloed hebben.” Thans kende de woede van het volk geene palen meer; „die bekeerde Jood drijft den spot met ons,” riepen zij, „grijpt hem en slaat hem dood!” Naauwelijks waren deze woorden uitgesproken, of de ongelukkige werd gegrepen en oogenblikkelijk afgemaakt; en toen diens broeder op dit tooneel kwam toeschieten en uitriep: „Weë u, wie heeft mijnen broeder vermoord?” werd ook hij door de woeste hoop gegrepen en met het zwaard afgemaakt. Men ging in de verbittering zoo ver, dat men dezen laatste het hoofd afhieuw en het op het lijk zijns broeders wierp. De priesters liepen nu ook, met het boven bedoelde beeld in de hand, de straten der stad af en riepen luidkeels uit, dat al wie een Jood zoude vermoorden, gedurende twintig dagen aflaat zoude hebben. De geestelijkheid werd maar al te wel gehoorzaamd; want in minder dan drie dagen waren drie duizend Joden door Christenen vermoord, naar de markt gesleept en hunne lijken verbrand. Vele zwangere vrouwen werden ook door de doldriftige en dweepzieke menigte uit de vensters harer woningen geworpen en op de straat op spiesen opgevangen. Wij zouden nog vele bladzijden kunnen vullen met de beschrijving der wreede, der menschheid onteerende gruweldaden, waaraan de Joden te *Lissabon* ten prooi waren; wij willen echter het kiesch gevoel

onzer lezers niet kwetsen, en gaan derhalve meerdere bijzonderheden, die trouwens niets dan akeligs bevatten, met stilzwijgen voorbij.

Eindelijk voeren wij nog eene meening aan, volgens welke de verbanning der Joden uit *Portugal* moet worden toegeschreven aan den haat, welke de Christenen aan zekeren Jood, *Maskrinais* genaamd, toedroegen. Deze namelijk, welke door den koning als hoofdontvanger der belastingen was aangesteld, gedroeg zich zeer trotsch, en legde den Christenen zware lasten op; hierdoor ontstond eene verbittering tegen denzelven, en eindelijk van woorden tot daden overgaande, geraakte het volk aan het muiten, en deed in de eerste plaats en vooral zijne wraak op de Joden drukken, jegens welke het zoo lang moord en doodslag pleegde, tot dat het regte voorwerp zijner wraak, de hoofdontvanger, onder zijne handen gevallen was, als wanneer de slagting een einde nam. Op deze laatste omstandigheid nu wordt met nadruk gewezen, ten einde het gevoelen te staven, dat de Jood *Maskrinais* de hoofdaanleiding tot de verbanning der Joden uit *Portugal* gegeven heeft.

De overheid te *Lissabon* had niet de minste schuld aan deze wreede bedrijven; zij wendde zelfs al hare pogingen aan, om ze te stuiten; maar de stroom des volks was te hevig, om hem te kunnen tegenhouden, en de leden der regering zouden zelven de slagtoffers van hunnen ijver zijn geworden, indien zij niet tijdig waren terug getrokken. De koning alleen ware misschien bij magte geweest, de wanordelijke tooneelen te doen ophouden; maar hij was ongelukkiglijk afwezig en konde dus niet handelen. Toen hem het gebeurde ter oore kwam, barstte hij in een luid geween uit, en beklaagde de slagtoffers in de hoogste mate. Naauwelijks was hij dan ook in zijne residentie terug gekeerd, of hij deed een onderzoek instellen naar het gebeurde, en men bevond, dat de geestelijken in hunne kerk het volk tot oproer hadden aan-

gezet. In zijnen regtmatigen toorn gaf hij onmiddellijk bevel, om de kerk, van welke het kwaad was uitgegaan, tot den grond toe te slechten, en de plaats, waar zij stond, met den ploeg om te halen; maar zijne raadslieden bragten hem onder het oog, dat er eene wet in het rijk bestond, volgens welke elke muiterij, waaraan meer dan vijftig personen hadden deel genomen, niet met een algemeenen dood mogt gestraft worden; in een dergelijk geval waren het alleen de raddraaijers, op welke men de doodstraf mogt toepassen. Hierop liet de koning dan ook de schuldige geestelijken vatten en op eenen brandstapel ter dood brengen, terwijl hij tevens verordende, dat de stad *Lissabon*, welke men steeds de getrouwe stad genoemd had, gedurende drie jaren den naam van „de weêrspannige” zoude dragen (*).

Wij hebben hierboven gezegd, dat de vermaarde *Abrabanel* tot de Spaansche bannelingen behoorde; thans gelooven wij onzen lezers geene ondienst te doen, met eenige meerdere bijzonderheden van het leven diens geleerden mede te deelen, welke des te belangrijker zijn, daar zij uit zijne eigene pen gevloeid en in zijne voorrede van het boek der *eerste profeten* te vinden zijn.

„Ik woonde,” *dus spreekt Abrabanel*,” rustig en vreedzaam te *Lissabon*, de hoofdstad van *Portugal*. Ik genoot Gods zegeningen in ruime mate; want ik was rijk, werd geacht en geëerd, en had vele huizen doen bouwen. Mijne woning was de verzamelplaats van alle wijzen en geleerden,

(*) Onze schrijver treedt hier in een breedvoerig politisch-theologisch onderzoek, omtrent de ware oorzaken der onderscheidene verbanningen en mishandelingen, waaraan de Joden in vroegere dagen ten prooi waren. Ofschoon erkennende, dat de schrijver, den tijd waarin hij leefde (vóór meer dan eene eeuw) in aanmerking genomen, eene niet geheel van grond ontbloote redenering volgt, gelooven wij toch, dat er in onzen tijd veel zou zijn op af te dingen. Voegen wij hier nu nog bij, dat zij voor onze lezers van zeer weinig belang is, dan behoeven wij geene verschooning te vragen, dat wij ons van de vertaling derzelve onthouden.

(De Vertaler).

en ik was in de gelegenheid vele boeken te schrijven. Ik verheugde mij in de bijzondere gunsten van den vromen, menschlievenden koning *Don Alphonsus*, die steeds het geluk en welzijn zijner onderdanen beoogde. Hij beoefende alle takken van wetenschap, en kende geen onderscheid van personen, zoodat ook de Joden rust en vrede in zijn land genoten. De dag van het overlijden diens goeden, vromen vorsten, was een dag van rouw en droefheid voor al de Joden in *Portugal;* zij weenden, treurden en vastten, en ik zelf werd ziek van droefheid, toen de mare van zijnen dood mijn oor bereikte. Zijn zoon *Don Joan* volgde hem op den troon op. Deze hield zich vreemd tegenover de goede vrienden en getrouwe raadslieden zijns vaders, en wreef hun de valsche beschuldiging aan, dat zij hem aan den koning van *Spanje* wilden overleveren. Hierop liet hij zijnen eersten minister gevangen nemen en vervolgens ter dood brengen. De overige raadslieden der kroon ziende, dat de koning zich niet ontzag, zulke hoog geplaatste personen, zonder eenigen vorm van proces, met den dood te straffen, werden zoo zeer door vrees voor hun leven bevangen, dat zij allen de vlugt namen. *Joan* ging in zijne wreedheid zoo ver, dat hij alle prinsen van den bloede deed uit den weg ruimen, en zich al hunne bezittingen toeëigende. Ook op mij was de koning verbolgen, zonder dat ik hem daartoe de minste aanleiding had gegeven. Ik was de vriend geweest van de raadslieden zijns vaders; zij hadden niets gewigtigs ondernomen, zonder vooraf mijnen raad te vragen; *Joan* wist dit, en dacht thans, dat de hovelingen op mijne aanblazing tegen hem zaâmgespannen hadden, en dit vermoeden was voor hem genoeg, om mijnen ondergang te willen. Daarbij kwam nog, dat hij, gelijk zoo vele vorsten, van vleijers en lasteraars omringd was, die hem in zijne meening te mijwaarts versterkten. Dientengevolge werd mij van wege den koning op zekeren dag geboodschapt, dat hij mij wenschte te spre-

ken, en dat ik mij dus onmiddellijk bij hem moest vervoegen. Geen kwaad vermoedende, omdat mijn geweten mij geene verwijten deed, gehoorzaamde ik aan 's konings bevel, en begaf mij terstond op weg naar de residentie. In een herberg op den weg, waar ik was binnengetreden om te overnachten, kwam iemand tot mij, die mij in dier voege toesprak: „Vlugt, indien gij uw leven lief hebt; want ik heb gehoord, dat men u bij den koning heeft belasterd, en deze heeft reeds zoo vele aanzienlijke heeren doen ter doodbrengen, zonder dat zij zich aan eenige misdaad hadden schuldig gemaakt." Deze waarschuwende woorden hoorende, dacht ik bij mij zelven: wat is hier te doen? daar de koning eenmaal op mij verbolgen is, zal geld noch goed mij iets kunnen baten; ik zal door eene vlugt, wel is waar, mijne rijkdommen en bezittingen verliezen, maar, dacht ik, het is beter deze op te offeren, dan mij, om hen te behouden, te laten verleiden, mijn leven in gevaar te brengen." Zoodanig was de loop mijner gedachten, en dien overeenkomstig verliet ik mijne vrouw en kinderen, geld en goed, en vlugtte nog denzelfden nacht, zonder iets mede te nemen, want de tijd ontbrak mij daartoe. Met het aanbreken van den dag was mijne vlugt den koning reeds bekend, en hij zond mij onmiddellijk een troep ruiters achterna, welke in last hadden, mij te dooden overal, waar zij mij zouden aantreffen. Maar God stond niet toe, dat zij mij achterhaalden, en zoo kwam ik eindelijk in *Castilië* aan. *Joan* eigende zich intusschen al mijne bezittingen, zoowel roerende als onroerende goederen, toe, en niettegenstaande ik hem eenige malen geschreven en gevraagd had, waarom hij mij toch zoo vervolgde, daar ik mij volstrekt geene schuld bewust was, bleven al mijne aanzoeken om teruggave van mijne bezittingen zonder eenig gunstig gevolg. Ik was dus arm en van alles ontbloot. Ik dacht nu, dat deze straf mij door den Hemel was toegezonden, omdat ik den kostbaren tijd had doorgebragt

met de grooten en aanzienlijken te dienen, in plaats van hem aan de beoefening van Gods woord te wijden. Ik trachtte thans dit verzuim weder goed te maken, en zette mij aan den arbeid. Ik schreef toen mijne verklaring op het boek *Josua*, *de Regteren* en *Samuel*, en toen ik de hand wilde aan het werk slaan, om ook eene verklaring op het boek der *Koningen* te vervaardigen, werd ik als raadsheer bij den koning van *Spanje* beroepen, wien ik acht jaren in deze hoedanigheid diende, tot het jaar 5252 (1492 gew. jaart.), als wanneer de Joden (gelijk wij hierboven gezien hebben) uit *Spanje* werden verbannen."

Van laatstgenoemd land begaf hij zich benevens zijne vrouw en kinderen naar *Napels*, waar hij wederom eenige boekwerken vervaardigde, en weldra in hoog aanzien kwam bij den koning, wien hij belangrijke diensten bewees. Toen echter deze vorst gestorven en *Karel* VII zich, zonder eenigen tegenstand te hebben ontmoet, van den troon van *Napels* had meester gemaakt, was *Abrabanel* genoodzaakt, met *Don Alphonsus*, den zoon zijns weldoeners, naar *Sicilië* te vlugten, waar hij den ongelukkigen koningszoon, wien men zijnen troon en zijn land had ontnomen, als een getrouwe vriend bleef ter zijde staan.

Na den dood van *Don Alphonsus* veranderde hij wederom van woonplaats, en begaf zich eerst naar *Corunna* en vervolgens naar *Apulië*, waar hij eenen geruimen tijd vertoefde, en eindelijk naar *Venetië*, alwaar hij zijne dagen eindigde in den ouderdom van een en zeventig jaren, en wel in het jaar 5269 (1509 gew. jaart.) Zijn lijk werd naar *Padua* vervoerd, en aldaar ter aarde besteld. *Don Jitschak Abrabanel* heeft onderscheidene werken geschreven, waarvan wij de volgende opsommen: Eene verklaring op den *Pentateuchus* en de *Profeten*; het boek מעייני הישועה, משמיעי ישועה, ישועת משיחו, עטרת זקנים, ראש אמנה, זבח פסח, נחלת אבות, שמים חדשים, מפעלות אלהים, צדק עולמים, להקת נביאים.

HOOFDSTUK XXVI.

De Joden in het Oosten, te Aleppo en Ismir (Smyrna), van het jaar 5398—1638 gew. jaart.— en later. De gewaande Messias SABBATHAI ZEBI *en diens jegens de Joden gepleegde bedriegerijen.*

In het jaar 5398 (1638 gew. jaart.) waren vele Joden met der woon in de Oostersche landen gevestigd. Vooral te *Aleppo* en *Damaskus* bezaten zij vele synagogen, en waren er in groot aanzien. Zij stelden vele openbare vermakelijkheden en spelen in, telken reize wanneer den sultan een zoon geboren werd. Een Jood, te *Aleppo* geboren, en door onzen schrijver *Stokhoven* genaamd (1), stond bij den grootvizier, die aan het hoofd van honderd duizend man *Bagdad* belegerde, in hooge gunst, en was ook bij die belegering tegenwoordig. Dit een en ander bragt er niet weinig toe bij, dat de Joden in die landen hoogelijk geëerd en geacht werden. In laatstgenoemde stad zag mede het levenslicht de beruchte *Sabbathai Zebi* (2), die zich voor den Messias uit-

(1) Onze schrijver heeft hier *Basnage* (IX Boek 27ste Hoofdstuk § V) gevolgd, terwijl hij echter de aanwijzing van B. naar STOKHOVEN, *Voyage du Levant Bruxelles* 1638, verkeerdelijk voor den naam van den gunsteling des grootvizirs genomen heeft.

(2) Zie over *S. Z.*: *Torath Hakenaoth* van *R. Jak.* (*b. Zebi*) *Emden. La Croix* (een tijdgenoot van *Sabbathai*), *Mémoires de l'Empire d'Othoman*, p. 259 ff.; *Kitzar Zizith Nobel Zebi* (*Amst.* 1734) v. *R. Jak. Sasportas.* en *Peter Beer*, *Gesch. der Religi. Secten* (*Brünn* 1823) II, 259. C. P.

gaf, en wiens geschiedenis het hoofd-onderwerp van dit hoofdstuk zal uitmaken.

Te *Smyrna* dan, woonde een Jood, *Mordechai Zebi* geheeten, welke aanvankelijk het beroep van koopman in eijeren uitoefenende, het door den bloei zijns handels zoo ver bragt, dat hij later door vele aanzienlijke engelsche kooplieden als makelaar gebezigd werd. *Mordechai* telde onder meer zonen één, die hem in het jaar 5401 (1641 gew. jaart.) geboren werd, en die den naam van *Sabbathai Zebi* ontvangen had. Toen deze jongeling de jaren had bereikt, waarin men gewoonlijk onderrigt pleegt te ontvangen, werd hij door zijnen vader bij eenen bekwamen leermeester besteed, bij wien hij echter binnen korten tijd zulke groote vorderingen maakte, dat zijn vader het noodig oordeelde, hem thans aan een' uitstekend geleerden Rabbi, ter ontvanging van hooger onderwijs, toe te vertrouwen. Den ouderdom van vijftien jaren bereikt hebbende, verliet hij de leerschool, om zich door eigene oefeningen verder te volmaken. Hij hield zich dan ook dag en nacht schier onafgebroken met de boeken bezig, waarbij die werken, welke over Kabbala (3) handelden, het voorwerp zijner lievelingsstudie uitmaakten. Het kon wel niet anders of zulk een jongeling moest de algemeene aandacht tot zich trekken, en het duurde dan ook niet lang, of hij telde een groot aantal leerlingen. Hij wilde echter niet veel tijd voor anderen afzonderen; dierhalve liet hij hen slechts twee of drie malen 's weeks bij zich komen, om hun onderwijs te geven, terwijl hij het overige gedeelte van zijnen tijd aan zelfonderrigt bleef wijden. Om de lieden al meer en meer in de meening, welke zij van hem hadden opgevat, te versterken, baadde hij zich dikwerf in de zee, zoodat men hem, die zich zoo dikwerf reinigde, wel voor een buitengewoon vroom man moest houden. Naar mate hij in jaren toenam, vermeerderde zich ook het aantal van hen, die zich om hem

(3) Zie Hoofdst. XIX noot 5.

schaarden en gaarne in zijn gezelschap hunne gebeden verrigtten. Dikwerf begaf hij zich met zijne leerlingen en vereerders naar een open veld in de nabijheid van *Smyrna*, en bragt aldaar langen tijd met studeren door, waarbij hij zich steeds een *Tallith* en *Tefillin* oplegde. Hoewel het nu menigmaal gebeurde, dat eenige Arabieren die joodsche leerschool onder den blooten hemel voorbijtrokken en daarbij min of meer baldadigheden op het gezelschap pleegden, bleef men toch met het onderrigt onafgebroken voortgaan, en liet zich in geenen deele storen. Van lieverlede geraakte nu *Sabbathai Zebi* in zulk een aanzien bij zijne leerlingen en vereerders, dat de eerbied, dien men hem bewees, naar aanbidding begon te gelijken. Op vier en twintig jarigen leeftijd huwde hij de dochter eens rijken Israëliets, jegens welke hij echter zijne pligten als echtgenoot niet behoorlijk vervulde, en van welke hij zich derhalve, overeenkomstig de Joodsche voorschriften, moest scheiden. Niet lang daarna trad hij met eene andere vrouw van eene aanzienlijke familie in het huwelijk; daar hij met deze echter niet beter dan met zijne eerste vrouw leefde, werd ook dit tweede huwelijk spoedig ontbonden (4).

Omstreeks dezen tijd gaf hij zijnen aanhangers te kennen, dat men groote wonderen van hem kon te gemoet zien, n hij had daarbij steeds de volgende woorden van den prof t *Jesaja* in den mond: *„Ik zal naar de hoogten der wolken opklimmen, den Allerhoogste gelijk worden."* (Jes. XIV, 14); hij vergat daarbij echter de woorden van denzelfden profeet: *„Maar gij zult naar den afgrond nederdalen, naar de wanden des grafs."*

---

(4) Toen hem door zijne vrienden de reden van deze ontbinding gevraagd werd, antwoordde hij, dat hem door een heiligen geest (רוח הקדש) bekend gemaakt werd, dat deze echtgenooten hem van den hemel niet bestemd waren! Andere geschiedschrijvers houden het er voor, dat hij dit deed om zijn stoicismus op de hardste proef te stellen (*P. Beer* II, bl. 262). G. P.

Op zekeren dag, toen hij de zoo even vermelde woorden met meer dan gewonen nadruk had uitgesproken, verbeeldde hij zich, dat hij van den grond werd opgeheven; hij vroeg toen zijne volgelingen, of zij het niet opgemerkt hadden, dat hij naar de hoogte geheven werd? welke vraag door dezen naar waarheid ontkennend werd beantwoord. „Gij hebt het daarom niet gezien," hernam de sluwe bedrieger, „omdat gij niet waard zijt zulk een wonder te aanschouwen, dewijl gij niet zoo rein zijt als ik." Dergelijke kunstenarijen bedreef hij nog gedurende eenigen tijd, tot dat hij eindelijk in het openbaar uitriep: „Ik ben de Messias, de zoon van David!" Velen waren er, die aan zijne woorden geloof hechtten, en ten einde zijnen aanhang onder het volk nog te vermeerderen, sprak hij den naam van God (ידוד) uit, gelijk dezelve geschreven wordt, hetgeen volgens de Joodsche voorschriften ten strengste verboden is (5). Hierdoor verwierf hij zich echter aan den anderen kant vele vijanden, en het maakte onder de Joodsche geleerden een onderwerp van beraadslaging uit, of men hem ter dood zoude veroordeelen, omdat hij zich valschelijk voor den Messias uitgaf. Een Israëlietisch wetsgeleerde te *Smyrna* ging zelfs zoo ver, dat hij hem vogelvrij verklaarde, hoewel niemand het waagde, zijne hand naar hem uit te strekken. De hoofden der Joodsche gemeente te *Smyrna*, welke mede over de zaak beraadslaagden, namen het besluit, hem uit de stad te verbannen, waaraan dan ook onmiddellijk gevolg werd gegeven. *Sabbathai Zebi* nu ziende, dat hij te *Smyrna* geene vorderingen konde maken, en dat hij genoodzaakt was de stad te verlaten, begaf hij zich, blakende van toorn, naar *Salonica*, waar een groot aantal Joden met der woon gevestigd was. Aldaar aangekomen, gedroeg hij zich even als te *Smyrna*, en gaf zich wederom voor den Messias uit. Maar zijne bedriegerijen maakten ook daar geen opgang; en daar hij ook van hier verbannen werd,

(5) *Sanhedrin*, Afd. 10 § 1.

reisde hij van de eene Joodsche gemeente naar de andere, om zijn geluk te beproeven. Overal werd hij echter verjaagd en verbannen. Eindelijk trok hij naar *Alexandrië* in *Egypte*, waar hij gedurende eenigen tijd den vrome uithing, terwijl hij zich vervolgens naar het Heilige Land, en wel naar de stad *Gaza*, begaf. Daar knoopte hij vriendschapsbetrekking aan met onderscheidene Joden, in het bijzonder met zekeren *Nathan*, welke zich voor eenen profeet uitgaf (6). Van laatstgenoemde stad ging hij naar *Jeruzalem*, waar hij voor den derden keer in het huwelijk trad met eene vrouw, wier kuischheid zeer verdacht werd gehouden. Hier beproefde hij, om den vastendag van den zeventienden *Tammuz* af te schaffen, waarover hij zich reeds te *Gaza* met den gewaanden profeet *Nathan* besproken had. Als reden dier afschaffing voerde hij aan, dat de Messias reeds gekomen was in den persoon van *Sabbathai Zebi*, weshalve men dien vastendag niet langer behoefde te vieren. Zijne pogingen mislukten echter, en hij werd te *Jeruzalem* niet alleen niet gehoorzaamd, maar hij werd zelfs voor een booswicht verklaard, die onge-

---

(6) נתן בנימין העזתי *Nathan Ghazzati* (Uit de stad *Gaza*, acht geographische mijlen van *Chebron* — *Schwartz*, bl. 91—), ook *Halevi* of *Askenasi* (de Duitscher), omdat hij een Duitscher van geboorte was Hij begaf zich echter, om zijne Talmudische studie te voleinden, naar *Jeruzalem*, en werd een der bekwaamste scholieren van *R. Jak. Gagis* (vervaardiger der verkl. *Etz Chaïm*, op de *Misnë*.) Daar hij nu in den *Talmud* en de *Kabbala* zeer vermaard was, zich echter te *Jeruzalem* zijn onderhoud niet verschaffen kon en van aalmoezen leven moest, beval hem zijn leeraar eenen zeer rijken man, met name *Samuel Lisabone*, te *Gaza* aan, die hem wegens zijne geleerdheid, zedelijk gedrag en andere goede eigenschappen, deszelfs schoone maar eenoogige dochter, met eene aanzienlijke huwelijksgift, ter vrouw gaf, om zich geheel aan de wetenschap te kunnen wijden. Toen *Sabbathai* echter aldaar aankwam, riep hij onverwacht in geestvervoering uit: „Deze is de Heiland van Israël, de gezalfde van den God Jakobs!" werd later een der ijverigste gezanten van S. en reisde door *Azië*, *Afrika* en *Europa* om zijne komst te verkondigen. Op zijne reistogten sloeg hij alleen gade, hetgeen voor zijne zending paste, waarom hij ook niet den gewonen weg der reizigers volgde, zoodat men hem nu eens te *Cairo*, dan te *Ezion Geber* (*Akaba*), dan weder in de Synagoge te *Tiberia* en dan weder, als eenen *Deus en Machina*, aan den oever der *Ganges* aantreft. De aanteekeningen zijner reizen werden te *Smyrna*, onder eenige ontdekte schriften van *Sabbathai*, gevonden, en zijn door Dr. *Horschetzky* in het *Literaturbl. d. Orients* 1848 No. 11 en 1854 No. 14 medegedeeld.

oorloofde nieuwigheden onder Israël trachtte in te voeren, ten gevolge waarvan hij uit de stad verjaagd en in den allerstrengsten kerkban verklaard werd. Vervolgens werd door eenige voorname Israëlieten te *Jeruzalem* aan de Rabbijnen te *Constantinopel* een schrijven gerigt, waarin hun van de booze plannen van *Sabbathai Zebi* werd kennis gegeven, waarop deze Rabbijnen eenen brief naar *Smyrna* afzonden, door vijf en twintig hunner, met den Opperrabbijn aan het hoofd, onderteekend, waarin door laatstgenoemden de volgende woorden boven zijne handteekening geschreven waren: „Hij, tegen wiens booze daden wij thans onze stem verheffen, die ongeoorloofde nieuwigheden onder Israël zoekt in te voeren, is gelijk aan eenen godloochenaar. Al wie hem derhalve ter dood brengt, zal beschouwd worden als hadde hij vele menschenlevens gered. Hoe meer men zich zal haasten, hem uit den weg te ruimen, hoe meer dank van de menschen, hoe meer zegen van God men kan verwachten."

Sabbathai Zebi nu ziende, dat hij uit de luisterrijkste stad Israels, uit *Jeruzalem*, verbannen was, trachtte met nog meer standvastigheid en fijner gesponnen bedriegerijen zijne plannen door te zetten. Hij doorreisde nog onderscheidene landen, tot dat hij eindelijk weder te *Smyrna* kwam. Maar alvorens deze stad binnen te treden, had hij zijne maatregelen genomen, om zich van eene goede ontvangst te verzekeren. Reeds twee maanden vroeger namelijk, had hij vier zijner aanhangers naar bedoelde stad gezonden, ten einde het volk op zijne komst voor te bereiden. Deze zijne handlangers waren: *Chacham Mosé Galanti*, *Chacham Daniël Pinto* en nog twee anderen van mindere beteekenis. Dit viertal nu gaf voor, herwaarts te zijn gekomen, ten einde den Messias de noodige eer te verschaffen, en toen de Smyrnasche Joden, ten hoogste verrast door deze woorden, *Sabbathai Zebi's* handlangers met vragen overstelpten, als: „Wie

en waar is de Messias? Hoe weet gij dit alles? Van waar komt gijl.?" enz. enz., antwoordde zij: „de Messias is *Sabbathai Zebi*; wat ons betreft, wij komen van *Gaza*, waar zich een groot profeet, *Nathan* geheeten, ophoudt. Aan dezen profeet heeft God zich geopenbaard en hem gezegd, dat *Sabbathai Zebi* de ware Messias is, en dat men geen anderen meer moest verwachten. „De ligtgeloovige Joden te *Smyrna* verheugden zich zeer over deze blijde tijding, en dankten God, dat Hij hen de komst van den Messias had doen beleven. Te regt mogen wij de woorden van den wijstte der koningen op die lieden toepassen: „*Gelijk koud water voor een vermoeid ligchaam, is een goede tijding uit een ver verwijderd land.* (Spr. XXV.)

Op den zesden dag der maand *Tebet* verklaarde zich *Sabbathai Zebi* in het openbaar voor het volk te *Smyrna* voor den waren Messias, den zoon *Davids*. Het was thans zeventien jaren geleden, dat hij zich voor den eersten keer voor den Messias had uitgegeven, en dat hij beloofd had, er nimmer weder van te zullen spreken. In de synagoge vermaande hij de lieden tot berouw en boete, gebed en liefdadigheid; hij zelf stond terstond na middernacht op, baadde zich in de zee, zoowel des zomers als des winters, en zorgde dat hij steeds de eerste in de synagoge was. Daar verrigte hij zijne gebeden met zooveel schijnbare godsvrucht, met zooveel ootmoed en aandacht, dat het volk er door misleid werd, en hem als eenen heilige beschouwde; want men zeide van hem, dat hij slechts eenmaal gedurende de zeven dagen, en wel des Sabbaths, spijs en drank nuttigde, en dat hij, ofschoon drie malen gehuwd geweest zijnde, nog nooit eene vrouw had bijgewoond.

De aanhang van *Sabbathai Zebi* nam al meer en meer toe. Hij was door den gewaanden profeet *Nathan* voor den Messias verklaard; zijne vier handlangers hadden het hunne bijgebragt, om hem het noodige geloof te verschaffen, en hij

zelf was daarbij niet werkeloos gebleven. Op den zevenden dag der maand *Tebet* begaven zich de mannen te *Smyrna* naar de synagoge van de portugesche gemeente, waar zij den bedrieger als hunnen Messias begroetten, terwijl den volgenden dag dezelfde plegtigheid door de vrouwen plaats had. Daarbij werd ook een zegenwensch voor den gewaanden Messias uitgesproken, en ieder begiftigde hem, naarmate zijn vermogen het toeliet. Daarna verliet men de synagoge, uitgelaten van vreugde, dat men den Messias had mogen begroeten en begiftigen.

Er waren echter ook velen, wier vreugde slechts geveinsd was, omdat zij het nog in twijfel trokken of *Sabbathai Zebi* wel de ware Messias was. Middelerwijl was de gewaande profeet *Nathan* van *Gaza* naar *Smyrna* gekomen, ten einde *Sabbathai Zebi* in de oogen des volks nog meer te doen rijzen, en iedereen te overreden, dat hij de ware Messias was. (7) „Er zal weldra een tijd komen," dus sprak de bedrieger, „dat *Sabbathai Zebi* zich naar den grooten heer, den Sultan, zal begeven, wien hij de kroon van het hoofd zal nemen, en haar op het zijne nederzetten," en meer dergelijke leugentaal, welke hij niet alleen voor het volk, maar ook nog in eenen brief aan zekeren *Refael ben Jozef*, rijksontvanger te *Alexandrië*, ter neder schreef. Deze namelijk, die *Sabbathai Zebi* reeds voor den Messias erkend had, werd nog meer opgewonden, toen hij van *Nathan's* profetie hoorde, ten gevolge waarvan hij dezen in een schrijven nopens *Sabbathai Zebi* ondervroeg. De gewaande profeet antwoordde den rijken jood te *Alexandrië*, dat *Sabbathai Zebi* vele wonderen zoude verrigten, welke wonderen hij dan ook opsomde. Van dezen brief werden door *Refael* vele kopijen

---

(7) In *Cairo* mengde ik mij onder de aldaar wonende 200,000 Joden — zoo verhaalt hij in zijne reizen — en toonde hun uit het vers in Jesaja LXIII, 4. כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה dat Sabbathai de regte Messias zij, daar ושנת גאולי באה = 814 = שבתי צבי aanwijst. G. P.

vervaardigd en onder de Joden verspreid; zij droegen allen de kenmerken der logen. En kon het wel anders zijn? Immers de geboorteplaats van *Sabbathai Zebi* was *Smyrna*, waar zich eene groote menigte joodsche geleerden bevond, die in den Bijbel, de Mischna en Gemara zeer bedreven waren. Dezen kwam ook de brief van *Nathan* in handen, en zij zagen terstond, dat de daarin beschreven wonderen, door *Sabbathai Zebi* nog te verrigten, in geenen deele overeenkwamen met hetgeen onze profeten van den waren Messías voorspelden; en weshalve zij hem ook niet als zoodanig konden erkennen, maar verklaarden luide, dat *Sabbathai Zebi* een bedrieger was, gelijk later ook is gebleken.

Onder de Joodsche geleerden waren velen, als: *Chacham Aäron de la Papa*, opperrabbijn te *Smyrna*, *Chacham Benvanisti*, *Chacham Algaza*, enz., welke zich met kracht tegen de bedriegerijen van *Sabbathai Zebi* verzetteden, en verklaarden, dat hij den dood schuldig was, omdat hij het volk moedwillig op eenen dwaalweg bragt; hunne woorden vonden echter weinig weêrklank, hetgeen vooral daaraan moet worden toegeschreven, dat de bedrieger reeds zulk eenen grooten aanhang had, dat men vreesde in het openbaar tegen hem te velde te trekken. *Sabbathai Zebi* verontrustte zich echter over de tegen hem gerigte woelingen der geleerden, en verzon daarom eene nieuwe list, om het volk nog meer voor zich te winnen. Hij liet namelijk het houden van eenen algemeenen vastendag afkondigen, gedurende welken iedereen verpligt was, zich naar de synagoge te begeven. Aan deze oproeping werd ook door velen gevolg gegeven (8), en toen

---

(8) De Joden in *Perzië* — schrijft *La Croix* — verlieten allen hunne bezigheden en winsten, en hielden zich alleen met boete voor de zonden en gebeden op, om daardoor de verlossing door *Sabbathai* te bevorderen. De Gouverneur liet hun zeggen — vervolgt *La Croix* — „Que faites vous, pauvres gens, d'abandonner ainsi le travail, au lieu de songer à payer votre tribut," — waarop zij hem echter antwoordden: — Le tribut, Seigneur, nous n'en payerons plus, notre libérateur,

men in de synagoge vergaderd was, maakte hij vele veranderingen in de gebeden en verrigte zoo veel kwakzalverij, om op het ligtgeloovig volk eenigen indruk te maken, dat wij onze lezers met een verhaal daarvan niet willen vermoeijen. De Joodsche geleerden te *Smyrna* waren intusschen buiten zich zelven van toorn, omdat de bedrieger het volk zoo erbarmelijk om den tuin leidde, en wendden derhalve al hunne pogingen aan, om het weder op den regten weg terug te brengen. Dientengevolge verzamelden zich alle Joodsche geleerden ten huize van *Chacham Jehuda Murta*, onderzochten aldaar de zaak van *Sabbathai Zebi*, bespraken haar, en bevonden, dat hij in vele opzigten in strijd met de voorschriften des Bijbels had gehandeld. Hierop sprak een der geleerden zijne stem voor een doodvonnis uit; maar een ander vroeg hem, waarom hij zulk eene zware straf tegen *Sabbathai Zebi* uitsprak; daar deze toch, wel beschouwd, het volk tot boetedoening en berouw had vermaand, hetgeen, zijns inziens, eerder eene prijzenswaardige dan eene laakbare daad was. Terwijl hierover discussiën gevoerd werden, haalde *Chacham Benvanisti* eenen brief uit zijn zak, door de Rabbijnen te *Constantinopel* aan de Joden te *Smyrna* gerigt, (waarvan wij hierboven reeds hebben gewag gemaakt), en las hem met luider stemme voor, daar alle aanwezigen nog geene kennis van denzelven droegen. Na den inhoud gehoord te hebben, waren allen het eens, dat *Sabbathai Zebi* den dood verdiend had, en werd hij ook door hen daartoe veroordeeld; doch niemand waagde het, de hand naar hem uit te strekken, uit vrees voor den grooten aanhang, welken hij zich reeds had verworven.

Omstreeks dezen tijd maakte hij het volk bekend, dat hij eerstdaags zijne grootheid zoude toonen aan den Kadi te

---

est venu" Opdat zij echter in hunne aandacht niet gestoord zouden worden, verpligtten zij zich, ingeval de Messias binnen drie maanden niet kwam, twee honderd Tomans (omtrent 6000 gulden) voor straf te betalen.

Smyrna, wien hij van zijn ambt als opperste regter zoude ontzetten. In zijne dwaasheid en opgeblazenheid begaf hij zich dan ook op zekeren dag naar het huis van bedoelden Kadi, en werd op zijnen weg derwaarts door eene groote menigte gevolgd. Bij deze gelegenheid zong hij gedurig de woorden van den koninklijken Zanger: „*De regterhand des Heeren is verheven*; *de regterhand des Heeren doet krachtige daden.* (*Psalm*, CXVIII: 16), welke woorden door zijne volgers ook gedurig met luider stemme werden herhaald. Voor de woning van den Kadi aangekomen, trad hij dezelve binnen, vergezeld van zijnen broeder, welke hem als tolk moest dienen, dewijl hij, hoewel in het land zelf geboren en opgevoed, toch de landtaal niet verstond. Toen hij zich nu in tegenwoordigheid van den oppersten regter bevond, was hij zoo onthutst en verlegen, dat hij niet wist, wat hij zoude zeggen. Eindelijk, en om toch eenige woorden te uiten, klaagde hij drie joodsche geleerden aan, namelijk de bovengenoemden, *Chacham Aäron de la Papa*, *Chacham Benvanisti* en *Chacham Algaza*, als zouden zij van den Koning — waarmede hij zich zelven bedoelde — hebben kwaad gesproken. De Kadi echter begreep zijne beeldspraak niet, en nam de aanklagt in den letterlijken zin op, ten gevolge waarvan de drie beschuldigde Joden met eene geldboete gestraft werden. Wat *Sabbathai Zebi* zelven betreft, deze werd door den Kadi, die reeds door drie rijke en aanzienlijke Joden omtrent den bedrieger was ingelicht, als een waanzinnige weggezonden. Op zijnen weg huiswaarts werd hij wederom door dezelfde menigte, welke op straat zijne terugkomst had afgewacht, onder dolzinnig getier begeleid, waarna ieder weder naar zijne woning terugkeerde.

De meest uitgelatene en ligtgeloovige lieden, wendden nu al hunne pogingen aan, om diegenen, welke in den gewaanden Messias nog niet geloofden, ook tot diens partij over te halen. Om dit doel te bereiken, verhaalden zij, dat

Sabbathai Zebi in tegenwoordigheid van den Kadi eene menigte wonderdaden had verrigt, en dat deze hem de meest mogelijke eer had bewezen. Geen logen was hun te groot, geen verzinsel te ongerijmd, om het voor het volk op te disschen, en eindelijk geraakte men aan het verhalen van de grootste onwaarschijnlijkheden zoo gewoon, dat de uitvinders zelven er aan begonnen te gelooven. Wanneer men aan deze laatsten vroeg: „Wat hebt gij toch van *Sabbathai Zebi* gezien? welke wonderdaden heeft hij toch verrigt, dat gij zoo onvoorwaardelijk en hardnekkig in hem gelooft?" dan was het antwoord: „Heeft hij bij den Kadi niet genoeg wonderdaden getoond? of was het geene wonderdaad, dat men zonder veroordeeling tot eene geldboete des regters woning verliet?" Dus spraken de bedrogene bedriegers; maar helaas! het tegenovergestelde was waar; geen woord bijna werd er door een' Jood in tegenwoordigheid van den Kadi gesproken, of het gaf aanleiding tot eene veroordeeling tot geldboete; want ook hier werden de schatten der Joden geëxploiteerd.

Wij zouden vele bladzijden kunnen vullen met het opsommen der verzinselen en ongerijmdheden, welke bij deze gelegenheid werden uitgekraamd, en wij zouden dan misschien nog beneden de waarheid blijven; genoeg zij het dus te zeggen, dat ieder, als om strijd, zich beijverde, om logens te verspreiden. Zoo verhaalde de een, dat hij op klaar lichten dag eene vuurzuil aan het uitspansel had waargenomen; een ander, dat hetzelfde verschijnsel door hem gedurende den nacht gezien was; een derde dat hij allerlei wonderteekenen aan den hemel had ontwaard; een vierde.... doch wij hebben reeds gezegd, dat wij niet zouden eindigen, indien wij al het ongerijmde zouden opnoemen; wij zullen er nog slechts bijvoegen — en dit is niet het minst onbegrijpelijk — dat er zelfs wijzen en geleerden waren, die aan dit grove logenweefsel geloof sloegen, en de volgende woorden, door den

profeet *Joël* uitgesproken, op den gewaanden Messias toepasten: *„Ik zal wonderteekenen geven aan den hemel en op de aarde: bloed, vuur en rook. De zon zal worden veranderd in duisternis; de maan in bloed, alvorens de groote, eerbiedwekkende dag aanbreekt.”* Deze woorden nu, werden als reeds volbragt voorgesteld door de aanhangers van den gewaanden Messias.

Ondertusschen ging men met vasten voort, hetgeen vooral des Maandags en Donderdags plaats vond, terwijl men tevens de deugd der liefdadigheid in hooge mate uitoefende. *Sabbathai Zebi* ontving nu ook bezoeken uit onderscheidene landen van lieden, welke hem hunnen eerbied kwamen betuigen, en hem tevens met geschenken overlaadden, ten einde toch maar in zijne gunst te komen. Zoo nam dan zijn aanhang van dag tot dag toe, en weldra was de bedrieger sterk genoeg, om ook minder ligtgeloovigen met geweld tot zijne partij over te halen.

Het volgende mag hier niet onvermeld blijven: Zeker voornaam Israëliet, *Chajim Fega* geheeten, weigerde hardnekkig in den gewaanden Messias te gelooven, en *Sabbathai Zebi*'s partij werd hierdoor op den man zoo verbitterd, dat zij zijne woning wilde omverhalen en hem zelven dooden, en het was alleen aan de nadering van den Sabbath toe te schrijven, dat zij haar boos opzet achterwege liet. *Sabbathai Zebi* toonde zich echter zeer verbolgen op zijne volgelingen, omdat zij den heer *Fega* niet gedood hadden, en liet op den Sabbathdag de Portugesche parnassijns in hunne synagone opeischen, den door hem genoemden schuldige in den kerkban te doen, en hem als een godloochenaar ter synagoge te doen uitwerpen. Aan deze opeisching werd door de parnassijns echter geen gevolg gegeven, dewijl de heer *Fega* een zeer achtenswaardig en regtschapen man was. Thans kende *Sabbathai Zebi*'s gramschap geene grenzen meer; door eene menigte zijner aanhangers gevolgd, kwam hij als een

razende aangeloopen, stiet met geweld de deur der synagoge open, trad, of liever rende haar binnen, ten einde zich van zijn slagtoffer meester te maken. Maar de heer *Fega*, die wel wist welk lot hem wachtte, indien hij den woestaards in handen viel, redde zich met eene vlugt door het dak der synagoge. *Sabbathai Zebi*, zijne prooi ziende ontsnappen, nam nu zijne plaats in de synagoge in, maakte er allerlei bespottelijke gebaren, en vloekte en raasde tegen vier of vijf rabbijnen, welke hij door de parnassijns den tempel Gods wilde doen uitzetten, en in den kerkban verklaren. Vervolgens begon hij wederom met het oude thema: „Ik ben de ware Messias!” enz.; en toen de meer genoemde *Chacham Chajim Benvanisti* het waagde, hem het bewijs van de waarheid zijner bewering te vragen, kreeg hij van den bedrieger ten antwoord: „Ik doe u in den ban, verjaag u uit de synagoge, en verbied u er weder binnen te komen, voor en aleer gij mij nederig verschooning gevraagd zult hebben.” Hierop verliet ieder de synagoge; *Sabbathai Zebi* zag zijne partij wederom door verscheidene personen versterkt, en de eerwaarde *Benvanisti* was wel genoodzaakt, den volgenden dag verschooning te gaan vragen bij den bedrieger, wiens magt en invloed reeds sterk genoeg waren, om den Opperrabbijn, *Chacham de la Papa*, van zijn ambt te ontzetten, en den *Chacham Benvanisti* in diens plaats aan te stellen. De eerstgenoemde wijze benevens nog drie andere wetsgeleerden verlieten intusschen *Smyrna*, uit vrees voor mishandeling door des bedriegers volgelingen.

Omstreeks dezen tijd zag men gansche scharen van gewaande profeten, welke zonder twijfel door *Sabbathai Zebi* waren omgekocht, ten einde hem meer zedelijke kracht bij te zetten. Zoo zag men — zal men het kunnen gelooven? — mannen, vrouwen en kinderen zich voor profeten en profetessen uitgeven, en hoorde men hen op plegtigen toon uitroepen: „Hij leve, de *Chacham Sabbathai Zebi*, onze Messias, die thans

gekomen is!" Dit heir van gewaande profeten vond op zijne beurt ook eene menigte ligtgeloovigen, en verschafte dus aan *Sabbathai Zebi* steeds meer en meer aanhangers. „De woorden, door den profeet *Joël* gesproken," zeide het volk," zijn thans bewaarheid: *Ik zal mijnen profetischen geest op alle menschen doen uitstroomen, en uwe zonen en dochteren zullen profeteren.* „En inderdaad, in de oogen van het gemeen was het zoo. Men kon schier geene schrede doen, zonder eenen gewaanden profeet of profetes te ontmoeten. Het kon dan ook wel niet anders, of *Sabbathai Zebi's* aanzien moest zoo verhoogd worden, dat de eerbied, dien men hem bewees, naar vergoding begon te gelijken, en men was reeds zoo ver gevorderd, dat men den zegenwensch, welken men tot nu toe in de synagoge voor den regerenden vorst had uitgesproken, ter eere van den bedrieger reciteerde (9).

Sabbathai Zebi nu, ziende dat hij schier alle Smyrnasche Joden onder zijne vanen telde, beschouwde zich, of ten minste gedroeg zich, als of hij reeds te gebieden had over alle koningen der aarde; hij deelde koningrijken, vorstendommen, graafschappen enz. onder zijne vrienden uit, en gaf hun daarbij den naam van vroegere Joodsche koningen. Er waren zelfs sommigen, die, vreezende dat *Sabbathai Zebi*, eenmaal als wereldregeerder op zijnen troon zittende, hen zoude vergeten, eene schriftelijke aanstelling tot koning of tot een ander ambt van hem vroegen, hetgeen de bedrieger vermetel en verwaand genoeg was, toe te staan, met zijne naamteekening te bekrachtigen, en er zijn zegel aan te hechten. Om onze lezers een denkbeeld te geven van de waarde, welke door de bedrogenen aan eenen door *Sabbathai Zebi* uitgedeelden koningstitel gehecht werd, verhalen wij, dat zekere *Abraham Robio*, die den naam van koning *Josija* had

---

(9) Dit gebed is in zijn geheel afgedrukt in het boven aangehaalde werk van *Sasportas*, bl. 58 Col. 2. C. P.

ontvangen, dien titel weigerde af te staan voor eene groote som gelds, welke hem daarvoor geboden werd, hoewel hij zoo arm was, dat hij gemeentelijken onderstand genoot. — *Sabbathai Zebi* betoonde zich intusschen bijzonder liefdadig jegens zijne beide broeders, daar hij den een, *Elia Zebi*, tot koning over alle koningen *Israëls*, en den anderen, *Jozef Zebi*, tot koning over alle koningen van *Jehuda* aanstelde.

Wij hebben hierboven reeds met eenige woorden aangestipt, dat *Sabbathai Zebi*, volgens eene profetie van den gewaanden profeet *Nathan*, zich naar *Constantinopel* zoude begeven, ten einde den Sultan aldaar de kroon van het hoofd te nemen, en haar zich zelven op te zetten. Thans was het tijdstip gekomen, dat de vermetele bedrieger dit waagstuk zoude ondernemen; hij begaf zich dientengevolge naar de hoofdstad van het Turksche rijk; doch aldaar aangekomen, vernam hij, dat de *Sultan* zich te *Adrianopel* bevond. Nu besloot hij, den grootvizir tot zijne belangen over te halen; maar deze was reeds van *Sabbathai Zebi's* slechte bedoelingen onderrigt, en zond hem, in plaats van hem bij zich te ontvangen, eene gewapende boot te gemoet. De bedrieger ontving nu eerst een aantal stokslagen, en werd vervolgens in de gevangenis geworpen (10). Dit voorval, verre van zijne volgelingen van hem te verwijderen, maakte hen nog meer aan hem gehecht; „want," zeiden zij, „dit is juist het bewijs, dat hij de ware Messias is: eerst moet hij vernederd, dan verheven worden!" *Sabbathai Zebi* zat dan ook niet eenzaam en verlaten in zijne gevangenis; want dagelijks kwamen van zijne aanhangers uit onderscheidene steden hem aldaar bezoeken, en bragten hem rijke geschenken mede. De bedrieger vond in dit verschijnsel op nieuw aan-

---

(10) Op het kasteel *Cesto*, een slot der Dardanellen; aldaar werd hem eene prachtige woning benevens eene goede tafel aangewezen, en ieder den vrijen toegang tot hem gegeven. (*P. Beer* bl. 264.) G. P.

leiding, om door eene onverwachte eigenmagtige daad nog meer indruk op zijne partij te maken. Deze daad was: het afschaffen van den vastendag op den negenden *Ab*, en het veranderen van denzelven in eenen grooten feestdag, die ter eere van zijnen geboortedag den naam van "vertroostingsdag" (יום הנחמות) zoude genoemd worden. Hij schreef daarbij onderscheidene gebeden, zegenspreuken over den wijn, psalmen enz. voor, waarvan hij ook schriftelijk aan de Joden te *Smyrna* kennis deed geven (11), en welke verordeningen ook door velen werden opgevolgd. Vervolgens zond hij afgezanten naar onderscheidene steden van Europa, als:

(11) Hij beval dat men den 23sten der maand Tammus als eenen Sabbathdag zou vieren, en zich van allen arbeid onthouden, waarbij hij Kabbalistische redenen en bewijzen aangaf, en waarop hij het volgende schrijven in de Hebreeuwsche taal aan de Joden toezond:

» Geloofd zij de naam van God en hoogverheven:

Bij den uitgang van mijnen Sabbathdag, en die van mijne broederen en mijn volk op Dingsdag 24 Tammus; de voortreffelijkste aller maanden, acht dagen na dat mijne ziel van den Heiligen Geest opgewekt werd.

Mijne broeders en mijn volk, lieden der stad Sophia, mijne getrouwe geloofsgenooten, mannen, vrouwen, kinderen, waar gij woont of ook in elk land, ieder stad waar het bevel des konings en zijne wet reikt, vrede zij U van den Heer des vredes, en van Zijnen geliefden Zoon! — Ik beveel U, dat gij op den eerstkomenden negenden dag van de maand Ab een vreugdefeest zult vieren, en denzelven, zoo wel door het genot van voortreffelijke spijs en drank, als door het aansteken van vele lichten en het zingen van vreugdeliederen boven alle andere feesten zult doen uitmunten, want deze dag is de geboortedag van Sabbathai Zebi, uwen Koning, als de hoogste koning der aarde, enz. enz. Ook hebt gij het volgende gebed op dezen dag in acht te nemen en te bidden: » Gij gaaft ons, o God! Uit liefde vele feestdagen en onder deze ook den tegenwoordigen troostdag (יום הנחמה) als den geboortedag van onzen grooten koning en gezalfden Sabbathai Zebi, Uwen dienaar en eerstgeboren Zoon. Deze groote dag zij een eeuwig teeken des Verbonds, tusschen U, O God! en tusschen Uw volk Israël" Gehoorzaamt mij, geniet het goede en vergenoegt Uwe ziel dezen aangenamen dag. Neigt uwe ooren en komt tot mij, hoort en uwe ziel zal zich verkwikken. Ik sluit met U een eeuwig verbond, de getrouwe goedertierenheden van David. (Jes, LV, 2—3). Dit zijn de woorden van David, den Zoon van Jisai, die de vrees voor alle koningen der aarde is. Zoo spreekt de man, die hoog verheven is boven allen roem en allen lof, Hij, de gezalfde van den God Israëls. Sabbathai Zebi."

(Z. *Kitz. Zitz. nobel zeb. bl.* 9 en het werkje van *Th. Coenen*, Predikant te *Smyrna* — *Amst.* 1669 — waarbij de beeldtenis van *Sabbathai* en zijn profeet *Nathan* gevoegd is). Wij voegen hier nog bij, dat zijn zegel eene gekromde slang was, omdat het woord slang in Hebr. den gezalfden נחש = 358 = משיח aantoont.

G. P.

naar *Amsterdam*, *Venetië* en *Livorno*; doch deze volbragten de hun opgedragene zending niet (12). En inderdaad, er waren reeds bedrogenen genoeg, dan dat men hun aantal nog zoude vermeerderen. Al grooter en grooter werd echter het aantal gewaande profeten, welke *Sabbathai Zebi* voor den waren Messias verklaarden, waardoor deze nog steeds vermeteler en ondernemender werd, en gedurig nieuwe verordeningen vast stelde. Een gevolg van dit alles was, dat men de Joden schier overal zich tot berouw en boete zag voorbereiden, al hunnen tijd met bidden en studeren doorbrengende, en de deugd der liefdadigheid in de hoogste mate uitoefenende. Dit laatste was inzonderheid het geval te *Salonica*, waar thans geen arme Jood meer werd aangetroffen, daar elke bedelaar zoo vele liefdegaven ontving, dat hij genoeg had om te leven, en zijnen tijd met het beoefenen der wet te kunnen doorbrengen. Wat den handel onder de Joden betreft, deze was thans niet slechts kwijnende, maar stond geheel en al stil, daar een iegelijk zijne goederen zelfs voor de helft hunner waarde verkocht, ten einde zich maar met bidden en studeren te kunnen bezig houden.

Indien *Sabbathai Zebi* ons niet als een nietswaardige, doortrapte bedrieger bekend ware, en hij alleen zijne rol gespeeld hadde, ten einde de Joden tot inkeer te brengen, tot berouw en boetedoening aan te sporen, en de deugd der liefdadigheid bij hen ten hoogsten top te voeren, dan zouden wij, zoo ergens, gewis hier hebben mogen zeggen: een

---

(12) *Nathan* zond echter eene schriftelijke kennisgeving namens S. naar deze steden, waarvan zijn schrijven naar *Amsterdam* oorspronkelijk luidt als volgt:

ששים ושמחים לעשות רצון קונם בגופם ובאונם ה"ק שבאמשטרדם ראשיהם חכמיהם שופטיהם זקניהם ושוטריהם כל איש ישראל אתה ה׳ תשמרם כצנה רצון תשמרם אכי"ר.

אחר עתרת החיים והשלום הגד הגגד לי כי נתעורר לבבכם לשוב אל ד׳ אלהיכם ועשיתם פרי למעלה, יהי רצון שתשרה תשוב"ה במעשה ידיכם חזקו ידים רפות וברכים בושלות אמצו כי כה אמר ד׳ הנה מושיעכם בא **ושבת"אי צבי** שמו כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על אויביו יתגבר ואגי תפלה מלך ביפיו תחזינה עיניכם מאת נתן בנימין.

G. P.

zoo edel doel wettigt zulk een onschuldig middel; maar, zoo als reeds gezegd is, *Sabbathai Zebi* was een door onbegrensde eerzucht geprikkelde bedrieger, die zeker zijne werktuigen zoude verbrijzeld hebben, zoodra zij hem zijn doel zouden hebben doen bereiken; en daarom kunnen wij zijnen naam niet anders dan der algemeene verachting prijs geven; daarom .... doch de nakomelingschap, maar bovenal de Alregtvaardige heeft hem reeds gerigt; vervolgen wij dus slechts onze taak als geschiedverhalers.

Wij wilden dan zeggen, dat schier alle Joden zich thans in het Messiaansche tijdstip waanden, en men ging hierdoor soms zoo bespottelijk te werk, dat men jongelingen van tien jarigen leeftijd, zich met nog jongere meisjes in het huwelijk zag begeven, uit vrees, dat de Messias het hun bij zijne komst euvel zoude duiden, dat zij nog ongehuwd waren. De Joodsche wetsgeleerden te *Smyrna* bleven ook niet werkeloos; zij verordenden, dat hunne geloofsgenooten de grootste zindelijkheid in hunne woningen zouden onderhouden, en dat alle wetsrollen geopend zouden liggen; „want" zeiden zij, „de profeet *Elia* is op het punt van te komen." De naam *Elia* was nu de algemeene leus geworden, en overal was hij het onderwerp der gesprekken. De een wilde hem in den droom gezien hebben, terwijl een ander hem bij zijn ontwaken had aanschouwd. Eene vrouw ging zelfs zoo ver van te beweren, dat de profeet *Elia* haar op eenen vrijdag eene aalmoes was komen vragen, ten einde hare liefdadigheid op de proef te stellen. „En geen wonder," zeide zij; „immers door liefdadigheid zullen wij verlost worden; gelijk er geschreven staat: *Zion zal door geregtigheid verlost worden, en zijne bewoners door liefdadigheid.*" Zoo had ieder op zijne wijze bijzonderheden van den grooten profeet te verhalen, en er was niemand, die hem niet wilde gezien hebben.

De bezoeken, welke *Sabbathai Zebi* in zijne gevangenis ontving, duurden intusschen voort. Onder anderen werd hij

ook bezocht door zekeren R. *Nechemja Cohen*, een, naar men toen zeide, der grootste wetsgeleerden van zijnen tijd. Deze, die veel van den gewaanden Messias had hooren spreken, wenschte gaarne een onderhoud met hem te hebben, hetgeen dan ook inderdaad gedurende drie dagen in de gevangenis tusschen hen plaats vond. Volgens oog- en oorgetuigen liep het gesprek over den *Messias ben Jozef*, welke, naar het beweren van *Sabbathai Zebi*, reeds zoude gekomen en gestorven, en een jeugdig leerling van hem geweest zijn. R. *Nechemja* kon het omtrent dit punt met den bedrieger niet eens worden; hij verliet hem derhalve onvoldaan, en riep bij zijn heengaan met luider stemme uit: „Ik wil Turksch worden!" waaraan hij ook onmiddellijk gevolg gaf. Naar men vernam, was deze overgang tot het Mohamedaansche geloof slechts geveinsd, en had hij alleen daarom tot dien stap besloten, omdat hij, ziende dat *Sabbathai Zebi's* voorgeven louter bedriegerij was, en vreezende dat de Joden eenmaal voor hem zouden moeten boeten, van meening was, dat hij juist daardoor in de gelegenheid kon komen, hun redder te worden. En inderdaad, het duurde niet lang of hij kwam in groot aanzien aan het hof van den Sultan; hij maakte toen dezen persoonlijk met *Sabbathai Zebi's* bedriegerijen bekend, opdat deze alleen voor zijne vermetelheid zoude boeten, en de overige Joden ongestraft zouden blijven; hetgeen later dan ook gebeurde. Na zijne taak volbragt te hebben, trok R. *Nechemja* weder naar zijn geboorteland, waar hij in den schoot der synagoge terug keerde (14).

De Sultan, dus omtrent de zaak van *Sabbathai Zebi* ingelicht liet onmiddellijk zijn lijfarts, R. *Mosé ben Refaël*,

(14) Volgens de geloofwaardigste schrijvers van dien tijd, werd deze R. *Nechemia* een der ijverigste aanhangers van *S.* en maakte veel proselyten, waarover hij in *Polen* in den ban gelegd werd, en later in armoede en blindheid van aalmoezen leefde, zoodat hij wegens zijn gedrag gehaat, schoon wegens zijne geleerdheid bewonderd, te *Amsterdam* stierf. (*Torath Hakenaoth* bl. 13 en *Jost* VII, 118).

van de familie van *Abrabanel*, ontbieden. Deze, verschrikt door dit onverwachte opontbod, spoedde zich terstond naar zijnen heer en meester, viel voor hem op de kniën neder, en beval zich in zijne genade. „Sta op," zeide nu de Sultan, „mijne genade zij u geschonken; maar het verwondert mij zeer, dat gij, wien ik mijn gansch ligchaam toevertrouw; dat gij, dien ik steeds voor eenen getrouwen dienaar heb gehouden; dat gij, zeg ik, mij niet geopenbaard hebt, dat een onder uwe geloofsgenooten zich voor den Messias uitgeeft. Immers, mijne pacha's van *Alexandrië*, *Egypte* en *Salonica* hebben mij doen weten, dat de Joden in alle deze oorden in het openbaar reeds hunne hoop te kennen geven, binnen kort *Jeruzalem* in hun bezit te hebben, en den tempel te doen herbouwen." Dus sprak de Sultan, en R. *Mosé* antwoordde als volgt: „Uwe Majesteit moge mij gelooven, dat ik met de ware toedragt der zaak geheel onbekend ben. Ik heb er, wel is waar, veel van hooren spreken; maar ik beschouwde dit alles slechts als ijdele klanken, welke niet het minste geloof verdienden. Want, volgens hetgeen onze heilige profeten van den waren Messias voorspeld hebben, zal het niet zoo stil toegaan, wanneer hij eenmaal zal komen. Dan zal een verschrikkelijk bazuingeschal door de gansche wereld gehoord worden, en alle volken zullen alsdan weten en erkennen, dat God de Verlosser is van Zijn volk Israel." — „Ik zal de zaak dan zelf onderzoeken," hernam de Sultan, „en met *Sabbathai Zebi* zelven spreken." Hierop gaf hij bevel, dat men dezen zoude voor hem brengen, hetgeen ook terstond gebeurde.

Sabbathai Zebi werd nu door vier boden van het hof uit de gevangenis gehaald, en voor den Sultan gebragt. Deze bewees hem groote eer; want, terwijl anderen, welke ten gehoore bij den Sultan werden toegelaten, nooit diens gelaat te zien kregen, maar door eenen voorhang, achter welken de Sultan gezeten was, van hem gescheiden waren, sprak hij met

Sabbathai Zebi van aangezigt tot aangezigt. Deze voor den Sultan verschenen zijnde, viel voor hem op de knieën neder; doch de Sultan gebood hem terstond op te staan. „Ik heb veel van u hooren spreken," dus begon de Sultan, „men zegt, dat gij een goddelijk man zijt, dat gij de Joden uit hunne ballingschap wilt verlossen, en hen naar mijne stad *Jeruzalem* wilt terug brengen. Ik verlang derhalve de waarheid van u te weten. Zijt gij inderdaad een ware afgezant van den God van *Abraham*, gelijk *Mozes* en *Aäron* geweest zijn, toon mij dan ook door uwe hand een wonder Gods, gelijk deze voor *Pharao* en diens dienaren gedaan hebben. In dit geval kunt gij op mijne hulp en mijnen bijstand door geheel mijn rijk rekenen, terwijl ik alsdan ook gaarne alle Joden als mijne broeders zal erkennen. En nu, wat hebt gij hierop te antwoorden?"

Met een van angst kloppend hart, hernam *Sabbathai Zebi*: „Mijn Heer en Meester! ik ben slechts een arme, geleerde Jood, en heb den grooten God *Abraham's* van mijne jeugd af gevreesd. De lieden zeggen, dat ik de Messias ben; wanneer de tijd gekomen en het dus de wil van den grooten God zal zijn, dan zal het geschieden. Of ik, dan wel een ander de Messias zijn zal, dit is alleen Gode bekend." De Sultan werd zeer toornig over dit antwoord, en sprak: „Wanneer gij inderdaad zoo godvruchtig zijt als gij voorgeeft, dan zal ik u op de proef stellen, gelijk uw vader *Abraham* eenmaal is op de proef gesteld geworden. Ik zal u, namelijk, half naakt doen uitkleeden, en drie pijlen op u laten afschieten; indien gij na deze proef nog leeft, dan zal ik u voor den Messias erkennen." *Sabbathai Zebi*, die in deze proef niet veel smaak vond, wilde er iets tegen in het midden brengen; maar de Sultan viel hem in de rede, en sprak: „Slechts onder éene voorwaarde zij u alles vergeven; gij moet namelijk het Turksche geloof omhelzen." (15) Naauwelijks had *Sabbathai Zebi* deze woor-

(15) Zie *Chardin*, *Voyage en Perse* (1811), VI, 135 en verder. G. P.

den gehoord, of hij greep terstond eenen tulband van het hoofd van eenen dertegenwoordig zijnde dienaren, en zette hem zich zelven op. De Sultan en de hovelingen waren over deze daad zoo voldaan, dat zij *Sabbathai Zebi* in het paleis verblijf lieten houden, en hem alle mogelijke eer bewezen. Men vond hem nu ook steeds in gezelschap van Muzelmannen, hetzij aan hunnen disch of in hunne moskeën; in één woord, in plaats van den Messias, was hij thans een geloovige Turk (16). Negen dagen daarna schreef hij eenen brief aan zijnen broeder *Elia* te *Smyrna*, waarin hij hem mededeelde, dat hij tot de Mohamedaansche godsdienst was overgegaan (17). Niettegenstaande deze gebeurtenis, waren er toch vele Joodsche wetsgeleerden, welke met kracht en geweld bleven staande houden, dat *Sabbathai Zebi* de ware Messias was. De Sultan was hierover zeer verbolgen, en gaf in de eerste opwelling zijns toorns bevel, dat men al deze geleerden van de onderscheidene plaatsen, waar zij zich bevonden, naar *Adrianopel* zoude overbrengen, waarschijnlijk met het doel, om hen aldaar geducht te straffen. Hij trok echter spoedig zijn bevel weder in, en schonk hun allen vergiffenis. Volgens sommigen zoude *Sabbathai Zebi* dezen ommekeer in den Sultan hebben te weeg gebragt, door hem te verklaren,

---

(16) Sultan *Mohamed* IV liet hem prachtig kleeden, door den hoftolk in de Turksche taal onderwijzen, en gaf hem den Mufti tot leeraar in de Mohamedaansche godsdienst. Hij maakte hem tevens tot *Kapigi Bagi* en noemde hem *Aga Mehmed Ephendi*. Ook zijne vrouw *Sara* of *Miriam*, welke hem later een zoon, *Ismael*, ter wereld bragt, nam het Mohamedaansche geloof aan, en kreeg den naam *Fatima Cadini* (*P. Beer* 288).

(17) Nadat hij het Mohamedaansche geloof aangenomen had, werd hij zeer sterk door zijne aanhangers bezocht, door dat hij van den Sultan verlof kreeg om opentlijk dit geloof te verkondigen, waardoor dadelijk drie honderd zijner aanhangers de Mohamedaansche godsdienst aannamen. *La Croix* zegt hiervan: „Ik zelf heb dikwijls zijne predikatiën bijgewoond, en hem met zulk eenen nadruk hooren spreken, dat hij nooit de synagoge verliet, zonder dat vele Joden hunne mutsen van het hoofd wierpen, en den tulband, die hij gedurig op den kausel in gereedheid had, opdeden, en zoo tot het Turksche geloof overgingen. (*P. Beer* bl. 290 noot 2).
G. P.

dat hij alleen de schuldige was, terwijl anderen van gevoelen zijn, dat de Sultane-moeder, die den Joden zeer genegen was, dier vergiffenis bij haren zoon bewerkt heeft. Wat hiervan ook zij, wij moeten ook hier de hand Gods niet miskennen, die Zijn volk tegen de gramschap des Sultans heeft beschermd.

Toen nu de Joden vernamen, dat *Sabbathai Zebi* tot de Mohamedaansche godsdienst was overgegaan, waren zij ten hoogste verwonderd. Zij, die hem van den beginne af voor eenen bedrieger gehouden hadden, konden maar niet begrijpen, dat hij er zoo ongemoeid was afgekomen, terwijl diegenen, welke hem hun vertrouwen geschonken hadden, ook nu nog staande hielden, dat hij de ware Messias was; dat niet hij, maar zijne schim van godsdienst was veranderd; dat hij zelf ten hemel was gevaren, en dat men nog vele wonderdaden van hem te gemoet zag. Zij verbeidden nog de komst van den gewaanden profeet *Nathan*, welke door hem op den vijf en twintigsten dag der maand *Kislew* van het jaar 5427 (1667 gew. jaart.) was vastgesteld, als wanneer hij buitengewone wonderdaden zoude verrigten. Toen de Sultan dit een en ander vernam, en daaruit opmakende, dat *Sabbathai Zebi* nog verstandhouding met de Joden onderhield, daar er toch nog altijd waren, die in hem geloofden, hield hij hem voor hen verborgen. Sommigen echter beweren, dat de Sultan hem toen het hoofd heeft doen afslaan (18). Maar ook nu was het geloof in den bedrieger nog niet van het volk geweken, en het beweerde, dat *Sabbathai Zebi* reeds vroeger verklaard had, dat, wanneer hij ook mogt komen te sterven, hij toch weder levendig zoude worden.

---

(18) Volgens de geloofwaardigste geschiedschrijvers van dezen tijd, zouden de Rabbijnen, om alle verdere onheilen te voorkomen, door eene groote somme gelds den grootvizier bewogen hebben, om S. te doen verwijderen; waarop hij eindelijk op bevel des Sultans, naar *Bosniën*, eene kleine vesting bij *Belgrade*, gebragt werd, alwaar hij op den verzoendag, op 10 December 1676, zijnde tien jaren na zijnen val, door een kolijk zijn leven eindigde. (*Torath Hakenaoth* bl. 13 a).

G. P.

Omstreeks dezen tijd verbreidde zich de mare van de komst van den gewaanden profeet *Nathan* al meer en meer; deze liet zich echter nog steeds wachten; maar schreef daarentegen eenen brief naar *Aleppo*, waarin hij het volk van zijne aanstaande komst kennis gaf. Zijn schrijven verwekte eene uitbundige vreugde bij hen, die in hem geloofden, zoodat zij lofzangen op *Sabbathai Zebi* vervaardigden, en al hunne scherpzinnigheid te baat namen, om te bewijzen, dat hij de ware Messias was. Zoo zeide men onder anderen, dat hij eerst veertig jaren van de aarde moest verdwenen zijn, om de Joden daarna uit hunne ballingschap te verlossen, en meer dergelijke ongerijmdheden. Doch het getal der wijzen onder Israël, die niet meer in hem geloofden, nam thans van dag tot dag toe, en deze waren zeer bevreesd, dat de gewaande Messias en zijn valsche profeet hunnen geloofsgenooten in de onderscheidene landen nog veel leed zouden berokkenen. Dien tengevolge rigtten onderscheidene Joden te *Constantinopel* een schrijven aan hunne vrienden te *Smyrna*, waarin zij deze ten ernstigste vermaanden, om toch van hunne dwaasheid af te laten; dat zij, in plaats van hardnekkig aan hun bespottelijk geloof in den bedrieger vast te houden, liever den Heere zouden danken, dat Hij hen tegen des Sultans toorn had beschermd. Deze brief werd op den twaalfden dag der maand *Kislew* van het jaar 5427 (1667 gew. jaart.) uit *Constantinopel* naar *Smyrna* verzonden aan zekeren *Chacham Jitschak Jesurun* aldaar, welke, zoowel wegens zijnen rijkdom als wegens zijne wijsheid, een der aanzienlijkste Joden van zijnen tijd was. Men beweert, dat hij van hartzeer stierf, over de groote verwarring en verdeeldheid, welke toen onder Israël heerschten.

Wij laten hier eenen korten inhoud van boven bedoelden brief volgen: „Wat de zaak van *Sabbathai Zebi* betreft, hieromtrent zult gij thans wel ingelicht zijn; wat wij u echter wenschen te zeggen is, dat gij Gode dank verschuldigd

zijt voor de bescherming, welke Hij u wederom heeft verleend; het zwaard der geregtigheid hing boven uw hoofd, en de Heere heeft het van u afgewend. Desniettegenstaande worden er nog altijd lieden onder ons gevonden, welke willens blind zijn voor het licht der waarheid, die in hunne dwaasheid blijven volharden, en nog steeds gelooven, dat *Sabbathai Zebi* eenmaal als de ware Messias zal optreden. Het baatte weinig, dat onze wetsgeleerden die stijfhoofdige dwazen in den ban verklaarden; zij bekreunen er zich niet om, maar blijven in hunne dwaalbegrippen voortleven. En waarom dit alles? enkel en alleen, omdat zij hebben hooren zeggen, dat *Nathan Askenazi* van *Gaza* herwaarts zoude komen, van wien zij groote wonderdaden verwachten. Indien deze bedrieger nu ook wezenlijk hier mogt komen, dan vreezen wij niet alleen, dat hem hetzelfde lot bereid worde, dat *Sabbathai Zebi* heeft ondergaan, maar ook, dat het gansche Jodendom daardoor onheilen zullen worden berokkend. Wij smeeken u derhalve, alle dwaze gedachten omtrent dit punt te laten varen. God schenke u daarvoor een lang en gelukkig leven, en behoede u voor elken rampspoed!"

Ook vele wijzen en wetsgeleerden onder Israël zonden brieven af naar verschillende zijden, ten einde de komst van *Nathan* zoo mogelijk te beletten, dewijl zij daardoor nieuwe onheilen voor hunne geloofsgenooten vreesden. Dit belette evenwel niet, dat *Nathan* den eersten dag der maand *Tebeth* te *Brusa* aankwam, vergezeld van zes en dertig lieden, waaronder zich verscheidene wetsgeleerden bevonden. Deze verschijning verwekte eene onbeschrijfelijke vreugde bij diegenen, die nog steeds in *Sabbathai Zebi* geloofden; zij overlaadden den valschen profeet dan ook met eerbewijzen; rigtten groote maaltijden voor hem aan; speelden op allerlei muziekinstrumenten, en zongen de lofliederen, welke zij ter eere van *Sabbathai Zebi* hadden vervaardigd. Dit alles geschiedde in de meening, dat *Nathan* de voorbode was van *Sabbat-*

hai Zebi, als Messias, wiens regering nu weldra een aanvang zoude nemen. Maar hoe meer de partij van dezen laatste zich verheugde, hoe droeviger en neerslagtiger zijne tegenstanders werden, omdat zij nieuwe ongelukken voor Israël vreesden. *Nathan's* goochelspel te *Brusa* was intusschen van geen langen duur; eenige wijze lieden, ziende dat het spel te ver gedreven werd, en beducht voor ernstige en noodlottige gevolgen, gaven van de zaak kennis aan eenige invloedrijke Joodsche wetsgeleerden te *Constantinopel*, en deze wendden terstond een krachtig geneesmiddel aan, ten einde de kwaal in hare geboorte te stuiten. Zij verklaarden namelijk *Nathan* en diens gevolg in den ban (19), terwijl zij allen, die hem de minste weldaad zouden bewijzen, ja, hem binnen vier ellen afstands zouden naderen, met eene gelijke straf bedreigden. Aan *Nathan* zelven werd daarenboven gelast, zich onmiddellijk uit *Brusa* te verwijderen, bij gebreke waarvan, men hem aan den bevoegden regter zoude overleveren. Deze bedreiging trof haar doel; *Nathan* werd bevreesd, en vertrok met verkropten toorn uit *Brusa*, zes lieden uit zijn gevolg met zich nemende, met welke hij zich naar *Smyrna* begaf. De overigen zijner lieden verspreidden zich her- en derwaarts. Sommigen bleven te *Brusa*, anderen gingen naar *Constantinopel*, terwijl wederom anderen zich naar *Adrianopel* begaven; want zij werden niet alleen gedreven door de vrees voor de Turken, maar ook voor de Joden, welke zeer op hen verbitterd waren wegens de verwarring en verdeeldheid, welke zij onder Israël deden ontstaan.

Het was omstreeks dezen tijd, dat drie Joodsche afgegezanten uit *Italië* naar *Smyrna* kwamen, welke brieven voor *Sabbathai Zebi* en diens valschen profeet bij zich hadden, terwijl hun tevens de last was opgedragen, om genoemde twee bedriegers, in naam der Italiaansche Joodsche ge-

(19) Z. de Regtsuitspraken (*Debar Sem.*) v. *Samuel Abuab* (*Ven.* 1702) en *Maasé Tobijahu Harofé* (*Jensitz*) bl. 8. C. P.

meenten te begroeten; hun den behoorlijken eerbied te bewijzen, en eindelijk, om naar de overal verspreide geruchten omtrent den Messias op de plaats zelve onderzoek te doen. Bij hunne aankomst te *Smyrna*, werd het doel hunner zending den Joodschen tolbeambten spoedig bekend, en deze bragten de Italianen spoedig op de hoogte der gebeurtenissen. De afgezanten, vernemende dat de gansche zaak van *Sabbathai Zebi* en diens gewaanden profeet op niets anders dan op bedrog en logen gegrond was, betreurden het zeer, dat zij eene vergeefsche reis naar *Smyrna* gedaan hadden; zij bleven evenwel nog eenigen tijd in genoemde stad vertoeven, ten einde ook uit andere bronnen te kunnen putten. Zij wilden niet gaarne geloof slaan aan eene zaak, die hun zoo onaangenaam was, en zochten zich dus te overreden, dat de Joodsche tolbeambten welligt tot *Sabbathai Zebi's* vijanden konden behooren, en hunne verklaringen tegen hem dus weinig geloof verdienden. Zij gingen nu meer regt op het doel af, maar hadden zich juist daardoor in een ander uiterste begeven. Zij ondervroegen namelijk *Elia Zebi*, denzelfden, die door zijnen broeder *Sabbathai Zebi* tot koning over alle koningen Israëls was aangesteld, omtrent de zoo veel gerucht makende gebeurtenissen. Deze verzekerde hun natuurlijk, dat *Sabbathai Zebi* de regte Messias was, en dat hij zich spoedig als zoodanig zoude doen erkennen. Tevens deelde hij hun mede, dat de gewaande profeet *Nathan* weldra naar *Smyrna* zoude komen, en er groote wonderdaden verrigten, gelijk hij reeds in zoo vele andere steden gedaan had.

Deze woorden waren een heilzame balsem voor het teleurgestelde gemoed der afgezanten, welke thans *Nathan's* komst verbeidden, om hem zelven hunne brieven ter hand te stellen. Men verwondere zich niet, dat de Italiaansche Joodsche gemeenten zich zoo veel aan *Sabbathai Zebi* lieten gelegen liggen, om hem afgezanten te zenden; want zoowel Joden als niet-Joden, in het Turksche rijk woonachtig,

maakten in hunne briefwisseling gedurig melding van de groote wonderdaden, welke door den gewaanden Messias verrigt waren, niet alleen te *Smyrna*, maar ook te *Constantinopel* en andere steden. Zoo verhaalde men onder anderen dat hij de dooden had doen verrijzen, dat hij vele geheimen had aan het licht gebragt enz., al hetgeen zijne tegenpartij zeer had uit het veld geslagen. Maar men ging nog verder. Men schreef namelijk, dat de Sultan te *Constantinopel* lieden op hem had afgezonden, om hem gevangen te nemen, en dat deze lieden, toen zij hem wilden vatten, dood ter aarde vielen. Vervolgens zoude de Sultan eene sterke afdeeling Janitsaren op hem afgezonden hebben, welke ook door *Sabbathai Zebi* gedood werden. Men had hem toen gesmeekt, deze krijgslieden weder in het leven te roepen, aan welk verzoek hij ook onmiddellijk voldeed, met uitzondering nogtans van diegenen, welke geene regtgeaarde Turken waren, en welke, naar hij zeide, niet waardig waren, dat hunnentwege zulk eene wonderdaad zoude geschieden. Later — dus schreef men verder — begaf hij zich vrijwillig in eene gevangenis, waar men hem zoo naauw mogelijk opsloot; maar ijzer noch koper was sterk genoeg, om hem opgesloten te houden. De deuren zijns kerkers gingen van zelf open; ketenen en grendels braken van zelf, en hij wandelde met een aanzienlijk gezelschap overal rond, waar het hem goed dacht. Thans nam men maatregelen, om hem zekerder te bewaren; men wierp hem ketenen om den hals en de voeten; maar ook dit baatte niet; want naauwelijks waren zij omgehangen, of zij vielen hem niet alleen af, maar veranderden in gouden schakels, welke hij aan zijne vrienden ten geschenke gaf. Ook te *Venetië* kwam een schrijven van *Constantinopel*, door zeventien Joodsche wetsgeleerden onderteekend, waarin melding gemaakt werd van de groote wonderdaden, door *Sabbathai Zebi* verrigt, dien men tevens als den waren Messias voorstelde. Deze laatste brief was

echter geheel en al verzonnen, en deszelfs onderteekeningen waren valsch. Vervolgens kwam nog een brief uit *Constantinopel* te *Praag*, en van daar in *Italië* aan, waarin men zeide, dat *Sabbathai Zebi* zeer gemeenzaam met den Sultan door de straten der hoofdstad wandelde en dat hij zelfs aan diens regter zijde ging. Ook ministers en afgezanten schaamden zich niet, van tijd tot tijd berigten omtrent de door den gewaanden Messias verrigte wonderdaden aan hunne vorsten te doen toekomen. Zoo schreef zekere *Balaris*, resident van *Venetië* te *Constantinopel*, aan zijne regering, dat *Sabbathai Zebi*, hoewel in eenen kerker opgesloten, eerder een koning dan een gevangene geleek; dat hij eene menigte wonderdaden had verrigt, en dat de door den Sultan op hem afgezondene krijgslieden, welke in last hadden, hem ter dood te brengen, alleen door eenen blik, door *Sabbathai Zebi* op hen geworpen, dood ter aarde vielen. Naar men beweert, zoude ook de hertog van *Toskanen* eenen brief hebben ontvangen, welks inhoud hij terstond ter kennisse der Joden bragt. De tien en een halve stammen namelijk, welke achter de rivier *Sambation* woonden, zouden reeds in aantogt geweest zijn naar *Jeruzalem*; genoemde rivier zoude opgedroogd en de Joden er droogvoets doorgegaan zijn. Nog een ander schrijven werd ontvangen door den resident van den hertog van *Sophia* te *Lissabon*, waarin vele voor de Joden belangrijke nieuwstijdingen vermeld stonden, welke door de overheid aan de Joden te *Turijn* werden medegedeeld. In *Afrika* zoude namelijk een leger van acht millioen man (!) in aantogt zijn; het waren mannen van middelmatige grootte en blank van aangezigt; hunne banieren waren zwart, en hunne wapens bestonden in pijl en boog. Als een bewijs, dat zij Joden zijn moesten, voerde men aan, dat zij de geheele week doormarcheerden, met uitzondering van den Zaturdag, op welken dag men ook geen vuur bij hen aantrof.

Een aanzienlijk Duitscher schreef ook aan eenen edelman te

Mantua, dat hij *Sabbathai Zebi* gezien had en dat deze een zeer geleerd man en in vele talen bedreven was. Aan een' koopman te *Parijs* werd gemeld, dat men de Joden weldra te *Jeruzalem* konde verwachten, terwijl men uit eene andere bron vernam, dat zij in de stad *Mekka* geplunderd hadden, zich thans reeds te *Jeruzalem* bevonden en reeds in den derden tempel offerden. Ook de paus ontving van eenige zich te *Jeruzalem* bevindende monniken het berigt, dat de gewaande Messias overal veel opzien baarde; weshalve de kerkvader eenige hooggeplaatste en verstandige lieden derwaarts afzond, ten einde met eigene oogen te zien en met eigene ooren te hooren. De onderscheidene Italiaansche Joodsche gemeenten zonden nu ook eenige lieden af, om op de plaats zelve onderzoek te doen; maar reeds bij hunne aankomst vernamen zij, dat *Sabbathai Zebi* het Joodsche geloof voor het Mohamedaansche had vaarwel gezegd. Zij waren ten hoogste verwonderd, dat eene zaak, die op zulke zwakke grondslagen rustte, de wereld als het ware in rep en roer had kunnen brengen; dat niet alleen bijna alle Joden, maar ook zoo vele Christenen hun geloof in den bedrieger hadden gevestigd; desniettemin verlangden zij den gewaanden Messias zelven te spreken, hetgeen hun echter niet gelukte. Nu besloten zij, niet eerder naar *Italië* terug te keeren, dan nadat zij den gewaanden profeet *Nathan*, wien zij een schrijven van de Italiaansche Joodsche gemeenten te overhandigen hadden, zouden gesproken hebben. De mare ging toen, dat hij weldra te *Smyrna* zoude komen, hetgeen dan ook werkelijk plaats had. Op Vrijdag, den zevenden dag der maand *Adar* van het jaar 5427 (1667 gew. jaart.), kwam hij te *Bunarbasji* aan. De Joden te *Smyrna*, deze heugelijke tijding vernomen hebbende, gingen hem den volgenden Zondag te gemoet, om hem hunnen eerbied te bewijzen. Ook de Italiaansche Joodsche afgezanten vervoegden zich bij hem, en deelden hem de reden hunner komst mede. Hij antwoordde

hun, dat het thans geen tijd was, om te redeneren, daar hij, uit vrees voor de Turken, niet lang konde vertoeven. Hierop toonden zij hem de brieven hunner respectieve gemeenten, doch hij verwaardigde zich zelfs niet, die in ontvangst te nemen, maar gelastte den *Chacham Abulafia* deze taak voor hem te vervullen. Dit nu was de eenige genoegdoening, welke de Joodsche afgezanten van hunne reis naar *Smyrna* hadden. Ofschoon zij nu zeer vergramd waren op den trotschen *Nathan*, hoopten zij nog altijd, hem bij zijne komst te *Smyrna* te zullen kunnen spreken; maar ook deze hoop was ijdel; want ofschoon de gewaande profeet des nachts in laatstgenoemde stad aankwam en er zich eenigen tijd in het geheim ophield, gelukte het hun toch niet, een bepaald antwoord van hem te krijgen. Toen zij nu zagen, dat zij door den gewaanden profeet even zoo bedrogen waren als door den gewaanden Messias, wilden zij zijnentwege geene schrede meer doen (20), en keerden in de maand *Nisan* weder naar *Italië* terug.

Terwijl *Nathan* zich nu in het geheim te *Smyrna* ophield, ontving hij vele bezoeken van onderscheidene oorden, en zocht de lieden nog te overreden, om aan hun geloof in *Sabbathai Zebi* te blijven vasthouden, die, niettegenstaande hij Muzelman was geworden, toch blijken zou, de regte Messias te zijn geweest. „In het laatste der maand *Eloel*" dus sprak hij, „zal mijne profetie bewaarheid worden. Zoo niet, dan zal ik mij zelf aan de Joden overleveren, die mij alsdan elken dood, dien zij verkiezen, kunnen doen sterven, terwijl ik zelf zal erkennen, dat ik slechts een valsche profeet geweest ben." Hij bleef te *Smyrna* tot den zesden dag der maand *Ijar*, wanneer hij plotseling verdween, zonder dat men wist, waar hij gebleven was (21). *Nathan* was toen slechts twee en twintig jaren oud, en niettegenstaande zijne jeugd, heeft hij toch schier gansch Iisraël weten te bedriegen door zijne

(20) *Z. Torath Haken.* bl. 24.
(21) Aldaar bl. 22 en *Jost* VIII, 114.

valsche profetiën. De Heere zende ons weldra zijne ware profeten, gelijk er geschreven staat: *Ik zend u den profeet Elia, alvorens de groote dag aanbreekt.* Hij zende ons den waren Messias, spoedig in onze dagen. Amen!

Eenige jaren na den dood van *Sabbathai Zebi*, deed zich een andere bedrieger op, *Daniël Israël* genaamd, die te *Smyrna* het voorzangers-ambt bij zijne geloofsgenooten vervulde. Hij beweerde namelijk, dat *Sabbathai Zebi* nog leefde, dat hij op eene geheime plaats verborgen was, waar hij gedurende vijf en veertig jaren zoude blijven, waarna hij onder Israël zoude verschijnen, om het uit zijne ballingschap te verlossen. Voor deze zijne bewering bragt hij een bewijs uit het boek *Daniël* XII, 12. Hij was een groot wetsgeleerde, en stelde allerlei goochelspel in het werk, om bij het volk geloof te verwekken. Op zekeren dag, toen hij aan tafel was gezeten, sprong hij eensklaps op, en sprak op plegtigen toon: „Ik heb iets gehoord, waarvan mijne ingewanden trillen!" Hierdoor wilde hij te kennen geven, dat hij in dien oogenblik met zekeren profetischen geest bezield werd. Hij liep in de kamer heen en weder, en werd daarbij door eenen gloeijenden bol gevolgd. Zich naar de lieden, die zich bij hem bevonden, toekeerende, sprak hij wederom op eenen indrukwekkenden toon: „De Heer is koning, de Heer is koning, de Heer zal in eeuwigheid regeren!" Nu veranderde de gloeijende bol van plaats, en zette zich op zijne borst neder; men zag een oogenblik den naam Gods met de letters יהוה op dezelve prijken en toen weder verdwijnen. Dit en nog meer dergelijk goochelspel verblindde eene menigte Joden zoo zeer, dat zij in den bedrieger een onvoorwaardelijk geloof stelden. Dit was niet alleen het geval bij het volk, maar ook meer aanzienlijke en geleerde Joden werden door den bedrieger misleid. Want zekere *Abraham ben Michaël* en *Refaël Cardozo* (22) hielden hem bepaald voor eenen

(21) *Z. Kitzar Ziz. Nob. Zebi* bl 43a.

profeet, en zijne wonderdaden voor eene goddelijke kracht Zij twijfelden ook niet in het minst, dat *Sabbathai Zebi* nog leefde, en vierden diens geboortedag als eenen grooten feestdag. De *Mohamedanen* zouden van deze zaak welligt niets te weten zijn gekomen, ware het niet, dat er ook nog vele verstandige Joden gevonden werden, die zich door zinsbedrog niet lieten verblinden, maar *Daniël Israël* als een' bedrieger uitkreten. Deze laatsten waren het dan ook, die zich naar den Kadi begaven en hem honderd vijf en zeventig rijksdaalders aanboden, indien hij den bedrieger uit *Smyrna* verbannen wilde. Dit gedrag van den Kadi zal welligt bij menigeen verwondering baren, daar men zekerlijk zoude verwacht hebben, dat de grootere som gelds, hem door des bedriegers aanhang geboden, meer uitwerking zoude gehad hebben. Wij haasten ons derhalve er bij te voegen, dat de Kadi in deze zaak enkel door vrees geleid werd. Indien de Sultan, dacht hij, verneemt, dat ik den opvolger van *Sabbathai Zebi* heb begunstigd, dan loop ik groot gevaar, mijn hoofd te verliezen. *Daniël Israël* dan, uit *Smyrna* verbannen, begaf zich naar de kleine stad *Kasaba*, bekend door haren uitvoer van boomwol; in deze stad vertoefde hij in de hoop, dat hij weldra weder naar *Smyrna* zoude kunnen terugkeeren, doordien de regering van den Kadi, die hem uit die stad had verbannen, na zes maanden reeds zoude eindigen. Hij zag zich echter in zijne hoop te leur gesteld, vooral nu zijn getrouwste en invloedrijkste aanhanger *Cardozo* door diens schoonzoon te *Groot-Kairo* was vermoord geworden. Wat *Daniël ben Jisraël* betreft, deze ging, toen hij alle hoop verloren zag, tot de Mohamedaansche godsdienst over.

HOOFDSTUK XXVII.

De Joden te Constantinopel, in Griekenland en andere Ottomanische gewesten.

De Joden in het Turksche rijk genoten van eeuwen herwaarts vele vrijheden en voorregten, hetgeen bijzonder het geval was in de groote stad *Constantinopel*; immers daar was bijna geen aanzienlijk heer, geen rijk koopman of bankier, hetzij Christen of Muzelman, die niet eenen Jood als intendant over zijne huishouding had aangesteld. De meeste Joden waren ook de makelaars der inwoners en zelfs de zaakbezorgers der vreemde afgezanten. Zij woonden aan den zeekant, waar zij hunne huizen en synagogen hadden. De Joodsche dienaren der vorsten en afgezanten droegen steeds de kleuren der natie, die zij dienden, terwijl de overigen langwerpige hoeden zonder randen met paarschkleurigen tulband benevens schoenen van dezelfde kleur droegen. De Joden in *Turkije* dreven ook grooten handel in wijn, en men hield den hunnen voor beter dan dien der Christenen; hetgeen daaraan moet worden toegeschreven, dat de Muzelmannen algemeen gelooven, dat *Mozes* den Joden verboden heeft, den wijn te versnijden, weshalve deze hem onversneden, geheel zuiver, zoo als hij uit de druif wordt geperst, verkoopen.

Trof men aan den eenen kant te *Constantinopel* vele rijke Joodsche kooplieden aan; zoo zag men er ook aan den an-

deren kant vele Joodsche lastdragers. Het is opmerkenswaardig, dat het dezen laatsten verboden was, eenen hooizak ter verzachting onder hunnen last te dragen. Eén Jood echter was van dit verbod uitgesloten; deze had namelijk op zekeren dag den Sultan *Mohamed* IV in een woud ontmoet, terwijl hij op de jagt was, en van den weg afgedwaald. Hij zoude dien nacht in het woud hebben moeten doorbrengen, indien de joodsche lastdrager hem niet den weg had gewezen naar *Constantinopel.* Om die reden werd hem gemelde gunst toegestaan. In vroegere tijden moesten de Joden een hoofdgeld betalen, later kwamen zij overeen, gezamenlijk eene bepaalde som te voldoen, zoodat de hoofden der gemeenten het geld verzamelden, hetwelk van ieder, naar gelang van zijn vermogen, werd gevorderd. Hierdoor werden de armen van den hun zoo drukkenden last ontheven.

Te dien tijd verkregen de Joden op het eiland *Cijprus* vele vrijheden, hetgeen zij, naar men beweert, aan zekeren Jood, *Micha* genaamd (1), zouden te danken gehad hebben. Deze zoude namelijk den Sultan *Selim* den raad hebben gegeven, genoemd eiland op de Venetiërs te veroveren, waarop de Sultan hem, in eene vlaag van dronkenschap, zoude beloofd

---

(1) De geschiedenis van dezen man, zegt *Jost,* — VIII, 91 — is, zoo weinig er ook van bekend is, merkwaardig; hij was van de nieuwe Christenen, en leefde in *Spanje* onder den naam van *Miquez* of volgens anderen *Muches.* Daar hij intusschen wegens zijn besnijden de Inquisitie vreesde, nam hij de vlugt en begaf zich, nadat hij zijn vermogen in zekerheid gebragt had, naar *Antwerpen* en van daar scheepte hij zich in naar *Venetië;* aldaar verzocht hij van den raad dier stad, hem een eiland af te staan, om eene Joodsche colonie te stichten, doch daar dit hem geweigerd werd, reisde hij naar *Constantinopel,* en werd weldra de vriend van *Selim II,* niet zoo als aangegeven wordt, omdat hij hem in dronkenschap bijstond, maar omdat hij de plannen des Sultans tegen *Venetië* tot rijpheid bragt. Hij stond in groot aanzien, huwde eindelijk eene rijke Jodin, en werd door zijne geloofsgenooten hoog geacht. Door zijne bemiddeling kwamen vele Joden van *Spanje* naar *Constantinopel* over. G. P.

hebben, hem tot koning over het eiland aan te stellen, ingeval zijn aanslag gelukte. Toen de Sultan zich inderdaad van het eiland had meester gemaakt, kwam hij, wel is waar, zijne aan *Micha* gedane belofte niet na, maar stond daarentegen den Joden, op *Cijprus* woonachtig, vele vrijheden toe, welke zij ook gedurende langen tijd bleven genieten. Sultan *Selim* zond ook eenen Jood, *Don Salomo Rofé* geheeten, naar *Venetië*, ten einde met laatstgenoemden staat den vrede te sluiten, en hij werd er met zoovele eerbewijzen overladen, als nog nooit aan eenigen vreemden gezant aldaar waren te beurt gevallen.

Niet lang na deze gebeurtenis kregen de Joden te *Constantinopel* verlof, om aldaar eene boekdrukkerij te mogen vestigen (2). De Mohamedanen waren opgetogen van bewondering, toen zij gedrukte boekwerken zagen; maar waren tevens bevreesd, dat ook de *Alkoran* door de Joden zoude gedrukt worden; van daar dan ook, dat men dezen het verbod oplegde., andere boekwerken dan hebreeuwsche te drukken. De studie der Heilige Schrift en die harer commentariën was nu zeer vergemakkelijkt en meer algemeen toegankelijk gemaakt, en meer dan ooit zag men nu ook de Joden zich met die studie bezig houden. Vele Rabbijnen van onderscheidene Europesche landen begaven zich nu naar *Constantinopel*, ten einde er hunne werken te doen drukken; zoo zag men er, onder anderen, *R. Salomo Jaffa* (3),

---

(2) Sedert in den jare 5260 (1506). Zie *J. B. de Rossi, ann. Hebr. typogr.* 1500—1600.

(3) Hij schreef de *Jefé Marëh* (*Ven.* 1560) over de zinnebeeldige verklaringen, die in den Jeruzalemitischen Talmud voorkomen, terwijl zijn *Jefé Enajim* (*Ven.* 1631) slechts algemeene verklaringen bevatten. Ook nog *Jefé Thoar*, bevattende eene zeer uitvoerige verklaring op de *Midras Rabba* (*Sift. Jes. l.* י No. 23 24) waarvan slechts vier boeken van den *Pentateuchus* te *Ven.* 1547 en *Const.* 1648 verschenen zijn, alsmede eene verklaring op de *Midras* der vijf Rollen (waar tevens die op den *Prediker* niet voorhanden is) onder den naam *Jefé Anaf* en *Jefé Kol* (*S. H.* I. ט No. 42). Ook eene verzameling Regtsuitspraken *Beth Din Jafé* (nog in *M. S.*, Zie *Cat. oppenh.* letter בי der handschriften). G, P.

van *Duitschland*, welke, behalve eene verklaring op den Jeruzalemitischen Talmud, nog twee andere werken, *Jéfé Enajim* en *Jefé Marëh*, heeft vervaardigd; vervolgens *R. Gedulja ben Jechija*, te *Lissabon* geboren, schrijver van het werk *Salselet Hakabala* (4), en meer anderen. Laatstgenoemde geleerde oefende te *Constantinopel* het beroep van geneesheer uit, terwijl hij er tevens de waardigheid van rabbijn bekleedde. — Ook in *Griekenland* trof men talrijke Joodsche gemeenten aan; wij noemen echter als zoodanig slechts de stad *Patras*, waar duizend joodsche familiën met der woon gevestigd waren en er vele Synagogen hadden.

Ook te *Salonica* werden vele Joden, en onder deze zeer rijke en aanzienlijke, aangetroffen, hetgeen ook op het eiland *Rhodes* het geval was. In het jaar 5240 (1480 gew. jaart.) werd laatstgenoemd eiland door de Christenen op de Turken veroverd, en de Joden door eerstgenoemden er uit verdreven; maar in het jaar 5412 (1652 gew. jaart.) maakten de Turken zich wederom er van meester, en veroorloofden den Joden, niet alleen er zich weder te mogen vestigen, maar stonden hun zelfs veel meer voorregten toe dan aan de Chris-

---

(4) Beteekenende: *De ketting der overlevering*, doch eigenlijk *Sèpher Jechia* genoemd. Dit werk — dat dikwijls door ons aangehaald is — bevat in deszelfs eerste afdeeling een volledig uitvoerig geslachtsregister der Joodsche geschiedenis van *Adam* tot den tijd des schrijvers, met de voornaamste legenden en overleveringen, terwijl de tweede afdeeling bevat: eene theologisch-filosofische beschrijving der hemelstarren, over de schepping van den mensch, de ziel, de sterrewichelarij en de booze geesten, over straf en belooning, alsmede de bijbelsche- en talmudische muntbeschrijvingen, maten en gewigten, en eindelijk vele synchronistische aanteekeningen op de gebeurtenissen en uitvindingen. Deze schrijver stamde uit de beroemde familie der *Don Jechia's* uit *Imola*, en hield zich later in verschillende steden van *Italië* op. Hij begon dit werk in 1549 te *Ravenna* en voorts te *Pesaro* en *Alessandria degla Paglia* nog in 1588. Hij schreef nog een en twintig werken, welker naam en inhoud hij in genoemd werk zelf aangeeft. Zie *Dibrè Hajamim libnè Jechija* v. *Carmoly* (*F a. M.* 1850) — Over de waarde van dit werk, zie *Sem Hagd. I. l.* ס. No. 24, en *Jost* VIII, 199. Hetzelve is verscheidene malen gedrukt, als: te *Ven.* 5347, *Krakau* 1596, *Amst.* 1697 en *Lemberg*. G. P.

tenen; want deze laatsten, welke hunne magazijnen en winkels in de stad hadden, mogten er niet overnachten, zoodat zij genoodzaakt waren, zich elken avond naar een nabij gelegen dorp te begeven, om er den nacht door te brengen, terwijl de Joden, van welke twee honderd te *Rhodes* gevestigd waren, aan deze verordening niet onderworpen waren. Te *Smyrna* was ook een aanzienlijk getal Joden met der woon gevestigd; want men beweert, dat er in het jaar 5450 (1690 gew. jaart.) zes duizend hunner werden aangetroffen. Ten slotte zeggen wij nog, dat over het algemeen in de steden en dorpen van het Ottomanische rijk vele Joden met der woon gevestigd waren, welke echter door de knevelarijen der rijksambtenaren veel te lijden hadden.

HOOFDSTUK XXVIII.

De Joden in het Heilige Land, meer bijzonder in de steden Zefat en Jeruzalem, van het jaar 5300—1540 *gew. jaart. — tot omstreeks de tweede helft der achttiende eeuw.*

In het voormalige land van *Juda*, waar men eigentlijk het grootste getal Joden behoorde aan te treffen, zijn betrekkelijk zeer weinig met der woon gevestigd, welk verschijnsel slechts daardoor is te verklaren, dat er in het Heilige Land voor de Joden weinig gelegenheid bestaat, om hun levensonderhoud te verdienen. In de stad *Zefat* (1), waar nog

(1) Deze kleine stad ligt zeven mijlen ten noorden van *Tiberia,* in eene der schoonste en gezondste streken van het oosten. ij komt in de H. S. niet voor, en werd eerst zeer laat gebouwd. *Josephus* (*Joodsche* ·*oorl.* II, 25) spreekt van eene stad *Seph* of *Zeph,* die door de meeste schrijvers voor *Zafed* genomen wordt. Ook in *Talmud Jerusalmi, Ros Hasana* 2, lezen wij den naam *Sefat,* welke nergens meer in den *Talmud* aangetroffen wordt. In de middeleeuwen vinden wij den naam *Zefath* bij R. *Jozef Hakohen*, die ons berigt (*Dibre Hajamim* bl. 27b. — *Amsterd* 1722 —) dat bij de slag van *Chatun* (1187) de Christenen zich in de vesting *Safid* wierpen, (volgens *Schwartz D. h. L.* 242) wordt er nog heden een klein kasteel gevonden). *Samuel b. Simson* (1210) bezocht aldaar do spelonk van R. *Chanina b. Horkinos* (*Itin. de Palest. v. Carmoly* 132.) Eene uitvoerige beschrijving van de graven der vermaarde geleerden aldaar, zie in *Chibbath Jerusalajim—Jerus.* 1844— bl. 10—17.) In de hofbibliotheek te *Weenen* (no. 67) vindt men onder de M. S. een open schrijven van het jaar 1291, aan onderscheidene Joodsche gemeenten toegezonden, ter verdediging van *Maimonides' Moré Nebuchim,* van eenen zekeren *Chiskijahu b. Jischai,* Nasi van *Damaskus,* met overeenstemming der gemeenten van *Safed* en *Akko.* Van af 1490 was *Safed* gedurig door Joden bewoond, en de uitstekendste geleerden hielden zich aldaar

de meeste Joden werden gevonden, genoten zij meer vrijheid dan in de andere steden van *Palestina.* Zij is gelegen in de landstreek, welke vroeger aan den stam van *Naftali* toebehoorde, op eenen vrij hoogen berg, waar zij minder dan andere steden aan de invallen der Arabische rooverhorden is bloot gesteld. Zij bezat eene wijd beroemde school voor joodsche godgeleerdheid, waar zelfs jongelingen van verafgelegen oorden hunne studiën kwamen volbrengen. Zekere *R. Mosé Cordova* (2), aldus genaamd naar zijne in *Spanje* gelegene geboortestad, stond aan het hoofd dier hoogeschool; hij heeft vele Kabbalistische werken vervaardigd en eene menigte uit-

---

op. In 1570 waren er zeventien synagogen benevens eene Hebreeuwsche drukkerij. (Over de boekerijen en drukkerijen van deze stad, zie *Wilson's* reize *The lands of the Bible* (1847) en *Lit. d. Orients* 1850 no. 37 Col. 587). In 1758 werd dezelve door eene aardbeving geteisterd, waarbij 140 Joden hun graf vonden, en de overgeblevene de stad verlieten, zoodat er slechts vijftig familiën in bleven. In 1760 waren er nog vijf synagogen. Later trokken er vele uit *Polen* na toe, toen echter in 1812 de pest in geheel *Galilea* woedde, bleef in *Safed* slechts een vijfde gedeelte der bevolking in het leven, en veel derzelve namen de vlugt naar *Jeruzalem.* Eerst na vele jaren bloeide *Safed* weder, tot *Abdala* zijne gruwelen aldaar uitvoerde. Eindelijk werd dezelve in 1834 bij den opstand der Arabieren en Beduinen tegen *Ibrahim Pacha* zwaar bezocht, en de Jodenwijk aldaar uitgeplunderd en beroofd, daar de woede, waarmede deze horden de ongelukkigen overvielen, grenzeloos was (*Schwartz* 253), waarbij nog in 1837 eene verschrikkelijke aardbeving deze arme stad vernietigde en 1500 Joden in een oogenblik hun graf vonden. Niettegenstaande deze gebeurtenissen begon deze stad, na nogmaals door de Drusen overvallen te zijn, weder te bloeijen, en onder de tegenwoordige regering leven aldaar onze geloofsgenooten nog gedurig in vrees voor de Beduinen en Arabieren. Zij bezit thans eene Spaansche en eene Hoogduitsche gemeente, benevens eene synagoge voor ieder derzelve.

(2) R. *Mos. b. Jakob Cordovero* (geb. 1522) was de scholier in Kabbala van zijn schoonbroeder R. *Sal. Alkabaz* (vervaardiger der bekende לכה דודי) Z. *KoréHad.* bl. 36b) en in de Joodsche Theologie, v. R. *Jos Karo* (zie de volgende noot). Hij was de leeraar van R. *Elia di Widas, R. Abrm Galanti* en R. *Sam. Galicho* (*Fürst B. J.* a. v. *Mos Cord*). Hij schreef *Pardes Rimonim* (Hoofdstuk XIX. no. 5) *Or Neërab* (*Krakau* 1647) *Zibché Salamim* (*Lublin* 1613) *Tomer Debora* (*Krakau* 1592). Behalve nog eenige van hem verschenen werken, schreef hij nog *Elima* en *Or Jakar* (eene zeer uitvoerige verklaring op den *Zohar* bevattende — *Kore Had.* 36b. — Deze geleerde, die slechts acht en veertig jaren oud werd (S. H. I 1 מ no. 45) was, benevens R. *Izak Luria* en deszelfs scholier *R. Chajim Vital,* een der vermaarde Corypheën der latere Kabbala, ofschoon ieder dezer beiden een verschillend systema had. G. P.

stekende geleerden gevormd. Hij stierf in het jaar 5330 (1570 gew. jaartelling.)

Omstreeks dezen tijd leefden ook in het Heilige Land: R. *Jozef Karo* (3), in *Spanje* geboren, en in 5332 (1572 gew. jaart.) in *Palestina* overleden; *R, Mosé Alsich* (4), in het jaar 5359 (1599 gew. jaart.) te *Zefat* geboren, waar hij opperrabbijn was en tevens aan het hoofd der hoogeschool stond. Hij is de vervaardiger van onderscheidene hoogst belangrijke werken. Behalve deze twee genoemde, waren in dien tijd nog een groot aantal min of meer beroemde wetsgeleerden te *Zefat* aanwezig, en mogten er zich de Joden over het algemeen in eenen vrij goeden welstand verheugen.

In de heilige stad *Jeruzalem* waren toen minder Joden

---

(3) *R. Josef b. R. Ephrajim b. R. Jos. b R. Ephr. Karo* (geb 1488) stamde uit eene der verdrevene Spaansche familiën. Hij woonde eerst te *Nikapolie*, vervolgens te *Adrianopel*, waar hij zijn groot werk *Beth Joseph* begon te vervaardigen (1522). Vervolgens reisde hij over *Salonica* naar *Zafed* en eindigde hetzelve aldaar, na er twintig jaren aan gewerkt te hebben, in 1542. Naderhand werd hetzelve nog eens door hem herzien en verbeterd, tot dat hij in 1554, dus na twee en dertig jaren, er de laatste hand aan legde. (*Kore. Had.* 35a). Hij was tweemaal gehuwd, met eene dochter van *R: Is. Caba,* (*B J. Orach Chaj.* 425) en naderhand met die van *R. Chaj. Ibn Albalag* (ald. 343). Zijne voornaamste scholieren waren drie vermaarde geleerden van eenen en denzelfden naam: *R. Mos. Cadovero*, *R. Mos. Galante* en *R. Mos. Alsich* (zie de volgende noot) Zijn zoon *Jehuda* schreef eene voorrede voor deszelfs Regtsuitspraken (*Tes. S. B. J., Salonica* 1598) waarvan slechts een derde gedeelte verschenen is. Ook vervaardigde hij eene verklaring op *Maimonides, Sefer Hajad* — *Késef Misné*, welke bij de meeste editiën van gemelden *Sepher Hajad* gedrukt is; alsmede Aanteekeningen en verbeteringen op zijn *Beth Joseph* — *Bédek Habajith* (*Salon:* 1605). Methodologie op den Talmud (in *Halichoth Olam*, *Ven.* 1619). Kabalistische verklaringen op den P. — *Magid Mesarim* (*Ven.* 1656) alsmede eene verklaring op de *Misné* (*Késef Misne*, over de onreinheid der dooden afd 19), en op *Rassiss* en *Nachmanides,* verklaring der *P.* (Voorrede der genoemde Regtsuitspraken). Hij stierf te *Zafed* op Donderdag 13 Nissan 1575 (*S. H.* 1. I. No. 54) in den ouderdom van 87 jaren. Zijn zoon *Salomo* was een der Rabbijnen van *Constantinopel* (*Torath Chajim*, v. *Ch. Sur I* 55); — Zijn kleinzoon *R. Jedidja Karo* verhaalt van hem, dat hij drie malen den geheelen Talmud bestudeerd had. (Kore Had. 353).

(4) *R. M. b Chajim Alsick*, schrijver der bekende theologisch-kabalistische verklaring op den Bijbel. Ook schreef hij eene verzameling Regtsuitspraken (*Ven.* 1587) benevens *Mea Searim*, dat volgens *Azulai* (*S, H, l,* ת No, 59) verloren geraakt is.

G. P.

met der woon gevestigd dan te *Zefat*, zoodat hun aantal slechts op honderd huisgezinnen geschat werd. Zij bewoonden den berg *Zion*, en bekleedden voor een gedeelte ondergeschikte bedieningen aan de tolkantoren, of waren klerken bij den Gouverneur; doch voor het grootste gedeelte waren zij behoeftige lieden, en leefden alleen van de liefdegiften, welke hun uit andere landen werden toegezonden. In het jaar 5444 (1684 gew. jaart.) kwam zekere R. *Jaäkob Tomar* uit het Heilige Land naar *Duitschland*, de vrije stad *Frankfort* en naar *Holland*, ten einde de liefdegiften voor zijne geloofsgenooten in *Palestina* in ontvangst te nemen. Deze R. *Jaäkob* was de zoon van eenen Portugeschen Jood, die tijdens de vervolgingen tegen zijne geloofsgenooten in *Portugaal* uit dit land was ontvlugt, en die zich te *Tomar*, een klein stadje in de nabijheid van *Zefat*, had nedergezet. Vier jaren later kwam een ander joodsch afgevaardigde uit *Jeruzalem* naar onderscheidene landen van *Europa*, om ook liefdegiften voor zijne gemeenten in te zamelen, zoodat wij uit een en ander kunnen opmaken, dat onze geloofsgenooten in het Heilige Land, dat vroeger van melk en honig overvloeide, groote armoede leden. Wij gelooven twee oorzaken te kunnen opgeven van de weinige welvaart, of laat ons liever zeggen van de volslagene armoede, in welke de Joden te *Jeruzalem* leven. In de eerste plaats wordt deze stad ook door de Muzelmannen voor heilig gehouden, waardoor vele dweepzieke Turken er hun verblijf houden. Deze zijn den Joden over het algemeen vijandig gezind en verontrusten hen zeer dikwijls; in de tweede plaats wordt te *Jeruzalem* weinig koophandel gedreven, en daar de Jood, bij gemis aan elken anderen tak van bestaan, zonder dit element niet kan gedijen, moet hij in eene stad, waar hetzelve ten eenenmale ontbreekt, wel onder den last der armoede gebukt gaan. Ziet daar de oorzaak, dat er zoo weinig Joden te *Jeruzalem*

woonden (5). — In het jaar 5225 (1465 gew. jaart.) woonde te *Jeruzalem* een Jood, welke, naar den uiterlijken schijn, in den stichter der Christelijke Godsdienst geloofde. Door zijne wijsheid en diepe geleerdheid bragt hij het zoover, dat hij tot Patriarch van genoemde stad benoemd werd. Door zijne onbegrensde eerzucht gedreven, stelde hij al zijne pogingen in het werk, om tot Paus te worden verheven, welke hooge betrekking toen vacant was. Middelerwijl werd hij door eene hevige ziekte aangetast, en daar hij gevoelde, dat hij van deze ziekte niet zoude genezen, besloot hij der wereld bekend te maken, wat hij zoo lang had verborgen gehouden. Te dien einde liet hij onderscheidene bisschoppen en ook vele Joden aan zijn ziekbed ontbieden, en verklaarde hun, dat hij steeds het Joodsche geloof voor het beste had gehouden; dat hij thans zijne waardigheid van Patriarch neder legde, ten einde in het voorvaderlijke Joodsche geloof, dat hij, ofschoon naar den schijn een Christen, toch altijd in zijn hart aangekweekt en slechts met zijnen mond verloochend had, te sterven. Deze bekentenis bragt alle aanwezigen schier buiten zich zelven van verbazing; maar dit belette toch niet, dat hij als Jood stierf en ook als zoodanig begraven werd.

---

(5) Het zoude hier te wijdloopig zijn, zelfs eene korte schets dezer heilige stad, benevens den voormaligen als tegenwoordigen staat der Joden aldaar, neder te schrijven. Den weetgierigen lezer verwijzen wij naar de voornaamste werken hierover van vroegeren en lateren tijd, zoo als: *Isthori's Kaftor Waférach*, 2de editie (*Berlijn* 1852); *Chibbath Jerusalajim* (*Jerusalem* 1844), waarin men al de beschrijvingen en overleveringen der vroegere Israëlietische schrijvers van het Heilige land aangeteekend vindt. *Itinéraires de la terre Sainte*, bijeengezameld door *Carmoly* (*Brux.* 1847). *Palestine* par *S. Munk* (*Paris*) met 71 gravures. De werken van *Robinson, William*, benevens *Das H. L. aus der Vogelschau, Darstellung der Orte u. Stadte, welche in der H. S. erwahnt sind*, 2te auflage, in Holzschnitt u. Tondruck (*Leipzig* 1849), alsmede *J. Schwartz. d. H.L.* (*F. a.M.* 1852). G. P.

HOOFDSTUK XXIX.

De Joden in het land Cus, eigentlijk Ethiopië, en in de landen van Afrika, van het jaar 5283—1523 *gewone jaart. — tot de tweede helft der achttiende eeuw.*

In *Ethiopië* (1) genoten de Joden meer rust dan in andere landen, terwijl zij er met andere gezindten op veel vriendschappelijker voet waren dan overal elders. Deze toenadering heeft welligt daarin zijne oorzaak, dat de Ethiopiërs zich ook doen besnijden, zich van varkensvleesch onthouden, en ook den Zaturdag als hunnen rustdag vieren. De Ethiopische koningen geven voor van Joodsche afkomst te zijn; want zij dragen in hun wapen eenen leeuw, welke een kruis (?) in zijne klaauw vasthoudt, waaronder de volgende woorden geschreven zijn. „De leeuw van *Juda* heeft overwonnen." Ook is er een brief aanwezig, door eenen Ethiopischen koning aan Paus *Clemens VII* gerigt, waarin de volgende woorden voorkomen: „Wij *David*, Gods welbeminde, de steunpilaar des geloofs, uit *Juda's* stam gesproten, zoon *David's*, zoon *Salomo's* van den berg *Zion*, van den zade *Jaäkob's* enz." Hieruit blijkt derhalve, dat de Ethiopische koningen van

(1) Eenige aanteekeningen van een Joodsch-Ethiopisch rijk vindt men in het werkje van *Eldad Hadani* (*Constantin.* 1518) en *Beth-Hamidras* door *Ad. Jellinck* — *Leipzig* 1853 — Th, II. *Einleitung* bl. XXVIII en 102—110). Zie ook *Jost* VIII, 166. C. P

Joodsche afkomst gelooven te zijn. Wat hiervan ook zijn moge, zooveel is zeker, dat de Joden in *Ethiopië* aan deze omstandigheid vele vrijheden en voorregten te danken hadden. Volgens sommige schrijvers, zijn de Joden in deze gewesten ten eenenmale onbekend met den *Talmud*, hetgeen als eene tweede oorzaak kan beschouwd worden, dat tusschen hen en de andere gezindten een minder hooge scheidsmuur is opgetrokken.

Toen de Sarracenen of Arabieren zich van *Ethiopië* hadden meester gemaakt, verkeerden de Joden in bestendige vrees voor deze, weshalve zij dit land verlieten en zich naar *Abyssinië* begaven (2). In den beginne hielden zij zich ook daar zoo veel mogelijk verborgen; maar het bleek weldra, dat hunne vrees in laatstgenoemd land overbodig geweest was, daar zij er in menig opzigt meer vrijheden genoten dan de inboorlingen zelven. Men beweert namelijk, dat deze, in eenen tijd dat velen hunner ter dood gebragt werden, den koning smeekten, hen even als het volk der schrift — dus worden de Joden door de Arabieren genoemd — te behandelen. De Arabische vorst stond hun dit verzoek toe, onder

---

(2) Van de Joden in *Abyssinië* wordt door den beroemden *Marco Paolo* gewag gemaakt. Zij heeten *Falascha's* en meenen in den tijd van Salomo naar *Abyss.* gekomen te zijn. Zie ook *Bruce* I, 570 en *Benj. v. Tudela* (ed. *Asher*) I, 95 en II, 145. Volgens het berigt van *E. Rüppel* (*Reize n. Abyss.* II. 248), bevindt zich nog thans in *Gondar*, de voornaamste stad van Abyss., eene soort van Jodenbuurt van zestig familiën (Falascha's). Men toonde hem op den weg van *Gondar* naar *Axum*, den puinhoop van de voormalige verblijfplaats van den koning der Falascha's. Ook de vermaarde philoloog *Anton d'Abbatie*, welke zeven jaren in Abyss., woonde, zond aan het *Journal des Débats* (6 Julij 1845) een schrijven, gedateerd *Anakrullen in Abyss.* 3 *Nov.* 1844, waarin men in weinige woorden de geschiedenis der *Falascha's* aangeteekend vindt. De aan de wetenschappen te vroeg ontrukte *Philoxene Luzzatto* te *Padua*, legde aan gemelden *Abbatie*, bij zijne tweede reis in 1848 naar Abyss. vele vragen ter onderzoek omtrent de Falascha's voor, welke vragen deze naauwkeurig beantwoordde, en door genoemde *Luzzatto* in het *Literaturbl. d. O.* van 1848 No. 32 col. 225 medegedeeld zijn, en daarbij tevens in eenen noot aldaar vermeld, dat R. *Dav. Abi zimri* van hen zegt, dat zij *Kraïten* schijnen te zijn, daar zij geene mondelinge wet erkennen, en op Sabbath geen licht op steken. Meer over dezelve, in de *Univers Israëlites* 1851. *Avril—Juillet* en *Frankels Zeitschr. f. Gesch. u. Wissensch. d. J.* II Jaargang November 1853 bl. 424—427. C. P.

voorwaarde nogtans, dat zij zich eene snede in het aangezigt zouden toebrengen, als een kenteeken, om hen van de Joden te kunnen onderscheiden.

De Joden in deze landen hebben ook hunne eigene koningen en vorsten, en sommigen beweren, dat *Ethiopië* de zoogenaamde "landen van paap *Jan*," welke in de nabijheid der rivier *Sambation* gelegen zijn, zoude uitmaken (3). De uitstekende geleerde *R. Abraham Frizol*, die eene verklaring op het boek *Ijob* heeft vervaardigd, schrijft in zijn werk *Orchoth Olam* (4), dat in zijnen tijd een Jood naar *Rome* kwam, welke door de verloren stammen was afgevaardigd. Wij laten hier des schrijvers eigene woorden, uit genoemd werk, hoofdstuk XIV, letterlijk volgen: "Wij hebben ons voorgenomen den weg te beschrijven, welken men moet nemen, om zich naar de tien stammen te begeven, zoo als ons die is medegedeeld door eenen Jood, *David ben Salomo* geheeten, welke een opperhoofd van Israëls heerscharen was. Deze kwam naar *Rome*, en zeide, dat hij van de woestijn *Chabur* gekomen was (5). Ik zal echter slechts datgene schrijven, wat ik van waarheidlievende personen heb vernomen; en de God der waarheid weet, dat ik aan dwaze gezegden geen geloof hecht. In het jaar 5283 (1523 gew. jaart.) vernam ik dan door Venetiaansche scheepsgelegenheid de tijding uit het Heilige Land, dat aldaar een Jood van de tien stammen was aangekomen, welke vele wonderbaarlijke zaken verhaalde, die wij hieronder zullen laten volgen. Hij kwam in het jaar 5284 (1524 gew. jaart.) te *Venetië* en van daar naar *Rome*. Hij gaf aldaar eene beschrijving zijner reis en van de plaats zijner afkomst. Volgens zijn verhaal

---

(3) Hoofdstuk I noot 12, alsmede *Talm. Jerus.* afd. II en *Schwartz's Recension* über *Rapoport's Erech Millin* (*Wien* 1853) bl. 12.

(4) Hoofdstuk I noot 8.

(5) Zie de verklaring van R. *Jos. Weise* op I *Kron.* v. 26 (*Praag* 1836) en *Kerem Chémed* V. 210 en 211. G. P.

was hij van de twee stammen, die in de woestijnen wonen, gelijk de *bené Réchab* (6); zij woonden aldaar in tenten, in de woestijn *Chabur*, welke in *Asia Majora* is gelegen; van daar af meer noordwaarts bevindt zich de woonplaats van de overigen der tien stammen; zij zijn niet ver van de woestijnen, op den weg naar *Loco* en *Gido*, in de nabijheid der roode zee. Zij alsmede de overige stammen hebben Joodsche koningen en vorsten en zijn zeer talrijk. Hun land is bijzonder vruchtbaar in specerijen en reukwerk. Maar tusschen de twee en de acht stammen woont een zeer magtige arabische volksstam, met koningen aan zijn hoofd, welke de gescheiden stammen beletten tot elkander te komen, hetgeen reeds sedert vele jaren door deze is beproefd; maar zij zijn niet magtig genoeg, om de Arabieren te overwinnen. Daar zij nu sedert lang hebben vernomen, dat de schepen der Christelijke vorsten, welke deze en gene landen bezoeken, sterk en magtig zijn; dat zij kanonnen aan boord hebben, om dood en verderf onder den vijand te verspreiden; hadden zij besloten, namelijk de bewoners der woestijn *Chabur*, om hem, *David ben Salomo*, aan den magtigsten koning der Christenen af te vaardigen en hem met eene soort van geloofsbrieven te voorzien, welke ook erkend werden door den koning van *Portugal*, wiens schepen bedoelde landen aandeden, en waardoor hij van het bestaan eens Joodschen koningrijks reeds kennis droeg. De koning van *Portugal* schreef nu eenen brief aan den Paus, waarin hij den Jood *David Reübeni* als een waarheidlievend persoon afschilderde (7), op wiens woorden men gerustelijk kon vertrouwen. *David* hield zich acht maanden te *Rome* op, tot dat boven bedoelde brief aldaar ontvangen was. Aanzienlijke en geloofwaardige Joden, welke *David Hareübéni* te *Rome* gesproken hadden, verhaalden mij, dat hij den Paus had

(6) Zie Hoofdstuk I noot 3.

(7) Zie hierover *Jost*, VIII, 188.

uitgenoodigd hem een goed uitgerust leger met de noodige krijgsbehoeften naar *gelukkig Arabië* mede te geven, ten einde de door hem genoemde vijanden ten onder te brengen, waartegen hij den Paus de heerschappij over onderscheidene, in specerijen vruchtbare, gewesten beloofde. Dit plan werd alleen beraamd met het doel, om de tien stammen bij elkander te brengen, welke dan gezamentlijk het Heilige Land, dat van oudsher hun eigendom was, zouden gaan veroveren. Alles, wat ik hier ter nederschrijf, heb ik uit brieven, van geloofwaardige lieden te *Rome* afkomstig, overgenomen, en ook wel door eerlijke lieden zelf hooren verhalen. En heden, in de maand *Cheswan* des jaars 5285 (1525 gew. jaart.) hebben wij vernomen, dat Paus *Clemens* met *David* heeft gesproken en hem beloofd, dat hij een schip, met kanonnen en krijgsvolk voorzien, te zijner beschikking zoude stellen, en dat hij hem met groote eerbewijzen daarmede naar den koning van *Portugal* zoude laten overbrengen, terwijl hij tevens dezen nadrukkelijk zoude aanbevelen, zijnen invloed ook bij andere Christen koningen aan te wenden, opdat *David* overal hulp en ondersteuning zoude vinden. God geve, dat dit alles bewaarheid worde!

Men heeft mij de volgende beschrijving van *David Hareübéni* gegeven: Hij was kort van gestalte; mager, en zwart van huid. Men zag hem steeds in gebed verzonken, terwijl hij zijn ligchaam veel door vasten kastijdde, zoodat hij niet zelden zes achtereenvolgende dagen doorbragt, zonder spijs of drank te nuttigen. Zijne gewone taal was de hebreeuwsche, doch zijne uitspraak eenigzins stamelend. De aanzienlijkste inwoners van Rome, zelfs kardinalen, die hem wenschten te bezoeken, werden door hem afgewezen, omdat hij niemand bij zich wilde ontvangen. Hij reed dikwerf de stad door op een' muilezel, ten einde hare merkwaardigheden te beschouwen; zoo reed hij op het genoemde dier zelfs de st. Pieters kerk binnen; toen hij echter voor het hoofdaltaar kwam, verzocht

men hem dit ter eere af te stijgen, aan welk verzoek echter door hem niet voldaan werd. Op zijnen weg werd hij steeds door tien Joden en door meer dan twee honderd Christenen vergezeld, welke voor hem uitliepen." —Deze woorden werden door R. *Abraham Frizol* ter neder geschreven in denzelfden tijd als de gebeurtenis plaats vond, toen hij te *Ferrara*, in *Italië*, met der woon gevestigd was. Dezelfde gebeurtenis wordt ook verhaald door R. *Jozef Hakohen*, in diens werk *Dibré Hajamim* (8), doch op eene andere wijze. Wij zullen ook zijne woorden hieronder laten volgen:

„Zekere Jood kwam van het verre *Indië* naar het hof van den koning van *Portugal*, en sprak aldaar tot den koning: ik ben een Jood; mijn broeder, die koning der Joden is, heeft mij tot Uwe Majesteit gezonden, wier hulp hij inroept ter beoorloging van den Sultan *Soliman* van *Turkijë*, ten einde hem het Heilige Land te ontnemen. De koning van *Portugal* heette hem hartelijk welkom, en zeide hem, dat hij hem naar den Paus zoude zenden, aan wiens uitspraak hij zich zoude onderwerpen. Hierop nam de Jood afscheid van den koning, maar hield zich toch nog eenige dagen te *Lissabon* op. Vele Joden aldaar, welke men genoodzaakt had zich te doopen, stelden vertrouwen in den joodschen vreemdeling, en zij zeiden tot elkander, dat hij zonder twijfel door God gezonden was, om hen te verlossen, en dientengevolge overlaadden zij hem met eerbewijzen.

Van *Lissabon* vertrok hij naar *Spanje*, en op zijnen weg derwaarts kreeg hij almede eenen grooten aanhang van de zoogenaamde *Anusim*, (door dwang tot het omhelzen des Christendoms

---

(8) Zie Hoofdstuk I noot 13. Deze geschiedschrijver woonde van zijn vijfde jaar te *Genua*, en gaf het hier gemeld werk te *Venetië* 1554 uit, waarin de rampen der Joden van af de verwoesting des tweeden tempels, tot den tijd des schrijvers, opgeteekend zijn. Hetzelfde is ook te *Amsterdam* 1733 verschenen. In 1575, toen hij reeds de ouderdom van negen en zeventig jaren bereikt had, schreef hij zijn tweede werk *Emek Habacha*, (z. voorrede van Dr. *Letteris* aldaar.)

genoodzaakte Joden), welke overal verspreid waren (9). Vervolgens stak hij over naar *Frankrijk*, waar hij zich eenigen tijd te *Avignon* ophield. Van daar begaf hij zich naar *Rome*, waar hij met den Paus sprak, naar *Bologna*, *Ferrara* en *Mantua*, waar hij overal eenen grooten aanhang onder de Joden vond. Hij zeide hun, dat hij hen allen, met toestemming der Christenen, naar zijn land zoude medenemen; en toen zij hem vroegen, hoe zij met hunne vrouwen en kleine kinderen moesten handelen, antwoordde hij hun, dat er in zijn land genoeg vrouwen waren, dat zij hieromtrent onbekommerd konden zijn, en eindelijk dat God hen wel zoude helpen. Ook toonde hij hun eenen brief, welke door zijnen koninklijken broeder zoude geschreven zijn, die door sommigen echter voor verdicht gehouden werd."

Te *Lissabon* woonde toen zekere *Salomo Molcho* (10), die ook tot de afstammelingen van die Joden behoorde,

---

(9) Eene volledige geschiedenis der gedwongene Joden in *Spanje* en *Portugal* vindt men in het reeds door ons aangehaalde werk (Hoofdst. XXV noot 1) van *Lindo, The History of the jews of Sp. and Portug.* enz. Van dit werk zegt Dr. *Karel Scheidler* in de *Allgem. Encyclop. d. W. u. K.* 2 Sect. XXVII bl. 263 noot 49): »Das Werk giebt unbestreitbares Zeugsniss für den Fleiss und Aufmerkzamkeit, womit der Verfasser seinen Gegenstand behandelt hat. Alle spanische Handschriften, die ihm zugänlich gewesen, sind von ihm sorgsam benutzt worden, enz. Alsmede *Etudios Sobre los Judios de Espane por de los Rios, Madrid* 1848.

(10) De waarachtige toedragt van R. *Salomo Molcho* (ook R. *Salomo Portugali* genaamd) een in het jaar 1483 geboren Portugeesche Jood, is, dat hij te *Portugal* als gedwongene Jood leefde en koninklijke sekretaris was, die den doop aannam, echter naderhand weder tot het Jodendom overging. Hij reisde Italië en Frankrijk door, om proselieten te maken en verstoutte zich zelfs, met dit doel, zich aan den Paus *Clemens* VII, *Karel* IV en *Frans* I, koning van Frankrijk, te wenden. De beide eersten behandelden hem als een gek," de laatste echter verstond geene scherts en liet hem in 1533 openlijk verbranden. Hij schreef eenige Kabbalistische werken, waarvan twee het licht zagen, zijnde *Chajath Kanè* (Praag) en *Derachot* of *Sèpher Hamphouar* (*Salonichi* 1529 en *Amsterdam* 1709). In het eerste profeteerde hij, dat de Messias in 1666 (het jaar waar ook *Sab. Zebi* zijnen hoogsten roem wegdroeg) komen zou. Om zijne profetie te bekrachtigen, droeg hij een borstschild (v. a. een klein Tallith) met de volgende spreuk: אלדים ישפט גוים לדוד ירחם ישראל שדי יכניע זדים, van welke drie eerste woorden, het getal (5)426=1666 uitmaken. (Zie ook *P. Beer*, II, 268) G. P.

welke, door geweld genoodzaakt, het Christendom hadden omhelsd; hij was geheimschrijver van den koning. Toen hij met *David Hareübéni* had kennis gemaakt, keerde hij eensklaps en in het openbaar tot zijn voorvaderlijk geloof terug en liet zich besnijden. Vóór dien tijd was hem van de Heilige Schrift niets bekend; na zijne besnijdenis echter, nam hij zoo snel in de kennis en wetenschap der heilige Thora toe, dat hij in korten tijd geleerder werd dan al zijne tijdgenooten, zoo zelfs, dat velen er luide hunne verbazing over te kennen gaven. Weldra daarna begaf hij zich naar *Italië*, overal in het openbaar de leer der Thora verkondigende, en haar zelfs voor koningen en vorsten onbevreesd predikende. Vervolgens begaf hij zich naar *Togarma* en van daar weder naar *Rome*, waar hij gelegenheid vond met den Paus te spreken. Deze schonk hem, hoewel tegen het gevoelen der regtsgeleerden, genade voor zijne vermetelheid, en gaf hem zelfs een door zijne eigene hand onderteekend en met het pauselijke zegel bekrachtigd verlof, om overal, waar het hem goed dacht, te mogen wonen en er de Joodsche Godsdienst te belijden. *R. Salomo Molcho* nam intusschen steeds in wijsheid en wetenschap toe, bijzonder in de kabbalistische wijsbegeerte, waarover hij veel geschreven heeft. Hij predikte thans te *Bologna* en in andere steden voor eene groote menigte, welke naar hem was komen toestroomen, om hem te hooren en hem tevens op de proef te stellen. Te dien einde rigtte men allerlei ingewikkelde en moeijelijk te beantwoorden vragen tot hem; maar hij loste ze alle oogenblikkelijk op met eene vaardigheid en juistheid, welke alle aanwezigen deden verbaasd staan, en die hem veler vertrouwen deden winnen. Maar er waren ook velen, die, naijverig op zulke schitterende grootheid, hem bij aanzienlijke en invloedrijke personen belasterden; hunne pogingen, om hem te benadeelen, leden echter schipbreuk op den eerbied en de bewondering, die ook anders denkenden voor hem aan den dag legden.

R. Salomo Molcho was een getrouw aanhanger van *David Hareübéni*; ook heeft hij het een en ander geprofeteerd, zoo als dit blijkt uit sommige brieven, door hem aan de wetsgeleerden van dien tijd geschreven. Om het mystieke, dat zij bevatten, zullen wij dezelve niet in hun geheel weder geven, maar ons vergenoegen, met er een kort uittreksel van te leveren:

„Uw brief, dien gij mij door eenen bode hebt toegezonden, is mij in de maand *Adar*, terwijl ik mij te *Rome* ophield, geworden, en daar deszelfs inhoud bij uitermate aangenaam was, haast ik mij u te antwoorden. Het is u bekend, dat ik een profetisch gezigt heb gehad van de stad *Monasterio*, waarvan ik aan den eerwaarden *Josef Titsong* kennis heb gegeven. Want toen ik mij bij hem bevond, verzocht hij mij hem eene beschrijving te geven van mijne reis van *Portugal* naar herwaarts, aan welk verzoek ook door mij is voldaan. Ook beloofde ik hem, hem nog te zullen schrijven, wat mij in het land *Edom* nog zoude overkomen. In deze beschrijving zult gij zien alles, wat mij is bejegend sedert ik *Portugal* verliet totdat ik van *Togarma* in het land *Edom* aankwam, waar ik thans als een gevangene ben van den Koning aller koningen, van God, geloofd zij Zijn naam, door Zijnen dienaar, mijnen heer *David*. Ik heb geen verlof iets anders te verrigten, dan hetgeen men mij van den Hemel zal bevelen. En thans zal ik u de waarheid doen kennen. Toen ik naar *Ancona* kwam, deden zich eenige kwaadwilligen op, welke mij bij den bisschop belasterden, hem zeggende, dat ik vroeger de Christelijke geloofsleer had beleden, en dat ik thans tot het Jodendom behoorde. Hierop liet mij de bisschop roepen; ik begaf mij naar zijn paleis en vond daar eenige te *Ancona* woonachtige Joden benevens nog eenige anderen van *Togarma*, welke herwaarts gekomen waren, om den afloop der zaak te zien. De bisschop vroeg mij, of hetgeen men van mij zeide waarheid was, waarop ik

bevestigend antwoordde. Vervolgens vroeg hij mij, waarom ik dit dan gedaan had. Ik hernam hierop, dat ik wederom Jood was geworden, omdat onze God de ware God is, dat Hij waarheid en Zijne leer waarheid is, en dat er buiten Hem geen ander God gevonden wordt. Deze mijne woorden deden den bisschop verstommen, zoodat hij onbewegelijk gelijk een standbeeld voor mij stond, terwijl de lieden, die er bij tegenwoordig waren, door schrik en vrees werden bevangen. Eindelijk liet mij de bisschop in vrede en ongehinderd vertrekken, maar beval mij aan, niet meer in het openbaar tegen het christelijk geloof te prediken. Desniettegenstaande kwamen vele aanzienlijke heeren, zoowel priesters als leeken, mijne voordragten aanhooren. Het gebeurde ook eens, dat ik op straat met een' bisschop in eene redetwist geraakte, hetgeen aanleiding gaf, dat de Hertog van *Orbino* mij met zich nam. Ik liet mijne dienaren in zijn land, terwijl ik alleen den weg naar *Buzra* insloeg, omdat mij dit was bevolen geworden. Na vijf dagen reizens kwam ik te *Rome* aan. Mijn eerste werk aldaar was, een gebed naar den Hemel te zenden; vervolgens begaf ik mij naar eenen hoofdman, wien ik mijn paard en mijne kleederen ter bewaring gaf, hem zeggende, dat ik in de stad eene beminde had, welke sedert vele jaren mijne liefde bezat; dat hare ouders haar voor mij verborgen hielden, en dat er geen ander middel voor mij was haar te zien, dan mij met slechte, verscheurde kleederen als een bedelaar te vermommen. Ik verzocht hem derhalve, mij dergelijke kleederen te verschaffen, opdat ik mijne beminde zoude kunnen zien. De man voldeed bereidwillig aan mijn verzoek. Ik trok het bedelaarskleed aan, kleurde mijn aangezigt zwart, opdat men mij niet zoude herkennen, en wandelde aldus door de straten gelijk een ziekelijk en gebrekkig man, tot dat ik voor de brug, die over den *Tiber* ligt, aankwam. In de nabijheid is het pauselijke paleis en ook een gesticht voor zieken, waar ik dertig dagen vertoefde. Gedurende dien tijd

had ik geen wit brood genuttigd, noch vleesch of wijn aan mijne lippen gebragt. Na verloop dier dertig dagen, in de maand *Adar* van het jaar 5290 (1530 gew. jaart.) in het midden van zekeren nacht, beviel mij eene sluimering; ik zag toen een gezigt, hetwelk mij voorspelde, dat er te *Rome* eene overstrooming zoude komen, en dat mij tevens mijne eigene toekomst voorzeide. [*Wij hebben de vertaling van dit „gezigt" achterwege gelaten, wegens het mijstieke, dat het bevat* (11)]. Met het aanbreken van den dag begaf ik mij weder naar het huis, waar ik mijne kleederen en mijn paard had achter gelaten. Ik trok nu mijn eerste gewaad weder aan, en daar ik nog zeer zwak was, smeekte ik God, dat Hij mij eenen Jood zoude toezenden. Naauwelijks had ik mijn smeekgebed geëindigd, of ik herkende in mijne nabijheid eenen Jood, tot wien ik onmiddellijk de vraag rigtte, of te *Rome* geene Joodsche wetsgeleerden of rabbijnen aanwezig waren, welke vraag hij mij bevestigend beantwoordde. Ik verzocht hem nu, mij eenigen hunner te noemen, en toen hij, aan mijn verzoek gehoor gevende, ook den naam van R. *Jehuda ben* R. *Sabbathai* opnoemde, verzocht ik hem dezen tot mij te zenden. R. *Jehuda* kwam mij inderdaad spoedig bezoeken, en nu sprak ik hem aldus aan: „Ik ben een dienaar van *Salomo Molcho*; hij heeft mij herwaarts gezonden om eenige zaken voor hem te verrigten, terwijl hij zelf in de stad *Pesaro* bij den Hertog is gebleven. Ik ben thans vermoeid en afgemat van de reis; breng mij derhalve naar de woning eens Joods, opdat ik mij door het gebruik van spijs en drank moge verkwikken." De Jood voldeed aan mijn verzoek; hij bragt mij in de Synagoge en gelastte een' zijner vrienden, mij alle mogelijke eer te bewijzen. Toen mijne belasteraars vernamen, waar ik mij ophield, klaagden zij mij aan bij het geregt, hetwelk toen zijne dienaren aan de poorten der stad

---

(11) Zie *Dibre Hajamim van* R. *J. Hak*, bl. 92*b*.

deed post vatten, ten einde mij gevangen te nemen. Mijne eenigste hoop was nu op den Paus gevestigd, dien ik als mijnen vriend had leeren kennen; daar deze echter niet in de stad tegenwoording was, nam ik in dit buitengewone geval ook tot een buitengewoon middel mijne toevlugt: ik sprong namelijk over den stadsmuur, en begaf mij, nu buiten het bereik der geregtsdienaren zijnde, naar den kerkvader. Deze gaf mij de verzekering, dat mij niet het minste leed zoude geschieden, en hierdoor bemoedigd, keerde ik weder naar de stad terug. Den eerstkomenden Sabbathdag begaf ik mij naar de Synagoge, waar ik, daar men van mijne terugkomst geene kennis droeg, door niemand werd opgemerkt. Nadat men de *Thora* uit de heilige arke had te voorschijn gehaald, beklom ik onverwachts den *Al-memar* en hield eene leerrede over het vers: *„Gezegend is de man, die op God vertrouwt!"* en herhaalde deze taak elken Sabbathdag zoo lang ik mij te *Rome* ophield, welke stad ik ten laatste verliet uit vrees voor de overstrooming, waaraan zij ten prooi zoude worden.

Omstreeks dezen tijd vernam ik, dat *David Hareübéni* in *Italië* was aangekomen, en dat ook hij in dit land was belasterd geworden. Ik dacht nu bij mij zelven, dat ik, mij naar hem begevende, veel wijsheid van hem zoude leeren; ik zag mij echter in mijne verwachting zeer te leur gesteld; want in plaats van door hem de oplossing van onderscheidene moeijelijke vragen te weten te komen, was hij het, die mij met vragen als overstelpte. Desniettegenstaande houd ik hem voor een diep wetsgeleerde en geloof, dat hij zich alleen zoo onwetend hield eensdeels uit bescheidenheid en nederigheid, en anderdeels, om mij eens op de proef te stellen en te zien, hoe ik mij te zijnen opzigte zoude gedragen. Wat hiervan echter ook zijn moge, ik bleef aan mijn eens van hem opgevat denkbeeld vasthouden, en gedroeg mij jegens hem als een dienaar jegens zijnen meester.

Toen ik naar *Venetië* kwam, ten einde met eenen drukker en uitgever aldaar over de uitgave van mijne werken, verborgenheden der *Thora* bevattende, te onderhandelen, maakte ik kennis met eenen joodschen geneesheer, R. *Jaäkob Montin* geheeten, dien ik voor een opregt, waarheidlievend mensch hield. Deze was in eene twist gewikkeld met een ander joodsch geneesheer, R. *Elija Chalfon* genaamd, welke twist ik poogde uit den weg re ruimen en de partijen, die vijandig tegenover elkander stonden, te verzoenen. Doch laatstgenoemde wilde van geene toenadering of verzoening hooren. Inmiddels was hij voornemens zich te *Rome* met der woon te gaan vestigen, hetgeen ik hem echter ontried wegens de overstrooming, welke aldaar zoude plaats hebben. Ondertusschen had hij ook tegen mij vijandschap opgevat, dewijl hij zag, dat ik de vriend was van zijnen tegenstander, en ofschoon de lieden hem zijn ongelijk onder het oog bragten, hem zeggende, dat hij mij welligt zijn leven te danken had, daar ik hem van de overstrooming, welke inderdaad in dien tusschentijd te *Rome* had plaats gehad, gered had, bleef hij toch in zijne vijandelijke gezindheid jegens mij volharden, en beweerde, dat mijne wijsheid en vooospellingen slechts een uitvloeisel waren van mijne toovenarij. Ook trachtte hij mij door allerlei lastertaal bij de overheid in een slecht daglicht te plaatsen, ja, hij wist zelfs te bewerken, dat men mij op eene verraderlijke wijze vergif deed inslikken; maar de Redder van Israël, die nooit slaapt en nooit sluimert, redde ook mij uit alle strikken, welke voor mij gespannen werden. Nadat ik genezen was van de ziekte, door het door mij ingenomen vergif veroorzaakt, begaf ik mij naar *Rome*, ten einde de twee staartsterren waar te nemen, wier verschijning ik reeds vroeger aan den Paus en eenige kardinalen had voorspeld. Ook deed ik den koning van *Portugal*, door tusschenkomst van diens gezant te *Rome*, eenen brief toekomen, in welken ik hem voorspelde, dat zijn land eerlang

door eene aardbeving zoude geteisterd worden, welke voorspelling ook inderdaad bewaarheid werd. Men was hierover ten hoogste verwonderd, en de boven bedoelde gezant zeide mij, dat, indien zijn koning vóór mijn vertrek uit *Portugal* geweten hadde, dat ik zoo vele wijsheid bezat, hij mij gewis verlof zoude gegeven hebben, overal en in welk geloof ook, in zijn land te mogen wonen. De gezant en diens ondergeschikten overlaadden mij ondertusschen dagelijks met eerbewijzen, terwijl mij ook de Paus op de ondubbelzinnigste wijze blijken gaf van zijne achting en vriendschap. De kardinalen, aan wie de onderscheiding, welke mij te beurt viel, een doorn in de oogen was, wilden niets minder dan een doodvonnis over mij uitspreken, omdat ik van godsdienst verwisseld had, doch sommigen hunner wilden mij, mijne wijsheid en mijn voorspellingsvermogen in aanmerking nemende, liever in het leven behouden.

Toen R. *Jaäkob Montin*, die nog steeds wrok tegen mij voedde, te *Venetië* vernam, dat ik te *Rome* het voorwerp van veler vereering en bewondering geweest was, gaf hij den Joden in eerstgenoemde stad zijn voornemen te kennen, om zich naar *Rome* te begeven en daar te bewerken, dat ik óf mijne Godsdienst zoude moeten afzweren, óf op een brandstapel het leven verliezen. Aan dit zijn voornemen gevolg gevende, kwam hij inderdaad te *Rome* aan, en vervoegde zich het eerst bij den Portugeschen gezant, dien hij aldus toesprak: „Waarom neemt gij geene wraak voor uwen Koning op den man, die zich thans aan het Hof van den Paus bevindt? Immers hij was uws konings geheimschrijver en geëerd als de beste zijner dienaren, terwijl hij thans openlijk de joodsche godsdienst belijdt." De edele gezant antwoordde hem op barschen toon, dat het zijne gewoonte niet was naar lastertaal te luisteren. R. *Jaäkob Montin* verliet nu met verkropten toorn de woning van den gezant en begaf zich naar de overheid, waar hij op nieuw zijne lastertaal tegen

mij uitkraamde. Maar de overheid antwoordde hem, dat zij in deze zaak niets konde doen, wanneer hij geene getuigen had, om zijne bewering te staven. In dit laatste geval, en in dit geval alleen zoude zij aan des snoodaards verlangen voldoen. De lasteraar liep nu zoo lang de stad af, tot dat hij eenige lieden vond, die mij vroeger in *Portugal* gekend hadden en die genegen waren zijne wraak te dienen. Door deze vergezeld, vervoegde hij zich thans wederom bij de regterlijke magt, welke mij nu ook liet ontbieden. In tegenwoordigheid der regters verschenen zijnde, werd ik door den voorzitter aldus toegesproken: „Waarom zijt gij van godsdienst veranderd, en op wien is daarbij uwe hoop gevestigd? Maar gij doet nog erger kwaad; gij vermeet u, in het openbaar tegen ons geloof te prediken, en deze daad is zeer strafbaar.” Ik toonde hun hierop den eigenhandigen brief des Pausen, die mij vergunde in het openbaar de joodsche godsdienst te belijden, zonder dat mij iemand daaromtrent mogt lastig vallen; doch de regters rukten den brief toornig uit mijne handen, en begaven zich in eene opgewondene gemoedsstemming naar den Paus en vroegen hem, waarom hij mij een dergelijk schrijven had gegeven? „Wanneer uwe Heiligheid zelve,” dus spraken zij, „de wet verkracht, waarom heeft zij ons dan tot regters aangesteld?” De Paus antwoordde hierop het volgende:

„Ik weet wat gij nog kunt in het midden brengen, bewaart echter het stilzwijgen, want ik heb geheime redenen voor mijne handelwijze; ik weet zeer wel, dat ik kwalijk handel, maar de omstandigheden nopen mij daartoe.” Rabbi *Jaäkob Montin* nu ziende, dat hij zijn boos doel tegen mij niet kon bereiken, wist een schrijven van mij in handen te krijgen, hetwelk aan R. *Jozef* gerigt was en dat eene zekere profetie bevatte. Deze vertaalde hij in het Latijn en toonde haar toen aan onderscheidene kardinalen, ten einde hun te bewijzen, dat de Paus tegen hunne geloofsleer handelde.

De kardinalen, waarvan sommigen toch reeds tegen mij waren ingenomen, hielden nu zoo lang bij den Paus er op aan, dat hij mij zoude straffen, en maakten het hem zoo lastig, dat hij eindelijk toegaf en beval, dat het regt zijnen loop moest hebben. Tot mij echter zeide hij, dat ik bij hem zoude blijven, opdat ik niet in handen der regters zoude vallen, welke mij zekerlijk, hem ter eere, zouden veroordeelen. In dezelfde mate echter als hij mij in het geheim zijne deelneming betuigde en zijne bescherming verleende, toonde hij zich in het openbaar tegen mij verbolgen en spoorde de regters gedurig aan, mij gevangen te nemen en aan den brandstapel prijs te geven. Het toeval, of met andere woorden de Voorzienigheid wilde, dat de regters eenen man in het oog kregen, die zoo treffend, zoowel in kleeding als in gelaatstrekken en gestalte, naar mij geleek, dat hij in der haast werd gevangen genomen, en alvorens men den tijd had gehad zijne dwaling in te zien, had hij reeds op een brandstapel den dood gevonden. De regters vervoegden zich nu met een zeker leedvermaak bij den Paus en zeiden hem, dat zij den man, dien hij met eerbewijzen had overladen, verbrand hadden. Ik was inmiddels in een der vertrekken van het pauselijk paleis verborgen, en daar de heilige vader niets wist van de dwaling, welke de regters hadden begaan, verschrikte hij niet weinig, toen hij mij voor zich zag verschijnen. Hij liet onmiddellijk den voorzitter der regtbank roepen, en toen deze in zijne tegenwoordigheid was, zeide hij hem: „Wat hebt gij gedaan? Hier is R. *Salomo Molcho*, dien gij waant verbrand te hebben; een' anderen hebt gij in zijne plaats doen omkomen; haast u derhalve en doe voor de geregtsplaats ter neder schrijven, dat men den man heeft verbrand, omdat hij God en zijnen koning had gelasterd,” opdat men niet te weten kome, dat hij door eene dwaling in plaats van *Salomo*

Molcho verbrand werd, hetgeen ligtelijk tot eene vergoding van dezen zoude kunnen aanleiding geven.

Na dat dit voorval had plaats gehad, zeide ik tot den Paus: „„Gij hebt de sterren gezien, wier verschijning ik u reeds te voren had aangekondigd, en gij weet thans uit die sterren, wat u nog zal bejegenen. Ik verzoek u derhalve, mij thans van u weg te zenden, dewijl ik niet langer op uwe bescherming, die wel eens te kort zoude kunnen schieten, durf te vertrouwen."" De Paus mijn verzoek inwilligende, bezorgde mij een vlug paard en liet mij des nachts vertrekken, mij tevens een sterk geleide mede gevende, waardoor ik tegen elke aanranding beschermd werd.

Al hetgeen ik hier heb ter nedergeschreven, zal u blijken waarheid te zijn door de onderscheidene getuigschriften van joodsche gemeente-bestuurderen te *Rome*. Ik zoude u nog oneindig meer hebben kunnen schrijven van mijne lotgevallen, welke wel een lijvig boekdeel zouden uitmaken; maar in de eerste plaats ben ik thans te vermoeid om nog meer te schrijven, en in de tweede plaats wil ik Israëls schande niet ontdekken door een verhaal van alle onwaardigheden en smaadredenen, waarmede mijne eigene geloofsgenooten mij overlaadden, en welke u door reizigers wel zullen worden medegedeeld. Ten slotte moet ik u nog doen opmerken, dat er hier en daar lieden zijn, welke in hunne brieven mij zaken doen verrigten, welke ik niet gedaan, en woorden uiten, welke ik niet gesproken heb; slaat derhalve geen geloof aan brieven, welke uit mijnen naam zijn geschreven, ten zij ze door mij zelven onderteekend en van mijn eigen zegel voorzien zijn. Laat u dus, ik herhaal het, door geene valsche getuigen misleiden en hecht slechts geloof aan die woorden, welke van mij zelven zullen komen."

R. *Salomo Molcho* had te *Regensburg* een onderhoud met den keizer, wien hij tot het joodsche geloof trachtte over te

halen; maar de keizer liet deze vermetelheid niet ongestraft, en deed *Molcho* benevens *David Hareübéni* in de gevangenis werpen. Nadat hunne gevangenschap te *Regensburg* eenige dagen geduurd had, werden zij naar *Mantua* overgebragt, werwaarts de keizer zich begeven had. In laatstgenoemde stad deed deze eenen grooten raad vergaderen, welke beslissen moest of R. *Salomo Molcho* al dan niet den dood verdiend had, en de uitslag hiervan was, dat hij tot den brandstapel werd veroordeeld. Na deze vonnisvelling werd hij gemuilband, opdat hij niet ten nadeele van het Christelijke geloof zoude spreken; vervolgens werd hij naar den brandstapel geleid, en de vlammen stegen reeds omhoog, toen een heer uit des keizers gevolg gebood, dat men den schuldige den muilband zoude afnemen, daar hij hem van wege den keizer wenschte te spreken. Toen *Salomo* nu zijnen mond vrij had, sprak bedoelde heer hem aldus aan: „De keizer zendt mij tot u met den last, u te zeggen, dat hij u het leven schenkt, indien gij wederom tot de Christelijke godsdienst wilt terugkeeren, zoo niet, dan wordt gij onherroepelijk verbrand." R. *Salomo Molcho* antwoordde hierop: „Niet alleen, dat ik des keizers voorslagen niet aanneem, maar het spijt mij zelfs, dat ik zoo lang Christen geweest ben. Doe derhalve met mij, wat u goed dunkt; mijn ligchaam kunt gij aan de vlammen prijs geven, maar mijne ziel zal terugkeeren naar den Allerhoogste, van Wien zij gekomen is." Thans kende de woede der regters geene palen meer, en onmiddellijk werd het slagtoffer in de vlammen geworpen. Wat de dienaren van *Salomo Molcho* betreft, deze herkregen allen hunne vrijheid, met uitzondering van *David Hareübéni*, dien men zeer naauw hield opgesloten. Later vertrok de keizer naar *Bologna*, werwaarts hij ook *David Hareübéni* liet overbrengen; vervolgens werd deze naar *Spanje* overgebragt, alwaar hij in de gevangenis stierf.

Vele lieden in *Italië* waren ondertusschen van meening, dat R. *Salomo Molcho* zich door zijne wijsheid van den brandstapel had weten te redden en dat de vlammen op hem geenen invloed hadden kunnen uitoefenen. Er was zelfs iemand, die in tegenwoordigheid van eene gansche joodsche gemeente onder eede verklaarde, dat *Salomo Molcho* ten zijnen huize een bezoek had afgelegd acht dagen nadat men hem meende verbrand te heben.

Thans zullen wij ons, luidens het opschrift van dit hoofdstuk, eenige oogenblikken, bezig houden met de Joden in *Ethiopië* en in *Afrika*. Zij hadden aldaar hunnen bloei bereikt omstreeks het jaar 5368 (1608 gew. jaart.), en de koning van *Abyssinië*, die drie landen onder zijn beheer had, was niet zonder vrees voor hen. Maar in het jaar 5371 (1611 gew. jaart.) had een krijgzuchtig vorst, *Susneus* genaamd, den Abyssinischen troon beklommen; deze beoorloogde ook de Joden, en de uitslag hiervan was, dat hij hen uit onderscheidene landen verjaagde. Sommige der verdreven Joden trokken naar de landstreek, waar, volgens sommigen, de Nijl ontspringt en wier bewoners Kaffers genoemd worden, terwijl anderen zich naar het land *Dembea* begaven (12), waar zij door wolspinnen en wapensmeden hun levensonderhoud verdienen. Zij hebben er groote synagogen en mogen er hunne godsdienst ongestoord uitoefenen. Hunne taal is die

---

(12) Zie *Bruce's* Reizen II, 114 en *Basnage* B. IX Hoofdst. 29, naar *Ludolff Hist. Aetioph.* 26 Cap. 7. — Men vindt nog het volgende omtrent deze Joden in onderscheidene werken opgeteekend. Omtrent het jaar 900 zochten de *Falascha's* de troonen van *Habesch* meester te worden; de krijg duurde echter niet lang en was zeer bloedig. Eindelijk werden zij zeer verzwakt, zoodat zij het vlakke land van *Dembea* moesten verlaten en zich na de rotsgebergten van *Samen* begeven. In het jaar 1600 werden zij geheel aan den rand des verderfs gebragt, waarbij hun koning *Gideon* en zijne gemalin *Judith* in den krijg omgebragt werden. Van af dezen tijd, moesten zij den staat helpen onderhouden, doch met behoud van hunne eigene regering. Toen *Bruce* (zie deszelfs Reizen II, Hoofdst. VII, 114. engelsche uitgave) zich in het 1771 aldaar bevond, rekende men hun aantal op

des Talmuds. Er zijn ook vele Joden, die min of meer belangrijke betrekkingen aan het hof van den koning van *Abyssinië* bekleeden, en een schrijver, welke zich, niet zeer lang geleden, in genoemd land bevond, verklaart, dat zich aldaar niet minder dan zes duizend Joden in des konings dienst bevinden.

Omstreeks dezen tijd kwamen vele der uit *Kus* en *Ethiopië* verdreven Joden naar *Egypte*, alwaar zij, zonder Gods bijzonderen bijstand, in het jaar 5284 (1524 gew. jaart.) bijna allen waren vermoord geworden. *Achmed* namelijk, die door den Sultan *Soliman* tot onderkoning van *Egypte* was aangesteld (13), stond tegen zijnen opperheer op, en besloot zich van het geld en goed zijner nieuwe onderdanen, der Joden namelijk, tegen den Sultan te bedienen. De soldaten hadden reeds begonnen in de huizen dezer laatsten te plunderen, overtuigd als zij waren, dat bij den aanvang van een oproer alles ongestraft kon gedaan worden; maar *Achmed*, die zich ook wilde verrijken, liet twaalf der aanzienlijkste Joden bij zich ontbieden en zeide hun, dat hij alle Joden in zijn rijk zoude doen ter dood brengen, indien zij hem niet zeer spoedig twee honderd centenaars zilver ter hand stelden. Het was juist in de maand *Adar*, zoodat door *Achmed's* ongehoorde vordering der Joden Purimfeest in eenen dag van rouw en droefheid werd veranderd. Op den vijftienden dag der zoo even genoemde maand, begaven zich eenige Joden naar den dwingeland en verzoch-

---

100,000 zielen. Hun koning en koningin hadden toen ook de namen *Gideon* en *Judith* (*Sale, Voyage to Abijss.* in the year 1809 and 1810). Zij kennen slechts eenige boeken des ouden testaments, echter alleen uit vertalingen, welke door Abijssinische Christenen in de Semitische Geez-taal geschreven zijn (*Eichenh. Allgem. Biblioth. der Bibl. Literat.* III, 108). De Hebreeuwsche taal is bij hen verloren gegaan en zij schrijven slechts de taal, die hunne ouders in het land geleerd hebben, waar zij zich ter woon begaven.

(13) Zie *Sebet Jehuda* (Amst. 1699) bl. 54*ab*. G. P.

ten hem, dat hij hun eenigen tijd zoude gunnen, om de gevraagde som bijeen te brengen. *Achmed* geraakte hierop in toorn, liet de aanzienlijksten der Joden in de gevangenis werpen en zwoer, dat hij alle Joden zoude doen ombrengen. Deze verordenden nu eenen algemeenen vastendag, klaagden, weenden en jammerden, en smeekten God om bijstand. Dit laatste geschiedde niet te vergeefs; de Heere verhoorde hun gebed. Zij begaven zich naar een' officier des onderkonings, *Sardus* genaamd, wien zij het geld bragten, dat zij hadden bijeengebragt. Doch deze verklaarde hun, dat zij zijne gevangenen waren, tot dat de koning uit het bad zoude terug komen; alsdan, zeide hij, zouden zij zien, of men hen al dan niet zoude ombrengen. Ondertusschen kwam een bode aangerend en meldde aan *Sardus*, dat men tegen *Achmed* had zaamgezworen; dat deze in zijn bad door de zamenzweerders aangevallen en genoodzaakt was de vlugt te nemen. Hij werd echter door een leger vervolgd, gevangen genomen en onthoofd. Aan deze gebeurtenis nu hadden de Joden hunne redding en de gevangenen hunne vrijheid te danken. Thans was het voor dezen dan ook een ware vreugdedag, en in hunne opgetogenheid deden zij de gelofte, om telken jare den zeven en twintigsten dag der maand *Adar* als eenen vreugdedag te vieren. Zij noemden denzelven *Jom Nissim* (dag der wonderen), omdat zij op dezen dag zoo wonderbaarlijk gered werden.

Over het algemeen genoten de Joden in *Egypte* vele vrijheden; de handwerkslieden onder hen woonden meestal in de kleine steden en dorpen, terwijl de rijke en aanzienlijke kooplieden te *Groot Caïro* met der woon gevestigd waren. In het jaar 5433 (1673 gew. jaart.) bevonden zich, naar men beweert, twee maal zooveel Joden in *Egypte* als hun getalsterkte was, toen zij dit land onder aanvoering van *Mozes* verlieten; volgens latere geschiedschrijvers echter, heeft dit

getal sedert dien tijd eene zeer belangrijke vermindering ondergaan.

Ook in de overige landen van *Afrika* waren vele Joden met der woon gevestigd; want wij vinden opgeteekend, dat in het jaar 5426 (1166 gew, jaart.) zekere Jood met al zijn geld en goed *Muley Archey*, koning van *Tafilet*, bijstond, om den prins van *Qniviane* te beoorlogen, en dat de zege, welke de eerste op den laatste behaalde, alleen aan dien krachtigen bijstand te wijten was. *Muley Archey* betoonde zich ook niet ondankbaar; hij stond den Joden in zijne staten vele vrijheden toe, en stelde *Jesua ben Amasa*, den Jood, welke hem zulke groote diensten had bewezen, tot opperhoofd over alle Joden aan (14). *Muley Archey* stierf in het jaar 5432 (1672 gew. jaart.) en werd op den troon opgevolgd door zijnen broeder *Muley Jismaël*. Deze was gedurende eenige jaren in ongenade bij zijnen koninklijken broeder geweest, gedurende welken tijd hij zich bij eenen Jood, Don *Josef van Toledo* genaamd, opgehouden en vele weldaden van hem ontvangen had. *Muley Jismaël* trad nu in het voetspoor zijns vaders, en toonde, dat hij de van Don *Josef* ontvangene weldaden op den regten prijs wist te schatten: hij overlaadde niet alleen de Joden over het algemeen met zijne gunsten, maar verhief ook zijnen vroegeren weldoener tot zijnen eersten staatsdienaar, en zond hem tevens als afgezant naar onderscheidene vorsten, ten einde met hen een verbond van vereeniging te sluiten. In deze hoedanigheid verscheen hij ook in *Holland* in het jaar 5444 (1684 gew. jaart.), alwaar hij met de staten van dit gewest voor zijnen vorst een vredesverbond sloot (15). Na zijnen dood werd hij door zijnen zoon in al zijne hooge betrekkingen opgevolgd.

---

(14) Zie *Masia Bäärab* (Berlin 1792) van *Sam. Romanili* en *Jost* VIII, 26, alsmede *Hanna Adams II* bl. 84—93.

(15) Zie *Don Miguel de Barrios, Hist. Universel Judayca* (*Amst*, 1684). G.P.

Ook in de provincie *Suz*, welke vroeger tot het keizerrijk *Marokko* behoorde, doch later er van gescheiden werd, waren vele Joden aanwezig. In de hoofdstad hadden zij eene buitengewoon prachtige synagoge, alsmede hunne eigene regters en vele aanzienlijke geleerden, welke door de gemeente onderhouden werden.

Vele Joden, welke de gebergten des lands bewoonden, oefenden het gewone- en het hoefsmeden uit, terwijl zij zich ook veel met timmerwerk bezig hielden en door de andere bewoners als bouwmeesters gebezigd werden. Maar in dit gewest waren ook Joden, welke hooge staatsbedieningen bekleedden, want zekere Jood, *Pachacha* geheeten, werd door den keizer van *Marokko* als afgezant naar de staten der *Vereenigde Nederlanden* afgevaardigd. Hij stierf te *'s Gravenhage* in het jaar 5468 (1708 gew. jaart.) (16), alwaar hij met groote eerbewijzen werd ter aarde besteld.

In het jaar 5500 (1740 gew. jaart.) gaf *Karel*, koning van *Napels* en *Sicilië*, aan alle Joden, van welke kleur ook, de vrijheid (17), zich in zijne staten te mogen nederzetten, er handel te drijven, synagogen te bouwen en bijzondere begraafplaatsen aan te leggen, in één woord, om in zijne staten zoodanig te leven, als dit in andere landen, waar volkomene vrijheid van godsdienst heerschte, het geval was. Dat besluit des konings gaf aanleiding, dat vele Joden van onderscheidene landen, vooral vele zoogenaamde *Anusim* uit *Spanje* en *Portugal*, zich in *Napels* en *Sicilië* met der woon gingen vestigen. Zij bouwden zich fraaije synagogen en leefden er in het ongestoorde genot van algeheele vrijheid van godsdienst.

(16) *Basnage*, B. IX Hoofdst. 29 §. XX.

(17) Het is merkwaardig, zegt *Jost* (IX, 18), dat een spaansch vorst dadelijk na dat zich het koningrijk *Sicilië* geheel van de Spaansche heerschappij afgescheiden had, de Joden naar *Napels* en *Sicilië* terug riep, juist twee honderd jaren na derzelver verdrijving. (Zie meer hierover in *Jost* op de aangehaalde plaats.)

HOOFDSTUK XXX.

De Joden in Duitschland, Bohemen en Moravië (1), *van het jaar* 5170 — 1410 *gew. jaart.* — *tot het jaar* 5374 — 1614 *gew. jaart.*

In deze tijd hadden de Joden in *Duitschland*, vooral te *Thuringen* en *Meissen* veel te lijden, daar hunne rust en vrijheid dikwerf door de geldzucht der Markgraven werd bedreigd. In het jaar 5170 (1410 gew. jaart.) werd hun dan ook door hunnen vorst eene aanzienlijke schatting opgelegd, en daar zij weigerden dezelve te betalen, werden zij in de gevangenis geworpen, waar men hen zoo lang liet smachten, tot dat zij met de gevraagde som voor den dag kwamen.

In dezen tijd leefde ook de vrome, eerwaarde rabbijn *R. Jaäkob Molin* (מהרי"ל) (2), een leerling van *R. Salom* van *Weenen* (מהרי"ש). *R. Jaäkob Molin* bragt veel bij ter verspreiding der Heilige Leer onder Israel, en vormde veel vermaarde geleerden. Hij heeft een werk vervaardigd, godsdienstige vragen en antwoorden bevattende, en stierf in het jaar 5187 (1427 gew. jaart.).

In het werk *Zémach David* staat vermeld, dat *R. Jaäkob*

---

(1) Over de geschiedenis der Joden van *Bohemen* en *Moravië*, zie *Koroth Haïttim* v. R. *Abm. Trebitsch* (*Copust* 1808).

(2) Zie de levensbeschrijving v. R. *Jak. Molin* door Dr. *Jac. Frankel* (thans opperrabbijn te *Zwolle*) in het *Literaturbl. d. O.* 1848 no. 25 Col. 39, alsmede in *Polak's Hulichot Kédem* bl. 79. G. P.

Molin en diens leermeesters de eersten waren, welke men met den titel van *Morenu Harab Rabbi* bekleedde, welk gebruik zich toen voor het eerst onder de Duitsche Joden begon te vestigen. *Don Jitschak Abrabanel* schrijft hieromtrent het volgende: „ Toen ik in *Italië* kwam vond ik aldaar onder de Joden het gebruik gevestigd, dat de eene geleerde den anderen *Semichot* (het regt om in zaken van godsdienst uitspraak te doen) verleende, en hem daar bij den titel van *Morenu* gaf; het waren de Duitsche Joden, welke dit gebruik het eerst invoerden. Ik voor mij weet niet, wie hun daartoe het regt gaf; het is echter waarschijnlijk, dat het eene navolging was van den titel van Doctor, welke aan niet-Israëlietische geleerden werd geschonken." Ook de rabbijn *Rabbi Levi Ibn Chabib* (3) heeft in zijn werk tegen dit gebruik geijverd; doch wij hebben van R. *Sinai bar Bezalël* vernomen, dat het gebruik onder de Duitsche Joden, om eenen wetsgeleerde den titel van *Morenu* te geven, daaraan zijnen oorsprong heeft te danken, dat zich in dien tijd schier elkeen vermat, om de plegtigheden bij den kerkelijken trouw en de echtscheiding te bedienen, wanneer hij ook ten eenenmale onkundig was van de daarbij in acht te nemen godsdienstige voorschriften. Daarom nu zoude men verordend hebben, dat hij, die genoemde plegtigheid bediende, van den titel van *Morenu* moest voorzien zijn; eenen titel, welken men alleen aan bevoegden uitreikte. . . . .

De raad van geestelijken te *Bazel*, die eenen grooten invloed in *Duitschland* uitoefende, zag het met leede oogen aan, dat zich in dit land zoo vele Joden bevonden. Dien

(3) R. *Lewi b. Jak. ibn Chabib* ging in 1492, toen hij nog zeer jong was, met zijnen vader uit *Zamora* na *Salonica*, later werd hij Rabbijn te *Jerusalem*. Hij stierf in het midden der zestiende eeuw. Van hetgeen hier onze schrijver van denzelven gewaagt, vindt men in deszelfs *Regtsuitspraken* (Wen. 1605), Hoofdst. *Kontros Hasmichus*, bevattende een tegenschrift aan R. *Jak b. Rab* (*Kore Had.* 32*b*.) Hij is tevens de vervaardiger van den welbewerkten Commentar op *Maimonides' Hilchoth Kiddus Hachodes*, die bij de meeste editiën van zijn *Sefer Hajad*, gedrukt is. G. P.

ten gevolge spoorde hij alle heeren, die Joden onder hun gebied hadden, aan, om eenige lieden, die de joodsche taal verstonden, voor de Joden te doen prediken, hen te noodzaken, in de christelijke kerken te komen, ten einde aldaar de preken aan te hooren, en hen, die in gebreke bleven hieraan te voldoen, met zware straffen te bedreigen. Dezelfde raad vaardigde ook eene verordening uit, waarbij den Christenen verboden werd, eenigen omgang met de Joden te hebben, hetzij bij maaltijden met hen aan te zitten, of slechts gewone bijeenkomsten met hen te houden. Te gelijker tijd werd ook verordend, dat een Christen geen Joodschen knecht of Joodsche inin mogt houden, noch zich van eenen Joodschen geneesheer bedienen. Voegen wij hier nu nog bij, dat de Joden geenerlei bediening aan de tolkantoren mogten bekleeden, geen huis in de nabijheid eener kerk of in het midden der stad bewonen, en eindelijk, dat zij, ter betere onderscheiding van de Christenen, andere kleederen dan deze moesten dragen, dan zal men zich ligtelijk een denkbeeld kunnen vormen van den toestand der Joden in *Duitschland* in die tijden.

Desniettegenstaande bragten de maatregelen van den geestelijken raad te *Bazel* weinig verandering in den stoffelijken toestand der Joden. Maar in het jaar 5214 (1454 gew. jaart.) vaardige *Lodewijk* X van *Beijeren* een bevel uit, volgens hetwelk alle Joden op denzelfden dag en op hetzelfde uur zijn land moesten verlaten. Dit bevel werd ook ten uitvoer gelegd, en zoo verlieten de Beijersche Joden, die in veertig steden en in vele dorpen verspreid waren, tegelijk het oord hunner inwoning, om in den vreemde eene schuilplaats te zoeken, terwijl de koning zich hunne huizen en andere vaste goederen toeëigende.

De vorsten van *Mecklenburg* (4) voegden in het jaar 5252

---

(4) Zie *Jost* VII, 293. G. P.

(1492 gew. jaart.) den Joden veel kwaad toe, zoodat door hun toedoen dertig hunner levend verbrand werden, terwijl sommigen den dood in het water zochten, ten einde den veel meer smartelijken vuurdood te ontkomen. Ook de Joodsche vrouwen waren toen aan vele vervolgingen blootgesteld, zoo zelfs, dat eene moeder met eigene hand hare twee dochters doodde, opdat zij niet in de handen der Christenen zouden vallen en door dezen onteerd worden; aan eene derde dochter zoude hetzelfde lot als aan hare twee zusters zijn te beurt gevallen, ware zij niet door de Christenen uit de handen harer moeder gerukt geworden.

Ook in *Hongarije* (5) waren de Joden in het jaar 5254 (1494 gew. jaart.) door valsche beschuldigingen aan vele vervolgingen ten prooi, welke aan velen hunner het leven kostten. Vijf jaren later, dus in het jaar 5259 (1499 gew. jaart.), werden zij wederom beschuldigd van eenen moord op eenen Christen gepleegd te hebben, en wie weet hoe zwaar zij zouden hebben moeten lijden, indien zich God niet over hen had ontfermd en de ware moordenaars niet waren ontdekt geworden.

In *Frankenland* waren zij aan nog grootere vervolgingen blootgesteld, en in het jaar 5359 (1599 gew. jaart.) werden zij geheel uit dit land verbannen. Zij bezetteden zich nu, wel is waar, in eene op de grenzen van laatstgenoemd land gelegene stad; maar ook daar wierp men allerlei valsche beschuldigingen tegen hen op, voor de meeste van welke de hooge interesten, door hen genomen, als oorzaak worden aangegeven.

In *Duitschland* deed zich een persoon op, R. *Aser Limla* geheeten, welke zich voor eenen profeet uitgaf (6) en voor-

---

(5) *z. Die Schiksale u. Bestrebungen der J. in Ungaren, zeit dem elften Jahrhundert bis auf unser Zeit, v. Leopold Löw (Kalend. u. Jahrb. f. Israel.* 1847) ; benevens: *Nothwendige Hinzufügingen v. M. Zippfer* in het *L. d. O.* 1846, no. 51 en 1847 no. 3.

(6) *Salséleth Hakbala* bl. G. P.

spelde, dat de Messias in het jaar 5260 (1500 gew. jaart.) zoude komen. Velen, zoowel Joden als niet-Joden, sloegen geloof aan deze voorspelling en gaven zich, op aanraden van R. *Aser*, aan vasten en boetedoening over. Ook de Joden in *Italië* stelden vertrouwen in de woorden van den gewaanden profeet, zoo zelfs, dat hunne boetedoening schier met die der oude bewoners van *Ninivé* kon wedijveren. De schrijver van *Zémach David* zegt ons, dat zijn grootvader, *Seligman Ganz*, zoo onvoorwaardelijk in R. *Aser's* voorspelling geloofde, dat hij zijnen bakoven afbrak, verzekerd als hij zich hield, dat hij voor het aanstaande Paaschfeest zijne paaschbrooden te *Jeruzalem* zoude bakken. Dezelfde schrijver meldt ook, dat hij uit den mond zijns leermeesters, R. *Eliëzer Troija*, vernomen heeft, dat de profetie van R. *Aser* gewis niet uit de lucht was gegrepen; dat deze wonderbaarlijke dingen had verrigt, welke zijne voorspelling schenen te zullen bewaarheden; ofschoon nu de Messias niet op den door R. *Aser* bepaalden tijd gekomen is, voegde R. *Eliëzer* er bij, moeten wij zijn uitblijven niet aan R. *Aser's* valsche profetie, maar veeleer aan onze eigene zonden toeschrijven. Het jaar, in hetwelk de voorspelling plaats had, werd — in het voorbij gaan zij het gezegd — algemeen het jaar der boete genoemd. De dood van R. *Aser Limla* en het wegblijven van den Messias op den door dezen bepaalden tijd gaven aanleiding, dat vele Joden hunne godsdienst verzaakten en tot het Christendom overgingen.

In het jaar 5350 (1590 gew. jaart.) heerschte te *Posen* zulk een verschrikkelijke brand in de jodenwijk, dat er letterlijk alle huizen tot op den grond toe eene prooi der vlammen werden. De oorzaak van de felheid diens brands is tweeledig: in de eerste plaats werden de pogingen der Joden, om denzelven te blusschen, door hunne vrees voor de Christenen verlamd, zoodat zij her- en derwaarts liepen, om maar hun leven te redden; in de tweede plaats meenden som-

mige bijgeloovige Joden, welke met eenen emmer, aan eene lijn bevestigd, water ter blussching schepten, in het afbreken der lijn het bewijs te zien, dat het Gods wil was, dat hunne huizen vernield zouden worden, weshalve zij zich van alle verdere pogingen, om den brand meester te worden, onthielden. Tachtig heilige Wetsrollen werden hierbij tot asch verbrand, en vijftien brave Israëlieten verloren er het leven bij.

De kardinaal *Kammemnadam* schrijft, dat hij op zijne reis door *Rusland* in het jaar 5321 (1561 gew. jaart.) in de *Ukraine* veel Joden heeft aangetroffen; zij waren aldaar in groot aanzien en hadden veel omgang met andere gezindten. Velen hunner hielden zich met den akkerbouw bezig, maar ook velen legden zich op kunsten en wetenschappen, vooral echter op de genees- en sterrekunde toe. Het was hun veroorloofd — en dit was een groot voorregt in die tijden — eenen degen te dragen, terwijl zij tot alle Staatsbedieningen toegelaten en dus in alle opzigten met de onderdanen van andere geloofsbelijdenissen op eene lijn gesteld werden.

Ook in *Bohemen* waren zeer veel Joden met der woon gevestigd, welke der regering niet weinig dienst bewezen, door de dapperheid en het beleid, waarmede zij in hare legers tegen den vijand streden. Als erkenning der door hen aan den Staat bewezen diensten, kregen zij dan ook de vrijheid, om te *Praag* eene Synagoge te mogen bouwen. Hunne Rabbijnen aldaar waren toen R. *Jaäkob Falk* (7), wiens naam overal beroemd was, en R. *Izaäk Margalioth*; gene stierf in het jaar 5290 (1530 gew. jaart.).

Later hadden de Joden in *Bohemen* veel te lijden. Op vele oorden was namelijk brand onstaan, welke vele ver-

---

(7) *R. Jak. b. R. Jitsch. Halevie* vermaard wegens zijne groote polemiek met zijne geleerde tijdgenooten. Men schrijft hem toe, de uitvinder te zijn eener eigene leerwijze, namelijk die van het disputeren (bij de Israël. geleerden onder den naam *Pilpul* bekend) bij het leeren, om de geestvermogens zijner scholieren op te wekken (*Seder Had.* bl. 63 Col.). Een zijner voornaamste scholieren was *R. Meïr van Padua.* G. P.

woestingen aanrigtte, en men beschuldigde de Joden, dat zij dien brand overal hadden aangestoken, waarvoor menigeen hunner den vuurdood moest ondergaan. Zij, die hun leven door de vlugt zochten te redden, werden door keizer *Ferdinand* uit het land verbannen, omdat hij geen ander middel wist, om de woede van het opbruisend gemeen tot bedaren te brengen. Vijftien Joden waren nogtans van deze verbanning uitgesloten, en deze mogten ongestoord te *Praag* blijven wonen. Het duurde echter niet lang of de wezenlijke brandstichters werden ontdekt, waardoor het iedereen duidelijk werd, dat de Joden onschuldig verbrand en verbannen geworden waren. De Keizer behoefde nu ook niet meer te aarzelen, hen in zijn land terug te roepen, en van deze vrijheid werd ook gretig door de Joden gebruik gemaakt.

Niet lang daarna, en wel in het jaar 5319 (1559 gew. jaart.), leden zij weder onder den druk eener andere beschuldiging. Men maakte namelijk der regering diets, dat zij in hunne gebeden woorden bezigden, welke tegen de Christenen gerigt waren, en dit gaf aanleiding, dat men den Praagschen Joden alle hebreeuwsche boekwerken, zelfs hunne dagelijksche gebedenboeken ontnam en dezelve, ter zwaarte van tachtig centenaars, naar *Weenen* opzond, zoodat zelfs de voorzangers genoodzaakt waren, de kerkdienst uitwendig te verrigten. Het duurde echter niet lang of de keizer zag in, dat ook deze beschuldiging valsch was, waarop hij den Joden hunne boeken liet terug geven. Omstreeks dezen tijd ontstond er een brand in de Jodenwijk te *Praag*, waarbij twee en zeventig huizen tot den grond toe afbrandden. Dit had plaats op den vastendag van den zeventienden *Tammuz*.

In hetzelfde jaar waren de Joden wederom in ongenade gevallen bij keizer *Ferdinand*, en deze verbande hen nogmaals uit het land, zoodat in gansch *Bohemen* niet meer dan twaalf joodsche familiën overig bleven. Het duurde echter niet zeer lang of de keizer ontfermde zich weder over

zijne Joodsche onderdanen en riep hen allen weder in zijn land terug. Omstreeks dezen tijd stond *Rabbi Jitschak Meling* aan het hoofd der Joodsche leerschool en was ook Opperrabbijn te *Praag*; hij stierf in het jaar 5343 (1583 gew. jaart.), na die hooge waardigheid gedurende dertig jaren bekleed te hebben, in dezelve opgevolgd wordende door zijnen zoon R. *Chajim*, welke echter later in deze waardigheid naar *Austerlitz* verplaatst werd; hij heeft eene groote menigte aanzienlijke geleerden gevormd.

Rabbi *Levi ben Bezalël*, de kroon der wijzen genaamd, en vervaardiger van vele boekwerken (8), stond gedurende twintig jaren aan het hoofd der Joodsche leerschool en was ook Opperrabbijn in *Moravië*, doch later vestigde hij zich te *Praag*, en wel in het jaar 5333 (1573 gew. jaart.), waar hij vele vermaard geworden geleerden vormde; hij was ook de stichter der theologische school, bekend onder de naam van *Klaus*; aan wier hoofd hij gedurende vijftien jaren geplaatst was.

In het jaar 5352 (1592 gew. jaart.) begaf hij zich naar *Posen*, alwaar hij wederom als hoofd der Joodsche leerschool en als Joodsch geestelijk opperhoofd over geheel *groot Polen* werd aangesteld. Het was deze R. *Levi ben Bezalël*, welke door Keizer *Rudolf* ontboden en door dezen met de meest mogelijke voorkomenheid en hoffelijkheid werd ontvangen. De Keizer had een zeer lang onderhoud met hem, waarvan het onderwerp echter steeds voor ons een geheim is gebleven; zooveel is zeker, dat het op den derden dag der maand *Adar* van het jaar 5352 (1592 gew. jaart.) heeft plaats gehad (9). R. *Mordechai Jaffa* bloeide ook omstreeks dezen tijd; hij

---

(8) Hij schreef eene verklaring op het boek *Esther*, (*Or. Chadas*; *Praag* 1590). Over onderscheidene stukken in den Talmud (*Beër Hagola*; *Pr* 1859). Eene comment. op Rassie v. d. Pent. (*Gur Arjè Pr.* 1671); *Nétzach Jisrael* (Pr. 1599. *Tiféreth Jisrael* (*Wen.* 1599). *Dérech Chajim* (*Krakau* 1589) *Nesiboth Olam* (Pr. 1505), benevens eene verklaring op de *Hagada* (*Geburoth Hasem*; *Krakau* 1588), eenige aanteekeningen op *Tur Jore Dea* en verscheidene Leer- en Lijkredenen.

(9) Hij stierf 1609 te *Praag*. G. P.

was te *Praag* geboren, en heeft het werk *Lebus* benevens meer andere werken vervaardigd (10). Gedurende twintig jaren bekleedde hij beurtelings het rabbinaat te *Horodno*, *Lublin* en *Kremnitz*, waar hij zich overal door eene menigte leerlingen omringd zag. In het jaar 5352 (1592 gew. jaart.) keerde hij naar zijne geboortestad *Praag* terug, alwaar zich toen ook R. *David Gans*, de schrijver van *Zémach David* en meer andere werken (11), ophield.

Thans hebben wij te gewagen van den, wegens zijnen weldadigheidszin nimmer volprezen *Mordechai Maizel* te *Praag*. Hij besteedde zijne verbazende rijkdommen tot de volgende doeleinden: hij bekostigde een aanzienlijk getal Joodsch-theologische scholen; liet eene groote, prachtige synagoge bouwen, welke hij met vele heilige wetsrollen, eene menigte fraai bewerkte gouden en zilveren sieraden begiftigde; zond vele hebreeuwsche boekwerken aan zijne geloofsgenooten in *Polen* en *Jeruzalem* ten geschenke; liet eene badplaats ten behoeve zijner gemeente vervaardigen; bekostigde den bouw van een armengesticht; liet de geheele Jodenwijk voor zijne rekening nieuw bestraten; liet eene tweede synagoge, op twintig kolossale zuilen steunende, bouwen, welke hem tien duizend daalders kostte; onderhield vele arme huisgezinnen en leende hun

(10) *R. Mordechai b. R. Abm. Jafa* was de scholier v. *R. Mos. Iserlin*. Zie de opgeve van zijne werken, welke alle gedrukt zijn, in *Sifté Jes.* letter ל No. 10.

(11) *R. Dav. b. Sal. Gans* schreef eene volledige geregelde kronijk (zijnde het door onzen schrijver genoemd werk) in twee deelen, bevattende de joodsche en algemeene geschiedenis v. de Schepping der wereld tot 1692 (*Frankf. a. M.* 1692). Ook is hetzelve in joodsch duitsch door *Sal. Hanau* (*Frankf. a. M.* 1698) en in Latijn, doch onvolledig, door *Will. Vorst* (*Leijden* 1644) vertaald. Ook is nog van hem verschenen een werk over de sterrekunde, *Nechmad Wenaïm*, waarin hij aan het einde verhaalt eene door *Copernicus* gedane sterrekundige waarneming bijgewoond te hebben. Zijne werken over de Geometrie, als *Migdal David*, *Hamaor Hakaton*, en *Haprosdor*, zijn voor als nog in M. S.

G. P.

geld, om handel te drijven; bezorgde verscheidene malen aan alle Joodsche armen te *Praag* van top tot teen nieuwe kleedingstukken; gaf telken jare aan twee Joodsche meisjes eenen bruidschat, enz. enz. (12).

Ook in *Moravië* waren vele Joden met der woon gevestigd en deze hadden er vele synagogen. Het jaar 5334 (1574 g. j.) was voor hen zeer noodlottig. De schrijver van het werk *Zémach David* verhaalt ons, dat zekere astrologist, *Ptolomeus van Gerlitz* genaamd, in een sterrekundig werk schreef, dat de ster *Saturnus* dit jaar eene slechte standplaats hebbende, een slecht voorteeken was voor de Israëlieten. Wat van deze ster nu ook zijn moge, zoo veel is zeker, dat de Joden dit jaar veel te lijden hadden, en dat in *Moravië* meer dan zeventig hunner verbrand werden, tot dat eindelijk de vrome keizer *Maximiliaan* een onderzoek naar de zaak liet instellen, en de Joden, wier onschuld ondertusschen was gebleken, onder zijne bescherming nam.

In het jaar 5348 (1588 gew. jaart.) hadden de Joden te *Bonn* veel te lijden van *Martin Schenk's* krijgslieden, welke zich voor de Hollanders van die stad meester maakten en die, op daartoe verkregen verlof van hunnen bevelhebber, den Joden geld en goed roofden, zonder nogtans eene hand aan hun leven te slaan. R. *Ruben Fulda* bekleedde toen te *Bonn* de waardigheid van Opperrabbijn.

In het jaar 5352 (1592 gew. jaart.) zat *Henderik Julius* op den hertogelijken zetel te *Brunswijk*. Deze was een verstandig en regtvaardig vorst, die het voetspoor zijner voorvaders drukte en de Joden in zijn gebied goed behandelde. Later liet hij zich echter door sommige zijner raadslieden, welke den Joden vijandig gezind waren, overreden, om zijnen invloed bij de Saksische regering aan te wenden, opdat deze

---

(12) Zie *Zèmach David An.* 5353 (1593) en *Emek Habacha* bl. 171.

de Joden uit *Saksen* zoude verbannen (13). Dit had plaats op het Slotfeest van het jaar 5352 (1592 gew. jaart.). Ook wisten de raadslieden den hertog eene verordening uit te lokken, waarbij het elken Jood verboden werd, door het hertogdom *Brunswijk* te reizen, terwijl een ieder de vrijheid had, om eenen doorreizenden Jood te dooden en zich diens geld toe te eigenen; deze maatregel kostte dan ook aan vele Joden het leven; later echter ontfermde zich de hertog over hen en hergaf hun de vrijheid, om weder ongehinderd in zijne staten te mogen wonen.

(13) Zie *Jost.* VIII, 180.

G. P.

HOOFDSTUK XXXI.

(*Vervolg.*)

De Joden in Duitschland, Polen (1), *Bohemen en omliggende gewesten, van het jaar* 5374 — 1614 *gew. jaart.* *tot het jaar* 5408 — 1648 *gew. jaart.*

In het jaar 5374 (1614 gew. jaart.) hadden de Joden te *Frankfort* verschrikkelijk veel te lijden. Het gemeen en ook handelaren en krijgslieden, ontevreden over het bestuur der stedelijke regering, begaven zich in massa naar het stadhuis, waar zij luide hunne vroegere vrijheden terug eischten en behoorlijke rekening en verantwoording van de regering verlangden. Daarbij hadden zij het plan gevormd, om het allereerst de Joden uit de stad te verdrijven, en ten einde met meer orde te werk te gaan, benoemden zij zekeren beruchten *Vincenz* tot hun opperhoofd, wien zij twee zijner makkers, *Conrad Schop* en *Gern-Gros* genaamd, toevoegden (2). Nu begaven zij zich gezamentlijk naar de Jodenwijk en dreigden de Joden, hen allen te zullen dooden, wanneer zij niet een aanzienlijk losgeld betaalden. De toestand dier laatsten was des

---

(1) Zie: *Zur Geschichte der Juden in Polen v. Herrmann Steinberg.* in *Frankel's Monatschrift, Juni*, 1853 bl. 211. Alsmede *O. L. Lubliner, Les Juifs en Pologne* etc., *Brux.* 1839.

(2) Deze waren *Vincenz Fettmilch* de peperkoekbakker, *Gerngros* de kleedermaker en *Schopp* de kastenmaker. G. P.

te hagchelijker, daar de regering niet bij magte was hun hulp te bieden, aangezien de oproerlingen reeds de overhand genomen hadden. Waar zich thans maar een Jood vertoonde, werd hij met steenen en vuilnis geworpen en werden hem de meest beleedigende scheldnamen toegevoegd. Het waren vooral de rijke Joden, welke tot doelwit der oproerlingen gesteld werden; men nam hen gevangen en deed hen allerlei martelingen ondergaan, opdat zij zich voor eene groote som gelds zouden vrij koopen; tevens werd op de openbare straat uitgeroepen, dat ieder, die aan eenen Jood geld schuldig was, diens vordering als nietig kon beschouwen en dus van de verpligting tot betaling ontheven was. Ongelukkiglijk waren de meeste raadsheeren en ook vele geleerden uit de stad afwezig; deze, die den Joden niet ongenegen waren, zouden anders in hun voordeel hebben kunnen werkzaam zijn; doch nu waren de Joden zonder den minsten steun, zonder hulp noch bemoediging aan hun eigen lot overgelaten. Toen de keizer van het voorgevallene kennis kreeg, schreef hij aan onderscheidene hertogen en regerings-commissarissen, dat zij alle hunne pogingen zouden aanwenden, om den vrede en de rust te herstellen, en dat zij zonder aanzien van persoon de zaak geregtelijk zouden onderzoeken, de schuldigen straffen en de onschuldigen beschermen; alles was echter vergeefs; het oproer had reeds te diep wortel geschoten en men was niet meer bij magte, den volksstroom tegen te houden. Zoo bleven dan de Joden aan smaad en mishandeling ten prooi, en de dagen van het Wekenfeest, welke intusschen waren ingevallen, waren voor de Joden dagen van rouw en droefheid, van jammer en ellende. Eensklaps verschenen de oproerlingen in ontelbare menigte voor de poorten der Jodenwijk; zij dreigden dezelve te verbrijzelen en dan elke levendige ziel om het leven te brengen. Gelukkiglijk bleef het slechts bij bedreigingen en verliet het gespuis de Jodenwijk, zonder er veel kwaad verrigt te hebben.

Nu zonden de Joden velen hunner vrouwen en kinderen uit de stad, ten einde die weerloozen tegen eene nieuwe aanranding te vrijwaren; wat echter geld en geldswaarde betreft, deze stond men den Joden niet toe, uit de stad te verwijderen, en hadden de oproerlingen aan alle poorten schildwachten geplaatst, ten einde hun dit laatste te beletten. In de maand *Ab* van het jaar 5374 (1614 gew. jaart.) zond de keizer nieuwe commissarissen naar *Frankfort*, en nu dachten de Joden, dat zij van de oproerlingen niets meer te vreezen zouden hebben; maar ook deze nieuwe regeringspersonen waren onmagtig, het graauw in toom te houden. Op den zes en twintigsten dag der maand *Elloël* verklaarden de oproerlingen openlijk, dat zij alle Joden zouden uitroeijen en dat zij grijsaards, vrouwen noch kinderen zouden sparen. Men kan zich ligtelijk verbeelden, welken indruk deze tijding in de Jodenwijk maakte; het was daar dan ook een algemeen vasten en boete doen; maar het was der Voorzienigheid onveranderlijk raadsbesluit, dat de Joden zouden lijden, en — zij hebben geleden. Op den zeven en twintigsten dag van laatstgenoemde maand maakten de oproerlingen toebereidselen, om hunne bedreigingen van den vorigen dag ten uitvoer te brengen en vertoonden zich te dien einde voor de poorten der Jodenwijk. Het was omstreeks de tijd van het middaggebed, en ofschoon de Joden in het grootste gevaar verkeerden, wilden zij toch niet verzuimen, dit gebed te verrigten, tot welk einde zij zich in de Synagoge verzameld hadden. Eensklaps deed zich aldaar de kreet hooren, dat de muitelingen de poort der wijk hadden verbrijzeld; nu verlieten allen ijlings het godshuis; vele vrouwen en kinderen vlugtten in hunnen angst naar der Joden begraafplaats, om daar, wanneer zij al sterven moesten, den laatsten adem uit te blazen, terwijl vele mannen het zwaard aangordden, om zich zoo lang mogelijk te verdedigen. De burgemeester, die de Joden gaarne wilde beschermen, opende voor hen zijn huis en

zijnen tuin, opdat zij derwaarts zouden kunnen vlugten, en niet minder dan zes honderd Joden maakten van deze gelegenheid gebruik, om zoo mogelijk hun leven te redden. Onder deze laatsten bevonden zich tien jonge kraamvrouwen, welke met hare zuigelingen in eenen kring op den grond gezeten waren en het hartroerendst tafereel opleverden. De mannen, die zich intusschen te weêr gesteld hadden, hielden zoo lang stand tot dat een hunner gedood en verscheidene gewond waren, en daar zij zagen, dat elke verdere tegenstand nutteloos zoude zijn, namen zij allen de vlugt. Nu trokken de oproerlingen de Jodenwijk binnen en roofden en plunderden alles, wat hun in handen viel. Behalve vele gouden en zilveren voorwerpen, kleederen, huisraad enz.; roofden zij ook vele geschrevene en gedrukte heilige boeken; de laatsten werden op de straat door hen verbrand, terwijl de vlam door hen gebezigd werd, om het vleesch, dat zij uit der Joden huizen geroofd hadden, er op te braden; wat de geschrevene heilige boeken betreft, deze werden door de ellendelingen aan de boekbinders verkocht, om er banden voor boeken van te vervaardigen. Na deze heiligschennis gepleegd te hebben, maakten zich de oproerlingen nog van vele den Joden toebehoorende koopwaren en schuldbrieven meester, welke zij op wagens pakten en wegvoerden. Zoo werd dan de gansche nacht door de woeste menigte met rooven en plunderen doorgebragt, en als om hunne hemeltergende wanbedrijven waardiglijk te eindigen, vernielden zij alles, wat zij niet konden wegvoeren, terwijl zij alle vensterglazen en bakovens te pletter sloegen. Met het aanbreken van den dag werden alle poorten der stad gesloten, opdat de Joden niet zouden kunnen ontwijken, en daar de woestelingen bevreesd waren, dat sommige burgers uit medelijden den slagtoffers eene schuilplaats zouden verleenen, verboden zij op lijfstraffe, eenen Jood te herbergen. Zoo liepen nu de arme vervolgden door de straten der stad, zonder een onderkomen

te kunnen vinden, tot dat eindelijk de middag naderde. Nu hoorden zij rond om zich heen het vrij duidelijke gemompel, dat men voornemens was, hen allen ter dood te brengen; want de wreede *Vincenz* had openlijk verklaard, dat hij een *Haman* zoude zijn voor de Joden; dat hij geen *Mordechai* vreesde, dewijl onder hen niemand gevonden werd, die met dezen in vroomheid kon wedijveren. Te twee ure des middags verspreidde zich *Vincenz*, door zijne bende gevolgd, in de stad en gelastte alle Joden, welke hij ontmoette, dat zij zich naar hun kerkhof moesten begeven, alwaar hij zich later ook zoude laten vinden, ten einde met hen te spreken; tevens had hij zijne maatregelen zoo goed genomen, dat het niemand mogelijk was van de plaats van bijeenkomst weg te blijven. Onbeschrijfelijke angst en droefheid en wanhoop heerschten thans onder de Joden, want zij dachten — en kon het anders? — dat zij allen ter dood zouden gebragt worden. Velen gingen zelfs zoo ver, dat zij reeds bij voorraad hunne doodskleederen aantrokken, terwijl anderen zich in den eersten oogenblik wilden verdrinken, uit vrees dat men hen zoude noodzaken, hunne godsdienst af te zweren; doch deze wanhoop duurde slechts een oogenblik; en hun vertrouwen op den God van *Abraham*, *Izaäk* en *Jakob* maakte plaats voor eene kalme onderwerping. Eindelijk werd hun medegedeeld, dat men besloten had, hen uit de stad te verbannen; het baatte den Joden weinig, dat zij de muitelingen smeekten, terstond de poorten voor hen te openen, daar zij, verbannen als zij nu eenmaal waren, en de dag nog lang zijnde, nog heden gelegenheid hadden, eene schuilplaats in den vreemde te zoeken. Men antwoordde hun, dat hunne verwijdering uit de stad, hoewel vast besloten, toch niet zoo haastig behoefde te geschieden, en dat zij daarmede wel, tot den volgenden ochtend konden wachten. Middelerwijl beraadslaagden de muitelingen, of zij de Joden zouden vermoorden of hen slechts uit de stad verjagen, en nadat

verschillende gevoelens in hunne vergadering geopperd waren, werd tot het laatste besloten. Droevig en te gelijker tijd verheugd verlieten de onschuldig vervolgden nu de stad; droevig, omdat men hen schier naakt en van alles ontbloot had weggezonden; verheugd, omdat men hun, die zich het ergste hadden voorgesteld, het leven had gelaten. Sommigen gingen naar deze, anderen naar gene stad, maar overal waar zij hunne schreden wendden, vonden zij weldadige lieden, waaronder ook vele Christenen, die hen liefderijk opnamen en van het noodige voorzagen. Nadat de Joden de stad verlaten hadden, bedreven de woestelingen allerlei heiligschennis op de Joodsche begraafplaats; vervolgens begaven zij zich naar de Synagoge, verbrandden de heilige wetsrollen, welke zij er vonden, en vernielden toen het gansche gebouw, na het op alle mogelijke wijzen verontreinigd te hebben. Nog niet tevreden met zoo vele wreedheden en gruweldaden, en den Joden in hunne ballingschap nog willende vervolgen; zonden zij brieven af naar de onderscheidene regeringen der omliggende steden, ten einde ook deze te bewegen, de Joden van zich af te wijzen. Maar de Heere had Zijn volk weder onder Zijne hoede genomen, en de harten der magistraten ten goede geneigd, zoodat zij niet alleen de Joden niet van zich afwezen, maar hen zelfs gastvrij opnamen en hun vele weldaden bewezen.

Intusschen kon zooveel kwaad, zooveel moedwil, zooveel wreedheid, zooveel heiligschennis niet lang voor den keizer verborgen blijven, en naauwelijks had de mare van het op de Joden gepleegde geweld zijn oor bereikt, of hij gelastte terstond, dat een streng onderzoek dienaangaande zoude worden ingesteld, en de uitslag hiervan was, dat de Joden geheel onschuldig en als hebbende niet de minste aanleiding tot het oproer gegeven, werden bevonden. Nu deed de keizer de onderscheidene hertogen en Commissarissen weten, dat zij de Joden zoo spoedig mogelijk weder naar *Frankfort* moes-

ten doen komen en voor de noodige rust zorg dragen, terwijl hij tevens gelastte, dat de schuldigen voorbeeldig moesten gestraft worden. De regering, de bevelen des keizers opvolgende, liet onmiddellijk de raddraaijers van het oproer opsporen; doch deze, zich veilig genoeg wanende, trotseerden de hooge regering en weigerden hardnekkig voor haar te verschijnen. Men was dus wel genoodzaakt, tot krachtigere en meer afdoende maatregelen zijne toevlugt te nemen, wilde men de schuldigen zich niet aan de regtmatige straf zien onttrekken. De Hertogen en Commissarissen zonden dan ook naar alle kanten bevelen af, dat men de oproerlingen, overal waar men hen zoude aantreffen, als beschuldigd van gekwetste majesteit zoude gevangen nemen; deze maatregel trof het doel; want binnen zeer korten tijd waren reeds velen in de handen van het geregt.

Op den achttienden dag der maand *Adar* van het jaar 5376 (1616 g. j.) werd door genen regtsbeambte in de straten der stad *Frankfort* het volgende luid afgekondigd: „De keizer zal zich genadig betoonen; indien hij naar de gestrengheid der wet handelde, dan zoudt gij allen eene zware straf verdienen. Binnen twee dagen zal er vonnis geveld worden, en de schuldigen zullen alsdan weten, wie hunner het leven zal verliezen en wie hetzelve zal behouden. Het is tevens tot na de teregtzitting elken herbergier verboden, aan ieder ander dan aan zieken en grijsaards wijn te verkoopen, en eindelijk zal niemand wapenen mogen dragen noch zich op straat vertoonen, tot dat het vonnis over de beschuldigden zal geveld zijn.”

Den volgenden dag, den negentienden *Adar*, werd door de gezamentlijke timmerlieden in de stad op de paardenmarkt een schavot opgeslagen, dat van twee trappen en van twee deuren voorzien was; deszelfs hoogte bedroeg zes ellen. Boven op hetzelve werd eene groote vierpootige tafel geplaatst, om er de vingers der schuldigen op af te kappen, terwijl be-

zijden het schavot eene soort van tribune werd opgerigt, waar de regters en de leden der regering zouden plaats nemen.

Ondertusschen werden de Parnassijns der joodsche gemeente door de regerings-commissarissen uitgenoodigd, om met hunne gemeenteleden op den dag der uitvoering van het te vellen vonnis over de misdadigers, zijnde de twintigste dag der maand *Adar*, in *Frankfort* te verschijnen, en zich te dien einde op genoemden dag voor de *Baknische* poort te laten vinden, terwijl men hen van daar met de meest mogelijke eerbewijzen naar hunne wijk zoude geleiden.

In den vroegen ochtend van den twintigsten *Adar* trad het eerst de Hertog van *Maintz* aan het hoofd van eene uitgelezene krijgsbende, onder een verdoovend trompetgeschal en onder het roeren der pauken, door de galgenpoort de stad *Frankfort* binnen. Naauwelijks had deze zijn intogt gedaan, of ook de Hertog van *Darmstadt* reed aan de spits eener fraaije legerschaar de *Baknische* poort in, eenigen der oproerlingen, welke hem in handen gevallen waren, met zich voerende en hen regelregt naar het schavot brengende. De verschillende troepen bezetteden onmiddellijk de toegangen tot de marktplaats. Middellerwijl hadden zich ook de Joden voor de *Baknische* poort verzameld, want vrouwen, kinderen en grijsaards hadden zich gehaast aan de oproeping, van wege de Parnassijns hunner gemeente gedaan, gehoor te geven, terwijl zich nog eene menigte geloofsgenooten, van de omliggende steden bijeengekomen, bij hen hadden gevoegd, nieuwsgierig als zij waren, om den afloop der belangrijke zaak te zien en zoo mogelijk er getuige van te zijn. Eindelijk verschenen ook zeven scherpregters, met de noodige wapens voorzien, ter marktplaats. Het hoofd der muitelingen, *Vincenz*, werd het eerst voorgebragt, en nadat men hem zijn vonnis had voorgelezen, werden hem twee vingers van zijne regterhand afgekapt; daarna werd zijn hoofd van den

romp gescheiden en de ingewanden uit zijn ligchaam gehaald. Nu werd hij zoo lang ter zijde gelegd, tot dat men de overige raddraaijers hunne straf had doen ondergaan; vervolgens werd hij gevierendeeld en een deel van zijn ligchaam aan de vier hoeken der stad opgehangen. Ook zijne woning werd tot op den grond omgehaald, om nimmer weder opgebouwd te worden, terwijl op de plaats, waar zij getsaan had, eene zuil werd opgerigt, op welke de geheele gebeurtenis, juist zoo als zij zich had toegedragen, vermeld werd. Zij, die geene hoofdrol bij het oproer gespeeld hadden, maar die er toch een werkdadig deel aan genomen hadden, werden met geesseling en verbanning gestraft.

Wenden wij ons thans tot de Joden, welke voor de *Baknische* poort hadden post gevat. Deze vertoefden aldaar tot dat het vonnis aan de schuldigen voltrokken was en een ruiter hun van wege den bevelhebber kwam melden, dat zij zich zouden gereed houden, om met alle mogelijke eerbewijzen naar hunne wijk in *Frankfort* geleid te worden. Eenige oogenblikken daarna verscheen ook de opperbevelhebber, aan het hoofd van eenige talrijke afdeelingen ruiterij en voetvolk, onder trompetgeschal en trommelslag voor bovengenoemde poort en vermaande de Joden, zich zes aan zes te scharen, ten einde de optogt niet door wanorde te ontsieren, aan welke vermaning ook door dezen terstond voldaan werd. Nu nam de intogt een' aanvang, en werd daarbij de volgende orde in acht genomen: vooraan ging eene afdeeling voetvolk met schietgeweer gewapend; vervolgens eenige eskadrons ruiterij; hierop volgden de Joden, mannen, vrouwen, kinderen en grijsaards in geregelde orde; deze werden wederom gevolgd door eenige benden paardenvolk met eenen trompetter aan haar hoofd, en in deze orde trok men, onder eene verdoovende krijgsmuziek en vervaarlijken trommelslag door de straten der stad. Toen men het schavot en de tribune, waar nog de regters en de stedelijke regering gezeten waren, voor-

bij kwam, nam de geheimschrijver drie adelaars, als zijnde het wapen van den keizer, en bevestigde dezelve aan de straten der Jodenwijk, ten einde daardoor blijk te geven, dat alles met de toestemming des monarchen geschiedde. Vervolgens haalde een der ruiteraanvoerders de vrijheidsbrieven der Joden voor den dag en las dezelve ten aanhoore eener onafzienbare menigte gedurende twee achtereenvolgende uren voor. Na afloop dier lezing deed zich wederom het trompetgeschal hooren, en eindelijk werden de Joden door eenen ruiter naar hunne wijk gebragt. De vreugde, welke de teruggekeerde bannelingen thans gevoelden, is onbeschrijfelijk; wij zullen het dus niet beproeven, om er zelfs ook maar eene kleine schets van te geven; maar wij stippen aan, dat zij den dag van hunnen terugkeer naar *Frankfort* voor een algemeenen feestdag verklaarden, welke nog ten huidigen dage door hen gevierd wordt, en aan welken zij den naam van *Purim Vincenz* gegeven hebben; den negentienden *Adar* vieren zij eerst den vastendag (3); des avonds wordt de geschiedens van den beruchten *Vincenz* in de Synagoge voorgelezen, en den volgenden dag, zijnde de twintigste *Adar*, vieren zij het ware Purimfeest, God dankende voor de redding, welke Hij hunne voorouders op zoo wonderdadige wijze deed deelachtig worden.

Het jaar 5375 (1615) was voor de Joden te *Worms* niet zeer gelukkig. Het gemeen in deze stad, vernomen hebbende hetgeen men den Joden te *Frankfort* gedaan had, stelde zich voor ook de Joden te *Worms* (4) een gelijk lot te doen ondergaan, met die verzachting nogtans, dat men hun in laatst-

---

(3) Volgens *Jost* VIII, 222. bepaalden zij op 27 Elul, den 6de dag hunner verdrijving eenen vastendag. Ook heeft deze gebeurtenis, door een der muzen van dezen tijd, een Joodsch-duitsch lied, met name: *Das Vinz-Hans Lied, nach der Melodie, die Schlacht von Pavia* doen geboren worden. Zie ook de aanteekening van deze Purim in *Amudé Samajim v. R. Jak. Emden*, bl. 155a.

(4) Deze gemeente stond toenmaals, zoowel wegens hare hooge ouderdom als wegens hare talrijke bevolking (zij telde toen 1400 zielen) in groot aanzien (*Schudt I*, 419 en *Jost*, VIII, 123.) G. P.

genoemde stad hun geld en goed zoude laten behouden, terwijl men hun te *Frankfort*, alvorens hen te verjagen, alles had ontnomen. Op zekerden dag dan verzamelden zich de onderscheidene gilden en beraadslaagden, wat zij met de Joden zouden doen. De uitslag was het volgende: van elk gild werd iemand naar de Joden gezonden, om hun te melden, dat na verloop van een uur geen Jood, hij zij man, vrouw, kind of grijsaard, meer te *Worms* mogt gevonden worden, terwijl iedere Jood, welke na dien tijd in de stad, zoude aanwezig zijn, onherroepelijk zoude gedood worden. Men stond hun echter, zooals reeds is aangestipt, toe, hun geld en goed mede te nemen, en datgene, wat zij niet konden vervoeren, in hunne woningen te versluiten en het, nadat de toorn des volks zoude bedaard zijn, langzamerhand te komen afhalen. Den Joden, die hier de zwaksten waren, bleef geene andere keuze over, dan hun geld en goed, zilver en goud zooveel mogelijk te redden en de stad hunner inwoning te verlaten. Zij begaven zich van hier naar de *Palts*, welker beheerscher den Joden vrij genegen was. Het duurde niet lang of de stedelijke regering van *Worms* beklaagde zich bij den hertog van *Heidelberg*, dat het gemeen, hetwelk de Joden uit de stad had verjaagd, thans ook tegen haar was opgestaan. De hertog beloofde haar zijne krachtige bescherming, onder voorwaarde, dat de Joden weder naar *Worms* zouden terugkeeren en er hunne vroegere vrijheden genieten, en daar de regering deze voorwaarde aannam, zond de hertog drie duizend krijgslieden naar de stad af, om de muitelingen gevangen te nemen en ze naar de gestrengheid der wet te straffen. Zoo ondergingen dan de schuldigen hunne welverdiende straf, terwijl de Joden weder hunne vroegere woningen betrokken.

In *Hongarije*, waar veel Joden met der woon gevestigd waren, hadden deze de vrijheid de opbrengst der onderscheidene belastingen te pachten. In het jaar 5390 (1630 g. j.)

wilde, Keizer *Ferdinand* II hun die vrijheid ontnemen, en vaardigde in dien geest een bevel uit. Hetzelve werd echter niet ten uitvoer gelegd, en daarom liet Keizer *Ferdinand* III in het jaar 5407 (1647 g. j.) een nog strenger bevel van zich uitgaan, waarin zij met straf bedreigd werden, die in de verschillende steden van zijn rijk den Joden de belasting-opbrengst zouden verpachten. Maar dit bevel werd niet gehoorzaamd, zoo dat de Keizer zich genoodzaakt zag, naar alle steden, waar hoofdbelastingkantoren waren, heeren van hoogen rang te zenden, ten einde de Joden te verjagen en diegenen te straffen, welke zich barmhartig jegens dezen betoond hadden. Doch ook deze maatregel trof geen doel, want de keizerlijke gevolmagtigden verstonden zich met de Joden en lieten hen in het bezit van hunne bronnen van rijke opbrengsten. Van daar dan ook, dat niet alleen de Joden in *Hongarije* onder het gebied van den Sultan (want ook deze bezat steden in laatstgenoemd land), maar ook onder het gebied van den Keizer als elders hunne geloofsgenooten in dien tijd ongekenden voorspoed genoten.

Keizer *Ferdinand* III stond den Joden later nog vele voorregten en vrijheden toe, omdat zij in het jaar 5408 (1648 gew. jaart.) aan de stad *Praag* vele diensten bewezen, en door hunnen moed en hun beleid krachtdadig tot het ontzet dier stad hadden bijgedragen. Zij werd namelijk door de Zweden belegerd, en de generalissimus, Graaf *Köningsmark*, zond drie honderd zijner krijgslieden in groene uniform, even als die der keizerlijke soldaten, naar de stad af, ten einde haar zoo doende bij verschalking te winnen. Deze krijgsbende, voor de poort der stad gekomen, hief luide kreten aan, dat men haar spoedig zoude openen, daar zij door den vijand vervolgd werd. De keizerlijken, die in de stad lagen, door de groene uniformen misleid en hen voor hunne makkers houdende, haastten zich de poort te openen en zagen te laat, dat zij zich hadden laten misleiden. De Zwe-

den vielen als de wolven op de wachthebbenden aan de poort aan, hieuwen hen neder en drongen tot in de sterkte door, alles ter nedersabelende, wat zich tegen de inname derzelve verzette, terwijl zij ook vele aanzienlijke heeren gevangen namen, en overal, waar zij den voet zetteden, roofden en plunderden. De Keizerlijken waren intusschen gevlugt naar dat gedeelte der stad, hetwelk de Oud-stad genoemd werd, en dat van de zoogenaamde kleinzijde en de sterkte door de rivier de *Moldau* gescheiden was. Nu werd de Oud-stad door de Zweden belegerd, wier magt nog versterkt was door den Hertog van *Wurtemberg*, welke tot hen was overgegaan. De Jodenwijk was juist tegen over de meer genoemde sterkte gelegen, waardoor de meeste kogels, die uit dezelve geworpen werden, op de huizen der Joden nederkwamen en de meeste derzelve deden instorten, hetgeen hunne bewoners noodzaakte, elders eene schuilplaats te zoeken of zich zoo lang mogelijk in de kelders te verbergen. Velen werden ook door de kogels doodelijk getroffen, en men had veel moeite, de lijken ter aarde te bestellen, dewijl het kerkhof mede in de nabijheid der sterkte gelegen en in de hoogste mate aan het vuur van het vernielende geschut blootgesteld was. Het was bij deze gelegenheid, dat de Joden der stad groote diensten bewezen, daar men hen bezigde, om de door den vijand aangelegde mijnen te ontdekken en te vernielen en de gloeijende kogels uit te blusschen, voor welken arbeid de Joden elken nacht twee honderd man leverden. De belegering duurde van de maand *Ab* (5) tot de maand *Kislew*, dus gedurende vier maanden. Het is opmerkenswaardig — en dit werd algemeen als eene buitengewone wonderdaad beschouwd — dat op Sabbath- en feestdagen niet op de Joden gevuurd werd, zoodat

---

(5) Eigenlijk op den negenden van *Ab*. Zie wegens de regte toedragt dezer gebeurtenis in *Jost* VIII, 227. C. P.

zij niet noodig hadden, hunne heilige dagen door het verrigten van zwaren arbeid te ontwijden. Niet zelden verzamelden zich ook de Joden tot het doen van buitengewone gebeden, welke door den toenmaligen Rabbijn *R. Simeon* waren vervaardigd en in welke men den Hemel om bijstand voor de benaauwde stad smeekte. Eindelijk waren de Zweden toch genoodzaakt, het beleg op te breken en zich van de stad te verwijderen, waardoor onder de inwoners in het algemeen en onder de Joden in het bijzonder groote vreugde ontstond. De keizer liet ook hunne diensten en hunne dapperheid niet onbeloond; want hij schonk hun vele voorregten en vrijheden, welke zij tot nu toe niet hadden genoten. Hunne vreugde werd echter van tijd tot tijd vergald door de berigten, welke hun gedurig toekwamen, volgens welke de Zweden op hunnen togt door *Bohemen* in vele steden, waar zij Joodsche gemeenten aantroffen, deze geheel uitplunderden en van geld en goed beroofden.

Later echter hadden de Joden te *Praag* veel te lijden. Men had namelijk op de brug over de *Moldau* een koperen heiligenbeeld geplaatst, en men noodzaakte de Joden voor hetzelve in aanbidding neder te buigen. Om hen te misleiden, had men den naam Gods (יהוה) in groote letters er op geschreven, terwijl men dacht, dat de Joden alsnu uit eerbied voor dien heiligen naam, niet zouden nalaten er voor neder te knielen. Maar deze, gedachtig aan het verbod, hetwelk hun zeide, aan beelden geene goddelijke eer te bewijzen, gingen voorbij zonder zich om het heiligenbeeld te bekreunen. Hierdoor haalden zij zich den haat der bevolking, vooral dien der dartele studenten op den hals, welke hen dikwerf op de brug mishandelden en niet zelden dood sloegen. Ik zelf was meer dan eens getuige van deze wreede wanbedrijven, toen ik mij in het jaar 5473 (1713 gew. jaart.) te *Praag* bevond, om mijne godgeleerde studiën, onder de leiding van den vermaarden Opper-Rabbijn *R. David Oppenheim*, te vol-

tooijen (6). De Joden waren toen zoo talrijk te *Praag*, dat zij een derde gedeelde van de bevolking dier hoofdstad uitmaakten.

---

(6) *R. Dav: Oppenheim*, vroeger vermaard Opper-Rabbijn in *Nicolsburg* in *Moravië* en groot Talmudist, schreef eene verzameling Regtsuitspraken, *Nisül David* genoemd. Ook vindt men nog eenige Regtsuitspraken van denzelven gedrukt in *Bachrach's Chawoth Jaïr* en in *Sebuöt Jakob*, benevens eenige Theologische aanteekeningen in *Beth-Jehuda* (*Sem Hagd. I.* lett. ד No, 13). Deze geleerde is bijzonder beroemd door zijne vermaarde Hebreeuwsche bibliotheek, welke hij bezat, waarvan de geleerde *Wolfius* in deszelfs *Bibliotheca Hebraeca* zegt: dat zij eenig en zonder weêga in hare soort is. Men zie derzelver Catal. in kwarto *Hamburg* 1782. Thans is deze geheele bibliotheek te *Oxford* aan de Bodleyana bijgevoegd.

G. P.

HOOFDSTUK XXXII.

De Joden in Polen in het jaar 5408—1648 *gew. jaart.* —; *hunne doorgestane vervolgingen, bekend onder den naam van: de Vervolgingen van Chmel; alsmede hun lijden in Duitschland, tot op den tijd des schrijvers* (1).

Omstreeks dezen tijd zat *Wladislaw* op den koninklijken troon van *Polen*. Deze was een goed en vroom vorst, die den Joden onder zijn gebied vele weldaden bewees, en die over het algemeen den vader zijner onderdanen mogt genoemd worden. Het was in zijnen tijd, dat het beruchte Kozakken-oproer, onder aanvoering van den Hetman *Chmel*, ontstond. De Kozakken namelijk uit de *Ukraine*, die zich anders vreedzaam met den akkerbouw bezig hielden, stonden in de maand *Nisan* van het jaar 5408 (1648 gew. jaart.) tegen hunnen koning *Wladislaw* en diens regering op. De eerste slagtoffers, welke door de slagen der woeste Kozakken-horden vielen, waren de Joden. De Poolsche adel, voor de vorderingen der teuggelooze benden bevreesd, trok haar aan het hoofd van een talrijk leger te gemoet; maar toen zij in de

(1) Over de Joden-vervolgingen van dezen tijd in *Polen*, *Lithauen* enz. alsmede die van den Kozakken—Hettman *Chmel*, Zie: *Jawan Mezoela* (*Ven.* 1653 en *Lemberg* 1851) v. N. N. *Hannover — Zuk. Haïttim v. R. Meïr b. Sam. Schewreszin* (*Krakau* 1650) alsmede de verzameling van alle deze vervolgings-periode betreffende geschriften, benevens de vertaling van den *Megillath Afa* v. *R. Sab. Cohen* (in het oorspronkelijke afgedrukt op het einde v. *Sebet Jehuda* edit. *Amst.* 1709) door Dr. *J. Fürst* in het tweede heft van de *Jahrb. fur Slavische Litterat. K. u. W.* (*Leipzig* 1843). G. P.

Ukraine aankwamen, vonden zij hunne tegenstanders niet alleen strijdvaardig, maar nog versterkt door de twaalf duizend geregelde Kozakken, welke de *Ukraine* volgens de wet verpligt was, aan den koning van *Polen* te leveren en die nu ook tegen dezen waren opgestaan. De uitslag van den ongelijken strijd — want de Kozakken waren door de ontvangene versterking thans veel talrijker dan hunne vijanden — kon dan ook niet twijfelachtig zijn; het Poolsche leger werd geheel verslagen en deszelfs aanvoerder sneuvelde op het slagveld, en niets belette nu de oproerlingen, om naar hartelust te rooven en te plunderen. Dit had plaats drie dagen voor het Pinksterfeest. Ondertusschen was de brave koning *Wladislaw* in het toenmalige groothertogdom *Litthauen*, in de nabijheid der hoofdstad *Wilna*, ver van de *Ukraine* overleden, zonder dat hij had kennis gekregen van het oproer der Kozakken, terwijl ook deze langen tijd van zijnen dood onkundig bleven. De Joden in genoemd groothertogdom weenden en jammerden over den dood van hunnen koninklijken weldoener, ofschoon zij nog onbewust waren van het leed, dat hunnen geloofsgenooten in de *Ukraine* was wedervaren. En hoe zouden zij het ook zoo spoedig zijn te weten gekomen? immers de Joden in laatstgenoemde landstreek waren er niet op bedacht geweest, er hunne geloofsgenooten in *Litthauen* berigt van te zenden, daar zij ter naauwernood den tijd hadden om, met achterlating van have en goed, zoo overhaast mogelijk de vlugt te nemen met het weinige geld, dat zij in hunnen spoed nog hadden kunnen redden. Om hun leven te behouden, waren zij wel genoodzaakt hun heilig Wekenfeest te ontwijden; want elk uur liepen zij gevaar, door de bloeddorstige en roofgierige horden te worden achterhaald en ter dood gebragt, zoodat zij zich zelfs geen oogenblik rust mogten gunnen. Velen hunner zochten eene schuilplaats in de stad *Nemirow*, waar toen eene der talrijkste joodsche gemeenten werd aange-

troffen. De vlugtelingen waren nog steeds onbewust van het overlijden huns goeden konings, en deze onbewustheid deed hen nog altijd de hoop voeden, dat hun edelmoedige vorst hun met een talrijk leger zoude te hulp snellen. Het duurde echter niet lang of de droevige mare van des goeden vorsten dood werd ook te *Nemirow* vernomen, en — verdwenen was elke hoop, verdwenen elke blijde verwachting; hun magtige beschermer was niet meer, en zij waren dus, wanneer God geene wonderen deed, aan zich zelven en aan hunne eigene zwakke krachten overgelaten. De oproerige Kozakken daarentegen juichten en jubelden, toen zij vernamen, dat hij, die welligt nog in staat geweest was, hun een' krachtigen wederstand te bieden, het rijk der eeuwigheid was binnen getreden. Ondertusschen bleek het weldra, dat de vrees der Joden, welke binnen de stad *Nemirow* gevlugt waren, niet ijdel geweest was; want vijftig gewapende Kozakken, onder begeleiding van trompetgeschal, vertoonden zich nu voor de poorten der stad, en daar de inwoners van *Nemirow* hen voor Poolsche krijgslieden en dus voor hunne vrienden hielden, aarzelden zij geen oogenblik, de poort voor hen te openen. Maar hoe jammerlijk hadden zij zich bedrogen! Eene barbaarsche horde rende onder een woest getier de stad door en sabelde alles ter neder, wat binnen het bereik harer wapenen kwam, en zoo verloren omstreeks zes duizend Joden, mannen, vrouwen, zuigelingen en grijsaards op de meest erbarmelijke wijze hun leven. Onder dezen bevond zich ook de geleerde rabbijn R. *Jechiël Michel*, terwijl ook nog vier honderd Joden door de ellendelingen in het water werden geworpen en aldaar den dood vonden. Vervolgens begaven zich de teugellooze woestelingen naar de Synagoge, maakten er de voorzangers en kosters, welke zich in dezelve bevonden, op eene gruwelijke wijze af; braken toen de heilige arke open en haalden de wetsrollen er uit, welke zij aan vlarden scheurden, onder den voet trapten en het parkement ook wel tot het vervaardigen van schoenen bezigden.

Dit alles had plaats op den twintigsten dag der maand *Sivan* (2).

Van de stad *Nemirow*, waar zij zulke vreesselijke verwoestingen aangerigt en rouw en ellende onder de bewoners gebragt hadden, verspreidden zich de Kozakken naar verschillende kanten; eene afdeeling derzelve rukte op de versterkte stad *Tolotschin*, waar zich vele Joden bevonden, aan, en belegerde haar gedurende acht dagen. De inwoners, onverhoeds overvallen als zij waren, hadden niet den minsten voorraad van mondbehoeften in hunne stad, zoodat er zich na eene belegering van eenige dagen reeds hongersnood deed gevoelen. Dit belette evenwel niet, dat eenige Poolsche voorvechters dagelijks uitvallen tegen de Kozakken ondernamen en slaags met hen geraakten. Ten laatste werden de uitvallenden aldus door een' hoofdman der Kozakken aangesproken: „Waarom toch voert gij krijg tegen ons om wille der Joden? Deze zijn van oudsher onze vijanden en die van ons geloof; alleen op hen willen wij ons wreken, terwijl wij niet de minste kwade voornemens tegen u koesteren. Levert ons derhalve de Joden uit, en wij zullen onmiddellijk van de stad aftrekken." Dus sprak de man, die de tolk was der bloedademende mannen, en de Poolsche voorvechters waren laaghartig genoeg, aan deze woorden gehoor te geven. Zoo werden dan de Joden aan hunne vijanden overgeleverd en even als de schapen ter slagtbank geleid. Drie duizend hunner werden terstond afgemaakt en nog velen ontvingen meer of min ernstige wonden door bijlen en lansen. Dit gebeurde op den twintigsten dag der maand *Tammuz*. Op denzelfden dag was eene an-

---

(2) Op dezen dag is door geheel *Polen* van af dien tijd een vastendag ingesteld (*Magen Abraham* v. *R. Abm. Gumbiner* in *Orach Chajim* einde No. 580) waarop de smeekgebeden, door R. *Sab. Cohen* over deze vervolging in de *Ukraine* vervaardigd, voorgedragen worden. Zie op het einds der *Selichoth* verzameling naar den Ritus van *Lithauen* (*Amsterdam* 1651 en 1671) en einde *Megil. Afa* van *R. Sab*, *Cohen*. G. P.

dere Kozakkenbende op de stad *Humia* in *Rusland*, op zeventig mijlen afstands van *Tolotschin*, aangerukt en deed zich ook daar de Joden uitleveren. Deze werden nu op een groot veld in de nabijheid der stad door de Kozakken omsingeld en naakt uitgekleed. „Waarom," dus sprak hun nu de hoofdman aan, „waarom zoudt gij u laten martelen, wurgen en slagten, even als het weêrlooze vee, om der wille van uwen God, die zijnen toorn zonder ontferming over u heeft uitgestort? Ware het niet verstandiger van u gedaan, onzen God te dienen en met ons eensgezind te leven? Indien gij tot dit laatste wilt besluiten, dan zult gij niet alleen vrij zijn en door ons als broeders beschouwd worden, maar wij zullen u ook tot rijke en magtige heeren maken; denkt dus rijpelijk na over hetgeen wij u voorstellen; aan den eenen kant marteling, foltering en eindelijk de dood; aan den anderen kant rijkdom, magt en eer!" Maar de Joden, getrouw aan de voorvaderlijke godsdienst, sloegen geen acht op deze woorden en hadden er volstrekt geene ooren voor. Verzekerd als zij waren, dat zij eenmaal het eeuwige leven zouden deelachtig worden, verachtten zij dit kortstondige, kommervolle leven en riepen met luider stem en den meesten geestdrift als uit éénen mond: *„Hoor Israël! de Eeuwige, onze God, is een eenig, eeuwig Wezen!* Om Uwentwil, ô God! wijzen wij alle andere goden verre van ons af!" Vervolgens reciteerden zij de gebeden der stervenden, legden eene bekentenis hunner zonden af en zongen toen vele op hunnen toestand toepasselijke treurliederen. De Kozakken nu ziende, dat de Joden standvastig in hun geloof bleven, en dat hunne woorden weinig of geen invloed op hen hadden uitgeoefend, wilden thans beproeven of zij door hardere toespraak ook beter hun doel zouden bereiken. De hoofdman nam derhalve wederom het woord op en sprak: „Stijfhoofdigen, die gij zijt! wilt gij ons dan volstrekt noodzaken, u het leven te benemen? Wilt gij zelven oorzaak zijn van uwen dood, welken wij bepaald besloten heb-

ben, indien gij niet uwe godsdienst afzweert en de onze omhelst?" Doch de Joden bleven ook doof voor deze aanspraak en antwoordden koelbloedig en met de meeste vastberadenheid: „Waarom draalt gij nog met ons te dooden? wij hebben u reeds gezegd, dat wij uwe raadgeving niet zullen volgen; wij zullen ons geloof aan den eenigen God, den Schepper van hemel en aarde, niet verzaken, om andere, magtelooze goden te dienen. De God van *Abraham*, *Isaäk* en *Jaäkob* is onze God en onze Koning; wat u betreft, gij zijt slechts de werktuigen, die aan Zijnen wil gehoorzaamt; en de Heere wil, dat wij door uwe hand sterven, want wij hebben tegen Hem gezondigd. Wanneer gij ons niet doodt, dan heeft Hij nog eene menigte andere werktuigen, om ons door hen te doen straffen; als daar zijn: leeuwen, beeren, wolven en ander wild gedierte, door hetwelk wij kunnen verslonden worden; doet derhalve met ons, wat u goed dunkt; wij vreezen den dood niet." Zulke taal, met zulk eene warmte en innige overtuiging en te gelijker tijd met zooveel vastberadenheid uitgesproken, deed den Kozakken begrijpen, dat het hun niet zoude gelukken, die getrouwen van hun geloof te doen afvallen. Dus alleen naar hunnen roof- moordlust luisterende, sabelden zij al die onschuldigen ter neder en beroofden toen de lijken hunner slagtoffers van al het geld en de kostbaarheden, welke zij bij hen vonden. Zij maakten een' rijken buit, want alle welhebbende Joden uit de *Ukraine* waren naar deze landstreek gevlugt, waar zij zich tegen de vervolging der Kozakken veilig waanden. Van daar verspreidden zich de wreedaards over een groot gedeelte van *Polen* en vernielden, verwoestten en vermoordden alles, wat zich tegen hen verzette, terwijl zij overal, waar zij Synagogen aantroffen, dezelve in brand staken. Zoo werden in de stad *Tchernawoda*, waar zich eene talrijke joodsche gemeente bevond, twee duizend en te *Matsiov* twaalf honderd Joden door de barbaren ter dood gebragt, zonder nog de vele duizenden

te rekenen, welke op den weg tusschen de eene stad en de andere door de Kozakken werden afgemaakt. De geheele *Ukraine* en gansch *Podolië* werden nu als het ware door de woeste horden overstroomd, en alle Joden, die in deze streken met der woon gevestigd waren of er zich slechts tijdelijk ophielden, onmededoogend door hen vermoord en hunne woningen verwoest, zoodat er zelfs geen spoor meer van over bleef. Drie honderd aanzienlijke joodsche gemeenten waren nu reeds door de Kozakken als van de aarde weggevaagd; maar er zouden nog meer volgen; want in de maand *Tisri* van het jaar 5409 (1649 g. j.) vertoonden zich de woestelingen in de stad *Tomaszow*. Het eerst begaven zij zich naar de Synagogen, haalden de wetsrollen er uit, en ontrolden dezelve op de straat, ten einde de Joden er op te slagten. Zoo verloren ook hier twee duizend onschuldige Joden het leven, waaronder zich vele vermaarde wetsgeleerden bevonden, terwijl nog vijftien honderd kinderen — zal men het kunnen gelooven? — door de ontmenschten in het kerkbad werden geworpen en vervolgens levend begraven. Welke pen is in staat al de gruweldaden te beschrijven, welke toen werden bedreven? men zal er zich nog maar een flaauw denkbeeld van kunnen vormen, wanneer wij zullen gezegd hebben, dat alleen in de jaren 5408 en 5409 (1648 en 1649 g. j.) meer dan honderd duizend Joden op de allerverschrikkelijkste wijze het leven verloren.

In laatstgenoemd jaar werd ook de stad *Lemberg*, waar mede eene aanzienlijke joodsche gemeente werd aangetroffen, door de Kozakken belegerd. Behalve de gewone rampen, aan een beleg verbonden, woedden in de stad ook pest en hongersnood, aan welke beide rampen vele Joden, en onder dezen vele uitstekende geleerden en hoogleeraren, bezweken. Als zoodanig noemen wij den beroemden *Krakauschen* opper-rabbijn en hoogleeraar R.

Josua (3); den *Lublinschen* hoogleeraar en opper-rabbijn *R. Naftali*, en meer andere schitterende geleerden. Velen, die aan de pest, den hongersnood en vooral aan het zwaard of de lans der Kozakken ontkwamen, vlugtten naar *Duitschland*, met achterlating van al hunne bezittingen, zoodat zij, die vroeger schatten hadden bezeten, thans eene bete broods in den vreemde moesten bedelen. Velen der vlugtelingen namen ook de wijk naar *Amsterdam*, waar zij door de Portugesche Joden liefderijk ontvangen en voortgeholpen werden, zoo als wij ter behoorlijke plaatse, namelijk bij de behandeling van de Joden in ons land, breedvoeriger zullen vermelden. Omstreeks dezen tijd kwam ook de beroemde geleerde *Berachja Baruch*, die te *Krakau* het ambt van *Darsan* bekleed had, naar *Amsterdam*, waar hij zijn werk זרע ברך ראשון, zoo als in zijne voorrede van het tweede gedeelte vermeld staat, in druk liet verschijnen. R. *Jitschak Abuab* (4), die toen het opperrabbinaat bij de Portugeesch-joodsche gemeente te *Amsterdam* bekleedde, bewees aan R. *Berachja* vele weldaden en stelde hem vooral in staat, om opgenoemd werk te doen drukken.

In het jaar 5416 (1656 g. j.), toen de Protestanten in *Polen* zoo hevig vervolgd werden, genoten de Joden aldaar niet alleen volkomene vrijheid van godsdienst, maar men stond hun ook toe eigene leerscholen te bouwen, om er hunne jeugd te vormen; ja, zij hadden zelfs hunne eigene regtspleging, zoodat hunne rabbijnen niet alleen in handelszaken mogten uitspraak doen, maar zij hadden zelfs het regt, om

---

(3) *R. Jehosua* uit *Krakau* schreef *Magine Selomo* (eene apologie op *Rassi* jegens de Tosefisten) te *Zolkiew* 1733 en *Ven.* 1751 gedrukt, alsmede eene verzameling Regtsuitspraken (*Amst.* 1715). Hij was een scholier v. *R. Jehosua Falk* (schrijver der *Meïrath Enajim* סמע) den leeraar v. den in de vorige noten gemelden *R. S. Cohen.* Zijn kleinzoon was *R. Jehos.* Opper-Rabbijn te *F. a. M.* schrijver der *Pené Jehosua* op den Talmud.

(4) Zie Hoofdst. XXXIV. G. P.

eenen geloofsgenoot lijfstraf op te leggen. Volgens sommigen zouden zij ook het privilegie gehad hebben, van geld te mogen slaan, terwijl tot staving hiervan wordt aangevoerd, dat er in dien tijd in *Polen* munten gevonden werden, waarop de hebreeuwsche woorden שקל הקודש geslagen waren. Doch wij voor ons houden deze meening voor zeer gewaagd, zoo niet ten eenenmale voor valsch, daar het tegen alle waarschijnlijk zoude strijden, te willen aannemen, dat men den Joden een privilegie zoude hebben toegestaan, dat alleen aan koningen en vorsten toekomt; wat de bedoelde, met de hebreeuwsche woorden prijkende, muntstukken betreft, wier aanwezigheid men tot staving der ongerijmdste meening wil aanvoeren, gelooven wij te mogen veronderstellen, ja, als zeker te mogen aannemen, dat zij uit het land van *Juda* en van veel vroegeren tijd afkomstig waren.

De godsdienstvrijheid en de bescherming, welke de Joden nu in *Polen* genoten, was oorzaak, dat er eene menigte leerscholen voor Joodsche godgeleerdheid werden opgerigt, waar vele vermaard geworden geleerden werden gevormd; het dagteekent dan ook van dien tijd af, dat vele Joodsche ouders uit onderscheidene landen, niet alleen uit *Europa*, maar ook uit andere werelddeelen hunne kinderen naar *Polen* zonden, ten einde hen daar in de godgeleerdheid te doen onderwijzen.

Omstreeks dezen tijd leefden ook de Joden te *Hamburg* in volkomene rust (5), zoodat ieder zich ongestoord aan zijne beroepsbezigheden kon wijden. In deze stad leefde toen ook een Joodsch geneesheer, *Don Rodrigo de Castro* genaamd, die twee geneeskundige werken heeft geschreven, en wiens

---

(5) De Joden aldaar waren zeer rijk en bezaten ook vele fraaije huizen, zoodat zelfs de koningin *Christina* den Jood *Emanuel Teixeira*, een rijk koopman aldaar, tot afgezant aanstelde, bij welke benoeming hij vele eerbewijzen ontving (zie het tijdschrift *Jedidja, Heft* II bl. 99 en *Peri Toeleth* (*Amst.* 1825) bl. 44. G. P.

zoon later lijfarts werd van koningin *Christina* (6). Met dit al was het hun toch niet geoorloofd, te *Hamburg* eene Synagoge te mogen hebben, zoodat zij zich ter verrigting hunner openbare godsdienst naar de zeer nabij gelegene stad *Altona*, onder het gebied van den koning van *Denemarken*, moesten begeven, waar den Joden geene hindernissen bij het bouwen van Synagogen werden in den weg gelegd, evenmin als dit te *Glückstadt* het geval was, waar zij ook onbeperkte vrijheid van godsdienst genoten.

Te *Weenen*, des keizers residentie-stad, waren de Joden ook menigmaal aan wreede vervolgingen ten prooi. Ten bewijze hiervan strekke het volgende: In het jaar 5420 (1660 gew. jaart.) wist een rijke Jood te *Weenen* door zijnen invloed van den keizer het verlof te verkrijgen tot het bouwen eener Synagoge. Hij liet dan ook een prachtig godshuis benevens een gebouw, voor eene leerschool bestemd, optrekken (7), en onderhield vier en twintig wetsgeleerden op eene bijna vorstelijke wijze, ten einde hen, bevrijd van aardsche zorgen als zij nu waren, zich dag en nacht met de beoefening der Heilige Leer te doen bezig houden. Doch naauwelijks was de bouw dier heilige gestichten voltooid, of de keizer verbande alle Joden uit *Weenen*, eigende zich de Synagoge en de leerschool toe en liet dezelve in het jaar 5429 (1669 g. j.) tot Katholieke kerken inrigten. Als oorzaak voor dezen plotselingen ommekeer in den keizer ten nadeele der Joden, wordt in zeker werk de onvruchtbaarheid der keizerin opgegeven. Zij viel haren keizerlijken gemaal deswege dikwerf zeer lastig en zeide hem, dat de Heere haar daarom geene kinderen schonk, omdat hij, de keizer, den Joden in zijne hoofdstad zoo vele vrijheden had geschonken, en dat zij zoo lang onvruchtbaar zoude blijven, tot dat de Joden uit *Wee-*

---

(6) Dit was *Benedictus de Castro. Z. Jost* VIII, 244.

(7) *Z. Jost.* VIII, 243. G. P.

nen zouden verjaagd zijn. Met deze en dergelijke redenen bestormde zij schier dag en nacht het gemoed des keizers, en deze, hetzij dat hij de redenen zijner gemalin beaamde, hetzij dat hij moede was, langer weêrstand te bieden, gaf eindelijk toe en verbande alle Joden uit zijne residentie-stad. Het toeval, of laat ons liever zeggen de Voorzienigheid wilde, dat de keizerin na deze gebeurtenis zich zwanger gevoelde en eindelijk eene dochter ter wereld bragt. Maar het was der moeder niet gegund, haar kind aan het hart te drukken, want de eerste kreet der jonggeborene deed zich tegelijk met den laatsten snik der moeder hooren. In het jaar 5433 (1673 g. j.), korten tijd na het overlijden der keizerin, kregen de Joden weder verlof, zich te *Weenen* te mogen vestigen. Het duurde evenwel niet lang, of de Joden moesten wederom den toorn des keizers ondervinden, en wel bij de volgende gelegenheid. De keizer was namelijk in eenen oorlog gewikkeld tegen de Turken, en liet door een gedeelte zijns legers de stad *Owen* belegeren. De Joden, in deze stad woonachtig, waren Turksch gezind en verrigtten inderdaad wonderen van dapperheid bij hunne uitvallen tegen de belegeraars, hetgeen hun door den keizer — ofschoon ten onregte, daar de stad *Owen* toen onder Turksche heerschappij stond — zoo euvel geduid werd, dat zij en hunne geloofsgenooten in een groot gedeelte van *Duitschland* en *Italië* er veel voor moesten lijden. Niet lang daarna echter, kwamen zij weder in gunst bij den keizer, zoo zelfs, dat zij aan het hof te *Weenen* zeer hooge ambten bekleedden en er veel invloed uitoefenden; maar nu en dan werd hun het leven verbitterd door den nijd der Christenen, welke hunne rijkdommen en hunnen invloed steeds met leede oogen bleven aanschouwen.

In het jaar 5444 (1684 gew. jaart.) leefde te *Eisenstadt* een groot wetsgeleerde, *R. Mordechai* genaamd (8), die zich

(8) *Z. Jost*, VIII, 281. G. P.

eerst voor een profeet uitgaf, en later, toen hij zag, dat het volk vertrouwen in hem stelde, voor den Messias wilde doorgaan. Het waren vooral de ligtgeloovige Italiaansche Joden, die den bedrieger het eerst hun vertrouwen schonken en hem schriftelijk uitnoodigden, tot hen te komen. R. *Mordechai* liet zich niet lang bidden, maar begaf zich terstond na de ontvangst der uitnoodiging op weg naar *Italië*. Aldaar aangekomen, werd hij door de bedrogenen met de meest mogelijke eerbewijzen ontvangen. Hij werd vergezeld door eenen rabbi, die hem als knecht diende, maar die desniettemin verstandiger was dan alle andere Joden, die in R. *Mordechai* geloofden; want hij was het, die zijne geloofsgenooten in *Italië* voor den bedrieger waarschuwde en hun zeide, dat alles, wat hij deed, louter bedrog en logen was. Maar zijne woorden vonden geen ingang bij de verblinde menigte, en in plaats van hem dank te betuigen voor zijne waarschuwing, werd hij niet alleen verjaagd, maar men dreigde hem zelfs met erger, indien hij niet plegtiglijk beloofde, dat hij nergens van *R. Mordechai* kwaad zoude spreken. De arme rabbi keerde nu weder naar *Duitschland* terug, en zich wegens het belangrijke der zaak genoegzaam ontslagen achtende van de belofte, welke hij den Italiaanschen Joden gedaan had, om namelijk van den gewaanden Messias geen kwaad te spreken, verkondigde hij ook luide in laatstgenoemd land, dat *R. Mordechai* niets anders was dan een ellendige bedrieger. Deze vrijmoedigheid had ten gevolge, dat de goede rabbi zelfs nog in *Duitschland* door de Italiaansche heethoofden vervolgd werd, daar deze onderscheidene brieven, wier inhoud zeer ten zijnen nadeele strekte, naar dit land afzonden. Het duurde echter niet zeer lang, of men leerde *R. Mordechai* ook in *Italië* van de regte zijde kennen, zoodat zijne rol daar spoedig ten einde was. Nu begaf hij zich wederom naar *Duitschland*, maar ook daar schipbreuk lijdende op het gezonde ver-

stand zijner geloofsgenooten, vertrok hij eindelijk naar *Polen*.

In het jaar 5453 (1693 g. j.), op den derden dag der maand *Tammuz*, ontstond er een hevige brand in de Jodenwijk te *Praag*, welke zoo spoedig en zoo hevig in woede toenam, dat de gansche wijk in weinige uren was neêrgebrand (9). In het jaar 5476 (1716 g. j.), op den vier en twintigsten dag der maand *Tebet*, werd de Jodenstraat te *Frankfort a. M.* zoo zeer door eenen brand geteisterd, dat ook zij in korten tijd in een' puinhoop was veranderd. En eindelijk werd op den laatsten dag der maand *Tebet*, in het jaar 5481 (1721 g. j.), de Jodenwijk in laatstgenoemde stad wederom door een' brand bezocht, waarbij de Synagoge en de woning van den rabbijn eene prooi der vlammen werden (10).

In het jaar 5490 (1730 g. j.), werden de Joden te *Hamburg* door het gemeen aldaar zoodanig in het naauw gebragt, dat zij allen bijna zouden zijn vermoord geworden (11). De zaak heeft zich op de volgende wijze toegedragen: Een jeugdige predikant, die zijne eerste preêk in de kerk zoude houden, meende, daar hij nog slechts weinig ondervinding had, dat hij zijn gehoor nog meer zoude behagen, wanneer hij het een of ander ten nadeele der Joden in zijne preêk inlaschte. Hij deed dit dan ook, zonder te bedenken, welke onberekenbare gevolgen deze onvoorzigtigheid zoude kunnen na zich slepen. Wij zeggen: onvoorzigtigheid; want de jongen deed het geenszins uit haat tegen de Joden, of met het doel om het volk tegen dezen aan te zetten; maar alleenlijk — gelijk wij reeds hebben aangestipt — om zijne

(9) *Z. Zémach David* II, 1689.

(10) Deze Rabbijn was *R. Naftali Cohen*, geboren te *Ostre* in de *Ukraine* — over dezen brand v. *F. a. M.* Zie *Jud. Merkwürdigkeiten* (B. V. bl. 11) v. *Schudt* die ooggetuige van dezelve was. Alsmede *Jost.* VIII, 306.

(11) Zie het werkje *Os Mebtacha* van *Sal. Dessau* (*Amsterdam* 1734)

G. P.

toehoorders daardoor misschien meer voor zich in te nemen, terwijl wij later zullen zien, hoe hij zijne onvoorzigtigheid weder trachtte goed te maken. De predikant dan, zeiden wij, sprak eenigzins ten nadeele der Joden, en het gemeen, dat blijde was een voorwendsel te hebben, om zijnen haat tegen de vreedzame volgelingen van *Mozes* bot te vieren, greep deze gelegenheid aan, om zich op hen te wreken voor het onregt en het kwaad, dat de Joden hetzelve — nooit gedaan hadden. Maar zij, die het kwaad broeiden, waren tevens van meening, dat eene enkele preêk, waarin hier en daar eenige woorden ten nadeele der Joden voorkwamen, geen genoegzamen; ook maar eenigzins te regtvaardigen grond opleverde, om maar zoo onverhoeds op de Joden aan te vallen, en daar deze zelven geene aanleiding daartoe gaven, moest er een voorwendsel gezocht of eene gunstige gelegenheid afgewacht worden. De laatste bood zich maar al te spoedig aan. Nog denzelfden dag, Zondag den zevenden *Elloel* van het jaar 5490 (1730 gew. jaart.), kwam eene Christin van *Altona* in een' hoog beschonken toestand naar *Hamburg*. De verschijnselen harer dronkenschap openbaarden zich, behalve in een' waggelenden gang, in het zingen van allerlei onzinnige liederen, vergezeld van potsierlijke gebaren, gelijk wij die nog heden — daar de natuur altijd dezelfde is — elken beschonkene kunnen zien verrigten. Een tal van personen van beider kunne verzamelde zich om haar heen, ten einde zich met haar te vermaken. Het toeval wilde, dat eene Joodsche vrouw, voor de deur harer woning staande, mede dit voor ontmenschte menschen zoo vermakelijke spel toezag, en van tijd tot tijd er over lachte. Hierdoor ontstond eene twist tusschen het gemeen en de Joodsche vrouw, alsof de eersten alleen en uitsluitend het regt gehad hadden, over eene beschonkene vrouw, die belagchelijke gebaren maakt en onzinnige liederen zingt, te lagchen

en er zich vrolijk mede te maken. Wat hiervan ook zij, zooveel is zeker, eenigen uit de menigte traden meer vooruit en dreigden de Jodin te slaan; maar deze vond het raadzamer, de haar toegedachte slagen niet af te wachten, en koos derhalve het hazenpad. De belhamels, hunne prooi ziende ontsnappen, vergenoegden zich nu met het zich verwijderende slagtoffer eenige vloeken en bedreigingen achter na te zenden. Middelerwijl was der beschonkene vrouw, waarschijnlijk om de grap nog piquanter te maken, de muts van het hoofd gerukt geworden, en nu zeide men, dat een Joodsch jongeling die zich ook onder de menigte had bevonden, de muts had gestolen, die minstens eene waarde van vijf rijksdaalders had. De onschuldig vervolgde jongeling liep al wat hij loopen kon, om aan de woede der woeste menigte te ontkomen, en eindelijk gelukte het hem, zich in het huis eens geloofsgenoots te verbergen. De belhamels, die reeds van hunne prooi meenden zeker te zijn, wilden haar tegen elken prijs terug hebben, en riepen met donderende stem, dat zij de vensters van des Joods woning zouden verbrijzelen, indien men hun den jongeling niet uitleverde. Gelukkiglijk echter, werd het geweld en het geschreeuw door de niet ver verwijderde hoofdwacht vernomen, zoodat de bevelhebber vier en twintig soldaten afzond, welke het volk uiteendreven.

Zoo was dan de opschudding dien dag gestild, doch slechts om den volgenden dag voor eene andere plaats te maken. Toen was het namelijk een Christen jongeling, die het kind eens Joods, zonder door hetzelve te zijn getergd of beleedigd, deerlijk sloeg en mishandelde. Een dienaar van des kinds vader, die het gebeurde gezien had, en dit onregt en deze baldadigheid niet ongestraft wilde laten, liep den jongeling achterna en bragt hem met eenen kleinen stok, dien hij bij zich had, eenige slagen toe, hetgeen oorzaak was, dat de jongeling eene kruik met melk gevuld, welke hij zoo even gehaald had, uit de hand liet vallen, zoodat zij brak en de

melk over de straat weg liep. De moedwillige knaap schreeuwde nu hoog en laag, dat hij zijne kruik en melk betaald wilde hebben, en daar de Jood hieraan geen gehoor wilde geven, besloot de knaap, andere meer krachtige middelen in het werk te stellen, om den Jood tot vergoeding der veroorzaakte schade te noodzaken. Binnen weinige oogenblikken had hij dan ook met dat doel een' aanzienlijken hoop straatjongens verzameld, welke hem als hulptroepen tegen den Jood moesten dienen. Spoedig was men voor het huis van den vijand aangekomen, en nu verhief zich uit honderde monden de kreet, dat de Jood de kruik en de melk moest betalen. Eene nabij zijnde wacht zond ook thans eenige manschappen af, om de moedwillige straatjongens weg te jagen; doch deze lieten zich hierdoor niet afschrikken; want naauwelijks hadden zich de soldaten verwijderd, of zij keerden onder nog veel meer geschreeuw en getier terug, wierpen de glazen van de woning des vervolgden Joods in en bedreven nog vele andere baldadigheden. Hierop ging de Jood zich bij de stedelijke regering beklagen en verzocht, dat men de schuldigen zoude straffen. Doch de voorzitter antwoordde hem, dat hij hem, zoo als de zaken nu stonden, niet konde helpen, aangezien er zoo vele jongens, van alle hoeken der stad bijeengekomen, geweest waren, en men dus onmogelijk kon weten, wie al of niet aan de gepleegde baldadigheden had deel genomen. Hij gaf hem evenwel den raad, den jongeling, die de aanleiding tot de opschudding had gegeven, wanneer deze namelijk eens weder zijne woning zoude voorbij komen, met zachte woorden in zijn huis te lokken en hem dan — altoos door zoete redenen — uit te hooren, wie eigenlijk de regte belhamels waren en wie hem zelven tot al deze baldadigheden had aangezet. „Gelukt u dit," voegde de voorzitter er bij, „kom dan nader bij mij, en wij zullen zien, wat wij voor u kunnen doen." Den volgenden dag reeds ging de bedoelde jongeling de woning van den Jood voorbij, en

naauwelijks had deze hem gezien, of hij ging naar hem toe, sprak hem zeer vriendelijk aan en lokte hem eindelijk met zachte en vleijende woorden in huis. Nu vroeg hem de Jood, wie toch wel de personen waren, welke hem tot zoo veel slechtheid aangespoord hadden, en beloofde hem, ingeval hij de waarheid zeide, niet alleen de kruik en de melk te zullen betalen, maar hem nog bovendien een fraai geschenk te geven. De jongeling echter, in het bewustzijn van hetgeen hij gedaan had, misschien nu eerst zijne tegenwoordigheid van geest terug krijgende, welke hem door de zoetsappige woorden des Joods begeven had, herinnerde zich ook nu eerst, dat hij zich in de magt bevond van hem, dien hij zoo zeer beleedigd had; wel verre dus van aan des Joods verlangen te voldoen en diens vragen te beantwoorden, geloofde hij veeleer, dat deze slechts eene inleiding waren tot de stokslagen, die hij daar zoude ontvangen; hij schreeuwde dan ook uit al zijne magt om hulp en hield daarmede niet eerder op, dan nadat hij verzekerd was, dat men hem gehoord had; hetgeen hem daaruit bleek, dat zich eene menigte volks voor de woning des Joods verzamelde. Deze, hoewel niet voornemens geweest zijnde, den jongeling eenig kwaad toe te voegen, en zich door diens geschreeuw toch zeer bedreigd ziende, zag geen ander middel, om aan de woede des volks te ontkomen, dan den jongeling ongehinderd zijn huis te doen verlaten. Hij wilde hem echter, uit vrees voor het binnendringen des gepeupels, niet door de deur laten vertrekken; er bleef hem dus geene andere keuze over, dan hem door het vensterraam te verwijderen, hetgeen ook door hem gedaan werd. Maar wat gebeurde er nu? Het volk — wij bedoelen het gepeupel — zeide, dat de Jood voornemens geweest was, den jongeling te vermoorden, hetgeen hij, naar zij voorgaven, ook zekerlijk zoude gedaan hebben, indien zij niet nog tijdig genoeg waren aangekomen, om het arme slagtoffer te redden. Den jongeling werd tevens van alle kanten

ingefluisterd, dat hij die beschuldiging tegen den Jood moest volhouden; aan een ieder, zeide men hem, moest hij zeggen dat de Jood hem had willen vermoorden, en dat hij het mes reeds daarvoor had opgeheven, toen hij door de volksmassa nog even tijdig genoeg gered werd. Deze en de reeds vroeger vermelde opschudding gaven aanleiding, dat het gemeen in het geheim vergaderingen hield en overeenkwam, om alle Joden te *Hamburg* te dooden. Deze gruweldaad zoude door hen volbragt worden op den eerstkomenden vrijdag avond, terwijl de Joden aan den feestdisch zouden zijn gezeten. Zij waren dan zeker hen allen te huis te vinden en geen der slagtoffers kon hun dan ontgaan. Dit afschuwelijke plan werd natuurlijk geheim gehouden, zoodat niemand anders dan de deelnemers er kennis van had. Maar de Heere, die zoo vele onschuldigen niet wilde doen omkomen, veroorloofde, dat onder de zamenzweerders iemand gevonden werd — door de aterlingen met den naam van verrader, doch door ons met dien van menschenredder bestempeld — die den parnassijns kennis gaf van de onweêrswolken, welke de Joden boven het hoofd hingen. De parnassijns, zich deze waarschuwing ten nutte makende, zonden nog vóór den ingang van den Sabbath eenen bode of kerkdienaar aan al hunne geloofsgenooten van huis tot huis, ten einde ook hun kennis te geven van hetgeen zij hadden vernomen, hun tevens den raad doende geven, hunne winkels zoo spoedig mogelijk te sluiten en een' voorhang voor hunne glazen te hangen, opdat zij, die naar hun leven dorstten, de sabbathlichten niet zouden zien, dewijl het tegenovergestelde ligtelijk hunnen nijd nog meer zoude opwekken. Ook werd der vrouwen de wenk gegeven, dat zij dezen avond niet naar de Synagoge zouden gaan, terwijl eindelijk den mannen nog gezegd werd, dat zij zich niet in hunnen feestmantel zouden hullen; alle welke voorzorgen alleen daarom genomen werden, om de afgunst van het gemeen niet gaande te maken. Toen eindelijk de Sabbath ge-

komen was en de Joden aan hunnen feest-disch gezeten waren, ten einde zich voor de vermoeijenissen en beslommeringen des levens gedurende de werkdagen schadeloos te stellen, verzamelde zich het gemeen, zoo als het was overeengekomen, en weldra hoorde men het geschreeuw en getier van vele duizenden in de straten der Jodenwijk. Eene menigte matrozen, zoowel van *Hamburg* als van *Altona*, had zich nog bij het gemeen gevoegd, en de eerste daad van geweld door hen bedreven, was het inslaan der glazen van der Joden woningen, hetgeen der woeste menigte des te gemakkelijker viel, daar de sluitluiken niet van buiten, maar van binnen waren aangebragt. Men verbeelde zich ook den schrik en angst, welke de Joden bevingen, toen zij eenigen der matrozen hoorden zeggen: „Welaan jongens! laat ons de daken van de huizen der Joden beklimmen, de pannen en leijen er afnemen en de Joden er dood mede werpen." Doch de Christen inwoners verzetteden zich krachtig tegen dit barbaarsche voornemen, niet omdat zij de daad zelve laakten, maar omdat zij voor zich zelven vreesden, gelijk uit hunne eigene woorden zal blijken: „Om Gods wil," dus spraken zij tot de matrozen, „laat af van uw voornemen, en vernielt niet de woningen der Joden; want zij behooren niet hun, maar aan de aanzienlijken en de burgers dezer stad, die dezelve met groote kosten gebouwd en ze den Joden slechts verhuurd hebben. Indien gij uwe plannen van verwoesting volvoert op den eigendom der Christenen, dan zal de regering deze daad als eene tegen haar gepleegde muiterij aanmerken, en gij en wij allen, die hier tegenwoordig zijn, zouden gewis hiervoor gestraft worden." Dus spraken eenige burgers, en hunne woorden hadden dan ook inderdaad ten gevolge, dat de matrozen hun boos opzet lieten varen.

De parnassijns en gemeente-bestuurderen begaven zich in dien nacht naar onderscheidene leden der regering, welke zij, daar de nood zoo dringend was, uit hunnen slaap lieten

wekken en hun van het reeds gebeurde en van hetgeen er, zonder hunnen bijstand, vermoedelijk nog gebeuren zou, kennis geven. De leden der regering, die zich den Joden steeds genegen betoond hadden, aarzelden nu ook geen oogenblik hun te hulp te komen. Zij stonden op, kleedden zich in der haast aan en verzamelden zich toen op het raadhuis. De maatregel, door hen ter bescherming der Joden genomen, was de volgende: Zij deden eenige tamboers de verschillende wijken der stad doorloopen, die door het geroffel hunner trommen de burgerwacht moesten onder de wapens roepen. Vervolgens werd aan deze door de tamboers, op last der regering, het bevel gegeven, zich onmiddellijk naar de Jodenwijk te spoeden, ten einde aldaar het oproer te stuiten. Zoo stond dan ook in korten tijd de burgerwacht voor de huizen der Joden geschaard. Het bleek echter alras, dat zij, ten minste velen harer leden, alleen hier stonden, omdat het hun door de regering aldus gelast was, daar zij anders uit eigen beweging of met het doel, om de onschuld te beschermen, hier niet zouden gekomen zijn. Want velen hunner morden er luide over, dat men hen herwaarts had gezonden en hen waarschijnlijk lang van hunnen arbeid zoude afhouden. „Wie weet," dus dachten nu de Joden, die spoedig den tegenzin hadden opgemerkt, met welke de wachten voor hunne woningen stonden, „wie weet, of diegenen, die de goede regering ter onze bescherming heeft gezonden, zich niet ook vijandig jegens ons zullen betoonen en of ook zij ons niet leed zullen berokkenen?" En zij hadden zich helaas! niet bedrogen. Want de burgerwacht had van de regering in last, de Joden te vermanen, zich in hunne woningen opgesloten te houden, en zich niet eerder op straat te wagen, dan nadat het oproer zoude gestild zijn. Deze maatregel van de regering was zeer wijsselijk genomen, want teregt dacht zij, dat elke Jood, die zich thans op straat onder de menigte zoude begeven, door het teugellooze gepeupel in zijne blinde woede zoude vermoord

worden, en eenmaal met moorden begonnen zijnde, wie zoude dan kunnen zeggen, waar en wanneer het zoude ophouden? Maar de burgerwachten, die den Joden — gelijk wij reeds hebben aangemerkt — eerder vijandig dan genegen waren, volvoerden den haar opgedragen last, om de Joden namelijk te vermanen binnens huis te blijven, niet, opdat deze tegen het hen dreigende gevaar geene voorzorgen zouden kunnen nemen, en dan welligt in de handen hunner vijanden zouden vallen.

Den volgenden ochtend begaf zich een Joodsch onderwijzer reeds vroeg op de straat, ten einde den vroegen ochtenddienst bij te wonen. Maar naauwelijks had hij zijn huis verlaten, of eenige burgerwachts sloegen hem met hunne degens op het hoofd en op den nek, en duwden hem de volgende woorden toe: „Jood! waarom overtreedt gij het bevel der stedelijke regering? Heeft zij niet gelast, dat geen Jood zich voor zijne woning zoude vertoonen, dan nadat het oproer zal gestild zijn?" Het baatte den man weinig, dat hij zeide, van het bedoelde bevel geen kennis te hebben gedragen; de gevoelloozen gingen steeds voort met hem te slaan, tot dat het slagtoffer, wiens pijnen onverdragelijk werden, luide begon te schreeuwen. Zijne geloofsgenooten, die zijne kreten hoorden en de oorzaak daarvan wel bevroedden, verkeerden nu ook in grooten angst, want zij dachten, dat ook zij zoo onmededoogend zouden geslagen worden, en wanneer die vrees ook ijdel zoude zijn, dan bleef er nog genoeg over, om hun het angstzweet op het aangezigt te jagen; immers, indien diegenen, die ter hunne bescherming waren gezonden, zoo wreedelijk jegens hen handelden, wat moesten zij dan van hunne openbare, verklaarde vijanden verwachten? De voorzigtigheid raadde hun dus als van zelf, binnen hunne woningen te blijven en zich niet op straat te vertoonen. Aan dezen regel, dien zij zich zelven hadden voorgeschreven, bleven zij getrouw, tot dat eindelijk zekere

Samuel het den volgenden Maandag waagde, zich voor de deur zijner woning te laten zien; maar ook in denzelfden oogenblik werd hij door de burgers gegrepen en in de gevangenis geworpen, als of hij een gemeen misdadiger geweest ware, en niet eerder dan na verloop van eenige weken werd hij door de regering weder in vrijheid gesteld.

In den nacht van Vrijdag op Zaturdag, toen het oproer op zijn hevigst was, had nog het volgende plaats: Twee der aanzienlijkste regeringspersonen kwamen in de Jodenwijk, in hun rijtuig gezeten, aangereden en spraken het volk aldus aan: „Gij bedriegt u zeer, wanneer gij denkt met de Joden alles te mogen doen, wat u goed dunkt. Zij staan onder onze bescherming, en het leed, det men hun berokkent, zal aangemerkt worden als hadde men het aan onze personen toegevoegd." Eenige oogenblikken later kwam ook de militaire bevelhebber aangereden en trachtte mede door zachte woorden het volk tot bedaren te brengen. „Mijne kinderen!" dus ving hij aan, „hetgeen ik van u heb vernomen grieft mij zeer en is ook zeer laakbaar. Met welk regt en met welk doel brengt gij gedurende den nacht door uw geschreeuw en getier de stad in rep en roer? Wanneer gij ook meent of er zelfs zeker van zijt, dat door de Joden aan een' of meer der uwen onregt is aangedaan, dan zijn er immers regters om de zaak te onderzoeken en den schuldige of schuldigen te doen straffen. Het is u derhalve niet geoorloofd, uwe eigene regters te zijn; zulk eene zaak moet eerst naauwkeurig en met bedaardheid onderzocht worden, alvorens men iemand eenige straf kan opleggen. Indien het dan bevonden zal worden, dat de bedoelde Jood inderdaad het voornemen had, den Christen jongeling te dooden, dan zal hij voorzeker de verdiende straf niet ontgaan. Maar gesteld ook, dat de man zonder eenigen twijfel schuldig is, dan vraag ik u nog: met welk regt wilt gij alle Joden straffen voor de misdaad, die slechts door één hunner is gepleegd? Derhalve, mijne

kinderen! handelt gij zeer onregt, en waarom wilt gij dan beschouwd worden als ongehoorzame burgers, die tegen de regering zijn opgestaan; eene gebeurtenis, waarvan de geschiedenis onzer stad naauwelijks een voorbeeld kan aanwijzen? Verbeeldt u ook niet, dat de leden der regering stille en werkelooze toeschouwers zullen blijven van uwe snoode bedrijven, en dat zij dezelve niet zullen trachten te beletten. En wat mij betreft, ook ik zal niet nalaten de Joden met al de mij ten dienst staande magt te beschermen. Slechts één woord uit mijnen mond, en duizenden mijner gewapende krijgslieden, waarvan één genoeg is, om honderd uwer uiteen te jagen, zijn gereed om als een stortvloed op u te vallen en u het stof te doen kussen. Weest dus gewaarschuwd, niets meer tegen de Joden te ondernemen. »Dus sprak de edele krijgsman; maar zijne woorden oefenden niet dien heilzamen invloed uit, welken hij er zich van beloofd had; het volk bleef steeds in zijne dreigende houding onbeweeglijk staan, tot dat hij eindelijk de trommels ten teeken van aanval liet roeren en het volk langzamerhand uiteen ging. Zoo was dan dien nacht het gevaar van de Joden geweken, maar slechts om den volgenden dag nog dreigender te worden; want toen verzamelde zich wederom eene menigte, uit de heffe des volks zamengesteld, in de Jodenwijk, waarvan sommigen met groote steenen, anderen met dikke stokken en wederom anderen met pieken gewapend waren. De Joden verkeerden nu in des te grooteren angst, daar zij des nachts sommigen uit het gepeupel al aftrekkende hadden hooren zeggen: Thans gaan wij heen, maar morgen komen wij terug, en dan zal het erger met u afloopen enz. Daarbij kwam nog — en de Joden wisten dit — dat vele matrozen zich bij de onderscheidene messenmakers te *Hamburg* vervoegd en zich drie honderd verbazend groote messen bij hen hadden aangeschaft, die er wel voor berekend waren, om iemand met éénen slag het hoofd van den romp te scheiden.

De angst, waarin dus de Joden verkeerden, belette hun, dien Sabbathdag naar de synagoge te gaan; maar een ieder smeekte den God van Israël in treffende, hartroerende woorden, dat Hij het hen wachtende onheil van het hoofd Zijner kinderen mogt afwenden. Alleen zij, welke in de gangen woonden, waar zich de synagogen bevonden, waagden het derwaarts te gaan, om vereenigd hunne smeekgebeden naar den God der vaderen op te zenden.

Ondertusschen werden de onderscheidene straten der Jodenwijk al meer en meer met gemeen volk gevuld, dat het voornemen had de Joden wreedelijk te vermoorden.

Schrik en ontsteltenis heerschte er thans onder de Joden; de nood, het levensgevaar was dreigend, en dit noopte den edelen parnassijn R. *Seligman Cohen*, met gevaar van zijn leven zijne woning te verlaten en nogmaals de hulp der goede regering in te roepen. Naauwelijks was hij op straat gekomen, of hij werd door eene bende krijgslieden omsingeld, ten einde hem tegen de aanvallen van het gepeupel te beschermen, en zoo begaf hij zich, onder deze magtige hoede, naar het raadhuis, waar hij alle leden der regering bij elkander vond. Nadat deze met het doel zijner komst in korte, maar krachtige taal waren bekend gemaakt, werd onmiddellijk eenparig het besluit genomen, om alles aan te wenden, ten einde de Joden te redden. Dien ten gevolge werd in alle straten en pleinen aangeplakt en tevens mondelings afgekondigd, dat al wie het zoude wagen, eene hand tegen eenen Jood op te heffen of hem een onteerend woord toe te voegen, met den dood zoude gestraft worden. En daar men in buitengewone gevallen dikwerf ook buitengewone middelen moet bezigen, om zijn doel te bereiken, werd bij deze afkondiging nog het volgende gevoegd: „Al wie, hij zij groot of klein, bij de regering iemand zal aanklagen van het bovengenoemde verbod te hebben overtreden, zal door haar als een onomstootbare getuige aangemerkt worden en eene aan-

zienlijke belooning ontvangen, terwijl de aangeklaagde onmiddellijk de doodstraf zal ondergaan." De Joden, deze afkondiging gehoord hebbende, meenden nu zich veilig op de straat te kunnen begeven, hetgeen hun dubbel aangenaam was, daar zij, overeenkomstig hun godsdienstig verbod, niet gewoon des Sabbaths in hunne woningen te koken, hunnen maaltijd voor dien dag van den bakker wenschten te doen halen, in wiens oven hij daags te voren ter gaarwording was geplaatst geworden. Maar hoe deerlijk hadden zij zich bedrogen! Eene joodsche dienstmaagd, die voor haren heer het eten van den bakker ging halen, werd door het gepeupel gegrepen, naakt uitgekleed en vervolgens met roeden geslagen, en daar op het geschreeuw der dienstmaagd toch geene hulp kwam opdagen, werd zij tot aan haars meesters woning vervolgd.

Ondertusschen werd door den bakker op het gewone uur de oven geopend, om de met spijzen gevulde potten er uit te nemen. Doch het gepeupel, dat er den reuk van gekregen had, viel bij den bakker in en kaapte alle koperen en aarden pot weg. Sommigen aten de zich daarin bevindende spijzen op, en namen toen de kostbare koperen potten mede; terwijl anderen de spijzen roekeloos op straat wierpen en alleen de koperen potten buit maakten.

Doch den hoofden der belhamels was het niet gegund, de vruchten hunner wraak te smaken; want nog denzelfden Sabbath werd de scheepskapitein, die de matrozen tegen de Joden had opgehitst, benevens eenige andere raddraaijers gevat en in de gevangenis geworpen; en daar het gemeen nu zag, dat de regering met geene ijdele bedreigingen geschermd had, maar dat zij met alle haar ten dienst staande middelen de Joden verdedigde, begon het op zijne beurt ook vrees te koesteren en liet vooreerst zijne booze plannen varen. Op denzelfden dag werd ook de jongeling gevangen genomen, die luide verklaard had, dat de Jood, van wien wij hierboven

reeds hebben melding gemaakt, het had willen vermoorden. Beloften, vermaningen, bedreigingen, alles stuitte af op de hardnekkigheid van den jongeling; hij bleef steeds datgene verklaren, wat hem door de vijanden der Joden was ingegeven, zoodat hij volstrekt niet te bewegen was, eene bekentenis der waarheid af te leggen; en dat hij aan deze geene hulde deed, bleek genoegzaam daaruit, dat hij het gebeurde in de verschillende door hem ondergane verhooren steeds op eene andere, van het vroeger verklaarde afwijkende wijze verhaalde, hetgeen de regters dan ook noopte, zijne verklaringen als onwaar te beschouwen.

Ofschoon nu een voor de Joden gunstige ommekeer in de zaken had plaats gehad, was hun angst toch nog niet verdwenen, hetgeen velen hunner deed besluiten, met achterlating van geld en goed, de stad nog dienzelfden Sabbathdag te verlaten en zich naar het nabij gelegene *Altona* te begeven. Velen staken ook de *Elbe* over en hielden zich in de voorsteden bij vrienden of bekenden, die hun eene schuilplaats wilden verleenen, verborgen.

Ondertusschen wilde men — wel te verstaan, het gemeen — den Joden te *Altona* ook het leven verbitteren en hun welligt een gelijk lot bereiden als dat, aan hetwelk zij te *Hamburg* met zoo vele moeite en na zoo veel schrik en angst waren ontkomen. Ook hier begon het gepeupel met dit doel reeds zamen te scholen; maar de ferme houding der Deensche regering, welke terstond liet bekend maken, dat al wie slechts eene hand tegen eenen Jood zoude opheffen, met den dood zoude gestraft worden, deze krachtige maatregel, zeggen wij, deed het gepeupel terstond uiteen gaan en maakte aan de oproerige beweging een einde.

Den volgenden Zondag vernam de Parnassyn *R. Seligman*, dat de matrozen wederom het plan gevormd hadden, de Joden onverhoeds te overvallen en hen allen te vermoorden. Er was derhalve geen tijd te verliezen, en *R. Seligman* be-

gaf zich terstond naar den militairen bevelhebber, wiens goede gezindheid hem bekend was, en riep zijnen bijstand in tegen de matrozen. De generaal als ook de leden van zijnen staf namen hierop het besluit, om, bijaldien het gepeupel weder zoude zamenscholen, om den Joden kwaad te doen, onmiddellijk met scherp onder hetzelve te laten schieten. Te gelijker tijd deed de stedelijke regering de onderscheidene scheepskapiteins bij lijfstraffe aanmanen, dat zij hunne matrozen zouden verbieden, het schip, waarop zij dienden, te verlaten. Beide deze maatregels troffen hun doel, zoodat dan ook dien dag geen enkele matroos in de stad gezien werd.

Met dit al echter, gaf het gemeen nog zijne pogingen niet op, om den Joden het leven te verbitteren. Ziende dat de burgerlijke en militaire overheid beide den Joden bijstand boden, beraamden die laaghartigen een ander plan, om hun doel te bereiken. Zie hier wat zij deden: Een hunner beklom steelsgewijze het dak van de woning eens Joods, en hetzelve bereikt hebbende, wierp hij steenen naar beneden op eenige Christenen, welke zich voorbedachtelijk onder zijn bereik geplaatst hadden. Wij zullen daarbij niet behoeven te zeggen, dat hij, die boven op het dak was, wel zorg droeg, niemand zijner makkers te treffen. Maar wat deed het volk nu? Het begaf zich naar de leden der stedelijke regering en zeide hun; „Edel achtbare heeren! gij wildet het booze niet gelooven van de Joden; gij zult er u thans zelven van kunnen overtuigen; komt slechts mede en gij zult zien, dat zij van de daken hunner woningen steenen op ons werpen." Dus spraken der Joden vijanden; maar de Heere gaf, dat een lid der regering zich de moeite gaf, zelf de zaak te onderzoeken. Hij reed, door twee zijner dienaren vergezeld, naar de Jodenwijk, en aldaar aangekomen, beklom hij zelf met zijne bedienden het dak, van hetwelk de steenen werden geworpen, en bevond, dat dit door eenen Christen gedaan werd. Men verbeelde zich des regtschapen mans verontwaardiging

en tevens zijnen toorn. Zijne eerste woorden, tot den dader gerigt, waren dan ook alles behalve zacht; want hij kondigde hem zijn doodvonnis aan; terwijl zij, die zich op straat bevonden, de scherpste berispingen ontvingen. Een en ander had ten gevolge, dat het volk terstond uiteen ging. Wat de geestelijkheid betreft, deze gedroeg zich zoowel den eersten Zondag als den tweeden zeer lofwaardig; indien zij er althans lof voor verlangt, dat zij de vervolgde onschuld zoo veel mogelijk trachtte te beschermen. Ook de jeugdige predikant, die — zoo als wij reeds vroeger hebben aangestipt — het eerst, doch naar het bleek, onwillekeurig aanleiding tot de opschudding had gegeven, trachtte zijne onvoorzigtigheid op alle mogelijke wijzen weder goed te maken. Na het volk onder het oog te hebben gebragt, dat zij zijne woorden, op zijn zachtst genomen, niet hadden begrepen, dat zij er venijn in plaats van honig uit gezogen hadden, liet hij zich aldus hooren: „Gijl. hebt u aan de grootste misdaad, die een burger kan begaan, schuldig gemaakt: gij zijt namelijk tegen het wettig gezag opgestaan. Vervolgens hebt gijl. u als dieven, als roovers gedragen; gij bestormdet de woning des bakkers en staalt de spijzen en ook de koperen potten, die den Joden toebehoorden. Waart gijl. hiermede voldaan? neen. De kostelijke spijzen, die van den zegen des Hemels getuigen, werden door u versmaad, onder de voeten vertrapt en den honden voorgeworpen. Gijl. hebt dus gezondigd, grovelijk gezondigd tegen God en de menschen." Na in dien geest te hebben uitgeweid, nam hij de Joden tot onderwerp zijner rede. „De Joden," zeide hij onder anderen, „zijn het uitverkoren volk; wanneer zij ook gezondigd hebben tegen God, is het onze taak niet, hunne regters te zijn; al wie hun eenig leed toevoegt, zal gewisselijk door den Hemel daarvoor gestraft worden." Deze en dergelijke woorden bragten ook het hunne bij, om het volk tot inkeer te brengen en het van zijne booze plannen te doen afzien. Desniettegenstaande waagden

de Joden het voor als nog niet, hunne woningen te verlaten en zich op straat te begeven. Eerst den volgenden Dingsdag, toen alles geheel rustig was geworden, begonnen zij zich nu en dan weder in het openbaar te vertoonen. De opperrabbijn der drie joodsche gemeenten te *Hamburg*, *Altona* en *Wanzebeck* verordende ook, naar aanleiding van het gevaar, waaraan de Joden waren blootgesteld geweest, dat men telken jare den dag hunner bevrijding door een plegtig vasten en het uitspreken van *Selichot* zoude vieren, en dat men dien dag vooral God zoude bidden, dat Hij de Joden voortaan van alle rampen en onheilen moge bewaren.

Later, toen namelijk al deze vervolgingen reeds hadden opgehouden en de Joden in rust en vrede leefden, vaardigde de stedelijke regering eene verordening uit, waarbij het den Joden verboden werd, op hun nieuwjaarfeest op de bazuin te blazen en op het loofhuttenfeest loofhutten te maken. De regering deed dit niet uit haat tegen de Joden of om hun de uitoefening hunner godsdienst te beletten; integendeel, zij deed het met het loffelijke doel, dat het gemeen in deze ceremoniën geene aanleiding zoude vinden, naijverig op de Joden te worden en hun op nieuw leed en onaangenaamheden te berokkenen. De parnassijns der beide joodsche gemeenten, die der Hoogduitsche en die der Portugesche, konden hierin echter niet berusten en wenschten het verbod te zien opgeheven, dat de uitoefening van twee zulke voorname godsdienstpligten in den weg stond. Zij begaven zich derhalve gezamentlijk naar het raadhuis, waar de stedelijke regering vergaderd was, en baden en smeekten haar zoo lang, tot dat het bedoelde verbod werd ingetrokken. Zoo moge de Heere ons steeds bijstaan, opdat wij onbelemmerd en ongestoord Zijne heilige geboden kunnen blijven waarnemen en wij daardoor het eeuwige leven mogen deelachtig worden!

In het jaar 5497 (1737 g. j.) hadden de Joden te *Posen* veel te lijden, doordien men — gelijk dit aan de volgelingen van *Mozes*

zoo dikwerf is wedervaren — valschelijk van eenen moord beschuldigde. Er werd namelijk een Christenkind dood op den weg gevonden, en men maakte geene zwarigheid openlijk te verklaren, dat de Joden het gedood hadden. Maar de beschuldigers konden niet één degelijk bewijs ter staving hunner verklaring aanvoeren, en zoo lang zij dit niet deden, konden zij hunnen haat tegen de Joden niet voldaan zien. Zij namen nu hunne toevlugt tot eene Christin, die zich wegens de eene of andere gepleegde misdaad in de gevangenis bevond, en haalden haar door kracht van geld over, om in een door haar nog te ondergaan verhoor voor de regtbank de leugenachtige bekentenis af te leggen, dat zij het bedoelde kind aan de Joden verkocht had, en dat vooral R. *Leb Darsan* en R. *Jakob Stadlan* met haar daarover gehandeld hadden. Terstond werden nu deze twee geleerden benevens eenige andere Joden gevangen genomen, terwijl de overigen het niet waagden, zich op straat te vertoonen, daar zij anders zekerlijk door het opgewonden gepeupel zouden zijn vermoord geworden. Vele Joden ontvlugtten ook de stad, met achterlating van hunne huizen, have en goed, ten einde maar hun leven te behouden. Op den achttienden dag der maand *Cheswan* van het jaar 5497 (1737 g. j.) werd de vrome R. *Leb Darsan* op de pijnbank gelegd, gemarteld en gefolterd, om hem eene bekentenis af te persen van de misdaad, welke hij niet alleen niet begaan had, maar waarvan zelfs het denkbeeld in de verste verte nooit bij hem was opgekomen. De brave man echter, ofschoon schier bezwijkende onder de pijnen, die men hem deed ondervinden, uitte geen enkel woord van bekentenis noch van ontkentenis; niet dat hij voor zijn leven vreesde; ô neen! een beter, zaliger leven stond den vromen wandelaar te wachten; maar hij zweeg, omdat hij vreesde, dat men uit zijne woorden, hoe onschuldig ook, venijn zoude zuigen en dat zijne geloofsbroederen er welligt door zouden lijden. De beulen nu ziende, dat

hun slagtoffer, ondanks alle folteringen en martelingen, die zij het deden ondergaan, zelfs geen kreet slaakte, beschuldigden den edelen martelaar van toovenarij, als kunnende, naar hunne meening, dit alleen de oorzaak zijn van 's mans hardnekkig stilzwijgen. Zij brandden hem nu al het haar van zijn hoofd, van zijn aangezigt en van de overige deelen zijns ligchaams af; maar ook dit deed hem van zijn stelsel van stilzwijgendheid niet afwijken; geen woord, geen kreet werd uit zijnen mond vernomen. Hij werd nu weder in de gevangenis geworpen, waar hij na een lijden van vier weken den geest gaf. Toen zijn lijk, volgens joodsch gebruik, door zijne geloofsbroederen gereinigd werd, bevond men, dat hij onder den arm zoo erg verbrand was, dat zijn hart er door kon gezien worden.

Nu was de beurt gekomen aan R. *Jakob Stadlan*; ook hij werd op de pijnbank gelegd, gemarteld en gefolterd; maar ook dezen kon men geene bekentenis afpersen van de misdaad, die noch hij noch een zijner geloofsgenooten had gepleegd. Het eenigste, waartoe de martelingen leidden, was — dat ook dit tweede slagtoffer onder zijn lijden bezweek. De Joden, die nog te *Posen* gebleven waren, bleven ondertusschen nog steeds in den grootsten angst verkeeren, tot dat het hun eindelijk gelukte de regters te bewegen, dat ook de vrouw, die zeide het kind aan de Joden verkocht te hebben, op de pijnbank gelegd werd. Naauwelijks had men haar begonnen te martelen, of zij bekende, dat zij gelogen had; dat men haar door geld omgekocht en haar tevens beloofd had, haar uit de gevangenis te zullen bevrijden, indien zij de Joden beschuldigde. Daar nu omtrent de onschuld der Joden geen twijfel meer overbleef, werden zij van alle vervolging vrij gesproken, en hiermede nam de zaak een einde.

In het jaar 5501 (1741 g. j.), in de maand *Kislew*, stierf keizer *Karel* VI, en nu ontstond er een oorlog tus-

schen diens dochter, die haren vader op den troon opvolgde, en den koning van *Pruisen.* Deze verzamelde een talrijk leger en bezette daarmede de provincie *Silezië.* In den beginne was het niet regt duidelijk, of de koning van *Pruisen* al dan niet voornemens was, tegen de keizerin oorlog te voeren. Sommigen beweerden het laatste en opperden het gevoelen, dat *Pruisen's* koning slechts met zijn leger *Silezië* wilde doortrekken, ten einde zich in *Bohemen* tegen den keurvorst te verzetten, die dit land aan de dochter des keizers, die tevens koningin van *Hongarijë* was, wilde ontnemen. Anderen daarentegen waren van meening, dat *Silezië* wel degelijk het tooneel van den oorlog zoude zijn, dat de koning van *Pruisen* zich van deze provincie zoude trachten meester te maken en dat hij haar zoude in bezit houden voor eene schuldvordering, welke hij ten haren laste in handen had en waarvan zij zich niet wilde kwijten. Deze twee verschillende meeningen nu, namelijk of de koning van *Pruisen* al dan niet eenen oorlog tegen de keizerin beoogde, gaven dien vorst, volgens sommigen, aanleiding eenen penning te laten slaan, waarop zich de volgende woorden bevonden:

„Er is krijg, en er is geen;
Dat weet ik en nog een."

Op den negentienden dag der maand *Kislew* nam de stad *Glogau*, die door den koning van *Pruisen* stond belegerd te worden, eene bezetting van negen honderd wel gewapende, uit de omstreken bijeengekomene krijgslieden in, en voorzag zich tevens voor eenen bepaalden tijd van mondbehoeften, ten einde, zoo lang mogelijk weêrstand te kunnen bieden. De militaire overheid gaf ook bevel, dat een iegelijk diegenen van zijn huisgezin uit de stad zoude verwijderen, die niets tot hare verdediging konden bijdragen, opdat de mondbehoeften alleen door de weêrbare mannen zouden kunnen genoten worden. Het was vooral de Joodsche gemeente, die,

rust- en vredelievend als zij was, met schrik en angst vervuld werd, zoodat diegenen harer leden, wie het maar eenigzins mogelijk was, op den vrijdagavond nog de stad verlieten, hoewel zij, door op dien avond te reizen, den Sabbath ontwijdden. De militaire bevelhebber gaf ondertusschen bevel, dat ieder burger, die in het bezit van vuur- of andere wapenen was, dezelve zoude reinigen en bruikbaar maken, terwijl hij tevens vijftig man van de Joodsche gemeente eischte, om verschillenden zwaren arbeid door hen te doen verrigten. Zoo moesten zij verschansingen aanleggen, palissaden in den grond heijen, grachten uitdiepen, waterleidingen aanleggen, om de te ontstane branden te kunnen blusschen enz. enz. Men verbeelde zich wat de vreedzame Joden, die zich anders meerendeels met den handel bezig hielden, bij dien zwaren arbeid gedurende den dag en den nacht moesten lijden. Eindelijk verscheen dan de koning van *Pruisen* met zijn leger voor de stad, en de poorten werden gesloten. Van dien oogenblik af, nu alle toevoer van levensmiddelen als anderzins voor de stad was afgesloten, steeg alles verbazend in prijs, hetgeen vooral den armen en behoeftigen vele ontberingen van de eerste levensbehoeften oplegde. In de eerste dagen van het beleg, ofschoon de nood zich reeds onder de mindere klassen der burgerij deed gevoelen, hadden de Joden alle reden, om met hun lot tevreden te zijn. Twee der aanzienlijksten hunner, met name *Salòmo* en *Gabriël*, die om hunne regtschapenheid de algemeene achting genoten, wisten bij den kommandant te bewerken, dat hij hunne geloofsgenooten van spijs en drank voorzag, waarvan hij aan ieder hunner dagelijks geregeld een rantsoen liet uitreiken. Maar door de langdurigheid van het beleg begon de nood in de stad al hooger en hooger te klimmen; het vleesch werd verbazend duur en schaarsch, zoodat zelfs de meer gegoeden zich met den afval der beesten, als beenen, kopvleesch, pens en wat dies meer zij, en dan nog tegen buitengewoon

hooge prijzen, moesten tevreden stellen. Ook met het brood zag het er allertreurigst uit; de meer gegoeden konden zich nog brood, uit gerstenmeel vervaardigd, aanschaffen, terwijl de mindere standen, om hunnen honger te stillen, een weinig meel met aarde vermengden en het daaruit gebakkene brood — indien dit nog brood mogt heeten — gretig verslonden. Later, bij het nog hooger stijgen van den nood, maakte men jagt op honden, katten en muizen, en — ô vreesselijke geesel des oorlogs! — het vleesch dezer dieren werd als eene lekkernij genuttigd.

De maand *Adar* en met haar het *Purimfeest*, was intusschen genaderd. Hoe geheel anders dan een vorig jaar zag het in de woningen der Joden thans uit. Geene kostelijke spijzen werden er opgedischt en de wijn tintelde ook niet in de bekers. Het was ook geen tijd van feestvieren! een ieder was er slechts op bedacht, om zijnen honger, al ware het dan ook met de afzigtelijkste spijzen, te stillen, en hij, die in het bezit was van eene bete broods en eenen dronk waters, beschouwde zich zoo rijk als *Cresus*. Indien ooit, dan voorzeker smeekten zij thans met den koninklijken zanger: „Uit den angst roep ik den Eeuwige aan!" Elken Maandag en Donderdag werden ook door hen op hunnen toestand toepasselijke *Selichot* gereciteerd, en wat vasten betreft, deze behoefden hunne rabbijnen niet te verordenen, daar zij reeds zoo uitgemergeld waren, dat zij schier als geraamten rondliepen. Er is geen ongeluk zoo groot, pleegt men te zeggen, dat niet met een geluk gepaard gaat; dit was ook hier het geval; want geen enkel huis eens Joods werd omvergehaald, doordien de ligging der Jodenwijk zoodanig was, dat de zich daar bevindende huizen der verdediging van de stad niet in den weg stonden. Ook hadden de Joden alle reden, om over het gedrag van den bevelhebber ten hunnen opzigte tevreden te zijn; daar hij hen op den Sabbathdag van het verrigten van elken arbeid ontsloeg, zoodat zij hunne gods-

dienst op dien dag behoorlijk konden uitoefenen, terwijl hij daarentegen de Christenen des Zondags even als de werkdagen bezig hield. Eensklaps begon voor de inwoners van *Glogau* eene ster van hoop te schitteren. De kommandant had namelijk eenen ruiter aan den koning van *Pruisen* afgezonden, en iedereen dacht, dat deze met het doen van vredesvoorslagen van wege den bevelhebber was belast, zoodat men het beleg der stad reeds opgeheven waande. Maar die ster der hope, die eenige uren voor de inwoners geschitterd had, ving weldra aan te tanen en eindelijk geheel en al te verdwijnen. Een tamboer van het leger des konings van *Pruisen* verscheen in de stad en bragt den bevelhebber eenen brief van zijnen koninklijken meester, welke onder anderen het volgende inhield: „De kommandant werd opgeëischt de stad over te geven, en in dat geval zoude de koning de stad niet bezwaren, haar geene zware schatting opleggen, noch de burgers deren. In het tegenovergestelde geval echter, zoude hij de stad stormenderhand innemen, en men wist, welke gevolgen naar het krijgsregt aan eene dergelijke inname verbonden waren." Desniettegenstaande koesterden velen den wensch, dat de stad bij langeren weêrstand van de zijde haars bevelhebbers, al ware het dan ook door storm, door den vijand mogt genomen worden; want beter is, dacht men, een spoedige dood door het zwaard, dan een langzame door den honger.

In den nacht van den twintigsten *Adar*, des Woensdags, werd de bedreiging van *Pruisen's* koning ten uitvoer gebragt: de stad *Glogau* werd stormenderhand door zijne troepen genomen. Zonderling maar toch natuurlijk schouwspel! De inwoners juichten bij het binnenrukken der vijandelijke legerbenden; en geen wonder! zij konden nu eenen plotselingen dood sterven, of, wanneer men hun het leven liet, eene bete broods? — neen, elke voedzame spijs en gezonden drank krijgen; en zij dankten God hiervoor uit het diepste

hunner ziel. Wat de stad zelve betreft, deze had, behalve de bressen in hare muren, weinig geleden, hetgeen des de opmerkelijker is, daar zij inderdaad zeer versterkt was en hevigen weêrstand had geboden. Ook werd bij de inneming zeer weinig bloed vergoten en niet één Jood verloor daarbij het leven. Twee uren later veranderde de algemeene blijdschap echter in diepe droefheid en verslagenheid. Van het krijgsregt gebruik makende, vingen de Pruisische troepen aan te plunderen, hoogst verbitterd als zij waren op de burgerij, die uit de vensters harer woningen op hen had geschoten en velen hunner had doen sneuvelen. Ook de Joden werden deerlijk uitgeplunderd, zoodat velen hunner, die eenige oogenblikken vroeger nog schatten hadden bezeten, in eens dood arm en tot den bedelstaf gebragt waren. Eindelijk werden door de onderscheidene bevelhebbers van den koning van *Pruisen* patrouilles door de stad gezonden, die het verdere plunderen moesten beletten, en deze maatregel, ofschoon vrij laat genomen, werd toch met een goed gevolg bekroond. Den volgenden dag werden de poorten der stad wederom voor ieder geopend, en nu kwam er zooveel toevoer van mond- en andere levensbehoeften, dat weldra alles weder tot zeer billijke prijzen te krijgen was.

Nadat de koning van *Pruisen* de provincie *Silezië* had overwonnen, rukte hij *Bohemen* binnen, ten einde den Franschen te hulp te komen; deze namen dan ook den achttienden dag der maand *Kislew* van het jaar 5502 (1742 g. j.) de stad *Praag* in. Maar nu sloeg prins *Karel van Lotharingen* met een aanzienlijk Hongaarsch leger, uit voetvolk en ruiterij bestaande, het beleg voor laatstgenoemde stad, ten einde haar den Franschen weder te ontnemen. De Joden, die in groote menigte te *Praag* aanwezig waren, hadden gedurende het beleg veel te lijden. Eerst legde men hun eene schatting op van vier honderd duizend gulden; vervolgens moesten zij dagelijks eene zekere hoeveelheid stroo,

paardenvoeder en wapenen leveren. Later eischten de Franschen van hen wederom eene som van negentig duizend gulden, welke in zes dagen moest gestort worden; terwijl er nog de bepaling was bijgevoegd, dat voor elken dag vertraging tien ten honderd moest betaald worden. Daarbij kwam nog, dat men hen tot den zwaarsten arbeid bezigde, als verschansingen opwerpen, grachten uitdiepen, last dragen enz. enz., waartoe zij dagelijks zes honderd hunner moesten beschikbaar stellen. En als of dit nog niet genoeg ware, perste men hun daarenboven wekelijks nog honderd en tachtig gulden af, ter versterking der muren en der torens. Door dit alles ontstond zulk eene armoede onder de Joden, dat zij genoodzaakt waren, de armenbussen in hunne Synagogen te ledigen, ten einde aan het verlangen der dwingelanden te kunnen voldoen. Later zagen zij zich gedwongen, hunne kostbare zilveren en gouden kerksieraden te verkoopen, ten einde met de opbrengst daarvan de armen, die anders van honger hadden moeten omkomen, eenig voedsel te verschaffen. Het zal ook wel geen betoog behoeven, dat het getal nooddruftigen onder de Joden van dag tot dag toenam. Immers gedurende een geheel jaar stond de handel te *Praag* gansch en al stil, en wanneer men nu bedenkt, dat het grootste gedeelte der aldaar woonachtige Joden van den kleinhandel leefde, dan zal men zich niet verwonderen over de schier onbegrijpelijke armoede, die er thans heerschte. Wij voegen hier nog bij, dat de levensmiddelen, door de aanwezigheid der vreemde benden, verbazend in prijs waren gestegen; zoodat, bij voorbeeld, een schepel koren voor vijftien gulden, een schepel erwten voor twee en dertig gulden, een pond boter voor een rijksdaalder verkocht werd, terwijl er tegen geenen prijs, hoe hoog ook, eenig vleesch was te bekomen. Ook hier begon dus, even als vroeger te *Glogau*, hongersnood te heerschen, en het was duidelijk in te zien, dat zulk een staat van zaken niet lang meer zou kunnen duren.

Op den eersten dag der maand *Tebet* van het jaar 5503 (1743 gew. jaart.) besloot de Fransche generaal *Belle-Isle*, door den hongersnood, die ook onder zijne troepen heerschte, gedreven, om met de zijnen de stad te verlaten. Daar hij echter vreesde, dat de Hongaarsche troepen, die de stad belegerden, hem dit zouden beletten, liet hij door een gedeelte zijner manschappen een' uitval doen, ten einde den vijand naar één' punt te lokken. Zijne krijgslist gelukte in den beginne; want terwijl de Hongaren zich met hunne gansche magt tegen de uitvallenden stelden, trok hij met negen duizend man voetvolk en drie duizend man ruiterij aan eene andere zijde uit de stad, en trachtte zoodoende den vijand te ontsnappen. Maar deze, die zijne dwaling spoedig had ingezien, zette de Franschen achterna, joeg velen hunner over de kling en ontnam hun een transport van zestig muilezels, die met geld, goud, zilver en andere kostbare voorwerpen beladen waren. Nog denzelfden dag trok de generaal *Lubkowits* aan de spits van zijn leger, met vliegende vaandels en onder een oorverdoovend trompetgeschal, *Bohemen's* hoofdstad binnen. De Joden gingen hem te gemoet en wenschten hem geluk met zijne overwinning; zij werden zeer minzaam en vriendelijk door hem bejegend, terwijl hij eenige honderd man van zijne troepen in de Jodenwijk deed post vatten, ten einde hare bewoners tegen elke baldadigheid te beveiligen. Deze maatregel was van des te grooter gewigt, daar volgens sommigen de huzaren inderdaad het voornemen hadden, in de Jodenwijk te plunderen. Het berigt dezer heugelijke gebeurtenis kwam te *Amsterdam* op Dingsdag, den negentienden *Tebet* van het jaar 5503 (1743 g. j.).

HOOFDSTUK XXXIII.

Komst van de Spaansche en Portugesche Joden naar Holland (1).

In het jaar 5324 (1564 gew. jaart.) kwam de eerste Spaansche Jood, *Micha* geheeten, naar onze gewesten. Uit vrees voor de inquisitie was hij naar *Antwerpen* gevlugt, waar hij in hoog aanzien stond bij de stedelijke regering en algemeen bemind werd. Hij deelde ook in de gunsten van *Maria*, koningin van *Hongarijë*, die ook over de *Oostenrijksche Nederlanden* haren schepter zwaaide. Het was op haar bevel, dat hij zich naar *Venetië* en van daar naar *Constantinopel* begaf, uit welke laatste stad hij aan zijne vrienden te *Antwerpen* eenen brief deed toekomen, waarin de volgende hoogst gewigtige woorden voorkwamen: „Gij behoeft geene vrees meer te koesteren voor *Philippus*, koning van *Spanje*; blijft slechts standvastig in uwen weerstand; want de groote heer, de Sultan, maakt groote toebereidselen, om *Spanje* te beoorlogen, hetgeen *Philippus* zoo veel zal te

(1) Over de komst der Spaansche en Portugeesche Joden in *Nederland* en bijzonder te *Amsterdam* benevens derzelver geschiedenis aldaar, bestaat er een uitmuntend werk in M. S. door *David Franco Mendes*, (vroeger Secret. der Portug. Israël. gemeente te *Amsterdam*) onder den titel: *Memorias do establicemento e progresso dos Judeos Portuguosos e Espanhoes nesta famoso cidade de Amsterdam*. Dit werk is thans in bezit van den heer *J. v. R. J. Cardozo*, Secretaris der Nederl. Portug. Israël. gemeente te *A*.) Zie ook *Geschiedenis der Israël. in Nederland* door *Mr. H. J. Koenen* (*Amsterdam* 1843), alsmede *J. Wagenaar*, *Beschrijving van Amsterdam* VIII, bl. 127, en *Jaarboeken voor de Israëliten in Nederland* 1835, bl. 20. G. P.

doen geven, dat hij u en uwe landgenooten wel in vrede zal laten." Deze brief werd in de stedelijke raadsvergadering te *Antwerpen* in het jaar 5326 (1566 gew. jaart.) openlijk voorgelezen en bragt er niet weinig toe bij, om den moed der inwoners levendig te houden (2).

Omstreeks veertig jaren later, namelijk in het jaar 5364 (1604 g. j.) begon de ontvlugting der *Anusim*, dit zijn: de afstammelingen van die Joden, welke men in *Spanje* in 5252 (1492 g. j.) en in *Portugal* in 5256 (1496 g. j.) met geweld genoodzaakt had, hunne godsdienst af te zweren en de Katholieke leer te omhelzen, in het jaar 1604, zeggen wij, begon de ontvlugting der *Anusim* uit *Spanje* en *Portugal*.

In laatstgenoemd jaar namelijk, scheepten zich tien dier lieden, met hunne vrouwen en kinderen op twee Hollandsche schepen in, welke tevens hunne onmetelijke schatten, bestaande in goud, zilver en andere kostbaarheden bevatteden, en zetteden koers naar *Holland*. Niet ver van het doel hunner bestemming werden zij echter door een' zwaren storm overvallen, waardoor zij op de Oost-Friesche kust landden en, na tegen vele gevaren te hebben geworsteld, te *Emden* aankwamen. Daar zij in deze stad bloedverwanten noch kennissen hadden, namen zij natuurlijk hunnen intrek in een hotel of herberg. Den volgenden dag eene wandeling door de stad doende, werd hunne aandacht getrokken door een schild of uithangbord, dat boven de deur van een huis uitstak, en waarop de hebreeuwsche woorden: אמת ושלום יסוד העולם (waarheid en vrede zijn de grondslagen der wereld) te lezen waren. De hebreeuwsche taal ten eenenmale onkundig en welligt nooit dergelijk schrift gezien hebbende, werd hunne nieuwsgierigheid hierdoor in de hoogste mate opgewekt. Het huis, voor hetwelk zich het uithangbord bevond, werd bewoond door zekeren

(2) Zie *Basnage* VII, Hoofdst. XXXII, § II naar *Strada* V, 214
G. P.

Jood, R. *Mosé Phöbes Levi* genaamd. Terwijl nu de nieuwsgierige vreemdelingen het voorwerp, dat hunne aandacht zoo zeer getroffen had, nog stonden aan te gapen, werd den bewoner des bedoelden huizes eene vette gans gebragt, welke deze ter eere van het Inwijdingsfeest, dat toen juist gevierd werd, dacht te nuttigen. Ook dit voorwerp, bleef door de vreemdelingen niet onopgemerkt; want toen zij in hun hotel waren terug gekeerd, gaven zij den waard te kennen, dat zij eene vette gans bij hunnen maaltijd wenschten te hebben. De waard, die deze niet voorradig had en toch zijne gasten, van welke hij grove verteringen verwachtte, wilde voldoen, deed alle moeite om zich eene gans te verschaffen; maar zijne pogingen waren vruchteloos. Eindelijk ging er een licht voor hem op; hij herinnerde zich namelijk, dat het voor de Joden Inwijdingsfeest was, en daar hij wel wist, dat dit feest bij de Joden ook door het nuttigen van lekkere spijzen gevierd werd, begaf hij zich terstond naar R. *Mosé Phöbes Levi*, in de hoop daar te vinden, wat door hem gezocht werd. Terstond bij zijn binnentreden zag hij de vette gans op eene tafel liggen; hij ging nu regelregt op zijn doel af en vroeg den Jood, of hij hem die gans wilde verkoopen, daar hij vreemdelingen herbergde, welke zoodanige spijs verlangden. In den beginne wilde R. *Mosé* de gans niet afstaan; daar de waard echter bleef aanhouden en er hem tevens betrekkelijk veel geld vóór aanbood, stond hij haar eindelijk aan dezen af. De waard liep nu al wat hij loopen kon met de gans huiswaarts, en toen de vreemdelingen hem met het voorwerp hunner wenschen zagen binnentreden, vroegen zij hem, waar hij zoo spoedig zulk eene vette gans had opgedaan. „Bij eenen Jood," antwoordde de waard. „Een Jood?" hernamen de vreemdelingen verwonderd, „wat is dat voor een mensch, welk geloof heeft hij?" „Joden," antwoordde nu de waard, „zijn geene Christenen; zij zijn van het oude geloof." Dit antwoord bragt de vreemdelingen in verrukking

van blijdschap. „Gij kunt zijne woning herkennen," antwoordde de waard, „aan een schild met een hebreeuwsch opschrift, dat boven zijne deur uitsteekt." Hiermede waren de vreemdelingen genoeg ingelicht, en zij vroegen dus niets meer. Den volgenden dag begaven zich twee der *Anusim* naar meergenoemden R. *Mosé Phöbes Levi*, met wien zij een onderhoud wenschten te hebben; daar deze zich echter niet anders dan in de Duitsche taal wist uit te drukken, welke de vreemdelingen niet verstonden, kon het gewenschte onderhoud op deze wijze geene plaats hebben. *R. Mosé* liet nu zijnen zoon roepen, welke zich vroeger eenigen tijd in *Italië* had opgehouden, en het was door diens tusschenkomst, dat beide partijen zich eenigzins konden doen verstaan. De *Anusim* gaven nu te kennen, dat zij van Joodsche afkomst waren, dat zij zich wenschten te doen besnijden, en dat zij voor het oogenblik tien familiën sterk waren. *R. Mosé Phöbes Levi* antwoordde hun in dier voege: „Hetgeen gij verlangt, mag te *Emden* niet geschieden. Maar begeeft u naar *Holland*; daar heerscht algeheele vrijheid van godsdienst, en daar kunt gij ongehinderd en ongestoord tot het geloof uwer vaderen terugkeeren." Vervolgens toonde hij hun eene teekening van de stad *Amsterdam*, en op dezelve wijzende, zeide hij: „begeeft u derwaarts en huurt bij uwe aankomst eene woning in de nabijheid van den *Jan Rompelman'storen* (Montelbaanstoren); verzuimt echter niet van buiten aan het huis een kenteeken te maken, opdat men het gemakkelijk kunne vinden. Binnen veertien dagen hoop ik te *Amsterdam* bij u te zijn." De vreemdelingen volgden den raad van *R. Mosé* en vertrokken onmiddellijk naar laatstgenoemde stad. Maar ook *R. Mosé* bleef getrouw aan zijne belofte; want binnen den door hem bepaalden tijd bevond hij zich met zijnen zoon *R. Aäron Levi* te *Amsterdam*, en een hunner eerste bezigheden aldaar was het besnijden der bedoelde vreemdelingen. Nadat deze

van hunne wonde genezen waren, werd des ochtends en des avonds door hen een *Minjan* gevormd, waar zij hunne gebeden gemeenschappelijk verrigtten, terwijl zij door de twee Emdenaren in de Joodsche godsdienst werden onderwezen. Het duurde echter niet lang, of de kleine Portugesche-Israëlietische gemeente wekte de achterdocht op der stedelijke regering, daar men deze had diets gemaakt, dat de vreemdelingen, die zich sedert kort te *Amsterdam* gevestigd hadden, eene nieuwe geloofsleer trachtten in te voeren. Dit had ten gevolge, dat *R. Mosé Phöbes Levi* en diens zoon *R. Aäron* zonder eenigen vorm van proces gevangen werden genomen en acht dagen in den kerker zuchtten, alvorens men hen een verhoor deed ondergaan. Nu werden zij voor den stedelijken raad gebragt en omtrent het, zoo als de regering meende, door hen ingevoerde nieuwe geloof ondervraagd. *R. Mosé Phöbes Levi*, nam hierop het woord en sprak: »Edel achtbare Heeren! naar hetgeen ik van u vernomen heb, blijkt het mij duidelijk, dat men u verkeerdelijk heeft ingelicht. Verre van een nieuw geloof te willen invoeren, zijn wij veeleer de bezitters van eene overoude geloofsleer, namelijk die der Israëlieten. Wij zijn te *Emden* woonachtig, en wanneer wij ons thans hier bevinden, dan is het niet, om tweedragt tusschen den eenen broeder en den anderen te zaaijen, maar om onze hulp te verleenen aan eenige vreemdelingen, die haar zoo zeer behoeven. Voor eenigen tijd namelijk, zijn tien rijke Spaansche kooplieden met hunne familiën zich hier komen vestigen. Het zal u, Edel achtbare Heeren! niet onbekend zijn, dat men onze broeders in *Spanje* en *Portugal* op de wreedste wijze heeft gedwongen, hun geloof af te zweren en dat der Katholieken te omhelzen. *Holland* heeft thans door Gods bijstand en den moed en de volharding zijner inwoners het Spaansche juk afgeschud, en de Staten-generaal hebben in deze gewesten vrijheid van godsdienst doen afkondigen. Dit een en ander kwam ook ter oore van onze ver-

drukte broederen in *Spanje* en *Portugal*, en blijmoedig gingen eenigen hunner scheep, om herwaarts te komen en zich in de vrijheidszon, die over deze streken is opgegaan, te koesteren. Door eenen zwaren storm overvallen, was het hun onmogelijk eene Hollandsche haven te bereiken en waren zij genoodzaakt op de Oost-Friesche kust te landen, van waar zij te *Emden*, de stad mijner inwoning, aankwamen. Reeds den dag na hunne aankomst gaven zij mij hun voornemen te kennen, om zich te doen besnijden, maar daar dit in de stad mijner inwoning niet mogt geschieden, gaf ik hun den raad, zich naar *Amsterdam* te begeven, verwaarts ik hen spoedig volgde, ten einde hen de besnijdenis te doen ondergaan. Ik meen u, Edel achtbare Heeren! ook nog in overweging te moeten geven, dat de door mij bedoelde vreemdelingen onmetelijk rijk zijn en dat zij op onderscheidene landen handel drijven. Velen hunner broederen in *Spanje* en *Portugal* hebben hun den last opgedragen, om den toestand hier te lande gade te slaan en er hun spoedig berigt van te geven, en in geval dit gunstig mogt luiden, zoude spoedig een zeer groot aantal hunner, met al hunne schatten uit het land der verdrukking zich hier komen vestigen. En thans, Edel achtbare Heeren! heb ik u de zaak naar waarheid voorgesteld; het staat thans aan u een besluit dienaangaande te nemen." Dus luidde de warme taal van den braven R. *Mosé Phöbes Levi*, doch de leden der regering wenschten de vreemdelingen zelven te spreken, alvorens iets ten hunnen opzigte te beslissen. Onmiddellijk werden dan ook vier hunner ontboden; maar daar de leden der regering Spaansch noch Portugeesch verstonden, konden de vreemdelingen zich door hen niet doen verstaan. Gelukkiglijk bevond zich onder het viertal een, die de Latijnsche taal verstond, en hierdoor was dus deze moeijelijkheid opgeheven. Deze gaf zulke voldoende antwoorden op de vragen, die tot hem gerigt werden, dat de regering hem en de zijnen

terstond de vrije uitoefening hunner godsdienst toestond en tevens beloofde, de noodige zorg te zullen dragen, dat zij door niemand konden gestoord of gehinderd worden. Wie zal het wagen de blijdschap der vreemdelingen te beschrijven, toen hun het besluit der regering werd medegedeeld? Een hunner eerste verrigtingen was nu, R. *Mosé Phöbes Levi* tot hunnen rabbijn en diens zoon R. *Aäron Levi* tot voorzanger aan te stellen. De vreemdelingen haastten zich intusschen, om hunnen broederen in *Spanje* en *Portugal* van den gelukkigen uitslag hunner bemoeijingen kennis te geven, en binnen zeer korten tijd kwam een aanzienlijk getal hunner naar *Amsterdam*, van welke omstreeks vijf en twintig honderd door R. *Mosé* en diens zoon besneden werden. In het voorbijgaan zij nog gezegd, dat R. *Aäron Levi* de vader was van R. *Uri Phöbes Levi*, den boekdrukker.

[Het verhaal hier door onzen schrijver van *R. Mos.* en *R. Aäron Levi* is door den zoo even gemelden zoon *Uri*, ingevolge de bij hem ontvangene overleveringen, in 5472 (1712) in het licht gegeven. Hetzelve is in de Portugeesche taal opgesteld, onder het opschrift: *Gedenkschrift voor de toekomende eeuwen*, en onderteekend: „*Ury van Aäron Halevy*, zoon van den Wel-Eerw. CHACHAM, *Rabbi Mozes Ury Halevy*, grondlegger dezer heilige gemeente, die God nog vele jaren vermeerdere, Amen."

Bij dit stuk zijn nog gevoegd de volgende twee verklaringen:

„Ik verklaar, dat ik in mijne jeugd kennis heb gehad met den uitmuntenden en Wel-Eerwaarden heer Opper-Rabbijn *Ury Halevi*, destijds leeraar van de gemeente *Beth-Jahagnob* in deze luistervolle stad gedurende verscheidene jaren, en dat ik zijne predikatiën gehoord heb, welke mij door middel van eenen tolk zijn overgebragt; en dat ik Zijn Wel-

Eerw. gekend heb, als een man van groote godvruchtigheid en deugd. Ook heb ik kennis gehad met zijnen zoon *Aäron*, die voorlezer en voorzanger was van de gemeente *Néve Sjalom*, een vermaard besnijder, welke personen steeds voorbeelden van regtschapenheid zijn geweest, met uitstekende bekwaamheid begaafd, en bij een ieder als zoodanig bekend gestaan hebben. Zijnde zij de eersten geweest in het stichten en daarstellen van alle godvruchtige inrigtingen en werken binnen deze stad; zoo door het besnijden van degenen, die uit vreemde landen kwamen en zich onder de Goddelijke bescherming stelden, als door hen aan te moedigen in de waarneming der Goddelijke wet en van hare goede instellingen, alsmede door derzelver gedrag wel te regelen. Ter bevestiging van de waarheid van dit alles heb ik deze verklaring eigenhandig onderteekend.

Amsterdam den 32sten van den Gnomer, A°. 5433 (1673),

(*Was geteekend*) DAVID DE ISHAC DE LARA."

Ook ik heb den bovenvermelden persoon gekend en ben getuige geweest van deszelfs uitstekende deugden. Insgelijks heb ik zijnen deugdzamen zoon gekend. Beiden leidden bijkans hier het leven van heiligen. Van den laatste ben ik de bijzondere studievriend geweest in de godsdienstige leerschool van *Néve Sjalom*, alwaar de eerstgemelde Opper-Rabbijn was en alwaar hij uitblonk door de volmaaktste deugd, door zijne kunde en gehechtheid aan het geloof. Ter bevestiging van de waarheid, heb ik deze onderteekend.

Amsterdam den 2den van den Gnomer A°. 5434 (1674).

(*Was geteekend*) ISHAC ABOAB"].

G. P.

Eenigen tijd later, terwijl te *Amsterdam* namelijk eene groote spanning heerschte, ja, zelfs strijd gevoerd werd tusschen Katholieken en Protestanten, werden de Portugezen, (dus noemen wij in het vervolg soms de van *Spanje* en *Portugal* naar *Amsterdam* gekomene *Anusim* en dier nakomelingen) door de stedelijke regering wederom verdacht gehouden, dat zij in het geheim de Katholieke godsdienst waren toegedaan, en wel daarom, omdat zij uit Katholieke landen gekomen waren. Dien ten gevolge werden zij op zekeren dag, terwijl zij vreedzaam bijeen zaten en gemeenschappelijk hunne gebeden verrigtten, door de leden der regering overvallen; doch deze, wel verre van heiligenbeelden te vinden, zoo als zij zich hadden voorgesteld, zagen en vonden in het bidvertrek niets anders dan heilige wetsrollen en andere hebreeuwsche boekwerken, zoodat zij zich aangenaam te leur gesteld zagen. De regering beval den Portugezen nu niets anders aan, dan dat zij ook voor stads- en lands welvaart zouden bidden, hetgeen door dezen dan ook plegtiglijk werd beloofd en nog op den huidigen dag wordt nagekomen, niet alleen door de Portugesche, maar ook door alle joodsche gemeenten in den lande. En geen wonder; want behalve dat door haar zoodoende een heilige pligt wordt vervuld, wordt haar dit daarenboven door den profeet *Jirmijahu* stiptelijk aanbevolen met de woorden: „*Bidt voor den vrede der stad, werwaarts gij verbannen zijt.*" Omstreeks dezen tijd werd voor de Portugezen te *Amsterdam* eene Sijnagoge gesticht, welke den naam droeg van *Beth Jaäkob*, naar den naam van den man, die haar had doen bouwen (3). Later werd er

---

(3) *La Primá *) Synagoge Amstelodama.*
Fundáda fue del grand Jacob Tirado.
Que por su nombre Beth Jahacob la llama,
I por el pueblo de Jacob sacrado,
*) *Silva del Anton. Alvares Soares*
(naar *Basnage* B. VII, Hoofdst. XXXII § II). C. P.

nog eene tweede Synagoge gebouwd, aan welke men den naam gaf van *Newé Salom*, en eindelijk werd hun door de regering een afzonderlijk kerkhof aangewezen, niettegenstaande de stad *Alkmaar* zich nadrukkelijk daartegen verklaard had.

Omstreeks dezen tijd hadden de Portugesche Joden tot rabbijn zekeren *Juda Bigo*, die van *Afrika*, uit de *Barbarijsche Staten*, naar *Constantinopel* en van daar naar *Amsterdam* was gekomen. Hij werd opgevolgd in het rabbinaat door den zeer geleerden *Uziël*, die zich in zijne leerredenen een gestreng boetprediker toonde en zich daardoor menigen vijand maakte. Ten gevolge eener scheuring in de gemeente *Bet-Jaäkob*, ontstaan door het verschil in gevoelen nopens onderscheidene kerkelijke gebruiken, werd in het jaar 5378 (1618 g. j.) eene derde Synagoge onder den naam van *Bet-Jisrael* opgerigt. De oneenigheden duurden ruim twintig jaren, tot dat eindelijk in het jaar 5399 (1639 g. j.) de drie Synagogen of gemeenten zich tot eene enkele, onder den naam van *Talmud Tora*, vereenigden.

In het jaar 5431 (1671 g. j.), op den zesden dag der maand *Ijar*, werd door de Portugesche Joden te *Amsterdam* de eerste steen gelegd hunner groote en sierlijke Synagoge, die naar zulk een ruim bestek was ontworpen, als de Joden er destijds in *Europa* geene bezaten. Het leggen van dien eersten steen kostte de toen verbazende som van een en twintig honderd gulden, welk voorregt door vier gemeenteleden was gekocht, zoodat ieder hunner een' hoeksteen legde. Vier jaren later, dus in het jaar 5435 (1675 g. j.), werd dit prachtige Godshuis op *Sabbath Nachamu* op eene schitterende wijze ingewijd, terwijl er Psalmen en *Pizmonim*, onder begeleiding van eene fraaije en toepasselijke muziek, gezongen werden. De Heilige Arke echter, welke eene der voorname sieraden der Synagoge uitmaakt, was toen nog niet voltooid, daar de bouw eenige vertraging had ondergaan door het krijgsgevaar, waaraan men in ons toenmalig ge-

meenebest door de aanrukkende legers van *Lodewijk* XIV, koning van *Frankrijk*, was blootgesteld. Eerst toen het meest dreigend gevaar was geweken, werd de bouw met den grootsten ijver weder voortgezet, zoodat in het jaar 5436 (1676 g. j.), tusschen het Inwijdings- en Purimfeest, de prachtige Heilige Arke in al hare heerlijkheid daarstond.

In het voorbijgaan zij het ons geoorloofd op eene dwaling te wijzen, welke zich in de zoogenaamde kronijk bevindt van den' Joodschen kalender van het jaar 5479 (1719 g. j.), uitgegeven door zekeren *Chajim Drukker*. Men vindt daarin namelijk vermeld, dat de groote Portugesche Synagoge te *Amsterdam* werd ingewijd in het jaar 5432 (1672 g. j.); dit is eene dwaling, daar de inwijding, zoo als hierboven gezegd, in 5435 (1675 g. j.) plaats had. Ter staving mijner bewering voer ik, in de eerste plaats, aan: de getuigenis van *Maharim Maarsen*, die tijdens de inwijding leefde en in een door hem geschreven werk het laatstgenoemde jaartal als zoodanig opgeeft; en in de tweede plaats, de getuigenis van den gereformeerden kerkleeraar van *Rouaan*, *Basnage*, welke ook met die van *Maharim Maarsen* overeenkomt.

Wij zijn den tijd een weinig vooruitgeloopen, en moeten ons weder verplaatsen in de eerste helft der zeventiende eeuw.

De Portugesche gemeente had toen tot geestelijk opperhoofd een man, die om zijne veel omvattende geleerdheid, diepe wijsgeerige kennis, godgeleerde studiën en vromen levenswandel het sieraad der Joden mogt genoemd worden; wij bedoelen *Menassé ben Jisrael* (4), een' afstammeling van den grooten *Don Jitschak Abrabanel*. Reeds in het drie en twintigste hoofdstuk van dit werk, bij de behandeling

(4) Hij predikte reeds openlijk op zijn vijftiende jaar (*Conciliador II, voorrede*). In 1647 had hij reeds meer dan 450 leerredenen in Portugeesch vervaardigd, die hij gedurende 25 jaren als *Chacham* (Rabbijn) gehouden heeft (*Theosoro dos dinim* p, 150b) — *Zunz Gottesd. Vortr.* 434. — Zijn welgelijkend portret werd door *Rembrand* vervaardigd, en is bekend onder den naam van *De Joodsche*

der Joden in *Engeland*, hebben wij ter loops van dien geleerde melding gemaakt; wij zullen echter thans, als behoorende meer regtstreeks tot ons onderwerp, een weinig langer bij hem moeten stil staan. Reeds op achttien jarigen leeftijd tot rabbijn aangesteld zijnde, zal het hem, die de menschen kent, geene verwondering baren, dat de jeugdige geleerde veler nijd en afgunst gaande maakte en dat hij ten doel stond aan de pijlen des lasters, welke ijverzuchtigen op hem afschoten. Wel verre echter van zich hierdoor te laten ontmoedigen, zette hij zijne studiën zoo mogelijk met nog meer ijver en volharding voort, en hij telde nog geene acht en twintig jaren, toen hij zijne verklaring van den Bijbel in de Spaansche taal, *Conciliador* genaamd, het licht deed zien. In het Hebreeuwsch schreef hij het boek *Nismat Chajim*, terwijl hij het boek *Mikwé Jisraël* in de Nederduitsche taal liet verschijnen. „Een brief ten antwoord op zekere vragen omtrent de Natie der Joden," strekkende ter wederlegging dier aantijgingen, om welke men de Joden vroeger uit *Engeland* (5) had verbannen, verscheen van hem in de Engelsche taal. Ten slotte gewagen wij nog van twee adressen, mede door hem in de Engelsche taal geschreven. Het eene was gerigt aan den *Protector Cromwell*, in hetwelk hij op grond der bij velen hem gebleken gunstige stemming ten voordeele der Joden verzocht, dat hun de vrije toegang tot het gebied der Republiek en eene onbelemmerde vrijheid van godsdienst mogt verleend worden. Het andere was gerigt aan het volk van *Engeland*, waarbij hij te kennen gaf, bij verscheidene geleerde en welgezinde Engelschen sedert lang blijken van belangstelling in het lot van de nakomelingen der Aartsvaderen te hebben

Rabbi, en waarvan men eene naauwkeurige gravure in het tijdschrift *Jedidja* vindt. Zie ook over *M. b. J.*: *Relacion de los Poetas, y escritores Espanoles de la Nacion Judaijca Amstelodama, por Daniël Levie de Barrios.* Eene korte levensbeschrijving benevens eene opgave van al zijne werken, in *Bloch's Tesuath Jisraël* (*Ven.* 1814).

(5) Zie Hoofdst. XXIII, noot 13. G. P.

opgemerkt, en, ten gevolge daarvan, overtuigd van hunne menschlievendheid, een vrij geleide te hebben verzocht en gunstig verkregen, hetwelk hem in de gelegenheid had gesteld, om naar *Groot-Brittanje* over te komen, met het doel om voor zijn volk de gewenschte toelating en vrijheid te verwerven, opdat zij ook in dit Rijk het heil hunner eigene zielen behartigen en voor 's Lands welvaart bidden mogten. Dit verzoek was — meende hij — des te billijker, naardien volgens het algemeen aangenomen geloof, de tijd der groote verlossing op handen was, welke geen plaats kon hebben, ten zij de verspreiding der Joden door alle landen eerst volbragt ware (*Daniël* XII: 7). Hunne toelating in *Engeland* zou den koophandel aanmerkelijk bevorderen, en veel levendigheid aan het verkeer met andere natiën verschaffen. Hij verklaarde voorts, voor het Engelsche Gemeenebest en de geleerden van dat Land groote genegenheid te hebben, voor zoo verre hij eenigen reeds had mogen leeren kennen, en hen bereid te hebben gevonden, om den pligt der herbergzaamheid jegens vreemden met vreugde te vervullen. Hij vroeg blootelijk om een stil en vreedzaam verblijf voor zijne broederen, en was ver verwijderd van tot eenigerlei verschillen te willen aanleiding geven.

Inmiddels had *Menassé*, die met zijnen zoon *Samuël* onderscheidene plaatsen in *Engeland* bezocht had, door zijne groote kunde en schranderheid alom een' gunstigen indruk gemaakt. Beiden begaven zich ook naar de Universiteiten van *Oxford* en *Cambridge*. Aan de eerste verwierf de jeugdige *Samuël* bij een' openbaren redetwist, door buitengewone vaardigheid en scherpzinnigheid zooveel lof en toejuiching, dat hem de doctorale waardigheid in de wijsbegeerte en geneeskunde met de meeste onderscheiding werd opgedragen, en hij, algemeen geëerd, *Engeland* verliet en naar *Amsterdam* terugkeerde.

Oogenblikkelijk werd de toelating der Joden in *Engeland*

door de zending van *Menassé ben Jisraël* niet bewerkt; maar men mag toch zeggen, dat zij krachtdadig was voorbereid, zoodat acht jaren later niet alleen een aantal Joden zich in *Engeland* konden nederzetten, maar ook kort daarna te *London* eene Synagoge begonnen te bouwen.

Wij hebben aangetoond, hoe hoog *Menassé ben Jisraël* in het buitenland geacht werd; wij zullen thans zien, dat hij ook in ons land, zelfs door niet-Israëlietische geleerden naar waarde geschat werd. De beroemde *Huig de Groot* achtte het niet beneden zich, den geleerden Jood opheldering te vragen nopens onderscheidene duistere Bijbelplaatsen, terwijl *Caspar van Baarle* hem zulke groote achting toedroeg, dat hij meer dan een lofdicht in de Latijnsche taal op hem vervaardigde. *Menassé* was ook zeer aangezien bij de stedelijke regering en had met meer dan een' harer leden gemeenzamen omgang. Dit wekte de ijverzucht op van vele Christelijke geestelijken, welke dan ook vele spotschriften, tegen *Caspar van Baarle* gerigt, het licht deden zien. *Menassé ben Jisraël* stierf in het jaar 5417 (1657 gew. jaart.), eenen zoon, den meer genoemden *Samuël*, nalatende, die eenigen zijner manuscripten in druk liet verschijnen.

In het jaar 5405 (1645 gew. jaart.) leefde te *Amsterdam* de uitstekende geleerde *Saul Mortera* (6); behalve van eene menigte schriften in de Spaansche taal, is hij nog de vervaardiger van het hebreeuwsche werk *Gibäth Saul*.

Omstreeks denzelfden tijd leefde ook de zeer geleerde *Binjamin Musaphia* (7), die in het jaar 5415 (1655 gew.

(6) *R. Saul Levi Mortera* stamde uit *Duitschland*, en volbragt zijne studien te *Venetië*. Later werd hij Rabbijn bij de Portug. te *A.*, alwaar hij de leerschool *Kéter Tora* in 1643 stichtte. Zijn hier genoemd werk verscheen aldaar in 1645, hetzelve bevat vijftig leerredenen, zijnde een tiende gedeelte zijner voorlezingen. Ook schreef hij *Torath Mosé*, bevattende eene Apologie des Jodendoms, in de Spaansche taal geschreven, en in Hebreeuwsch door *Is. Gomez de Gosa* vertaald, en waaruit *Basnage* in zijn *Hist. et la Regl. des Juifs* (*Rotterdam* 1707) uittrekselen geleverd heeft. G. P.

(7) *R. Binjamin b. Emanuel Musaphia*, een der Joodsch Spaansch uitgewekenen, in 1605 geboren; hij vlugtte uit zijn vaderland naar *Hamburg*, alwaar

jaart.) het werk *Mosaf Haäruch* vervaardigde. Hij is ook de schrijver van eene voortreffelijke verklaring op den Jeruzalemitischen Talmud. Dit werk zoude in het jaar 5501 (1741 gew. jaart.) gedrukt worden, doch er deden zich hinderpalen op, zoodat het tot den huidigen dag nog niet in druk is verschenen. Hij is ook de vervaardiger van het werkje *Zichron Rab.* (*Zécher Rab*).

In dezen tijd leefde ook de zeer geleerde *Jitschak Abuab* (8); die van *Brazilië* herwaarts was gekomen. Hij was even uitmuntend kanselredenaar als diepzinnig kabbalist. Behalve eene verklaring op den Bijbel, heeft hij eene Hebreeuwsche vertaling geleverd van een door R. *Abraham Eriri* (9)

---

hij, even als later te *Glückstadt*, de geneeskunde uitoefende. Hij voerde ook den naam van *Dionysus*, en was tevens doctor in de wijsbegeerte. Zijn *Mosaf Haüruch* (*Amst.* 1655 en *Ven.* 1675) bevat bijvoegsels en verklaringen, meestendeels met vergelijking der woorden uit de Grieksche taal, op den *Aruch v. R. Nathan* (zie Hoofdst. XV noot 4). Hij schreef ook *Mè Zahab* (*F. a. M.* 1694 — *Schudt Jud. Merckw. III*, bl. 329). — Alsmede eenige *Regtsuitspraken* (in *Eduth Bejaäkob* — *Amst.* 1672) — *Sifté Jes.* lett. צ No. 12 — benevens verscheidene *Disertatiën* in de Latijnsche taal (*Landau's Maärché Lason* — *Praag* 1819 — *Einleitung* bl. 42). Zijn hier genoemd werkje *Zécher Rab* bevat de geschiedenis der schepping, naar *Gen.* I en II, in zes Hoofdstukken, zeer kunstig alleen uit de 429 (זכר רב =) oorspronkelijke grondwoorden der Hebreeuwsche taal zamengesteld. Hetzelve werd ten eerste male in 1638, en in hetzelfde jaar door *Caspar Seidel* te *Hamburg* uitgegeven, met eene Latijnsche vertaling vooraf, en eene interlinaire overzetting, beide door den schrijver zelven vervaardigd, benevens eene opdragt aan *Frederik*, Hertog van *Holstein*, waarin hij ook van een werk over de geneeskunde gewaagt. Ook heeft de geleerde *Franz Delitzsch*, eene zoo veel mogelijk woordelijke vertaling in Hoogduitsch van dit werkje in den *Orient* geleverd. Later werd hetzelve nog te *Berlijn* en *Brünn* 1684 herdrukt, als ook in 1804 te *Sklow*, door *R. Naftali Hertz Schulmann* met eene Joodsch-duitsche vertaling der woorden, benevens eene aanwijzing van al derzelver grondwoorden in den Bijbel.

(8) *R. Is. Abuab* (geb. 1609. St. 27 *Adar* II, 1693) uit *Portugal*, (die in 1648 met *R. Mos. Raphael de Aguilar* met 600 Joden van *Amsterdam* naar *Brazilië* reisde) schreef behalve de hier genoemde Spaansche *Paraphrasis* op den *Pentateuchus*, 886 leerredenen (*Barrios* levensbeschr. *v. R. Is. Usiel* bl. 45). Eenige zijner redenen verschenen te *Amsterdam* 1678 in de verzameling der *Elogeos v. Abm. Nunnez Bernal*, bl. 1 tot 11 (*Zunz. G, V d. J.* bl. 434 noot *a*).

(9) Zie Hoofdst. XIX, noot 5. Het oorspronkelijk spaansch werk is thans in bezit van den heer *J. v. R. J. Cardozo* te *Amsterdam*, G. P.

in het Spaansch geschreven kabbalistisch werk, onder den titel van *Saär Hasamajim.*

In de tweede helft der zeventiende eeuw vinden wij te *Amsterdam* den uitstekenden geneeskundige *Don Balthasar Orobio*, later, na zijnen overgang tot het Jodendom, *Jitschak Orobio* genaamd. Zijne ouders behoorden ook tot de zoogenaamde *Anusim*, en hadden hem opgevoed in een' heimelijken haat tegen hetgeen zij als afval van het voorvaderlijk geloof beschouwden, en afschuw van de godsdienst, die hij uiterlijk beleed. Nadat hij zich ijverig had toegelegd op de bovennatuurkunde, en zelfs in dat vak te *Salamanca* voorlezingen gehouden had, zette hij zich te *Sevilla* neder, en beoefende aldaar de geneeskunde. Doch hij wist zijnen afkeer van het Christelijk geloof, dat hij in schijn beleed, niet geheel te verbergen. De Inquisitie, bij welke hij als geheime Jood werd aangeklaagd, deed hem in den kerker werpen, waar hij duldelooze martelingen onderging, doch zonder voor zijne Joodsche denkwijze te willen uitkomen. Deze folteringen krenkten hem echter zoo zeer, dat hij bij wijlen de zelf bewustheid en het geheugen scheen te verliezen, en zich niet meer kon voorstellen dezelfde man te zijn, die te *Sevilla* de geneeskunde beoefend had. Zijne hardnekkigheid in het ontkennen van zijn Jodendom bewerkte zijn ontslag uit den kerker. Hij verliet het land zijner geboorte, en werd hoogleeraar te *Toulouse*. Eindelijk trok hij naar *Amsterdam*, waar hij zich deed besnijden, en in het Joodsche geloof leefde. Hij schreef een werk tegen den onjoodschen Israëliet *Spinoza*, die het *Pantheïsmus* (geloof dat het heelal of de wereld God zelf is) leeraarde (10), en

---

(10) Over *Baruch* (*Benedictus*) *de Spinoza*, (den zoon van eenen Portug. Jood te *Amsterdam* 1632), zie *Basnage* en *Jost* VIII, 248—250. Eene nieuwe uitgave van Sp. werken verscheen te *Jena* 1802 en 1803, door Dr. *Paulus* en in *Stuttgardt* 1830 door *Gforez.* Het geruchtmakendste zijner werken is het *Tractatus Theologica-Politicus* (*Amst.* 1670). Hetzelve is ook in het fransch te *Keulen*, *Amsterdam* en *Leyden* 1678 uitgegeven. Hij stierf in 1677. G, P,

die daardoor een groot aantal geestelijken van alle gezindten tegen zich in het harnas jaagde. Ook voerde hij de pen tegen den geleerden *Limborch* (11), die hem van de waarheid der Christelijke leer trachtte te overtuigen. Over het algemeen was *Orobio* in *Holland* zeer geacht en oefende er met goed gevolg de geneeskunde uit.

In het jaar 5403 (1643 gew. jaart.) leefde te *Middelburg* een zeer geleerde Israëliet, die zich eenen naam heeft gemaakt door een fraai model in hout van den Tempel van *Salomo*, dat hij vervaardigde, en van hetwelk hij eene beschrijving in de Fransche taal, later in de Hebreeuwsche, *Tabniet Hechal* (12) genaamd, uitgaf. De Hertog van *Brunswijk* liet van dit geschrift eene Latijnsche vertaling maken, ten einde des te beter over het kunststuk van den Joodschen meester te kunnen oordeelen. Deze laatste gaf vervolgens ook eene beschrijving van den Tabernakel en leverde nog eenige andere geschriften, die echter in Manuscript gebleven zijn.

In het jaar 5453 (1693 gew. jaart.) vinden wij als Opper-Rabbijn bij de Portugesche gemeente *Jaäkob Saportas*, nadat hij dezelfde waardigheid te *Hamburg* had bekleed. Hij is de vervaardiger der werken *Ses Seärim* (13) en van de Regtsuitspraken *Ohel Jaäkob*. Hij overleed in het jaar 5458 (1698 gew. jaart.), en werd opgevolgd door *R. Sa-*

(11) Zie *Basnage V. B.* VII § XXI. en de voorrede van den uitgever der Holl. vertaling van het werk *Collatio cum Judaeo* van den Hoogleeraar *Philippus Limborch.* — *Orobio de Castro* schreef behalve zijn werk tegen *Limborch* nog drie kleine geschriften, welke men in het gemelde werk vindt. Hij stierf in 1687.

(12) Van *R. Jakob Juda de Leon* en gedrukt te *Amsterdam* 1650. Hij schreef ook nog eene Spaansche vertaling der Psalmen en *Tratado de los Cherubim* (*Amst.* 1644). De titels van zijne andere werken in de Spaansche taal, welke nog in M. S. zijn, vindt men bij *Basnage* V. B. VII, 2118.

(13) Over de 613 geboden in Hebr. en Spaansch (*Amst.* 1727). Hij schreef nog *Toldoth Jaäkob* (*Amsterdam* 1652) bevattende eene aanwijzing van al de bijbelversen die door den *Talm. Jerusalmi* aangehaald worden. Voorts *Eduth Bejaäkob*, (zie noot 8 van dit Hoofdst.) en *Kitzur Zitzith Nobel Zebi* (zie Hoofdst, XXVII noot 2.)

lomo de Oliveira (14). Deze schreef de werken *Sarsoth Gabloet*, *Ajélet Ahabim* en nog meer andere. Hij werd opgevolgd door *R. Salomo Elion*, welke wederom werd vervangen door *R. David Jisrael Athias* en *Jitschak Chajim Abandana di Brito* (15).

---

(14) *R. Salomo de Oliveira* uit *Lissabon* (zie *Wolfius Biblioth. Hebr.* IV bl. 1025) hield de Inwijdings-rede bij de opening der groote Port. Synagoge te *Amsterdam*. Dezelve is als intrê-rede uitgegeven, welke hij bij de aanstelling van *R. Jitschak Aboab* in 1693 hield (zie *Jost* VIII, 261). Hij schreef nog, behalve de genoemde werkjes, *Darkè Noam* (*Amsterdam* 1683) over de Methodologie des Talmuds. *Darkè Hasèm* (bevattende eene aanwijzing der bronnen van de 613 geboden naar alfabetische orde) *Etz Chajim*. *Zajith Raänan* en *Jad Lason*. Zijn *Sarsoth Gabluth* bevat eene soort van Rijmwoordenboek der Hebr. Taal. Volgens *Siftē Jes.* (letter ת no. 182), vervaardigde hij een volledig werk over den Israël. Almanak, *Tekufath Hasana* genoemd. Wij voegen hier bij, dat *Daniël Levi de Barrios* in zijne *Geschiedenis der Hollandsche Joden* in dezen tijd (1683) reeds bij de Port. Gemeente te *Amsterdam* vijf Hoogescholen of Jesiboth en tien weldadige gestichten optelt.

(15) Zie *Zunz*, *G. V. d. J.* bl. 434 noot *a*. G. P.

HOOFDSTUK XXXIV.

Komst van de Hoogduitsche en later van de Poolsche Joden naar Amsterdam, in de jaren 5408 *en* 5409—1648 *en* 1649 *gew. jaart. — hunne lotgevallen, hunne rabbijnen enz.*

De Hoogduitsche gemeente te *Amsterdam* heeft voor het eerst blijk gegeven van haar bestaan als zoodanig in het jaar 5396 (1636 gew. jaart.); aldus vonden wij het ten minste opgeteekend in een werk, geschreven door *Maharim Maarsen*, een' der eerste Hoogduitsche Joden in opgenoemde stad. Deze schrijft namelijk in dier voege: „Wij *Askenasim* (Hoogduitsche Joden) te *Amsterdam*, hebben voor het eerst eene godsdienstoefening met *Minjan* gehouden op het Nieuwjaarfeest en den Verzoendag van het jaar 5396 (1636 gew. jaart.). Wij hadden toen voor deze gelegenheid twee Heilige Wetsrollen geleend van de Portugesche gemeente, eene van welke aan *Francisco Gomez da Costa*, bij wien ik in dienst was toebehoorde, terwijl de andere de eigendom was van zekeren *Izaäk Mukato*. Onze Godsdienstoefening werd op genoemde heilige dagen gehouden op *Vloomburg*, (*lange houtstraat*) ten huize van *Ansel Rood*, welke daarbij als voorzanger fungeerde. Het daarop volgende Loofhuttenfeest werd door ons geen *Minjan* gevormd, maar woonden wij de Godsdienstoefening bij in de Portugesche Synagoge, omdat wij, Hoogduitsche Joden, geen *Ethrog* (Cederappel) bezaten. Na het Loofhutten-

feest echter, hadden wij des Sabbaths dikwerf onze eigene Godsdienstoefeningen.

Een half jaar later kwamen nog onderscheidene Hoogduitsche Joden herwaarts, zoodat wij in staat waren een klein vertrek in eenen gang te huren, om er onze Godsdienstoefeningen te houden. Wij benoemden toen twee Parnassyns en twee Notabelen, en stelden *R. Mosé Weil* tot Opperrabbijn aan; *Ansel Rood* werd nu ook bepaald als voorzanger benoemd en bekleedde tevens de plaats van Notabel, terwijl *Gomprich Levi*, tot tweede Notabel werd verklaard. De namen der twee boven bedoelde Parnassijns waren: *Jaäkob Peckhoven* en *Michaël*. Een en ander geschiedde in het jaar 5396 (1636 gew. jaart.).

De begraafplaats te *Muiderberg* (1) werd door ons aangekocht in het jaar 5399 (1639 gew. jaart.) (2), en het eerste lijk, dat er werd ter aarde besteld, was dat van de schoonmoeder van *Meijer Zwart*. Toen men met het lijk de Hakkelaarsbrug genaderd was, ving men aan de klokken te luiden, zoo als dit bij de Christenen gebruikelijk was; want deze dachten zoodoende het lijk eene bijzondere eer te bewijzen; doch wij verzochten hen, het gelui te doen ophouden en het in het vervolg bij dergelijke gelegenheid in het geheel niet meer te doen plaats hebben; aan welke uitnoodiging dan ook gereedelijk werd voldaan.

---

(1) Een dorp in *Gooiland*, nabij de Zuider zee, omtrent drie uren gaans van *Amsterdam*.

(2) De oudste koopacte echter in de archieven der gemeente van *Amsterdam* is van 1642. Men kocht toen van *Gerrit Jansz. de Wilde, poortier der stad Muiden, vierde halff scheppel bouwlant gelegen op Muiderbergh. ten behoeve van de Hoogduitsche Joden wonende te Amsterdam en hare nacomelingen*. En in margine dezer minuten leest men het (eigenhandig geschreven en onderteekend) *Consement van* P. C. Hooft, *Castelain van Muijde en Baljuw van Goejlandt om het stuk lands, in deesen brieve gemelt te gebruijken tot begrafenis hunner dooden*, (zie *Iets over de begraafplaatsen der Nederl. Israël. gemeente te Amsterdam* van *Dr. S. I. Mulder* (*Amsterdam* 1851), alwaar men ook over den aanleg der overige begraafplaatsen dier gemeente zeer lezenswaardige aanteekeningen vindt. G. P.

In het jaar 5408 (1648 gew. jaart.) kwamen zeer vele Poolsche Joden met scheepsgelegenheid herwaarts, daar zij in grooten getale hun vaderland ontvlugtten, ten einde aan de tegen hen gerigte vorvolgingen door *Chmel* en diens aanhangers — welke gebeurtenis wij in het twee en dertigste Hoofdstuk breedvoerig hebben beschreven — te ontkomen. Bij hunne aankomst te *Amsterdam* betoonden zich de Portugesche Joden en ook eenige Christenen inderdaad zeer barmhartig jegens hen en bewezen hun allerlei weldaden. De Poolsche Joden nu, wier godsdienst-gebruiken en ceremoniën van die der Hoogduitsche afwijken, huurden eene afzonderlijke kamer, ten einde er hunne godsdienstoefeningen volgens hunne gebruiken en gewoonten te houden. Hun eerste Rabbijn was *R. Abberle*, die later werd opgevolgd door *R. Löb ben R. David.* Toen de Poolsche en Hoogduitsche gemeenten met elkander vereenigd werden en tot ééne gemeente zamensmolten, werd de laatstgenoemde Rabbijn in deze waardigheid naar *Rotterdam* beroepen, van waar hij later naar het Heilige Land trok, alwaar hij den acht en twintigsten dag der maand *Elloel* in het jaar 5468 (1708 gew. jaart.) overleed. In het jaar 5427 (1667 gew. jaart,) was *R. Jitschak ben R. Simeon Dekingen* Opperrabbijn bij de Hoogduitsche gemeente te *Amsterdam* (3).

In het jaar 5430 (1670 gew. jaart.) kregen de Hoogduitsche Joden van de stedelijke regering verlof, om eene Synagoge te bouwen. De eerste steen derzelve werd gelegd op Donderdag den elfden *Ijar* door den Parnassijn der Hoogduitsche gemeente *Jitschak Cohen*, terwijl de marmeren Heilige Arke haar ten geschenke werd gegeven door *R. Abraham Koesveld* (4). De inwijding dier Synagoge had plaats op

(3) Hij stierf 8 Cheswan 5433 (1673).

(4) *R. Abm. b. Jitschak Auerbach* te *Koesveld,* opper-rabbijn te *Munster* in *Westfalen,* werd in 1674 tijdens de regering van keizer *Leopold I,* door eenen nietswaardige bij den graaf *Christoffel Reinhard* belasterd, zoodat hij benevens

den eersten dag van het Pesachfeest des jaars 5431 (1671 gew. jaart.), zoodat de gansche arbeid in omstreeks een jaar was voltooid. *R. Simeon Frankfort* schrijft in zijn werk *Séfer Chajim* (Boek des Levens) als volgt: „De stad *Amsterdam* werd belegerd door de Franschen, zoodat de Joden hunne lijken niet op hunne begraafplaats te *Muiderberg* konden ter aarde bestellen. Zij kregen echter verlof van de regering, om hunne lijken op *Kattenburg* te begraven. Later, na het eindigen van den oorlog, werden de op *Kattenburg* ter aarde bestelde lijken, wier aantal wel twee honderd beliep, opgedolven, ten einde hen naar het Joodsche kerkhof over te brengen, en nu bevond men, dat menig lijk, hetwelk reeds voor meer dan een jaar was ter aarde besteld, nog in zijn geheel in de kist lag, zonder dat er een enkele worm aan bespeurd werd. Wij zullen er wel niet behoeven bij te voegen, dat bij verre weg de meesten het tegenovergestelde plaats vond.

Het jaar 5437 (1677 g. j.) kenteekende zich door eenen schier voorbeeldeloozen harden winter. Reeds kort na het Loofhuttenfeest begon het te vriezen en de vorst hield tot omstreeks het Pesachfeest aan; toen begon het weder zachter te worden, maar het bleef toch steeds vriezende, zoodat wel is waar door de lengte der dagen het ijs begon te smelten, maar men toch des nachts tot drie dagen voor het Wekenfeest nog steeds vorst waarnam, en op genoemd feest waren de

---

zijne zwangere echtgenoot en zijne kinderen van hunne have beroofd, en verjaagd werden; hij werd echter, door de waarschuwing van een zijner vrienden en door zijne eigene voorspraak, na vijf weken op het slot te *Sassemberg* bij den graaf vertoefd te hebben, weder onschuldig verklaard, en hij benevens zijn huisgezin in zijnen vorigen stand hersteld, terwijl zijnen lasteraar eindelijk te *Koesveld* het regteroor afgesneden en vervolgens het land uitgejaagd werd. Hierover beval hij zijne kinderen en hunne nakomelingen aan, om jaarlijks op den 23sten Sebat eenen vastendag te houden, en den daarop volgenden dag eenen feestdag te vieren. Zie de door hem voor deze gelegenheid vervaardigde *Selichoth* (smeekgebeden) met eene verklaring opgehelderd (*Amst.* 1677). In deze verklaring wordt tevens door hem vermeld, dat hij voor het vervaardigen der hier gemelde H. Arke vijf honderd Reichsthaler besteed had. G. P.

boomen nog even dor als midden in den winter. Maar nu werd het weder eensklaps zoo heet, dat al het ijs en de sneeuw als met een' tooverslag verdwenen, hetgeen zooveel water aanbragt, dat een groot gedeelte van *Holland* onderliep en het voorkomen van eene zee had. Het waren niet slechts de landlieden, die door deze overstrooming veel te lijden en menschenlevens en het verlies van vee te betreuren hadden; ook te *Amsterdam* liep het water over de *Breestraat*, drong in de kelders en pakhuizen, en veroorzaakte vele schade aan koopmansgoederen. Op de *Nieuwe Markt* drong het water onder een huis door en vormde als het ware eene gansche gracht tot aan de Waag, zoodat deze zeker voor het geweld des elements zou bezweken zijn, indien men er niet in geslaagd ware, de aanzienlijke doorbraak met zakken, die met zand gevuld waren, te dempen. Niet zelden zag men toen groote schepen varen, daar waar eenige dagen vroeger nog land geweest was, en zelfs te *Amsterdam* was men genoodzaakt in sommige straten de gemeenschap met schuitjes te onderhouden. Ook de dijk, toen in de nabijheid der nieuwe Portugesche Synagoge, dreigde voor het geweld des waters te bezwijken; maar gelukkiglijk zond de stedelijke regering een aantal soldaten derwaarts, om denzelven te versterken; deze poging gelukte, en God dank! want zoowel de Portugesche als de Hoogduitsche Synagoge liepen groot gevaar van door het aandringende water vernield te worden.

Omstreeks dezen tijd werd te *Amsterdam* tot Opperrabbijn aangesteld *R. Meïr Stern* (5), bijzonder vermaard om zijn

---

(5) Hij vervaardigde eene verzameling Regtsuitspraken onder den titel *Mesib Milchama*, bevattende oordeelvellingen om de juiste bewijzen te verkrijgen bij de gevallen eener vrouw, die niet weet of haar man levend of dood is. Deze Regtsuitspraken zijn nog in M. S. (zie *Sifté Jes.* letter מ no. 344). Ook werd onder deszelfs toezigt, een gedeelte der joodsch-duitsche vertaling van den bijbel, door den letterzetter *Jozef Witzenhausen* (*Amst.* 1679) vervaardigd. (Zie de voorrede van *Jozef Athias* in gemelde uitgave). G. P.

sterk geheugen. Hij muntte ook uit in Bijbelkennis, Talmud, Hebreeuwsche taalkunde, wijsbegeerte, kabbala enz. Hij was eerst Opperrabbijn te *Fulda*, van waar hij zich, tijdens de vervolgingen der Joden aldaar, naar *Holland* begaf. Niet lang had hij hier het Opperrabbinaat bekleed, of hij werd in dezelfde waardigheid naar *Krakau* beroepen. Hij mogt echter het genoegen niet smaken, aan de Joodsche gemeente in laatstgenoemde stad zijne herderlijke diensten te wijden. Hij stierf op zijne reis derwaarts in het jaar 5440 (1680 gew. jaart.), en werd te *Neder-Wesel* ter aarde besteld.

In het jaar 5443 (1683 gew. jaart.) werd te *Amsterdam* *R. David Lida* (6) tot Opperrabbijn benoemd. Hij heeft onderscheidene werken vervaardigd, als: *Ir David*, *Migdal David*, *Ir Miklat* enz. In het jaar 5453 (1693 gew. jaart.) verliet hij *Amsterdam* ten gevolge eener tusschen hem en zijne gemeente ontstane oneenigheid; twee jaren later kwam hij echter weder herwaarts en verzoende zich met de gemeente; maar dit belette niet, dat hij eenigen tijd later naar *Polen*, het land zijner geboorte, terug keerde.

In het jaar 5445 (1685 gew. jaart.) kwam *R. Löb Charif* (de scherpzinnige) herwaarts en werd later tot Opperrabbijn bij de Hoogduitsche gemeente aangesteld. Hij wijdde zijne diensten gedurende drie en twintig jaren aan deze gemeente, en stierf op Zaturdag den dertienden der maand *Tebet* van het jaar 5467 (1707 gew. jaart.).

In het jaar 5456 (1696 gew. jaart.) redde Gods hand de Joden te *Amsterdam* van een gevaar, dat hen dreigend aangrijnsde.

---

(6) *R. David b. R. Arjé Löb* uit *Grodno*. Hij was Rabbijn te *Zwolle*, *Ostrok*, *Mainz* en later te *Amsterdam*, zijn voornaam werk heet *Jad Kol Bo* (*F. a. M.* 172), waarin veertien door hem vervaardigde werken voorkomen. Ook schreef hij *Sod Hasem* (*Amst.* 1709), de verrigtingen en formulieren bij de besnijdenis bevattende. (Ook te *Weenen* 1801 met eenige vermeerderingen onder den titel *Sarbit Hazahab* uitgegeven). *Migdal David*, eene kabbalistische verklaring op *Ruth*; alsmede *Chaluké Abanim* (*Fürth* 1693) *Beër Esek* (*Lublin* 1634) en *Ir David* (*Amst.* 1719). C. P.

Het gemeen was namelijk tegen de stedelijke regering te *Amsterdam* opgestaan en maakte een oproer, ten gevolge van eene door haar uitgevaardigde verordening nopens het dragen en ter aarde bestellen der lijken. Zij rigtten veel schade in de woningen der grooten aan, en roofden en plunderden alles, wat hun onder de handen kwam (7). De burgerij trok zich deze zaak aan; zij stond de overheid getrouw en standvastig bij, en trachtte het gemeen onschadelijk te maken, vooral toen zij zag, dat het gepeupel niets anders dan roof en plundering beoogde. Het duurde niet lang, of de oproerlingen verschenen ook op de Jodenbreêstraat, alwaar zij het vooral gemunt hadden op het huis van zekeren Portugees *de Pinto*, in de wandeling „de rijke Jood" genaamd (8). Het huis willende vernielen, klommen zij eerst op het ijzeren traliewerk, wierpen toen de glazen in, traden het huis binnen en verwoestten alles, wat hun in handen viel. Nu gingen zij het geld en de kostbaarheden, welke zij in dit huis in overvloed dachten te vinden, opzoeken. Maar de burgerij kwam ook hier te hulp. Alvorens hen, die zich voor het huis bevonden, te hebben verdreven, traden de burgers, met degens gewapend, de woning van den heer *de Pinto* binnen en hieuwen en sloegen onder de muitelingen met zooveel kracht en beleid, dat velen hunner gedood en gewond werden, zoodat deze ten laatste genoodzaakt waren te vlugten en een en twintig gevangenen in de handen der burgers achter te laten.

(7) Over dit oproer, zie het *verhaal eener rebellerij te Amsterdam* 1696, uit het Hollandsch in joodsch-duitsch overgebragt en aldaar in 1707 gedrukt, door den letterzetter *Jakob (b. Mosè)*, schoonzoon v. *Jakob Maarsen*. (Volgens *Dr. Steinschneider*, die ons op dit werkje opmerkzaam maakte, is de schrijver of vertaler van hetzelve *Josef Maarsen*, de zwager van den uitgever).

(8) *Zie* deszelfs testament in het Hoogduitsch, door *Thomas Godwin* in 1679 uitgegeven, naar het werkje *Die Beschreibeniss u. Bescheidenis v. Isak* פינטו *aus der stadt Amsterdam vor sein Tod*, benevens *Schudt, Jud. Merckw I*, 292, alsmede de *Catal. libr Hebr. in Biblioth. Oxford* door *Dr. M. Steinschneider* No. 5412 ad. voc *Isak Pinto* en *De Navorscher*, Bijblad 1854, xxi.

G. P.

Bij deze laatsten vond men onderscheidene voorwerpen, welke door hen gestolen waren; zoo had, onder anderen, een hunner een tafellaken, dat den heer de *Pinto* ontstolen was, nog uit zijne broek hangen, eene omstandigheid, welke het hem onmogelijk maakte, den door hem gepleegden diefstal te ontkennen. Hij werd dan ook nog denzelfden dag met het tafellaken om zijn ligchaam gebonden opgehangen, welk lot toen ook nog een ander der oproermakers moest ondergaan. Den volgenden dag moesten nog zeven muitelingen hun leven aan eene galg eindigen, waaronder zich een bevond, wien in het jaar 5432 (1672 g. j.), wegens ontrouw in dienst van den held *Rabenhaupt*, neus en ooren waren afgesneden. Van dien tijd af verdiende hij zijn onderhoud met zandkruijen; maar zoodra zich de gelegenheid aanbood, toonde hij terstond zijn verdorven hart. Hij nam niet alleen een werkdadig aandeel aan het oproer, maar hij zocht ook de opgewondenheid der overigen te onderhouden door hun gedurig sterken drank toe te dienen. Alle muitelingen, die men in handen kreeg, werden opgehangen, met uitzondering van den laatstbedoelden belhamel, dien men namelijk eene nog meer voorbeeldige straf deed ondergaan. Na hem eerst door de stad gegeeseld te hebben, werd hem het hoofd afgehouwen, dat op eene spies werd gestoken, terwijl zijn romp daarentegen geradbraakt werd. Eindelijk werden nog vier muitelingen, welke reeds door de burgers waren dood geschoten, bij hunne beenen opgehangen, en hiermede was het oproer gestild en de orde in de Stad *Amsterdam* weder hersteld. Bij deze gelegenheid gaven de Joden ook een doorslaand blijk van hunne dapperheid, eerst voor de woning van den heer *de Pinto*, waar zij zich moedig te wêer stelden, en vervolgens in de *Nieuwstraat* (*Zwanenburgerstaat*), waar toen vele Portugezen woonden. De oproerlingen hadden zich namelijk in groote menigte ook derwaarts begeven, in de hoop er een' rijken buit te zullen vinden; maar de Portugesche Joden, hoe weinig in

getal ook in vergelijking van dat hunner belagers, grepen het zwaard op en verjoegen hen allen. Men was toen ook zeer beducht, dat de onderscheidene Synagogen door de muitelingen zouden bestormd en geplunderd worden, weshalve de Parnassijns deze heilige gebouwen door wel gewapende lieden hadden doen omringen, ten einde hen zoodoende tegen elken aanval te beschermen.

In het jaar 5467 (1707 g. j.) werd de zeer geleerde R. *Saül* naar *Amsterdam* tot rabbijn beroepen; maar de vrome man mogt zich in die hooge waardigheid niet verheugen; daar hij op zijnen weg herwaarts het tijdelijke met het eeuwige verwisselde. Het rabbinaat werd toen *ad interim* waar genomen door R. *Jehuda Löb ben* R. *Ansel* van *Hamburg*, opper-rabbijn van de Joodsche gemeente te *Rotterdam*.

Na eenigen tijd werd R. *Löb Calisch*, die den eersten dag der maand *Elloel* van het jaar 5468 (1708 g. j.) naar *Amsterdam* was gekomen, aldaar tot opper-rabbijn aangesteld. Deze trok bijzonder de aandacht door zijne verbazende schoonheid en zijn eerwaardig voorkomen, zoodat men hem met een engel Gods vergeleek. Hij rigtte hier eene *Jesiba* (joodsch-theologische school) op, welke onderscheidene kweekelingen telde. Maar het was den godvruchtigen man niet gegund, zijne diensten langen tijd aan de Amsterdamsche joodsche gemeente te wijden; daar hij reeds den zevenden dag der maand *Kislew* van het jaar 5470 (1710 g. j.) overleed. De bovengenoemde Rotterdamsche opper-rabbijn, R. *Jehuda Löb*, bekleedde nu weder *ad interim* het rabbinaat te *Amsterdam*.

Later werd aldaar de zeer vermaarde R. *Zebi ben* R. *Jaäkob Askenasi* (9) tot opper-rabbijn benoemd. Hij was te *Ofen* geboren en had gedurende meer dan twintig jaren

(9) *R. Hirsch Askenasi* (met den bijnaam *Chacham Zebi*), zoon van den to *Wilna* geboren en te *Jerusalem* overleden *R. Jakob* en van de dochter des beroemden *R. Ephraïm Cohen*, Rabbijn te *Ofen* en schrijver van *Saär Ephraïm*

de waardigheid van opper-rabbijn te *Hamburg* bekleed. Van daar kwam hij herwaarts, waar hij zijne regtsuitspraken *Nachlat Zebi* deed drukken en ook eene *Jesiba* onderhield. De in zijnen tijd plaats gehad hebbende gebeurtenis, bij welke gelegenheid hij voor de H. Godsdienst bijna zijn leven opofferde, gaan wij, als zijnde reeds zoo dikwerf in druk verschenen, met stilzwijgen voorbij. Van *Amsterdam* vertrok hij naar *Engeland*, van daar naar *Emden* en vervolgens naar *Polen*, waar hij in de

---

(*Zulzbach* 1588), werd te *Wilna* geboren en kwam reeds in 1666 naar *Ofen*, alwaar hij tot 1678 leefde; van daar reisde hij naar *Adrianopol* en keerde weder over *Belgrado* naar *Ofen* terug. Hij vlugtte echter nog vóór de belegering uit deze stad, die door *Oostenrijk* in 1686 overwonnen en geplunderd werd, waarbij hij zijn geheel vermogen verloor (zie de voorrede zijner Regtsuitspraken — *Amst.* 1712 —), naar *Bosnei-Seraj* in *Bosniën* (*Sarajewo*), alwaar hij tot 1689 den post van Rabbijn bekleedde; van deze in *Zuid-Europa* gelegene stad, ondernam hij eene reize naar het Noorden over *Venetië*, waar hij zich met *R. Sam. Abuab* onderhield (Regtsuitspr. 42). Vervolgens over *Fürth* (Regtsuitspr. 111), alsdan naar *Praag*, en eindelijk naar *Hamburg*, waar hij de dochter van den aldaar fungerenden Rabbijn *R. Salomo Mireles* tot vrouw nam. Kort daarna vertrok hij naar *Lemberg* en bekleedde daar het Rabbinaat tot 1693. Echter vinden wij hem nog in hetzelfde jaar weder te *Hamburg* (Regtsuitspr. 4, 37, 68); daar bleef hij tot 1710, hield Talmudische voorlezingen en werd na den dood van zijnen schoonvader als Rabbijn aangesteld. In dezen leeftijd schreef hij de meeste van de gedrukte verzameling zijner Regtsuitspraken, daar zijn naam door het grootste gedeelte der Joodsche gemeenten in *Europa* met roem bekend was. (*Levensbeschrijving v. R. H. Askenasi*, door *Dr. Jak. Fraenkel*; *Orient* 1846 No. 48, bl. 759). In 1710 reisde hij naar *Amsterdam* (*Seté Haléchem v. R. Mos. Chagis* No. 6 — *Wanzebeck* 1733—) en gaf de gemelde verzameling [verkeerdelijk door onzen schrijver *Nachlath Zebi* genaamd] in 1712 aldaar in het licht. Na eenige jaren echter als Rabbijn alhier gefungeerd te hebben, in welken tijd hij twee zijner kinderen, zijnde een zoontje en dochtertje, verloor, verwijderde hij zich van daar wegens zijnen openlijken strijd tegen *R. Nechemja Chajun* (*Jost.* VIII, 283). Hij stierf te *Lemberg*, alwaar ook een zijner zonen begraven ligt. Behalve de meergemelde *Regtsuitspraken* verscheen van hem: *Aanteekeningen op Turé Hazahab Chos. Ham.* (*Homberg* en *Slawita* of *Berlijn* 1716). Ook op *Eben Haëzer* (*Zolkiew* 1794) *Likuté Chacham Zebi* (*Berlijn* 1829). *Aras Nachas*, tegen *N. Chajun* (*Amst.* 1717). Alsmede verscheidene Regtsuitspraken in *Minchath Cohen v. R. Abraham Brody* en in het bovengem. *Seté Haléchem*. Een zijner zonen was de vermaarde *R. Jakob Emden*, algemeen onder den naam יעב"ץ bekend. Een ander zoon, *R. Jitschak Askenasi*, leeraar te *Lemberg*, schreef eene verklaring op *Zebachim* onder den titel *Taharoth Hakodes* (*Lemberg* 1792) zie *Sifté Jesenim II*, letter ט No. 3.

G. P.

stad *Lemberg* nog eene reeks van jaren het opper-rabbinaat bekleedde en er eindelijk in zeer hoogen ouderdom stierf.

Van het jaar 5474 tot 5577 (1714—1717 g. j) was de Hoogduitsche gemeente te *Amsterdam* zonder opper-rabbijn; in zake van godsdienst werd toen uitspraak gedaan door de Dajanim R. *Jitschak Zamost*, R. *Mosé Frankfort* (10) en R. *Josef Dajan* (11).

Op den een en dertigsten December van het jaar 1715 (5475 jaren der Schepping) werd te *Lüdenscheid*, in het voormalige hertogdom *Kleef*, zekere landlooper, een jongeling van achttien jaren, *Jitschak Zassil* genaamd, gevangen genomen. Hij was te *Praag* als Jood geboren, doch was later tot de Christelijke godsdienst overgegaan. Zijne gevangenneming werd niet alleen daardoor veroorzaakt, dat hij zich het goed van anderen had toegeëigend, met andere woorden: dat hij onderscheidene diefstallen had gepleegd; maar ook doordien hij zich niet ontzag met de godsdienst den spot te

---

(10) *R. Mos. b. Simon b. Jisrael Jehuda Frankfurter* leefde vroeger te *F. a. M.*, welke hij als zijne geboortestad aannam. Hij schreef *Nëfes Jehuda* (eene verklaring op den *Menorath Hammaor* van *Abuab*) — *Amst.* 1701 en meermalen gedrukt. *Seba Pesiloth* (een uittreksel van genoemd werk van *Abuab*) — *Amst.* 1721 — Ook vervaardigde hij eene uitvoerige joodsch-duitsche vertaling van den *Menorath Hammaor*, welke voor het eerst in 1722 te *Amsterdam* gedrukt is. Voorts nog *Zeh Jenachamenu* (eene verklaring op de *Mechilta*), *Beër Héteb Joblécheth*) op *Hilchoth Abeloth* (*Amst.* 1740). Tevens is hij bekend als uitgever der *Biblia Magna* of *Mikra Gedola*, door hem *Kehiloth Mosé* genaamd *Amst.* 1724—27) en met vele collectanten door hem zelven vervaardigd (*Kometz Mincha*, en *Mincha Ketanna*) verrijkt. Ook de meeste werken van zijnen vader werden door hem uitgegeven (*Sefer Hachajim*, *Saïr Simeon* enz). Hij werd zeer oud, zag zeventig zijner nakomelingen (*Sem. Hagd. II*, letter מ No. 149) en stierf in 5528 (1768).

(11) *R. Jos. b. R. Simeon Akiba Beer b. R. Josef van Weenen*, vroeger Opperrabbijn te *Safie* in *Moravië* (voorrede van deszelfs *Alfas'* uitgave) schrijver van *Derech Mebo*, ter verdediging van *R. Mordech. Jafa's Ir Susan* (Hoofdst. XXX, noot 10) — einde van gemelde *Alfas*. — Ook verzorgde hij (met den bovengenoemden *R. M. Frankf.* de groote folio uitgave der *Alfas* (Hoofdst. XIII, noot 12) met al deszelfs voornaamste commentariën (*Amst.* 1720).

C. P.

drijven en gedurig van geloofsbelijdenis te veranderen, naarmate hem deze of gene meer stoffelijk voordeel opleverde. Dan, zich gevangen ziende en van meer dan eene misdaad beschuldigd, waarbij ook onder anderen zekere Jood, die hem geld geleend had, als aanklager optrad, peinsde hij op middelen, regtvaardig of niet, dit was hem om het even, om uit den kerker te komen. Al spoedig kwam de gedachte bij hem op, dat hij zijn doel niet beter zoude kunnen bereiken, dan door de Joden op zijne beurt aan te klagen. Diensvolgens zeide hij tot zijne regters, dat de Joden niet het minste geloof verdienen, wanneer zij tegen Christenen getuigen, aangezien zij steeds tegen deze verbitterd zijn. Ten bewijze hiervan, voerde de lasteraar aan — en wij weten waarlijk niet, of wij om zooveel verdorvenheid in den misdadiger moeten weenen, dan wel om het ongerijmde zijner bewering lagchen — dat de Joodsche slagers, alvorens een stuk vleesch aan eenen Christen af te leveren, hetzelve met *urine* bevochtigen; hij zeide dit meer dan eens gezien te hebben bij een' Joodschen slager te *Altona*, in wiens dienst hij geweest was, en die hem ook geld en eenige brieven had ontstolen.

De graaf van *Lüdenscheid* achtte het, niettegenstaande de logen vrij tastbaar was, toch van zijnen pligt, de zaak te *Altona* te doen onderzoeken, en liet dientengevolge *Jitschak Zassil*, zijnen gevangene, in boeijen geklonken naar laatstgenoemde stad overbrengen.

De zaak nu te *Altona* onderzocht zijnde, werd, zoo als men trouwens reeds bevroed heeft, bevonden, dat het door den booswicht beweerde louter logen en laster was; maar er werd nog meer ontdekt. In plaats namelijk, dat hij door den Joodschen slager te *Altona* zou zijn bestolen geworden, was het integendeel deze — en duidelijke bewijzen waren hiervoor aanwezig — die door *Jitschak Zassil* was beroofd geworden. Het gevolg van een en ander was dan ook, dat de graaf van *Lüdenscheid* den misdadiger in een nog akeliger kerker deed werpen, en daar deze nu reeds in

zijne verbeelding de verschrikkelijke straf, de folteringen en martelingen zag, die hem voor zijne misdaden wachtten, sloofde hij op nieuw zijne hersenen af, ten einde een middel te vinden, dat hem uit zijne gevangenis zoude kunnen doen ontslaan en hem zijne straf zoude kunnen doen kwijt schelden. Hij liet nu den meer genoemden graaf weten, dat hij ten opzigte der Joden een geheim zoude ontdekken, dat aan zijne Majesteit den koning van *Pruisen* een groot voordeel zoude opleveren, onder voorwaarde, dat men hem de vrijheid zoude wedergeven. Deze voorwaarde aangenomen zijnde, wel te verstaan, wanneer de waarheid zijner bewering zou zijn gebleken, kwam de booswicht met de reeds zoo dikwerf aangevoerde en even dikwerf onwaar bevondene lastering voor den dag, als zouden de Joden op den Verzoendag zich van het bloed eens Christen bedienen. Eene koude rilling bevangt ons, wanneer wij aan de in vorige hoofdstukken bechrevene moordtooneelen denken, welke dergelijke beschuldigingen, vooral in de duistere middeleeuwen, in het leven riepen en waarvan duizenden en tien duizenden onzer geloofsbroeders de onschuldige slagtoffers werden! En nu werd deze afschuwelijke beschuldiging herhaald door iemand, die, vroeger tot het Jodendom behoord hebbende, beter dan eenige andere gezindte wist, dat het nageslacht van *Abraham* van niets verder verwijderd is dan van datgene, wat hij, om zijn ellendig leven te redden, hetzelve ten laste legde! Hij zelf, zeide hij, was er bij tegenwoordig, toen de Joden te *Nijmegen*, in het jaar 5470 (1710 g. j.) op den Verzoendag een kind in de Synagoge slagtten. „De vader des kinds” dus begon hij zijn weefsel van logen, „was een arm sergeant; deze bragt het kind in eene mand ter Synagoge, waarin zich een dertig of veertigtal Joden bevond. De rabbijn van *Kleef* sprak nu eerst eene rede over het slagtoffer uit; toen werd het door den voorzanger bezongen en eindelijk door den kerkelijken besnijder van *Kleef* besneden. De oudste Jood der gemeente,

Salomo genaamd, nam hierop een mes in de hand en bragt daarmede het kind eene snee in den hals toe, terwijl zekere *Bendit* van *Nijmegen* dezen laatsten arbeid voltooide. Een derde kwam er nu bij, die het kind den navel uitrukte en deszelfs bloed aftapte in twee groote kruiken, waarvan eene aan de Joodsche gemeente te *Amersfoort* werd gezonden. De overige gemeenteleden trokken nu het slagtoffer de huid af, welke in de woning van bovengenoemden *Salomo* werd opgehangen; het vleesch werd toen van de beenderen afgesneden en den honden voorgeworpen, terwijl de beenderen zelve door de Joodsche vrouwen werden gewasschen en vervolgens ter aarde besteld." Dus luidde de logentaal van *Jitschak Zassil*, welke alleen kon verzonnen worden door hem, die door misdaad op misdaad, meineed op meineed te stapelen, zoo laag gezonken was als deze.

Ondertusschen vond de graaf van *Lüdenscheid* goed, de in schrift gebragte getuigenis van den diep verdorven booswicht aan de koninklijke regering te *Kleef* toe te zenden, welke laatste hierop den gevangene voor zich liet komen, ten einde hem beter en naauwkeuriger te kunnen ondervragen. De regering hechtte echter zoo weinig geloof aan zijne woorden, dat zij zich zelfs de moeite niet gaf, den Rabbijn te *Kleef* over de zaak te onderhouden, ofschoon deze ook door *Jitschak Zassil* was beschuldigd geworden. Daar de verstokte booswicht echter zijne getuigenis bleef volhouden en zelfs zoo ver ging van zich bereid te verklaren, te *Nijmegen* de beenderen en de huid van het bedoelde kind aan te wijzen; zich tevens willende onderwerpen aan de straf van levend verbrand te worden, indien zijne getuigenis onwaar werd bevonden, gaf de regering van *Kleef* hiervan kennis aan die te *Nijmegen*, er bijvoegende, dat, ofschoon haar het geheel ten eenenmale ongelooflijk toescheen, zij desniettemin geene zwarigheid maakte, den misdadiger naar *Nijmegen* te zenden, indien de regering aldaar dit oirbaar achtte.

De stedelijke regering te *Nijmegen* besloot nu, een overheidspersoon met eenige geregtsdienaren naar *Kleef* te zenden, ten einde den gevangene aldaar in ontvangst te nemen en vervolgens naar *Nijmegen* over te brengen. Doch alvorens hiertoe over te gaan, liet zij eerst alle in laatstgenoemde stad wonende Joden in den kerker werpen. *Jitschak Zassil* nu te *Nijmegen* aangekomen zijnde, bleek het aldra, dat al zijne beweringen niets anders dan onbeschaamde logens waren. Onderscheidene malen deed men hem den kerker verlaten, om, zoo als hij beloofd had, de plaats aan te wijzen, waar de huid en de beenderen des kinds door de Joden waren verborgen geworden; maar daar de geheele zaak slechts vuige laster was, kon hij natuurlijk aan den wensch der regering niet voldoen. Ook werd hij onderscheidene malen in tegenwoordigheid van Nijmegensche Joden ondervraagd, waaruit al meer en meer bleek, dat hij gruwelijk gelogen had. Men nam nu zijne toevlugt tot andere middelen, om de schuld der Joden — zoo deze namelijk schuldig waren — te ontdekken. Hiertoe behoorde onder anderen ook, dat men de brieven, die door hen waren afgezonden, aan het postkantoor opende; doch ook langs dezen weg kon men niet het minste spoor van misdaad ontdekken. Daarbij kwam nog, dat de booswicht, bij de onderscheidene door hem ondergane verhooren, gedurig van taal veranderde en zich dikwerf zelven tegensprak, zoowel omtrent het door hem verzonnen feit zelf, als omtrent de omstandigheden, die er mede gepaard zouden zijn gegaan. Een en ander bragt de regering te *Nijmegen* dan ook tot de innige overtuiging, dat *Jitschak Zassil* niets anders was dan een doortrapte booswicht, die geene middelen, hoe afschuwelijk ook, ontzag, om het ondergaan zijner welverdiende straf te verschuiven en, zoo mogelijk, deze geheel en al te ontkomen. Na verloop van drie weken werden alle gevangene Joden weder in vrijheid gesteld en van alle regtsvervolging ten deze ontslagen. Ofschoon dit een meer dan

toereikend bewijs hunner onschuld was, vreesden de Joden toch, dat bij de kwaaddenkenden en vooral bij het gepeupel de indruk nog niet zou zijn uitgewischt, welken de logenachtige verklaringen van *Jitschak Zassil* hadden te weeg gebragt; zij wendden derhalve alle pogingen aan, om alle slechts te verkrijgen bewijzen hunner onschuld der regering onder het oog te brengen; en deze, na van dezelve inzage genomen te hebben, ried den Joden aan, ze te doen drukken en verspreiden, opdat een ieder, even als zij, leden der regering, van der Joden onschuld en van *Zassils* doortrapte boosheid mogt overtuigd worden. Vooreerst dan leverden zij eene verklaring, onderteekend door een burger en stedelijk ambtenaar uit de stad *Praag*. De inhoud dier verklaring was nagenoeg het volgende: „*Jitschak Zassil*, zoon van *David Scheftil*, een te *Praag* geboren Jood. Eerstgenoemde heeft alhier (te *Praag*) voor onderscheidene door hem gepleegde misdaden schavotstraf ondergaan en werd vervolgens in de gevangenis geworpen. Later gaf hij zijn verlangen te kennen, om tot de Christelijke godsdienst over te gaan, en beloofde tevens beterschap. Dientengevolge werd hij door den aartsbisschop van *Praag* gedoopt, terwijl de Christenen vooreerst in zijn levensonderhoud voorzagen. Na verloop van eenigen tijd wilde men hem een ambacht laten leeren, waartoe hij zich echter onwillig betoonde. Hij verviel nu weder in zijne vorige boosheid, waaronder vooral moet gerangschikt worden, dat hij gedurig de Joden nu eens van dit dan van dat beschuldigde, welke beschuldigingen echter steeds door de regtbanken geheel ongegrond werden bevonden; zoo zelfs, dat de regters het besluit namen, nimmer meer het oor te verleenen aan zijne beschuldigingen tegen de Joden, en hem zelfs verboden, in de Jodenwijk te komen. Later ontvlugtte hij *Praag*, zonder dat iemand wist, waar hij gebleven was."

Eene andere verklaring luidde: „dat *Jitschak Zassil* in *Bohemen* was gekomen; dat hij zich in dit land vervoegd

had bij zekeren graaf van *Clavearde*, die hem eenige weldaden bewees, omdat hij diens geloofsbelijdenis had omhelsd; doch dat dezelfde graaf door den nietswaardige later werd bestolen, waarop deze zich uit de voeten maakte."

Nog andere verklaringen bewezen, dat *Jitschak Zassil* zich op onderscheidene plaatsen had opgehouden; dat hij zich beurtelings bij de Katholieken, Lutherschen en Calvinisten had vervoegd, nu eens dit, dan weder dat geloof had omhelsd, naarmate het eene of het andere hem meer geldelijk voordeel opleverde. De valschheid zijner bewering, als zoude *R. Nethanël*, rabbijn van *Kleef*, eene rede over het kind, waarvan wij vroeger gewaagden, gehouden hebben, werd door een *alibi*, het krachtigste van alle bewijzen, aangetoond: men bewees namelijk, dat genoemde rabbijn zich op denzelfden Verzoendag te *Kleef* bevond, op welken hij, naar *Zassil's* getuigenis, te *Nijmegen* eene rede zoude hebben uitgesproken.

De verklaringen van vier tot het Christendom bekeerde Joden, hielpen ook den indruk wegnemen, welken *Zassil's* lastertaal op sommige Christenen gemaakt had. Zij verklaarden namelijk, dat zij gedurende vele jaren de Joodsche gebruiken en ceremoniën mede gemaakt hebbende, nooit hebben bevonden, dat de Joden levende offers bragten, veel minder, dat zij zich van menschenbloed bedienden; terwijl men hun integendeel steeds had geleerd, dat het eene groote zonde is, menschenbloed te vergieten.

Eindelijk leverden de Joden nog eene verklaring van *Hendrik* van *Bosheisen*, doctor, professor en predikant te *Hanau*, gerigt aan den koninklijk-Pruisischen hofpredikant *Manen* te *Kleef*. Deze verklaring luidde als volgt: „Uwen waarden en zeer geëerden brief van den 27sten Februarij heb ik ontvangen, en met leedwezen daaruit vernomen, dat zekere Jood of zoogenaamde bekeerde Jood, *Jitschak Zassil* genaamd, naar zijn zeggen te *Hanau* geboren van *Lavel*

Zassil, de Joden te *Nijmegen* voor vijf jaren heeft beschuldigd, als zouden deze een Christenkind ten behoeve hunner godsdienst vermoord hebben. Ten gevolge van dien hebben de Kleefsche Joden mij verzocht, u Eerwaarde inlichting omtrent het eerste en mijn gevoelen omtrent het tweede punt mede te deelen. Ofschoon mij voor het tegenwoordige weinig tijd gegund is om zeer breedvoerig te zijn, daar ik op het punt sta van naar *Holland* af te reizen en derhalve te veel bezigheden heb, om eene menigte boeken over het onderwerp na te slaan, kan ik evenwel niet nalaten, u Eerwaarde, zoowel omtrent den persoon als omtrent de zaak, het een en ander mede te deelen, mij voorbehoudende, bij mijne komst te *Kleef* u Eerw. een geheel op wetenschappelijk onderzoek gegrond geschrift over de zaak zelve ter hand te stellen.

Wat den persoon betreft, hebben mij de Parnassijns der Joodsche gemeente alhier, die ik als zeer eerlijke, fatsoenlijke en regtschapene lieden ken, verklaard, dat zij hier nooit iemand gekend hebben, die zich *Jitschak Zassil* noemde, zoodat u Eerwaarde zich overtuigd mag houden, dat bedoelde persoon de heeren der regering heeft bedrogen.

Omtrent het tweede punt valt het niet te loochenen, dat zelfs vele geleerden langen tijd in den waan verkeerden, als zouden de Joden in twee gevallen het bloed eens Christen behoeven; ten eerste, wanneer eene hunner vrouwen in barensnood is, en ten tweede op hun Paaschfeest. Ik heb echter de overtuiging verkregen, dat er niet de minste grond bestaat voor dergelijke beschuldiging, en dat onze geleerden deze meening alleen hebben omhelsd op het goede geloof, dat zij in sommige bekeerde Joden stelden, welke laatste echter geen ander doel met hunne bewering hadden, dan hunne vroegere geloofsgenooten te benadeelen. Immers God heeft door *Mozes* het Israëlitische Volk doen verbieden niet alleen bloed te vergieten of een mensch te dooden, maar zelfs het vleesch

van dieren, wanneer er nog bloed in is, te nuttigen (*Genesis* IX), terwijl het gebruik van bloed nog strenger verboden is in *Leviticus* XVII. Wij lezen ook in laatstgenoemd boek, *Kap.* XXIV: *Al wie eene menschelijke ziel doodt, zal gedood worden.* De daarbij voorkomende uitdrukking: *Kol Néfes*, heeft bijzonder de aandacht getrokken der commentaristen; indien namelijk, zeggen zij, alleen de uitdrukking *Néfes* ware gebezigd, zoude men welligt de meening hebben kunnen omhelzen, dat men geen manspersoon mag dooden, terwijl de toepassing van dit verbod op vrouwen, kinderen en niet-Israëlieten twijfelachtig zou geweest zijn; het is daarom, zeggen zij, dat de Bijbel het woordje *Kol* er heeft bijgevoegd, zoodat wij thans lezen: *Kol Néfes*, d. i. elke ziel, onverschillig of die in het ligchaam eens mans, eener vrouw, eens kinds of eens heidens huisvest. Wanneer men nu geen mensch mag dooden, mag men ook zijn bloed niet aftappen, hetgeen immers den dood ten gevolge heeft. Van daar dan ook, dat de geleerde *Abrabanel* (12) in zijne verklaring op het boek *Jecheskël* zegt, dat het eene ongehoorde lastertaal is, wanneer men ons, Joden, beschuldigt van bloedvergieten, daar ons dit ten strengste in den Bijbel wordt verboden. God moge derhalve onze beschuldigers rigten! Het boek *Sebet Jehuda* (13) gebiedt den Joden, eene lever van haar bloed te ontdoen alvorens haar te eten. In den Talmud (14) maakt het zelfs een twistpunt tusschen de Joodsche geleerden uit, of zij het bloed, dat uit hun tandvleesch dringt, mogen naar beneden slikken. Over het algemeen mogen zij geen vleesch eten, wanneer het niet van te voren eenigen tijd in water en zout gelegen heeft en het bloed er uit getrokken is. Ik heb hier eenen gedoopten Jood gekend, die zeer

---

(12) Zie Hoofdst. III noot 3 en Hoofdst. XXV.

(13) Zie Hoofdst. II noot 4, hetzelve is ook met eene Hoogduitsche vertaling en talrijke lezenswaardige noten, door *Sel. Cassel* in 1846 te *Berlijn*, uitgegeven.

(14) *Crituth* bl. 21*a*. G. P.

standvastig in ons Christelijk geloof is gebleven, maar die toch vele Joodsche boeken bestudeerde of ten minste bestudeerd had. Met dezen had ik veel omgang en hoorde hem dikwerf kwaad spreken op zijne vorige geloofsgenooten; maar hij bleef toch steeds volhouden, dat de beschuldiging der Christenen tegen de Joden, als zouden deze bij sommige ceremoniën Christenbloed bezigen, op niets anders dan op eene fabel berustte, die niet het minste geloof verdient. In geen hunner boeken vindt men ook iets van dien aard, en toch behoefden zij, tijdens de zamenstelling huns Talmuds, de Christenen niet te vreezen. Het geheele traktaat *Pesachim* is door mij doorgebladerd, maar ik heb er niets in kunnen vinden, dat de bewuste beschuldiging ook maar eenigzins zoude kunnen regtvaardigen. Ook zijn door mij de werken, vóór den Talmud vervaardigd, *Mechilta*, *Sifro* en *Sifri* (15) genaamd, doorzocht, en ook hierin heb ik niets van dien aard aangetroffen. Men zal mij welligt de tegenwerping maken, dat de Joden in latere uitgaven hunner werken, zoo als de te *Bazel* gedrukte Babylonische Talmud (16), veel hebben weg gelaten, dat den Christenen aanstoot had kunnen geven, en dat het derhalve zeer wel mogelijk is, dat in vroegere uitgaven het een en ander gevonden wierd, dat de beschuldiging der Christenen, zoo dikwerf tegen hen uitgebragt, regtvaardigt. Ik antwoord hierop, dat de Christenen de vroegere uitgaven niet kenden en zij er dus ook niets tegen zich in kunnen gevonden hebben; daarbij komt nog — en dit argument is onomstootelijk — dat alle Joodsche werken zich niet op eene en dezelfde plaats bevon-

---

(15) Zie over deze werken *Zunz. D. g. V. d. J.* bl. 46 en 47.

(16) Deze is de derde uitgave van den Talmud, te *Bazel* bij *Frobenius* van 1578 tot 1580 in het licht verschenen; dezelve is zeer verminkt, omdat men er uitgelaten heeft alles, wat men zich verbeeldde het Christelijk geloof hinderlijk te zijn, en deswegens ook het gansche tractaat *Aboda Zara* (*Z. Mulder's Methodologie des Talmuds*, bl. 43 noot 9. — *'s Gravenhage* 1855).

G. P.

den, zoodat, wanneer er ook iets in gevonden werd, dat tegen hen pleitte, zij deze plaatsen onmogelijk overal konden doen verdwijnen. Ik kom dus tot het besluit, dat, hoe dikwerf men in *Europa* en elders de bewuste beschuldiging tegen de Joden ook hebbe in het leven geroepen, zij bij een waarheidlievend onderzoek steeds als ten eenenmale ongegrond zal bevonden worden. Het moge waar zijn, dat een Christen wel eens door eenen Jood is gedood geworden; maar daaruit volgt nog niet, dat dit door den Jood gedaan werd, om een hem voorgeschreven Godsdienstpligt te vervullen; integendeel, het wordt hem door den Bijbel verboden. Daarenboven is het barbaarsch, eene geheele gezindte te beschuldigen van eene misdaad, die slechts door *één* is bedreven; de wet treffe in dat geval den schuldige, maar late de overigen ongemoeid. Na al het beweerde zal ik niet meer behoeven te zeggen, dat de beschuldiging van den zich noemenden *Jitschak Zassil* volstrekt geen geloof verdient, te minder nog — zoo er anders nog een zweem van geloof aan kon gehecht worden — daar hij een' valschen naam heeft opgegeven. Men betoone zich dan vriendelijk en welgezind jegens de Joden, en men zal hen zoodoende eerder bekeeren, dan door allerlei vervolgingen onder de nietigste en wezenlijk belagchelijke voorwendsels; het is reeds hard genoeg voor hen, dat zij zonder *Teraphim* en *Ephod* hier en elders moeten rondzwerven, gelijk reeds door mij is geschreven in mijn werk over den Talmud, dat UErw. zekerlijk niet onbekend zal zijn. Ten slotte beveel ik de hoog edele heeren der regering aan, de Joden tegen elke vervolging te beschermen, in zoo verre ten minste als zij onschuldig zijn.".

Deze kopij wordt door mij ondergeteekende verklaard te zijn conform aan den onder mij berustenden originelen brief; dit attesteer ik met mijne handteekening en mijn zegel.

JAKOB DE MANEN.

Ook professor *Johannes Meijer van Harderwijk* verklaarde, dat de tegen de Joden uitgebragte beschuldiging, als zouden zij zich bij zekere gelegenheden van Christenbloed bedienen, op logen en niets anders dan logen steunde; dat het den Joden verboden is iets dergelijks te doen en dat het ook nimmer door hen gedaan wordt.

Behalve de reeds door ons aangevoerde bewijzen van der Joden onschuld in deze, werden door hen nog vele andere, uit niet-Israëlietische schrijvers geput, geleverd. Ik zal er den lezer evenwel niet mede lastig vallen, maar hem zeggen, dat alle desbetreffende brieven en bewijsstukken in de Hollandsche taal door den Amsterdamschen advokaat *Johan Jakob Mauritius* bij den uitgever *Hendrik van der Gate* zijn in het licht gegeven. Ons blijft nog over te zeggen, dat de valsche aanklager, zich noemende *Jitschak Zassil*, naar verdienste gestraft werd. Hij zuchtte gedurende vele jaren in den kerker te *Utrecht*, waar hij onlangs — men verplaatse zich in de eerste helft der vorige eeuw — moet zijn overleden.

In het jaar 5477 (1717 gew. jaart.) werd te *Amsterdam* tot Opperrabbijn aangesteld de zeer geleerde *Abraham ben Jehuda Berlin* (17), nadat hij diezelfde waardigheid te *Halberstadt* had bekleed. Zijne aankomst alhier had plaats op den elfden dag der maand *Ab* 5477 (1717 gew. jaart.). Hij was een uitstekend redenaar en groot boetprediker, en hield tweemaal 's weeks, des Zondags en 's Woensdags, boetpredikatiën. Hij stierf in de maand *Adar* van het jaar 5490 (1730 gew. jaart.), en werd met groote eerbewijzen ter aarde besteld. De twee Portugesche Rabbijnen, *Athias* en *Brito*, spraken bij deze gelegenheid eene lijkrede op het kerkhof uit, terwijl er in de Hoogduitsche Synagogen dagelijks tot het

(17) Men vindt van denzelven vele approbatiën (*Haskamoth*) in de onderscheidene werken, welke gedurende zijn Rabbinaat te *A.* gedrukt zijn. G. P.

eerstkomende Pesachfeest lijkredenen, ook door bijzondere personen, op hem werden uitgesproken.

In het jaar 5481 (1721 g. j.) kwamen eenige joodsche afgezanten van *Jeruzalem* naar *Amsterdam*, ter oorzake van een ongeluk, dat hun in de Heilige Stad was bejegend. De Arabieren hadden aldaar namelijk een inval gedaan in de Synagoge der *Askenazim* (Hoogduitsche Joden) en er al het houtwerk benevens veertig heilige wetsrollen verbrand, en zekerlijk zou het gansche gebouw eene prooi der vlammen zijn geworden, indien het niet grootendeels uit steen ware opgetrokken geweest. Ook werden bij deze gelegenheid de aanzienlijksten der Joodsche gemeente in den kerker geworpen, omdat zij veel geld schuldig waren.

In het jaar 5484 (1724 g. j.) werd ontdekt, dat men sommige lijken, die te *Muiderberg* waren ter aarde besteld, van hunne doodskleederen had ontdaan. De gravenschennende diefstal kwam op de volgende wijze aan den dag. Eene joodsche vrouw te *Naarden*, op een uur afstands van *Muiderberg*, zag bij eene oude-kleederen verkoopster een lap linnen, welke haar voorkwam als van een doodskleed afkomstig te zijn. Zij vroeg dus de koopvrouw, die eene Christin was, hoe zij aan dit linnen gekomen was; waarop deze antwoordde, dat zij het op eene verkooping had gekocht. De Joodsche vrouw vertelde het geval aan zekeren R. *Hirsch*, die ook te *Naarden* woonachtig was, en deze ging nu ook eens naar de koopvrouw, waar hij onderscheidene dergelijke lappen linnen in het oog kreeg, op een van welke zich roode vlakken bevonden, die hem als door rooden wijn veroorzaakt toeschenen.

R. *Hirsch* gaf hiervan kennis aan de Parnassijns te *Amsterdam*, welke zich hierop herinnerden, dat men voor eenige weken zekeren *Jisraël Wijnschenk* te *Muiderberg* had ter aarde besteld; dat op diens doodskleederen zich inderdaad roode vlakken hadden bevonden, veroorzaakt door de wijndroppels, die, daar hij bij de ceremoniën der beide eerste

Pesachavonden Poolsch gebruik volgde en dus zijn doodshemd daarbij aan had, er op gevallen waren. Men had dus gegronde reden te vermoeden, dat hier grafschennis gepleegd was. R. *Hirsch* vervoegde zich hierop bij de stedelijke regering te *Naarden* en verhaalde haar hetgeen gebeurd was. De oude-kleeren koopster werd nu voor de overheid geroepen en ondervraagd, en weldra bekende zij, dat zij de lappen linnen gekocht had van de vrouw, die te *Muiderberg* op het kerkhof als bewaakster woonde. Van een en ander werd wederom aan het bestuur der Joodsche gemeente te *Amsterdam* kennis gegeven, en dit zond hierop de Dajanim R. *Mosé Frankfort* en *Salomo ben Jitschak Roedelsum*, de eerste leeraar, de tweede koster van het begrafenis collegie onder de zinspreuk *Gemilut Chasadim*, naar *Naarden*, alwaar op hun verzoek man en vrouw en twee hunner zonen, namelijk het huisgezin, dat de begraafplaats te *Muiderberg* moest bewaken, gevangen werden genomen. De overheid, ofschoon de schuldigen met veel beleid, nu eens met zachte, dan weder met harde woorden ondervragende, kon hen toch tot geene bekentenis hunner misdaad brengen, tot dat het eindelijk bovengenoemden R. *Mosé* door zijne scherpzinnigheid gelukte, de gewenschte bekentenis te verkrijgen. De Christen vrouw kwam er nu rondborstig voor uit, dat zij vier lijken te *Muiderberg* had opgedolven, onder welke zich ook bovengenoemde R. *Jisraël* bevond. Hierop begaven zich de Amsterdamsche Dajanim benevens de overheid van *Naarden* naar *Muiderberg*, waar men het graf van meergenoemden R. *Jisraël* opende, en men bevond, dat hij inderdaad van zijn doodshemd en *Tallit* beroofd was. De schuldigen bekenden, dat zij dit misdrijf reeds gedurende langen tijd hadden gepleegd, en bij een te hunnen huize ingesteld onderzoek vond men eene menigte doodskleeren en *Tallethoth*, welke onder een' mesthoop verborgen lagen en die men nu wederom behoorlijk ter aarde bestelde. De Joodsche gemeente te *Amsterdam* vierde eenen vastendag

wegens het gebeurde, naar aanleiding van het gezegde in den Talmud: *om de zonden der levenden worden de dooden opgedolven*, terwijl het genootschap onder de zinspreuk *Gemilut Chasadim* op zich nam, om ter eere der mishandeld gewordene lijken steeds drie lichten te onderhouden, hetgeen dan ook nog ten huiden dage wordt volbragt (18). Wat de schuldigen betreft, namelijk den man en de vrouw, die met de bewaking van het kerkhof te *Muiderberg* belast waren, deze werden gegeeseld en gebrandmerkt en vervolgens uit het land verbannen, terwijl men van dien tijd af eenen Joodschen waker te *Muiderberg* aanstelde.

In hetzelfde jaar, namelijk in 5484 (1724 gew. jaart.), werd te *Amsterdam* het *Beth Hamidras* van de vereeniging onder de zinspreuk *Hachnasath Kalla* ingewijd.

In het jaar 5485 (1725 gew. jaart.) deed zekere *Mosé Meïr* uit *Zolkiew*, een afgezant van de aanhangers van den valschen Messias *Sabbathai Zebi*, van wien wij breedvoerig in het 26ste hoofdstuk hebben gesproken, te *Frankfort* a.M. veel van zich spreken. Hij had reeds vele landen en steden bezocht, ten einde Israël te verleiden en het tot zijnen aanhang over te halen. Maar gelukkiglijk werd zijn bedrog weldra ontdekt, doordien men brieven en bescheiden bij hem vond, die opgevuld waren met godlasteringen en met het voorvaderlijke geloof strijdige beginselen. Dit werd hoofdzakelijk ontdekt door den opperrabbijn van *Frankfort* a.M. R. *Jaäkob* van *Praag*, diens assessoren en meer andere wetsgeleerden; het gevolg dezer ontdekking was dan ook, dat genoemde *Mosé Meïr* benevens zijnen ganschen aanhang en allen die in *Sabbathai Zebi* geloofden, door den Frankfortschen opperrabbijn in den strengsten kerkban werden gelegd, welk voorbeeld ook werd gevolgd door den opperrabbijn der drie steden *Hamburg*, *Altona* en *Wanzebeck*, alsmede door R.

---

(18) Dit geschiedt nog ten huidigen dage in de Lange-Houtstraat-Kerk alhier.

Abraham ben R. *Jehuda Berlin*, opperrabbijn der Hoogduitsche gemeente te *Amsterdam*, en nog door eene menigte andere uitstekende rabbijnen.

In hetzelfde jaar werd te *Rotterdam*, op den Zaturdag dat de afdeeling der week *Kie Tezé* werd voorgelezen, eene nieuwe Synagoge ingewijd.

In het jaar 5487 (1727 gew. jaart.) werd van wege het genootschap *Gemiluth Chasadim* te *Amsterdam* een nieuw *Beth Hamidras* gebouwd.

In het jaar 5490 (1730 gew. jaart.) werd door de Hoogduitsche gemeente te *Amsterdam* de Nieuwe Synagoge ingewijd, en wel op den Zaturdag, dat de afdeeling der week *Waetchannan* werd voorgelezen. Van het jaar 5490 tot 5495 (1730—1735 gew. jaart.) werd het vacante opperrabbinaat wederom tijdelijk waargenomen door bovengenoemde Dajanim, met dat verschil nogtans, dat R. *Jitschak Zamost*, die intusschen was overleden, door R. *Samuel Kopels* werd vervangen.

Den twaalfden dag der maand *Sebat* van het jaar 5495 (1735 gew. jaart.) werd de vermaarde R. *Eläzar* van *Brody* (19) tot opperrabbijn der Hoogduitsche gemeente te *Amsterdam* benoemd, en kwam drie dagen vóór het Nieuwjaarsfeest van het volgende jaar in laatstgenoemde stad aan. Eenige aanzienlijke Israëlieten hadden hem zekeren *Aäron Polak* als gids te gemoet gezonden. Te *Amersfoort* aangekomen, werd de vermaarde rabbijn door den Dajan R. *Mosé Frankfort* en R. *Simeon*, van wege het joodsch kerkbestuur te *Amsterdam* deswege afgevaardigd, verwelkomd, terwijl hij tevens zoowel door de Christelijke als door de Joodsche autoriteiten te *Amersfoort* met de meest mogelijke eerbewijzen werd ontvangen. Een dagblad van dien tijd geeft hiervan

(19) *R. Eläzar b. R. Semuel*, vroeger Rabbijn te *Brody* en verscheidene andere gemeenten in *Polen*, schreef, behalve het door onzen schrijver verder genoemde werk *Maasé Rokeach* (*Amst.* 1740), nog *Arbaä Ture Eben* (*Siftè Jes.* II, letter א no. 53) *Samma degajé* (op de *Hagadoth* in den *Talmud*) — *Warschouw* — en *Torath Chèsed* (*Weenen* 1800).

G. P.

verslag nagenoeg in de volgende bewoordingen: „Heden avond arriveerde alhier de wel Eerwaarde Rabbijn R. *Elâzar* van *Brody*; zijn wel Eerwaarde werd door de parnassijns der Israëlietische gemeente alsmede door de Edele achtbare heeren Burgemeesters dezer stad gecomplimenteerd en naar zijn logement begeleid, terwijl de regering, als bijzondere eerbewijzing, twee schildwachten voor zijn logement plaatste, welke zijn wel Eerwaarde bij zijn vertrek ook tot buiten de poort eskorteerden."

ZWEerwaarde werd bij zijn vertrek uit *Amersfoort* door vele koetsen, wagens en andere rijtuigen gevolgd, tot dat hij te *Naarden* aankwam en ook daar door de bestuurderen der Joodsche gemeente met de meeste eerbewijzen werd ontvangen. In de nabijheid van *Amsterdam* gekomen, vond hij reeds eene groote menigte Amsterdamsche Israëlieten op zijnen weg, welke hem in koetsen en jagtschepen waren te gemoet gegaan. In één woord, nog nooit was aan een Amsterdamsch Opper-rabbijn zooveel eer bewezen, als die, welke aan R. *Elâzar* van *Brody* te beurt viel, en waartoe — in het voorbijgaan zij het gezegd — ook de Portugesche gemeente het hare had bijgedragen.

In het jaar 5500 (1740 g. j.) heerschte hier te lande zulk een strenge winter, dat het zelfs den ouden van dagen niet heugde, ooit een dergelijken beleefd te hebben. Op den 10den, 11den en 12den *Tébeth* was de koude zoo fel, dat de vogelen uit de lucht dood ter aarde vielen en zich schier geen mensch op straat waagde. Men zal wel kunnen bevroeden, dat dit eene buitengewone duurte van levensmiddelen te weeg bragt en deze wederom veel armoede veroorzaakte. Op den tienden dag der maand *Tébet*, ofschoon de koude toen het strengst was, begaf zich de opper-rabbijn R. *Elâzar* van *Brody* ter Sijnagoge en hield aldaar voor een talrijk gehoor eene boet-predikatie; hij nam tevens deze gelegenheid te baat om zijn ambt van opper-rabbijn neder te leggen,

daar hij het voornemen had opgevat, naar het Heilige Land te trekken. Aan dit zijn voornemen werd door hem ook gevolg gegeven op Zondag den tienden *Siwan* van laatstgenoemd jaar. Met bedroefde blikken staarde men den waardigen herder na, die zijne reis nam over *Marseille* en van daar naar *Zefat*, waar hij in de tusschendagen van het Loofhuttenfeest in het jaar 5501 (1741 g. j.) aankwam. De godvruchtige man mogt den gewijden bodem echter niet lang betreden, daar hij reeds op *Sabbath Beresit* van het volgend jaar overleed, terwijl hij, overeenkomstig zijn uitersten wil, te *Chebron* werd ter aarde besteld. Ons blijft nog over van den zalig ontslapene te zeggen, dat hij voor zijn vertrek uit *Amsterdam* een door hem vervaardigd Kabbalistisch werk, *Maäsé Rokeach* genaamd, door den druk openbaar maakte.

Op den vastendag der maand *Tammuz* van het jaar 5500 1740 g. j.) werd R. *Löb Meresa ben* R. *Saül* — welke laatste, zoo als wij reeds gemeld hebben, in 5467 (1707 g. j.) het opper-rabbinaat aanvaardde — in 1740, zeggen wij, werd R. *Löb*, schoonzoon van *Chacham Zebi*, tot opper-rabbijn te *Amsterdam* aangesteld. Tot drie mijlen boven *Amersfoort* gingen hem, op uitnoodiging van Parnassijns, R. *Ozer*, koster der gemeente, benevens een aanzienlijk getal joodsche geleerden te gemoet, terwijl hij op eenen Woensdag deszelfden jaars aankwam, en met veel eerbewijzen ontvangen werd.

Terstond na zijne aankomst hield hij zich met eene Gode welgevallige zaak bezig. Hij bewoog namelijk eenige aanzienlijke gemeenteleden tot het stichten van een *Beth Hamidras*, waarin dag en nacht de Heilige Leer zou bestudeerd worden (20). Deze oefenschool werd ingewijd in de maand *Cheswan* van het jaar 5501 (1741 gew. jaart.).

---

(20) Dit gesticht, dat reeds veel geleerden gekweekt heeft, bezit thans eene uitgezochte Bibliotheek met vele zeldzame en incunable drukwerken. G. P.

Iets over de Israëlieten te 's Gravenhage (1).

Even als in *Amsterdam*, vindt men de eerste sporen van het aanwezen der Israëlieten te *'s Gravenhage* in de laatste jaren der 16de of in het begin der 17de eeuw.

Gemeenlijk stelt men dat zij er iets later dan in de hoofdstad zijn gekomen. Sommigen willen, dat dit reeds in 5350 (1590 g. j.), anderen dat het eerst in 5396 (1636 g. j.) geschied zij. Zeker is het dat zulks plaats had in den tijd, dat de in *Nederland* verkondigde verdraagzaamheid in het stuk van Godsdienst vele vreemdelingen, die te hunnent deswege vervolgd werden, naar dit oord deed wijken; intusschen blijkt tevens, dat de eerste vestiging van eene eigenlijke Israël. gemeente te *'s Gravenhage* niet dan omstreeks den jare 5430 (1670 g. j.) plaats vond.

De eerste hier met der woon gevestigde Israëliet was de stamvader der nog in *'s Gravenhage* aanwezige familie *Polak*, gequalificeerde collecteurs, met name *A. Polak*, die het beroep van passementwerker uitoefende, en den 10 December 1675 zijn' burger brief bekwam. Het aantal Israëlieten moet hier echter aldra zijn toegenomen; immers vindt men vermeld, dat in 1698 zoo wel de Israëlieten, die uit *Portugal*, als die uit *Duitschland* waren gekomen, zich tot het uitoefenen van hunne eeredienst vereenigden ten huize van *Jacob Abenjaçar Veiga*, op de *Bierkade*, welke huissynagoge in 1703 naar de *Wagenstraat* en in 1768 naar de *Casuariestraat*, werd verplaatst.

(1) Wij hebben het niet ongepast geoordeeld, dit opstel, uit de Jaarboeken voor de Israëlieten 1836 No. 2 bl. 121, hier eene plaats in te ruimen. C. P.

De gemeente steeds aangroeijende, werd het eerste kerkreglement door Heeren Burgemeesters van *'s Gravenhage* goedgekeurd, zoodanig als het, op hunnen last, door *Manuel Levy* en *Moise de Pinto* was opgesteld. Ook andere beschikkingen waren reeds vroeger 5452 (1692 g. j.) ten behoeve dezer opkomende gemeente gemaakt, zoo als het bepalen van den omtrek der stad (buiten welke de Israëlieten zich op den Sabbathdag niet mogen begeven (*Techoem* genaamd), hetgeen onder toezigt van den geleerden Amsterdamschen opper-rabbijn, den eerwaarden *Jacob Saportas*, geschiedde. Met goedkeuring van den magistraat van *'s Gravenhage* werden, op kosten der Israëlietische gemeenten, de steenen bruggen, liggende over eenige stads-buitengrachten, afgebroken en ophaalbruggen in de plaats gesteld, zijnde tevens aan den Houtweg, bij de *Veenlaan* en bij den *Zuidsingel* looze poorthekken aangebragt, om den bovengedachten omtrek aan te duiden. Ook had de gemeente reeds in 1694 van het bestuur des graafschaps een stuk gronds bekomen op den Scheveningschen weg, tot ter aarde bestelling harer lijken, hetwelk van tijd tot tijd vergroot werd en thans vrij uitgebreid is.

Toen deze gemeente, door vermeerdering der huisgezinnen en meerdere toevloeijing van geloofsgenooten van elders, te talrijk naar verhouding van de ruimte der Synagoge was geworden, werden de leden te rade twee godsdienstige vergaderingen aan te leggen. De Israëlieten van Hoogduitschen oorsprong verzamelden zich ten huize van den Heer *Tobias Boas*, genaamd *Salomons Tempel*, in een daartoe geschikt vertrek, en die van Portugesche afkomst in een huis over den toenmaligen boschwachter. Dit had plaats in 5467 (1707 g. j.) blijkens eene oorkonde, volgens welke „voor de mrs. *Ewout Brand* en *Adriaan van Spierinxhoek*, schepenen in *'s Gravenhage*, gekomen en erscheenen is *Jacob Pereira*, dewelcke verklaarde, dat deselve met voorweten van de Edel

Achtbare Magistraet alhier, heeft doen bouwen tot sijn eijgen kosten aldernaast sijn Huisinge een Kerck en Schoole, tot gebruick van de Portugesche Joodse Natie alhier." Het verder gedeelte dezer oorkonde, den 18 Februarij 1707, door opgemelde heeren bezegeld en bij den Secretaris *Anthoni de Veer* geteekend, stelt de bepalingen vast, onder welke de nieuwe gemeente bestaan zou.

Onder anderen werd bepaald dat, „indien er in den tijd van twee achtereen volgende jaren in de voorz. Kerck en Schoole geen gebed bij die van de voorz. Natie wert gedaan, dat alsdan, en anders niet, de voorz. donatie van gebruijck uijt sal sijn." Dit nu had geen plaats. De gemeente nam in luister toe, en na het verstrijken van het aangewezen tijdvak, in 5469 (1709 g. j.), nam zij den naam van *Beth Jahacob* (Huis Jacobs) aan, wanneer ook de eerste Parnassim benoemd werden. In het jaar 5471 (1711 g. j.) werd de Synagoge in een meer geschikt huis verplaatst, mede in het Voorhout staande, en op kosten der gemeente verbouwd.

Verschillende omstandigheden bragten te weeg dat een deel der Portugesche Israëliten eene tweede en meer uiterlijk kennelijke Synagoge bouwden. In 1724 (den 24 November) gaf de magistraat van *'s Gravenhage* daartoe verlof. Den 16 April 1725 werd de eerste steen van dezen nieuwen tempel gelegd op het toenmaals nog onbebouwde veld voor de Maliebaan, ter plaatse alwaar thans de *Prinsessengracht* is. De nieuwe gemeente werd *Honen-dal* geheeten.

Den 9 Augustus des jaars 5486 (1726 g. j.) werd gemelde Synagoge met vele plegtigheden ingewijd, in tegenwoordigheid van den magistraat, hiertoe uitgenoodigd. Dit Bedehuis is in allen deele aangelegd naar de bestaande groote Portugesche Synagoge te *Amsterdam*, doch op eene kleinere schaal, zijnde hetzelve binnensmuurs 46 voeten lang en 36 breed (1);

(1) Zie *De Riemer, Beschrijving van 's Gravenhage*, blz. 425.

hetzelve onderscheidt zich door netheid en sierlijkheid. Het gesticht is bijkans vierkant, heeft in de zijgevels 12 en in den voor- en achtergevel 10, alzoo te zamen 22 groote vensters.

Het dak is schuins, van boven plat; op elk der vier hoeken van het lijstwerk, hetwelk rond het gebouw henen loopt, staat eene groote fraaije vaas, en tusschen de twee voorste een zware steen in het frontespies, waarop het jaartal dezer stichting naar de Israëlietische jaartelling, 5486, in uitwendige, vergulde cijferletters is gewerkt. Iets lager leest men in hebreeuwsche letteren datzelfde jaartal, te vinden in een toepasselijk bijbelsch opschrift, zijnde Psalm LXXXIV, vs. 2.

Na verloop van ruim twintig jaren, wanneer de kerkgemeente *Honen-Dal* boven de vroegere in luister en getal van leden was toegenomen, was men bedacht dezelve in een te smelten: Dit geschiedde werkelijk. Den 12 Januarij 5603 (1743 g. j.) werd door de Parnassim van beide gemeenten te dezen einde, voor den notaris *J. Sijthoff*, eene acte verleden, waarvan de aanhef en de twee eerste bepalingen aldus luiden:

„Op huyden, den 12 Januarij 1743, Saturdag avond, omtrent negen uren, compareerden voor mij *Johannes Sijthoff*, Notaris Publicq, bij den Hove van Holland geadmiteert, in 's Gravenhage resideerende, ter presentie van de naargenoemde Getuigen, de Heeren *Benjamin Teixeira*, Parnas, en *Joseph Abrabanel*, beijde ten effecte van het navolgende geauthoriseert door het meeste gedeelte van de Portugeesche Joodsche gemeente, congregeerende in de kerke genoemt *Beth Jahacob*, alhier in den *Hage*, ter eenre; en de Heeren *Imanuel Israel Suasso*, Parnas, *Moses van Jacob de Pinto*, Penningmeester, en *Isaac van Isaac Nunes Henriques*, alle geauthoriseerden ten effecte van het navolgende, van de geheele Gemeente van dezelve Portugesche Joodsche Natie, congregeerende in de kerke genaamt *Honen-Dal* ter andere zijde:

„Te kennen gevende de Heeren Comparanten, dat zij, geconsidereert hebbende de nuttigheid dat beijde de voorz. Portugeesche Joodsche Kerken alhier met elkanderen vereenigt en tot eene generale kerkvergadering gebragt moesten worden, de representanten van de laatstgenoemde kerke aan die van de eerstgenoemde daaatoe propositien hebben gedaan; dat dien aangaande over en weder vriendelijke conferentien gehouden zijnde, de heeren comparanten het werk der voorz. vereenigingе, met elkanderen, ter eere Gods, hadden getroffen, zoo als zij dienvolgende dan ook waren geaccordeert en overeengekomen op de navolgende wijze:

I. Eerstelijk dat de effecten, die tot de kerke *Beth Jahacob* gehooren, en aen haer in eijgendom toebehoorende zijn, en die zij in staat is om te konnen overgeven, tot de kerke van *Honen-Dal* zullen overgaan, en daerinne werden geincorporeert, alles met de eijgenste conditien op welke een gedeelte der voorz. effecten gedonateert en gelegateert geworden zijn.

II. Dat alle de Ledematen en congreganten van de kerke *Beth Jahacob*, als zodanige in de Kerke van *Honen-Dal* zullen worden geadmitteert en aangenomen, zoo ook tot Ledematen, diegeenen die zulks tot nu toe niet zijn.”

Naar luid van deze overeenkomst, werd nog in dezelfde maand de vereeniging bij eene acte van de Ed. Achtbare Heeren Burgemeesteren van *'s Gravenhage* bekrachtigd.

Dien ten gevolge werd de synagoge van *Beth Jahacob* (Huis Jacobs), den 8 Februarij 5503 (1743 g. j.), gesloten, en de beide Portugesche gemeenten vereenigd onder den naam van *Honen-Dal* (Ontferming jegens armen). Zij is tot dusverre blijven bestaan en maakt thans de Nederlandsch-Portugesche Israëlitische Hoofdsynagoge van *'s Gravenhage* uit.

Zie hier de lijst der Chachamim of Opperleeraars, welke beide gemeenten *Beth Jahacob* en *Honen-Dal* hebben geleid:

David Nunez Torrez, (overleden in 1727); *Daniël Hacohen Rodriguez*, (overl. in 1754); *Selomoh Saruco*, (overl. in 1783); *Sadik Hacohen Belinfante*, (overl. in 1786); *David Leon*, (overl. in 1826). [En na dat deze gemeente vervolgens eenige jaren onder de leiding van den Opperleeraar *Lehmans*, Opperrabbijn der Hoogduitsche gemeente was, koos zij tot haren Opperrabbijn den nog thans in functie zijnden Wel-Eerw. Heer *J. van J. Ferrares.*]

De Israëlieten van Hoogduitschen oorsprong hadden reeds in 5481 (1721 g. j.) eene afzonderlijke synagoge doen bouwen op de Gevoldegracht; [doch thans hebben zij eene nieuwe fraaije synagoge gebouwd, staande in de Wagenstraat].

Zie hier eveneens eene opgave nopens de Opperleeraars van deze gemeente:

Zalmon Löwenstein, (overleden in 1728); *Jacob Sjalom*, (afgetreden in 1735); *Abarlie Levie*, (overl. in 1735); *Jehosoeang Oeben*, (overl. in 1748); *Sjeoel Halevie*, (overl. in 1785); *Leibsj Mesrietz*, (overl. in 1807); *Asser Lemel Lehmans*, (overl. in 1842); [vervolgens sedert 1848 de Wel-Eerw. Heer *Barend Samuel Berenstein*, (nog in functie).]

Men telt onder de Israëliten te *'s Gravenhage*, even als elders in ons vaderland, regtsgeleerden, artsen en ambtenaren, vele huisgezinnen, die neringen of hanteringen uitoefenen, mitsgaders geaccrediteerde handelshuizen, onder alle welke zich mannen bevinden, die aan Land of Stad, der kunsten of wetenschappen tot sieraad strekken.

HOOFDSTUK XXXV.

De Joden in Indië, China en Cochin.

Volgens een niet-Israëlitisch schrijver, *Alvares* genaamd (1), die onderscheidene jaren in *China* (2) had doorgebragt, zoude het meer dan zes honderd jaren zijn geleden, dat de Joden zich in laatstgenoemd land nederzetteden. Zij hadden veel bijgedragen tot het dempen van eenen opstand, die te-

(1) *Alvares, Histoire de la Chine* I. *Cap.* 30 *P.* 212.

(2) De komst der Joden in *China* heeft, naar de geloofwaardigste berigten, plaats gehad onder de dynastie van *Icheou,* 219 jaren vóór de gewone jaartelling. Naar hunne eigene getuigenis, verhuisden zij derwaarts uit *Si-yu* (*Perzië*). Onder de dynastie der *Han's* van 205 jaren vóór tot 220 jaren na de gewone jaartelling, en dus eene tijd-ruimte van 425 jaren, hadden zij vasten voet in dat rijk, en in het jaar 73, twee jaren voor den dood van *Mingti,* die hun veel genegenheid toedroeg, vinden wij hen 70 familiën sterk, die waarschijnlijk van perzischen oorsprong zijn, en zich in *China* genaturaliseerd hebben Van deze 70 familiën waren in de vorige eeuw (volgens de brieven en handschriften der zendelingen *Kögler, Gozani, Domenge* en *Gaubil,* die zich gedurende eene reeks van jaren in dat groote rijk hebben opgehouden) nog slechts *zeven* over, die gezamenlijk een getal van 600 zielen uitmaakten, welke, geheel afgescheiden van alle andere Joden, zelfs van de perzische (*Si-yu*), hunne vroegere afkomst, tibethaansche Joden blijven Men vindt thans bijna geen geleerde onder hen; vroeger hadden zij zoodanige, die de hoogste staatsambten bekleedden; doch daar de meeste van hen tot de Chinesche Godsdienst overgingen, zoo kent men thans bepaaldelijk slechts als Joden die van *Cai-fong-fu,* welke onder de grootste verdrukking hunne nationaliteit zuiver behouden hebben.

De Chinezen noemen de Joden even als de Mohamedanen *Hoei-Hoei,* doch zij zelven heeten zich *Tiao-Kin-Kiao* (omdat zij, ingevolge hunne wetten, de aderen van het vleesch moeten afzonderen); ook noemen zij zich *Lan-mao-hoei-hoei,* om den blaauwen hoed, dien zij bij de Godsdienstoefening dragen. Hunne Synagoge heeten zij *Li-pai-se,* en deze komt meer met de gedaante des Jeruzalemitischen tempels dan alle andere Synagogen overeen. (Zie *C. G. Murr, Vers. ein Gesch. d. Juden in Sina nebst P. Ignaz Kögler's Beschreibung ihr. heil. Bücher in der Synagoge Zu Kai-fong-fu* (*Halle* 1806) en bijzonder de *Allg. Zeit. d. Judenth.* XIV *Jahrg,* no. 4 en 5 (1850). G. P.

gen den in *Turquestam* regerenden vorst ontstaan was, en deze vorst stond hun, ter belooning hunner getrouwe diensten, vele vrijheden toe. Later stonden zij den vorst *Hum* in zijne oorlogen krachtdadig bij, hetgeen diens bevestiging van hunne reeds verworvene vrijheden ten gevolge had, en hun in het land veel aanzien bezorgde. Met betrekking tot hunne huwelijken, zegt de straks genoemde schrijver, dat zij zich in zoo verre met de Chinezen vermaagschappen, dat zij hunne dochteren wel ten huwelijk nemen, maar hun de hunnen niet tot vrouw geven, dewijl, volgens de zeden des lands, de vrouw wel gehouden is het geloof haars echtgenoots, doch deze niet genoodzaakt is dat zijner vrouw te omhelzen. Dezelfde schrijver verzekert ook, dat het aantal der in *China* gevestigde Joden tot een zeer hoog cijfer opklimt, dat zij er in de voornaamste groote steden wonen en er vele Synagogen hebben. De meesten hunner, zegt hij, wonen in de nabijheid der vleeschhallen, en daar zij geen varkensvleesch mogen eten, slagten zij zelven hunne koebeesten, terwijl zij het vleesch, dat zij niet gebruiken, aan de Chinezen verkoopen, hetgeen hun vele winsten oplevert. De Joden zijn vooral zeer talrijk in de provincie *Honan* en in de hoofdstad *Caifumti*, alwaar zij eene zeer fraai gebouwde Synagoge bezitten (3). Dezelve is voorzien van eene prachtige Heilige Arke met een' sierlijken voorhang. Hierin bevindt zich eene zeer oude Heilige Wetsrol, met hebreeuwsche letters

---

(3) Al hunne Synagogen staan naar het Westen gekeerd, en wanneer zij bidden wenden zij zich altoos naar deze zijde. In *Cai-fong fu*, welke stad honderd en vijftig uren van *Peking* verwijderd is, hebben zij eenen fraaijen tempel. Over dezen tempel en deszelfs fraai spreekgestoelte, benevens het bezit van hunne heilige boeken en gebedenformulieren, vindt men eene zeer uitvoerige beschrijving bij *Delitzsch, Zur Gesch. d. Jud. Poesie* bl. 59—61, naar het berigt van *Kögler* (welke als *Mandarin* in 1746 te *Peking* stierf) en *Gabriël Brotier's* aanteekeningen in *C. Corneli Taciti, Parijs* 1771, III, 567—580 medegedeeld. Ook werd te *Amst.* een gebedenboek gedrukt onder den titel תפלות אנשי שינגלי (*Senegal*) כמנהג ק"ק קוגין (*Cochin*). G. P.

geschreven, welke rol zij echter aan niemand vertoonen. Ten bewijze hiervan strekke, dat zekere *Pater Alexis*, nieuwsgierig als hij was bedoelde wetsrol te zien, ten einde zich te overtuigen, of zij, gelijk de Joden te *Peking* hem verzekerd hadden, met de onze overeenkwam, te vergeefs alle mogelijke moeite aanwendde, om haar zich te doen vertoonen. Bovengenoemde *Alvares* zegt ons ook, dat de Joden in *China* geen Hebreeuwsch verstaan, maar alleen de namen van *Abraham*, *Jitschak*, *Jaäkob* en *David* weten uit te spreken.

Van den Bijbel weten zij weinig of niets, en deze omstandigheid maakt het verklaarbaar, dat zij in zake van eeredienst in vele opzigten met de inboorlingen overeenstemmen, hoewel dit meestal met de voorschriften des Bijbels in strijd is. Zoo laten de meesten hunner hunne kinderen niet besnijden, enkel en alleen, omdat de Chinezen hun wel eens verweten hebben, dat zij barbaarsch handelden met het bloed dier onschuldige kinderen te vergieten.

Naar *Alvare's* bewering, zouden de Joden in *China* ook ten eenemale onkundig zijn van den stichter der Christelijke godsdienst, hetgeen dezen schrijver doet vermoeden, dat zij reeds vóór diens geboorte in *China* moeten zijn gevestigd geweest (*).

Tot zoo ver hebben wij *Alvare's Geschiedenis van China* gevolgd; thans zullen wij iets mededeelen van hetgeen wij in Pater *Gozani's* brieven gevonden hebben (4). Veel Joden, zegt deze, wonen in *China*, in de provincie *Honan*; zij hebben aldaar eene synagoge met onderscheidene belendende

---

(4) *Gozani, Lettres édifiantes et curieuses écrites par quelques Missionaires de la Compagnie de J. VII, p. I.* (Paris 1807)] G. P.

(*) Hoe dit te rijmen met hetgeen in den aanhef van dit hoofdstuk is gezegd, als zouden de Joden eerst voor ruim 600 jaren in *China* zijn gekomen, dit laten wij aan onzen schrijver, die dit geheele stuk uit *Basnage* overgenomen heeft. over. DE VERTALER.

vertrekken. In het midden der synagoge bevindt zich een *Almemar* (tribune), van hetwelk op Sabbath- en feestdagen uit den Bijbel wordt voorgelezen. De Joden zeggen in het bezit te zijn van eene zeer oude Heilige-Wetsrol. Op zekeren tijd, toen de gele rivier, *Hoembo* genaamd, zijnde eene der grootste rivieren van *China*, buiten hare oevers trad en de hoofdstad onder water zette, hadden de Joden veel moeite, om de door hen geliefkoosde wetsrol te redden, waarvan reeds een gedeelte nat en onderscheidene letters gansch uitgewischt waren geworden. Beducht als zij nu waren, dat bij eene wederverschijning van dergelijke ramp hun schat geheel zou verloren gaan, lieten zij twaalf kopijën van dit kleinood vervaardigen, ieder van welke in eene afzonderlijke synagoge bewaard wordt. Dat zij Joden zijn, valt niet te betwijfelen, want zij weten niet alleen de vijf boeken van *Mozes* bij hunne hebreeuwsche namen te noemen, maar zij spreken ook van de boeken der *Rigteren* en der *Koningen*.

Volgens *Gozani* zouden zich de Joden reeds in 3561 (199 vóór de gew. jaart) in *China* hebben bevonden. Zij zijn ook in vele opzigten van de godsdienst der vaderen afgeweken en hebben veel van de Chinesche zeden en gewoonten ontleend. Zij hebben echter geene afgodsbeelden, noch geschilderde noch uitgehouwene; zij bidden een' eenigen God aan, wien zij den Schepper aller dingen en den Beheerscher der wereld noemen. Sommige van de godsdienstgebruiken der Chinezen zijn ook in de hunne geslopen; zoo hebben zij onder anderen op het *Almemar* (tribune) in de synagoge eene soort van bord, waarop de naam des keizers van *China* geschreven of gegrift is. In een aan de synagoge belendend vertrek doen zij uit sierlijke doch niet met afgodsbeelden voorziene vaten, van tijd tot tijd wierook opstijgen, en wel uit groote vazen ter eere van *Abraham*, *Jitschak* en *Jaäkob*, en uit kleine ter eere van *Mozes* en *David*. Dit een en ander hebben wij uit niet-Israëlietische schrijvers

overgenomen, hoewel het ons schier ongelooflijk toeschijnt, dat de Joden zich zoo zeer vervreemden en zoo lijnregt in strijd met den Bijbel handelen zouden. Zooveel blijkt echter uit het medegedeelde, dat zich vele Joden in *China* bevinden; dat zij er reeds lang vóór de verwoesting des tweeden tempels moeten geweest zijn en zeer waarschijnlijk van de tien verloren stammen — waarover in het eerste hoofdstuk van dit werk breedvoerig is gehandeld — afkomstig zijn.

Ook in *Cochin* (5) zijn veel Joden met der woon geves-

(5) Reeds sedert den reiziger *Marco Paolo* in de dertiende eeuw, is het bestaan der Joden te *Malabar* bekend (*Marci Paulli Itin*, III. c. 31). De eerste naauwkeurige berigten daarover zijn ons door dr. *Buchanan*, die zich in het jaar 1806 en 1807 en naderhand nogmaals in 1808 te *Cochin* ophield (in zijne *Christian Researches* (1811) bl. 218—221) medegedeeld; hij schrijft dat de Joden eigenlijk niet in de stad *Cochin*, maar in eene omtrent eene mijl daarvan verwijderde stad, *Matacherry* en *Jodenstad* genoemd, wonen, die geheel door hen bevolkt is, en waarin zij twee synagogen bezitten. » Er bevonden zich onder hen" — verhaalt *dr. Buchanan* —" vele helder denkende mannen, die niet ontbloot waren van de kennis van andere volken en van derzelver geschiedenis. Ook uit de andere gedeelten van *Azië* waren hier Joden te vinden, zoodat deze plaats als de hoofdbron der geschiedenis der Joden in dit gedeelte van het Oosten kan aangemerkt worden. De ginds wonende Joden verdeelen zich in Jeruzalemsche of *Witte* (blanke) en in zwarte Joden, van welke de eerste meerendeels hier zich ophouden; de zwarte hebben hier ook eene synagoge, evenwel bewonen de meesten hunner de steden in het binnenste der provincie." De witte Joden toonden hem eene vertelling in de hebreeuwsche taal van hunne aankomst in *Indië*, die hun nagelaten was door hunne voorouders; insgelijks toonden zij hem twee welbewaarde koperen platen, in de oude *Talmulsche* taal beschreven, waarop de privilegiën, hun door eenen ouden koning van *Malabar* verleend, geschreven waren. Door deze schriftelijke oorkonden alsmede door mondelinge overleveringen, vernam dr. *Buchanan*, dat de Joden na de verwoesting des tweeden tempels, in groote menigte naar *Indië* gekomen zijn, en vrijheid gekregen hebben om zich in *Cranganor* neder te zetten. Naar dr. B.'s meening zijn hun deze privilegiën in het jaar 4250 der Schepping verleend. Omtrent duizend jaren is *Cranganor* de woonplaats dezer Joden gebleven. Later zijn ook Joden uit *Spanje* en andere oorden tot hen gekomen.

In het jaar 1823 werd de heer *Wish*, welke eene buitengewone kennis der Talmulsche taal bezat, op de koperen platen opmerkzaam gemaakt, en hij deelde eene vertaling aan het Aziatische genootschap te *Madras* mede, die in het laatste stuk van het *Asiatic Journal* opgenomen is. (Zie van *Dort's kronijk*, in *Eichenhorn's Bibliotheek* 1788 en *Gesch. d. Jud*, *v. Hanna Adams* II, 231.)

C. P.

tigd, blijkens een in het Spaansch en het Duitsch gedrukt schrijven (6), door de Joden in *Cochin* aan die te *Amsterdam* gerigt. Nadat de Romeinen het Heilige Land hadden veroverd, kwamen vele Joden naar *Cochin*; zij hadden aldaar, gedurende eene tijdsruimte van duizend jaren, twee en zeventig Joodsche koningen, die elkander onafgebroken waren opgevolgd; later ontstond er binnenlandsche verdeeldheid, ter oorzake van twee broeders, die elkander de kroon betwistten. Door tweespalt en oneenigheid dus verzwakt, werden zij door de vorsten der naburige gewesten gemakkelijk overwonnen, zoodat zij van dien tijd af den koningen van *Indië* onderdanig zijn. Intusschen bewezen de Joden aan hunne nieuwe opperhoofden zulke getrouwe diensten, dat deze eenen Jood, *Samuël Castoel* genaamd, tot gouverneur over *Cochin* aanstelden. Hij stierf in het jaar 5400 (1640 g. j.), en werd door eenen Jood, van denzelfden naam, opgevolgd (7).

Thans zullen wij iets mededeelen over de Joden in *West-Indië*, en daarbij tot leiddraad nemen den kundigen *Menasse ben Jisraël*, die, op zijne beurt, de bijzonderheden van *Aäron Levi Sefardi* heeft vernomen (8). Wij geven de woordelijke vertaling uit het Hebreeuwsch.

In het jaar 5404 (1644 g. j.) kwam zekere Jood, *Aäron Levi* geheeten, (door dwang tot het Christendom bekeerd, was hij als zoodanig ook bekend onder den naam van *Antonio de Montezinos*) uit *Portugal* naar *Amsterdam*. Deze verhaalde in tegenwoordigheid van onderscheidene Portuge-

---

(6) Zie *Notisias dos Judeas de Cochim, mandabas por Mosch Breyra de Pavia* (*Amst* 1687) met eene goedkeuring van *R. J. Abuab* — *Ezechiël Rachbi's* briefwisseling te *Cochin* in 1767 en 68 met *S. Boas* te *'s Gravenhage*. *Wesseli's Magid Chadasoth* in den *Meassef* 5550, alsmede *Essai sur les Juifs de la Chine et sur l'influence qu'ils ont eue sur la litérature de ce vaste empire, avant l'ère chrétienne, par l'abbé Sionnet.*

(7) *David Castoel*, zie *Mig. Barrio's Historia Univesal Judayca* (*Amst.* 1683).

(8) Zie *Menassé's Esperanca de Israël. Amst.* 5410 of מקוה ישראל in Hebr. vertaald door *R. Eliah b. Jak.* voorzanger te *Amsterdam* (*Amst.* 1698).

G. P.

zen — en hij verzekerde plegtiglijk, dat hij de waarheid sprak, — dat hij, toen twee en een half jaar geleden, uit de haven van *Honduras*, in het land van Paap *Jan* of in het land *Quito*, was vertrokken. »Ik huurde aldaar," dus sprak hij, »eenige muilezels van eenen Indiaanschen niet-Israëliet, *Francisco de Castila* genaamd; onder de gidsen, die mij vergezelden, bevond zich een, namens *Francisco*. Op zekeren dag, terwijl wij in de *Cordilleras* waren, overviel ons een hevige regen, vergezeld van zulk eenen zwaren storm, dat de lasten van de muilezels ter aarde vielen en niet dan met zeer veel moeite weder konden opgeladen worden. Onder den zwaren arbeid, hun door dit ongeval veroorzaakt, vervloekten de Indianen hunne kwade fortuin, welke hun, zoo als zij zeiden, deze moeite had berokkend, terwijl zij het geheel aan hunne zonden toeschreven, tevens erkennende, dat zij nog veel erger verdienden. *Francisco* trachtte hen te troosten met hun te zeggen, dat zij hun leed met gelatenheid zouden dragen, aangezien zij toch weldra een' rustdag zouden hebben; doch de overige Indianen waren doof voor deze troostredenen en zeiden, dat zij niet verdienden eenen rustdag te genieten, wegens het kwaad, dat zij, op aanraden van de onbarmhartige Spaansche Natie, aan het meest geliefde en heiligste volk der wereld gedaan hadden, en dat zij deswege nog veel meer straf te wachten waren.

Middelerwijl was de nacht gevallen, en men rustte in het gebergte uit. *Montezinos* haalde nu beschuit en andere lekkernijen uit zijnen reiszak te voorschijn, naderde *Francisco* en bood hem van zijne spijze aan met de woorden: „neem dit van mij, niettegenstaande gij kwaad spraakt van de Spaansche Natie." „Niet het duizendste gedeelte," hernam *Francisco*, „heb ik van haar gezegd van hetgeen ik eigentlijk behoorde te zeggen; het is een onbarmhartig wreedaardig volk; maar binnen korten tijd hoop ik wraak op hetzelve te zien nemen door een verborgen volk.

Later begaf zich *Montezinos* naar *Carthagena* in *West-Indië*, alwaar hij door de Inquisitie werd gevangen genomen. In den kerker smeekte hij tot God. „Geloofd zijt Gij, ô Heere!" dus sprak hij, „dat gij mij niet hebt doen geboren worden als Heiden of Barbaar, als Moor of Indiaan?" Het laatste woord uitgesproken hebbende, werd hij door zekeren hem onverklaarbaren schrik bevangen, terwijl hij tot zich zelven zeide: „De Indianen zijn immers ook Joden." Na eenige oogenblikken dacht hij weder: „Ben ik dan krankzinnig? heb ik mijn verstand verloren? hoe kwam ik toch op de gedachte, dat de Indianen Joden zijn?" Deze strijd met zich zelven voerde hij gedurende drie dagen, en telkens wanneer hij zijn smeekgebed tot God opzond, beginnende met de woorden: „Geloofd zijt Gij, ô Heere! dat Gij mij niet als Heiden of Barbaar, als Moor of Indiaan deed geboren worden," kwamen steeds de boven medegedeelde gedachten bij hem op. Eindelijk herinnerde hij zich de woorden van den Indiaan *Francisco* betreffende de Spaansche Natie, en nu deed hij de plegtige gelofte, dat, bijaldien de Heere hem uit den kerker zoude bevrijden, hij niet eerder zoude rusten, dan na den Indiaan *Francisco* gevonden en de waarheid van hem vernomen te hebben. Toen hij nu door Godes bijstand uit den kerker bevrijd werd, trok hij weder naar de haven van *Honduras*, waar hij zich reeds vroeger had bevonden, en het gelukte hem, den Indiaan *Francisco* aldaar aan te treffen. Hij vroeg dezen of hij zich nog herinnerde hetgeen hij vroeger gezegd had, toen zij zich in de *Cordilleras* bevonden? Deze vraag werd door den Indiaan bevestigend beantwoord. *Montezinos* vroeg hem nu, of hij genegen was in zijn gezelschap te reizen, waarmede de Indiaan wederom instemde. *Montezinos* stelde daarop zijnen reismakker drie rijksdaalders ter hand, waarvoor deze zich een paar van hennep vervaardigde schoenen aanschafte. Thans begaven zij zich te zamen op weg; na eenigen tijd gaf

Montezinos den Indiaan te kennen, dat hij een Jood was, en wel van den stam van *Levi*, dat de eenige Schepper van hemel en aarde zijn God en dat al het overige, daarmede in strijd zijnde, dwaling en dwaasheid was. Op het vernemen dezer woorden schrikte de Indiaan en vroeg aan *Montezinos* naar den naam zijner ouders, waarop deze antwoordde, dat zij *Abraham*, *Jitschak* en *Jaäkob* genaamd werden. „Hebt gij dan geen anderen vader?" vroeg de Indiaan verder. „De naam mijns vaders" hernam *Montezinos*, „was *Louis de Montezinos*." „Gij hebt mij verblijd door uwe woorden," zeide nu de Indiaan, „ofschoon ik dezelve niet geheel en al kan gelooven, aangezien gij den naam uwer ouders niet weet te noemen." „Ik zweer u," hernam *Montezinos*, „dat ik de waarheid heb gesproken." Op deze wijze werd het gesprek nog eenigen tijd voortgezet; eindelijk vroeg hem de Indiaan: „Zijt gij dan een *ben Jisraël* (kind Israëls)? „Dit ben ik," hernam *Montezinos*. „Gij doet mij waarlijk schrikken door uwe woorden," vervolgde de Indiaan; „doch zetten wij ons neder om een weinig uit te rusten, en laat ons eene teug drinken; ondertusschen moogt gij mij vrijelijk mede deelen, wat gij op het gemoed hebt." *Montezinos* gaf aan deze uitnoodiging gehoor, en zette zich naast den Indiaan neder.

„Daar uwe wijsheid en goedhartigheid," dus ving de Indiaan thans aan, „u genoopt hebben mij als reismakker te nemen, ten einde het een en ander, dat u belang inboezemt, van mij te vernemen, zoo zal ik aan uw verlangen voldoen en u veel belangrijks mededeelen. Maar wees vooraf gewaarschuwd, den ganschen weg te voet af te leggen en niets anders dan tarwe te nuttigen." „Wat gij verlangt, zal ik doen," hernam *Montezinos*. Den volgenden dag kwam de Indiaan *Montezinos*' vertrek binnen, zeggende. „Ontdoe uwen reiszak van alles, wat er zich in bevindt; trek uwe hennepen schoenen aan, neem uwen stok in de hand en volg mij." *Montezinos* voldeed aan deze uitnoodiging; hij liet

zijn zwaard, zijnen mantel en andere bagaadje achter, en volgde zijnen reismakker. Deze droeg op zijnen schouder drie maat tarwe benevens twee koorden; aan een derzelve, waarin onderscheidene knoopen gelegd waren, was één tweepuntige haak bevestigd, om er steile rotsen mede te beklimmen, terwijl het andere, dat eenigzins dunner was, van een' breeden haak was voorzien, om bij het oversteken van kleine rivieren dienst te bewijzen. Op deze wijze uitgedost, met hennepen schoenen aan de voeten, reisden zij de gansche week door, terwijl zij op den Sabbathdag rust namen. Zondag, Maandag en Dingsdag werd de reis voortgezet, tot dat zij op laatstgenoemden dag, omstreeks twee uren na den middag, voor eene groote rivier, breeder dan de *Douro* in *Portugal*, aankwamen. „Weldra," dus sprak thans de Indiaan tot *Montezinos*, „zult gij uwe broeders zien." Dit zeggende maakte hij eene soort van vaandel van boomwol, welke hij om zijne lendenen had gewikkeld; dit moest tot herkenningsteeken strekken.

Na verloop van eenigen tijd zagen de reizigers eene groote rookzuil opstijgen. „Dit is het teeken," zeide de Indiaan, „dat men ons gezien heeft." Na nogmaals het vaandel te hebben uitgestoken, kwamen drie mannen en eene vrouw in een bootje aangeroeid, welke laatste echter alleen uit het vaartuigje stapte, terwijl de mannen er nog in bleven. Deze hadden nu een onderhoud met *Francisco*, van hetwelk *Montezinos* echter geen enkel woord begreep. *Francisco* verhaalde hun, wat hem met *Montezinos* was bejegend, waarop de drie mannen, in diep gepeins verzonken, dezen aanstaarden. Vervolgens sprongen zij uit het bootje, vielen *Montezinos* om den hals en kusten hem, hetgeen toen ook door de vrouw werd gedaan. Een der mannen begaf zich nu weder in het schuitje, terwijl de twee anderen benevens de vrouw bij *Montezinos* en den Indiaan *Francisco* bleven. De laatstgenoemde viel voor hen op zijne kniën; doch de twee vreem-

de mannen hieven hem onder vriendelijke bewoordingen weder op. „Deze lieden, „zeide *Francisco* thans tot *Montezinos*," zullen zich alleen dan in een onderhoud met u inlaten, wanneer gij de meest onverdeelde aandacht aan hunne woorden schenkt."

De twee vreemdelingen namen hierop *Montezinos* in hun midden, en zeiden op zeer plegtigen toon in de Hebreeuwsche taal: „*Hoor Israël! de Eeuwige, onze God, is een eenig eeuwig Wezen!*" welke volzin door *Francisco* woord voor woord aan *Montezinos* in het Spaansch werd vertolkt. Vervolgens zeiden zij tot *Montezinos*, wederom in de Hebreeuwsche taal: „Onze ouders zijn *Abraham, Jitschak* en *Jaäkob Jisraël*;" dit gezegd hebbende, staken zij drie vingers uit, en zeiden toen: „*Ruben*," waarbij zij den vierden vinger uitstrekten. Ten tweede zeiden zij: „Al wie in ons land wil komen wonen, dien willen wij eene woonplaats geven." Ten derde: „*Josef* zit midden in de zee;" dit zeggende, staken zij twee vingers, digt aan elkander gesloten, uit, doch daarna scheidden zij dezelve, om daardoor te kennen te geven, dat zij in twee deelen gesplitst waren. Ten vierde zeiden zij: „Wij zullen spoedig zien en gaan;" hierbij knikten zij met de oogen en stampten met de voeten. Ten vijfde: „Er zal een dag komen, dat wij met elkander zullen spreken;" (dit gezegd hebbende, maakten zij met hunnen mond een geluid van ba ba ba) „dan zullen wij allen uitgaan, en het zal dan zijn als of de aarde ons had voortgebragt." Ten zesde zeiden zij: „Thans zal een onzer weggezonden worden." Ten zevende: „*Francisco* zal u wel van ons verhalen;" daarbij vertrokken zij den mond zoodanig, als of zij zeggen wilden: en het zal nog al wat zijn, wat hij u van ons zal vertellen. Ten achtste zeiden zij: „Geef ons tijd, op dat wij ons voorbereiden;" hierbij wenkten zij met hoofd en handen, als wilden zij zeggen: kom tot ons en draal niet. Ten negende zeiden zij: „zend ons twaalf mannen;" (door

gebaren gaven zij daarbij te kennen, dat het moesten zijn mannen met baarden); »maar zij moeten kunnen schrijven." Dit nu waren de negen volzinnen of formulieren, welke de twee vreemdelingen zich verwaardigden tot *Montezinos* te rigten. De dag was hiermede intusschen ten einde geloopen; doch de twee volgende dagen, Woensdag en Donderdag, werden dezelfde tooneelen, naauwkeurig op dezelfde wijze, herhaald. *Montezinos* was echter zeer ter nedergeslagen, dewijl de mannen hem niet op zijne vragen hadden geantwoord, maar zich steeds bij hunne negen formulieren hadden bepaald. Ook wilden zij niet gedoogen, dat hij de rivier over voer; want toen hij behoedzaam het bootje naderde om er in te stappen, stieten zij het eensklaps met eenen stok van den oever, waardoor *Montezinos* in de rivier stortte, en daar hij niet konde zwemmen, zoude hij zonder twijfel verdronken zijn, indien de twee mannen hem niet gered hadden. Doch op toornigen toon zeiden zij thans tot hem: »geloof niet, dat het u ooit zal gelukken, met geweld deze rivier over te steken."

Gedurende drie dagen had het bootje geene rust; want naauwelijks was het aan den anderen oever aangekomen, en waren de vier personen aan land gegaan, of het keerde weder naar de zijde, waar zich *Montezinos* bevond, terug, vier andere personen mede brengende, zoo dat het op deze wijze meer dan drie honderd personen over- en weder terug bragt. Allen spraken echter niets anders tot *Montezinos* dan de reeds boven vermelde negen volzinnen of formulieren. De mannen van gene zijde der rivier hadden een geelachtigen tint, door de hitte der zon veroorzaakt; eenigen hunner hadden bijzonder lange baarden, welke tot op hunne knieën nederhingen; terwijl zij bij de overigen iets korter waren. Over het algemeen waren zij fraai van gestalte, met bijzonder schoon gevormde handen en voeten, terwijl hunne hoofden met doeken waren omwikkeld. Alvorens zij weder naar

hunne woonplaats terugkeerden, gaven zij aan *Montezinos* en *Francisco* veel spijs en drank, en gaven door gebaren te kennen, dat zij den Spanjaarden in *Indië* veel vee, kleedingstukken en andere levensbehoeften hadden ontnomen. *Montezinos* en *Francisco* namen afscheid van de mannen, en vervolgden hunnen weg. Tegen den avond kwamen zij in de herberg, waar zij reeds vroeger hadden overnacht. „*Francisco!*" dus sprak thans *Montezinos*, „ik smeek u, mij het een en ander mede te deelen, daar mijne broeders toch gezegd hebben, dat gij mij van hen zoudt verhalen." „Ik zal u," antwoordde *Francisco*, „naar waarheid verhalen, wat ik van mijne ouders heb vernomen. Vooraf zij u echter gezegd, niet bij mij aan te dringen om u meer te zeggen, dan ik u vrijwillig zal mededeelen, daar ik anders genoodzaakt zou zijn, u logens te verhalen, terwijl mijne meening is, u de waarheid en niets dan de waarheid te zeggen. Vestig derhalve uwe aandacht op hetgeen ik u zal verhalen: Uwe broederen, de kinderen Israëls, werden door den Heere met groote wonderen in deze landen gebragt; wonderen, die u verbaasd zullen doen staan, en die naauwelijks te gelooven zijn. Naar hetgeen mijne ouders mij verhaald hebben, kwamen wij, Indianen, in deze gewesten en voerden hardnekkigen krijg tegen de bewoners dier landen; wij voegden hun veel kwaad toe, meer nog dan de Spanjaarden ons thans doen. Later trokken wij, op aanraden der toovenaars, welke zich onder ons bevonden, naar het oord, waar uwe broeders zich thans bevinden, en waar wij gisteren waren, met eene groote schare om tegen hen te strijden; maar er bleef niet één onzer manschappen over. Hierop zonden wij nog een grooter leger op hen af, hetwelk echter hetzelfde lot als het eerste onderging; het werd tot den laatsten man gedood. Nu verzamelden zich de oudsten van ons volk en kwamen overeen, dat de toovenaars hen misleid en bedrogen hadden; dat het hunne schuld was, dat zoo vele duizenden van ons volk gevallen waren, en

dat zij daarvoor den dood verdiend hadden. En inderdaad ondergingen dan ook vele toovenaars hunne doodstraf. De overigen smeekten, dat men hun het leven zoude laten, en beloofden, de waarheid te zullen zeggen; dit verzoek werd hun door de ouden onder ons toegestaan. „De God van Israël," dus vingen de toovenaars thans aan, „is een waarachtig God, en Zijne geboden, die op de tafelen zijn geschreven, zijn waarheid. Wanneer het zal zijn het einde van den tijd, zullen de kinderen Jisraëls over alle volken der aarde heerschen; een volk zal in dit land komen, hetwelk u veel kwaad zal berokkenen; doch later, wanneer het land van hen vervuld zal zijn, zullen de kinderen Jisraëls uit hunne oorden te voorschijn komen, en ook dit land beheerschen, even als zij te voren het beheerscht en er gewoond hebben. Dengenen uwer, die wenschen gelukkig te zijn, raden wij aan met dit volk vriendschap aan te knoopen." Dus spraken de toovenaars. „Mijne ouders," vervolgde *Francisco*, „heeten *Kazikwem*; zij benevens nog vier andere mannen wisten, wat de toovenvars nopens Jisraël gezegd hadden, en dat hunne voorspellingen zouden vervuld worden. Dientengevolge trokken zij naar die oorden, in de nabijheid van die der kinderen Jisraëls, uwe broederen, gelegen, denkende dat zij daar het best gelegenheid zouden hebben, met hen in aanraking te komen en met hen een gesprek te hebben.

Na langen tijd en na herhaald smeeken verwaardigden zich uwe broederen, met mijne ouders te spreken. Ik zeg: na langen tijd; want jaren verliepen, alvorens uwe broederen zich met de Indianen inlieten, en wanneer het toevallig gebeurde, dat een Indiaan bij hen kwam, dan werd hij door hen gedood. Nooit echter is een uwer broederen onder ons, Indianen, gekomen. Toen zij zich verwaardigden met ons te spreken, geschiedde dit door tusschenkomst der vrouw, welke gij in het bootje hebt gezien. De voorwaarden, welke zij, op last harer natie, stelde, waren: dat vijf der kinderen

van *Kazikwem* en hunne erfgenamen — doch niet meer dan vijf — het regt zouden hebben, na verloop van elke zeventig maanden tot uwe broederen te komen en hun den vredegroet te brengen; dat zij, kinderen of erfgenamen van genoemden *Kazikwem*, het bestaan uwer broederen aan gene zijde der rivier aan niemand zouden openbaren, die niet den ouderdom van drie honderd maanden bereikt had, en dan nog mogt dit geheim niet in eene besloten woning, maar in het open veld geopenbaard worden, in tegenwoordigheid van alle vijf *Kazikwem's*. Wat ons nu betreft, wij hebben het geheim getrouwelijk bewaard, en wij hopen eenmaal eene belooning te zullen ontvangen voor de weldaden, die wij uwen broederen hebben bewezen. Zoo als ik u bereids gezegd heb," vervolgde *Francisco*, „mogen wij slechts na zeventig maanden tot uwe broederen komen; deze bepaling vervalt echter, wanneer wij hun eene gewigtige tijding hebben mede te deelen; alsdan mogen wij ook binnen den bepaalden tijd onder hen verschijnen. In mijnen tijd heeft dit thans voor den eersten keer plaats gehad, terwijl het, over het geheel genomen, slechts drie malen gebeurde, dat een Indiaan zich binnen 's tijds naar gene zijde der rivier begaf, om uwen broederen iets gewigtigs mede te deelen. Ten eerste: toen de Spanjaarden in deze gewesten kwamen; ten tweede: toen zich schepen in de zee van *Zur* (?) vertoonden; en eindelijk, ten derde: toen gij hier kwaamt. Bij alle drie gevallen toonden zich uwe broederen zeer verheugd, en zeiden, dat de voorspellingen der profeten waren vervuld geworden."

„Toen ik," dus verhaalt *Montezinos* nog, „later weder te *Honduras* kwam, bragt *Francisco* drie Indianen tot mij, mij zeggende: „Vrees niet met deze lieden te spreken; het zijn mijne makkers en, even als ik, afstammelingen van *Kazikwem*; de vijfde van ons kan wegens zijnen hoogen ouderdom niet hier komen." De drie Indianen omhelsden mij, en vroegen, wie ik was. Ik antwoordde hun, dat ik een

Jood was, èn wel van den stam van *Levi*; dat de eenige God mijn God was, enz. De Indianen, dit vernemende, omhelsden mij nogmaals, en zeiden: „Gij zult ons weder zien, maar ons niet kennen; wij zijn broeders door God's genade; maak u niet bezorgd om het land; want alle Indianen zullen ons hulp bieden, en wanneer wij met de Spanjaarden zullen geëindigd hebben, dan zullen wij ons land verlaten en gezamentlijk oprukken, om u uit uwe ballingschap te verlossen, wanneer het namelijk God's wil zal zijn; en, twijfel er niet aan, eenmaal zal God's wil aldus zijn; want Zijne woorden worden steeds vervuld.""

Het bovenstaande verhaal van *Aäron Levi Sefardi* (*Montezinos*), kan als waarheid beschouwd worden, en wel op de getuigenis van den wijzen *Menasse ben Jisraël*, die het uit *Montezinos*' eigen mond gehoord heeft, en die dezen als een zeer waarheidlievend en dus geloofwaardig mensch afschildert. „*Aäron Levi Sefardi*," dus getuigt *Menasse ben Jisraël*, „offerde zijne have en goed op, ten einde ons, Israëlieten, die heugelijke tijding te kunnen mededeelen; en niettegenstaande hij daardoor arm was geworden, wilde hij van niemand eene gift of weldaad, als belooning voor zijne moeiten, ontvangen. Later trok hij naar *Pernambuco*, alwaar hij, na een verblijf van twee jaren, stierf. Kort vóór zijnen dood bevestigde hij nogmaals onder dure eeden, dat al hetgeen hij vroeger verhaald had, betreffende het gebeurde met den Indiaan *Francisco* enz., algeheele waarheid was."

Uit hetgeen wij tot hiertoe in dit werk hebben medegedeeld, kan een ieder, die ooren heeft om te hooren en oogen om te zien, opmaken, dat het woord des Heeren, tot Israëls straf uitgesproken: *De Eeuwige zal u onder alle volken verstrooijen, van het eene einde der aarde tot het andere einde* (*Deut.* XXVIII, 64), dat dit woord, zeggen wij, is vervuld geworden. Immers wij hebben uit vele geloofwaar-

dige schrijvers, zoo Israëlietische als niet-Israëlietische, bewezen, dat de Joden over gansch *Europa*, *Oost-* en *West-Indië*, *Azië*, *Afrika*, *Amerika* (9) en *Australië* verspreid zijn. Met grond mogen wij derhalve vertrouwen, dat, even als de kwade voorspellingen zijn vervuld geworden, ook de goede profetiën zullen bewaarheid worden.

Treffend vinden wij dit in den Talmud voorgesteld: „Rabbi *Gamliël*, R. *Eliëzer ben Azarjah*, R. *Jehosua* en R. *Akiba*," dus luidt het in traktaat *Makkot*, „gingen te zamen naar *Jeruzalem*. Op den heuvel gekomen, waar eenmaal de tempel gestaan had, zagen zij een vos dartelen op de plaats, waar eens het *Heilige der Heiligen* prijkte, en de drie eerstgenoemde wijzen vingen aan te weenen, terwijl R. *Akiba* luid lachte. De eersten vroegen dezen, waarom hij lachte? waarop R. *Akiba*, op zijne beurt, zijne medgezellen vroeg, waarom zij dan weenden? „Wij weenen," antwoordden zij, „omdat het heilig oord, waarvan gezegd is: *De vreemdeling*, (namelijk hij, die geen hooge priester is), *welke* (*dit oord*) *genaakt*, *zal gedood worden*, omdat dit heilige oord, zeggen wij, thans tot schuilplaats strekt aan de vossen, zoodat de profetie: *Op den verwoesten berg Zion dwalen de vossen rond*, ten volle vervuld is." — „Juist daarom, hernam R. *Akiba*, „ wordt ik tot lagchen opgewekt; want zoolang de kwade profetiën niet vervuld waren, vreesde ik, dat ook de goede voorspellingen niet zouden bewaarheid worden; thans echter, nu het kwaad gekomen is, strekt mij dit tot waarborg, dat ook het goede zal komen, te meer, daar Gods goedheid onuitputtelijk is.'? Laat ons dan hopen op de vervulling der volgende profetie: *Het zal op dien dag geschieden, dat de Heere ten tweeden male Zijne magt zal aanwenden, om het overschot Zijns volks tot eigendom te nemen, dat nog zal zijn overgebleven uit Assur en Egypte,*"

(9) Over de vestiging der Joodsche gemeenten in de onderscheidene landen van alle deze werelddeelen. vindt men zeer uitvoerige mededeelingen in de *Allgem. Zeit. des J*, van 1847, 50, 52 en 53. G. P.

uit Pathros en Kus, uit Elam, Sinär en Chamath, en uit de eilanden der Zee (*Jesaja* XI, 11). Wat betreft de twee eerstgenoemde landen, *Assur* (*Assyrië*) en *Egypte*, deze zijn wel bekend; *Pathros* is *Pratia* (?), bij de Kaspische Zee, in wier nabijheid, volgens onderscheidene schrijvers, de rivier *Sambattion* moet gezocht worden; *Kus* is het land der Mooren, *Ethiopië* genaamd, waaronder oudtijds *Abyssinië* begrepen was. Ook hier zijn veel Joden, zoo als wij in dit werk bereids vermeld hebben. *Elam* is *Perzië*, aan gene zijde van den *Euphraat*; in dit land zijn onmetelijke woestijnen en hooge bergen, waar zich veel Joden bevinden; *Sinär* is bekend als *Babylon*; *Chamath* is, volgens de verklaring van *Jonathan ben Uziël*, het land *Antiochië*, en volgens vele commentatoren de stad *Antiocha*. Naar de *Septuaginta* (d. i. naar de verklaring der zeventig Joodsche wijzen, die voor koning *Ptolomeus* den Bijbel in het grieksch vertaalden) (10), beteekent *Chamath* het Oosten der wereld, namelijk *Azië*; want *Chamma* beteekent in de hebreeuwsche taal *zon*, en daar deze in het Oosten opgaat, vertaalden zij het woord *Chamath* (eigentlijk *Chemat*) met „Oosten." Eindelijk willen sommigen de door *Jesaja* bedoelde „*eilanden der Zee*," in den grooten *Oceaan* zoeken; doch, naar onze bescheidene meening, zijn daarmede de eilanden in het Westen, en wel de West-Indische bedoeld, daar er in *West-Indië*, waaronder hier ook vele Amerikaansche Staten moeten begrepen worden, veel Joden worden aangetroffen.

De profetie luidt ook: „*Hij zal eene banier voor de natiën opheffen, en Israëls verbannenen en Juda's verstrooiden vergaderen, van de vier hoeken der aarde.*" (*Jesaja* XI, 12.) Met lette hier wel op de verschillende uitdrukkingen:

(10) Zie *Meor Enajim* (*Hadras Zekenim*) v. R. *Azaria de Rossi* en *Materialen zur Beurtheilung der Septuaginta* van Dr. *Hildesheimer* in het *Litteraturbl. d. Orients* 1848 No, 9, alsmede het werk over de *Septuaginta* v. Dr. *Z. Fränkel.* G. P.

Israël wordt door den profeet genoemd: „de verbannenen," *Juda:* de verstrooiden. Onder eerstgenoemde heeft men te verstaan de tien verbannen stammen, die bij elkander wonen, terwijl de overige twee stammen, die van *Juda* en *Benjamin*, over de geheele aarde verstrooid zijn; en van deze zegt de profeet: „*Juda's verstrooiden vergaderen van de vier hoeken der aarde.*"

Hun, die ons de tegenwerping zullen maken, dat de profetiën, die wij hebben aangehaald, niet op onze toekomst kunnen worden toegepast; maar dat zij doelen op de Babylonische gevangenschap en de daarop gevolgde verlossing, hun, die dit zouden willen beweren, antwoorden wij, dat er zeer vele profetiën aanwezig zijn, die klaarblijkelijk en handtastelijk op Israëls toekomst betrekking hebben. In de eerste plaats, voeren wij het volgende aan: *Dan zal de Eeuwige, uw God, u uit de gevangenschap terug voeren, zich uwer erbarmen, en u weder verzamelen uit al de volken, waaronder de Eeuwige, uw God, u verstrooid heeft. Al waart gij aan het einde des hemels verstooten, van daar zal de Eeuwige, uw God, u verzamelen, en van daar zal Hij u halen. De Eeuwige, uw God, zal u (terug) brengen in het land, dat uwe vaderen bezeten hebben, en gij zult het in bezit nemen; Hij zal u weldoen en vermenigvuldigen, nog meer dan uwe vaderen* (*Deut.* XXX, 3—5). Deze profetie is nog niet bewaarheid geworden; want zij kan op de Babylonische gevangenschap en de verlossing uit dezelve niet worden toegepast; daar, zoo als in *Esra* II vermeld staat, toen niet meer dan twee en veertig duizend en drie honderd personen het oord hunner ballingschap verlieten en naar *Jeruzalem* togen, terwijl verre weg de meesten in *Babylon* bleven en hunne nakomelingen nog ten huidigen dage in deze streken worden aangetroffen. Evenmin zijn de woorden: *Hij zal u weldoen en vermenigvuldigen, nog meer dan uwe vaderen*, tot heden vervuld geworden; integendeel:

tijdens den tweeden tempel had Israel tegen vele wederwaardigheden en ongelukken te kampen, zoo als dit door den geschiedschrijver *Josephus* wordt medegedeeld. Ook is door den profeet *Jesaja* (XLIII) gezegd: *Vrees niet, want ik ben met u; van het Oosten zal Ik uw zaad brengen, en van het Westen zal Ik u verzamelen; tot het Noorden zal Ik zeggen: geef, en tot het Zuiden: vermijd niet; breng Mijne zonen van ver, en mijne dochteren van de uiteinden des lands.* — *Jecheskel* (XXXIX) zegt: *Ik zal hen verzamelen in hun land, en ginds niemand over laten*; en deze profetiën zijn ook na de Babylonische gevangenschap niet bewaarheid geworden. Immers, Israël was toen niet naar de vier hoeken der aarde verspreid, terwijl er in plaats van *niemand*, zoo als de profetie luidt, zeer velen nog overig bleven, hetgeen uit het, door ons in de onderscheidene hoofdstukken van dit werk medegedeelde, genoegzaam is gebleken. Vervolgens vragen wij: zijn de woorden van *Jesaja* (LX): *Van de vreemde volken zullen opstaan en uwe muren bouwen, en hunne koningen zullen u dienen*, zijn deze woorden, vragen wij, tijdens den tweeden tempel bewaarheid? Immers neen! want de Joden werden bij den bouw diens tempels door de vreemde volken verontrust en bespot, terwijl deze zeiden: *wat doen die onmagtige Joden?* Zoo als zulks in *Nechemjah* vermeld staat. Wij komen derhalve tot het besluit, dat vele profetiën betreffende Israël nog niet vervuld zijn, noch bij de verlossing uit de Babylonische gevangenschap, noch in lateren tijd. Gods woord is echter onfeilbaar, en wij zeggen met den nimmer volprezen *Rabbi Akiba*: even als de kwade profetiën betreffende Israël zijn vervuld geworden, zullen ook eenmaal, wanneer het den Heer der heirscharen zal behagen, de goede voorspellingen voor Israël bewaarheid worden.

Dat dit spoedig, in onze dagen, moge geschieden, Amen.

HOOFDSTUK XXXVI.

Iets over de Joden, na den eersten druk van Seërith Jisraël.

In het jaar 5505 (1745 gew. jaart.), op den veertienden dag der maand *Tebet*, vaardigde de koningin van *Hongarijë*, *Maria Theresia*, een bevel van verbanning uit tegen alle Joden te *Praag* en in gansch *Bohemen*. Ten gevolge van dien, wendden zich de Joden aldaar met een schrijven aan de Parnassyns der Israëlietische gemeente te *Amsterdam*, wier hulp en voorspraak zij inriepen. Deze benoemden daarop, den vijf en twintigsten *Tebet*, zoogenaamde gedeputeerden, zoowel uit de afgetredene als uit de fungerende Parnassyns, welke zich, ten behoeve hunner ongelukkige geloofsgenooten in *Bohemen*, tot de stedelijke regering te *Amsterdam* en ook tot de Staten te *'s Gravenhage* moesten wenden, en dier tusschenkomst afsmeeken. Deze gedeputeerden waren: *R Nathan* van *Rotterdam*, *R. Gompel* van *Kleef*, *R. Isachar Reitlung*, *R. Elia Norden*, *R. Jitschak Kezer*, *R. Jochanan* van *Hannover* en eindelijk *R. Bendit* van *Nijmegen*. Hunne bemoeijingen hadden ten gevolge, dat de Staten-Generaal aan de koningin *Maria Theresia* een schrijven deden toekomen, waarin zij de herroeping van het verbanningsbevel verzochten. Dergelijke stappen werden ook gedaan door de koningen van *Engeland* en *Denemarken* alsmede door onderscheidene Duitsche vorsten, welke er dan ook niet weinig toe bijdroegen, dat het bedoelde bevel, in het jaar 5508 (1748 gew. jaart.), door *Maria Theresia* werd herroepen, en de Joden dus de vrijheid herkregen, om te *Praag* en in gansch *Bohemen* te mogen wonen.

(De volgende bijzonderheden omtrent deze gewigtige gebeurtenis, te belangrijk, om ze hier met stilzwijgen voorbij te gaan, hebben wij in de *Allgemeine Zeitung des Judenthums*, 1850 No. 48, aangetroffen. Wij geven derhalve onzen lezers eene getrouwe vertaling dier belangrijke documenten):

G. P.

I.

De keizerin Maria Theresia verdrijft de Joden uit Bohemen en Moravië.

Keizer *Karel VI* stierf den 20sten October 1740; de aartshertogin *Maria Theresia*, oudste dochter van dezen monarch, nam dadelijk bezit van de wijd uitgestrekte Oostenrijksche staten. De Israëlieten in den ganschen omvang der monarchie, vooral in het koningrijk *Bohemen*, gaven hunnen ijver ten gunste hunner nieuwe beheerscheres te kennen. Zij hoopten, dat eene vrouw, die zoo toegankelijk en populair was, hun lot zekerlijk zoude verbeteren. Het voorbeeld des konings van *Napels* en *Sicilië*, die door eene wet van 8 Februarij 1740 de Joden in zijne staten terug riep, deed hen aan eenen nieuwen tijd gelooven, welke vrij zoude zijn van alle vervolgingen.

Eensklaps, te midden der stormen van den oorlog (1), laat de keizerin op 18 December 1744 een bevel van zich uitgaan, dat den 22 December te *Praag* en in het gansche koningrijk *Bohemen* werd openbaar gemaakt, van den volgenden inhoud:

(1) De Rabbijn *Natanël Weil*, ooggetuige, hangt in de voorrede van zijn werk. קרבן נתנאל een verschrikkelijk tafereel op van de oorlogsrampen. Op 21 en 22 *Kislew* 5505 (26 en 27 November 1744) wierpen zich de vijandelijke soldaten op de Joden te *Praag*, plunderden hunne woningen, kwetsten meer dan 500 personen en vermoordden velen hunner; hij zelf was aan de woede der soldaten blootgesteld.

I. Uit onderscheidene zeer gewigtige oorzaken, heb ik besloten, in het vervolg in mijn erfelijk koningrijk *Bohemen* de Joden niet meer te dulden. Ik wil derhalve, dat op den laatsten dag van Januarij 1745 geen Jood meer in *Praag* gevonden worde; in geval er dan nog worden aangetroffen, zullen zij door soldaten worden uitgezet.

II. Om hunne aangelegenheden te regelen en over hunne eigendommen te kunnen beschikken, is het hun veroorloofd nog zes maanden in het overige gedeelte des koningrijks te verwijlen.

III. Echter op het einde der zes maanden moeten alle Joden het gansche koningrijk *Bohemen* hebben verlaten.

IV. De ontruiming des ganschen lands moet vóór den laatsten dag van Junij 1745 plaats hebben. — *Weenen*, den 18den December 1744.

Den 2den Januarij 1745 werd een dergelijk bevel nopens de Joden in *Moravië* uitgevaardigd, hetwelk hun gelastte, dit land binnen zes maanden te verlaten, en hun verbood zich in een Oostenrijkschen staat neder te zetten. Deze treurmare was een zoo onverwachte slag, dat de ongelukkigen zich aan de grootste wanhoop overgaven. Zich vervolgens hunne godsdienst en hunne broederen herinnerend, en wetende, dat de kinderen Israëls nooit hebben opgehouden te helpen, besloten zij, aan deze hun ongeluk kenbaar te maken.

Daar *Frankrijk* en *Pruisen* toen de vijanden der keizerin waren, konden zij zich aan hunne geloofsgenooten in die landen niet wenden; zij namen derhalve hunne toevlugt tot hunne broederen in *Groot-Brittannië*, de *Nederlanden*, *Polen* en *Turkijë*. Allen hadden veel sympathie, en beantwoordden aan de oproeping; zij stelden alles in het werk, om hulp te verleenen.

In *Holland* zonden de Israëlietische gemeenten te *Amsterdam*, *Rotterdam* en *'s Gravenhage* een adres aan de Staten-Generaal, bij hetwelk zij te kennen gaven, dat bij een edict

van 18 December 1744 de koningin van *Hongarije* en *Bohemen* de Joden na den laatsten Januarij 1745 uit *Praag* en gansch *Bohemen*, ofschoon zij 11 à 12 eeuwen aldaar gewoond hadden, verbannen had, en dat deze verbanning den Joden in de *Nederlanden* veel nadeel zou berokkenen (2).

De Staten-Generaal besloten ook, den Baron *van Burmania*, hunnen gezant aan het hof te *Weenen*, te schrijven, dat hij zijne goede diensten zoude aanwenden, om de uitwerking van genoemd edict tegen te gaan, en ingeval de Israëlieten in *Bohemen* beschuldigd wierden, in strijd met hunnen pligt gehandeld te hebben, te vorderen, dat zij zich voor eene kommissie konden verdedigen en hunne onschuld doen gelden; hem werd zelfs de verpligting opgelegd, van zijne bemiddeling gebruik te maken, ingeval zij schuldig en de ongenade harer Majesteit waardig bevonden werden.

Engeland nam, op aandrang der Joden te *London*, niet minder de zaak der ongelukkige bannelingen ter harte, en zond zijnen gevolmagtigde, den Ridder *Thomas Robinson*, het bevel, om in vereeniging met den Baron *van Burmania* te handelen, ten einde tot hetzelfde doel te geraken.

Deze vereende pogingen werden met geene andere uitkomst bekroond, dan dat de tijd der verbanning tot den laatsten Maart verschoven werd. Zonder eene kommissie te benoemen, om de zaak te onderzoeken; zonder hun zelfs hunne misdaad te zeggen, moesten 18,000 Israëliten, met uitzondering van de zieken, kraamvrouwen en dier verzorgers, *Praag* verlaten; zij verdeelden zich op het platte land en wachtten, dat men hun mogt veroorloven tot het einde der maand Junij in het koningrijk te blijven.

In het begin der maand Maart deden de Israëlieten te *London* bij de Engelsche regering nieuwe schreden voor

---

(2) שארית ישראל, *Amsterdam* 1771, p. 146. Zie ook: Resolutiën van de Hoog. Mog. Heeren Staten generaal der Vereenigde Nederlanden van 1745. p. 146, 364.

hunne geloofsgenooten. Het was toen dat koning *George* II door Lord *Harrington* den volgenden brief aan den Ridder *Thomas Robinson*, zijnen gezant te *Weenen*, liet schrijven.

II.

Brief van Lord Harrington aan den Ridder Thomas Robinson, op bevel des konings van Engeland.

„Daar het schijnt, Mijnheer! dat de voorslagen, welke gij en de heer van *Burmania* gelast waart, ten gunste der Joden in het koningrijk *Bohemen* en de andere erfelijke staten aan hare Hongaarsche Majesteit te doen, tot thans zonder uitwerking zijn gebleven, zoo schrijf ik u op bevel des konings dezen brief, om u te zeggen, dat het zijner Majesteits wil is, dat gij van uwen kant voortgaat de krachtigste redenen te bezigen, om de herroeping van het verschrikkelijke vonnis te verkrijgen, dat het hof te *Weenen* tegen zoo vele onschuldige familiën heeft uitgesproken.

De koning trekt zich deze zaak ten sterkste aan, en Zijne Majesteit laat de koningin van *Hongarije* op de dringendste wijze verzoeken, aan zijne voorspraak de genade te bewilligen, die hij te hunner gunste vraagt. Hij vleit zich met te meer grond, dat de koningin deze zal toestaan, daar het niet noodig is haar aan te toonen, hoe zeer zij hare eigene belangen benadeelt, wanneer zij bij een zoo streng besluit blijft volharden, hetwelk de gansche wereld als eene onuitwischbare vlek zou beschouwen, die op de geregtigheid en de genade, welke deze vorstin sedert den aanvang harer gematigde en billijke regering getoond heeft, zoude kleven. Ik ben enz."

Whitehall, den 5 Maart 1745. HARRINGTON.

Daar ook deze brief zonder uitwerking bleef, bragten de Joodsche gemeenten der drie genoemde Hollandsche steden, op nieuw den 7 Mei 1745, aan de Staten-Generaal den ongelukkigen toestand hunner geloofsgenooten onder de oogen. Deze schreven nogmaals aan *van Burmania*, om alles te doen, wat in deze gewigtige aangelegenheid slechts mogelijk was. Deze laatste poging, vergezeld van de krachtigste aanbevelingen van *Polen*, *Denemarken* en *Zweden*, had betere gevolgen dan de voorgaande. Door een edict van den 25 Mei 1745 werd door de koningin van *Hongarijë* en *Bohemen* bepaald, dat de Joden nog gedurende eenigen tijd en tot eene nieuwe verordening in het land konden blijven.

Dit dekreet ten gunste der Joden luidt:

„Dat Hare Majesteit, ten gevolge de haar eigene genade, en in overweging der magtige voorspraak des konings van *Groot-Brittannië* en van de Staten-Generaal der *Nederlanden*, aan de joodsche Natie veroorlooft, tot eene nieuwe verordening daaromtrent in het koningrijk *Bohemen* en het Markgraafschap *Moravië* te wonen, en even als vroeger zich met den koophandel bezig te houden enz.”

III.

Vreugde der Israelieten. Zij laten eene medalje slaan.

De herroeping van het verbanningsbesluit was voor alle Israëlieten een onderwerp van vreugde; de Joden in de *Nederlanden* lieten, naar aanleiding daarvan, eene prachtige medalje slaan. Zie hier hare beschrijving. *Voorzijde*: In het veld zit de keizerin *Maria Theresia* op haren troon in eene opene zaal. Aan hare regter zijde bevindt zich de personificatie der menschlievendheid, ter linker die der geregtigheid. Voor haar staat een krijgsman, die voor eenen Israëlietischen hoogepriester bidt, welke zich achter hem bevindt en de

regter hand als ten eede opheft. Op den achtergrond ziet men het vergezigt der stad *Praag*. Op de bovenzijde der medalje leest men: *Exilio minato* (3); daaronder XIII *Tebet*, XVIII *December*. Het omschrift:

Ne sVsplCetVr regIna VerVs
serVos sVos res hVIVsCeMoDI (4).
I *Sam.* XXII, 15.

Keerzijde. Men ziet in het binnenste van den tempel van *Jeruzalem*. Aan de regter zijde, aan de muren, de wapens der *Nederlanden* en van *Polen* met koninklijke kroonen opgehangen. Er wordt een offer gebragt, en eene menigte personen liggen op de kniën. Op het bovenste gedeelte der medalje leest men: *Decreto Abolito* (5); XIII *Ijar*, XV *Mei*. Tusschen de woorden *Decreto abolito* bevindt zich het wapen van *Hongarijë* en *Bohemen* met eene koninklijke kroon.

In het omschrift leest men:

IstI sVnt DIes qVos nVLLa VMqVaM
DeLebIt obLIVIo et per sIngVLas
generatIones CVnCtae In toto orbe
proVInCIae CeLebrabVnt (6).
Esther IX, 28.

IV.

De Gevolgen.

Slechts langzaam werd de belofte vervuld. Eerst in 1748 kregen de Joden van *Praag* het verlof, om weder naar de

(3) De dreigende verbanning.

(4) Het *Chronogram* geeft het jaar 1744; het vers beteekent: „De koningin legge haren onderdanen niets ten laste.”

(5) Het opgeheven dekreet.

(6) *Chronogram* van 3761, bij 1744 op de *voorzijde* opgeteld, geeft 5505, d. i. 1745. Het vers beteekent: De herinnering aan deze dagen zal nimmer worden uitgewischt en door alle geslachten en in alle landen gevierd worden.

hoofdstad te komen, na dat eene afwezigheid van drie jaren hun vermogen en hunne middelen van bestaan schier vernietigd had. Behalve dien volgde den 29sten Junij 1748 het besluit, dat het verlof om in het koningrijk *Bohemen* te blijven, maar voor tien jaren geldig was, en onder voorwaarde, gedurende de eerste vijf jaren 204,000 gulden en gedurende de volgende vijf jaren 205,000 gulden jaarlijks te betalen. Men verbood hun, op Christelijke feestdagen goederen te verkoopen, geneesmiddelen aan niet-Joden te verstrekken, buiten de synagoge te bidden en goede muntspeciën buiten het land te brengen, terwijl men slechts den oudste der familie veroorloofde, zich in het huwelijk te begeven; de bovengenoemde schatting werd eene blijvende; onderscheidene handelstakken werden hun geheel verboden; eindelijk werd nog bevolen, dat elke Jood eenen langen baard en op den regter arm een stuk geel laken moest dragen, terwijl de vrouwen en jonge meisjes van een dergelijk kenteeken op het voorhoofd moesten voorzien zijn.

(Tot zoo ver de *Allg. Zeit. d. Judenthums*, die deze stukken uit de *Arch. israël. de Fr.*, aldaar door den geleerden *Carmoly* medegedeeld, overgenomen heeft).

Toen het tegen de Joden in *Bohemen* uitgevaardigde verbanningsbevel een begin van uitvoering had erlangd, besloten de Parnassijns der Joodsche gemeente te *Amsterdam*, om hunne ongelukkige geloofsbroederen met geld te hulp te komen, en verordenden te dien einde eene vrijwillige inschrijving bij hunne gemeenteleden ten behoeve der bannelingen. Op den derden dag der maand *Sebat* van het jaar 5505 (1745 g. j.), werden de volgende acht personen van wege de Parnassijns met de inzameling der gelden belast: *R. Isachar Reitlung*, *R. Elia Norden*, *R, Jitschak Kezer*, *R. Chajim Boas*, *R. Sender Levi*, *R. Abraham Levi* van *Emden*, *R. Jochanan* van *Rees en R. Jochanan* van *Hannover*.

In het jaar 5507 (1747 gew. jaart.) werd *Willem Karel Hendrik Friso*, Prins van *Oranje-Nassau*, tot Kapitein Generaal en Admiraal over alle zeven provinciën benoemd. Op den dag vóór het Wekenfeest van laatstgenoemd jaar vertrokken R. *Jochanan Renz* en R. *Zanwil Troch*, als gedeputeerden der Israëlietische gemeente te *Amsterdam*, van daar naar *'s Gravenhage*, waar zij, in vereeniging met twee Parnassijns van *Rotterdam* en twee uit de Residentie, een gehoor hadden bij den Prins, wien zij in naam hunner geloofsbroederen met zijne benoeming geluk wenschten; het was R. *Tobia*, die bij deze gelegenheid voor de deputatie het woord voerde. De Prins betuigde hun zijnen dank in zeer minzame bewoordingen, en gaf hun tevens de verzekering, dat hij zich, even als zijne voorouders, den Joden steeds genadig zoude betoonen.

In het jaar 5512 (1752 gew. jaart.) op den Sabbath vóór het Pesachfeest, werd de nieuwe synagoge op de Houtmarkt te *Amsterdam*, in tegenwoordigheid van eenige leden der stedelijke regering, plegtig ingewijd.

In het jaar 5513 (1753 gew. jaart.) op den zeventienden dag der maand *Adar Seni*, werd R. *David Jisrael Athias*, Opperrabbijn der Portugesche gemeente te *Amsterdam*, ter aarde besteld.

In het jaar 5515 (1755 gew. jaart.), in den zevenden nacht van het Pesachfeest, overleed de zeer geleerde Opperrabbijn R. *Arjé Leb*, zoon van R. *Saul*, Opperrabbijn te *Amsterdam*, en werd den daarop volgenden dag met veel plegtigheid ter aarde besteld, terwijl zoowel aanzienlijke Portugezen als Hoogduitschers het lijk van den geleerden man volgden. Niettegenstaande den feestdag, werd het toch op de begraafplaats te *Muiderberg* bijgezet, welke uitzondering op den gewonen regel door de Dajanim en andere geleerden van het *Bet-Hamidras*, na rijpelijke onderlinge overweging, werd veroorloofd. Gedurende de gansche dertig treurdagen,

werd er dagelijks in de groote synagoge eene lijkrede op den waardigen overledene uitgesproken.

Nog in hetzelfde jaar, den derden dag der maand *Ijar*, werd door de Parnassijns te *Amsterdam* eene nominatie opgemaakt van drie kandidaten, uit welke een zou gekozen worden ter vervulling der thans opengevallen plaats van Opperrabbijn te *Amsterdam*; en op den zesden dag van bovengenoemde maand werd met eene groote meerderheid van stemmen, door de geïmmatriculeerde leden uitgebragt, als zoodanig gekozen: de zoon van bovengenoemden R. *Arje Leb*, namelijk de uitstekend geleerde R. *Saul* (1), die toen te *Dubno* het opperrabbinaat bekleedde.

Op den zeven en twintigsten dag der maand *Cheswan* van het jaar 5516 (1766 gew. jaart), terwijl men zich te *Amsterdam* in de synagogen bevond, vingen alle kroonen aan te schudden, tot de niet geringe verwondering en ontsteltenis der aanwezigen. Na het eindigen der dienst vernam men, dat men een dergelijk verschijnsel in de meeste huizen der hoofdstad, vooral in groote en voorname gebouwen, had waargenomen, terwijl het water in de grachten ook sterk bewogen werd. Later vernam men, dat hetzelfde verschijnsel op een groot gedeelte der aarde werd bespeurd; dat het werd veroorzaakt door eene buitengewoon sterke aardbeving, die onder anderen geheel *Lissabon*, de hoofdstad van *Portugal*, had vernield, welke stad later echter weder

---

(1) R. *Saul b Leb. b. Saul b. Hesil b. Jakob v. Lublin*, geb. 1717, was vroeger Opperrabbijn te *Luketsch*, als opvolger van zijnen grootvader; alsdan te *Dubno*, als opvolger van zijnen schoonvader, waarna hij in zijn acht en dertigste jaar het opperrabbinaat te *Amst.* aanvaardde. Hij schreef *Binjan Ariël* (*Amst* 1778). Collectanten in de *Pentateuchus*— uitgave van *H Baskowitz*, (*Amst* 1764), alsmede in de *Alsick*-uitgave op den P. (*Amst.* 1777) en in de *Pentateuchus*-uitgave met *Abrabanel* en *Rassi* (*Amst.* 1768). Aanteekeningen op de *Misnè* en derzelver commentarien, in de *Misné*-uitgave van *Proops*, (*Amst.* 1775. Ook in de *Beër Heteb* van R. *Jehuda Askenasi*, (in de *Sulchan Aruch*-uitgave, *Amst.* 1765) en eenige ophelderingen op den *Talmud* in den *Talmud*-uitgave van *Proops* (*Amst* 1765—. Zie Tractaat *Nidda* van deze uitgave). Bovendien vindt men van hem vele approbatien (*Haskamoth*) in de werken, die in zijnen tijd verschenen zijn. Hij stierf in 1790. G. P.

herbouwd werd. In hetzelfde jaar hadden nog onderscheidene, hoewel zwakkere aardbevingen plaats.

In het jaar 5520 (1760 gew. jaart.), op den achttienden dag der maand *Nisan*, overleed R. *Jitschak Chajim Abandana di Brito*, Opperrabbijn bij de Portugesche gemeente te *Amsterdam*. Den achttienden *Eloel* van het volgende jaar werd R. *Salomo Salem* (2), Opperrabbijn te *Belgrado*, die zich toen te *Amsterdam* bevond, tot zijnen opvolger benoemd, en op den eersten dag der maand *Cheswan* van het jaar 5522 (1762 gew. jaart.) met veel eerbewijzen als Opperrabbijn in de Portugesche Synagoge ontvangen. Kort daarna werd hij benevens de Portugesche Parnassyns in de Hoogduitsche Synagoge, welke hij kwam bezoeken, mede met veel eerbewijzen ontvangen.

In het jaar 5525 (1765 gew. jaart.), op den vierden dag der maand *Tammuz*, bezocht prins *Eduard August* van *Engeland*, hertog van *York*, vergezeld van een talrijk gevolg, de Hoogduitsche Synagoge te *Amsterdam*, welke te zijner eere luisterrijk was versierd.

Op den zeven en twintigsten *Adar* van het jaar 5526 (1766 gew. jaart.) bereikte onze Stadhouder *Willem V*, Prins van *Oranje-Nassau*, zijn achttiende jaar; hij was dus meerderjarig geworden, en leidde van nu af zelf de zaken van zijn stadhouderschap. De achttiende geboortedag van den doorluchtigen Prins werd te *Amsterdam* met veel luister gevierd, en alle gebouwen waren er des avonds geïllumineerd. De Joden bleven bij deze gelegenheid niet ten achteren; terwijl bij het middag-gebed in hunne Synagogen bijzondere gebeden voor het welzijn, het geluk en den voorspoed van den Vorst en diens familie en raadslieden werden opgezonden. Daar-

(2) R. *Salomo b. Jechiël Salem* studeerde te *Adrianopol* (Voorrede v. *Soné Halachoth*). Hij was eerst Opperrabbijn te *Sophia* in *Bulgarie*. Hij schreef *Dibré Salomo* op den *P.* (*Frankf. a. d. Oder* 1753, *Soné Halachoth* (op de *Hilachoth Gedoloth*. — Zie Hoofdst. XII noot 1 — *Amst.* 1762) en *Leb Salem*, (*Amst.* 1771) bevattende aanwijzingen op *Maimondes' Sefer Hajad*.

G. P.

na werd door den Opperrabbijn eene toepasselijke rede uitgesproken, na afloop van welke door de voorzangers bijzondere dank- en lofliederen, voor deze gelegenheid door den Opperrabbijn vervaardigd, werden gezongen. Ten slotte werden alle Synagogen te *Amsterdam* prachtiglijk verlicht. Op Vrijdag, den vierden dag der maand *Nisan* van hetzelfde jaar, hadden de Parnassyns R. *Mordechai Levi* van *Emden* en R. *Mahrim Maarsen*, als gedeputeerden van de Joodsche gemeente te *Amsterdam*, R. *Mordechai ben* R. *Jechezkel* en *Zanwil ben Nathan Cohen*, als gedeputeerden der Joodsche gemeente te *Rotterdam*, en R. *Tobia* en R. *Leb* van *Thiel*, als gedeputeerden der Joodsche gemeente te *'s Gravenhage*, een gunstig gehoor bij den Prins-stadhouder; R. *Tobia* was daarbij de woordvoerder in naam der genoemde drie Joodsche gemeenten. Zij werden door den Prins minzaam ontvangen, en hij beloofde hun en hunnen geloofsgenooten zijne gunst en bescherming.

Op den vier en twintigsten dag der maand *Eloel* van hetzelfde jaar werd de nieuwe Synagoge op *Uilenburg* met veel plegtigheid ingewijd door den Opperrabbijn der Hoogduitsche gemeente, in tegenwoordigheid der fungerende en Oud-Parnassyns, de aanzienlijkste leden der gemeente en eenige leden der stedelijke regering

In het jaar 5527 (1767 gew. jaart.) huwde de Prins-stadhouder met Hare Koninklijke Hoogheid Prinses *Sophia Frederika Wilhelmina*, broeders dochter van den koning van *Pruisen*. Bij deze gelegenheid werden wederom door de Hoogduitsche gemeente te *Amsterdam* de Parnassyns R. *Gompel* van *Kleef* en R. *Selig* van *Kampen* naar *'s Gravenhage* afgevaardigd, om zoowel Zijne Doorluchtige Hoogheid als Hare Koninklijke Hoogheid met hun huwelijk en hunne behoudene aankomst te *'s Gravenhage* geluk te wenschen.

Op Woensdag, den negentienden dag der maand *Cheswan*, hadden zij, in vereeniging met meergenoemden R. *Mordechai*

ben Jechezkel en R. *David ben Leb* van *Leeuwarden*, als gedeputeerden der 's Gravenhaagsche Joodsche gemeente, eene audientie bij het hooge echtpaar, door hetwelk zij op de allerminzaamste wijze werden ontvangen. De Prins en Prinses beiden beloofden hun, dat zij zich deze oplettendheid steeds zouden herinneren, en dat de Israëlieten bij voortduring op hunne gunst en bescherming konden rekenen. Het was wederom — in het voorbijgaan zij het gezegd — de welbespraakte R. *Tobia*, die hier als woordvoerder optrad.

In het jaar 5528 (1768 gew. jaart.), op den veertienden dag der maand *Siwan*, kwam de Prins Erfstadhouder met Hare Koninklijke Hoogheid te *Amsterdam*. Het zoude ons te ver leiden, indien wij alle feestelijkheden, illuminatiën, enz., zoowel bij hunne aankomst als gedurende hun verblijf in de hoofdstad, wilden beschrijven; daarenboven zijn deze door de nieuwsbladen, in Hollandsche en Fransche boekwerken volledig genoeg beschreven. Onze taak is slechts datgene te vermelden, wat den Joden in onzen tijd belangrijks is wedervaren, opdat het tot eene aangename herinnering strekke voor onze nakomelingen. Het volgende zij derhalve kortelijk aangestipt: De Parnassyns R. *Gompel* van *Kleef*, R. *Man Hamburger* en R. *Selig* van *Kampen* begaven zich op den zeventienden dag der maand *Siwan*, als afgevaardigden van de Hoogduitsche gemeente te *Amsterdam*, in een rijtuig naar het stadhuis, alwaar de Prins en Prinses verblijf hielden, ten einde bij den Stadhouder een gehoor te hebben. Vóór de audientie vroeg hun een der heeren schepenen, in welke Synagoge de Oppervoorzanger des Vrijdag 's avonds de dienst zoude verrigten, daar de Prins het voornemen had, op dien avond met zijn gevolg de Synagoge te bezoeken. Te een ure na den middag werden de gedeputeerde Parnassyns bij den Prins en de Prinses ten gehoore toegelaten, en wel in de kamer *der zes en dertig raden*. Het woord werd gevoerd door R. *Gompel* van *Kleef*, in naam zijner gemeente. De Prins

beantwoordde zijne rede op minzame wijze, en gaf hem nogmaals de verzekering zijner welwillende bescherming.

Den daarop volgenden dag, zijnde Vrijdag den achttienden *Siwan*, na den middag, kwamen de Prins en Prinses, alle leden der stedelijke regering, vele aanzienlijke heeren, tot het gevolg des Prinsen behoorende, in prachtige staatsiekoetsen gezeten, en gevolgd door onderscheidene compagniën burgerij met hare officieren, allen in groote uniform, met vliegende vaandels en onder het roeren der trommen, voor de synagoge aan, alwaar de hooge bezoekers door de Parnassijns werden ontvangen en vervolgens de synagoge binnen geleid. Deze was op de volgende wijze versierd: De grond was met fraai blaauw laken belegd, van af den ingang tot voorbij den *Almemar* (Tribune) en de Parnassijnsbank, in welke laatste de Prins en Prinses plaats namen. Terstond werd de Heilige Arke geopend, waarin alle wetsrollen keurig versierd waren. Van af de Heilige Arke tot den *Almemar* was alles met nieuw rood fluweel, met goud gegalonneerd en gestikt, bekleed, hetgeen ook het geval was in de Parnassijnsbank, terwijl achter den Prins en de Prinses mede rood fluweel was opgetrokken, waarop de namen Zijner Doorluchtige Hoogheid en Harer Koninklijke Hoogheid op smaakvolle wijze met goud gestikt waren. Voor de Parnassijnsbank was wederom rood fluweel aangebragt, waarop een uit goud bewerkte oranjeboom prijkte. Van de Parnassijnsbank tot aan de Heilige Arke waren twee nieuwe banken aangebragt, eveneens met rood fluweel, doorweven met gouddraad, bekleed, waarop de leden der stedelijke regering benevens andere aanzienlijke personen plaats namen. De achterzijde van den *Almemar* was met groen fluweel, dat met gouddraad gestikt was, behangen; en eindelijk waren alle ter synagoge tegenwoordige leden der Joodsche gemeente in hun fraaiste feestgewaad uitgedost.

Bij het binnentreden der hooge bezoekers werden door de

voorzangers eenige, door den Opperrabbijn expresselijk voor deze gelegenheid vervaardigde, hebreeuwsche liederen met fraaije melodiën gezongen, terwijl het vorstelijke echtpaar door den Opperrabbijn werd begroet en diens zegen ontving. Daarna werden door de voorzangers wederom eenige liederen gezongen, waarvan de tekst zoowel in het Nederduitsch als in het Hebreeuwsch gedrukt was, en waarvan aan den Prins een exemplaar door R. *Gompel* van *Kleef* overhandigd werd. Ten slotte werd eene wetsrol uit de Heilige Arke genomen en aan den Prins vertoond, na afloop waarvan de hooge personen en dier gevolg, na omstreeks een uur in de synagoge vertoefd te hebben, haar in dezelfde orde verlieten, als zij er gekomen waren.

Denzelfden Vrijdag avond was de synagoge prachtiglijk verlicht, en werd de dienst door de voorzangers met bijzonder fraaije gezangen opgeluisterd. De synagoge bleef tot den volgenden Zondag avond versierd zoo als zij het bij het bezoek des Prinsen geweest was, en allen, die haar dus zagen, roemden ten hoogste zoowel de kostbaarheid als den smaak harer versiering.

Maandag, den een en twintigsten *Siwan*, legden meergemelde gedeputeerde Parnassijns een bezoek af bij de burgemeesters en het hoofd der regterlijke magt te *Amsterdam*, ten einde hun hunnen dank te betuigen voor de eer hunner tegenwoordigheid in de synagoge op den verloopen Vrijdag. Men antwoordde hun, dat men hoogst voldaan was over de wijze van ontvangst, over de orde en inrigting, en maakte hun deswege de vleijendste komplimenten.

In hetzelfde jaar, op Zaturdag, den tienden *Tammuz*, kwam de koning van *Denemarken* (3) incognito, onder den naam van Prins van *Travemunde*, met een gevolg van zestig personen, waaronder de aanzienlijkste heeren zijns lands, naar *Amsterdam*. Den daarop volgenden Vrijdag kwam hij benevens

(3) *Christiaan* VII. G. P.

zijn gevolg in de groote Synagoge aldaar, en daar de Parnassyns van zijn bezoek verwittigd waren, hadden zij zorg gedragen, dat de Synagoge op dezelfde wijze versierd was, als toen zij door den Stadhouder met een bezoek vereerd werd; met dat verschil nogtans, dat de grond niet met blaauw laken was belegd, dat het groene fluweel achter den *Almemar* ontbrak, en dat de naam van den Prins en de Prinses alsmede de oranjeboom waren weg gelaten. De voorzangers droegen fraaije melodiën voor, en de vorst betuigde bij het verlaten der Synagoge op de hoffelijkste wijze zijnen dank voor de hem bewezene eer.

In hetzelfde jaar, op Vrijdag (afdeeling der week *Kie Tabo*) kwam Prins *Hendrik*, broeder van den koning van *Pruisen*, benevens vele aanzienlijke personen, zoowel Hollanders als vreemdelingen, in de meer genoemde groote Synagoge; bij deze gelegenheid was zij op dezelfde wijze versierd en werden dezelfde ceremoniën in acht genomen, als bij het bezoek van den koning van *Denemarken*.

In den winter van het jaar 5529 (1769 gew. jaart.) onderging de Muiderpoort te *Amsterdam* plotselijk eene zoodanige verzakking, dat niemand haar konde doorgaan; doch gelukkiglijk had men bij dit ongeval geene menschenlevens te betreuren. Haar opbouw duurde twee jaar en eenige maanden, zoo dat zij op Dingsdag, den vierden *Siwan* van het jaar 5531 (1771 gew. jaart.), voor het eerst weder voor het algemeen geopend werd.

Wij eindigen dit werk met den wensch, dat de herbouw des tempels ook weldra moge plaats hebben. Dat dit spoedig, in onze dagen, geschiede. Amen.

EINDE.

ERRATA EN VERBETERINGEN.

Bl. 3 noot 1 regel 17 v. o. staat «חבש» lees «חבור».

— — — — — 15 — — bl. 73 — 172.

— — — — — 11 — achter «landschap» «Zie wijders over gemelde namen *Kérem Chémed V.* (*Praag* 1841) bl. 210 en 11, en *J. Weisse*, in deszelfs verklaring op *Kron.* I. 5, 26 (*Praag* 1836).»

— 5 — 4 — 5 — achter bl. 390 «noot 2a.»

— 7 — 10 — 2 — staat «1848» lees «1841.»

— 17 — 2 — 14 — — «en 393» — «noot 55.»

— 40 — 6 achter «nederzetten» «zie *Imré Bina* (*Zolkiew* 1849) v. *R. Hirsch Chajoth*, bl. 7.»

— 48 — 5 op het einde «alsmede *Midras Ela Eskera* (ed. *Jellinek*, 1853) bl. 64—72 en *Zunz*, *Die Synagogale Poesie d. Mittelalters* (*Berlin* 1855) bl. 141 en Bijlage 20»

— 58 — 4 op het einde «en *Hechalutz*, deel II bl. 68.»

— 63 — 3 v. o. staat «*Mana*» lees «*Matha*.»

— 105 — 9 — achter «verkreeg» «Zie *Allgem. Encyklop. d. W. u. K.* II Sect. XXVII Th. Art. *Jud. Gesch.* bl. 57 noot 37.»

— 112 — 1 — 2 — staat «1240» lees «1140»

— 113 — 3 — 4 — staat «behalve» lees «benevens.»

— 142 — 2 — 3 — lees «der grootste geleerden.»

Bl. 151 noot 2 regel 5 v. o.	alsmede *Frankels Zeitschr. f. d. Interessen d. Judenth.* III, 397—99 (*Leipzig* 1846) en *Rapoports* opstel *Ueber die Kronyken* en *Busch*, *Jahrb.* 5605, S. 268.
— 159 — 8 — 9 —	achter «*Hanagid:*» «*ben Nagdila.*» zie ook «*Toldoth R. Zerachja Halevi* v. *J. Reifman (Praag* 1853), bl. 66 noot 105.
— 162 — 9 — 3 —	«dieses schreiben welches.
— — — — — 2 —	staat «aber» lees «eben.»
— 169 — 15 — 8 —	achter «vertaling» «(van Dr. *Gugenheimer*, *Augsburg* 1850)».
— 227 —	laatste regel, bij te voegen: «alsmede *Tes.* R. *Sim. b. Zémach* I. no. 63.»
— 248 reg. 1 v. o. en 249 reg. 13	staat «*Moravië*» lees «*Arabië*»
— 256 reg. 6 v. o.	staat «Poolsch stadje *Kladova*» lees «Fransch stadje *Clairvaux*»
— 315 — 18	achter «*Thomas*» «Zie *Basnage* V. bl. 1892 en *Thomas v. Aquino in der Jud. Literatur* v. *Jellinek* (*Leipzig* 1853), alsmede *Philosophie u. Kabbala*, Heft I. van denzelfden (*Leipzig* 1854).»
— 336 noot 12 — 18 —	achter «*Ziele*» «Zie *Nafsoth Zadikim* v. Dr. *Levysohn* (F. a. M. 1855) bl. 35 n. 21.
— 353 — 6	laatste regel, staat: «*Hanerim*» lees «*Hanearim.*»
— 355 — 4 —	achter «*Phillipus*» «*Philips de Schoone Z. Allgem. Encykl. d. W. u. K.* II Sect. XXVII Th. bl. 110, noot 21 en *Isthori's Kaftor Waférach*, (welke zelfs een der vlugtelingen was op 10 Ab 5086 (22 Julij 1306), bl. 136b. (ed. *Berlijn* 1852.)
— 373 — 13 — 5 —	achter «is» «en ook in Poolsch door *J. Tugendhold* (in 1831) vertaald.»

Bl. 468 regel 11 v. o. achter «*Afrikan*» «Zie het in fraai hebreeuwsch geschreven werkje *Toldoth Jesurun* of *Gesch. d. Jud. unter der Regirung Mohadi's u. Isman - Edris, Könige v. Maurtianien* v. *Marcus Fischer* (*Praag* 1817.)»

— 499 noot 1 — 2 — achter «1709» «en ed. *Winer* (*Hannover* 1855.)»

— 528 — 2 achter «beschuldigde» «*Z. Allgem. Encyklop. d. W. u. K.* 27 Th. bl. 134 noot 72.»

Bl. 451 — 2 laatste regel: «alsmede *Jost's neuere Gesch. d. J., Zweite Abth.* (*Berlin* 1847) bl. 337.»

— 538 — 7 Volgens het origineele handschrift van het hier voorkomende verhaal, in Hebreeuwsch door *D. Franco Mendes* in 1792 geschreven (in de Bibliotheek van het letteroef. Genootschap *Toëleth* te *A.* berustende) was de komst der eerste Portug. Joden te *A.* 22 April 1593. Ook wordt in gemeld handschrift gezegd, dat zij op den Verzoendag overvallen, en in hunne dienst gestoord werden; terwijl hun echter nog op denzelfden dag de vrije uitoefening hunner godsdienst toegestaan werd, en zij nog op dezen dag het namiddag- en slotgebed, met vele vreugde, benevens hartelijke gebeden voor het welzijn van de overheid der Stad verrigtten.

—

Bl. 554 regel 4 achter «*Athias.*» «Men vindt van denzelven eenige Regtsuitspraken in *Meldola's Majim Rabbim,* (Amst. 1737) en *Toldoth Gedolé Jisraël* v. *R. Chananël Niphi* en *M. Girondi (Trieste* 1853*)* bl. 83 No. 17 en 165 No. 55.»

— 505 noot 10 — 13 achter «1740» «alsmede op de *Sulchan Aruch, Chosen Hamispat (Amst.* 1749).»

— 523 — 3 v. o. staat «*Travenmunde*» lees «*Travendel.*»